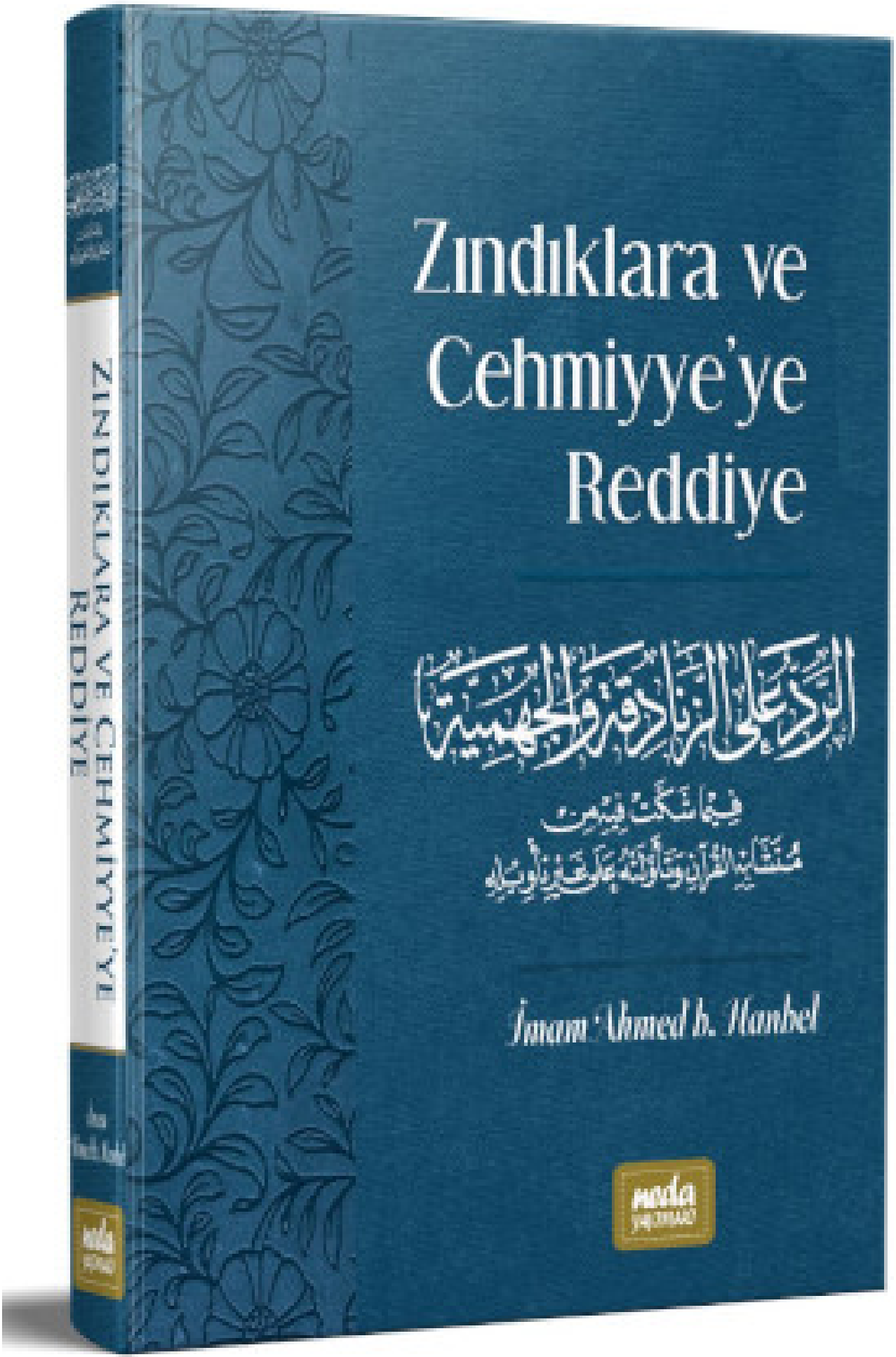
Zındıklara ve Cehmiyye'ye Reddiye
الرد على الزنادقة والجهمية
فيما شكت فيه من متشابه القرآن وتأوله على غير تأويله
Imam Ahmed b. Hanbel
ZINDIKLARA VE CEHMİYYE'YE REDDİYE

وَتَأَوَّلَتْهُ عَلَى غَيْرِ تَأْوِيلِهِ

Kur'ân'ın Müteşâbihlerinden Şüpheye Düştükleri ve Tevil Edilmemesi Gereken Tarzda Tevil Ettikleri Şeyler Hususunda

ZINDIKLAR'A VE CEHMİYYE'YE REDDİYE

Metin-Tercüme-Şerh

Müellif:

İMÂM AHMED BİN HANBEL (164-241H)

İÇİNDEKİLER

Hutbet'ul Hâce

MUKADDİME

1- MÜELLİF İMÂM AHMED BİN HANBEL HAKKINDA

İmâm Ahmed Bin Hanbel'in Nesebi, Ailesi ve Yetişmesi

İlmî Hayatı, Hocaları ve Öğrencileri

Eserleri

Mihne Olayı

Vefâtı, Ahlâkı ve Hakkında Söylenenler

Bazı Hikmetli Sözleri

İmâm Ahmed Bin Hanbel'in Akîdesi

İmâm Ahmed'in Menheci, Kelâm ve Rey Ehline Bakışı

Fıkhı ve Mezhebi

2- "ER-RADDU ALE'Z ZENÂDİKATİ VE'L CEHMİYYE" KİTABI HAKKINDA

"Zındıklar" ve "Cehmiyye" Hakkında Özet Bilgi

Âlimlerin Cehmiyye Fırkasına Yaptıkları Reddiyeler

Kitabın İsmi ve Müellife Nispeti

Kitabın Muhtevâsı ve Usûlü, İhtivâ Ettiği Faydalar

Kitabın Hazırlanmasında Takip Ettiğimiz Usûl

RİSÂLENİN KAYNAĞI (İSNÂD) VE MÜELLİF'İN MUKADDİMESİ

ZINDIKLAR'A REDDİYE

1. Mesele: "Derileri Yanıp Döküldükçe" en-Nisâ 4/56 Âyeti Hakkında
2. Mesele: "Bu, Onların Konuşamayacakları Bir Gündür" el-Murselât 77/35 Âyeti Hakkında
3. Mesele: "Onları Yüzükoyun Vaziyette Körler, Dilsizler ve Sağırlar Olarak Haşrederiz" el-İsrâ 17/97 Âyeti Hakkında
4. Mesele: "O Gün Aralarında Akrabalık Bağları Kalmamıştır" el-Muminûn 23/101 Âyeti Hakkında
5. Mesele: "Biz Namaz Kılanlardan Değildik" el-Müddessir 74/43 Âyeti Hakkında
6. Mesele: "Sizi Topraktan Yarattı" el-Fâtır 35/11 Âyeti Hakkında
7. Mesele: "Doğunun da, Batının da Rabbidir" eş-Şu'arâ 26/28 Âyeti Hakkında
8. Mesele: "Rabbinin Katında Bir Gün, Sizin Hesabınıza Göre Bin Yıl Gibidir" el-Hacc 22/47 Âyeti Hakkında
9. Mesele: "Biz Müşriklerden Değildik" el-En'âm 6/23 Âyeti Hakkında
10. Mesele: "Bir Saatin Dışında Yaşamadıklarına And İçerler" er-Rûm 30/55 Âyeti Hakkında
11. Mesele: "Bizim Bilgimiz Yoktur" el-Mâ'ide 5/109 Âyeti Hakkında
12. Mesele: "Rabblerine Bakıp Dururlar" el-Kıyâmet 75/23 Âyeti Hakkında
13. Mesele: "Ben Îmân Edenlerin İlkiyim" el-A'râf 7/143 Âyeti Hakkında
14. Mesele: "Fir'avun Ailesini Azâbın En Şiddetlisine Sokun" Gâfir 40/46 Âyeti Hakkında
15. Mesele: "Darî Dikeninden Başka Bir Yiyecek Yoktur" el-Gâşiye 88/6 Âyeti Hakkında
16. Mesele: "Allâh, Îmân Edenlerin Velisidir; Kâfirlerin ise, Velisi Yoktur" Muhammed 47/11 Âyeti Hakkında
17. Mesele: "Allâh, Muksitleri Sever" el-Mâ'ide 5/42 Âyeti Hakkında
18. Mesele: "Mümin Erkekler ve Mümin Kadınlar Birbirlerinin Velileridirler" et-Tevbe 9/71 Âyeti Hakkında
19. Mesele: "Ben'im Kullarım Üzerinde Zorlayıcı Hiçbir Gücün Yoktur" el-Hicr 15/42 Âyeti Hakkında
20. Mesele: "Biz de Sizi Bugün Unutuyoruz" el-Câsiye 45/34 Âyeti Hakkında
21. Mesele: "Kıyâmet Günü Kör Olarak Haşredeceğiz" Tâ-Hâ 20/124 Âyeti Hakkında
22. Mesele: "Ben Sizinle Birlikteyim; İşitiyorum ve Görüyorum" Tâ-Hâ 20/46 Âyeti Hakkında

CEHMİYYE'YE REDDİYE

1. Mesele: Cehmiyye'nin Ortaya Çıkışı ve Allâh Hakkındaki Batıl İnançları
2. Mesele: Cehmiyye'nin Kur'ân'ın Mahlûk Olduğu İddiasına Delil Getirdiği Bazı Âyetler
3. Mesele: Kur'ân, Allâh'ın Kendisi Midir, Değil Midir Diyerek Delil Getirenlere Cevap
4. Mesele: Allâh'ın, Kavli'nin Arasıyla Mahlûkâtının Arasını Ayırmasının Beyanı Hakkında Bâb
5. Mesele: Allâh Tebâreke ve Teâlâ'nın, Kur'ân'ın Vahiy'den Başka Bir Şey Oluşunu İptal Etmesi ve Kur'ân'ın Mahlûk Olmayışının Beyanı Hakkında Bâb
6. Mesele: Cehmiyye'nin "Allâh Her şeyin Yaratıcısıdır" Âyetiyle Delil Getirmesine Cevap
7. Mesele: Kur'ân Mahlûktur Sözünün Allâh ve Rasûlü Tarafından Emredilmemiş Olması
8. Mesele: Cehmiyye'nin Kur'ân'ın Muhdes Olarak Vasfedilmesiyle Delil Getirmesine Cevap
9. Mesele: Cehmiyye'nin Îsâ'nın Allâh'ın Kelimesi Olduğunu Delil Getirmesine Cevap
10. Mesele: Cehmiyye'nin "Gökleri, Yeri ve İkisinin Arasındakileri Yarattı" Kavliyle Delil Getirmesine Cevap
11. Mesele: Ruyetullâh (Allâh'ın Görülmesi)
12. Mesele: Cehmiyye'nin, Allâh Subhânehu ve Teâlâ'nın Mûsâ Aleyh'is Selâm ile Konuşmuş Olmasını İnkâr Edişlerinin Beyanı Bâbı
13. Mesele: Azâmî Derecede Dalâlete Düçar Olmuş Cehmiyye'nin Allâh'ın Arşı'nın Üzerinde Bulunmasını İnkâr Etmelerinin Beyanı Hakkında Bâb
14. Mesele: Cehmiyye'nin Allâhu Teâlâ'nın el-Mücâdele 58/7 Kavlindeki Te'villerinin Beyanı Hakkında Bâb
15. Mesele: Cehmiyye'nin Allâh'ın Her Yerde Olduğu İddiasının Reddi
16. Mesele: Cehmiyye'nin Allâh'ın İlmi Hakkındaki Görüşlerine Reddiye
17. Mesele: Allâh'ın Kur'ân'da Zikrettiği "O Sizinle Beraberdir" (el-Hadîd 57/4) İbâresi Hakkında Bâb
18. Mesele: Cehmiyye'nin "Allâh" İsmi'nin Yaratılmış Oluşu İddiasına Reddiye
19. Mesele: Cehmiyye'nin Rivayet Edilmiş Hadîslerden Yola Çıkarak Kur'ân'ın Mahlûk Olduğunu İddiâ Etmeleri Hakkında Bir Bâb
20. Mesele: Cehmiyye'nin Allâhu Teâlâ'nın Şu Kavlini Te'vil Etmeleri Hakkında Bir Bâb "O, Evvel ve Âhir'dir" (el-Hadîd 57/3)

خُطْبَةُ الْحَاجَةِ

إِنَّ الْحَمْدَ لِلّٰهِ، نَحْمَدُهُ، وَنَسْتَعِينُهُ، وَنَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ بِاللهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا، وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِهِ اللهُ فَلاَ مُضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يُضْلِلْ فَلاَ هَادِيَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلاَ تَمُوتُنَّ إِلاَّ وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ.﴾ [آل عمران: ١٠٢]

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا.﴾ [النساء: ١]

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ وَقُولُوا قَوْلاً سَدِيدًا ۝ يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِعِ اللهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا.﴾ [الأحزاب: ٧٠-٧١]

أَمَّا بَعْدُ: فَإِنَّ أَصْدَقَ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللهِ، وَخَيْرَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ، وَشَرَّ الْأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا، وَكُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ، وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ، وَكُلَّ ضَلَالَةٍ فِي النَّارِ.

Hutbet'ul Hâce

Hamd, ancak Allâh içindir. O'na hamd eder, O'ndan yardım ve mağfiret dileriz. Nefislerimizin şerrinden, amellerimizin kötülüklerinden O'na sığınırız. Allâh kimi hidâyete erdirirse onu saptıracak, kimi de saptırırsa onu hidâyete erdirecek yoktur. Allâh'tan başka -ibâdete lâyık, hak- ilah olmadığına şehâdet ederim. O, tektir ve ortağı yoktur. Yine şehâdet ederim ki Muhammed O'nun kulu ve Rasûlü'dür.

"Ey îmân edenler! Allâh'tan korkulması gerektiği gibi korkun ve ancak Müslümanlar olarak can verin!" (Âl-i İmrân 3/102)

"Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan, ondan da eşini yaratan ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar meydana getiren Rabbinizden sakının! Adını kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allâh'tan ve akrabâlık haklarına riâyetsizlikten sakının! Şüphesiz Allâh sizin üzerinize gözetleyicidir." (en-Nisâ 4/1)

"Ey îmân edenler! Allâh'tan sakının ve sözün en doğrusunu söyleyin ki Allâh, amellerinizi ıslâh etsin ve günahlarınızı bağışlasın. Kim Allâh'a ve Rasûlü'ne itâat ederse büyük bir kurtuluşa ermiş olur." (el-Ahzâb 33/70-71)

Bundan sonra; muhakkak ki sözlerin en doğrusu Allâh'ın Kitâbı, yolların en hayırlısı ise Muhammed'in yoludur. İşlerin en kötüsü ise sonradan uydurulanlardır. Sonradan uydurulan her şey bidattir. Her bidat sapıklık ve her sapıklık da ateştedir. [1]

1. Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh'ın, **"İslâm nizâmının ve îmânın düğümü"** (İbnu Teymiyye, Mecmû'ul Fetâvâ, 14/223) olarak nitelediği **"Hutbet'ul Hâce (İhtiyâç Hutbesi)"** isimli bu du'âyı, Rasûlullâh Sallallâhu Aleyhi ve Sellem hutbelerinin girişinde okurdu. Bu meşhur hutbenin çeşitli kısımları Nesâ'î, Hadîs no: 3278; Müslim, Hadîs no: 868; Ebû Dâvud, Hadîs no: 2118; Tirmizî, Hadîs no: 1105 ve diğer hadîs mecmûalarında değişik lafızlarla nakledilmiştir.

MUKADDİME

[1] İmâm Ahmed bin Hanbel Rahimehullâh'ın "er-Raddu ale'z Zenâdikati ve'l Cehmiyye" adlı eserinin tercümesini arz etmeden önce, müellif ve eseri hakkında bilgi vermek istiyoruz.

1. Bu eserin ismi bazı nüshâlarda şu şekilde geçmektedir: "er-Raddu ale'l Cehmiyyeti ve'z Zenâdika".

1- MÜELLİF İMÂM AHMED BİN HANBEL HAKKINDA

Bu başlık altında şu konulara yer verilecektir:

- Müellif Rahimehullâh'ın Nesebi, Ailesi ve Yetişmesi

- İlmî Hayatı, Hocaları ve Öğrencileri

- Eserleri

- Mihne Olayı

- Vefatı, Ahlâkı ve Hakkında Söylenenler

- Bazı Menkibeleri ve Hikmetli Sözleri

- Akîdesi

- Menheci

- Fıkhı ve Mezhebi

İMÂM AHMED BİN HANBEL RAHİMEHULLÂH'IN NESEBİ, AİLESİ VE YETİŞMESİ

Kendi dönemi ve sonrasında Ehli Sünnet'in imâmı Ebû Abdillâh Ahmed bin Muhammed bin Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî el-Bağdâdî. 164H/780M tarihinde Bağdâd'da doğdu, 241H/855M tarihinde yine orada vefat etti. Soyu Rasûlullâh Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'in soyu [1] ile Nizâr'da birleşerek İsmâ'îl Aleyh'is Selâm'a kadar uzanır. Aslen Basra'lıdır. İmâm Ahmed'in babasının ismi Muhammed olduğu hâlde ismi daha çok dedesi Hanbel'e nispetle meşhur olmuştur. Bu zat, Serahs bölgesinin valiliğini yapmış, Abbâsî davetine iştirâk etmiş ve [2] Abbâsî ordusunda vazife almıştır. Babası Muhammed ise Merv'de ordu mensubu iken yaklaşık 30 yaşlarında vefat etmiş, Ahmed Radiyallâhu Anh annesinin himâyesinde yetim [3] olarak büyümüştür.

Onun zühd ve takvâsı küçük yaştan itibaren kendisini göstermeye başlamıştır. Onun hakkında anlatılan bir menkibeye göre henüz küçük bir çocukken halîfeye arzuhâllerini ileten insanların bu yazışmalarına yardımcı oluyor, lakin bu yazışmaların içeriğinde İslâm esaslarına muhâlif, münker bir şey gördüğünde bunlara aracılık etmiyordu. Yine bu yazışmalar esnasında kendisine mektup ileten kadınların yanına girdiğinde başını kaldırıp bakmadığı rivayet edilmektedir.

Nakledildiğine göre, dönemin bir nevi istihbarat şefi olan Dâvûd bin Bestâm, Ahmed bin Hanbel'in amcasına bir gün o günkü haberlerin kendisine ulaşmadığından yakınmış, amcası ise haberleri kendisine ulaştırması için o zamanlar henüz çocuk olan yeğeni Ahmed'e (yazılı olarak) verdiğini söylemiş, sonra ona verdiği haberlerin neden yerine ulaşmadığını sorunca Ahmed Radiyallâhu Anh: "Ben o haberleri ulaştırır mıyım hiç, onları suya attım!" demiştir. [4] Bunun üzerine İbnu Bestâm "Bu çocuk bundan sakınırken, bizim hâlimiz nice olur" demiştir. Böyle yapmıştır, zira bu haberler vâsıtasıyla belki insanlara haksız yere zulmedilmesi mümkündü. Böylece o, aslında devlete yakın bir aile ortamında büyümesine rağmen, temiz ahlâkından dolayı devlet işlerine sıcak bakmamış ve bunları tamamen terk ederek kendisini ilme vermiştir. Onun hadîs talebine başlaması 179H senesinde vuku bulmuştur ki bu sırada [5] İmâm Rahimehullâh, henüz on beş yaşında idi.

1. İbnu Ebî Ya'lâ, Tabakât'ul Hanâbile, 1/4'te İmâm Ahmed'in soy ağacını oğlu Abdullâh'tan isnâdıyla nakletmektedir.

2. Zehebî, Siyeru A'lâm'in Nubelâ, Mu'esseset'ur Risâle, 11/183-184.

3. Zehebî, Siyeru A'lâm'in Nubelâ, 11/179.

4. İbn'ul Cevzî, Menâkib'ul İmâm Ahmed, sf. 22-26'da bu haberleri isnâdıyla nakletmiştir.

5. Zehebî, Siyeru A'lâm'in Nubelâ, 11/179.

İLMÎ HAYATI, HOCALARI VE ÖĞRENCİLERİ

Hadîs tahsiline Bağdâd'da başlayan İmâm Ahmed'in ilim aldığı merkezler ve belli başlı hocaları şu şekildedir:

Bağdâd

- Kâdî Ebû Yûsuf (v.182H): Ebû Hanîfe'nin meşhur öğrencisi olan bu zat, İmâm Ahmed'in [1] kendisinden hadîs yazdığı ilk kişidir. Böylece İmâm Ahmed, rey ehli Irak fukahâsından da istifade etmiş olmaktadır.

[2] **- Huşeym bin Beşîr (v.183H):** Bağdâd'da en çok bu âlimin meclisine iştirâk etmiştir. Onun vefatından sonra yürüyerek Kûfe'ye gitmiştir ki bu onun ilk rıhlesi yani ilmî seyahatıdır.

Kûfe

- Vekî İbn'ul Cerrâh (v.197H)

- Ebû Muâviye ed-Darîr (v.194H)

Bundan sonra 186H tarihinde Basra'ya geçmiş ve artık Kûfe ile Basra arasında gidip gelmeye başlamıştır. Bu dönemde onun ilme olan iştiyâkını gösteren şöyle bir hâdise cereyân etmiştir. İbnu Meni diyor ki: Dedemi şöyle derken işittim: Ahmed bin Hanbel, Kûfe'den geldiği esnada yanımızdan geçti. Elinde kitapların olduğu çanta vardı. Elinden tuttum dedim ki:

"Bir Kûfe'ye, bir Basra'ya, ne zamana kadar bu sürecek? Bir kimse 30 bin hadîs yazsa bu ona yetmez mi?"

Ahmed sustu.

Dedim ki: "60 bin?", yine sustu.

Dedim ki: "100 bin?"

"İşte o zaman bir şeyler öğrenir", dedi.

[3] Ahmed bin Meni diyor ki: "Baktık ki Ahmed 300 bin hadîs yazmış..."

Basra

- Mu'temir bin Süleymân (v.187H)

- Bişr bin Mufaddal (v.187H)

- Yahyâ bin Sa'îd el-Kattân (v.198H): Bu meşhur muhaddisle Basra'ya hacdan sonraki yaptığı seyahatte bir araya gelmiştir.

- Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (v.204H): Müsned sâhibi meşhur muhaddisle -aşağıda geleceği üzere- Basra'ya Yemen dönüşü yaptığı seyahatte mülâki olmuştur.

[4] Ahmed, daha sonra İran'da bulunan Abadan şehrine seyahatte bulundu. Ondan sonraki [5][6] sene olan 187H'de ilk defa Hicâz'a gitti. Daha sonraki yıllarda da Hicâz'a tekrar gitmiştir.

Mekke

- Süfyân bin Uyeyne (v.197H)

- İmâm Şâfi'î (v.204H): Onunla ilk defa Mekke'de karşılaşmıştır. Daha sonra kendisiyle Bağdâd'da da bir araya gelmiştir.

Daha sonra tekrar Basra'ya intikâl ederek -yukarıda geçtiği üzere- Yahyâ bin Sa'îd el-Kattân'ın meclisinde uzun süre bulunmuş, ardından Vâsıt'a geçmiştir.

Vâsıt

[7] **- Yezîd bin Hârûn (v.206H)**

197H senesinden sonra Mekke'ye giderek bir müddet orada kalmış, hatta Süfyân bin Uyeyne [8] sağ olduğu hâlde Hayf Mescidinde oturarak fetvâ vermiştir. 198H senesinde yol arkadaşı Yahyâ bin Ma'în ile beraber Yemen'in muhaddisi, Musannef sâhibi meşhur İmâm Abdurrazzâk'tan hadîs dinlemek üzere yürüyerek Yemen'e gitmiştir.

Yemen

- Abdurrazzâk es-San'ânî (v.211H): Bu âlimin yanında yaklaşık 10 ay kalmış ve ondan çeşitli [9] kitapları dinlemiştir.

İmâm Ahmed, Yemen'den Bağdâd'a geldikten sonra meşhur eseri Müsned'i yazmaya başlamıştır ki o, bu esnada 36 yaşındaydı. Bundan sonra tekrar Basra'ya gitmiş, Tayâlisî ve diğer imâmlardan ders almıştır. Bu seyahatleri hâricinde Adana yakınlarındaki Masisa (Misis) şehrine ve Rakka'ya da ilmi seyahatte bulunmuş, ayrıca "savaşa iştirâk amacıyla Tarsûs'a [10] gelmiştir." 40 yaşına ulaştığında artık hadîs rivayetine ve fetvâ vermeye başlamış ve hadîs [11] talebi için kendisine seyahat edilen bir imâm hâline gelmiştir. Son rıhlesini (ilmî seyahatini) 209H senesinde Şâm'a yapmış, bundan sonra ta ki 218H senesinde başlayan "Mihne" hâdisesine kadar Bağdâd'dan çıkmamıştır.

Burada ismi geçenler hâricinde **Abdurrahmân bin Mehdî (v.198H)**, **İshâk bin Râhûye (v.237H)**, **Alî İbn'ul Medînî (v.234H)** ve **Ebû Bekr İbnu Ebî Şeybe (v.235H)** gibi âlimlerden de rivayette bulunmuştur. İmâm Ahmed'in kendisinden ilim aldığı hocaları sayılamayacak kadar çoktur. Biz burada sadece en meşhur olanlarını zikrettik. Bununla beraber sadece Müsned'deki hocalarının sayısı 280 küsur adettir ki sanırız bu rakam, şeyhlerinin çokluğu konusunda bir [12] fikir verebilir.

Öğrencileri

Öğrencilerine ve kendisinden rivayette bulunanlara gelince, bunlar da sayılamayacak kadar çoktur. Burada sadece en meşhurlarını zikretmek istiyoruz:

- Meşhur muhaddis imâmlar **Buhârî (v.256H)**, **Müslim (v.261H)** ve **Ebû Dâvûd (v.275H)** ondan rivayette bulunmuşlardır.

- Aynı zamanda şeyhleri de olan **Abdurrazzâk (v.211H)** ve **İmâm Şâfi'î (v.204H)**. Yalnız Şâfi'î, onun ismini zikretmeyerek "Haddesenî es-Sika (bana güvenilir kişi haber verdi)" ifadesini kullanmıştır.

- **Alî İbn'ul Medînî (v.234H)**, **Yahyâ bin Ma'în (v.233H)**, **Muhammed bin Yahyâ ez-Zuhlî (v.248H)**, **Ebû Zur'a er-Râzî (v.264H)** ve **Ebû Hâtim (v.277H)** gibi hadîs ilminin otoriteleri de ondan rivayette bulunanlar arasındadır.

- Oğulları **Sâlih (v.265H)** ve **Abdullâh (v.290H)** ile amcasının oğlu **Hanbel bin İshâk (v.273H)**.

- Bu üç isme ek olarak **Harb el-Kirmânî (v.280H)**, **İshâk bin Mansûr el-Kevsec (v.251H)**, **Ebû Bekr el-Esram (v.273H)**, **İbrâhîm el-Harbî (v.285H)**, **Ebû Bekr el-Merrûzî (v.275H)**, **Ebû Tâlib Ahmed bin Humeyd (v.244H)**, **İbrâhîm bin Hâni en-Nîsabûrî (v.265H)**, oğlu **İshâk bin İbrâhîm (v.275H)**, **Abdûs bin Mâlik el-Attâr (v.253H)**, **Abdullâh bin Muhammed el-Beğavî (v.286H)**, **Abdulmelik el-Meymûnî (v.274H)** ve onun fetvâlarını, mesâ'ilini (çeşitli meselelere verdiği cevapları), risâlelerini kendisinden nakleden, bu ve benzeri şekillerde Hanbelî mezhebinin oluşumunda rol almış olan, Ahmed bin Hanbel'in seçkin ashâbı arasında addedilen zatlardır. [13] Bu hususta ileride tekrar bilgi verilecektir.

1. İbn'ul Cevzî, Menâkib'ul İmâm Ahmed, sf. 26.

2. Zehebî, Siyeru A'lâm'in Nubelâ, 11/180-186.

3. İbn'ul Cevzî, Menâkib'ul İmâm Ahmed, sf. 33.

4. İbn'ul Cevzî, Menâkib'ul İmâm Ahmed, sf. 30

4. İbn'ul Cevzî, Menâkib'ul İmâm Ahmed, sf. 30.

5. İbn'ul Cevzî, Menâkib'ul İmâm Ahmed, sf. 29.

6. İmâm Ahmed, üçü yayan olmak üzere beş defa hacca gitmiştir. Bkz. Zehebî, Siyeru A'lâm'in Nubelâ, 11/183.

7. İbn'ul Cevzî, Menâkib'ul İmâm Ahmed, sf. 31.

8. Zehebî, Siyeru A'lâm'in Nubelâ, 11/309.

9. Zehebî, Siyeru A'lâm'in Nubelâ, 11/306.

10. Zehebî, Siyeru A'lâm'in Nubelâ, 11/308, 311.

11. İbn'ul Cevzî, Menâkib'ul İmâm Ahmed, sf. 257.

12. Zehebî, Siyeru A'lâm'in Nubelâ, 11/181.

13. İmâm Ahmed'in öğrencilerinin listesi için bkz. Zehebî, Siyeru A'lâm'in Nubelâ, 11/181-183.

ESERLERİ

İmâm Ahmed bin Hanbel Rahimehullâh'a nispet edilen ve ondan rivayet edilen birçok eser vardır. Onun, tevâzudan ve başka sebeplerden dolayı kendi sözlerinin yazılmasından [1] hoşlanmadığı bilinmektedir. Ona ait eserleri oğulları ve talebeleri ondan rivayet etmiş olup kendisinin ölümünden sonra kaleme almışlardır. Bu eserlerden en meşhur olan ve günümüze gelmiş olanları şunlardır:

1- El-Müsned: "Müsned" aslında hadîs edebiyatında "ale'r ricâl", yani "râvilere göre tasnîf edilen hadîs kitapları"na ait bir tür olup, hadîsleri kendisinden rivayet edilen sahâbîlere göre tertip eden eserlerin adıdır. İmâm Ahmed'den önce Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (v.204H), Abdullâh bin Zübeyr el-Humeydî (v.219H) gibi muhaddisler bu şekilde Müsned adını verdikleri eserler telif etmişlerdir. Kezâ İmâm Ahmed'den sonra da Bezzâr (v.292H) ve Ebû Ya'lâ (v.307H) gibi âlimler de "Müsned" isimli eserler vücuda getirmiştir. Lakin İmâm Ahmed'in Müsned'i bunların hepsini gölgede bırakmıştır, öyle ki belli bir dönemden sonra mutlak anlamda "Müsned" denilince İmâm Ahmed'in Müsned'i akla gelir olmuştur. İmâm Ahmed'in Müsned'i İslâm ümmeti arasında kabul gören "Kutub-u Tis'a", yani "en muteber 9 hadîs kitabı" arasında yer almaktadır. Bununla beraber İmâm Ahmed'in hedefi -mesela Buhârî ve Müslim gibi- sadece sahîh hadîsleri derlemek olmadığından dolayı Müsned'in içerisinde sahîh hadîslerin yanı sıra hasen hadîsler ve İmâm Ahmed'in nezdinde zaafı şiddetli olmayan bazı zayıf hadîsler de yer almaktadır. İbn'ul Cevzî, el-Müsned'de otuz sekiz mevzu hadîs bulunduğunu söylemiş, fakat İbnu Hacer el-Askalânî bu iddianın doğru olmadığını göstermek üzere, "el-Kavl'ul Musedded fi'z Zibbi an Musnedi Ahmed" adlı eserini yazmıştır. Bir de Müsned'i Abdullâh bin Ahmed bin Hanbel'den rivayet eden Ebû Bekr el-Katî'î ve bir de İbn'ul Muzhib isimli bir râvi, Müsned'e bazı [2] sıhhati tartışmalı ziyâdelerde bulunmuşlardır. Bunlar Müsned'e biraz gölge düşürmüş olsa da Müsned'deki hadîslerin kâhir ekseriyetinin kendisiyle amel edilecek nitelikte oluşunu ortadan kaldırmamaktadır. Yaklaşık 30 bin hadîs ihtivâ eden Müsned'de önce cennetle müjdelenen on sahâbîden müteşekkil Aşere-i Mübeşşere'nin, sonra Ehl-i Beyt, Hâşimoğulları, Mekkeli, Medîneli, Kûfeli, Basralı, Şamlı sahâbîlerin ve son olarak da kadın sahâbîlerin müsned'leri sıralanmıştır. Müsned'in kendi orijinal hâliyle muhtelif baskıları mevcuttur. Bundan başka bir de Müsned'i "ale'l Ebvâb" yani "konu başlıklarına göre tertip" eden çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan Abdurrahmân el-Bennâ'nın "Feth'ur Rabbânî" adlı eserinin bir kısmı önceki yıllarda Ensar Yayıncılık tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiş, yine muâsırlardan el-Kar'avî isimli bir zatın "el-Muhassal" isimli çalışması 21 cilt olarak Ocak Yayınları tarafından "Müsned" ismiyle neşredilmiştir. Yani şu ana kadar Türkçe'de Müsned'in sahâbelere göre tertip edilmiş orijinal hâlinin tercümesi neşredilmemiştir. Âlimlerin "Müsned" üzerine yaptığı birçok çalışmalar mevcuttur. Ancak, Müsned'in hacimli bir eser olması ve başka sebeplerden olsa gerek, şu ana kadar Müsned üzerine kâmil bir şerh yapılmamıştır. Hintli muhaddislerden es-Sindî (v.1139H) Müsned üzerine bir hâşiye çalışması yapmış, müteahhir Hanbelî

âlimlerinden es-Seffârînî (v.1188H) ise Müsned içerisinde yer alan "sülâsî", yani "üç râviden oluşan âli isnâdlı hadîsler"i bir araya getirerek şerh etmiştir. Müsned'de yer alıp da Kutub-u Sitte'de yer almayan "zevâ'id" tarzı hadîsleri de Nûruddîn el-Heysemî (v.807H) "Gâyet'ul Maksad fî Zevâ'idi Müsned" adlı eserinde konu başlıklarına göre tertip etmiştir. Bunlar hâricinde de Müsned etrafında ciddî bir literatür mevcuttur.

2- Es-Sunne: Ehli Sünnet akîdesine dâir muhtelif meseleleri ihtivâ eden bu kitap İmâm Ahmed'in oğlu Abdullâh tarafından derlenmiş olmakla beraber kitaptaki rivayetlerin çoğu, Abdullâh'ın babasından nakletmiş olduğu haberlerdir. Bu eserin muhtelif baskıları mevcuttur.

3- Usûl'us Sunne: İmâm Ahmed'in akîdeyle alâkalı kısa fakat mühim bir eseridir. Öyle ki İbnu Ebî Ya'lâ bu risâleyi naklettiği yerde şöyle demiştir:

[3] "Eğer bir kimse bu risâle için Çin'e yolculuk etse bu bile az gelirdi."

İmâm Ahmed'in Ehli Sünnet akîdesini özetlediği bu kısa eserine ve buna benzer 10 adet risâlesine daha önce Nedâ yayınları tarafından "Sünnet ve Eser Ehlinin Akidesine Dâir Risâleler" ismiyle neşredilen çalışmanın 230-292. sahifeleri arasından ulaşılabilir.

4- Er-Raddu ale'z Zenâdikati ve'l Cehmiyye/Er-Raddu ale'l Cehmiyyeti ve'z Zenâdika: Elinizdeki kitap olup, bir sonraki bölümde kitap hakkında tafsilatlı bilgi verilecektir. İmâm Ahmed'in "Mihne" olayını yaşamasına sebep olan "Halk'ul Kur'ân (Kur'ân'ın yaratılmışlığı)" meselesi başta olmak üzere Cehmiyye ve Mu'tezile fırkalarının çeşitli iddialarının yanı sıra, bazı dîn düşmanlarının Kur'ân hakkında dile getirdiği şüphelerin de cevaplandırıldığı bu kitap, Kıvâmuddîn Burslan tarafından Türkçe'ye tercüme edilerek Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası'nda Osmanlıca alfabesiyle yayınlanmıştır (1927, sayı 5-6, sf. 278-327). Elinizdeki kitap, inşâllâh bu eserin günümüz Türkçesiyle ve Latin harfleriyle yapılan ilk tercümesidir.

5- Kitâb'uz Zuhd: İbnu Kesîr Rahimehullâh'ın ifadesiyle "Bu kitap gibi bir kitap, önceleri yazılmadığı gibi ondan sonra da yazılamamıştır. Öyle sanıyorum ki, hatta kesin olarak inanıyorum ki o, bu kitapta yazılı zühd kurallarına imkânı nispetinde riayet ederdi." İbnu Kesîr'in sözlerinin tamamı aşağıda gelecektir. Zühd ve takvâ konularındaki muhtelif rivayetleri içeren bu kitap Türkçe'ye de tercüme edilmiştir.

6- Kitâbu Fedâ'il'is Sahâbe: Abdullâh bin Ahmed'in sahâbenin fazîletlerine dâir babasından duyduğu hadîsleri rivayet etmesiyle meydana gelen eser matbu olup yakında inşâllâh Nedâ Yayınları tarafından Türkçe'de neşredilecektir. Zehebî, İmâm Ahmed'in oğlu Abdullâh ile [4] talebesi Ebû Bekr el-Katî'î'nin esere bazı ilâvelerde bulunduklarını söylemektedir.

7- Kitâb'ul İlel ve Ma'rifet'ir Ricâl: "İlel" yani "hadîslerde bulunan illetler, gizli kusurlar" konusunda büyük bir otorite olan Ahmed bin Hanbel'in hadîs râvileri hakkındaki tenkit ve görüşleri talebelerinden Ebû Bekr el-Merrûzî, Ebû Bekr el-Esram, Hallâl, Ebû Dâvûd ve İmâm Ahmed'in oğlu Abdullâh tarafından derlenmiştir. İbnu Ebî Hâtim de, Ahmed bin Hanbel'in muhtelif râviler hakkındaki görüşlerini oğlu Abdullâh'tan yazılı olarak almış ve bunları "el-Cerh ve't Ta'dîl" adlı kitabında çokça zikretmiştir.

8- Kitâb'us Salât: "Risâlet'us Salât" adıyla da bilinen eser İmâm Ahmed'in namaz konusundaki bazı fetvâ ve tavsiyelerini ihtivâ etmektedir. Bununla beraber İmâm Zehebî, bu kitabın İmâm'a [5] ait olmadığını, ona nispet edilmiş olduğunu söylemektedir.

9- Kitâb'ul Eşribe: Talebesi Ebu'l Kâsım el-Begavî'nin ondan naklettiği bu eser, harâm olan içkilere dâir hadîsleri, sahâbe ve tâbi'înin sözlerini ihtivâ etmektedir.

10- Kitâb'ul Vera: Talebesi Ebû Bekr el-Merrûzî'nin Ahmed bin Hanbel'e sorduğu bazı fetvâlar ile zühd ve takvâya dâir 100 bâb altında 639 meselenin yine onun tarafından kaleme alınmasıyla meydana gelen bir eserdir.

11- Kitâbu Ehl'il Milel ve'r Ridde: Hanbelî ulemâsından Hallâl'ın, İmâm Ahmed'den kâfirlerle ilişkiler ve namazı terk etmenin hükmü gibi konularda nakletmiş olduğu fetvâlardan oluşmaktadır.

12- Kitâb'ul Îmân (Kitâb'ul İrcâ): Hallâl'ın es-Sünne adlı eserinin içinde İmâm Ahmed'in öğrencisi el-Merrûzî kanalıyla nakledilmiş olup Nedâ Yayınları tarafından Türkçe tercümesi neşredilmiştir.

13- Kitâb'ul Vukûf ve't Tereccül: Vakıflar konusunu ve saç bakımının önemini fıkhî açıdan ele alan bu eseri Hallâl, İmâm Ahmed'den nakletmiştir.

14- Kitâbu Ahkâm'in Nisâ: Kadınlara ait hükümleri ele alan bu eseri Hallâl, İmâm Ahmed'den nakletmiştir.

15- El-Mesâ'il: Ahmed bin Hanbel'in çeşitli sorulara verdiği cevaplar, muhtelif talebelerince bu adla bir araya getirilmiştir. Şu anda İmâm Ahmed'in fetvâlarını içeren "Mesâ'il" kitaplarından matbu olanları ulaşabildiğimiz kadarıyla Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Abdullâh bin Ahmed, Sâlih bin Ahmed, İshâk bin Mansûr el-Kevsec, Ebu'l Kâsım el-Begavî ve Harb bin İsmâ'îl el-Kirmânî'ye ait olanlardır. Yine Ebû Bekr Hallâl'ın yaptığı uzun seyahatler sonunda derlediği, Ahmed bin Hanbel'in sözlerini, fetvâlarını, ilel, râviler, sünnet ve fıkha dâir görüşlerini ihtivâ eden **"Kitâb'ul İlm"**, **"Kitâb'ul İlel"**, **"Kitâb'us Sunne"** ve **"Kitâb'ul Câmi"** adlı eserleri de İmâm Ahmed'in görüşlerini ihtivâ eden önemli kaynaklar arasındadır. Hallâl'ın eserleri ve diğer Mesâ'il kitapları, Hanbelî mezhebinin oluşumunda ve bugüne kadar gelmesinde Allâh'ın izniyle büyük tesire sahiptir.

Şu anda matbu olan bu kitaplar hâricinde İmâm Ahmed'in günümüze ulaşmamış olan **"et-Tefsîr"** ve **"Kitâb'ul Ferâ'iz"** adlarında iki eseri daha vardır. "Et-Tefsîr"in, "el-Müsned"den birkaç misli daha hacimli olduğu ve 120 bin hadîs ihtivâ ettiği söylenmektedir. Zehebî, "Kitâb'ul Ferâ'iz"in bir kısmını gördüğünü söylemektedir. Ayrıca **"Kitâb'un Nâsih ve'l Mensûh"**, **"Kitâb'ul Menâsik"**, **"Kitâbu Tâ'at'ir Rasûl"**, **"et-Târîh"**, **"Hadîsu Şu'be"**, **"el-Mukaddem ve'l Mu'ahhar fi'l Kur'ân"**, **"Cevâbât'ul Kur'ân"**, **"Nefy'ut Teşbîh"** ve **"el-İmâme"** adlı eserler de kaynaklarda ona nispet edilmektedir. [6]

Mısır'da bulunan "Dâr'ul Felâh" yayınevi adına bir heyet; İmâm Ahmed'in fıkıh, hadîs, akîde, ricâl ilmi, usûl ve benzeri konulardaki görüşlerini, çeşitli kaynaklardan derleyerek **"El-Câmiu li Ulûm'il İmâm Ahmed"** adı altında 22 ciltlik bir çalışmada bir araya getirmiştir. Böylece onun her konu hakkındaki görüşlerine ulaşmak daha kolay hâle gelmiştir. Allâh'a hamdolsun.

1. İbn'ul Cevzî buna dâir bazı rivayetleri Menâkib'ul İmâm Ahmed, sf. 265-266'da müstakil bir başlık altında nakletmiştir.

2. Zehebî bu hususu Mizân'ul İ'tidâl, 1/88 ve 512. sahifelerinde ifade etmiştir.

3. İbnu Ebî Ya'lâ, Tabakât'ul Hanâbile, 1/241.

4. Zehebî, Siyeru A'lâm'in Nubelâ, 11/330.

5. Zehebî, Siyeru A'lâm'in Nubelâ, 11/330.

6. İbnu Ebî Ya'lâ, Tabakât'ul Hanâbile, 1/8; Zehebî, Siyeru A'lâm'in Nubelâ, 11/327-330.

MİHNE OLAYI

İmâm Ahmed bin Hanbel Rahimehullâh, bu şekilde ilim dolu bir hayat geçirmiş, ilim dünyasına sayısız talebe ve eser armağan etmiştir. Lakin hiç şüphesiz ona sahip olduğu haklı şöhret ve itibarı kazandıran asıl şey, bütün bunlara ilâveten "Mihne" olayında gösterdiği azim ve kararlılık olmuştur. "Mihne" Abbâsîler devrinde Halîfe Me'mûn ile başlayan, Mu'tasım ve Vâsık dönemlerinde de devam edip Mütevekkil döneminde sona eren bir baskı sürecidir. 218H (833M) tarihinde başlayıp, 234H (849M) tarihinde sona ermiş, nihâyet Mihne olayının asıl organizatörü Mu'tezile İmâmı başkadı Ahmed bin Ebî Du'âd'ın 237H (851-852M) tarihlerinde azledilip, Mihne'ye uğrayan herkesin serbest bırakılmasıyla tamamen ortadan kalkmıştır. Yaklaşık 20 sene süren bu "Mihne", yani "imtihan, sorgu" sürecinin amacı başta muhaddisler olmak üzere çeşitli kesimleri, "Halk'ul Kur'ân" adı verilen "Kur'ân'ın mahlûk, yani yaratılmış olduğu düşüncesi"ni kabule zorlamaktır. Mutezile'nin etkisi altında kalan Halîfe Me'mûn başta

olmak üzere bu baskıyı uygulayan halîfe ve yöneticiler, bununla bilhassa halk üzerinde etkisi olan âlimlerin bu bidat'a karşı direncini kırmaya ve bu sûrette bütün toplumu kendi mezheplerine iknâ etmeye çalışmışlardır. Bu süreçte âlimlerin çoğu, takiyye ruhsatını kullanmanın câiz olduğu düşüncesiyle veya başka sebeplerle Kur'ân'ın yaratılmış olduğu düşüncesini kabul eder gibi gözükmüş, lakin İmâm Ahmed bin Hanbel Rahimehullâh kendi sözünde sâbit kalmış, bunun üzerine aynı kendisi gibi sebat eden başka bir âlim olan Muhammed bin Nûh ile beraber o sırada Tarsûs'ta bulunan Me'mûn'un yanına zincire bağlanmış olarak götürülürken Rakka'da Me'mûn'un ölüm haberi gelmiş, bunun üzerine Bağdâd'a geri döndürülerek hapse atılmıştır. Muhammed bin Nûh ise Bağdâd yolunda vefat etmiştir. Me'mûn'dan sonra başa geçen Mu'tasım da aynı eziyetleri devam ettirmiş, nihâyet İmâm Ahmed 2 yıl 4 ay hapiste kaldıktan sonra Mu'tasım'ın huzuruna çıkarılmış ve orada üç gün boyunca karşı görüşteki kişilerle münazara etmiştir. Şimdi, İmâm Ahmed'in Mu'tasım'ın huzurunda yaptığı bu münazaralardan belli kısımları aktarmak istiyoruz. Bu vesîleyle Mihne olayının mevzusunu -ve aynı zamanda elinizdeki kitabın da konusunu- teşkil eden Halk'ul Kur'ân meselesinde tarafların görüşleri ve dayandıkları deliller de ortaya çıkmış olacaktır. İbnu Batta el-Ukberî (v.387H) oğlu Sâlih kanalıyla İmâm Ahmed'den naklediyor:

(Rivayetin isnâdını zikrettikten sonra) Ahmed Rahimehullâh dedi ki:

Mu'tasım onlara şöyle dedi: "Onunla konuşun!"

Bunun üzerine Abdurrahmân bana şöyle dedi: "Kur'ân hakkında ne diyorsun?"

Ben de ona şöyle dedim: "Sen, Allâh'ın ilmi hakkında ne diyorsun?"

Bunun üzerine sustu.

Ahmed Rahimehullâh dedi ki:

Bazıları bana şöyle dediler: "Azîz ve Celîl olan Allâh şöyle buyurmaktadır:

﴿اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ﴾ [الرعد: ١٦؛ الزمر: ٦٢]

"Allâh "her şeyin" yaratıcısıdır." (er-Ra'd 13/16; ez-Zumer 39/62)

"Kur'ân da bir "şey" değil midir?"

Onlara dedim ki: "Azîz ve Celîl olan Allâh şöyle buyuruyor:

﴿تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ﴾ [الأحقاف: ٢٥]

"O rüzgâr, "her şeyi" yerle bir eder." (el-Ahkâf 46/25)

O, üzerine estiği "şeylerden" başkasını yerle bir etmiş midir?"

Bunun üzerine bazıları bana şöyle dedi:

﴿مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحْدَثٍ...﴾ [الأنبياء: ٢]

"Rabblerinden kendilerine 'muhdes/yeni' bir zikir (bir öğüt/uyarı) gelmez ki..." (el-Enbiyâ 21/2)

Muhdes/sonradan olan şey mahlûktan başka bir şey olur mu?"

Ahmed Rahimehullâh dedi ki:

Bunun üzerine ben onlara şöyle dedim: "Azîz ve Celîl olan Allâh şöyle buyuruyor:

﴿صٓ وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ﴾ [ص: ١]

“Sâd. Zikir sâhibi Kur’ân’a yemin olsun.” (Sâd 38/1)

“Zikir”, “Kur’ân”dır. Öbüründe ise Elif de Lâm da yoktur.”

İmâm Ahmed, bu son fıkrada Enbiyâ Sûresi’nde bahsedilen zikrin, Kur’ân olmasının şart olmadığını, çünkü elif lâm ile “marife” değil, bilakis “nekre”, yani belirsiz olarak geldiğini, kâfirlere yapılan herhangi bir hatırlatmadan bahsedilmiş olabileceğini ifade ediyor. Bu nakildeki deliller ve cevapları kitapta da gelecektir. İmâm Ahmed’in, bu eserinde Mihne sürecinde yaptığı münazaraları bir nevi kitaplaştırdığı görülmektedir. Yine bunda “Cehmiyye’ye Reddiye” kitabının İmâm Ahmed’e aidiyetinde şüphe duyanlara da bir reddiye söz konusudur. Zira kitabın konusu ve uslûbu, İmâm Ahmed’in Cehmîlerle yaptığı yüz yüze münazaralarla aynıdır. İleride geleceği üzere bazı âlimler, İmâm Ahmed’in dîn konusunda tartışma yapmayacak kadar takvâ sâhibi olmasından hareketle bunu söylemişlerdir ancak bu vehimdir. Çünkü Ahmed’in hükümdarın huzurunda bu tartışmaları yaptığı sâbittir, bunda dîn adına bir sakınca yoktur. O, bidatçılarla ancak Kur’ân ve Sünnet üzerinden tartışmış, asla onların kelâmî usûllerine tâbi olarak münazara yürütmemiştir. Nitekim bu münazara esnasında Bergus isimli bir görevli ona kelâmî bir takım ıstılahlarla bir şeyler söylemeye çalışınca, kendisine nasları hatırlatmıştır. Diyor ki:

“Bergus o gün ‘cisim’ ve benzeri anlamadığım bazı sözler söylemeye başladı. Bunun üzerine ben şöyle dedim: “Ben, bu nedir tanımam, bilmem. Ben sadece şunu bilirim ki Allâh Tektir, Samed’dir (hiçbir şeye muhtaç değildir). O’nun bir benzeri ve dengi de yoktur. O, kendisini vasfettiği gibidir.” Bunun üzerine bana karşı sustu.”

İmâm Ahmed’in halîfenin huzurundaki münazarası bu şekilde sürekli onun üstünlüğüyle devam etmiştir. Kendisi bu durumu şu şekilde naklediyor:

“İbnu Ebî Du’âd bana dedi ki: “Sen, Kur’ân’ın Allâh’ın Kelâmı olduğunu nereden çıkarıyorsun?”

Dedim ki: “(Şu âyetten:)

﴿اُتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ﴾ [الكهف: ٢٧]

“Rabbinin Kitâbı’ndan sana vahyedilenleri oku, O’nun kelimelerini değiştirebilecek kimse yoktur.” (el-Kehf 18/27)”

Bunun üzerine sustu.

Yine ona dedim ki: “Reisin (halîfenin) huzurunda -onunla benim aramızda geçen bir konuşmada- ona dedim ki: “Ben ve sen Kur’ân’ın bir kelâm (söz) olduğu hususunda ittifâk ettik. Sen onun mahlûk olduğunu söyledin. Şu hâlde buna dâir Allâh’ın Kitâbı’ndan veya Sünnetten delil getir!”

Ne İbnu Ebî Du’âd ve ne de ashâbı Kur’ân’ın bir Kelâm olduğunu inkâr etmediler.

İmâm Ahmed dedi ki: “Onlar, Kur’ân’ın kelâm olmadığı görüşünü açığa vurmaya çekindiler, o takdirde rezil olacaklardı.”

İmâm Rahimehullâh böylece söz konusu münazarada hem ilimdeki üstünlüğünü ortaya koymuş, hem de Ehli Sünnet akîdesinin sağlamlığını muhâlifler huzurunda ispatlamıştır. Yine o, kendi şahsında Ehli Sünnet’in asâletini muhâfaza ederek bâtıl ehline asla tâviz vermemiş, karşılarında eğilip bükülmemiştir ki zaten onu imâmete taşıyan asıl nokta da bu olmuştur. İbnu Batta, buna dâir bir kıssayı Hanbel kanalıyla ondan şu şekilde naklediyor:

“İbnu Ebî Du’âd benimle konuştuğunda ona cevap vermez ve sözüne iltifât etmezdim. Ebû

Ishâk (Halîfe Mu'tasım) benimle konuştuğunda ise ona karşı yumuşak konuşurdum.

Ahmed dedi ki:

Ebû İshâk bana şöyle dedi:

"Eğer benim istediğimi yaparsan, seni mâiyetime ve dostlarım arasına alırım, senin itibarını yükseltirim ve senin ismine asla leke sürmeyiz ey Ahmed, kendi nefsin hakkında Allâh'tan kork! Ey Ahmed, Allâh'tan kork Allâh'tan!"

Ebû Abdillâh (Ahmed bin Hanbel) diyor ki: "O anlamıyordu, bilmiyordu da, doğru görüşün onların görüşü olduğunu zannediyordu."

Halîfe yine şöyle diyordu: "Ey Ahmed, ben sana karşı şefkatliyim."

Bunun üzerine ben ona dedim ki: "Ey müminlerin emîri; Kur'ân, Rasûlullâh Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'in hadîsleri ve haberleri burada, delil bakımından hangisi daha açıksa ben ona tabi olurum!"

Ahmed diyor ki: O esnada öteki beriki konuşuyordu.

Ahmed şöyle diyor:

Kendisinin ve arkadaşlarının konuşması bitince İbnu Ebî Du'âd şöyle dedi: "Kendisinden başka ilah olmayana yemin olsun ki, eğer senin dediğini yaparsa 100 bin kere 100 bin hatta kaç katı daha fazla sevimli bir şey olur!"

Görüldüğü üzere İmâm Rahimehullâh, dâhiyane bir siyaset uygulamış, İbnu Ebî Du'âd gibi bâtılın öncülüğünü bile bile yapan azgınlara karşı tavrı ile halîfe Mu'tasım gibi bu işi hak zannederek alet olan kişilere karşı tavrını ayırt etmiş, lakin halîfeye karşı her ne kadar yumuşak davransa da bu, onun akîdeden tâviz vermesine yol açmamış, halîfenin makâm, mevki ve dünyalık tekliflerinin hiç birisine iltifât etmemiştir. Zira o eğer dîninden taviz verseydi, hem kendisi helâk olacaktı, hem de Müslümanların imâmlarından birisi olduğu için onu örnek alan birçok kişi aynı şekilde sapacaktı. Zaten bâtıl ehli, İbnu Ebî Du'âd'ın sözlerinden de anlaşılacağı üzere, bu sebepten onun ağzından kendilerine uygun bir söz alabilmek için uğraşmışlar, ancak Allâh'ın izniyle buna muvaffak olamamışlardır.

Şunu da belirtelim ki İmâm Ahmed ile münazara eden kimseler, her ne kadar Mu'tezile Fırkası içinde âlim olarak kabul edilen kişiler olsa da, onların ilmi kelâm ve cedelden ibârettir. Hadîs ilmini bilmedikleri gibi, başka birçok usûl ve furû ilimlerinden de mahrumdular. İmâm Ahmed, söz konusu münazarada onların bu yönünü de deşifre etmiştir. Diyor ki:

"Onlara dedim ki:

"Mescide girdiğiniz zaman ne dersiniz? Yine mescidden çıktığınızda ne dersiniz?"

Bunun üzerine sustular.

Ahmed diyor ki:

Ben şöyle dedim: "Ey müminlerin emîri, bunlar mescide girdikleri ve oradan çıktıkları zaman ne diyeceklerini dahi bilmiyorlar, kalkıp Kur'ân hakkında soruyorlar! Hâlbuki Kur'ân meselesi, ciddi bir meseledir..."

Benzer bir haberi yine İbnu Batta naklediyor:

"İbnu Seriyye ismiyle bilinen zat diyor ki: Ebû Abdillâh'ın yanına girdim, o esnada sırtında sargılar vardı. Bana dedi ki: "Ey Ebû Ca'fer, bu kavim benim kanımı yaktılar!"

Derken Mu'tasım'a şöyle dediler: "Ey müminlerin emîri! Ona Kur'ân hakkında sor! O bir "şey"

midir, yoksa “şey” değil midir?”

Ahmed diyor ki:

Mu’tasım bana şöyle dedi: “Ey Ahmed, onlara cevap ver!”

Ahmed dedi ki:

Ben de ona dedim ki: “Ey müminlerin emîri! Bunların ne Kur’ân hakkında, ne nâsih mensûh, ne de âmm ve hâss (genel ve özel lafızlar) hakkında kesinlikle bir ilimleri yoktur! Azîz ve Celîl olan Allâh, Mûsâ kıssasında şöyle buyurmuştur:

﴿وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ﴾ [الأعراف: ٤٥]

“Biz ona levhalarda “her şeyi” yazmıştık.” (el-A’râf 7/45)

Hâlbuki Allâh, Mûsâ’ya Kur’ân’ı yazmamıştı.

Sebe kıssasında ise şöyle buyurmaktadır:

﴿وَأُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ﴾ [النمل: ٢٣]

“Kendisine “her şeyden” bolca verilmiş.” (en-Neml 27/23)

Hâlbuki ona da Kur’ân verilmemişti.”

Bunun üzerine dillerini yuttular.”

Meclistekiler, akılları sıra şu âyetle delil getirerek Kur’ân’ın da bir “şey” olduğunu dolayısıyla “yaratılmış” olduğunu iddia etmeye çalışmışlar:

﴿اَللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ﴾ [الرعد: ١٦؛ الزمر: ٦٢]

“Allâh “her şeyin” yaratıcısıdır.” (er-Ra’d 13/16; ez-Zumer 39/62)

İmâm Ahmed ise bunun “âmm”, yani “genel lafız”dan istisnâ edilmiş özel şeyler olabileceğini, bu iki âyetle istidlâl ederek muhâliflerini susturmuştur. Bu kıssada İmâm Ahmed’in gördüğü eziyetlere de işâret edilmiştir. Buna dâir başka bir haberi İbnu Batta, Merrûzî kanalıyla İmâm Ahmed’den şöyle nakletmiştir:

“Ebû Bekr el-Merrûzî diyor ki: Ebû Abdillâh (İmâm Ahmed) bana dedi ki: “Tam üç gün boyunca benimle münazara ederlerken bekledim.”
Dedim ki: “Peki sana yemek geliyor muydu?”

İmâm Ahmed “Hayır” dedi.

Dedim ki: “Peki, bir şey yiyor muydun?”

İmâm Ahmed dedi ki: “İki gün hiç bir şey yemeden bekledim. İki gün hiç bir şey içmeden bekledim. Yine üç gün reisin, yani Ebû İshâk’ın (Mu’tasım’ın) huzurunda benimle münazara ederlerken bekledim. Sırf benimle münazara etmek için elli kadar Basralı ve onlardan [1] başkaları toplanmıştı. İçlerinde kör Şâfi’î de vardı.”

Ona dedim ki: “Onların hepsi o gece seninle münazara mı ettiler?”

İmâm Ahmed dedi ki: “Evet, her gece! İçlerinde Kûfe Kadısı Gulâm Gassân da vardı.”

Ahmed dedi ki: “O gün söz sâhibi İbnu Ebî Du’âd idi.”

Ona dedim ki: “Onların hepsi seninle konuşuyor muydu?”

İmâm Ahmed dedi ki: “Evet, birisi buradan konuşuyor, diğeri şuradan delil getiriyor, öteki de bir âyeti tevil ediyordu. Bizler, sağında Uceyf, solunda İshâk ayakta dikildiği hâlde onun, yani Ebû İshâk’ın (Mu’tasım’ın) huzurundaydık.

Bana defalarca soru yöneltti, ben ise “Bana Kitâb’dan ya da Sünnet’ten getirin” diyordum.

Bunun üzerine İshâk ve Uceyf bana dedi ki: “Sen, Kitâb ve Sünnet’te olmayan bir şeyi söylemiyor musun?”

Ben onlara dedim ki: “Benimle fıkıh veya ilim hakkında münazara edin!”

Bunun üzerine Uceyf dedi ki: “Sen, tek başına bütün bu insanlara gâlip gelmek mi istiyorsun?”

Bunu derken, kılıcının kabzasıyla beni dürtüyordu.”

Ebû Abdillâh, bu esnada boynuna işâret etti. Bana bunu eliyle şöyle gösterdi.

“Sonra İshâk bin İbrâhîm de şöyle dedi: “Sen, Kitâb ve Sünnet’te olmayan bir şeyi söylemiyor musun?”

Bunu derken, kılıcının kabzasıyla beni dürtüyordu.”

Ebû Abdillâh, bu esnada boğazına işâret etti.

Dedim ki: “Ebû İshâk konuşuyor muydu?”

İmâm Ahmed dedi ki: “Hayır, o ancak susuyordu. O gün söz sâhibi İbnu Ebî Du’âd idi.”

Sonra Ebû Abdillâh dedi ki: “İçlerinde aklı başında birisi olmasa da yine de içlerinde bana karşı Ebû İshâk’tan daha yumuşak olan birisi yoktu.”

Merrûzî dedi ki:

Ben Ebû Abdillâh’ı şöyle derken işittim: “Ben, Kitâb ve Sünnet’te olmayan bir şeyi konuşmam, dediğimde, kör Şâfi’î bana İmrân bin Husayn’ın şu hadîsiyle delil getirdi:

«خَلَقَ اللّٰهُ الذِّكْرَ.»

“Allâh Zikr’i yarattı.”

Ahmed dedi ki:

Ben ona şöyle dedim: “Bu hatadır. Bu hadîsi Sevrî ve Ebû Mu’âviye rivayet etmiştir. Muhammed bin Ubeyd bu hadîste vehme düştü. Ben de onu bu hadîsi rivayet etmekten nehyettim.”

Ahmed dedi ki:

Bunun üzerine Ebû İshâk: “Ben onu fakîh birisi olarak görüyorum, dedi.”

Görüldüğü üzere, o dönem devleti iyice etkileri altına alan bidat ehli iyice şımarmış ve azgınlaşmışlar, tek başına bir adam olan İmâm Ahmed’in üstüne içlerinde kadılar ve âlim geçinen başka kimselerin de olduğu kalabalık bir toplulukla âdeta hücum etmişler, ona hem sözle hatta hem silahla psikolojik baskı yapmaya, gözünü korkutmaya çalışmışlardır. Ancak o, bunların hiç birisine aldırış etmemiş ve hakkı bütün açıklığıyla onların karşısında haykırmaya devam etmiştir. İbnu Batta, buna dâir başka bir haberi yine ondan şu şekilde nakletmektedir:

“İnsanlardan bir grup etrafımda toplandı. Ben ise onların arasında esir gibiydim. Şu zincirler ise bana ağırlık veriyordu.”

Ahmed dedi ki: “Dalga geçiyorlardı ve gülüyorlardı. Onlardan her birisi bir âyet çekip alıyor, diğeri bir hadîs getiriyordu.”

Dedi ki: “Reis (halîfe) ise onları susturuyordu.”

Ahmed diyor ki: “Biri bir şey diyor, öteki başka bir şey diyor, diğeri de başka bir şey diyordu.

Derken onlardan birisi bana şöyle dedi: “Ebu’s Selîl’den, o Abdullâh bin Rabâh’tan o da Ebû Ka’b’tan (bu konuda hadîs) rivayet edilmiyor mu?”

Bunun üzerine dedim ki: “Sen nereden bileceksin Ebu’s Selîl kim, Abdullâh bin Rabâh kim? Sen kim, bunları bilmek kim?”

Dedi ki: “Bunun üzerine o kişi sustu.”

Bir diğeri bana şöyle dedi: “Allâh, göklerde ve yerde Âyet’ul Kursî’den daha azâmetli bir şey yaratmamıştır.”

Ben “Bu bir meseldir (benzetmedir).” dedim, bunun üzerine o da sustu.

Başka birisi ise bana Tanâfisî’nin, A’meş’ten onun da İmrân bin Husayn hadîsinin tamamından naklettiği şu hadîsle delil getirdi:

«اللّٰهُ خَلَقَ الذِّكْرَ.»

“Allâh Zikr’i yarattı.”

Bunun üzerine dedim ki: “Tanâfisî, bunda vehme düşmüştür. Zira (râvî) Ebû Mu’âviye (aslında) şöyle derdi:

«كَتَبَ اللّٰهُ الذِّكْرَ.»

“Allâh Zikr’i yazdı.”

Ahmed diyor ki: “Onlara bağırıyordum, sesimi yükseltiyordum. Bu bana şundan bundan daha kolay geliyordu. Allâh kalbimden korkuyu giderdi. Öyle ki ne onları umursuyor, ne de onlardan çekiniyordum.

Nihayet onlar, benden ümidi kesip başıma toplandıklarında Abdurrahmân bana şöyle dedi: “Ben senin gibisini hiç görmedim. Senin yaptığını kim yapabilir?”

Ona dedim ki: “Kur’ân! Ben ve siz onun Allâh’ın kelâmı olduğu hususunda ittifâk ettik. Siz onun mahlûk olduğunu iddia ettiniz. Şimdi Kitâb’dan ve Sünnet’ten bunu ispat ediniz!”

İbnu Ebî Du’âd bana dedi ki: “Sen, her şey hakkında Kitâb ve Sünnet’ten delil bulabiliyor musun ki?”

Benden ümidi kesince şöyle dedi: “Onu alın götürün.”

Türkler, ellerini zincirlerime daldırıp beni uzak bir yere sürüklediler.”

Ondan sonra da dövülme hâdisesini anlattı.”

İşte böylece o gün Allâh ona cesâret ilhâm etti ta ki Rasûlü’nün Sünneti kaybolup gitmesin! İleride geleceği üzere onun Mihne Günü’nde gösterdiği yiğitlik, Ebû Bekr Radiyallâhu Anh’ın “Ridde Günü” gösterdiği yiğitliği andırıyordu. İbnu Batta’nın, öğrencisi Merrûzî’den naklettiği gibi Ahmed, o gün asla lafı eğip bükmedi ve hakkı olduğu gibi haykırdı. Halîfe Mu’tasım dahi onun bu asaleti karşısında hayran kalarak şöyle dedi:

“Ben, bu adamdan daha yiğit bir anasının evladı görmedim!”

Merrûzî’nin, halîfenin adamı İshâk bin İbrâhîm’in Nîsabûrlu bir arkadaşından naklettiğine göre İmâm Ahmed’in neyle iftarını açtığını soran halîfe, onun iftarını iki somun ekmek bir ebegümeci ile açtığını görünce şöyle demiştir:

“Bu kadarcık şey onu doyuruyorsa, böyle birisi elbette bizim istediğimizi yapmaz!”

Keza en büyük hasmı olan İbnu Ebî Du’âd dahi, ona hayran kalmıştı. İbrâhîm bin Muhammed bin Hasen diyor ki:

“Ahmed bin Hanbel, halîfenin yanına getirildi. Onlar Ahmed’i korkutmaya çalışmışlar, yanı başında iki kişinin boynu vurulmuştu. O esnada Ahmed, Ebû Abdirrahmân eş-Şâfi’î’ye baktı ve dedi ki: “Şâfi’î’den mestler üzerine meshetmek hakkında neleri ezberledin?” Bunun üzerine İbnu Ebî Du’âd dedi ki: “Adama bakın! Boynu vurulmak üzere getiriliyor, o ise fıkıh hakkında [2] münazara ediyor!”

Onun çektiği eziyet ve işkencenin sıfatına gelince, İbnu Batta’nın Merrûzî kanalıyla naklettiğine göre kendisi bunu şöyle vasfetmektedir:

“Dövüldüğüm sırada iki tane cellâd vardı. Her biri bir kamçı vuruyor, geri çekiliyordu, derken diğeri bir kamçı vuruyor geri çekiliyordu.”

Dedim ki: “Ebû İshâk senin yanına iki sefer mi geldi?”

İmâm Ahmed dedi ki: “Birinci seferde, (saraydaki) revaklardan birine çıktığını ve ‘onu tutun’ dediğini hatırlıyorum. Derken beni pazılarımdan tuttular ve yaklaşık 100 zirâ’ (saraydaki) işkencecilerin bulunduğu yere kadar sürüklediler. Sonra beni soydular. Bunun acısını hâlen şu [3] ana kadar omuzlarımda hissederim…”

İşte görüldüğü üzere İmâm Rahimehullâh, ilimdeki ve takvâdaki üstünlüğüne, toplumdaki saygın konumuna rağmen böyle ağır işkence ve hakaretlere maruz kalmış, lakin bunların hiç birisi onu davasından vazgeçirememişti. Bu noktada, İmâm Ahmed’in bu işkenceler esnasında bir hırsızla yaşadığı ilginç bir diyalogu İbn’ul Cevzî şu şekilde nakletmektedir:

“Ahmed bin Hanbel’in oğlu Abdullâh diyor ki: “Babamın şöyle dediğini çokça işitirdim: “Allâh, Ebu’l Heysem’e rahmet etsin, Allâh Ebu’l Heysem el-Haddâd’ı affetsin!” Kamçı yemek için çıkarıldığım ve ellerimi işkencecilere uzattığım gün, birisi “Beni tanıyor musun” diyerek elbisemi arkadan çekti. Ben “hayır” dedim. Dedi ki: “Ben serseri Ebu’l Heysem! Hırsız ve yankesici! Müminlerin Emîri’nin dîvânında farklı zamanlarda 18 bin kırbaç yediğim yazılıdır. Bütün bunlara şeytana itaat yolunda dünyalık için sabrettim. Sen ise Rahmân’a itaat yolunda [4] dîn için sabret!” İmâm Ahmed diyor ki: “Ben ise 18 kırbaç yedim!”

İmâm Ahmed, aynı bu Ebu’l Heysem’in dediği gibi yapmış ve bâtıl ehli, kendi davalarına her türlü eziyeti göze alıp sahip çıkarken dünyalık şeyler uğruna dînden tâviz vermeyi asla düşünmemiştir. Maalesef dönemindeki âlimlerin birçoğu İmâm Ahmed gibi sabredememişler ve zalimlerin isteklerine boyun eğmişlerdir. İbnu Kesîr Rahimehullâh diyor ki:

“Mihne’de sebat edip onların isteklerine tamamen boyun eğmeyen dört kişi vardı:

Ahmed bin Hanbel: Onların reisidir.

Muhammed bin Nûh bin Meymûn el-Cundeysâbûrî (v.218H): Ahmed ile beraber Me’mûn’un yanına giderken yolda ölmüştür.

[5] **Nu’aym bin Hammâd el-Huzâ’î (v.228H)**: Hapiste ölmüştür.

[6] **Ebû Ya’kûb el-Buveytî (v.213H)**: Yine aynı Halk’ul Kur’ân meselesinde Vâsık’ın hapishanesinde ölmüştür. Bu hususta onların dediğini kabul etmemiştir. (Öldüğü esnada) demirle bağlıydı ve bu demirlerin içerisinde defnedilmeyi vasiyet etmiştir.

[7] **Bir de Ahmed bin Nasr el-Huzâ'î (v.231H)** vardır ki Allâh ona rahmet etsin, onun Vâsık
[8] devrinde nasıl öldürüldüğünü anlatmıştık."

İbn'ul Cevzî bunlar hâricinde birkaç isim daha saymaktadır. Bu ismi sayılanlar ve benzerleri hâricinde birçok meşhur âlim bidat ehlinin çağrısına icâbet etmiştir. Bu zatlar, her ne kadar ikrâha maruz kaldıklarını vesâir gerekçeleri getirseler de İmâm Ahmed, onları bu hususta mazur görmemiş ve onlarla ilişkisini kesmiştir. İbn'ul Cevzî (v.597H), "Menâkib'ul İmâm Ahmed" adlı eserinde Mihne'ye icâbet eden bu âlimlerle alâkalı müstakil bir bab açmıştır. Orada nakledildiğine göre İmâm Rahimehullâh, böylelerinden ne hadîs yazmış, ne cenâzelerine katılmış, ne de hastalandıklarında ziyâret etmiş, hatta selâmlarını dahi almamıştır. Bunların arasında İmâm Ahmed'in yakın ashâbından olan meşhur muhaddis Yahyâ bin Ma'în de vardır. İbn'ul Cevzî'nin Ebû Bekr el-Merrûzî'den naklettiğine göre İmâm Ahmed ile Yahyâ bin Ma'în arasında şu meşhur diyalog geçmiştir:

"(Merrûzî diyor ki:) Yahyâ bin Ma'în gelip Ahmed bin Hanbel'in yanına girdi. İmâm o esnada hasta idi. Selâm verdi, fakat İmâm selâmını almadı. Zira Ahmed, Azîz ve Celîl olan Allâh'a kavuşana kadar (bidat ehline) icâbet eden hiç kimseyle konuşmayacağına dâir ahdetmişti. Yahyâ özür beyan ederek "Ammâr hadîsi", dedi. Allâhu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿إِلاَّ مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ﴾ [النحل: ١٠٦]

"Kalbi îmânla dolu olduğu hâlde ikrâha (zorlamaya) tâbi tutulanlar müstesnâ..." (en-Nahl 16/106)

Bunun üzerine Ahmed yüzünü öbür tarafa çevirdi. Bunun üzerine Yahyâ "Öf" dedi ve ayağa kalkarak "Bu bizim hakkımızda hiç bir mazeret kabul etmiyor" dedi.

(Merrûzî diyor ki) Onun ardından ben de çıktım ki o esnada Yahyâ kapının önünde oturuyordu. "Ahmed benden sonra ne dedi" diye sordu. Dedim ki: (Şöyle dedi) Ammâr hadîsiyle delil getiriyor, hâlbuki Ammâr hadîsi şu şekildedir:

«مَرَرْتُ وَهُمْ يَسُبُّونَكَ فَنَهَيْتُهُمْ فَضَرَبُونِي.»

"Sana söverlerken yanlarından geçiyordum, onları bundan nehyettim derken bana vurmaya başladılar."

Size ise, sadece "Sizi dövmek istiyoruz" denildi (siz de hemen onlara icâbet ettiniz)!" Bunun üzerine Yahyâ'nın şöyle dediğini işittim: "Emret ey Ahmed, Allâh seni bağışlasın! Vallâhi şu gök kubbenin altında Allâh'ın dîninde senden daha fakîh olan birisini görmedim!"

İbn'ul Cevzî Rahimehullâh, bu ve benzeri haberleri naklettikten sonra bir fasıl açarak şöyle demiştir:

"Eğer birisi şöyle derse: Bu insanların ikrâh altında bu işe icâbet ettikleri sâbit olduğuna göre bunlar câiz olan bir iş yapmış demektir. Şu hâlde Ahmed neden onları hecretmiş (terketmiştir)? Buna verilecek cevap üç türlüdür:

Birincisi: Bu insanlar sadece tehdid edilmiş fakat dövülmemiştir. Buna rağmen icabet etmişlerdir. Tehdid ise ikrâh değildir. Bu Yahyâ bin Ma'în'den naklettiğimiz hadîsten açıkça
[9] anlaşılmaktadır.

İkincisi: Onları hecretmesi (terketmesi), tedib (edeblendirme) amaçlı idi. Ta ki avâm, onların (zâhiren de olsa) kabul ettikleri sözün ne kadar tehlikeli olduğunu bilsin, böylece (onlara bakarak) ayaklarının kayması engellenmiş olsun.

Üçüncüsü: Bu insanların büyük çoğunluğu onlara icâbet ettikleri zaman onlardan çeşitli mallar kabul ettiler ve onların yanına gidip geldiler, onlara yakınlaştılar. Böylece câiz olmayan şeyleri yaptılar.

[10] Bu sûrette de kınanmayı ve terkedilmeyi hak etmiş oldular.”

İmâm Ahmed’e yönelik işkenceler böyle sürüp giderken, onun taviz vermeyeceğini anlayan zalimlerden bazıları onu öldürmeyi teklif ettiler. Lakin başkadı İbnu Ebî Du’âd, bunun İmâm Ahmed’i halk gözünde kahraman yapacağını bildiği için bu teklifi hoş görmedi. Bu yüzden halîfeye onu -ölmeden- derhâl serbest bırakmalarını, olur ki sağ olarak çıkar da dışarıda bir yerde ölürse halkın zihninde onun hakkında mihneye icâbet edip etmediği hususunda şüphe oluşacağını söyledi. Halîfe de Ahmed’in işkencede ölmesinin halkın ayaklanmasına yol açacağından endişe ettiğinden dolayı onun serbest bırakılmasını emretti. Derken İmâm Ahmed -gördüğü işkencelerden dolayı perişan bir vaziyette- çıkarıldı ve evine götürüldü. Onun serbest bırakılması 220H tarihinde oldu. Ahmed, -işkence izleri kalsa da- sağlığına kavuştu ve hadîs rivayeti, fetvâ ve ders gibi ilmî faaliyetlerine geri döndü. Bu durum 227H tarihinde [11]Mu’tasım ölüp yerine Vâsık geçinceye kadar böyle sürdü. Vâsık, mihne işine tekrar başladı, hatta Halk’ul Kur’ân meselesini çocukların ders gördüğü ilim halkalarına dahi dayatmayı düşündü. Baskılar yoğunlaşınca insanlar halîfeye karşı ayaklanmayı dahi düşündüler, lakin Ahmed onları bu işten vazgeçirdi. Nihâyet Vâsık, insanların Ahmed’in etrafında toplanmasını yasakladı ve Ahmed’e kendisinin bulunduğu hiç bir yerde ikâmet etmemesi, bunun dışında Allâh’ın arzından dilediği yere gidebileceği haberini gönderdi. Ahmed de Vâsık sağ olduğu müddetçe gizlenerek yaşadı. Bu dönemde namaz için dahi evinden çıkmadı. Ahmed bin Nasr el-Huzâ’î’nin kıyâmı da bu devrede yaşandı. Vâsık 232H senesinde helâk olana kadar bu [12] durum devam etti. Sonra başa el-Mütevekkil geçti ve hilâfetinin ikinci senesinde yani [13] 234H’de Mihne’yi kaldırdı. Bunun üzerine İmâm Ahmed, hadîs rivayetine ve ilmî faaliyetlerine tekrar başladı. Bir ara İmâm Ahmed’in Alî Radiyallâhu Anh’ın evladından birisini barındırdığı ve ona biat ederek devlete isyan edeceği şeklinde asılsız bir haberden dolayı hakkında soruşturma yapıldı. Haberin asılsız olduğu ortaya çıkınca, bu İmâm Ahmed’in halîfe nezdindeki itibârının daha çok artmasına sebeb oldu. Bu olaydan sonra Halîfe, İmâm Ahmed’e yüklü bir mal ihsân olarak gönderdi. İmâm Ahmed, bu malı kabul etmek istemedi. Lakin malı reddetmesinin Halîfe nezdinde suizanna yol açacağı söylenince malı kabul etti ve ihtiyaç [14] sahiplerine dağıttı.

İmâm Ahmed’in yaşadığı Mihne süreci işte böyle ibretli kıssalar barındıran bir olaydır. Buna benzer olaylar daha sonraki dönemlerde de başka âlimlerin başından geçmiş, devleti etkisi altına alan birtakım bidat ve dalâlet ehli, âlimlere eziyette bulunmuşlardır. Günümüzde de dîn adına ortaya çıkmış birtakım sapık fırkaların kendilerine muhâlif olanlara baskı kurmaya çalıştığı dönemler bazen yaşanmaktadır. Müslümanlara düşen, İmâm Ahmed’in ve diğer Rabbânî âlimlerin hayatlarını örnek alarak asla dînlerinden tâviz vermemeleridir.

Yeri gelmişken şunu da belirtelim ki İmâm Ahmed’in bidatlerle mücâdelesi hayatının bütün alanlarına yayılmıştı ve sadece bidatleri yaymaya çalışan yöneticiler ve yardakçılarıyla sınırlı değildi. Bilakis o bidatların en ufak bir kırıntısına dahi tahammül göstermemiş ve bidat olan, hatta bidat olmasa bile bidate kapı aralayabilecek olan en önemsiz görülen sözlere dahi râzı olmamış ve de bu tür durumlara düşen kişiler âlimlerden, hatta yakın ashâbından olsa dahi onlara sert tepki göstermiştir. Bu husus ileride akîdesiyle alâkalı bölümde tafsilatlı olarak anlatılacaktır inşâllâh.

1. Bu, Ebû Abdirrahmân eş-Şâfi’î ünvanıyla tanınan Ahmed bin Yahyâ bin Abdilazîz olup İmâm Şâfi’î’nin öğrencilerindendi. Hocasına nispetle eş-Şâfi’î olarak adlandırılmıştır. Lakin sonradan İbnu Ebî Du’âd’ın ashâbından olmuştur. İmâm Şâfi’î, öğrencilerini ona fetvâ danışmamaları konusunda uyarmıştır. (Bkz. Zehebî, Mîzân, Thk: Beccâvî, 4/547 no: 10381 ve Zehebî, Siyeru A’lâm’in Nubelâ, Mu’esseset’ur Risâle, 10/555)

2. Nakleden Ebû Nu’aym, Hilyet’ul Evliyâ, 9/186; İbnu Ebî Ya’lâ, Tabakât’ul Hanâbile, 1/96.

3. İmâm Ahmed’in Halîfe Mu’tasım huzurundaki münazaraları ve gördüğü eziyetler hakkındaki bütün bu rivayetleri İbnu Batta, el-İbânet’ul Kubrâ, 6/249-269. sahifeleri arasındaki konuya ayırdığı müstakil bölümde nakletmektedir.

4. İbn’ul Cevzî, Menâkib’ul İmâm Ahmed, sf. 450.

5. Buhârî’nin hocası meşhur muhaddis.

6. Şâfi'î'nin öğrencisi meşhur fakîh.

7. Ahmed bin Nasr bin Mâlik el-Huzâ'î eş-Şehîd (inşâllâh) kendi döneminin en büyük âlimlerindendi. Ahmed bin Nasr; itibarlı bir lider, şahsiyetli bir kimseydi. Halk'ul Kur'ân fitnesi döneminde iyiliği emreder ve kötülükten men ederdi. Halîfenin münkerlerini açıktan söylerdi. Kendisine "Emri bi'l Ma'ruf Nehyi ani'l Münker" yapmak üzere beyat edildi. Daha sonra yakalandı ve sultanın huzuruna götürüldü. Kâdî İbnu Ebî Du'âd'ın da hazır bulunduğu bir ortamda Kur'ân'ın mahlûk olduğunu inkâr ettiği, Ruyetullâh'ı kabul ettiği gibi gerekçelerle kâfir ve müşrik ilan edilerek 231H yılında Halîfe Vâsık Billâh tarafından öldürüldü. "Kitâb'ul Hayde" isimli eserin sâhibi Abd'ul Azîz el-Kinânî, halîfe Mütevekkil'e şöyle demişti: "Ey müminlerin emîri! Vâsık'ın, Ahmed bin Nasr'ı öldürmesinden daha acayip bir olay görmedim. Çünkü defnedilinceye kadar Ahmed'in lisânı Kur'ân okuyordu." Mütevekkil, Abd'ul Azîz'in bu sözlerinden korktu. Kardeşi Vâsık hakkında duyduğu şeylerden ötürü üzüldü. Vezîr Muhammed bin Abd'il Melik İbn'uz Zeyyât, huzuruna geldiğinde ona şöyle dedi: "Ahmed bin Nasr'ın öldürülmesi hususunda kalbimde bir şüphe var." O şöyle dedi: "Ey müminlerin emîri! Eğer onu Vâsık kâfir olarak öldürmemişse Allâh beni ateşte yaksın!" Bundan sonra Herseme huzura geldi. Halîfe Mütevekkil ona da şöyle sordu: "Ahmed bin Nasr'ın öldürülmesi hususunda kalbimde bir şüphe var." O ise şöyle dedi: "Eğer o kâfir olarak öldürülmemişse Allâh beni paramparça etsin!" Bundan sonra Kâdî Ahmed İbnu Ebî Du'âd huzura girdi. Halîfe Mütevekkil ona da aynı şeyi sorunca o şu cevabı verdi: "Eğer Vâsık onu kâfir olarak öldürmemişse Allâh beni felç etsin!" Mütevekkil diyor ki: "İbnu Zeyyât'ı ben ateşte yaktım. Herseme'ye gelince, o kaçıp gitti. Huzâ'a Kabîlesi'nin yanından geçerken kabîleden bir adam onu tanıyıp çevresindekilere şöyle seslendi: Ey Huzâ'a topluluğu! Bu, amcanız oğlu Ahmed bin Nasr'ı öldüren adamdır! Adamın bu çağrısı üzerine kabîlenin adamları gelip onu parçaladılar, lime lime ettiler. Kâdî İbnu Ebî Du'âd'a gelince, Allâhu Teâlâ onu kendi cildine hapsetti. Yani onu felç etti. Allâh, onu ölümünden dört yıl önce bu felç illetine mübtela kıldı." (İbnu Kesîr, el-Bidâye ve'n Nihâye, Hicretin İki yüz otuz birinci senesi hakkındaki bölüm, thk: Turkî, 14/310-319)

8. İbnu Kesîr, el-Bidâye ve'n Nihâye, thk: Turkî, 14/405.

9. Âlimlerden birçoğuna göre ise tehdid ikrâh sayılır. Şeyh Süleymân bin Abdillâh Rahimehullâh, Velâ-Berâ Meseleleri hakkında önemli ve kıymetli bir eser olan "ed-Delâ'il" adlı kitabında Yahyâ bin Ma'în'le alâkalı kıssayı naklettiği yerde şöyle demiştir:

"Eğer ona küfür söz söylemezsen seni öldürür veya döveriz derlerse veya müşrikler onu tutup döverlerse, öyle ki kişi onlara muvafakat etmediği müddetçe onlardan kurtulmayacak hâlde ise zâhiren onlara muvafakat etmesi câizdir."

Bunun ardından şöyle demiştir:

"Ahmed'in sözünün zâhiri ise birinci sûrette -ta ki müşrikler ona bizzat işkence edene kadar- ikrâh altında sayılmaması yönündedir."
Şeyh Rahimehullâh bunun ardından Yahyâ bin Ma'în kıssasını nakletmektedir. (ed-Durer'us Seniyye, 8/132)

Görüldüğü üzere İmâm Ahmed, bizzat fiili işkenceye dönüşmediği müddetçe tehdîdi ikrâh olarak görmemektedir. Bu, Zehebî'nin de dediği gibi "çok sıkı bir görüştür". Şeyh Süleymân'ın da bu görüşe muhâlif olduğu sözlerinden anlaşılmaktadır. Vallâhu A'lem.

10. İbn'ul Cevzî, Menâkib'ul İmâm Ahmed, sf. 522-539.

11. Zehebî, Siyeru A'lâm'in Nubelâ, 11/263.

12. Zehebî, Siyeru A'lâm'in Nubelâ, 11/264.

13. Suyûtî, Târîh'ul Hulefâ, sf. 252.

14. İbnu Kesîr, el-Bidâye ve'n Nihâye, 14/413-414.

VEFÂTI, AHLÂKI VE HAKKINDA SÖYLENENLER

Ahmed bin Hanbel 12 Rebî'ul Evvel 241 Cuma günü (31.07.855M) Bağdât'ta 77 yaşındayken vefât etti. İmâm Hallâl'ın naklettiğine göre Abdulvehhâb el-Verrâk şöyle demiştir:

“Bize ne câhiliyyede ne de İslâm’da onun cenâzesine katılanların sayısı kadar bir topluluğun bir araya geldiğine dâir bir bilgi ulaşmamıştır.”

Bu zat bunu dedikten sonra İmâm Ahmed’in cenâzesinde yaklaşık 1 milyon kişinin hazır bulunduğunu söylemiştir. Başka bir rivayette ise cenâzeye bizzat katılanların 600 bin kadar olduğu; yakın çevrede bulunanlarla beraber bu sayının 1 milyona ulaştığı ifade edilmiştir. Cenâzeye katılanların sayısı hakkında 1 milyon 300 bine kadar çeşitli rakamlar telaffuz edilmiştir. Oğlu Abdullâh’ın naklettiğine göre İmâm Ahmed Rahimehullâh şöyle demiştir:

“Bidat ehline söyleyin, bizimle onlar arasında cenâzeler vardır!”

İbnu Kesîr Rahimehullâh bu sözü naklettikten sonra şöyle demiştir:

“Şüphesiz Allâh onu bu sözünde doğrulamıştır. Zira -Allâh’ın rahmeti üzerine olsun- o, zamanında Sünnet’in İmâmıydı. Onun muhâliflerinin göz bebeği olan Kâdî Ahmed bin Ebî Du’âd’ın ölümünden dolayı hiç kimse merasim düzenlemediği gibi, insanlardan çok azı müstesnâ cenâzesine iştirâk etmedi. Hâris bin Esed el-Muhâsibî de zâhid ve takvâlı, aynı zamanda nef¬sini bütün düşüncelerinde ve hareketlerinde inceden inceye hesaba çeken bir kimse olduğu hâlde cenâze namazına ancak üç dört kişi katılmıştı. Bundan önce de bundan sonra da emir Allâh’ındır.”

Yine İbnu Kesîr’in İbnu Ebî Hâtim’den naklettiğine göre İmâm Ahmed bin Hanbel’in komşusu Verkanî şöyle demiştir:

“İmâm Ahmed’in vefât ettiği günde Yahudi, Hristiyan ve Mecûsîlerden 20 bin kişi Müslüman oldu. Müslümanlar, Yahudiler, Hristiyanlar ve Mecûsîler yas tuttular.” Bazı nüshalarda ise 20 [1] bin yerine 10 bin kişi Müslüman oldu, şeklindedir. En doğrusunu Allâh bilir.”

Onun dış görünüşüne, şahsiyetine ve ahlâkına gelince; İbn’ul Cevzî’nin naklettiğine göre nahiv (dilbilgisi) âlimlerinden Abbâs bin Velîd, onu şöyle tarif etmektedir:

“Ben, Ahmed bin Hanbel’i, güzel yüzlü, orta boylu bir adam olarak gördüm…”

Oğlu Abdullâh ise şöyle demiştir:

“Babam, saçını ve sakalını 63 yaşından itibâren kınayla boyamaya başlamıştır.”

Ebû Ca’fer el-Ukberî ise şöyle demiştir:

“Ahmed bin Hanbel’i (saçı sakalı) boyalı, uzun boylu, son derece esmer, yaşlı birisi olarak gördüm.”

O, mürüvvet (şahsiyet), edeb ve ahlâk bakımından son derece numune bir kişilikti. Hasen bin İsmâ’îl’in naklettiğine göre babası şöyle demiştir:

“Ahmed’in meclisinde yaklaşık 5 bin ya da daha fazlası bir araya gelirdi. Bunun 500’den azı yazıyorlardı, geri kalanlar ise ondan güzel edeb ve güzel üslup öğreniyorlardı.”

Ebû Bekr el-Mutavvi’î ise şöyle demiştir:

“Ebû Abdillâh Ahmed bin Hanbel’in yanına 12 sene gidip geldim. O, kendi çocuklarına Müsned’i okuyordu. Ben ondan tek bir hadîs bile yazmadım. Ben sadece onun yaşam tarzına, ahlâkına ve edebine bakıyordum.”

Muhammed bin Müslim şöyle diyor:

“Bizler Ahmed bin Hanbel’e herhangi bir hususta cevap vermekten ya da onunla herhangi bir şey hakkında tartışmaktan heybet duyar, çekinirdik. Bu onun, celâletinden ve kendisiyle rızıklandırıldığı İslâm’ın heybetinden kaynaklanıyordu.”

Hasen bin Ahmed de şöyle demiştir:

“Ben İshâk bin İbrâhîm’in, -sultânlardan bahsederek- falanın filanın yanına girmişimdir. Ben Ahmed bin Hanbel’den daha heybetlisini görmedim. Onun yanına bir şey hakkında konuşmak için vardım. Onu gördüğümde heybetinden adeta yüzümde şimşekler çaktı!”

Öğrencisi Abdûs bin Mâlik de şöyle diyor:

“Ebû Abdillâh beni bir gün gülerken görmüştü. Ben şu güne kadar hâlâ (bundan dolayı) ondan utanırım.”

Meşhur âlimlerden Ebû Ubeyd Kâsım bin Sellam da şöyle demiştir:

“Benim Ebû Yûsuf’la, Muhammed İbn’ul Hasen’le, Yahyâ bin Sa’îd’le, Abdurrahmân bin Mehdî’yle oturmuşluğum vardır. Onların hiç birinden Ahmed bin Hanbel’den çekindiğim kadar çekinmemişimdir. Ben -hapiste olduğu sıra- onun yanına selâm vermek için girmiştim. O esnada adamın birisi bana bir mesele hakkında sordu. Ben Ahmed’den çekindiğimden dolayı o kişiye cevap vermedim.”

İbnu Mukrim diyor ki: Bu haberi Yakub bin Şeybe’ye naklettiğimde bana şöyle dedi: “Herhâlde o, Ahmed’in huzurunda bir hata yapmaktan korkmuştur.”

Öğrencisi Abdulmelik el-Meymûnî onun temizliğe ne kadar önem verdiğini şöyle anlatıyor:

“Ben Ahmed bin Hanbel’den daha temiz giyimli; bıyık, saç, vücut kılları gibi hususlarda kendisine dikkat eden; elbisesi temiz ve beyaz olan hiç kimseyi gördüğümü bilmem!”

Aşağıda ayrıntısıyla geleceği üzere Ahmed bin Hanbel zühd ve takvâ hususunda devrinin imâmı olmasına rağmen, bu onun kılığına kıyafetine ve dış görünümüne dikkat etmesine engel olmamıştır. Yani o geçmişte ve günümüzde saçı sakalı dağınık olmayı, hırpani kıyafetler giymeyi zühd ve takvâ alâmeti sayan bazı kimseler gibi davranmamış ve abartıya da kaçmadan temiz bir kisveye bürünmüştür.

Onun ahlâkına ve insanlara karşı muâmele tarzına gelince; İbn’ul Cevzî, Ebu’l Huseyn İbn’ul Munâdî’den dedesinin şöyle dediğini nakletmiştir:

“Ahmed, insanların en hayâlılarından ve kişilik olarak en üstünlerinden, insanlarla muamele ve edeb bakımından en iyilerindendi.

O, çokça başını öne eğen ve gözlerini kısan, çirkin ve boş işlerden yüz çeviren birisi idi. Kendisinden hadîs müzâkeresi, sâlihlerin ve zâhidlerin vakarla, sükûnetle ve güzel sözlerle yâd edilmesi dışında bir şey işitilmez, bir insan onunla karşılaştığı zaman ona güleryüz gösterip onunla ilgilenirdi. Bilhassa da yaşlılara karşı son derece mütevazı davranırdı. Onlara ikrâmda bulunur, onlara karşı saygılı davranırdı. Yahyâ bin Ma’în’e karşı, başkalarına göstermediği tarzda tevâzu ve hürmet gösterirdi. Yahyâ ondan yaklaşık 7 yaş büyüktü.”

Ebû Bekr el-Merrûzî ise şöyle demiştir:

“Ebû Abdillâh câhillik etmez, kendisine karşı câhilce davranıldığı zaman da tahammül eder ve yumuşaklıkla muamele ederdi ve de “Allâh yeter”, derdi. Ne intikam peşinde koşar ne de aceleci davranırdı. Amcası ile komşuları arasında bir tartışma yaşandığında Ebû Abdillâh’a [2] geldiler. Onlara karşı amcasına tarafgirlik göstermedi, amcasına da kızmadı.”

İmâm Ahmed’le alâkalı kaydedilmesi gereken başka bir husus onun tevazusudur. Ebû Nu’aym’ın ondan isnâdıyla naklettiğine göre Yahyâ bin Ma’în şöyle demiştir:

“Ben Ahmed bin Hanbel gibisini görmedim. Onunla 50 sene arkadaşlık ettik. Kendisinde [3] bulunan salâh ve hayırdan hiçbir şeyle bize karşı övünmemiştir!”

Böyle bir imâm, kendisinde var olan benzersiz fazîletlerle övünmeyi düşünmezken, az bir fazîleti olan, belki de hiç olmayan insanlara ne oluyor ki başkalarına karşı övünüyor, üstünlük kurmaya çalışıyorlar, heyhat!

İmâm Ahmed bin Hanbel'in takvâsı ve zühdü hakkında ise İbnu Kesîr Rahimehullâh'ın el-Bidâye'de naklettiği bazı hususları aktarmak istiyorum:

"Beyhekî, Müzenî'den şöyle rivayet etmiştir: "İmâm Şâfi'î, (Hârûn) Raşîd'e: "Yemen'e bir kadı tayin etmek gerekiyor." demiş, Raşîd de ona: "Bir adam seç de oraya kadı tayin edelim." demişti. Bunun üzerine İmâm Şâfi'î, ders alan diğer arkadaşlarıyla birlikte yanına gidip gelmekte olan İmâm Ahmed bin Hanbel'e: "Yemen kadılığını kabul etmez misin?" diye sormuş, İmâm Ahmed de bundan şiddetle imtinâ etmiş ve (İmâm Şâfi'î'ye) şöyle demiştir: "Ben insanı dünyada zâhid kılan ilmi öğrenmek üzere senin yanına gelip gidiyorum. Hâl böyleyken benim kadılığa geçmemi mi tavsiye ediyorsun? Eğer söz konusu olan ilim olmasaydı, bu günden sonra seninle hiç konuşmazdım." Onun bu cevabı karşısında İmâm Şâfi'î utanmıştı."

"Rivayet olunduğuna göre İmâm Ahmed bin Hanbel, sultanın armağanlarını kabul ettikleri için amcası İshâk bin Hanbel ve oğullarının arkalarında namaz kılmaz ve onlarla konuşmazdı."

"Bir defasında üç gün yiyecek bir şey bulamamış, nihayet arkadaşlarından birine haber göndererek bir miktar un ödünç almıştı. Bunun üzerine ailesi de onun yemek ihtiyacından haberdar olduklarından acele davranarak hamur yoğurmuşlar ve çabucak ekmek pişirmişlerdi. Bu durumu gören İmâm Ahmed bin Hanbel: "Bu ne aceledir, ekmeği nasıl bu kadar hızlı pişirdiniz?" diye sormuş, ailesi de: "Oğlun Sâlih'in tandırının yanmakta olduğunu gördük. Ekmeğini sana orada pişirdik." dediklerinde İmâm Ahmed: "Haydi bu ekmeği kaldırın." demiş ve yememişti. Sonra da kendi evinden Sâlih'in evine açılan kapının kapatılmasını emretmişti. Beyhekî diyor ki: "Bunun sebebi oğlu Sâlih'in, halîfe Mütevekkil Alellâh'ın armağanını kabul etmiş olmasıydı."

Yeri gelmişken belirtelim ki İmâm Ahmed'in Halîfe Mütevekkil'in verdiği hediyelerden sakınma sebebi bunların harâm olması değil, kendi nezdinde şüpheli olması ya da onlardan sakınma isteği idi. Oğlu Abdullâh diyor ki:

"Babam ben hastayken yanıma ziyâret için girdi. Ona dedim ki: "Babacığım, bizim yanımızda Mütevekkil'in verdiği maldan bir miktar mevcuttur. Onunla hacca gideyim mi?" "Evet" dedi. Dedim ki: "Eğer bu mesele senin nezdinde bu şekildeyse, peki neden ondan (hediye) almıyorsun?" Şöyle dedi: "Oğlum, bu benim nezdimde harâm değildir, lakin ben ondan sakınıyorum!" [4]

Abdullâh dedi ki: "Babam orduda, halîfenin yanında on altı gün kaldı. Orada sadece dört avuç buğdaylı hurma ezmesi yedi. Evine dönene kadar her üç gecede bir bu ezmeden kırıntılar ile iftâr ederdi. Ancak altı ay sonra kendini toparlayabildi. Gözlerinin açlıktan ötürü çukurlaştığını gördüm."

Beyhekî dedi ki: "Halîfe, İmâm Ahmed bin Hanbel'in sofrasına, çeşitli yiyecekler gönderirdi, ama İmâm Ahmed o sofradaki yiyeceklerden hiçbirini yemezdi."

"Me'mûn, bir defasında hadîs âlimlerine paylaştırılmak üzere bir miktar altın gönderdi. Bütün hadîsçiler paylarına düşen altınları aldılar. Sadece İmâm Ahmed bin Hanbel almadı."

"Abdullâh naklederek dedi ki: "Vâsık'ın zamanında şiddetli bir geçim sıkıntısına düştük. Adamın biri bu arada babama şöyle bir mektup gönderdi: "Yanımda babamdan mîrâs olarak bana intikâl etmiş 4 bin dirhem para var. Bu para ne sadakadır ne de zekâttır. Bunu kabul etmeyi uygun görüyorsan sana vereyim." Babam o paraları kabul etmedi. Adam teklifini tekrarladı, babam yine kabul etmedi. Bir süre sonra bu durumu babama hatırlattığımızda babam bize şöyle dedi: "Bakın, o paraları o zaman almış olsaydık şimdi çoktan tüketmiştik."

"Tüccârlardan biri babama, kendi adına yaptığı ticâretten kazanç olarak sağladığı 10 bin dirhemi vermeyi teklif etti. Ama babam kabul etmedi ve şöyle dedi: "Biz ihtiyâcımızı yeterince karşılamışız. Allâh, bu hayırlı niyetinden ötürü sana mükâfatını versin."

Başka bir tüccâr da babama 3 bin dînâr para vermeyi teklif etti babam onun bu teklifini kabul etmedi ve meclisinden kalkıp gitti.”

“Yemen’de bulunuyorken, Ahmed’in harçlığı kalmamıştı. Şeyhi Abdurrazzâk ona bir avuç dolusu dînâr vermeyi teklif etti, ama İmâm Ahmed: “Bizim ihtiyâcımız yeterince karşılanmıştır.” dedi ve dînârları almayı kabul etmedi.

Yemen’de iken elbiseleri çalındı. Evine kapanıp oturdu, kapıyı üzerine kilitledi. Arkadaşları onu göremeyince evine geldiler. Durumunu sordular, o da elbiselerinin çalındığını söyledi. Ona altın vermeyi teklif ettiler, ama kabul etmedi. Onlar için bir kitap yazmak amacıyla, onlardan sadece bir dînâr aldı, böylece onlara ücret karşılığında kitabı yazdı. Allâh ona rahmet etsin.”

“Ebû Dâvûd dedi ki: “Ahmed’in meclisleri, âhiret meclisleriydi. Bu meclislerde, dünya işlerinden hiç bahsetmezdi. Ahmed bin Hanbel’in dünyadan bahsettiğini hiç görmedim.”

“İmâm Ahmed’in oğlu Sâlih dedi ki: “Babam, abdest almak için kendisinden su isteyen kimseyi reddetmez, bilakis bizzat kendisi onun için kuyudan su çekerdi. Kuyudan çektiği kova suyla dolu olarak çıktığında, “El-Hamdulillâh.” derdi. Kendisine: “Babacığım, bunun ne faydası var?” diye sorduğumda şöyle cevap verirdi: “Ey oğulcuğum! Sen Azîz ve Celîl olan Allâh’ın şu buyruğunu duymadın mı?

﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ﴾ [الملك: ٣٠]

“De ki: “Söyleyin bakalım: Suyunuz çekiliverse, size kim temiz bir akarsu getirir?” (el-Mülk 67/30)

İbnu Kesîr bu haberleri naklettikten sonra diyor ki:

“Bu konudaki haberler cidden pek çoktur. Ayrıca, İmâm Ahmed bin Hanbel, zühdle ilgili (eserlerle) dopdolu büyük bir kitap tasnif etmiştir. Bu kitap gibi bir kitap, önceleri yazılmadığı gibi ondan sonra da yazılamamıştır. Öyle sanıyorum ki, hatta kesin olarak inanıyorum ki o, bu kitapta yazılı zühd kurallarına imkânı nisbetinde riâyet ederdi. Allâh ona rahmet etsin, mekânını şerefli kılsın ve onun dönüp varacağı yeri Firdevs cenneti kılsın. (Âmîn!)”

İsmâ’îl bin İshâk es-Serrâc dedi ki: “Ahmed bin Hanbel bana: “Senin evine geldiği zaman, Hâris el-Muhâsibî’yi bana gösterebilir misin?” diye sordu. Ben de ona: “Evet.” diye cevap verdim ve buna sevindim. Sonra Hâris’in yanına gittim: “Bu gece arkadaşların ile birlikte evime gelmeni çok arzuluyorum.” dedim. O da: “Olur, ama arkadaşlarım çoktur, onlar için hurma ve küspe hazırla.” dedi. Akşamla yatsı arasında geldiler. İmâm Ahmed, onlardan önce gelmiş ve kendilerini göreceği, sözlerini duyabileceği, ama onların kendisini göremeyecekleri bir odaya oturmuştu. Yatsı namazını kıldıktan sonra başka bir namaz kılmadılar. Gelip Hâris’in önünde suskun vaziyette oturdular. Sanki başlarının üzerinde rahatsız etmek istemedikleri bir kuş vardı. Gece yarısına yaklaşıldığı sırada adamın biri Hâris’e bir mesele sordu. Hâris de o meseleyle ilgili zühd, takvâ ve öğütleri dile getirmeye başladı. Ardından oradakilerin kimi ağladı, kimi inledi, kimi de çığlık attı. Es-Serrâc dedi ki: Sonra İmâm Ahmed bin Hanbel’in bulunduğu odaya çıktım. Onun da bayılacak derecede ağlamakta olduğunu gördüm. Bu hâl sabaha kadar devam etti. Hâris el-Muhâsibî ve arkadaşları, evinden kalkıp gitmek istedikleri zaman İmâm Ahmed’e: “Ey Ebû Abdillâh! Bunları nasıl buldun?” diye sordum. O da şu cevabı verdi: “Hâris kadar zühdle ilgili güzel konuşan birini görmedim ve arkadaşları gibisini de görmedim. Ama yine de bunlarla aynı mecliste bulunmanı uygun görmüyorum.”

Beyhekî dedi ki: “İmâm Ahmed bin Hanbel’in, İsmâ’îl bin İshâk es-Serrâc’ın onunla aynı mecliste bulunmasını hoş görmemesinin sebebi Hâris bin Esed’in, her ne kadar zâhitse de biraz kelâm ilmi ile meşgûl olduğu için olması muhtemeldir. Ahmed ise kelâmı hoş görmezdi. Yahut da Hâris’in yolundan gidecek güce sahip olamadığı ve onların zühdüne ve verasına ulaşamayacağı için İsmâ’îl bin İshâk’ın onlarla aynı mecliste bulunmasını hoş görmemişti.”

Ben derim ki: Aksine, İmâm Ahmed Hanbel'in, İsmâ'îl bin İshâk'ın onlarla aynı mecliste bulunmasını hoş görmeyişinin sebebi şuydu:

Hâris el-Muhâsibî ve arkadaşlarından bazılarının konuşmalarında şerî'atın emretmediği zahmetli bir hayat tarzı, hakkında herhangi bir (şer'î) emir gelmemiş olan türden ince eleyip sık dokuma ve aşırı muhâsebe etme anlayışı vardı.

Bu nedenledir ki Ebû Zur'a er-Râzî, Hâris bin Esed'in "er-Ri'âye" isimli kitabına vâkıf olduğunda; "Bu bidattir." demiş, sonra da o kitabı kendisine getiren adama şöyle demişti: "Senin üzerine düşen, Mâlik'in, Sevrî'nin, Evza'î'nin ve Leys bin Sa'd'ın yoluna tabi olmaktır. Şunu bir tarafa bırak, çünkü bu bidattır!"

İbnu Kesîr'in yaptığı bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere İmâm Ahmed, her ne kadar zühd ve takvâ hususunda öncü olsa da, onun zühd ve takvâ anlayışı aşırılıklardan uzaktır ve de tasavvuf ehlinin anlayışına karşı da mesâfelidir. O, bu hususta da tamamen kendisinden önceki hidâyet imâmlarına tâbidir.

Anlaşıldığı üzere İmâm Ahmed, başkasına el açmaktan çekinen ve Allâh'tan başka hiç kimsenin minneti altında kalmak istemeyen birisi idi. Onun şöyle du'â ettiği nakledilmiştir:

"Allâh'ım benim yüzümü başkasına secde etmekten koruduğun gibi, onu başkasından istemekten de koru." [5]

Ebu'l Ferec İbn'ul Cevzî'nin naklettiğine göre, İmâm Ahmed'e babasından içinde oturacağı bir ev ile bir dokumacı dükkânı mîrâs kalmıştı. Ahmed, söz konusu dükkânın kirasını alarak halka muhtaç olmazdı. [6]

Yine Şeyh, Ebu'l Ferec'in naklettiğine göre bazen sıkıntıya düştüğünde tarlalardan mahsul kaldırıldıktan sonra kalan başakları -mübâh hükmünde olduğu için- toplardı. Bunun için Tarsûs gibi o dönem sınır vilâyeti sayılan yerlere kadar yürüyerek gittiği olurdu. Hayâsından dolayı da bunlardan ancak ihtiyaç kadarını, hatta daha azını toplardı. [7]

İmâm Ahmed'in menkibeleri ve güzel ahlâkına dâir nakiller sayılamayacak kadar çoktur. İbn'ul Cevzî (v.597H) bunları "Menâkib'ul İmâm Ahmed" isimli eserde bir araya getirmiştir. Bu kitap 815 sayfalık büyük bir cilt hâlinde basılmıştır. Biz burada sadece özetin özetini nakletmeye çalıştık. Bu bahsi İmâm Ahmed'den nakledilen bir kerâmetle noktalamak istiyoruz. İbnu Kesîr diyor ki:

"Beyhekî'nin rivayetine göre adamın biri İmâm Ahmed'e gelerek şöyle demiş: "Annem, yirmi seneden beri kötürümdür. Onun için Allâh'a du'â etmeni isteyerek beni sana gönderdi." İmâm Ahmed bin Hanbel, adamın bu sözüne sanki biraz kızdı ve şöyle dedi: "Aslında (bizim kendisi için du'â etme¬mizden çok) biz, onun bizim için du'â etmesine daha muhtâcız." Böyle dedikten sonra o kötürüm kadın için Azîz ve Celîl olan Allâh'a du'â etti. Adam da annesinin yanına döndü, kapıya vurdu. Annesi ayaklarıyla yürüyerek kapıya gelip şöyle dedi: "Allâh bana âfiyet ihsân etti!" [8]

İbn'ul Cevzî, kitabında onun bu ve benzeri birçok kerâmetini yaklaşık 5 sayfalık müstakil bir bölümde nakletmiştir. [9]

Hakkında Söylenenler

İmâm Ahmed bin Hanbel Rahimehullâh, Ehli Sünnetin dört fıkıh mezhebinden birisi olan Hanbelî mezhebinin İmâmı, Ehli Sünnet arasında en yaygın dokuz hadîs kitabı olan Kutub-u Tis'a arasında sayılan "el-Müsned"in müellifi, kendi döneminde yok edilmek istenen Ehli Sünnet akîdesini neredeyse tek başına müdâfaa ederek Allâh'ın izniyle tekrar hayata döndüren İmâm, zühd ve takvâ konusunda eşine az rastlanır bir önder, tefsîrde mahâret sâhibi, lugat ilminde üstad; kısacası İmâm Şâfi'î Rahimehullâh'ın (v.204H) kendisi hakkında tesbit ettiği bütün vasıfları hak eden bir âlimdir. İmâm Muhammed bin İdrîs eş-Şâfi'î şöyle demiştir: "İmâm Ahmed sekiz konuda imâmdır: Hadîste imâmdır, fıkıhta imâmdır, Kur'ân'da imâmdır, lügatte

[10] imâmdır, fakirlikte imâmdır, zühdde imâmdır, verada imâmdır ve sünnette imâmdır.”

Yani o muhaddis, fakîh, müfessir, sünnet yani akîde âlimi, lugavî yani dil âlimi, âbid, zâhid ve mücâhiddir. Üstelik bütün bu hususlarda kendisine uyulacak bir İmâm ve önderdir. İmâm İbnu Ebî Ya’lâ (v.526H), bu sözü Şâfi’î’nin öğrencisi Rabî bin Süleymân’dan hikâye etmiş ve sonra bu söze sayfalar dolusu şerhte bulunmuştur. Yine o, -Zehebî’nin (v.748H) tabiriyle- gerçekten
[11] İmâm ve hakikaten Şeyh’ul İslâm’dır. Muasırı olan meşhur tarihçi İbnu Sa’d’ın (v.230H)
[12] deyimiyle “sika” yani “güvenilir”, “sebt” yani “sağlam”, “sadûk” yani “doğru sözlü”dür. İbnu
[13] Nukta el-Hanbelî’nin (v.629H) tabiriyle Sünnet’in İmâmı, Mihne’nin sabredenidir.

Hatîb el-Bağdâdî (v.463H) ise şöyle demektedir: “Muhaddislerin İmâmı, Dîn’in yardımcısı, Sünnet’in müdâfii, Mihne’nin sabredeni. Aslen Mervezî (Merv’lidir). Annesi ona hamile olduğu
[14] hâlde kendisini Bağdâd’a getirmiş, o da orada doğmuş ve orada büyümüştür.”

Tarih ve tabakât âlimlerinin onun hakkındaki değerlendirmeleri bu şekildedir. İbnu Kesîr Rahimehullâh ise onun hakkında kendi döneminin âlimlerinin şu sözlerini nakletmiştir -özetleyerek aktarıyoruz-:

[15] “Müzenî (v.264H) dedi ki: “Mihne Günü’nde Ahmed bin Hanbel, Ridde Günü’nde Ebû Bekr, Sakîfe Günü’nde Ömer, evinde şehîd edildiği günde Osmân; Sıffîn Günü’nde Alî!”

“Harmele diyor ki: Şâfi’î’nin şöyle dediğini işittim:

“Irak’tan çıkıp gittiğimde orada Ahmed bin Hanbel’den daha fazîletli, daha bilgili, daha veralı, daha takvâlı bir kimse bırakmadım.”

Şeyhi Yahyâ bin Sa’îd el-Kattân dedi ki: “Bağdâd’dan benim yanıma, Ahmed bin Hanbel’den daha çok sevdiğim biri gelmedi.”

[16] “Kuteybe dedi ki: “Süfyân es-Sevrî öldü ve onun ölümüyle vera öldü. Şâfi’î öldü ve onun ölümüyle sünnetler öldü. Ahmed bin Hanbel ölünce de bidatlar ortaya çıkar.”

Bir rivayete göre Kuteybe şöyle demiştir: “Hiç kuşkusuz Ahmed bin Hanbel, bu ümmette nübüvvet makâmına oturdu.”

Beyhekî, (bu son cümle hakkında) şöyle demiştir: “Yani Azîz ve Celîl olan Allâh yolunda uğradığı eziyetlere sabretmesi bakımından (nebîlere benzetilmiştir).”

[17] “Bir gün İmâm Ahmed bin Hanbel’den bahsederken Ebû Ömer bin Nehhâs (v.256H) şöyle dedi: “Allâh ona rahmet etsin. Dînde ne kadar basiretliydi, dünyaya karşı ne kadar sabırlıydı, zühdde ne kadar tecrübeliydi. Sâlihlerden hiçbiri ona yetişemedi, geçmişlerden hiçbiri onun gibi olamadı. Dünya kendisine sunuldu da reddetti. Bidatlar kendisine teklif edildi, geri çevirdi.”

“Ahmed bin Hanbel dövüldükten sonra, Bişr İbn’ul Hâris el-Hâfî (v.227H) şöyle demişti: “Ahmed bin Hanbel körüğe konuldu, çil altın olarak dışarı çıktı.”

“Meymûnî dedi ki: “Ahmed mihneye uğrayıp işkence gördükten sonra -ve mihneye uğramadan önce- Alî İbn’ul Medînî bana şöyle dedi:

“Ey Meymûnî! İslâmiyette Ahmed bin Hanbel’in yapabildiğini hiç kimse yapamadı!” Ben, onun bu sözüne çok hayret ettim. Ebû Ubeyd Kâsım bin Sellâm’ın yanına gittim. Alî İbn’ul Medînî’nin sözlerini naklettim. O da şöyle dedi: “Doğru söylemiştir, Riddet Günü’nde Ebû Bekr es-Sıddîk, yardımcılar ve destekçiler buldu. Ahmed bin Hanbel’in ise ne yardımcısı vardı ne de destekçisi.”

Böyle dedikten sonra Ebû Ubeyd, Ahmed bin Hanbel’i övmeye başladı ve: “İslâmiyette onun misli bir kimsenin bulunduğunu bilmiyorum.” dedi.”

“İshâk bin Râhûye dedi ki: “Ahmed bin Hanbel, Allâh’ın yeryüzünde Kendisi ile kulları arasındaki hüccetidir.”

“Alî İbn’ul Medînî dedi ki: “Ben bir mihneye uğradığımda Ahmed bin Hanbel bana şöyle fetvâ verirdi. “Ben Rabbimin huzuruna vardıktan sonra ne olduğunun önemi yoktur.”

Alî İbn’ul Medînî yine şöyle demiştir: “Ben Ahmed bin Hanbel’i, kendimle Azîz ve Celîl olan Allâh arasında bir hüccet edindim.” Sonra şöyle dedi: “Ebû Abdillâh’ın dayanabildiği mihnelere kim dayanabilir?”

“Yahyâ bin Ma’în de dedi ki: “Ahmed bin Hanbel’de öyle özellikler vardı ki, o özellikleri hiçbir âlimde görmedim: O muhaddisdi, (hadîs konusunda) hâfızdı, âlimdi, vera sahibiydi, zâhiddi, akıllıydı.”

Yahyâ bin Ma’în yine şöyle demiştir: “İnsanlar bizden Ahmed bin Hanbel gibi olmamızı istediler. Vallâhi, biz Ahmed gibi olmaya dayanamayız, onun yolundan gitmeye de güç yetiremeyiz.”

“Ebû Bekr bin Ebî Dâvûd (v.316H) dedi ki: “Ahmed bin Hanbel, kendi asrında kalem ve hokka tutan âlimlerin önündeydi.”

“Ebû Bekr Muhammed bin Muhammed bin Recâ (v.286H) dedi ki: “Ahmed bin Hanbel gibisini görmedim. Onun gibi birini göreni de görmedim.”

Ebû Zur’a er-Râzî (v.264H) dedi ki: “Arkadaşlarımız arasında onun kadar lider şahsiyetli, onun kadar fıkhı iyi bilen biri bulunduğunu bilmiyorum.”

İbnu Kesîr bu ve benzeri sözleri naklettikten sonra şöyle demiştir:

“İmâm Ahmed ilim ehlinin imâmlarındandı. Allâh ona rahmet etsin ve makamını yüce kılsın.” [18]

İmâm Ahmed’e övgüde bulunanlar, sadece fıkıhta hatta akîdede onunla tamamen aynı kanaatleri taşıyanlar değildir. Yukarıda Mihneyle alâkalı bölümde nakledildiği üzere Halîfe Mu’tasım gibi muhâlifleri dahi onun ahlâkına hayran olmuşlardır. Keza bugün akîdede Ahmed bin Hanbel’in çizgisine muhâlif olan Eş’arîlerin kendilerini nispet ettikleri imâmları Ebu’l Hasen el-Eş’arî (v.324H) “el-İbâne” adlı eserinin girişinde şöyle demektedir:

“Eğer birisi bize derse ki: Siz Mu’tezile’nin, Kaderiyye’nin, Cehmiyye’nin, Harûriyye’nin, Râfizilerin ve Mürcie’nin görüşlerini inkâr ettiniz. Şu hâlde sizin hangi görüşe sahip olduğunuzu ve inandığınız inanç şeklini bize bildiriniz!” Ona şöyle denilir: “Bizim sahip olduğumuz görüş ve inandığımız inanç, Rabbimiz olan Allâh Azze ve Celle’nin kitâbına ve Nebîmiz Muhammed Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’in Sünnetine; sahâbe efendilerimizden, tabiinden ve hadîs imâmlarından rivayet edilenlere sarılmaktır. Biz bunlara ve Ebû Abdillâh Ahmed bin Muhammed bin Hanbel’in -Allâh onun yüzünü ak etsin, derecesini yükseltsin ve sevabını artırsın- görüşlerine bağlıyız ve böyle inanıyoruz. Onun görüşüne muhâlif olanlara da muhâlifiz. Zira o, fazîletli imâm ve kâmil bir reistir. Öyle ki Allâh onun vasıtasıyla hakkı açığa çıkarmış, yine onun vesilesiyle sapıklığı gidermiş, onun vasıtasıyla hak yolu aydınlatmış, onunla bidatçilerin bidatini, sapıkların sapıklığını ve şüphecilerin şüphesini ortadan kaldırmıştır. Allâh’ın rahmeti bu öncü imâm, muazzam ve değerli şahsiyet, büyük anlayış sâhibi zatın üzerine olsun.” [19]

Eş’arî Rahimehullâh’dan her ne kadar günümüz Eş’arîlerinin itikâdına uygun bazı görüşler ve kitaplar nakledilmiş olsa da bu adı geçen “el-İbâne” kitabı, onun en son yazdığı eserlerden birisidir ve inşâllâh onun son hâlini yansıtmaktadır. Bu kitap, büyük oranda Ehli Sünnet’in esâslarına muvafıktır. Eş’arî’nin akîde konularında Kitâb, Sünnet ve Selef-i Sâlihîne bağlılığı zikrettikten sonra İmâm Ahmed bin Hanbel’in akîdesine bağlılığı da zikretmesine dikkat edilmelidir. Zira o, kendi asrında adeta Ehli Sünnet’le özdeşlemiş ve insanların Sünnete bağlılığı, İmâm Ahmed’e olan sevgileriyle ölçülür hâle gelmiştir. Nitekim Ebû Hâtim er-Râzî şöyle demiştir:

“Ahmed bin Hanbel’i seven birisini gördüğün zaman onun Sünnet taraftarı olduğunu bil! O, bizimle bidat ehli arasında bir imtihân konusudur.”

Bunun zıddı da böyledir. Nitekim Ebû Ca'fer Muhammed bin Hârûn el-Mahremî şöyle demiştir:

"Ahmed bin Hanbel'e dil uzatan birisini gördüğün zaman onun bidatçi olduğunu bil!"

Ebû Zur'a er-Râzî şöyle demiştir:

"Süfyân es-Sevrî'ye ve Zâ'ide'ye dil uzatan bir Kûfeli gördüğünde onun Râfizî olduğundan şüphe etme! Mekhûl ve Evzâ'î'ye dil uzatan bir Şâmlı gördüğünde onun Nâsibî olduğundan şüphe etme! Eyyûb es-Sahtiyânî ve İbnu Avn'a dil uzatan bir Basralı gördüğünde onun Kaderî olduğunda şüphe etme! Abdullâh İbn'ul Mübârek'e dil uzatan bir Horasânlı gördüğünde onun Mürci'î olduğunda şüphe etme! Bil ki bütün bu tâifelerin hepsi Ahmed bin Hanbel'e buğzetme hususunda icmâ etmişlerdir. Zira onlardan kalbinde ona karşı onulmaz bir hastalık barındırmayan hiç kimse yoktur."

[20] Bunları İbn'ul Cevzî nakletmiştir. Bu durum günümüzde de böyledir. Mesela modernistler, akılcılar, hadîs ve sünnet inkârcıları ve sair güruh, selef imâmlarının birçoğuna açıktan dil uzatmadıkları hatta kendi fâsit görüşlerini meşrulaştırmak için onlardan bazılarını -samimiyetsiz bir şekilde- kullanmaya kalkıştıkları hâlde sıra Ahmed bin Hanbel'e geldiği zaman artık nefretlerini aleni bir şekilde açığa vurmaktan ve habîs dillerini bu imâma uzatmaktan kendilerini alamazlar. Kabirperest Mâturîdî Zâhid el-Kevserî ve takipçileri gibi birtakım mülhidler de İmâm Ahmed'in bütün talebelerini, hatta oğullarını "mücessime" ilan edip söz Ahmed bin Hanbel'e geldiğinde eveleyip gevelerler lakin bu imâmın insanların kalbindeki makâmından ötürü dillerindeki baklayı çıkaramazlar! Çünkü böyle imâmlara dil uzatanlar ancak insanların nefretini celbetmekten başka hiçbir şey elde edememişlerdir, dalâlet ehlinden biraz uyanık olanlar bunun farkında oldukları için bu imâmlara açıktan dil uzatmak yerine birbirinden fâsit tevillerle bu imâmların davetlerini tahrîf etmeye çalışırlar. Kısacası İmâm Ahmed de tıpkı ismi geçen diğer imâmlar gibi günümüzde de imtihân vesîlesi olmaya devam etmektedir. Allâh cümlesine rahmet etsin âmîn...

İmâm Ahmed hakkında son olarak meşhur sûfîlerden, aynı zamanda Hanbelî fakîhi olan Abdulkâdir Geylânî'nin (v.561H) bir sözünü nakletmek istiyoruz.

El-Ârif Alî bin İdrîs, Şeyh Abdulkâdir'e şu soruyu yöneltmiştir:

"Ey Efendim! Ahmed bin Hanbel'in i'tikâdından başka bir i'tikâda sahip olan bir Allâh dostu var mıdır?" Bunun üzerine şeyh şu cevabı verdi: "Olmadı ve olmayacak!" [21]

1. İbnu Kesîr, el-Bidâye ve'n Nihâye, 14/423-426.
2. Bütün bu rivayetleri İbn'ul Cevzî, Menâkib'ul İmâm Ahmed, sf. 286-298 arasında nakletmiştir.
3. Ebû Nu'aym, Hilyet'ul Evliyâ, 9/181.
4. Menâkib'ul İmâm Ahmed, sf. 347.
5. Nakleden İbnu Receb el-Hanbelî, Câmi'ul Ulûmi ve'l Hikem, thk: Arnavût 1/481, 19. Hadîsin şerhi.
6. İbn'ul Cevzî, Menâkib'ul İmâm Ahmed, sf. 306.
7. İbn'ul Cevzî, Menâkib'ul İmâm Ahmed, sf. 307.
8. Bu haberleri İbnu Kesîr, el-Bidâye ve'n Nihâye, 14/387-393'te nakletmiştir.
9. İbn'ul Cevzî, Menâkib'ul İmâm Ahmed, sf. 397-401.
10. İbnu Ebî Ya'lâ, Tabakât'ul Hanâbile, 1/5.
11. Zehebî, Siyeru A'lâm'in Nubelâ, 11/177.
12. İbnu Sa'd, et-Tabakât'ul Kubrâ, thk: İlmiyye, 7/253.

İbnu Sa'd'ın "sadûk" sözünde İmâm Ahmed'e kısmî bir ta'n vardır. Zira bu, güvenilir olmakla beraber hıfzında problem olanlar için kullanılan bir tabirdir. Zehebî'nin ifade ettiği gibi bu, İbnu Sa'd'ın vehmi olup iltifât edilmez. (Zehebî, Zikru Esmâ'i Men Tukullime fîhi ve Huve Muvassak, Mektebet'ul Minâr, sf. 39)

13. İbnu Nukta el-Hanbelî, et-Takyîd, sf. 158.

14. Hatîb el-Bağdâdî, Târihu Bağdâd, Dâr'ul Garb'il İslâmî, 6/90, no: 2586.

15. İmâm Şâfi'î'nin öğrencisi ve onun mezhebini neşreden en büyük imâmlardan birisidir.

16. Bu meşhur hadîs imâmlarından Kuteybe bin Sa'îd'dir (v.240H).

17. Doğrusu Ebû Umeyr olacaktır.

18. İbnu Kesîr, el-Bidâye ve'n Nihâye, 14/406-411.

19. Eş'arî, el-İbâne an Usûl'id Diyâne, sf. 20-21. İbnu Asâkir de bu kitaptan söz konusu ibâreyi onaylayarak nakletmiştir. (İbnu Asâkir, Tebyînu Kezib'il Mufterî, sf. 157-158).

20. İbn'ul Cevzî, Menâkib'ul İmâm Ahmed, sf. 656-659.

21. İbnu Receb el-Hanbelî, Zeylu Tabakât'il Hanâbile, 2/200.

BAZI HİKMETLİ SÖZLERİ

İbnu Kesîr Rahimehullâh, onun bazı hikmetli sözlerini şu şekilde nakletmektedir:

"İbrâhîm el-Harbî dedi ki: Ahmed bin Hanbel'i şöyle derken işittim:

"Allâh'ın, senin hoşuna gidecek şekilde sana olan muâmelesini devamlı kılmasını istiyorsan, sen de O'nun hoşuna gidecek muâmelelerini devamlı kıl."

Yine şöyle derdi: "Fakirliğe sabretmek, ancak büyük insanların ulaşabileceği bir mertebedir."

Yine şöyle derdi: "Fakirlik, zenginlikten daha şereflidir. Çünkü fakirliğe sabretmek daha acıdır, fakirliğin verdiği sıkıntı ve rahatsızlık, şükürden daha muaz¬zam ve yüce bir hâldir."

Şöyle de demiştir: "Fakirliğin fazîletine denk olacak fazîlete sâhip başka bir şey görmüyorum."

Şöyle de derdi: "Kulun ümitsizlikten sonra gelen rızkı kabul etmesi gerekir. Bir tamahkârlıktan veya başkasının avucuna göz diktikten sonraki rızkı kabul etmesi ise uygun olmaz."

İmâm Ahmed bin Hanbel, âhiretteki hesâbının hafif tutulması için, dünyada az mala sâhip olmayı severdi.

"İbrâhîm dedi ki: "Adamın biri Ahmed'e dedi ki:

"Sen bu ilmi Allâh için mi öğrendin?"

İmâm Ahmed şöyle dedi:

[1] "Bu çok ağır bir şarttır, lakin (ilimden) bir şeyler bana sevdirildi ben de onu topladım."
1. Nakleden İbnu Kesîr, el-Bidâye ve'n Nihâye, 14/392-393.

İMÂM AHMED BİN HANBEL'İN AKÎDESİ

Yukarıda İmâm Ahmed'in eserleri ile alâkalı bölümde bahsettiğimiz üzere, Ahmed bin Hanbel Rahimehullâh, akîde hakkındaki görüşlerini bu elinizdeki "Er-Raddu ale'z Zenâdikati ve'l

Cehmiyye” kitabı başta olmak üzere çeşitli kitaplarda beyan etmiştir. Bunlar ondan rivayet edilen “es-Sunne”, “Usûl’us Sunne” ve akîde hakkındaki diğer risâleleridir. Yukarıdaki işâret ettiğimiz gibi bu risâlelerin birçoğu Türkçe’ye de tercüme edilmiştir ve İmâm Ahmed’in akîdesi hakkında buralardan tafsilatlı bilgi edinilebilir. Ayrıca onun akîde konularındaki muhtelif görüşleri çeşitli kaynaklarda kendisinden nakledilmiştir. Şimdi bizler, burada gerek kendi risâlelerinden ve gerekse de ondan rivayet edilen çeşitli sözlerinden yola çıkarak İmâm Ahmed’in belli başlı konulardaki görüşlerini özet olarak vermeye çalışacağız. Bunu yaparken de bilhassa geçmişte ve günümüzde sık tartışma konusu olan meselelerdeki görüşlerine ağırlık vereceğiz. Zira Ahmed bin Hanbel, şöhreti ve dîndeki imâmlığı sebebiyle normalde birbirine hasım olan çeşitli fırkaların sâhiplendiği bir isimdir. Onun bağlı olduğu Selef-i Sâlihîn akîdesine müntesib olanlar imâm’a sâhip çıktıkları gibi, birçok konuda aslında ona muhâlif olan Eş’arî, Mâturîdî, Sûfî zihniyetine sâhip olan kesimler de ona kendilerini nispet edebilmektedir. Bundan dolayı, bilhassa bu fırkalar arasında tartışmalı olan “tevhîd”, “sıfatlar”, “îmân” gibi konularda ve günümüzde tartışılan “velâ-berâ”, “tekfîr” vb. hususlarda Ahmed bin Hanbel’in kavlinin tesbit edilmesi ehemmiyet arzetmektedir. Şimdi, İmâm Ahmed’in muhtelif i’tikâdî meselelerdeki görüşlerini ana başlıklar etrafında arz edeceğiz inşâllâh. Bundan önce şunu belirtmemiz gerekir ki İmâm Ahmed’in hiçbir konuda seleften ve Ehli Sünnet’ten bağımsız kendine has bir görüşü söz konusu değildir. Nitekim o “Usûl’us Sunne” adlı eserinin girişinde şöyle demektedir:

“İndimizde (katımızda, yanımızda) Sünnet’in esasları şunlardır: Rasûlullâh Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’in Sahâbeleri’nin üzerinde bulundukları şeye tutunmak, onlara uymak ve bidatleri terketmektir. Zira her bidat dalâlettir (sapıklıktır).” [1]

İbnu Teymiyye Rahimehullâh da “Vâsitiyye Akîdesi” adlı risâlesinden dolayı yargılandığı mahkemede kendince insaflı davranarak bu yazdığı akîdenin İmâm Ahmed’in akîdesi olduğunu söyleyerek kurtulmasını telkîn eden kadıya şöyle demiştir:

“Ben, bütün Selef-i Sâlihîn’in üzerinde bulunduğu akîdeden başkasını toplamadım. Bu, İmâm Ahmed’e has bir akîde de değildir. İmâm Ahmed, ancak Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’in getirdiği ilmi tebliğ etmiştir. Eğer Ahmed, Rasûl’ün getirmediği şeyleri kendi nefsinden söylemiş olsaydı, biz onu kabul etmezdik. Bilakis bu, Muhammed Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’in akîdesidir!” [2]

Yani aslında bu başlık altında İmâm Ahmed’in akîdesi diye aktaracağımız şeyler Ehli Sünnet akîdesinin hatta İslâm akîdesinin ta kendisidir, bu bakış açısıyla değerlendirilmesi gerekir.

Tevhîd

Allâh’tan başkasından yardım isteme konusunda şunları söylediği nakledilmiştir:

“Allâh’ım benim yüzümü başkasına secde etmekten koruduğun gibi, onu başkasından istemekten de koru.” [3]

“Beyhekî’nin naklettiğine göre Ahmed’e tevekkülün manasını sormuşlar, o da şöyle cevap vermiştir: “İnsanlardan ümidi keserek onların avucundaki mala göz dikmemektir.” Kendisine: “Bu hususta bir delilin var mı?” diye sordular, o da şu cevabı verdi: “Evet. Şöyle ki: İbrâhîm Aleyh’is Selâm, mancınıkla ateşe atılırken Cibrîl Aleyh’is Selâm yanına gelmiş ve: “Bir ihtiyâcın var mı?” diye sormuş. O da: “Sana ihtiyacım yok.” diye cevap vermiş, bunun üzerine Cibrîl: “Bana yoksa kime varsa ona ihtiyâcını arzet.” deyince İbrâhîm Aleyh’is Selâm şöyle demişti: “Şu iki şeyden (şehâdetten ya da sağ kalmaktan) hangisi Allâh’a daha sevimli ise bana da o sevimlidir.”

“Ebû Ca’fer Muhammed bin Ya’kûb es-Sifâr’dan şöyle demiştir: “Surra Men Ra’â (bugünkü adıyla, Samerra) şehrinde Ahmed bin Hanbel’in yanında idik. Kendisine: “Bizim için Allâh’a du’â et.” dedik. O da şöyle du’â etti: “Allâh’ım, Sen de biliyorsun ki, Sen; bizim isteyip arzuladıklarımızdan daha fazlasına sahipsin. Sen, sevdiğin şeylerin üzerinde bizi bulundur.” Böyle dedikten sonra sustu. Kendisine: “Bizim için daha fazla du’â et.” dediğimizde şöyle dedi: “Allâh’ım, göklere ve yere dediğin Kudretin ile Sen’den istiyoruz, hani onlara şöyle demiştin:

﴿ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ﴾ [فصلت: ١١]

“İsteyerek veya istemeyerek gelin!” İkisi de, “İsteyerek geldik” dediler.” (Fussilet 41/11)

Allâh’ım, bizleri rızâna muvaffak kıl. Allâh’ım, Sen’den başkasına muhtaç olmaktan Sana sığınırız. Sen’den başkasına karşı zelîl olmaktan Sana sığınırız. Allâh’ım, bize fazla mal verme ki, şımarmayalım. Bize çok az da verme ki unutmayalım. Kendi rahmetinden ve bol rızkından dünyamıza yetecek kadarını bize ver. Kendi lütfunun zenginliğinden bize bağışta bulun.” [4]

Onun sâlihlerle ve birtakım eşya ile teberrük konusundaki tutumuna gelince; ashâbından Alî bin Abdillâh et-Tayâlisî şöyle diyor:

“Elimi Ahmed bin Hanbel’e sürdüm, sonra elimi vücudumda gezdirdim. Bu esnada o da seyrediyordu, çok öfkelendi ve üstünü silkelemeye başladı. Bir yandan da “nereden aldınız bu âdeti” diyordu. Bu işi şiddetli bir biçimde reddetti.” [5]

Bu sûrette İmâm Ahmed’in tevhîd konusundaki hassâsiyeti ortaya çıktığı gibi, onun bidatlere düşmeme konusundaki titizliği ve bu tarz meselelerde tamamen delile bağlı hareket ettiği, delil olan yerde konuşup delil olmayanlardan el çektiği anlaşılmaktadır. Zira bu tarz teberrük gibi ameller ibâdet kapsamında olup ibâdetler ise “tevkîfî”dir, yani “sadece şer’î delile dayalı olarak belirlenir”.

İmâm Ahmed’in “Ulûhiyyet Tevhîdi”, yani “ibâdetlerin Allâh’a has kılınması” hususundaki bazı sözlerini bu şekilde naklettikten sonra onun “Esmâ ve Sıfat Tevhîdi” hakkındaki görüşlerini nakletmek istiyoruz ki bunlar gerçekten çok fazladır. Biz bunlardan en çok dikkat çekenlerini nakledeceğiz inşâllâh:

“Usûl’us Sunne” adlı risâlesinde sıfatların zâhirî manaları üzere kabul edilmeleri gerektiğini ifade ederek şöyle demiştir:

“Lakin bunlara, geldikleri gibi zâhirleri üzere îmân ederiz ve bu hususta hiç kimseyle tartışmayız.” [6]

İmâm Ahmed, Usûl’us Sunne risâlesinde geçen görüşleri kendi sözü olarak değil bütün Ehli Sünnet’in görüşü olarak nakletmektedir. Görüldüğü gibi orada sıfatları zâhirî manaları üzere kabul etmek gerektiğini ifade ederek buna aykırı olan tevil, tefvîd (havalecilik) gibi bütün usûlleri reddetmiş olmaktadır.

İbnu Batta’nın Hanbel kanalıyla naklettiği başka bir rivayette ise şöyle gelmiştir:

“Hanbel bin İshâk dedi ki: Ben Ebû Abdillâh’a “Allâhu Teâlâ dünya semasına iner mi?” diye sordum. “Evet”, dedi. Dedim ki: “İnmesi ilmi ile midir yoksa ne iledir?” Hanbel dedi ki: Şiddetli şekilde öfkelenerek bana, “Bu konuda sus!”, dedi ve dedi ki: “Bundan sana ne, hadîsi rivayet edildiği gibi keyfiyet vermeden oku geç!” [7]

Görüldüğü üzere Hanbel, sıfatın teviline dalmak isteyince İmâm Ahmed, hadîsi olduğu gibi kabul etmesini ona emretmiş ve bunu sıfatın keyfiyetine dalmak olarak vasfetmiştir. “Nüzûl Sıfatı”nın tevil edilmesini şiddetle inkâr etmesi onun nezdinde bunun tamamen bir bidat ve dalâlet olduğunu gösterir. İbnu Batta, ondan şunu da nakletmektedir:

“Esram dedi ki: Ben Ebû Abdillâh’a (İmâm Ahmed’e) dedim ki: Harb, hadîsçidir. Onun yanında biz şu hadîsi naklettik:

«يَضَعُ الرَّحْمٰنُ فِيهَا قَدَمَهُ.»

“Rahmân oraya (cehenneme) ayağını koyar.”

Onun yanında bir genç vardı. O gence doğru yönelerek dedi ki: “Bu hadîsin tefsîri (açıklaması) var (veya var mı)?” Bunun üzerine Ebû Abdillâh şöyle dedi: “Şuna bak, aynı

[8] **Cehmiyye'nin dediği gibi diyor!"**

Görüldüğü üzere ayak hadîsini açıklamaya kalkışan birisinin bu tavrını Cehmîlik olarak vasfetmiştir. Zehebî'nin naklettiğine göre Taberânî şöyle demiştir:

"Abdullâh bin Ahmed'i şöyle derken işittim: "Birisi babama dedi ki: "Falan kişi, Rasûlullâh Sallallâhu Aleyhi ve Âlihi ve Sellem'den rivayet edilen şu hadîs hakkında,

«اَللهُ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ.»

"Allâh, Âdemi Kendi sûretinde yarattı."

Şöyle diyor: "Adam sûretinde yarattı." Bunun üzerine babam şöyle dedi: "Bu adam yalan
[9] söyledi. Bu, Cehmiyye'nin kavlidir. Bunda ne gibi bir fayda vardır ki?"

Böylece sûret hadîsinin tevil edilmeden zâhiri üzere alınması gerektiğine işâret etmiştir. Bu sûret hadîsini tevil eden âlimler arasında ismi zikredilen Ebû Sevr'in bu tevilini İmâm Ahmed şiddetle reddetmiştir. İmâm Ahmed'in öğrencilerinden Ebû Tâlib, Ebû Sevr'in bu kanaatini İmâm'a sorduğunda ona şu cevabı vermiştir:

"Ebû Sevr'e olanlar olmuş. Her kim, Allâh Âdem'i, "Âdem Sûretinde" yarattı derse o Cehmî'dir.
[10] Allâh Âdem'i yaratmadan önce Âdem'in sûreti hangisiydi?"

İmâm Ahmed'den gelen bu yöndeki rivayetler sayılamayacak kadar çoktur, bunlarla yetiniyoruz. Bütün bunlar onun, sıfat nasslarını zâhirleri üzere alıp Eş'arî ve Mâturîdîlerin savunduğu tevil veya tefvîd (havalecilik) gibi usûlleri reddettiğini göstermektedir.

Allâhu Teâlâ'nın "Uluvv", yani "Yükseklik" sıfatı hakkındaki görüşüne gelince;

"Yûsuf bin Mûsâ el-Kattân, dedi ki: Ebû Abdillâh'a denildi ki: Allâhu Teâlâ, yedi kat göğün üstünde, Arşının üzerinde, yarattıklarından ayrı olarak bulunur. Kudreti ve ilmi ise her yerdedir.
[11] Dedi ki: "Evet, O Arşının üzerindedir ve hiçbir şey O'nun ilminin dışında olamaz."

İmâm Ahmed'in Allâh'ın Arşı üzerinde olduğunu ikrâr ettikten sonra mahlûkâtından "bâ'in", yani "ayrı" olduğunu da ikrâr etmesi, Eş'arîlerden ve başkalarından "Allâh mahlûkâtıyla bitişik de değildir, ayrı da değildir" diyenlerin sözüne muhâlif olup ayrıca yine bu mezheplerin hilâfına istivâ sıfatını hakîkî manasıyla tefsîr ettiğini de göstermektedir. Buna delâlet eden hususlardan birisi de onun, Arşı Allâh ile kulları arasında bir "hadd", yani "sınır" olarak kabul etmesidir. İbnu Batta bunu şöyle naklediyor:

"Muhammed bin İbrâhîm el-Kaysî dedi ki: Ahmed bin Hanbel'e dedim ki: İbn'ul Mubârak'tan 'Biz Rabbimizi nasıl tanırız?' diye sorulduğu vakit 'Yedinci kat gökte, (onunla) sınırlı olarak Arşının üzerindedir' dediği nakledilmektedir. Ahmed dedi ki: "Bizim nezdimizde de böyledir."

İbnu Batta, aynı yerin devamında Merrûzî'den naklen İmâm Ahmed'in şöyle dediğini nakletmektedir:

Ebû Bekr el-Merrûzî dedi ki: "Ebû Abdillâh'ı (İmâm Ahmed bin Hanbel'i) kendisine Alî İbn'ul Hasen bin Şakîk'in (Abdullâh) İbn'ul Mubârak'tan rivayet ettiği "Allâh'ı nasıl tanırız", denilince "Arş'ın üzerinde bir hadd/sınır ile" dediği şeklindeki haber nakledilince şöyle derken işittim: Onun böyle dediği bana ulaştı ve bu, benim hoşuma gitti. Ebû Abdillâh sonra şöyle dedi:

﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ.﴾ [البقرة: ٢١٠]

"Onlar, Allâh'ın ve meleklerinin buluttan gölgeler içinde gelmesinden başka bir şeyi mi bekliyorlar." (el-Bakara 2/210)

Sonra da şöyle dedi:

﴿وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا.﴾ [الفجر: ٢٢]

[12] **"Rabbin ve melekler saf saf geldiği zaman..."** (el-Fecr 89/22)

İmâm Ahmed'in uluvv ve istivâ meselesi hakkındaki bazı sözleri, elinizdeki "er-Raddu ale'z Zenâdikati ve'l Cehmiyye" kitabında da Cehmiyye'nin "Allâh her yerdedir" kavlini reddettiği bölümde gelecektir. İmâm'ın, bu kitabın ana konusunu teşkil eden "Halk'ul Kur'ân (Kur'ân'ın yaratılmışlığı)" ve "Allâh'ın Kelâm Sıfatı" meselesindeki görüşü ise zaten bellidir. İmâm Ahmed'in buna dâir sözleri Mihne hakkındaki bölümde geçmişti. Yine onun Kur'ân'ın telaffuzunun mahlûk olduğunu söyleyen "Lafziyye" fırkasını reddettiği sözleri aşağıda gelecektir ki bu görüş, Eş'arîlerin Kur'ân'la alâkalı görüşünün bir benzeridir. Zira onlar bizim okuduğumuz Kur'ân'ın ve genel manada Allâh'ın kelâmının -harf ve sesler itibariyle- "mahlûk" olduğunu savunmaktadır. Onlara göre mahlûk olmayan şey "Kelâm-ı Nefsi" dedikleri Allâh'ın ezeldeki tek bir kelâmıdır. Ahmed bin Hanbel Rahimehullâh'ın bu husustaki görüşünü oğlu Abdullâh şu şekilde nakletmektedir:

"Allâh ona rahmet etsin, babama Azîz ve Celîl olan Allâh, Mûsâ Aleyh'is Selâm ile konuştuğunda sesle konuşmadı diyen bir topluluk hakkında sordum da babam şöyle cevap verdi: "Hayır, Azîz ve Celîl olan Rabbin sesle konuşmuştur. Biz bu hadîsleri geldiği gibi rivayet ederiz."

Ardından şu hadîsleri zikretmiştir:

"Allâh ona rahmet etsin, babam şöyle dedi: İbnu Mes'ûd Radiyallâhu Anh hadîsi:

«إِذَا تَكَلَّمَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ سُمِعَ لَهُ صَوْتٌ كَجَرِّ السِّلْسِلَةِ عَلَى الصَّفْوَانِ.»

"Azîz ve Celîl olan Allâh konuştuğu zaman O'na ait, kayalığın üzerine vuran zincirin şakırdaması gibi bir ses işitilir."

Babam dedi ki: "Bu Cehmiyye ise onu inkâr ediyorlar." Babam dedi ki: "İşte bunlar kâfirdirler, insanlara karşı görüşlerini kamufle etmeye çalışıyorlar. Her kim Azîz ve Celîl olan Allâh'ın konuşmadığını ileri sürerse o kimse kâfirdir. Biz ise bu hadîsleri ancak geldiği gibi rivayet
[13] **ediyoruz."**

Görüldüğü gibi İmâm Ahmed, Allâh hakkında sesi kati olarak isbât etmiş, hatta bu görüşü ortaya atanların Allâh'ın Kelâmı'nı kökten inkâr eden "zındıklar" olduğunu dile getirmiştir. Zira açık nasslardan dolayı Allâh'ın Kelâmı'nı inkâr etmek mümkün olmayınca bu kimseler "Allâh harf ve sesle konuşmamıştır" diyerek aslında Allâh'ın konuşma sıfatı olmadığı görüşü ile aynı anlama gelen sözler sarfetmişlerdir. Harf ve ses olmadan bir konuşma imkânsız olduğu için bunun manası "Allâh konuşmamıştır" demek olur. Bu da "Allâh, Mûsâ ile bizzat konuşmadı, bilakis ağaçta sesi yarattı ve şereflendirme bakımından ağaçtaki kelâmı kendisine izâfe etti" diyen Cehmiyye ve Mu'tezile'nin sözü ile aynı kapıya çıkar. İmâm Ahmed, bu minvâlde elinizde bulunan "er-Raddu ale'z Zenâdikati ve'l Cehmiyye" adlı eserinde de bazı açıklamalarda bulunmuş ve şöyle demiştir:

"Cehmîlerin, Allâh Subhânehu ve Teâlâ'nın Mûsâ Aleyh'is Selâm ile konuşmasını inkâr etmeleri ile ilgili düşüncelerimize gelince, biz onlara dedik ki: "Siz neden bunu inkâr ettiniz?"

Bunun üzerine Cehmîler dedi ki: "Muhakkak ki Allâh konuşmadı ve konuşmuyor. Sadece bir
[14] **şeyi var eder ve o şey, Allâh adına tabir eder (konuşur). Yine Allâh bir ses yaratmıştır ve bu sesi işittirmiştir." Cehmîler, konuşmanın ağız/boğaz boşluğu, dil ve iki dudak olmaksızın gerçekleşemeyeceğini de iddia ettiler.**

Bunun üzerine biz onlara dedik ki: "(Sonradan) var edilmiş bir şeyin veya Allâh'ın dışında bir

şeyin şöyle demesi câiz midir?

﴿يَا مُوسَى ۝ إِنِّي أَنَا رَبُّكَ.﴾ [طه: ١١-١٢]

"Ey Mûsâ, şüphe yok ki, Ben senin Rabbinim." (Tâ-Hâ 20/11-12)

Veya şöyle demesi câiz midir?

﴿إِنَّنِي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي.﴾ [طه: ١٤]

"Şüphe yok ki Ben Allâh'ım. Benden başka -ibâdete layık hak- ilah yoktur. O hâlde Bana ibâdet et ve Beni anmak için namaz kıl." (Tâ-Hâ 20/14)"

Her kim bunu (bunları söyleyenin Allâh'tan başkası olduğunu) ileri sürerse, Allâh'tan başkasının rubûbiyyet iddia ettiğini ileri sürmüş olur. Cehmi'nin iddia ettiği gibi Allâh bir şeyi var etseydi, bu var edilmiş şey şöyle derdi:

"Ey Mûsâ! Şüphesiz Ben, evet, Ben âlemlerin Rabbi olan Allâh" değilim**."**

Bu var edilmiş şeyin şöyle demesi de câiz olmazdı:

﴿يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ.﴾ [القصص: ٣٠]

"Ey Mûsâ! Şüphesiz Ben, evet Ben âlemlerin Rabbi olan Allâh'ım!" (el-Kasas 28/30)

Bunların tafsilatı kitabın ilgili bölümünde gelecektir.

Îmân-Küfür-Tekfîr

Abdullâh bin Ahmed şöyle dedi:

"Babam Rahimehullâh'a "İrcâ" hakkında soru sorulurken duydum. Dedi ki: "Biz deriz ki: Îmân söz ve amel'dir, artar ve eksilir. Kişi zina ettiğinde, şarap içtiğinde îmânı eksilir."

Abdullâh bin Ahmed yine şöyle dedi:

"Babama; Îmân söz ve ameldir, artar ve eksilir diyen fakat istisnâda bulunmayan kimse Mürci midir?" diye sordum. Bana: "Umarım ki Mürcî değildir", dedi." [15]

Abdullâh, ardından babasının "İnşâllâh müminim" diyerek "îmânda istisnâda bulunma"nın cevâzına dâir getirdiği bazı delilleri zikretmiştir.

Ebû Dâvûd Süleymân bin Eş'as, Ahmed bin Hanbel'den şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Namaz, zekât, hac ve birr (iyilik) îmândandır. Günahlar îmânı eksiltir. Bir kişi "Namaz kılmam" derse kâfirdir." [16]

Ahmed bin Hanbel Rahimehullâh "Usûl'us Sunne" isimli risâlesinde şöyle demiştir:

"Namazdan başka terki küfür olan amel yoktur. Kim namazı terkederse kâfirdir. Nitekim Allâh, onun katlini helâl kılmıştır." [17]

Zekâtı terkedenler hakkında ise şöyle demiştir:

"(Hallâl diyor ki) Bana Meymûnî'nin haber verdiğine göre şöyle demiştir: "Ben, ey Ebû Abdillâh, zekât vermeyenle savaşılır mı?", dedim. Şöyle dedi: "Ebû Bekr Radiyallâhu Anh onlarla

savaşmıştır.” Dedim ki: “O kimseye mîrâsçı olunup namazı kılınır mı?” Dedi ki: “Eğer Ebû Bekr’e zekâtı vermeyenlerin yaptığı gibi zekâtı vermekten geri duruyorsa ve zekât vermemek için savaşıyorsa ona mîrâsçı da olunmaz, namazı da kılınmaz. Fakat bu şahıs zekâtı vermiyor, yani cimrilikten veya tembellikten dolayı bunu yapıyor ve de vermemek için savaşmıyor, harp ilan etmiyorsa ona mîrâsçı olunur ve namazı da kılınır.

Ta ki o kimse tıpkı Ebû Bekr’e yaptıkları gibi isyan ederek ve savaşarak zekâttan kurtulmaya çalışmadığı müddetçe (bu böyledir). (Böyle yaparlarsa) o takdirde zekâtı vermemek için savaşmış olurlar, bu durumda da onlara mîrâsçı olunmadığı gibi namazları da kılınmaz.” [18]

Görüldüğü üzere bu rivayette İmâm Ahmed, zekât vermeyenleri asıl itibariyle tekfîr etmemekte, ancak zekât vermemek için savaşmayı göze alırlarsa tekfîr etmektedir ki “mîrâsı alınmaz, cenâzesi kılınmaz” ifadesi buna işâret etmektedir. Çünkü âlimler bu iki hasleti ancak mürtedler hakkında zikrederler. Zekât vermemek için savaşmayı küfür olarak görmesi, amel yoluyla küfür olmayacağını söyleyen Mürcie tâifelerinin hilâfınadır.

İslâmî amellerin ve şer’î ahkâmın tamamını terkedenler hakkındaki görüşü ise şu şekildedir:

“(Buhârî’nin hocası Şeyh Abdullâh İbn’uz Zubeyr) el-Humeydî Rahimehullâh şöyle demektedir:

“Bazı insanların, namazı, zekâtı, orucu ve haccı kabul eden; fakat ölünceye kadar bunların hiçbirisini yapmayan veya ölünceye kadar sırtını yaslayıp kıbleye arkasını dönerek namaz kılan kimse, farzları ve kıbleye dönmeyi kabul ettiği zaman inkârcı olmadığı müddetçe mümindir. Yeter ki onun bunları terkederken içinde îmân olduğu bilinsin ve bu kişi farzları ve de kıbleye dönmeyi kabul etsin…” dedikleri bana haber verildi.

Ben derim ki: Bu Allâh’a karşı apaçık küfürdür ve Allâh’ın Kitâbı’na, Rasûlü Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’in Sünnetine ve Müslümanların fiiline aykırıdır. Celîl ve Azîz olan Allâh şöyle buyurmaktadır:

﴿حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَٰلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ.﴾ [البينة: ٥]

“(Onlara ancak, dîni yalnız O’na has kılarak ve) hanîfler olarak Allâh’a ibâdet etmeleri, namaz kılmaları ve zekât vermeleri emrolunmuştu. Sağlam dîn de budur.” (el-Beyyine 98/5)”

Hanbel diyor ki: Ebû Abdillâh şöyle dedi -veya ben onun şöyle dediğini duydum-: “Bunu kim derse şüphesiz Allâh’a küfretmiş (inkâr etmiş) olur. Kezâ, Allâh’ın emirleri ile Rasûlu’nün Allâh katından getirdiklerini reddetmiş olur.” [19]

Ahmed bin Hanbel’den îmân konusunda nakledilen bu görüşlerin çoğu, Mürcie’nin ve amellerin îmâna dâhil olmadığı ve benzeri birçok konuda onlara muvafakat eden Eş’ar’î ve Mâturîdîlerin görüşlerine muhâliftir.

Tekfîr meselesine gelince; İmâm Ahmed’den bazen bidat ehli çeşitli tâifelerin mutlak tekfîrine dâir kaviller gelmiştir.

Ebû Bekr el-Merrûzî diyor ki: “Ahmed’i şöyle derken işittim: “Kim âhirette Allâh’ın görülmeyeceğini iddia ederse, o kâfirdir.” [20]

Ebû Seleme el-Abdî isimli zatın naklettiğine göre de şöyle demiştir:

“Ben Ebû Abdillâh’ı şöyle derken işittim: “Her kim Kur’ân mahlûktur derse kâfirdir, onun küfründe şüphe eden de kâfirdir.” [21]

Burada İmâm Ahmed, Kur’ân mahlûktur diyenler bir tarafa, bunların tekfîrinde duraksayanın dahi kâfir olacağını ifade etmektedir. Hâlbuki başka bir yerde İmâm Ahmed’den tam tersi bizzat Kur’ân mahlûktur diyenler hakkında dahi eğer ki konuştuğu sözün varacağı yeri idrak edemeyen câhil birisi ise ona tarifte bulunulması, öğretilmesi gerektiği nakledilmiştir. Lâlekâ’î,

onun bu husustaki sözlerini şöyle nakletmektedir:

“Kur’ân Allâh’ın ilmindendir, Allâh’ın ilmi ise yaratılmış değildir. Her kim yaratılmış derse o kişi kâfirdir. Bu sözü gördüğü ve bildiği hâlde hâla duraksayan kişi ise Cehmî’dir. Görmeyen ve bilmeyen kişiye ise görmesi sağlanır (anlatılır).” [22]

Yani Kur’ân’ın mahlûk olduğu sözünün bizzat Allâh’ın ilminin sonradan yaratılmış olduğu manasına geldiğini ve bunun da Allâh’ın ilmini sonradan elde ettiği sonucunu doğuracağını göremeyen kişiye bunun îzâhı gereklidir. Öyle görünüyor ki İmâm Ahmed’in Cehmiyye bidatçilerinin küfrü hakkındaki sözleri mutlak tekfîr kapsamında olup, muayyen şahıslardan da ancak hüccet ikâme olunmuş ve ilgili delilleri açıkça reddeden kimseleri kapsamaktadır. Esâsen, Ehli Sünnet’in bu tarz “hafî”, yani “kapalı” meselelerde hataya düşen fırkaların tekfîri hakkındaki kanaati bu şekildedir. Dîndeki “zâhir”, yani “açık” meselelere gelince; İmâm Ahmed bu tarz fırkaları tereddütsüz tekfîr etmiştir.

Oğlu Abdullâh, “es-Sunne” adlı eserinde İmâm Ahmed’e kaderi inkâr eden Kaderiyye Fırkası ve bunların arkasında kılınan namazın hükmüyle alâkalı sorulan sorular hakkında bir bâb açmış ve şunları nakletmiştir:

“Allâh rahmet etsin, babamı şöyle derken işittim: “Kaderiyye, Mu’tezile ve Cehmiyye’nin arkasında namaz kılınmaz.”

“Bir keresinde de babama Kaderî’nin arkasında namaz kılınıp kılınmayacağını sordum. Bana: “Eğer bunun için insanlarla cedelleşiyor ve buna davet ediyorsa, ardında namaz kılmayız dedi.”

“Allâh kendisine rahmet etsin, babamı işittim ki, Alî İbn’ul Cehm, babama Kaderîlik ile ilgili konuşanların kâfir olup olmadıklarını sordu. Babam da şöyle dedi: “Eğer ilmi inkâr ederse, Azîz ve Celîl olan Allâh ilmi yaratıp bilmeden önce “Âlim” değildi”, derse Azîz ve Celîl olan Allâh’ın İlmini inkâr etmiştir. İşte bu kimse kâfirdir.” [23]

Görüldüğü üzere İmâm Ahmed, Kaderiyye gibi fırkaların mensuplarının arkasında namaz kılınmayacağına dâir genel fetvâ verdikten sonra -hepsi bidatçi olmakla beraber- aralarında tafsilata gitmiş ve Allâh’ın ezelî ilmini inkâr edenler gibi bizzat dînin asıllarını ihlâl eden fırkaların kâfir olduğunu beyan etmiştir. Diğerleri ile alâkalı ise tekfîr hükmünü zikretmemiş, ancak bidatine davet edenlerin arkasında namaz kılmayarak onların “hecr”, yani “terk” edilmesi gerektiğini beyan etmiştir.

Yukarıda İmâm Ahmed’in Mihne süreciyle alâkalı naklettiğimiz haberlerde, bu küfür görüşlere kendisini zorlayan halîfeyi tekfîr etmediği, ona “müminlerin emiri” gibi vasıflarla hitâp ettiği anlaşılmaktadır. Bunun dışında onun ve diğer imâmların dönemin yöneticilerini tekfîr etmediklerine dâir en büyük karîne halîfenin mürted olduğu ve azledilmesi, ona karşı kıyâm edilmesi yönünde herhangi bir fetvâ vermemeleri ve hatta bilakis bu doğrultuda talepte bulunan insanları geri çevirip sabrı telkîn etmeleridir. Ebû Bekr Hallâl (v.311H) “es-Sunne” adlı eserinde İmâm Ahmed’den şunları rivayet etmektedir:

“Bana Alî bin Îsâ haber verdi ve dedi ki: Ben Hanbel’i Vâsık’ın yönetimi hakkında şunları söylerken işittim: Bağdâd fukahâsı olan Ebû Bekr bin Ubeyd, İbrâhîm bin Alî el-Matbahî ve Fadl bin Âsım, Ebû Abdillâh’ın (İmâm Ahmed’in) yanına gelmek için toplandılar. Nihâyet Ebû Abdillâh’ın yanına geldiler, ben de onlar için izin istedim. Dediler ki: “Ey Ebû Abdillâh! Bu mesele gittikçe kötüleşiyor ve yaygınlaşıyor.” Bununla halîfenin Halk’ul Kur’ân fitnesi vb. şeyleri açığa vurmasını kastediyorlardı. Bunun üzerine Ebû Abdillâh onlara şöyle dedi: “Peki ne istiyorsunuz?” Dediler ki: “Biz onun (Vâsık’ın) emirliğine ve sultânlığına râzı değiliz ve seninle bu hususta istişare etmek istiyoruz.” Ebû Abdillâh onlarla bir saat münazara etti ve onlara şöyle dedi: “Size düşen kalbinizle inkâr etmektir. Sakın ha itaatten el çekmeyin! Müslümanların birliğini parçalamayın! Birbirinizin kanını ve beraberinizdeki Müslümanların kanlarını dökmeyin! İşinizin varacağı neticeyi gözetleyin. Ya iyi birisi gelip ortamı rahatlatana kadar yahut da fâcirden kurtulana kadar sabredin.” Böylece bu hususta aklımda tutamadığım daha nice sözler sarfetti ve nihâyet onlar geçip gittiler, ben ve babam da Ebû Abdillâh’ın huzuruna girdik. Babam Ebû Abdillâh’a dedi ki: “Biz gerek kendimiz için ve gerekse de bütün Muhammed ümmeti için Allâh’tan selâmet dileriz. Hiç kimsenin böyle bir

şey yapmasını istemeyiz." Babam ardından Ebû Abdillâh'a dedi ki: "Ey Ebû Abdillâh! Sence bu (söyledikleri) doğru mudur?" Şöyle cevap verdi: "Hayır! Bu, bize sabırla emreden rivayetlere zıddır." Sonra Ebû Abdillâh şunları zikretti: Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem şöyle buyurmuştur:

«إِنْ ضَرَبَكَ فَاصْبِرْ، وَإِنْ. . . وَإِنْ فَاصْبِرْ.»

"Yönetici sana vursa da şunu şunu da yapsa sabret."

Böylece Nebî, sabretmeyi emretmiştir. Abdullâh bin Mes'ûd da şöyle demiştir: "Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem başka sözler de zikretti ancak ben onu aklımda tutamadım…" [24]

Açıkça görüldüğü üzere İmâm Ahmed, "Kur'ân mahlûktur" düşüncesinin propagandasını yapan Halîfe Vâsık'a karşı ayaklanma teklîfini kabul etmemiş ve bunu kabul etmeme gerekçesi olarak bizzat Müslüman yöneticilerle alâkalı olan itaat farziyetini gerekçe göstermiştir. Şüphesiz ki bu sapık fikirlere insanları zorlayan Ha-lîfe onun nezdinde durumu açık olan bir mürted ve kâfir olsaydı İmâm Ahmed, insanları ona karşı kıyâm etmeye çağırma hususun-da tereddüd etmeyecekti.

Hâricîler hakkında ise şöyle demiştir:

"Sultânla savaşmak helâl değildir ve insanlardan hiç kimsenin onlara isyan etmesi câiz değildir. Kim böyle yaparsa Sünnet'in ve doğru yolun dışına çıkmış bir bidatçidir."

"Kişinin canına ve malına saldırırlarsa, canını ve malını korumak için haydutlara ve Hâricîler'e karşı savaşmak câizdir. Bu durumda gücü yettiği kadar onlara (haydutlara ve isyancılara) karşı kendini müdâfaa eder. Ancak onlar kişiyi bırakıp giderlerse -imâm yahut Müslümanlar üzerinde otorite sahipleri dışında- kişinin onları araması, peşlerinden gitmesi câiz değildir. Kişi sadece bulunduğu yerde kendisini müdâfaa edebilir ve onlara karşı duruşu ile kimseyi öldürmemeye niyet etmesi gerekir. Şâyet canını ve malını müdâfaa esnasında saldırganı öldürürse Allâh öldürüleni (kendisinden ve her türlü hayırdan) uzak tutsun! Şâyet canını ve malını savunurken öldürülecek olursa, hadîslerde geldiği gibi o kimsenin şehîd olmasını umarım. Bu konudaki bütün hadîsler, saldırgan ile çarpışmayı emreder fakat onu öldürmeyi, arkasını takip etmeyi yahut yere düşmesi ya da yaralanması durumunda işini bitirmeyi emretmez. Eğer onu esîr alırsa onu öldürmemelidir ve ona had cezâsı da uygulamamalıdır. Ancak onun durumu Allâh'ın kendisini atadığı ve kendisine yetki verdiği kimseye bu konuda hükmetmesi için havale edilir." [25]

Görüldüğü üzere İmâm Rahimehullâh, evvelâ Hâricîlerin usûlü olan zalim veya günahkâr olsa dahi -Allâh'ın kitâbıyla ve şerî'atıyla hükmeden- Müslüman yöneticilere karşı ayaklanma fikrini reddetmekte, bununla beraber Hâricîlerin tıpkı kâfirler gibi öldürülmesini de reddetmektedir. Onun, sadece saldırgan olanlarla savaşmayı tavsiye edip saldırıdan vazgeçenlerin takip edilmemesi gerektiğini söylemesi, Hâricîleri tekfîr etmediğini göstermektedir. Zira onlar mürted olsalardı, tevbe edene kadar peşlerinin bırakılmamasına hükmederdi.

Yeri gelmişken şunu da belirtelim ki, tekfîr konusunda vasat bir çizgi takip etmesine rağmen -tıpkı günümüzde birçok kimseye bu lakap haksız yere takıldığı gibi- İmâm Ahmed de kendi döneminde Hâricîlik'le itham edilmiştir. Hallâl'ın naklettiğine göre o, şöyle demiştir:

"Ebû Abdillâh (Ahmed bin Hanbel) şöyle dedi: "Bize ulaştığına göre Ebû Hâlid, Mûsâ bin Mansûr ve benzerleri hasımlarımızın yanında oturarak, bizim sözümüzü ayıplıyorlar ve "Kur'ân ne mahlûktur, ne de mahlûk değildir." görüşüne davet ediyorlar. Ayrıca tekfîr edenleri de kınayarak, Hâricîlerin görüşünü aldığımızı iddia ediyorlar." Ebû Abdillâh bunları söylerken öfkeli biri gibi tebessüm ediyordu." [26]

Velâ-Berâ (Dostluk ve Düşmanlık) ve Bidatçilere Karşı Tavır

Günümüzde çokça sulandırılmış ve gevşetilmiş olan velâ-berâ meselesine gelecek olursak; İmâm Ahmed Rahimehullâh, gerek aslî kâfirlere gerekse de İslâm ümmeti içindeki bidatçilere

tavır hususunda son derece sert ve tavizsizdi.

Merrûzî diyor ki:

“Ahmed, bir Hristiyana baktığı zaman gözlerini yumardı. Ona bu husus sorulduğunda dedi ki: “Ben, Allâh’a iftira edip O’nun hakkında yalan uyduran birisine bakmaya güç yetiremiyorum!” [27]

Alî bin Ebî Subh diyor ki:

“Biz, bir düğün yemeğindeydik. Derken Ahmed bin Hanbel geldi. İçeri girdiğinde evdeki üzerinde resim olan sandalyeye baktı ve hemen çıktı. Ev sâhibi peşinden koştuysa da o eliyle yüzünü silkeleyerek “Mecûsî âdeti, Mecûsî âdeti” diyerek çıkıp gitti.” [28]

Böylece Mecûsîlerin örf ve âdetlerini taklid eden düğün sâhiplerini kınayarak meclislerini terketti.

“Merrûzî diyor ki: “Ahmed’e yolda giderken kamet verildiğini işiten birisinin (söz konusu kişilerle) beraber namaz kılıp kılamayacağı sorulduğunda dedi ki: “Senin işin bayağı kolaymış! Ama bidatler çoğaldığı zaman tanıdığın kimseler dışında kimsenin arkasında namaz kılma!” [29]

Öğrencisi İbrâhîm bin Hâni diyor ki:

“Ben Ebû Abdillâh’a, kendi bidatine davet eden bidatçi birisiyle oturup oturulmuyacağını sordum. Ebû Abdillâh şöyle dedi: “Onunla oturulmaz ve konuşulmaz, umulur ki bu vesîleyle tevbe eder.”

Hanbel bin İshâk ise onun şöyle dediğini işitmiştir:

[30] “Hiç kimsenin bidat ehliyle oturması, onlarla içli dışlı ve samimi olması doğru değildir.”

Ziyâd bin Eyyûb diyor ki:

[31] “Ahmed’e Ebû Sevr hakkında sordum, onunla oturulmaz dedi.”

Ebû Sevr, Şâfi’î’nin ashâbından ve müçtehid imâmların büyüklerindendir. Lakin cüz’î birkaç meselede Ehli Sünnete muhâlefet etmiştir. Hâl böyleyken İmâm Ahmed’in onunla oturmayı nehyetmesi üzerinde düşünülmelidir.

Ebû Dâvûd diyor ki:

“Ebû Abdillâh Ahmed bin Hanbel’e dedim ki: “Ben Ehli Sünnetten birisini, bidat ehlinden birisi ile beraber görüyorum. Onunla konuşmayı keseyim mi?” Dedi ki: “Hayır, bunun yerine beraberinde gördüğün kişinin bidat sâhibi birisi olduğunu ona bildir. Bundan sonra onunla konuşmayı keserse o kişiyle konuşmaya devam et, aksi takdirde onu da ötekinden say! Zira İbnu Mes’ûd şöyle demiştir:

«اَلْمَرْءُ بِخِدْنِهِ.»

[32] **“Kişi dostuyla beraberdir.”**

Abdullâh bin Muhammed bin Fadl es-Saydâvî diyor ki:

“Ahmed bana dedi ki: “Bir kimse bidatçi birisine selâm verdiği takdirde onu seviyor demektir. Zira Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem şöyle buyurmuştur:

«أَلَا أَدُلُّكُمْ عَلَى شَيْءٍ إِذَا فَعَلْتُمُوهُ تَحَابَبْتُمْ؟ أَفْشُوا السَّلَامَ بَيْنَكُمْ.»

“Size, yaptığınız takdirde aranızda sevgi meydana getirecek bir şeyi göstereyim mi? Aranızda selâmı yayın!” [33]

İmâm Ahmed’in oğlu Sâlih diyor ki:

“Babam dedi ki: “Bir kimse Cehmî olan Kadı’nın huzurunda şâhitlik yapmasın!”

Diğer bir lafızda ise şöyle gelmiştir:

“Babama, bir hususta şâhitlik yapmış olan bir adamı, kadıya çağırdıklarında kadı Cehmî ise yanına gidip gidemeyeceği hakkında soruldu. “Onun yanına gitmez”, dedi. “Ya zorlanıp götürülür ve imtihan edilirse”, dedim. (İmâm Ahmed) dedi ki: “Cevap vermez. O Kadı’nın bir saygınlığı yoktur. Hatta bir avuç toprak alıp yüzüne atsın!” [34]

İmâm Ahmed Rahimehullâh, bidatler ve bidatçiler konusunda böyle şiddetli davranmış, bidate yol açabilecek şeyler kendi ashâbından dahi zuhûr etse sert tepki göstermiştir.

İmâm Ahmed’in oğlu Sâlih diyor ki:

“Babama, Ebû Tâlib’in ondan “Benim Kur’ân okuyuşum mahlûk değildir” sözünü naklettiği ulaştı. Bunu babama haber verdiğimde “Bunu sana kim anlattı?” dedi. Ben “Falanca” dedim. Bunun üzerine “Ebû Tâlib’in yanına git!” dedi. Ebû Tâlib’in yanına vardım, derken geldi. Fûrân da geldi. Babam ona dedi ki: “Sana “Benim Kur’ân okuyuşum mahlûk değildir” diye ben mi söyledim?” Ahmed öfkelendi, titremeye başladı. Ebû Tâlib dedi ki: “Ben sana şu âyeti okudum:

﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ.﴾ [الإخلاص: ١]

“De ki: O Allâh tektir.” (el-İhlâs 112/1)

Sen bana, bu mahlûk değildir dedin.” Ahmed şöyle dedi: “Neden benden “Benim Kur’ân okuyuşum mahlûk değildir” dediğimi naklettin? Bana ulaştığına göre bunu bir topluluğa da yazmışsın. Şimdi derhâl onu imhâ et ve onlara sana böyle bir şey demediğimi yaz.”

Zehebî diyor ki:

“Derim ki: “Ebû Abdillâh hakkında onun şöyle dediği sâbit olmuştur: “Kim, “Benim Kur’ân okuyuşum mahlûk değildir” derse bidatçidir. Yine kim, “Benim Kur’ân okuyuşum mahlûktur” derse Cehmî’dir.”

Allâh ona rahmet etsin, o ne bunu ne de bunu demezdi. Bazen bu konuya açıklık getirerek şöyle derdi: “Her kim, Kur’ân’ın bizzat kendisini kastederek “Benim Kur’ân okuyuşum mahlûktur” derse o, Cehmî’dir.”

Yani İmâm Ahmed Rahimehullâh, velev Sünneti müdâfaa amaçlı olsa bile böyle kelâmî bir tartışmaya girilmesini ve kelâmcılara onların ıstılahlarıyla cevap verilmesini hoş karşılamazdı. Çünkü bu lafızlarla hakkı da bâtılı da kastetmek mümkündür.

Oğlu Sâlih’in naklettiğine göre şöyle demiştir:

“Cehmiyye üç sınıftır: Bir fırka “Kur’ân mahlûktur” der. Bir fırka “Allâh’ın Kelâmı’dır”, der susarlar. Bir fırka da “Bizim Kur’ân’ı telaffuzumuz mahlûktur” der. Babam daha sonra dedi ki: “Ne Vâkifî’nin ne de Lafzî’nin arkasında namaz kılınmaz!”

İmâm’ın bahsettiği birinci sınıf zaten malûmdur. Kur’ân Allâh kelâmıdır deyip susan ve güya hakkında delil olmayan bir meselede konuşmak istemedikleri için “Kur’ân mahlûktur da demeyiz, değildir de demeyiz” diyenler “Vâkife” yani “duraksayanlar”dır. “Bizim okuduğumuz Kur’ân mahlûktur”, diyenler ise “Lafziyye” yani “lafzımız mahlûktur” diyenlerdir. Birinci sınıfın sapmış olduğu zaten bellidir. İmâm Ahmed, birçok insana kapalı gelebilecek olan ikinci ve

üçüncü fırkaların da durumunu açıklayarak insanları onlardan sakındırmıştır. O, bu sûrette yolların belirginleşmesini sağlamaya çalışmıştır. Günümüzde "İslâm Davetçisi" olduğu söylenen bazı kimselerin güya insanları ürkütmemek ve ümmetin (!) vahdetini bölmemek gibi söylemlerin arkasına sığınarak muğlak bir takım umum sözlerle davet yapmaları gibi bir davet metodunu icrâ etmemiş, bilakis meseleleri açarak tafsilatlandırmıştır.

Öğrencisi Merrûzî ise şöyle diyor:

"Ebû Abdillâh'a Ebû Şu'ayb es-Sûsî er-Rakkî'nin Kur'ân meselesinde durakladığı (vâkifiyye görüşünü benimsediği) için kızını kocasından ayırdığını haber ettim. Bunun üzerine "Allâh onu bağışlasın, iyi yapmış", dedi ve onun için du'â etmeye başladı."

Görüldüğü gibi İmâm, belki birçok kişi için hafî (kapalı) sayılabilecek vakf meselesinden dolayı kızını kocasından ayıran bu zatın hareketini tasvip edip desteklemiştir. Günümüzde ise değil bidat ehline, bizzat açık şirk işleyenlere karşı bu tip tavırları alan kimseler kınanır hâle gelmiştir. Allâh'tan âfiyet dileriz…

Zehebî bu haberleri naklettikten sonra şöyle demiştir:

"Lafız meselesini ilk ortaya atan Huseyn bin Alî el-Kerâbisî'dir. Bu zat, aslında ilim kaplarından [35] birisi idi. Derken müdellisler hakkında bir kitap telif ederek bir topluluğa yazdırdı. Onda İbn'uz Zubeyr'in Hâricîlerden olduğu yazıyordu. Yine onda Râfizîleri destekleyecek tarzda bazı hadîsler yer alıyordu. Bu konu Ahmed'e bildirilince insanları ondan sakındırdı. Bu durum Kerâbisî'ye ulaşınca çok sinirlendi ve dedi ki: "Ben öyle bir görüş söyleyeceğim ki (Ahmed) İbnu Hanbel, onun aksini söyleyecek ve küfre girecek!" Sonra da "Benim Kur'ân okuyuşum mahlûktur" deyiverdi. Merrûzî, 'Kıssalar' kitabında diyor ki:

"Ben bu Kerâbisî'nin "Benim Kur'ân okuyuşum mahlûktur" dediğini ve "Ben diyorum ki Kur'ân Allâh'ın Kelâmı'dır ve hiç bir yönden mahlûk değildir, ancak benim Kur'ân okuyuşum mahlûktur. Her kim benim Kur'ân okuyuşum mahlûktur demezse o kâfirdir!" dediğini naklettim.

Bunun üzerine Ebû Abdillâh şöyle dedi: "Bilakis o kâfirdir, Allâh onu kahretsin, Cehmiyye'nin dediği bundan farklı bir şey midir? Bu ona fayda vermez. Onun son sözü, ilk sözüyle çelişmektedir."

Sonra dedi ki: "Ebû Sevr'den ne haber? Ona bu hususta muvafakat etti mi?"

Ben dedim ki: "Onu terketti."

[36] Ahmed bunun üzerine şöyle dedi: "İyi yapmış, kelâm ehli asla iflâh olmazlar!"

Görüldüğü üzere Şâfi'î'nin ashâbından ve ilim ehli kimselerden olmasına rağmen Kerâbisî'nin (v.248H) birtakım bidatlere kapı araladığını duyduğunda derhâl tavır almış, o ise nefsine mağlup olarak bunun ardından lafız bidatini ortaya atmıştır. İmâm Ahmed, buna karşı da sert tavır almış ve başkalarının bu hususta tavır alıp almadığını denetlemiştir. İmâm Ahmed'in bidatler, bidatçiler, kelâm ve ehli kelâm hakkındaki reddiyeleri ve sertliği konusunda daha çok nakil yapılabilir. Oğlu Abdullâh'ın "es-Sunne"sinde, Hallâl'ın "es-Sunne"sinde ve başka kaynaklarda buna dâir daha birçok nakil ve rivayet mevcuttur.

Yukarıda zikri geçtiği üzere Hallâl, İmâm Ahmed'in kâfirler, mürtedler ve bidatçilerle ilişkiler hakkında verdiği fetvâları "Ahkâmu Ehl'il Milel ve'r Ridde" adlı eserinde bir araya getirmiştir. Tafsilat söz konusu kitapta ve benzerlerinde yer almaktadır. İbnu Teymiyye de onun kâfirlerle ilişkiler konusundaki bazı fetvâlarını "İktidâ'us Sirât'il Mustakîm" adlı kitabında zikretmektedir. Buralara müracaat edilebilir.

Diğer Bazı İ'tikâdî Görüşleri

İmâm Ahmed'in, bu zikredilen meseleler hâricindeki i'tikâdî görüşlerine de kısaca temas etmek istiyoruz. O, sahâbeyi şöyle tanımlamıştır:

“Rasûlullâh Sallallâhu Aleyhi ve Sellem ile bir sene, bir ay, bir gün veya bir saat arkadaşlık eden ve onu gören herkes Sahâbî’dir. Sahâbîliği Rasûlullâh Sallallâhu Aleyhi ve Sellem ile arkadaşlık etmesine, birlikte zaman geçirmesine, sözlerini işitmesine ve tek bir bakışla bakmasına göre ölçülür. Dolayısı ile onlardan Sahâbîlik bakımından en altta olanı, Rasûlullâh Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’i görmeyen nesilden -velevki onlar Allâh’a tüm hayırlı amellerle kavuşsalar bile- daha üstündür. Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem ile arkadaşlık eden, onu gören ve onu dinleyen bu sahâbe işte bu sebeple Tâbi’în’den -velevki bütün hayır amellerini işleseler bile- daha fazîletlidirler.” [37]

Yine şöyle demiştir:

“Her kim Rasûlullâh Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’in Sahâbe’sinden birinin değerini düşürürse veya yaptığı bir şeyden dolayı onlardan birine buğzeder ya da onun eksikliklerinden bahsederse, bu kişi bir bidatçidir. Bu kişi, Sahâbe’nin tümü için Allâh’tan af dilemedikçe (onları rahmetle anmadıkça) ve kalbi onlar için selim olmadıkça bu konumda kalır.” [38]

Günümüzde İslâm’a nispet edilen birçok kimsenin reddettiği zina edenlerin recmedilmesi hakkında şöyle demektedir:

“Kendisi itiraf ettiğinde veya ona karşı deliller ispat edildiğinde, recm muhsan (başından evlilik geçmiş) olup da zina işleyen herkez için haktır. Rasulullah Sallallâhu Aleyhi ve Sellem ve Râşid İmâmlar da recm cezasını uygulamışlardır.” [39]

Ebu’l Hâris’in naklettiğine göre şöyle demiştir:

“Azîz ve Celîl olan Allâh, itaati ve ma’siyeti takdir ettiği gibi, hayrı ve şerri de takdir etti. Her kim (Allâh Subhânehu ve Teâlâ) katında “Sa’îd (mutlu/cennet ehli)” olarak yazılmışsa o “sa’îd”dir ve her kim “Şakî (bedbaht/cehennem ehli)” olarak yazılmışsa o da “şakî”dir. [40]

1. Ahmed bin Hanbel, Usûl’us Sunne, sf. 14-15.

2. İbnu Teymiyye, Mecmû’ul Fetâvâ, 3/169.

3. Nakleden İbnu Receb el-Hanbelî, Câmi’ul Ulûmi ve’l Hikem, 1/481, 19. Hadîsin şerhi.

4. Nakleden İbnu Kesîr, el-Bidâye ve’n Nihâye, 14/390.

5. İbnu Ebî Ya’lâ, Tabakât’ul Hanâbile, 1/228.

6. Lâlekâ’î, Şerhu Usûli İ’tikâdi Ehl’is Sunne, 1/177, no: 317.

7. İbnu Batta, el-İbâne, 7/242, no: 184.

8. İbnu Batta, el-İbâne, 7/330, no: 259.

9. Zehebî, Mîzân’ul İ’tidâl, 1/603. Aynı rivayeti Ebû Ya’lâ da İbtâl’ut Te’vîlât, 1/88’de Taberânî’den naklen zikretmiştir.

10. Nakleden İbnu Ebî Ya’lâ, Tabakât’ul Hanâbile, 1/309; Ebû Ya’lâ, İbtâl’ut Te’vîlât, 1/88.

11. Lâlekâ’î, Şerhu Usûli İ’tikâdi Ehl’is Sunne, 3/445, no: 674; İbnu Batta, el-İbâne, 7/158, no: 115.

12. İbnu Batta, el-İbânet’ul Kubrâ, 7/156-158, no: 113-114.

13. Abdullâh bin Ahmed, Kitâb’us Sunne, no: 533 ve devamı.

14. Bu, “Kur’ân veya diğer ilahî kelâmlar, Allâh’ın Kelâmı’nın kendisi değil ibâresi ve anlatımıdır”, diyen Eş’arîler’in görüşünün aynısıdır.

15. Abdullâh bin Ahmed, Kitâb’us Sunne, sf. 307, no: 599-600.

16. Hallâl, Kitâb'us Sunne, 3/584, no: 1020.

17. Ahmed bin Hanbel, Usûl'us Sunne, sf. 35.

18. Hallâl, Ahkâmu Ehl'il Milel, 1/488, no: 1426.

19. Hallâl, es-Sunne, 3/586, no: 1027; ayrıca bkz. Lâlekâ'î, Şerhu Usûli İ'tikâdi Ehl'is Sunne, 5/957, no: 1594.

20. Nakleden İbnu Ebî Ya'lâ, Tabakât'ul Hanâbile, 1/59.

21. Nakleden İbnu Ebî Ya'lâ, Tabakât'ul Hanâbile, 1/173.

22. Lâlekâ'î, Şerhu Usûli İ'tikâdi Ehl'is Sunne, 2/391, no: 600.

23. Abdullâh bin Ahmed bin Hanbel, Kitâb'us Sunne, 2/385, no: 835.

24. Hallâl, es-Sunne, 1/133 no: 90.

25. Ahmed bin Hanbel, Usûl'us Sunne, sf. 46-50.

26. Hallâl, es-Sunne, 5/139, no: 1804.

27. İbnu Ebî Ya'lâ, Tabakât'ul Hanâbile, 1/12.

28. İbnu Ebî Ya'lâ, Tabakât'ul Hanâbile, 1/234.

29. İbnu Ebî Ya'lâ, Tabakât'ul Hanâbile, 1/59.

30. Bu iki rivayeti İbnu Batta, el-İbâne, 2/475, no: 494-495'de nakletmiştir.

31. İbnu Ebî Ya'lâ, Tabakât'ul Hanâbile, 1/158.

32. İbnu Ebî Ya'lâ, Tabakât'ul Hanâbile, 1/160.

33. İbnu Ebî Ya'lâ, Tabakât'ul Hanâbile, 1/196.

34. İbnu Ebî Ya'lâ, Tabakât'ul Hanâbile, 1/174.

35. Müdellis; "hadîste tedlîs yapan", yani "rivayette bulunmadığı kişilerden rivayet etmiş gibi hareket eden" râvilere denilir.

36. Bunları Zehebî nakletmiştir. Siyeru A'lâm'in Nubelâ, 11/288-290.

37. Ahmed bin Hanbel, Usûl'us Sunne, sf. 40-41.

38. Ahmed bin Hanbel, Usûl'us Sunne, sf. 54.

39. Ahmed bin Hanbel, Usûl'us Sunne, sf. 53-54.

40. Hallâl, Kitâb'us Sunne, 3/537-538, no: 888.

İMÂM AHMED'İN MENHECİ, KELÂM VE REY EHLİNE BAKIŞI

İmâm Ahmed'in "menheci", yani "dîni anlama hususunda takip ettiği yöntem", özet olarak hadîs ashâbının üzerinde bulunduğu yoldur. O, bu menhece sımsıkı sarılmış ve buna muhâlif görüş ve yöntemleri şiddetle reddetmiştir. Kendisine hadîs ashâbını kötüleyen birisinin haberi [1] nakledildiğinde ayağa kalkarak "Zındık, zındık, zındık..." diyerek evine girmiştir. Keza 73 fırka

hadîsinde geçen kurtulan fırkanın kim olduğu bahis konusu edildiğinde “Bunlar hadîs ashabı [2] değilse kimdir?” demiştir.

İmâm Ahmed Rahimehullâh, kelâm ehli başta olmak üzere hadîs ehlinin metoduna aykırı bütün usûlleri en şiddetli bir şekilde reddetmiş ve Ehli Sünnet’e intisâp eden bazı kelâmcıların yaptığı şekilde güya bidat ehline karşı sünneti savunma amaçlı dahi olsa kelâm metodunun kullanılmasını tasvip etmemiştir. İbnu Hârûn el-Hammâl şöyle demektedir:

[3] “Ahmed’i şöyle derken işittim: Sünneti müdâfaa etseler bile kelâmcılarla oturma!”

İmâm Ahmed bin Hanbel Rahimehullâh bu bâbdan olmak üzere bidat ehlinden olan babasının mîrâsını almayı -iki farklı dînden olanlar mîrâs alamaz gerekçesiyle- reddedecek kadar Sünnete bağlı olduğu hâlde kelâma az bir şey dalıp, bidat ehline reddiye amacıyla kelâmla [4] alâkalı kitaplar yazdığı için Hâris el-Muhâsibî’yi (v.243H) terk etmiştir.

Ebu’l Kâsım en-Nasrâbâzî şöyle diyor:

“Hâris el-Muhâsibî’nin kelâmla alâkalı bazı şeyler hakkında konuştuğu haberi bana ulaştı. Bunun üzerine Ahmed onu terketti. Hâris ise Bağdâd’da bir evde gizlendi ve orada öldü. Dört [5] kişiden başka cenâzesini kılan kimse olmadı.”

Hâris el-Muhâsibî, zâhidlerin büyüklerinden olup kelâm ilmine kendince Sünneti müdâfaadan başka bir gayeyle girmemişti. Böyle olmasına rağmen Ahmed sırf bu sebebten onunla ilişkisini kesti, ümmet de onu terketti. Hâris’in tasavvuf anlayışının da aynı şekilde Ahmed tarafından tasvîb edilmediği hususu yukarıda geçmişti.

Usûl’us Sunne risâlesinde ise şöyle demektedir:

“Hiç kimseyle tartışmaması, kimseyle münazara etmemesi, ayrıca cedelleşmeyi öğrenmemesi gerekir. Şüphesiz; kader, ru’yet, Kur’ân ve diğer Sünnetlerde kelâma dalmak mekrûhtur ve yasaklanan hususlardır. Bunu yapan kimse, söylediği ile Sünnet’e isâbet etse dahi, cedelleşmeyi terkedinceye ve âsâra (rivayetlere) îmân edinceye kadar Ehli Sünnet’ten olmaz.” [6]

Açıkça görüldüğü üzere İmâm Ahmed, “felsefe-dîn karışımı” bir metod olan “kelâm metodunu” bütünüyle reddetmekte ve bu metodla Ehli Sünnetin savunduğu görüşe ulaşılsa bile bunun câiz olmayacağını ifade etmektedir. Bütün bunlar İmâm Ahmed ve diğer selef imâmlarının sadece Mu’tezile vb. bidat fırkalarının kelâmını reddettiğini, Ehli Sünneti savunma amaçlı (!) kelâm ilmiyle meşgul olanlara bir şey demediklerini iddia eden kimselerin isâbetli konuşmadığını göstermektedir.

Bugün Hanefîler tarafından temsil edilen ve Irak ehlinin fıkıhtaki metodunu teşkil eden “rey”, yani “şahsi görüşle fetvâ vermeye dayalı ekol”e bakış açısına gelince; Hallâl diyor ki:

[7] “Ahmed, zamanında rey kitaplarını yazmış ve ezberlemişti. Sonra onlara iltifât etmedi.”

Yine kendisine bir gün rey hakkında sorulmuştu. Sesini yükselterek şöyle dedi:

[8] “Reye dâir hiç bir şey yazmayın!”

Yahyâ bin Sâlih el-Vehhâzî diyor ki:

“Ahmed bin Hanbel, buraya yani Humus şehrine geldi ve hocaları terk ederek çocuklardan (hadîs) yazdı. Zira o, Humus’a geldiğinde Yahyâ’nın yanına giderek dedi ki: “Eğer, reyi terk edersen senin yanına gelirim.” Çünkü Yahyâ rey ehlinin kitaplarını dinliyor ve onların mezhebiyle amel ediyordu. Bundan dolayı Ahmed, onun yanına gitmedi. Ben, bir gün Yahyâ’nın yanındaydım, derken ircâ’ya dâir bir şeyler konuştuğunu gördüm ve onun yanına gidip gelmeyi bıraktım. İşte bunun için ondan (hadîs) yazmadım.”

(İbnu Ebî Ya’lâ diyor ki) İmâmımızın yanına gitmekten imtina ettiği bu Yahyâ, Ebû Süleymân el-Cûzecânî’dir.

Vehhâzî diyor ki: “Ben, Ebû Süleymân’ın yanındayken ona Ahmed bin Hanbel’in mektubu geldi. Orada şöyle diyordu: “Eğer Ebû Hanîfe’nin kitaplarını rivayet etmeyi bırakırsan yanına geliriz.” [9] Bunun ardından Abdullâh İbn’ul Mubârak’ın kitaplarını dinledik.”

İbnu Batta’nın naklettiğine göre, kendisine rey ehlinin (Hanefîler ve benzerlerinin) hilelerinden [10] bahsedildiğinde şöyle demiştir:

“Onlar, Rasûlullâh Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’in Sünnetlerini ortadan kaldırmak için hile [11] yapıyorlar.”

Ebu’l Hâris es-Sâ’iğ de Ahmed bin Hanbel’i şöyle derken işitmiştir:

“Bu hileler, şu Ebû Hanife ve ashâbının uydurduğu şeyler olup, onlar bununla Sünnetlere kastetmişler ve onları iptal etmek için hile yapmışlardır. Kendilerine harâm denilen şeylere [12] karşı gidip onu helâl kılana kadar hile yapmışlardır.”

Ebû Osmân Amr bin Ma’mer’in naklettiğine göre şöyle demiştir:

“Sen bir kimseyi Ebû Hanîfe’den ve reyinden ve de ona müracaat etmekten uzaklaşıp onda ve onun mezhebine tâbi olup aşırı gidenler hakkında mutmain olmadığını, onu imâm [13] edinmediğini görürsen ondan hayır bekle!”

İmâm Ahmed Rahimehullâh, bu şekilde rey ehlinin usûlünü reddederek tamamen hadîs ve esere dayalı bir yöntem takip etmiştir. Yeri gelmişken şunu belirtelim ki, İmâm Ahmed’in Ebû Hanîfe ve usûlüne yönelik tenkidleri Allâh’ın izniyle adâlet ölçüleri içerisinde cereyân etmiştir. Yoksa o, yeri geldiğinde onun ve ashâbının fazîletlerini ikrâr etmiştir. Hanefî imâmlarındaki övülecek hususları övmesi, yerilecek hususları yermesiyle çelişmemektedir. Misal olarak İsmâ’îl bin Sâlim diyor ki:

“Ebû Hanîfe, kadılık yapması için dövüldü, buna rağmen kadılığı kabul etmedi. Ahmed bin Hanbel’e bu olay anlatıldığında ağladı ve Ebû Hanîfe’ye rahmet diledi. Bu, Ahmed dövüldükten [14] sonra olmuştur.”

Ebû Yûsuf hakkında ise Hanbel’in anlattığına göre şöyle demiştir:

[15] “Ebû Yûsuf, hadîste insaflıdır.”

İbrâhîm el-Harbî de şöyle diyor:

“Ahmed bin Hanbel’e sordum ve dedim ki: “Bu dakik meseleler sana nerden geldi?” Şu cevabı [16] verdi: “Muhammed İbn’ul Hasen’in kitaplarından.”

İşte bütün bunlar selefin üzerinde bulunduğu adâlet prensibinden kaynaklanan değerlendirmelerdir. Bunlar İmâm Ahmed’in rey ashâbına yaptığı tenkidleri geçersiz kılmaz. O tenkidler de bu sözleri geçersiz kılmaz. Günümüzde bu vasat çizgiyi anlamayan birçokları ise bu tarz konularda ya ifrâta giderek Ebû Hanîfe ve ashâbı hakkındaki bu tarz olumlu değerlendirmeleri tamamen görmezden gelmekte, ya da bunları esâs alıp tenkidleri görmezden gelmektedir. Hak ise ne odur, ne de diğeridir, bilakis vasat olandır.

İmâm Ahmed, kıyâsı ancak, hakkında hadîs bulunmayan konularda kullanır. Esram’ın naklettiğine göre şöyle demiştir:

“(Dîn) Sünnet’ten ve (ona) ittibâdan ibârettir. Kıyâs da ancak asıla kıyâs etmemiz şeklindedir.

Eğer ki sen asıla ulaştıysan, artık kıyâsı ortadan kaldırırsın. Sonra “bu kıyâstır” dersin. Peki ya o kıyâs nereye dayanıyor?”

Ebû Abdillâh’a “O durumda büyük âlim olan ve bir şeyin başka bir şeye nasıl benzediğini bilen birisinden başkasının kıyâs yapmaya kalkışması uygun olmaz” denildiğinde “Evet, uygun

- -

[17] olmaz” dedi.”

Görüldüğü üzere o, kıyâsı -günümüzde kendilerini selefe nispet eden bazılarının yaptığı gibi- tamamen reddetmemiştir. Bununla beraber hadîs bulunan yerde kıyâsa mürâcaat edilmesini nehyetmiştir. Hatta zayıf hadîsi dahi reye ve kıyâsa tercih ettiği söylenmiştir. Oğlu Abdullâh diyor ki:

“Babama dedim ki: “Birisinin başına bir iş gelse, yaşadığı bölgede de kendisinde zayıflık bulunan hadîs ehlinden bir adam ile rey ehlinden bir fakîh bulunsa, bunlardan hangisine sormalıdır?” Dedi ki: “Rey ehline sormasın. Zira hadîsin zayıf olanı, reyin kuvvetli olanından
[18] evladır!”

Buradaki zayıf hadîsten kastın, terk edilmeyi gerektiren şiddetli zayıf hadîsler olmadığı bellidir.

İmâm Ahmed, gerek fıkıhta, gerek akîdede gerekse diğer bütün meselelerde selefe bağlılığı esâs almış ve seleften bir dayanağı olmayan her görüşü şiddetle reddedip şöyle demiştir:

[19] “Bir imâmın olmaksızın bir mesele hakkında konuşmaktan sakın!”

O, icmâ hususunda daha ziyâde sahâbe icmâsını esâs almıştır. Zira onlardan sonraki devirlerde icmâyı tesbit etmek zordur. Kâdî Ebû Ya’lâ icmânın dînde kat’î bir hüccet olduğunu ifade ettikten sonra onun bu konudaki görüşünü şöyle naklediyor:

“Ahmed Rahimehullâh, Abdullâh ve Ebu’l Hâris’ten gelen rivayette bu hususu açıkça ifade etmiş ve şöyle demiştir: “Sahâbe konusunda, onlar ihtilâf ettikleri zaman onların görüşleri dışına çıkılmaz. Peki ya icmâ ettikleri zaman onların görüşleri dışına çıkılır mı? Bu pis bir sözdür. Bidat ehlinin sözüdür. İhtilâf ettikleri zaman sahâbenin görüşlerinin dışına çıkmak uygun olmaz.” Abdullâh’ın rivayetinde ise bu söze şöyle bir talikte bulunmuştur: “Her kim icmâ
[20] iddia ederse o, yalan söylemiştir. Belki (o dediği meselede) insanlar ihtilâf etmiş olabilir.”

Bazıları, bu son sözünden yola çıkarak Ahmed’in icmâyı delil olarak görmediğini zannetmişlerdir. Hâlbuki o, icmâyı hüccet olarak görmüş ancak her icmâ iddiasına itibar edilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Bilhassa sahâbe icmâsını delil almış, hatta onların ihtilâf ettiği konularda dahi beyan ettikleri görüşlerin dışında yeni bir görüş beyan etmenin câiz olmadığını söylemiştir.

Onun içtihâd ve taklîd meselesine bakışına gelince; o bazı kimselerin zannettiği gibi taklidi mutlak manada nehyetmemiş, ancak içtihâd ehliyetine sâhip olan kimselerin kendileri gibi müçtehid olanları taklid etmesini nehyetmiştir. İbnu Teymiyye Rahimehullâh onun bu husustaki görüşlerini şu şekilde nakletmektedir:

“Mâlik, Şâfi’î, Sufyân, İshâk bin Râhûye, Ebû Ubeyd gibilere gelince, İmâm Ahmed birçok yerde, istidlâle (delil çıkartmaya) kâdir olan âlimin (müctehidin) onları taklid etmesinin câiz olmadığını söylemiş ve şöyle demiştir: “Beni taklid etmeyin! Mâliki, Şâfi’î’yi, Sevrî’yi taklid etmeyin!” Hâlbuki o, Şâfi’î’yi ve İshâk’ı sever ve överdi. Aynı şekilde Mâlik’i, Sevrî’yi ve diğer imâmları da överdi.

Ammilere (müctehid olmayanlara) ise İshâk, Ebû Ubeyd, Ebû Sevr ve Ebû Musab’dan fetvâ istemelerini emrederdi.

Kendi ashâbından Ebû Dâvûd, Osmân bin Sa’îd, İbrâhîm el-Harbî, Ebû Bekr el-Esram, Ebû Zur’a, Ebû Hâtim es-Sicistânî, Muslim ve diğerleri gibi âlimlere ise âlimlerden birini taklid etmeyi
[21] nehyeder ve şöyle derdi: “Asıldan, yani Kitâb ve Sünnetten istinbât edin!”

Görüldüğü üzere İmâm Ahmed, avâma taklîd etmeyi nehyetmek bir yana bilakis muteber âlimleri taklîd etmelerini tavsiye etmiştir. Oğlu Abdullâh diyor ki:

“Ben babama, yanında; içerisinde Rasûlullâh Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’in sözleri, sahâbe ve tâbi’înin ihtilâfları bulunan tasnîf edilmiş bir kitap olan bir adamın; kitabın içerisinde bulunan terk edilmiş zayıf hadîsleri ayırd edecek bir basîrete sahip olmadığı hâlde bunlarla fetvâ verip

amel etmesi hakkında sordum.

Dedi ki: “Bunlardan hangisinin kabul edileceğini sorup bunun sonucu sahîh bir hükümle amel
[22] etmedikçe; o kimse bununla amel etmez! Bu kişi bunları ilim ehline soracaktır.”

Böylece, günümüzde âlimlere ve mezheplerine ittibâ etmeyi terk ederek avâma, doğrudan hadîs kitaplarına mürâcaat etmelerini ve onlarla amel etmelerini tavsiye eden, üstelik İmâm Ahmed’in vesâir imâmların da yolunun bu olduğunu iddia eden kimselerin doğru söylemediği ortaya çıkmaktadır. İmâm Ahmed, hadîs ilminde ehliyet sâhibi olmayan kimselerin hadîs ve âsâr kitaplarıyla amel edip fetvâ vermelerini nehyetmektedir. Bu konularda ehliyet sâhibi olanların ise hadîsleri terk edip âlimlerin bu hadîslere muhâlif olan görüşlerini alması ise elbette câiz değildir. Ebû Tâlib’in naklettiğine göre bu hususta şöyle demektedir:

“Hadîsi duyan, isnâdı ve onun sıhhatini de bilen ve buna rağmen onu bırakıp Sufyân’ın ve başkalarının görüşünü benimseyen kimselere hayret ediyorum. Allâh şöyle buyuruyor:

﴿فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ.﴾ [النور: ٦٣]

“Onun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir fitne gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azap isâbet etmesinden sakınsınlar.” (en-Nûr 24/63)

Fitnenin ne olduğunu bilir misin? “Fitne küfürdür.” Allâhu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ.﴾ [البقرة: ٢١٧]

[23] **“Fitne öldürmekten beterdir.”** (el-Bakara 2/217)

Yukarıda da geçtiği üzere bütün bunlar fetvâ verme ve doğruyu yanlıştan ayırd etme kâbiliyetine sâhip olan kimseler içindir. İmâm Ahmed Rahimehullâh, fetvâ vermeye ve içtihâd etmeye kimlerin ehil olabileceği konusunda ise gerçekten işi sıkı tutmuştur. Hasen bin İsmâ’îl diyor ki:

“Ebû Abdillâh Ahmed bin Hanbel’e -benim de dinlediğim bir esnada- denildi ki: “Bir kimsenin fetvâ verebilmesi için ne kadar hadîs bilmesi gerekir, 100 bin bilmesi yeter mi?” Ahmed, “hayır”, dedi. “200 bin” denildi, yine “hayır” dedi. “300 bin” denildi yine “hayır” dedi. “400 bin”
[24] denildi aynı şekilde “hayır” dedi. “500 bin” denilince “Umarım olur” dedi.”

İmâm Ahmed’in 500 bin hadîs bilmekten kastı; isnâdlarıyla, metinleriyle ve fıkhıyla beraber tam bir marifettir. Günümüzde kendisini ona nispet eden bazı kimselerin ezberlerinde 100 tane bile hadîs olmadan fetvâ vermeye ve nasslardan kendi başlarına istinbât etmeye kalkması ne kadar da acayiptir?

İmâmımızın oğlu Sâlih şöyle diyor:

“Babama dedim ki: “Kendisine bir şey sorulan ve fıkıh âlimi olmadığı hâlde hadîste geçen şeylerle fetvâ veren kimse hakkında ne dersin?”

Şöyle dedi: “Bir kimse, fetvâ vermeye giriştiği zaman Sünnetler hakkında âlim olması, yine Kur’ân’ın vecihleri (açıklamaları) hususunda âlim olması, kezâ sahîh isnâdlar hakkında âlim
[25] olması gerekir.” Ve daha önce geçen sözleri zikretti.”

İşte İmâm Ahmed’in menheci, Kitâb ve Sünnet’ten hüküm çıkarma noktasında dayandığı esaslar özet olarak böyledir. Makam, özet makamı olduğu için bu kadarıyla iktifâ etmek zorunda kaldık. Bilhassa İmâm Ahmed’in akîdesi ve menheci başlığında zikredilen konuların her birisi, bu konularla ilgili kaynaklardan araştırılması ve fıkhedilmesi gereken mevzûlardır. Biz burada her bir konuyla alâkalı sadece araştırmacılara ilhâm vermesi açısından ufuk açıcı

nitelikte bir kaç nakil zikretmekle yetindik. Yoksa bunlar, burada zikredilenlerle yetinilmeyecek derecede mühim ve geniş meselelerdir.

1. İbnu Ebî Ya'lâ, Tabakât'ul Hanâbile, 1/38.

2. Hatîb el-Bağdâdî, Şerefu Ashâb'il Hadîs, sf. 27.

3. İbnu Ebî Ya'lâ, Tabakât'ul Hanâbile, 1/334.

4. İmâm Zehebî, Siyeru A'lâm'in Nubelâ, 12/112; Subkî, Tabakât'uş Şâfi'iyyet'il Kubrâ, 2/278-279.

5. İbn'ul Cevzî, Menâkib'ul İmâm Ahmed, sf. 254.

6. Ahmed bin Hanbel, Usûl'us Sunne, sf. 20-21.

7. İbn'ul Cevzî, Menâkib'ul İmâm Ahmed, sf. 79.

8. İbnu Ebî Ya'lâ, Tabakât'ul Hanâbile, 1/263.

9. İbnu Ebî Ya'lâ, Tabakât'ul Hanâbile, 1/402.

10. Buradaki hilelerden kasıd, Hanefî Mezhebi'nde önemli bir yer tutan "Hîle-i Şer'iyye", yani "şeriattaki bazı meseleleri hafîfletmek için önerilen çözüm yolları"dır. Öyle ki bazı Hanefî fıkıh kitaplarında "Kitâb'ul Hiyel" adı altında bu tarz hileleri bir araya getiren müstakil bablar açıl-mıştır. Mesela bunlardan birisi olan "el-Fetâvâ'l Hindiyye" adlı kitapta "Kitâb'ul Hiyel" bölümünde, zekâttan kurtulmak için şu tarz çözüm yolları (!) önerilmektedir:

"İki yüz dirhemi olan bir kimse, kendisine zekât lâzım olmamasını irâde ederse; buna hîle (= çare): Sene dolmadan bir gün önce, senenin sonunda nisâbı eksik olsun diye bir dirhem sadaka verir. Veya sene tamamlanmadan bir gün önce, bu şahıs, küçük oğluna, o bir dirhemi hîbe eder. Veya dirhemlerin tamamını küçük oğluna bağışlar. Veya bu şahıs, o dirhemleri, çocuklarına sarf eder; böylece kendisine zekât vâcip olmaz.

Hassâf Rahimehullâh, şöyle demiştir:

"Bazı arkadaşlarımız Rahimehumullâh, zekâtı düşürme hususundaki hîleyi kerîh gördüler; bazıları da buna ruhsat verdi."

Değerli Şeyh ve İmâm Şems'ul E'imme Halvânî Rahimehullâh şöyle demiştir: "Bunu, Muhammed İbn'ul Hasan Rahimehullâh kerîh görmüş; Ebû Yûsuf Rahimehullâh ise buna ruhsat vermiştir."

Hassâf Rahimehullâh şöyle dedi: Zekâtı iskatta hîle, onu vâcip olmadan çıkarmayı istemektir; yoksa vâcip olduktan sonra, düşürmeyi irâde değildir.

Âlimlerimiz Rahimehumullâh, bu hususta, -fakirlere zararı gidermek için- İmâm Muhammed Rahimehullâh'ın kavlini almışlardır." (bkz. el-Fetâvâ'l Hindiyye, Kitâb'ul Hiyel, 6/389-437)

Bu kitapta bundan daha hafif ve daha ağır hile örnekleri mevcuttur. Bütün bunların Sünnette ve Selef-i Sâlihîn'de bir aslı olmadığı aşikâr olup, buna dâir getirilen birtakım tevil ve açıklamalar da geçersizdir. İmâm Buhârî, Sahîh'inin sonlarına doğru "Kitâbu İbtâl'il Hiyel" başlığı altında Irak ehlinin bu hilelerini reddetmek amacıyla müstakil bir bâb açmış, İbnu Batta da bu konuyla alâkalı aynı isimde müstakil bir kitap telif etmiştir. Meselenin tafsilatı bu tarz yerlerde mevcuttur.

11. İbnu Batta'dan nakleden İbnu Ebî Ya'lâ, Tabakât'ul Hanâbile, 2/152.

12. İbnu Ebî Ya'lâ, Tabakât'ul Hanâbile, 2/151.

13. İbnu Ebî Ya'lâ, Tabakât'ul Hanâbile, 1/247.

14. Hatîb el-Bağdâdî, Târihu Bağdâd, 15/449, no: 7249.

15. Zehebî, Menâkib'ul İmâm Ebî Hanîfe ve Sâhibeyh, sf. 64.

.

16. Zehebî, Menâkib'ul İmâm Ebî Hanîfe ve Sâhibeyh, sf. 86.

17. Hatîb el-Bağdâdî, el-Fakîh ve'l Mütefakkih, 1/500.

18. Herevî, Zemm'ul Kelâm, 2/180, no: 326.

19. Nakleden İbnu Teymiyye, Mecmû'ul Fetâvâ, 21/291.

20. Ebû Ya'lâ, el-Udde fî Usûl'il Fıkh, 4/1059.

21. İbnu Teymiyye, Mecmû'ul Fetâvâ, 20/225-226.

22. Abdullâh bin Ahmed bin Hanbel, Mesâ'il'ul İmâm Ahmed -Rivâyetu İbnihi Abdillâh-, sf. 438, no: 1584.

23. Nakleden İbnu Teymiyye, es-Sârim'ul Meslûl, sf. 57.

24. İbnu Ebî Ya'lâ, Tabakât'ul Hanâbile, 1/131.

25. Nakleden İbn'ul Kayyim, İ'lâm'ul Muvakki'în, 1/37.

FIKHI VE MEZHEBİ

Malum olduğu üzere İmâm Ahmed Rahimehullâh, İslâm müntesipleri arasında yaygın dört mezhepten birisi olan Hanbelî Mezhebi'nin imâmıdır. Hanbelî Mezhebi, rey ve kıyâstan ziyâde "âsâra", yani "rivayetlere" dayalı bir usûl takip etmektedir. Bunda kuşkusuz İmâm Ahmed'in güçlü bir muhaddis olmasının etkisi vardı. Ayrıca, yukarıda geçtiği üzere o, hadîs dışında kendisinin şahsî fetvâlarının yazılmasına sıcak bakmazdı. Sorulan sorulara da ekseriya hadîs veya sahâbe kavilleriyle cevap verirdi. Yeni bir rivayete ulaştığında görüşünden rücû ederdi. Bu ve benzeri sebeblerden ötürü, İmâm Ahmed'den muhtelif fıkhî konularda farklı görüşler nakledilmiştir. Birçok konuda ondan iki, üç hatta daha fazla görüş nakledildiği vakidir. Bazıları onun hadîsteki mahâretinin, fıkhî bilgisini gölgede bıraktığını düşünerek onu "fakih" olarak değil, "muhaddis" olarak addetmiştir. Hatta İbnu Cerîr et-Taberî, fakihlerin ihtilâflarıyla alâkalı bir kitap yazmış ve İmâm Ahmed'in görüşlerine kitabında yer vermemiştir. Bundan dolayı [1] Hanbelîler ona tepki göstermişler hatta bu sebebten evini taşladıkları söylenmiştir. Lakin doğru olan, onun hadîsle amele ağırlık veren bir fakîh olduğudur. İmâm Ahmed, içtihâd ehliyetine tam anlamıyla haiz olan ve kendisinden binlerce fetvâ nakledilmiş birisidir. Hâl böyleyken onun fakîh olduğunu inkâr etmek bir işe yaramaz. Bundan dolayıdır ki mezhebi yayılmış ve kendisiyle amel edilen mezhepler arasında yerini almıştır.

Bu mezhepler arasında hadîslerle en çok amel edenler, Hanbelîler olmuştur. Hanefîler "Haber-i Vâhid" ile yani "tek kanaldan gelen hadîsler" ile amel etmek için birçok sıkı şartlar getirirken, Mâlikîler de Haber-i Vâhid'in Medîne halkının ameline aykırı olmaması şartını getirmişlerdir. O yüzden bilhassa bu iki mezhebin müntesipleri, sahîh hadîs mecmû'alarında geçen sıhhatinde ittifâk edilmiş birçok hadîsle dahi amel etmekten mahrûm olmuşlardır. ("Ref'ul Yedeyn", yani "rukûya giderken ve rukûdan kalkarken elleri kaldırma" hadîsi buna misâldir.) Hanbelîler ise Rasûlullâh Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'den sahîh bir senedle gelmiş olması şartıyla râvi adedine ve başka şeylere bakmaksızın bütün hadîslerle amel etmişlerdir. (Şâfi'îler de aynı şekilde Haber-i Ahad'ı şartsız olarak kabul etmişlerdir. Esâsında ne usûlde ne furûda Hanbelîlerle Şâfi'îler arasında çok büyük bir fark yoktur.)

Ayrıca İmâm Ahmed, dört imâmdan en sonuncusu olması hasebiyle hadîslerin daha çok yayıldığı, hadîs kitaplarının tedvîn edilmeye başladığı bir dönemde yaşamış ve bu sûrette diğer imâmlara nispeten daha çok hadîse ulaşma imkânına sâhip olmuştur. İmâm Ahmed'in en bâriz vasfı hadîsçiliğidir, öyle ki onun hadîsçi yönü, fıkıhçı yönünden daha ağır basmaktadır. Yukarıda da geçtiği üzere o, zorunlu olmadıkça kıyâsa başvurmazdı. O kadar ki kıyâsa mürâcaat etmektense zayıf hadîsle amel etmeyi tercih ederdi. Kendisine bir fetvâ sorulduğunda çoğu zaman hadîs ve âsâr naklederek cevap vermeyi tercih eder, şahsî görüşünü beyan etmeyi pek istemezdi. Bu ve benzeri hususlar ehli nezdinde meşhurdur ve tafsilatı usûl kitaplarından ve diğer eserlerden öğrenilebilir.

Onun mezhebi, bidatlerin en az girdiği mezheptir. Sonraki devirlerde Şâfi'î ve Mâlikîlerin büyük çoğunluğu Eş'arî akîdesini benimsemiştir. Hanefîler ise genelde Mâturîdî mezhebine intisâb etmiştir. Hatta Mürcie, Kerrâmiyye (Mücessime) ve Mu'tezile mezhebine mensûp olup da başta Hanefî mezhebi olmak üzere fıkıh konusunda diğer mezhepleri benimseyen bidat ehli çoktur. Hanbelîlerde de bidat görüşlere kayanlar olsa da diğerlerine nazaran bu çok azdır ve Hanbelîlerin kâhir ekseriyeti akîdede "Selefiyye" adı verilen "Eser Ehli'nin Mezhebini" benimsemiştir. Sonraki devirlerde Berbehârî, İbnu Teymiyye, İbn'ul Kayyim kezâ Muhammed bin Abdilvehhâb ve tâbileri olan Necdî âlimler gibi birçok "ıslahatçı ve davet önderi" Hanbelî ocağından yetişmiştir. İşte bütün bunlar İmâm Ahmed'in mezhebinin bazı üstünlükleri olup, bunların hepsi Hanbelîlerin Rasûlullâh Sallallâhu Aleyhi ve Sellem ve ashâbından gelen nakillere sımsıkı bağlılığından kaynaklanmaktadır. Kuşkusuz diğer mezheplerde de sayısız Rabbânî âlim yetişmiştir. Allâh cümlesine rahmet eylesin âmîn.

1. Bkz. İbn'ul Esîr, el-Kâmil fi't Târih, 6/677-679.

2- "ER-RADDU ALE'Z ZENÂDİKATİ VE'L CEHMİYYE" KİTABI HAKKINDA

Bu bölümde inşâllâh sırasıyla şu konulara yer vereceğiz:

- "Zındıklar" ve "Cehmiyye" Hakkında Özet Bilgi,

- Âlimlerin Cehmiyye Fırkasına Yaptıkları Reddiyeler,

- Kitabın İsmi ve Müellife Nispeti,

- Kitabın Muhtevâsı ve Usûlü, İhtivâ Ettiği Faydalar ve

- Kitabı Hazırlarken Takip Ettiğimiz Usûl.

"ZINDIKLAR" VE "CEHMİYYE" HAKKINDA ÖZET BİLGİ

Bu bölümde öncelikle kitabın konusunu teşkil eden iki kavram olan "Zındıklar" ve "Cehmiyye" hakkında bilgi vermek istiyoruz.

Zındık kelimesinin manası ve kökeni hakkında "Şerhu Hudûdi İbni Arafe" adlı eserde şöyle denilmektedir:

"İbnu Arafe diyor ki: "Zındık, İslâm'ı izhâr edip içinde küfrü gizleyen demektir." Bu ise diliyle tasdik ettiği hâlde kalbiyle tasdik etmeyen münafığın tanımıdır. Şeyh'in tarifi ise daha kapsamlıdır zira bu tarifte İslâm'ı söz, fiil veya dış görünüş olarak izhâr eden herkesi içine almaktadır." [1]

"El-Mutli alâ Elfâz'il Mukni" adlı eserde ise İbnu Kudâme el-Makdisî'nin "el-Muğnî" adlı eserinden naklen şu açıklamalar yapılmaktadır:

"Zındık, dış görünüşte Müslüman olup içinde küfür gizleyen kimse demektir. Buna geçmişte münâfık denilirdi şimdi ise zındık denilmektedir." [2]

İbnu Dureyd de "Cemherat'ul Luga"da şu açıklamaları yapmıştır:

"Ebu Hâtim bu kelimenin Farsça'dan Arapça'ya geçmiş bir kelime olduğunu ifade eder. Bunun aslı, "Zende-ker" idi. Bununla zamanın sürekli devam edeceğini kastederler. Bekr diyor ki: "Zinde" (Farsça'da) hayat manasına gelir. "Ker" ise bir işi yapmak manasına gelir (buna göre "Zende-kerd", "hayat süren" manasındadır)." [3]

Cevherî ise "es-Sıhâh"da şöyle demektedir:

"Zındık, (âlemin iki ilahı olduğuna inanan) Seneviyye'den olan kimseye denir. Arapçaya

sonradan dâhil olmuş bir kelimedir. Çoğulu “Zenâdıka(h)” şeklinde gelir. Sonundaki “ha” harfi hazfedilmiş “ya” harfinden bedeldir. Yoksa kelimenin aslı “Zenâdîk” idi. “Tezendeka”, yani “zındık oldu, zındıklaştı” denilir. Bu kökten gelen isim yani zındıklık ise “zendeka” şeklinde ifade edilir.” [4]

“El-Muğrib” adlı eserde ise şöyle denilmektedir:

“Leys şöyle demiştir: Zındık kelimesi bilinmektedir. “Zendeka” ise “kişinin âhiret gününe ve yaratıcının tek olduğuna îmân etmemesi” demektir.

Sa’leb’ten rivayet edildiğine göre Zındık kelimesi tıpkı “Ferazîn” kelimesi gibi Arab’ın kelâmında var olan bir kelime değildir. Bunun manası halkın “mülhid (dînsiz)” ve “dehrî (ateist, Allâh’ı inkâr eden)” dediği şeyle aynıdır.

İbnu Dureyd bu kelimenin Farsça’dan Arapçaya geçmiş bir kelime olup aslının “Zende” olduğunu ve bu sûretle “zamanın asla sona ermeyeceği”ni kastettiklerini söyler.

Mefâtîh’ul Ulûm’da ise şöyle diyor: Zenâdıka (Zındıklar) “Maneviyye (Maniheizm)” dîni mensuplarıdır. “Mazdekiyye” mensupları da bu şekilde adlandırılır. “Mazdek” ise Kubaz (Kubat) adlı Fars hükümdarı zamanında zuhûr edip “malların ve kadınların ortak olduğu”nu iddia etmiştir. “Zend” adını verdiği bir kitap ortaya atmıştır ki bu kitap peygamberlik iddia eden Zerâdüşt’ün ihdas ettiği Mecûsiliğe ait bir kitaptır. Mazdek’in ashâbı bu “Zend” kitabına nispet edilir. Bu kelime daha sonradan Arapçalaşarak “Zindîk” hâlini almıştır.” [5]

Âlimlerin bu tanımlarından anladığımız kadarıyla Zındık (çoğulu Zenâdika: zındıklar) kelimesi Mecûsîlerin kutsal kitabı Zend-Avesta’yla bağlantılı bir kelime olup “Zend-ik” yani “Zend’e bağlı, o kitapla amel eden” demektir. Veyahut “kâinatın asla yok olmayacağı” manasında “zende-ker” kelimesinden türemiştir. İran’ın fethinden sonra Mecûsîlerin bir kısmı İslâm’ı içten yıkmak amacıyla İslâm’ı kabul etmiş gibi görünüp eski inançlarını devam ettirdiler. Örneğin zındıkların en büyük alâmeti “biri hayır diğeri şer ilahı olmak üzere iki ilahın kâinatı yönettiği”ne dâir inanıştır ki buna “Seneviyye (dualizm, ikicilik)” ismi verilir. Bu inanç tamamen Mecûsîlere aittir. Kısacası “Zındık” terimi Kur’ân’daki “münafık” kavramıyla eş anlamlı olarak kullanılır. Fıkıh kitaplarında içindeki küfrü ortaya çıkan münâfıklara uygulanacak ahkâm zındığın hükmü başlığı altında incelenmiştir. Ayrıca İslâm toplumu içinde ve İslâmî kisveyle ortaya çıkmalarına rağmen küfür olan düşünceleri savunan “bâtınîler, filozoflar ve vahdeti vücutçular” da “zındık” olarak adlandırılmıştır. Bu eserde olduğu gibi bazı İslâmî kaynaklarda ise her türlü dînsiz, inkârcı akım “zındıklık/ zındıka” olarak nitelenmiştir. Günümüzdeki “komünizm, liberalizm ve masonluk” gibi fikir akımları da “zındıklık” olarak değerlendirilebilir. Zaten kitabın ilerleyen sayfalarında zındıkların Kur’ân’a yönelttikleri ithamları gördüğümüzde bunların benzerlerinin hatta bazen tıpatıp aynılarının günümüzdeki dîn düşmanları tarafından da dile getirildiğini ibretle müşahede edeceğiz.

Kur’ân’da münâfıkların, sıradan kâfirlerden daha şedid oldukları vurgulanmış ve bu sebeple onların cehennemin en alt tabakasında azap görecekleri belirtilmiştir. (bkz. en-Nisâ 4/145) Bundan dolayı, “münâfıklık” ile aynı manaya gelen “zındıklık” da hâliyle İslâm’a dışarıdan saldıran Yahudi, Hristiyan, Mecûsî ve ateistlerden daha tehlikeli addedilmektedir. Âlimler nezdinde İslâm’dan açıkça irtidâd eden mürtedin tevbesinin kabul edileceği görüşü yaygın olduğu hâlde, içinde küfür gizleyen “münâfığın”, yani “zındığın”, yakalandığı takdirde tevbe ettiği iddiasının kabul edilip edilmeyeceği konusu tartışılmış ve âlimlerin birçoğu bu durumda olan kişilerin tevbesinin kabul edilmeyeceğini ifade etmişlerdir. Kuşkusuz burada tevbesinin kabul edilmemesinden kasıt, “tevbe ettim” sözüne insanlar nezdinde itibâr edilmemesidir. Yoksa gerçekten ihlâslı tevbe ettiyse, bu Allâh ile kendi arasındadır.

İbnu Kudâme Rahimehullâh (v.620H) Zındığın tevbesinin kabul edilip edilmeyeceği hususundaki görüşleri özetler ve der ki:

“… Mürted tevbe ettiği zaman tevbesi kabul edilir. Ne çeşit bir inkâr olursa olsun, ister küfrünü gizleyen bir zındık olsun ister başkası olsun tevbe ettiği takdirde öldürülmez…

Bu Şâfi’î’nin ve Anberî’nin görüşüdür. Bu Alî ve İbnu Mes’ûd Radiyallâhu Anhumâ’dan rivayet

edilir. Bu aynı zamanda Imâm Ahmed'den gelen iki rivayetin biridir. Ebû Bekr Hallâl'ın da kabul ettiği görüş budur. Ve Ebû Bekr, Ebû Abdillâh'ın (İmâm Ahmed'in) mezhebinde, bunun tercih edildiğini söylemiştir.

Diğer rivayet de, zındığın ve birkaç defa İslâm'ı terk eden kimsenin tevbesinin kabul edilmeyeceğidir. Bu, Mâlik'in, Leys'in ve İshâk'ın görüşüdür. Ebû Hanîfe'den de bu iki görüş gibi bu hususta iki rivayet vardır. Ebû Bekr de zındığın tevbesinin kabul edilmeyeceği görüşünü tercih etmiştir. Zira Allâhu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا﴾ [البقرة: ١٦٠]

"Ancak tevbe edip, ıslah olanlar ve hakkı açıklayanlar müstesnâ..." (el-Bakara 2/160)

Zira zındıktan rucû ve tevbe ettiğine dâir hiçbir alâmet sâdır olmamıştır. Çünkü o, zaten küfrünü gizleyerek Müslüman görünmekteydi. Bu duruma vâkıf olunduğu zamansa tevbe ettiğini iddia eder ki bu surette eski hâlinin üzerine bir şey ilâve etmemiş olmaktadır. Zira onun eski hâli de İslâm'ı izhâr etmekti." [6]

Cehmiyye'ye gelince; onlar da zındıklardan bir grupturlar. Hatta zındıklar arasında en şerlileridir. Osmân bin Sa'îd ed-Dârimî Rahimehullâh, "er-Raddu ale'l Cehmiyye" adlı eserinin son kısmında 'Zındıkların ve Cehmîlerin Öldürülmesi ve Küfürlerinden Tevbe Ettirilmeleri" ismiyle bir bâb açmış ve şu ifadeyi kullanmıştır:

"Cehmiyye bizim nezdimizde zındıkların en pislik kısmından zındıktırlar, onların küfürlerinden dolayı tevbe ettirilmeleri görüşündeyiz..." [7]

Yine şöyle demektedir:

"Zındıklar ve Cehmîlerin durumu birdir. İkisi de aynı manaya ve aynı maksada yöneliktir. Onlar kadar birbirlerine benzeyen bir topluluk yoktur." [8]

Bişr el-Merîsî'ye karşı yazdığı reddiyesinde de şöyle demektedir:

"Cehmiyye, bizim nezdimizde zındıkların en pislik kısmındandırlar. Zira onların sözünün vardığı nokta, aynı zındıklarda olduğu gibi ta'tîldir (inkârdır)." [9]

Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh da şöyle demektedir:

"... Cehm de aynı şekilde ilk başta "Kesinlikle Allâh'ın Kelâmı yoktur" diyordu. Sonra Müslümanlardan (çekindiğinden) dolayı O'nun bir kelâmı (konuşması) olduğunu söylemeye başladı. Lakin bu, "mecâzî manadadır", diyordu. İşte bu sebepten, İmâm Ahmed ve diğer imâmlar onların asıl maksadını ve amaçlarının ta'tîl (inkâr) olduğunu, onların aslında zındık olduğunu -ki zındık, münâfık demektir- bilmekteydiler. Bundan dolayı sen, imâmların kitaplarında onları zındık olarak vasfettiklerini görürsün. Nitekim İmâm Ahmed, "Zındıklara ve Cehmiyye'ye Reddiye"yi kaleme almıştır. İmâm Buhârî de "Sahîh"teki en son kitabın başlığını "Tevhîd ve Zındıklar ile Cehmiyye'ye Reddiye Kitabı" olarak belirlemiştir. Abdullah İbn'ul Mubârak da şöyle derdi: "Biz, Yahudi ve Hristiyanların sözlerini naklederiz de Cehmiyye'nin sözlerini nakletmeye güç yetiremeyiz!" [10] [11]

Böylece İmâm Ahmed ve öğrencisi Buhârî'nin Cehmiyye'yi içlerinde küfür gizleyip zâhirde Müslüman gibi gözüken zındıklardan bir topluluk olmakla vasfetme hususunda ittifâk ettikleri ortaya çıkmaktadır.

Cehmiyye'ye gelince; onlar hakkında "Tahâvî Akîdesi" şârihi İbnu Ebi'l İzz (v.792H) şu bilgileri vermektedir:

"Cehmiyye, Cehm bin Safvân et-Tirmizî'ye (v.127H) müntesib olanlardır. Sıfatları nefyetmeyi ve ta'tîli açıkça dile getiren odur. O ise bu kanaatleri Hâlid bin Abdillâh el-Kasrî'nin, Vâsıt'ta kurban niyetine kestiği Ca'd bin Dirhem'den (v.124H) almıştır.

Hâlid bin Abdillâh Kurban Bayramı Günü insanlara hutbe irâd ederken şöyle demişti: “Ey insanlar! Kurbanlarınızı kesiniz, Allâh keseceğiniz kurbanları kabul buyursun. Ben de Ca’d bin Dirhem’i kurban edeceğim, çünkü o Allâh’ın İbrâhîm’i halîl edinmediğini, Mûsâ ile gerçekten konuşmadığını iddia etmektedir. Allâh Ca’d’ın söylediğinden çok yüce ve münezzehtir.”

Daha sonra minberden inip, el-Ca’d’ı boğazladı. Bunu ise çağdaşı ilim adamlarından fetvâ aldıktan sonra yapmıştır ki bunlar da Selef-i Sâlihtirler Rahimehumullâh.

İşte Cehm, Ca’d’den sonra Horasan’da ortaya çıkmış ve orada onun görüşlerini açığa vurmuştur. Bir takım insanlar da bu görüşleri benimseyerek ona uymuşlardır. Rabbi hususunda şüphe ettiği için kırk gün namazı terk ettikten sonra bu açıklamalarda bulunmuştur. Bu şüpheye düşmesi ise bir takım müşriklerle tartışmasından sonra olmuştur. Bunlar da Hind filozoflarından olup “Sümeniyye” diye adlandırılırlar. Bunlar maddi olarak hissedilenler dışındaki şeylerin bilgisini inkâr ederler.

Cehm’e şöyle demişlerdi: “Senin tapındığın bu Rabbin görülür, koklanır, tadına bakılır yahut elle kendisine dokunulabilir bir şey midir?” O: “Hayır”, deyince, onlar da: “O hâlde O yoktur” dediler. Bunun üzerine kırk gün süreyle hiçbir şeye ibâdet etmeksizin durdu. Daha sonra kalbinde ibâdet edeceği bir ilahın bulunmamasının boşluğunu hissetti, şeytan da onun içine fikriyle yonttuğu bir i’tikâd nakşetti ve o da: “O, mutlak varlıktır”, deyip bütün sıfatları reddetti ve bu [12] görüşleriyle de Ca’d’a katılmış oldu.

Şöyle de denilmiştir: Ca’d, Harran’lı Sâbi’î filozoflarla ilişkiye geçmişti. O aynı şekilde Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’e büyü yapan, büyücü Lebîd İbn’ul A’sam ile bağlantıları bulunan ve dinlerini tahrif eden bir takım Yahudilerden bazı şeyler de öğrenmişti.

Cehm, Horasan’da Selm bin Ahvez tarafından öldürülmüştür, ancak o sırada görüşleri insanlar arasında yaygınlaşmış idi, Mu’tezile de ondan sonra onun bu görüşlerini taklid etti. Fakat Cehm, Mu’tezile’ye göre ta’tîl’de daha ileri dereceye gitmişti. Çünkü o hakikatte (Allâh’a ait) isimleri de inkâr ediyordu. Ancak Mu’tezile isimleri değil sadece sıfatları inkâr ederler.

Âlimler Cehmiyye’nin, “acaba bunlar (kıble ehlinden sayılan) yetmiş iki fırkanın içinde midirler, değil midirler?” hususunda görüş ayrılığı hâlindedirler. Bu hususta onların iki görüşleri vardır: Onların yetmiş iki fırka içerisinde bulunmadıklarını söyleyenler arasında Abdullâh İbn’ul Mubârak ile Yûsuf bin Esbât da vardır.

Cehm’in bu görüşü İmâm Ahmed bin Hanbel ile sünnete bağlı diğer âlimlerin mihneye uğramasından itibaren yaygınlık kazanmıştır. Çünkü onlar Me’mûn’un emirliğinden itibaren güçlenmiş ve sayıca çoğalmışlardır. Zira o da Horasan’da bir süre ikâmet etmiş ve onlarla bir araya gelmişti. Sonra da 218H yılında Tarsûs’tan mihneye dâir mektup yazmış ve o senede ölmüştü.

Bunun üzerine İmâm Ahmed’i, Bağdat’ta 220H yılına kadar tekrar hapse koymuşlardı. O dönemde de Ahmed bin Hanbel’in, Mu’tasım tarafından mihneye uğratılması gerçekleşmiş ve kelâm sıfatı ile ilgili olarak onlarla tartışmaya girişmişti. Onların ileri sürdükleri delilleri tek tek çürütüp bu hususlarda onların herhangi bir delillerinin bulunmadığını, insanlardan kendilerine muvafakat etmelerini isteyip, bu uğurda onları mihneye tâbi tutmalarının bir câhillik ve bir zulüm olduğunu ortaya koyunca Mu’tasım onu serbest bırakmak istemiş ancak birileri ona maslahatın onu sopalamak olduğu görüşünü belirterek böylece ardı arkasına halîfeliğin saygınlığının zedelenmesinin önleneceğini ifade etmişlerdir. Onu dövmeye başlamaları üzerine bu sefer herkes bundan dolayı kızıp öfkelenmeye başladı. Yönetim de bundan korkunca onu serbest bıraktı. Onun kıssası tarih kitaplarında zikredilmiştir.

Cehm’in tek başına savunduğu kanaatlerden birisi de şudur: Cennet ile cehennem yok olurlar. Îmân sadece bilgidir, küfür de yalnızca cehâletten ibârettir. Hakikatte hiç kimsenin bir fiili yoktur, yalnız Allâh’ın fâil oluşu söz konusudur. İnsanların fiillerinin insanlara nispet edilmeleri mecâzîdir. Ağaç hareket etti, felek (yörünge) deveran etti, güneş batıya kaydı, demeye benzer!

Şunu söyleyen ne güzel söylemiştir:

عَجِبْتُ لِشَيْطَانٍ دَعَا النَّاسَ جَهْرَةً ... إِلَى النَّارِ وَاشْتُقَّ اسْمُهُ مِنْ جَهَنَّمَ

"İnsanları açıkça davet eden şeytana hayret ettim,

[13] *Ateşe ki, o kişinin ismi de 'cehennem' kelimesinden türemiştir!"*

Nakledildiğine göre Ebû Hanîfe Rahimehullâh'a araz ve cisimler hakkında söylenen sözlere dâir soru sorulmuş, şu cevabı vermiştir: "Allâh, Amr bin Ubeyd'e lanet eylesin. Bu hususta söz söyleme kapısını ilk açan kişi odur."

Önceden de geçtiği üzere Cebriyye'nin görüşlerinin esası Cehm bin Safvân'a dayanır. Onlara göre kulun fiili; uzunluğu, boyu, posu ve rengi seviyesindedir. Onlar Kaderi reddeden
[14] Kaderiyye'nin aksi konumdadırlar."

İşte Cehmiyye fırkası ve önderlerinin ahvali özetle böyledir. Cehm bin Safvân'ı bütün bu görüşlerinde birebir takip eden pek fazla kimse olmamıştır. Ancak, "ta'tîl", yani "Allâh'ın sıfatlarını inkâr etme" fikrinin mucidi odur ve maalesef onun icat ettiği bu bidat, doğusundan batısına kadar bütün yeryüzünü adeta bir virüs gibi sarmıştır. Öyle ki İslâm fırkaları arasında ta'tîl fikrinden az veya çok etkilenmeyen bir topluluk -Allâh'ın rahmet ettikleri- müstesnâ pek yoktur. Bunun tafsilatı aşağıda inşâllâh gelecektir. Zehebî'nin tabiriyle:

[15] "İnsanlar, Cehm ortaya çıkıp Bâri Teâlâ ve sıfatları hakkında rasûllerin getirdiği ve kitapların indirildiği esâsların hilâfına konuşana kadar âfiyet ve fıtrat selâmeti üzerinde idiler.
[16] Allâh'tan dîn hususunda selâmet dileriz."

Gerçekten de durum Zehebî'nin dediği gibidir. Cehm, bütün peygamberlerin ve kitapların delâlet ettiği göklerin üzerindeki Allâh inancını insanların kalplerinden çıkarıp belirsiz bir ilah anlayışını yaymış, nihâyet insanlık şu anki hâline gelmiştir. İşin ilginç yanı, bu Cehm denilen kişi, İslâmî ilimlerde hiçbir nasîbi olmayan ancak -tabir sahihse- ağzı laf yapan birisi idi. Müfessir Mukâtil bin Süleymân, onun hakkında şöyle demiştir:

"Cehm, vallâhi ne Kabeyi haccetmiş, ne de âlimlerin meclisinde bulunmuştur. O ancak
[17] kendisine dil (konuşma kabiliyeti) verilmiş bir adamdı!"
İmâm Zehebî Mîzân'da Cehm bin Safvân hakkında şöyle demiştir:

"Cehm bin Safvân, Ebû Muharrez es-Semerkandî, saptırıcı bir bidatçiydi. Cehmiyye'nin kurucusuydu. Tâbiinlerin küçükleri döneminde helâk oldu. Onun bir şey rivayet ettiğini
[18] bilmiyorum, ancak o çok büyük bir şer ekti."

Durum böyle olmasına rağmen İslâm ümmeti, yaklaşık 13 asırdır bu ilimden nasîbi olmayan filozofun teorileriyle meşgul edilmekte ve selefin akîdesi bir kenara bırakılarak, Cehm'in akîdesi "tevhîd" diye insanlara kabul ettirilmeye çalışılmaktadır! Vallâh'ul Muste'ân…

İmâm Ahmed'e ve diğer âlimlere "mihne" adı verilen eziyetleri yapanlar aslında Mu'tezile mezhebine bağlı oldukları hâlde onların Allâh'ın sıfatlarını inkâr etme konusundaki dayanakları Cehm'in görüşleridir. Yoksa onlar, her hususta Cehm'e tâbi değildiler. Böyle olduğu hâlde âlimler Mutezile'yi ve diğer sıfat inkârcısı fırkaları "Cehmiyye" olarak vasfetmekte beis görmemişlerdir. Zira ilahî sıfatların inkârı, Cehmiyye'nin ortaya attığı bir görüştür ve bu ta'tîl düşüncesini az veya çok savunan herkeste, bunu savunduğu oranda Cehmîlikten bir nasip vardır.

İbnu Teymiyye Rahimehullâh'ın dediği gibi:

"Tecehhüm'ün (Cehmîliğin) bazı dalları insanlardan birçoğunun nefislerinde hayatiyetini
[19] sürdürmektedir!"

1. Rassâ, Şerhu Hudûdi İbni Arafe, el-Mektebet'ul İlmiyye, 1350H, sf. 491.

2. Şemsuddîn el-Ba'lî, el-Mutli alâ Elfâz'il Mukni, Mektebet'us Sevâdî, 1423/2003, sf. 462.

3. İbnu Dureyd, Cemherat'ul Luga, Dâr'ul İlm, Beyrut, 1987, 3/1329.

4. Cevherî, es-Sıhâh, 4/1489.

5. Burhânuddîn el-Huvârizmî, el-Muğrib, Dar'ul Kitâb'il Arabî, sf. 211.

6. İbnu Kudâme el-Makdisî, el-Muğnî, Mektebet'ul Kâhira, 9/6-7 no: 7088.

7. Osmân bin Sa'îd ed-Dârimî, er-Raddu ale'l Cehmiyye, Dâru İbn'il Esîr, sf. 209, no: 386.

8. Osmân bin Sa'îd ed-Dârimî, er-Raddu ale'l Cehmiyye, sf. 203; no: 370.

9. Osmân bin Sa'îd ed-Dârimî, en-Nakd, Mektebet'ur Rüşd, 1/580.

10. İbnu Teymiyye Rahimehullâh, burada Sahîh-i Buhârî'nin son kitabının başlığının "كِتَابُ التَّوْحِيدِ وَالرَّدِّ عَلَى الزَّنَادِقَةِ وَالْجَهْمِيَّةِ" yani "Tevhîd ve Zındıklar ile Cehmiyye'ye Reddiye Kitabı" olduğunu ifade etmektedir. Elimizdeki Buhârî nüshâlarının çoğunluğunda ise kısa şekliyle "Kitâb'ut Tevhîd" olarak geçer. Bazıları ise "Kitâb'ut Tevhîd ve'r Raddu ale'l Cehmiyye" şeklinde başlığı zikretmiştir. Elinizdeki "er-Raddu ale'z Zenâdikati ve'l Cehmiyye" kitabının tercümesinde esas aldığımız Arapça matbû nüshânın muhakkiki olan Dağaş bin Şebîb el-Acmî, İbnu Teymiyye'nin bahsettiği başlığın Buhârî'nin Yûnînî rivayetinde geçtiğini, lakin Buhârî şerhlerinde bundan bahsedilmediğini ifade ederek, bunu zikretmesinin İbnu Teymiyye Rahimehullâh'a ait nefis bir fâide olduğunu söylemektedir. Acmî'nin tahkikinden 37 ve 67. sahifelere bkz.

11. İbnu Teymiyye, Mecmû'ûl Fetâvâ, 12/352.

12. Cehm'in filozoflarla yaptığı bu tartışmanın tafsilatı, kitabın ilerleyen sayfalarında İmâm Ahmed Rahimehullâh tarafından anlatılacaktır.

13. Burada şâir, Cehm'in isminin "Cehennem" kelimesi ile olan benzerliğine dikkat çekmektedir.

14. İbnu Ebi'l İzz, Şerh'ut Tahâviyye, Mu'esseset'ur Risâle, 2/794-797.

15. Bâri: Yoktan var eden manasında Allâh'ın en güzel isimlerinden birisidir.

16. Zehebî, Târih'ul İslâm, Dâr'ul Garb'il İslâmî, 3/392.

17. Zehebî, Târih'ul İslâm, Dâr'ul Garb'il İslâmî, 3/391; Ebû Dâvûd, Mesâ'il'ul İmâmi Ahmed, no: 1734.

18. Zehebî, Mîzân'ul İ'tidâl, 1/426, no: 1584.

19. İbnu Teymiyye, Mecmû'ul Fetâvâ, 12/358.

ÂLİMLERİN CEHMİYYE FIRKASINA YAPTIKLARI REDDİYELER

Cehmiyye Fırkası, ortaya çıktığı günden itibaren âlimler, bu sapık fırkanın ortaya attığı görüşlere reddiyede bulunmuşlardır. Âlimlerin bu fırkaya yaptığı reddiyeler daha ziyâde onların en bâriz vasfı olan "ilahî sıfatların ta'tîli" yani "iptali" düşüncesine yöneliktir. Zira bu, bizzat Yaratıcı'nın zatını hedef alması açısından bütün bidatlerden daha şerlidir ve yukarıda ifade ettiğimiz gibi Cehmiyye'nin çoğu bidati kendilerine has bidatler olarak kalmışken, bu ta'tîl bidati az veya çok bütün İslâm fırkalarının arasına sızmıştır. Bu itibarla, -elinizdeki kitapta olduğu gibi- bazen Mu'tezile vb. fırkalara reddiye yapan âlimler de bu çalışmalarını "Cehmiyye'ye Reddiye" ismiyle yapmışlardır. Şimdi burada İmâm Ahmed'den önce ve sonra Cehmiyye Fırkası'na reddiyede bulunan âlimler ve eserlerinden en meşhur olanları -kitapların bazı hususiyetleriyle beraber- zikretmek istiyoruz. Ta ki bu vesileyle İmâm Ahmed'in kitabının literatürdeki yeri ortaya çıksın ve benzer konuda yazılan kitaplarla mukâyesesi yapılabilsin.

1- Kitâb'us Sifât ve'r Raddu ale'l Cehmiyye: Nu'aym bin Hammâd el-Huzâ'î (v.228H).

2- Er-Raddu ale'l Cehmiyye: Abdullâh bin Muhammed el-Cu'fî (v.229H).

3- Er-Raddu ale'z Zenâdikati ve'l Cehmiyye: "el-Hayde" isimli meşhur eserin müellifi Abdulazîz el-Kinânî'nin (v.240H) bu isimde farklı bir risalesinden bahsedilmektedir. **"El-Hayde"** de aynı konuyla alâkalı olup, bu imâmın halîfe huzurunda Halk'ul Kur'ân meselesi etrafında yaptığı bir münazarayı ihtivâ etmektedir.

[1] **4- Er-Raddu ale'l Cehmiyye:** Muhammed bin Eslem et-Tûsî (v.242H).

5- Kitâb'ut Tevhîd ve'r Raddu ale'l Cehmiyye: İmâm Buhârî'nin (v.256H) meşhur "Sahîh"inin en son bölümüdür. İmâm, burada naklettiği hadîslerle Cehmiyye'nin sıfatların ta'tîli hakkındaki görüşlerine reddiyede bulunmak istemiştir.

6- Halku Ef'âl'il İbâd ve'r Raddu ale'l Cehmiyye: Yine İmâm Buhârî'ye ait olan bu eserde "lafız meselesi" olarak bilinen insanların okudukları Kur'ân'ın mahlûk olup olmadığı konusuna açıklık getirilmekte ve Cehmiyye'nin diğer bazı iddialarına cevap verilmektedir. İmâm, burada da aynı
[2] şekilde "eser" yani "rivayet" ağırlıklı gittiği hâlde, bazen açıklamalarda da bulunmaktadır.

7- Er-Raddu ale'l Lafziyye: İbn'uz Zibirkân el-Hanefî (v.264H) ismindeki âlimin, Cehmiyye'nin kollarından birisi olan "Lafziyye" fırkasına yönelik reddiyesidir.

8- Kitab'us Sünne ve'r Raddu ale'l Cehmiyye: -İmâm Ahmed'in öğrencisi- Ebû Bekr el-Esram (v.273H).

9- Musannefun fî Mes'elet'il Lafz: -İmâm Ahmed'in öğrencisi- Ebû Bekr el-Merrûzî'ye (v.275H)
[3] ait olan bu eser, yine "lafız" meselesi hakkındadır.

10- El-İhtilâf fi'l Lafz ve'r Raddu ale'l Cehmiyye ve'l Muşebbihe: İbnu Kuteybe (v.276H) bu eserinde "lafız" meselesindeki farklı görüşleri ele almaktadır.

11- Er-Raddu ale'l Cehmiyye: Osmân bin Sa'îd ed-Dârimî'ye (v.280H) ait olan bu eser, Nedâ Yayınları tarafından Türkçe'de neşredilmiştir. Aynı müellifin, Cehmiyye'nin önde gelen
[4] davetçilerinden olan Bişr el-Merîsî'ye yönelik yazdığı "Nakdu Osmân İbni Sa'îd ed-Dârimî ale'l Merîsî" adlı eseri de bu bâbda zikredilebilir. Dârimî Rahimehullâh, bu iki eserde de hem rivayetlere ağırlık vermiş, hem de yer yer münazara metoduna başvurmuştur.

12- Er-Raddu ale'l Cehmiyye: Hakem bin Ma'bed el-Huza'î (v.295H).

13- Er-Raddu ale'l Cehmiyye: -Lugat âlimi- Neftaveyh (v.323H).

[5] **14- Er-Raddu ale'l Cehmiyye:** İbnu Ebî Hâtim (v.327H).

15- Er-Raddu alâ men Yekûlu enne'l Kur'ân'e Mahlûk: "Kur'ân mahlûktur" diyen Cehmiyye'nin iddialarına cevap niteliğindeki bu eseri Hanbelî fakîhi Ebû Bekr en-Neccâd (v.348H) kaleme almıştır.

16- Er-Raddu ale'l Cehmiyye: Hâfız İbnu Mendeh (v.395H) tarafından kaleme alınan bu eser, daha çok belli başlıklar altında sıfatlarla alâkalı rivayetlerin zikredilmesi suretiyle konuları işlemektedir. Aynı müellifin **"er-Raddu ale'l Lafziyye"** adlı başka bir eserinden de bahsedilmektedir.

17- Er-Raddu ale'l Lafziyyet'il Hulûliyye: "Hilye" adlı meşhur eserin sâhibi Hâfız Ebû Nu'aym el-Asbahânî (v.430H) tarafından kaleme alınan bu eserin başlığına dikkat edilirse okuduğumuz Kur'ân'ın mahlûk olduğunu ileri süren Lafziyye fırkası, Allâh'ın kâinatın içinde olduğunu iddia eden Hulûliyye fırkası ile özdeşleştirilmiştir.

18- Er-Raddu ale'l Cehmiyye: Kâdî Ebû Ya'lâ (v.458H).

19- Er-Raddu ale'l Cehmiyye: "Mendeh" ailesinden başka bir muhaddis olan Abdurrahmân İbnu Mendeh'e (v.470) nispet edilen bir eserdir.

[6] **20- Tekfîr'ul Cehmiyye:** Ebû İsma'îl el-Herevî (v.481H).

21- Beyânu Telbîs'il Cehmiyye: Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye (v.728H) tarafından kaleme alınan bu eser, aslında Eş'arî kelamcısı Fahruddîn er-Râzî'ye reddiyedir. Lakin bu zat ve mensup olduğu mezhepteki Tecehhüm (Cehmîlik) kalıntılarından ötürü kitaba bu şekilde isim verilmiştir.

22- İctimâ'ul Cuyûş'il İslâmiyye alâ Gazv'il Mu'attilati ve'l Cehmiyye: İbn'ul Kayyim el-Cevziyye (v.751H) tarafından kaleme alınan bu eserin hedefi yine Eş'arîlerdir. Kitap geçtiğimiz yıllarda Nesaim Yayınları tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Yine aynı müellifin **"es-Savâ'ik'ul Mursele ale'l Cehmiyyeti ve'l Muattila"** adlı eseri de bu meyanda zikredilebilir.

23- İcmâ'u Ehl'is Sunneti'n Nebeviyye alâ Tekfîr'il Mu'attilat'il Cehmiyye: Bu kitap Süleymân bin Sehmân (v.1349H) ve başka Necdî âlimlerin kendi dönemlerindeki Eş'arîlerin durumuyla alâkalı fetvalarını içermektedir.

Sadece Cehmiyye'ye reddiye olarak kaleme alınan bu eserlerin yanı sıra başka birçok eserde, Cehmiyye'ye reddiye niteliğinde müstakil bablar açılmıştır. İmâm Mâlik (v.179H), "Muvatta" adlı meşhur eserini "Cehmiyye'nin insanları saptırmasından korktuğu için derlediğini" ifade [7] etmiş, yukarıda geçtiği üzere İmâm Buhârî, Sahîh'inde konuyla alakalı müstakil bâb açmış, Ebû Dâvûd da "Sünen"inde "Kitâb'us Sunne" bölümünde "Bâbun fi'l Cehmiyye" isimli başlık açmış, kezâ İbnu Mâce "Sünen"inin "Mukaddime"sinde "Bâbun fî mâ Enkerat'il Cehmiyye (Cehmiyye'nin İnkâr Ettiği Hususlar)" isimli bir bâb başlığına yer vermiştir. Bunun dışında İbnu Batta (v.387H) "el-İbânet'ul Kubrâ", el-Begavî (v.516H) "Şerh'us Sunne" adlı eserinde "er-Raddu ale'l Cehmiyye" ismiyle müstakil bölümler açmışlardır. Bunlar hâricinde de "et-Tevhîd", "es-Sunne", "es-Sıfât" ve benzeri başlıklarda telif edilen kitapların veya kitapların içinde yer alan bölüm başlıklarının birçoğu esas itibariyle Cehmiyye'nin iddialarını reddetmeye yöneliktir. İşte bütün bunlar âlimlerin Cehmiyye'nin iddialarını cevaplandırmaya ne kadar ehemmiyet verdiklerini göstermektedir. Öyle ki -tespit edebildiğimiz kadarıyla- diğer fırkalara, mesela Mu'tezile, Şia, Hâricîler ve benzerlerine karşı Cehmiyye'ye karşı yapılan reddiyeler kadar reddiye yazılmış değildir. Ehli Sünnetin reddiye literatürünün çoğu Cehmiyye'ye yöneliktir. Meşhur imâmlardan olup da az veya çok bu hususta görüş beyan etmeyen pek kimse yoktur. Bu, Cehmiyye'nin iddialarının diğer fırkalara nazaran daha vahim oluşundan kaynaklanmaktadır.

İmâm Ahmed'in "er-Raddu ale'z Zenâdikati ve'l Cehmiyye" ismiyle tanınan, elinizdeki eseri işte bu "Cehmiyye'ye Reddiye" literatüründe müstesnâ bir yere sahiptir. Zira evvelâ, bu reddiyeyi kaleme alan zat, Cehmiyye'ye karşı en ön safta mücâdele etmiş ve dönemin Cehmî davetçilerinin -hepsi de devlet gücünü arkasına almış olan- en önde gelen liderleriyle münazarada bulunmuş ve de hepsini ilmî sahada mağlup etmiştir. Bu kitap, Cehmiyye'nin ve Mu'tezile'nin -en azından o dönemki şeklinin- tarih sahnesinden silinmesinin başlangıcı olan söz konusu münazaraların yazılı bir vesikası olması sebebiyle son derece ehemmiyete hâizdir. O, Cehmiyye fikriyatına karşı yapılabilecek kısa ve öz savunmaları ihtivâ etmektedir. Yani bu risâle, daha önce de işâret ettiğimiz gibi, konuyla alâkalı diğer reddiyelerden farklı olarak isnâd yoluyla yapılan hadîs rivayetlerine yer vermeden ve teferruata çok fazla girmeden, -tabiri câizse- dalâlet ehlinin işini en kısa yoldan bitirmiştir. Bu risâlenin benzerlerinden ayrılan en mühim yönü -görebildiğimiz kadarıyla- budur. Şüphesiz âlimlerin bu sahada yazdığı her bir eser, kendince ayrı bir değer ve misyon taşımaktadır, bu risâlenin de diğerlerinden ayrılan mühim vasıfları ise tespit edebildiğimiz kadarıyla bu şekildedir.

1. Buraya kadar sayılan ilk dört eser, şu an basılı olarak mevcut değildir.

2. Bu kitap geçmiş yıllarda "İlâhî Kelâmın Müdâfaası" adıyla Türkçe'de de neşredilmiştir.

3. Bu zikri geçen üç eser şu an basılı olarak mevcut değildir.

4. Bişr el-Merîsî (v.218H) tam ismi Ebû Abdirrahmân Bişr bin Ğıyas bin Abdirrahmân el-Merîsî el-Adevî el-Bağdâdî'dir. Merîsî olarak nispet edilmesi; ya Mısır'da bulunan Merîs mıntıkasıyla yahut da Bağdâd'da ikâmet ettiği Derb'ul Merîs'le alâkalıdır. Ebû Yûsuf'tan ders almış muttaki ve mutedil bir

Bağdad'da ikamet ettiği Derb ul Meris ile alakalıdır. Ebu Yusuf'tan ders almış muttaki ve müteddil bir kimse olarak bilinirken daha sonraları "İrcâ" fikrine tutulmuş ve Mürcie içerisindeki "Merîsî" fırkası ona nispet edilmiştir. Daha sonraları, "Makâl'el Cehmiyye" (Mu'tezilî ve Cehmî düşünce)yi yayan ilk kişi olarak adlandırılmıştır. "Halk'ul Kur'ân (Kur'ân'ın mahlûk olduğu, yaratıldığı)" fikrini ortaya atan ilk kişi olduğu yönünde bilgiler bulunmaktadır. Bişr, Kur'ân'ın mahlûk olduğu propagandası yapardı. Halîfe Me'mûn döneminde, siyasi gücü kullanarak "Mihne Dönemi" başlatılmış, Bişr el-Merîsî âlimleri sorguya çeken kişilerin başında yer almıştır. İmâm eş-Şâfi'î ile aralarında münazaralar olmuştur. Zehebî; Bişr'in, Cehm bin Safvân'a yetişemediğini ancak, Cehm'in Kur'ân'ın mahlûk olduğu görüşünü benimsediğini, bu görüşü kuvvetlendirmek için yeni deliller ileri sürdüğünü ve yaymaya çalıştığını söyler. Bişr'in babasının Yahudi olduğu söylenmiştir. Bişr, Hârûn er-Reşîd zamanında yakalandı. Kelâmî görüşleri yüzünden eziyet gördü. Bişr el-Merîsî; Ebû Yûsuf, Hammâd bin Seleme ve Süfyân bin Uyeyne gibi büyük âlimlerden rivayet etmiş biridir. Bağdâd'da kendisine ait bir fıkıh meclisi de bulunmaktaydı. Halîfe Abdullâh Me'mûn gibi 218H yılında yaklaşık 80 yaşındayken ölmüştür. Osmân bin Sa'îd ed-Dârimî'nin "er-Redd ale'l Merîsî" ve Abd'ul Azîz el-Kinânî'nin, "el-Hayde" isimli eseri Bişr el-Merîsî'nin görüşlerini reddetmek kastıyla kaleme alınan eserlerdir. Birçok âlim kendisini zemmetmiş ve tekfîr etmiştir. Zehebî der ki: "Sapkın bir bidatçidir. Ondan nakletmek câiz değildir ve ona hiçbir saygı gösterilmez. Bazı imâmlar, küfrüne hükmetmişlerdir." (Zehebî, Mîzân'ul İ'tidâl, 1/322; İbnu Kesîr, el-Bidâye ve'n Nihâye, Hicretin İki Yüz On Sekizinci Senesinde Vefât Eden Meşhur Şahsiyetler ve diğer kaynaklar)

5. Bu zikri geçen üç eser şu an basılı olarak mevcut değildir.

6. Bu zikri geçen beş eser şu an basılı olarak mevcut değildir.

7. Nakleden İbnu Teymiyye, et-Tis'îniyye, 1/159.

KİTABIN İSMİ VE MÜELLİFE NİSPETİ

Elinizdeki eserin tam ismi **"er-Raddu ale'z Zenâdikati ve'l Cehmiyyeti fîmâ Şekket fîhi min Müteşâbih'il Kur'âni ve Te'evvelethu alâ Gayri Te'vîlihi"**, yani **"Kur'ân'ın Müteşâbihlerinden Şüpheye Düştükleri ve Tevil Edilmemesi Gereken Tarzda Tevil Ettikleri Şeyler Hususunda Zındıklar'a ve Cehmiyye'ye Reddiye"** olup çoğu zaman bu isimle, bazen **"er-Raddu ale'z Zenâdikati ve'l Cehmiyye"** ismiyle, bazen de **"er-Raddu ale'l Cehmiyye"** şeklinde zikredilmiştir. Aşağıda âlimlerden nakledeceğimiz ibâreler, kitabın tam isminin en başta kaydettiğimiz uzun şekilde olduğunu göstermektedir. Kitabın muhakkiki Dağaş bin Şebîb el-Acmî, kitabın yazma nüshalarının çoğunda İmâm Ahmed'in oğlu Abdullâh'a atfen, kitabın isminin bu şekilde zapt [1] edildiğini ifade etmektedir. Diğerleri ise kitabının isminin kısaltılmış hâlidir. Kitabın ismiyle alâkalı bu bilgilerden sonra bu kitaptan bahseden ve de kitabı İmâm Ahmed'e nispet eden âlimlerden ve müelliflerden bir kaç misal zikretmek istiyoruz.

1) Ebu'l Fadl et-Temîmî (v.410): Hanbelî âlimlerinden olan bu zatın konuyla alâkalı görüşlerine İbnu Teymiyye'nin sözleri arasında işâret edilecektir.

2) İbn'un Nedîm el-Mu'tezilî (v.438H): Şiilik ve i'tizâlle itham edilmiş olan, "Fihrist" isimli meşhur eserin müellifi bu zat, İmâm Ahmed bin Hanbel'in kitapları arasında "er-Reddu ale'l Cehmiyye" kitabını saymaktadır. [2]

3) Kâdî Ebû Ya'lâ (v.458H): Hanbelî fakîhlerinin meşhurlarından olan bu zatın konuyla alâkalı sözlerine aşağıda İbn'ul Kayyim'in sözleri arasında işâret edilecektir.

4) Beyhekî (v.458H): Şâfi'î fakîhlerinden ve aynı zamanda Eş'arî kelâmcılarından sayılan meşhur muhaddisin konuyla alâkalı sözlerine aşağıda İbn'ul Kayyim'in sözleri arasında işâret edilecektir.

5) Ebu'l Vefâ bin Akîl (v.513H): Hanbelî usûlcü, fakîhin görüşlerine aşağıda İbnu Teymiyye ve İbn'ul Kayyim'in sözleri arasında işâret edilecektir.

6) İbnu Ebî Ya'lâ (v.526H): Kâdî Ebû Ya'lâ'nın oğlu olan bu zat, kitabın râvilerinden Hızır İbn'ul Musennâ el-Kindî'nin biyografisinde -kitabın kendisine ulaşan isnâdını da zikrederek- onun Abdullâh bin Ahmed'den "er-Raddu ale'l Cehmiyye" kitabını naklettiğini söylemekte, ardından kitabın bir bölümünü nakletmektedir. [3]

7) Yahyâ bin Ibrâhîm es-Selmâsî (v.550H): Ibnu Asâkir'in ifadesiyle "Usûlde Ahmed bin Hanbel'in mezhebine tâbi olan, furûda ise Şâfi'î mezhebiyle amel eden" bu zat, İmâm Ahmed'in bu eseri hakkında şu ifadeyi kullanmaktadır: [4]

"Onun, Kur'ân'da çelişkiler olduğu iddiası hususunda zındıklara karşı yaptığı reddiye, çiçek dolu göz kamaştırıcı bir bahçe niteliğindedir." [5]

8) Ebu'l Ferac İbn'ul Cevzî (v.597H): Meşhur Hanbelî âlimi, İmâm Ahmed'in eserleri arasında bu kitabı da zikretmiş, İmâm Zehebî -her ne kadar bu kitabın Ahmed'e aidiyetini onaylamasa da- bunu ondan nakletmiştir. [6] Keza Yemen'li Zeydî fakîhlerinden olan, sonradan Ehli Sünnete intisap eden İbn'ul Vezîr de (v.840H) bunu ondan nakletmiştir. [7]

9) Şeyh İbnu Teymiyye (v.728H): O, meşhur "Tedmûriyye Risâlesi"nde şöyle demektedir:

"İşte bu sebeple İmâm Ahmed ve diğer imâmlar, -Kur'ân'dan kendilerine müteşâbih gelen sözleri tevil edilmemesi gereken şekilde tevil ederek- sözleri konuldukları yerlerinden kaydıran Cehmiyye ve emsâlini reddetmişlerdir. Nitekim İmâm Ahmed "Kur'ân'ın Müteşâbihlerinden Şüpheye Düştükleri ve Tevil Edilmemesi Gereken Tarzda Tevil Ettikleri Şeyler Hususunda Zındıklar'a ve Cehmiyye'ye Reddiye" hususunda tasnif ettiği kitabında böyle demiştir." [8]

İbnu Teymiyye'nin zikrettiği

"اَلرَّدُّ عَلَى الزَّنَادِقَةِ وَالْجَهْمِيَّةِ فِيمَا شَكَّتْ فِيهِ مِنْ مُتَشَابِهِ الْقُرْآنِ وَتَأَوَّلَتْهُ عَلَى غَيْرِ تَأْوِيلِهِ"

yani "Kur'ân'ın Müteşâbihlerinden Şüpheye Düştükleri ve Tevil Edilmemesi Gereken Tarzda Tevil Ettikleri Şeyler Hususunda Zındıklar'a ve Cehmiyye'ye Reddiye" bu kitabın ismi hakkında rast geldiğimiz en uzun isimlendirme olup kitabın asıl ismi göründüğü kadarıyla budur.

Şeyh'ul İslâm Rahimehullâh, başka bir yerde de şöyle diyor:

"Bundan dolayıdır ki İmâm Ahmed, hapisteyken yazdıkları arasında yer alan ve Hallâl'ın Kitâb'us Sunne'de, Kâdî Ebû Ya'lâ, Ebu'l Fadl et-Temîmî, Ebu'l Vefâ bin Akîl ve Ahmed'in ashâbından birçoğunun zikrettiği, onlardan hiç kimsenin reddetmediği "Kur'ân'ın Müteşâbihlerinden Şüpheye Düştükleri ve Tevil Edilmemesi Gereken Tarzda Tevil Ettikleri Şeyler Hususunda Zındıklar'a ve Cehmiyye'ye Reddiye" kitabının baş tarafında şöyle demektedir..."

İbnu Teymiyye bunun ardından İmâm Ahmed'in kitabın girişinde zikretmiş olduğu hutbeyi nakletmektedir. [9]

İbnu Teymiyye'nin bu sözlerinden kitabın âlimler nezdinde meşhur bir kitap olduğu bilgisinin yanında, İmâm Ahmed'in bu eseri hapishane günlerinde kaleme aldığını da anlıyoruz. Başka bir yerde de İmâm Ahmed'in kitapta da geçen şu sözünü nakletmektedir:

"Cehm ve taraftarları da bu şekilde insanları Kur'ân'ın ve hadîslerin müteşâbihlerine davet ettiler." [10]

İbnu Teymiyye'nin bu kitaptan bahsettiği ve alıntı yaptığı daha birçok yer vardır. Burada sadece birkaç misal vermeyi yeterli buluyoruz.

10) İbn'ul Kayyim el-Cevziyye (v.751H): "İctimâ'ul Cuyûş'il İslâmiyye" adlı eserinde İmâm Ahmed'in bu kitabından uzun bir alıntı yaptıktan sonra şöyle demektedir:

"Hallâl şöyle demiştir: "Ben bu kitabı, (İmâm Ahmed'in oğlu) Abdullâh'ın el yazısından yazdım, Abdullâh da bunu babasının el yazısından yazmıştır." [11] Kâdî Ebû Ya'lâ "İbtâl'ut Te'vîl" adlı kitabında Ahmed'den bu kitaptan naklettiği şeylerle delil getirmiş, İbnu Akîl kitabında onda bulunan bazı hususları Ahmed'den nakletmiş, yine onun gerek eski gerek yeni ashâbı ondan [12]

nakilde bulunmuşlardır. Beyhekî de bu kitaptan nakilde bulunmuş ve onu Ahmed'e nispet etmiştir. Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye de bu kitabın Ahmed'e aidiyetini sahîh görmüştür. İmâm Ahmed'in gerek önceki, gerekse sonraki ashâbından hiç kimsenin bu kitaba ta'n ettiği (sıhhatine dil uzattığı) da duyulmamıştır."

İbn'ul Kayyim, ardından şöyle demektedir:

"Eğer denirse ki: "Bu kitabı, Gulâm'ul Hallâl lakaplı Ebû Bekr Abdulazîz, Hallâl'dan o, Hızır İbn'ul Musennâ'dan o da, Abdullâh bin Ahmed'den o da babası Ahmed'den şeklinde rivayet ediyor. Bunların hepsi tanınmış imâmlardır, ancak Hızır İbn'ul Musennâ hariç, zira o meçhul (tanınmayan) birisidir. Şu hâlde nasıl olur da meçhul bir rivayete dayanarak bu kitabın Ahmed'den sâbit olduğunu kabul edersiniz?"

Buna çeşitli yönlerden cevap verilebilir:

Birincisi: Bu ismi geçen Hızır'ı neticede Hallâl tanımakta ve de -tıpkı Ebû Abdillâh'ın (İmâm Ahmed'in) sözlerini onun ashâbından ve ashâbının ashâbından rivayet ettiği gibi- Hızır'dan da rivayette bulunmaktadır. Başkasının onu tanımaması ona zarar vermez.

İkincisi: Hallâl şöyle demiştir: "Ben bu kitabı, Abdullâh bin Ahmed'in el yazısından yazdım, Abdullâh da bunu babasının el yazısından yazmıştır." Anlaşılan o ki, Hallâl -rivayet ehlinin âdetine uyarak- muttasıl (kesintisiz) bir senede sâhip olmayı istediği için kitabı Hızır'dan [13] rivayet etmiş ve bunu vicâde usûlüne ilâve etmiştir. Hızır, kitabı Abdullâh'tan işittiği sırada henüz yaşı küçük olup ilimle meşhur olan uzun ömürlü kimselerden ve (meşhur) şeyhlerden değildi. Hallâl, "Câmi" adlı eserinde ondan bunun dışında da bazı rivayetlerde bulunmuştur."

İbn'ul Kayyim, sözün burasında Hallâl'ın, söz konusu Hızır İbn'ul Musennâ'dan yaptığı başka bazı rivayetleri aktardıktan sonra kitabın sıhhatine delil teşkil eden hususlardan birisi olarak Ahmed bin Hanbel'in torunu Ebû Ca'fer'in şu sözünü -Kâdî Ebû Ya'lâ'dan isnâdıyla- nakletmiştir:

"Ben bu kitabı, babam Sâlih bin Ahmed bin Hanbel'den okudum. O şöyle dedi: Bu kitabı babam, Kur'ân'ın zâhiriyle delil getirerek Rasûlullâh Sallallâhu Aleyhi ve Âlihi ve Sellem'in tefsîr ettiği ve tâbi olunması gereken şeyleri bırakan kimselere reddiye olarak hapis yattığı yerde [14] vücuda getirdi."

11) İbnu Kesîr (v.774H): Şâfi'î ulemâsından olan bu zat, bu kitabın ismini tefsîrinde el-Hacc [15][16] 22/47. âyeti tefsîr ederken ve "Târih"inde zikretmiştir.

12) İbnu Hacer el-Askalânî (v.852H): Şâfi'î fakîhlerinden meşhur muhaddis Hâfız İbnu Hacer, "Feth'ul Bârî" isimli meşhur Buhârî şerhinin bir yerinde, Kur'ân'ın mahiyeti hakkındaki görüşleri sıralarken şu ifadeyi kullanmıştır:

"Beşincisi: O, Allâh'ın Kelâmı olup mahlûk değildir. Allâh, ezelden beri dilediği zaman konuşmaktadır. Ahmed, bunu "Cehmiyye'ye Reddiye" kitabında açıkça ifade etmiştir. Ashâbı [17] ise bu konuda iki fırkaya ayrılmıştır..."

13) Dâvûdî (v.945H): Mâlikî ulemâsından olan bu zat, tefsîr tarihi ile alâkalı meşhur eserinde İmâm Ahmed'in eserleri arasında bu kitabı "er-Raddu ale'l Cehmiyye" ismiyle zikretmektedir. [18]

14) Aliyy'ul Kârî (v.1014H): Hanefî-Mâturîdî ulemâsından olan bu zat, vahdet-i [19] vücudçulara yaptığı reddiyesinin bir yerinde İmâm Ahmed'in bu eserinden bahsetmektedir.

15) Es-Seffârînî (v.1188H): Son dönem Hanbelî âlimlerinden olan bu zat "er-Raddu ale'l Cehmiyye" olarak isimlendirdiği bu kitabın başındaki İmâm Ahmed'in hutbesini naklettikten sonra şöyle demektedir:

"(İmâm Ahmed, bu hutbeden sonra) kitabın metnini vermektedir. Biz onu muteber âlimlerden ve ilimde derinleşmiş fazîlet erbâbından okumuşuz ve rivayet etmişizdir. Allâh, takvâ [20] sahiplerinin yardımcısıdır!"

16) Abdullatîf bin Abdirrahmân Âl'uş Şeyh (v.1293H): Necdî âlimlerin meşhurlarından olan bu zat, İmâm Ahmed'in bidat ehline yaptığı reddiyelerden bahsettiği bir yerde şöyle demektedir:

"Bu hususta "Zındıklar'a ve Cehmiyye'ye Reddiye" olarak bilinen kitabını kaleme almıştır. O, [21] ilim talebesinin kendisinden müstağni kalamayacağı kıymetli bir kitaptır."

İşte çeşitli mezhep ve ekollere müntesip olan bu âlimlerin sözleri, hem kitabın İmâm Ahmed'e aidiyetinin ulemâ arasında meşhur bir husus olduğunu ortaya koymakta, hem de bu kitabın kıymetini ve fazîletini göstermektedir. Biz burada bu kitabı zikreden, İmâm Ahmed'e nispet eden âlimlerden ancak başlıcalarına temas ettik. Eğer hepsini saymaya kalksak şüphesiz sayfalar dolusu bir liste vermemiz gerekecekti. İlgilenenler kitabımızın Acmî tarafından yapılan Arapça tahkîkine müracaat edebilirler. Muhakkik, bu konuya yaklaşık 20 sayfa ayırarak [22] kitabın sıhhatini onaylayan 40 tane isim zikretmiştir.

Bunlara ilâveten muasırlardan İsmâ'îl Paşa (v.1399H) isimli zat "Hediyyet'ul Ârifîn" adlı [23] eserinde İmâm Ahmed'in kitapları arasında "er-Raddu ale'l Cehmiyye"yi zikretmiştir. Fuat Sezgin de bu kitabı, yukarıda İbnu Teymiyye'nin zikrettiğinden çok az bir farkla

"كِتَابُ الرَّدِّ عَلَى الزَّنَادِقَةِ وَالْجَهْمِيَّةِ فِيمَا شَكُّوا فِيهِ مِنْ مُتَشَابِهِ الْقُرْآنِ وَتَأَوَّلُوهُ عَلَى غَيْرِ تَأْوِيلِهِ"

yani "Kitâb'ur Raddi ale'z Zenâdikati ve'l Cehmiyye fîmâ Şekkû fîhi min Müteşâbih'il Kur'âni ve Te'evvelûhu alâ Gayri Te'vîlihi" ismiyle tespit ederek İmâm Ahmed'e nispet etmiş ve kitabın [24] yazma nüshâlarının yer aldığı adresleri zikretmiştir. Kitabın muhakkiki Acmî'nin ifadesine göre oryantalist Brockelmann da "Târih'ul Edeb'il Arabî" adlı kitabının 2. cilt 336. sahifesinde bu kitaptan bahsetmektedir. Kitabın yazma nüshâlarının yer aldığı kütüphane vb. adreslere Ali Rıza Karabulut ve Turan Karabulut tarafından hazırlanan dünya kütüphanelerindeki İslâmî [25] yazma eserleri ihtivâ eden Arapça fihristten de ulaşılabilir. Kitabı 1927M tarihinde Türkçe'ye tercüme ederek -Arabi harflerle- neşreden Kıvamuddin Burslan, tercümeye kitabın İstanbul'da Revan köşkü kütüphanesinde 510 numara ile kayıtlı olan yazma nüshâsını esas [26] aldığını ifade etmektedir. Burslan'ın dediğine göre kitap, İmâm Ahmed'in Usûl'us Sunne'si ve başka bazı selefî-eserî risâlelerin bulunduğu bir mecmû'anın içerisinde yer almakta imiş. Bizim tercümeye esas aldığımız baskının muhakkiki Acmî, bu nüshânın da içinde yer aldığı 9 [27] adet nüshâyı mukâyese etmek sûretiyle kitabı teşkil ettiğini ifade etmektedir.

Bu ve benzeri delillerden dolayı, bu "Cehmiyye'ye Reddiye" kitabının İmâm Ahmed'e ait olduğu ve bu kitabın ona aidiyeti hususunda şüphe edenlerin yersiz bir şüphe taşıdıkları ortaya çıkmaktadır. Muteber âlimler arasında bu kitabın ona nispetini reddeden -ulaşabildiğimiz kadarıyla- tek kişi, İmâm Zehebî Rahimehullâh'tır. O, İmâm Ahmed'in Halîfe Mütevekkil'in talebi üzerine ona hitaben yazdığı akîdeyle alâkalı bir risâlenin metnini sunduktan sonra şöyle demektedir:

"Bu risâlenin isnâdı güneş gibidir. Şu nûrânî nefese bir bak! O, "İstahrî Risâlesi" ya da Ebû Abdillâh'a atfen uydurulmuş "er-Raddu ale'l Cehmiyye" gibi değildir. Zira bu zat takvâ ve vera [28] sâhibi olup, böyle şeyleri söyleyecek birisi değildir, belki söylemiş de olabilir!"

Şimdi burada -Allâh affetsin- İmâm Zehebî, bu kitapla ilim ehlinin birçoğunun İmâm Ahmed'e nispetinin sahîh olmadığını ifade ettiği "İstahrî" yoluyla gelen akîde metnini mukâyese etmektedir. Lakin Zehebî'nin bu görüşünde çok da emin olmadığı belli olmaktadır. Zira tereddüt ifade edecek şekilde "belki söylemiş de olabilir" demektedir. Zehebî'nin kitabın sıhhatini reddetme ya da bu konuda tereddüt sergileme hususunda herhangi bir delil getirmek yerine, daha çok kitabın muhtevâsından hareketle bu şüpheyi dillendirdiği görülmektedir. İmâm Zehebî, sanki kitabın senediyle alâkalı da işârette bulunmaktadır. İsnâdla alâkalı şüphelere yukarıda İbn'ul Kayyim'in sözleri vesilesiyle cevap verilmişti. Zehebî'nin tam olarak neye itiraz ettiğini bilmemekle beraber, belki kitaptaki tartışmacı üsluptan hareketle bunu söylemiş olabilir. Zira İmâm Ahmed'den ve diğer selef imâmlarından "cedeli", yani "dîni konularda tartışmayı" nehyeden çeşitli sözler nakledilmiştir. Lakin onların nehyettiği şey

cedelin bizâtihi kendisi olamaz, çünkü bizzat Kur'ân'da şöyle buyurmuştur:

﴿وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾ [النحل، ١٢٥]

"Onlarla en güzel şekilde tartış." (en-Nahl 16/125)

Yani cedelin bazı çeşitleri kınanmış olmakla beraber, hepsi kınanmış değildir. İmâm Ahmed, yukarıda da geçtiği üzere, bidat ehlinin huzurunda da aynı bu kitaptakine benzer tartışmaları yapmıştır. Hatta bu kitap için, söz konusu tartışmaların bir nevi özeti ve kitaplaşmış hâli de denilebilir.

İmâm Ahmed'in ve diğer selef âlimlerinin, bidat ehliyle münazarayı ve onlara reddiye yapmayı nehyettiğine dâir bazı rivayetler vardır. Ancak bunların, söz konusu bidatler meşhur olup yayılmadan öncesiyle alâkalı olduğu söylenmiştir. Bidatler yayılıp herkese mal olduğunda ise âlimlerin bu hususta susmaları câiz olmaz. Osmân bin Sa'îd ed-Dârimî Rahimehullâh Bişr el-Merîsî'ye yaptığı reddiyesinin bir yerinde bu hususta şu rivayetleri nakletmektedir:

"İbn'ul Mubârak, onlar (bidatçiler) görüşlerini açığa vurmadan önce onların sözlerini nakletmeyi uygun bulmazdı. Onlar görüşlerini açığa vurunca onları reddetti ve bu hususta onları ayıpladı. Keza, Ahmed bin Hanbel de şöyle demiştir: "Onlar bu mevzulara dalmadan önce biz bu konuda susmayı uygun bulurduk. Ne zaman ki onlar bunu açığa çıkardılar, biz de onlara muhâlefet edip onları reddetmekten başka bir yol bulamadık." [29]

Böylece, bidatçilere karşı reddiyede bulunmanın ve onlarla yazılı ya da sözlü olarak tartışmanın, belli durumlarda câiz hatta vâcib olduğu ortaya çıkmaktadır.

1. Ahmed bin Hanbel, er-Raddu ale'z Zenâdikati ve'l Cehmiyye, thk. Acmî, sf. 83, Dâru Gıras, 1426.
2. İbn'un Nedîm, el-Fihrist, sf. 281.
3. İbnu Ebî Ya'lâ, Tabakât'ul Hanâbile, 2/47-48.
4. İbnu Asâkir, Târihu Dimeşk, 64/45.
5. Yahyâ bin İbrâhîm es-Selmâsî, Menâzil'ul E'immet'il Erba'a, sf. 233.
6. Zehebî, Siyeru A'lâm'in Nubelâ, 11/330.
7. İbn'ul Vezîr, el-Avâsım, 4/251.
8. İbnu Teymiyye, et-Tedmûriyye, sf. 112.
9. İbnu Teymiyye, Der'u Te'âruz'il Akli ve'n Nakli, 1/221.
10. İbnu Teymiyye, Der'u Te'âruz'il Akli ve'n Nakli, 5/165.
11. Hallâl, es-Sunne, 6/48-49.
12. Ebû Ya'lâ, İbtâl'ut Te'vilât, 1/233 ve diğer yerler.
13. Yani Hallâl, "vicâde" adı verilen, "kişinin bulduğu bir kitabı nakletmesi yoluyla kitabı rivayet etmesi"ne ilave olarak bir de Hızır'dan bizzat naklederek işi sağlama almıştır.
14. İbn'ul Kayyim, İctimâ'ul Cuyûş'il İslâmiyye, Dâru Âlem'ul Fevâ'id, 1/318-320.
15. İbnu Kesîr, Tefsîr'ul Kur'ân'il Azîm, thk. Selâme, 5/440.
16. İbnu Kesîr, el-Bidaye ve'n Nihaye, thk. Turkî, 1/27.
17. İbnu Hacer, Feth'ul Bârî, 13/493.

18. Dâvûdî, Tabakât'ul Mufessirîn, 1/72.

19. Aliyy'ul Kârî, er-Raddu ale'l Kâ'ilîne bi Vahdet'il Vucûd, sf. 133.

20. Es-Seffârînî, Levâmi'ul Envâr'il Behiyye, 1/67.

21. Ed-Durar'us Seniyye, 3/286-287.

22. Er-Raddu ale'z Zenâdikati ve'l Cehmiyye, thk. Acmî, sf. 88-109.

23. İsmâ'îl Paşa, Hediyyet'ul Ârifîn, 1/48.

24. Fuat Sezgin, Târih'ut Turâs'il Arabî, 3/223.

25. Ali Rıza Karabulut ve Turan Karabulut, Mu'cem'ut Târih'it Turâs'il İslâmî fî Mektebât'il Âlem, 1/416.

26. Karabulut fihristinde "Revan Köşkü", 4/510 şeklindedir.

27. Konuyla alakalı tafsilatlı bilgi isteyenler kitabın Acmî tahkîkli nüshâsından 133 ila 143. sahifeleri arasına müracaat edebilirler.

28. Zehebî, Siyeru A'lâm'in Nubelâ, 11/286-287.

29. Osmân bin Sa'îd ed-Dârimî, en-Nakd, 1/538.

KİTABIN MUHTEVÂSI VE USÛLÜ, İHTİVÂ ETTİĞİ FAYDALAR

Elinizdeki kitap, iki ana bölümden müteşekkildir.

Birinci bölümde zındıkların yani dîn düşmanlarının Kur'ân hakkındaki şüphelerine cevap verilmekte ve onların bilhassa Kur'ân'da bir takım çelişkiler olduğu yönündeki iddialarına reddiyede bulunulmaktadır. Kitabın bu bölümünde İmâm Ahmed'in kendi açıklamalarının yanı sıra büyük oranda meşhur müfessir Mukâtil bin Süleymân'ın (v.150H) "Müteşâbih'ul Qur'ân" ya da "el-Âyât'ul Müteşâbihât" olarak isimlendirilen bir eserinden istifade ettiği görülmektedir. Büyük ihtimalle mefkud, yani kayıp olan bu kitaptan, Ebu'l Huseyn el-Malatî (v.377H), "et-Tenbîh ve'r Radd" adlı eserinin 55 ila 80. sahifeleri arasında nakilde bulunmaktadır. Burada zikredilen Mukâtil'e ait sözlerle İmâm Ahmed'in sözlerini mukâyese edenler aradaki benzerliği farkederler. İlk müfessirlerden sayılan Mukâtil, her ne kadar hadîs konusunda zayıf addedilse de tefsîr konusunda mahareti âlimler tarafından teslim edilmiştir. Öyle ki İbn'ul Mubârak onun [1] hakkında şöyle demiştir: "Eğer sika olsaydı, onun tefsîri ne kadar güzel idi!" Ahmed bin Hanbel de bir yandan "Ondan bir şey rivayet etmek hoşuma gitmez" derken bir yandan da [2] "O'nun Kur'ân hakkında ilim sâhibi olduğu kanaatindeyim" demiştir. İmâm Ahmed, bu sebeble onun müşkil âyetlerin tefsîri hakkındaki sözlerinden faydalanmış olabilir. Bu bölümün dipnotlarında İmâm Ahmed'in Mukâtil bin Süleymân'dan istifade ettiği hususlara dikkat çekilecektir.

Bu bölümde hem İmâm Ahmed'in tefsîr ilmindeki mahâreti ortaya çıkmakta hem de İslâm düşmanlarına karşı reddiyede bulunma işinin daha çok Mu'tezile ve sair kelâm ehline ait olduğu şeklindeki önyargı da yerle bir olmaktadır. İmâm Ahmed, hadîs ehli bir âlim olduğu hâlde pekâlâ İslâm'ı hiç kabul etmeyen topluluklara karşı da ikna edici, aklî deliller sunabilmiştir. Muarızlara karşı aklî deliller getirmek bizzat Kur'ân'ın metodudur. Selef ulemâsının aklî delilleri kullanmadığı veya hoş görmediği şeklindeki bir düşünce yersizdir. Onlar, aklî delilleri ve tartışma metotlarını değil, kelâm ehlinin oluşturduğu ve aslında birçoğu aklıselimle de bağdaşmayan delillendirme yöntemlerini tenkîd etmişlerdir.

İkinci bölümde ise İmâm Ahmed bu zındıklardan bir grup olarak vasfettiği Cehmiyye'ye cevap vermektedir. Onlara reddiyede bulunduğu konuların tamamı Allâh'ın sıfatlarıyla alâkalıdır. Bu meyanda daha çok -Mihne olayının da sebebi olan- "Halk'ul Kur'ân (Kur'ân'ın yaratılmışlığı)" meselesini ele almaktadır. Bunun dışında "Ru'yetullâh (Allah'ın görülmesi)", "Allâh'ın arşın

üzerinde oluşu” gibi yine Esmâ ve sıfat tevhîdiyle alâkalı konulara da temas etmekte, nihâyet Cehmiyye’nin diğer fırkalardan ayrı olarak kendisine has görüşü olan Allâh dışında cennet ve cehennem dâhil her şeyin yok olacağı iddiasına cevap vererek risâleyi bitirmektedir. Cehmiyye kendisini İslâma nispet eden bir topluluk olduğu için onlara karşı verilen cevaplar Kur’ân ve Sünnet kaynaklıdır. İmâm’ın onlara karşı bazen aklî deliller kullandığı da görülmektedir. Hadîs imâmlarının Cehmiyye’ye ve diğer fırkalara yönelik yaptığı reddiyelerde genelde hadîs ve eser rivayeti ağırlıkta olmasına karşın, bu kitapta daha ziyâde münazara üslubu hâkimdir. Zaten şüphe edenler de muhtemelen bu sebepten dolayı kitabın İmâm Ahmed’e aidiyetinde şüpheye düşmüşlerdir, ancak yukarıda îzâh ettiğimiz üzere bu şüpheler yersizdir. Bu tür bir üsluba -mesela- mütekaddimûndan Osmân bin Sa’îd ed-Dârimî’nin reddiyelerinde rastlandığı gibi müteahhirûndan İbnu Teymiyye gibi âlimlerin kitaplarında da rastlanabilmektedir.

İmâm Ahmed’in bu kısa fakat mühim eserinde birçok faydalar mevcuttur. İslâm’a dışarıdan hücum eden zındıklara nasıl cevap verileceğine dâir işâretler bu kitapta vardır ve günümüzde de aynıyla kullanılabilir. Zira bu kitapta zikredilen Kur’ân’a dâir şüphelerin günümüzde yerli ve yabancı müsteşriklerin ortaya attığı şüphelerden bir farkı yoktur. Keza, Cehmiyye Fırkasının ortaya attığı bilhassa ilahî sıfatlar, Kur’ân’ın mâhiyeti gibi konularda attığı şüphelere verilen cevaplar da günümüz okuyucusu için de faydalar ihtivâ etmektedir.

Cehmiyye Fırkası her ne kadar tarihte gelip geçmiş, bugün bir temsilcisi olmayan bir mezhep gibi bilinse de işin aslı öyle değildir. Evet, hâlis Cehmiyye yok olup gitmiştir ancak Cehmiyye’nin bilhassa Allâh’ın sıfatları konusunda ortaya attığı birçok şüphe, diğer mezhep ve ekoller arasında varlığını devam ettirmektedir. Günümüzde varlığını devam ettiren İmâmiyye Şi’ası, Zeydiyye ve de Hâriciliğin devamı olan İbâdiyye mezheplerinin Allâh’ın sıfatlarına bakış açısı Cehmiyye ile hemen hemen aynıdır. Bundan dolayı bu mezhepler Allâh’ın sıfatlarının tamamını yakınını “ta’tîl” yani “inkâr” ederler. Keza günümüzde -Türkiye’de ve muhtelif ülkelerde- bazı ilahiyat çevrelerinde Mu’tezile mezhebini ön plana çıkaran bazı akademisyenler bulunmaktadır ki bunların da sıfatlar konusuna bakışı Cehmiyye ile aynıdır. Daha da vahimi, bugün Ehli Sünnet’in iki temsilcisi olarak bilinen “Eş’arî” ve “Mâturîdî” ekollerinde sıfatlar bahsi ve diğer bazı konularda Cehmiyye’nin tesiri açıkça görülmektedir. İmâm Ahmed’in bu kitabını inceleyen birisi, onun Cehmiyye Fırkasına verdiği cevapların aynıyla kendisini Ehli Sünnete nispet eden bu fırkalara karşı da verilebilecek nitelikte olduğunu müşâhede eder.

Mesela, Mûsâ Aleyh’is Selâm’ın ağaç arkasından duyduğu sesin Allâh’a ait olmadığı, bilakis yaratılan bir ses olduğu iddiası Eş’arî ve Mâturîdîlerin de birçoğunun inancını da teşkil etmektedir, zira onlar ses ve harflerin mahlûk olduğunu ve Allâh’a nispet edilemeyeceğini ileri sürmektedirler. Keza İmâm Ahmed’in, Allâh’ın her yerde olduğunu iddia eden Cehmiyye Fırkasına verdiği cevaplar aynı zamanda O’nun mekândan münezzeh olduğunu ve dolayısıyla Arş’ın üzerinde olamayacağını iddia eden Eş’arî ve Mâturîdî fırkalarına da verilmiş cevaplardır, zira İmâm Ahmed Cehmiyye’nin iddialarına “Allâh mekândan münezzehtir”, diyerek değil bilakis “O’nun yedi kat semânın üstünde Arşı’nın üzerinde” olduğunu açıklayarak cevap vermektedir. Cehmiyye ile günümüzde kendisini Ehli Sünnet’e nispet eden mezhep, tarikat ve cemaatler arasında bu kitapta zikri geçen ve geçmeyen daha birçok benzerlik mevcuttur. Bu kitap, bunu gösteren kaynaklardan bir tanesidir.

Aynı şekilde bu kitapta takrir edilen akîde, selef mezhebinin İbnu Teymiyye ve benzeri âlimler tarafından sonradan icat edilmiş bir ekol olduğunu iddia edenlere cevap niteliğinde olup, bu selefî akîdenin İmâm Ahmed’den ve onun öncesinden geldiğini göstermektedir. Bundan dolayıdır ki kitabı Türkçe’ye tercüme eden Kıvamuddin Burslan, girişte kitabın ehemmiyetini anlattığı yerde “Eserin diğer bir ehemmiyeti, bugün yaşamakta olan Vehhâbî mezhebinin menba’ını (kaynağını) göstermesidir” dedikten sonra “Eserin bir fâidesi de bize, Allâh’ı tenzih hususunda ifrât eden (aşırıya giden) Cehm bin Safvân’ın akîdelerini, ve’l yevm (günümüzde) akâid kitaplarımızda mevcut olan fikirlerin hangi menşe’den (kaynaktan) geldiğini göstermesidir” demekten kendini alamamıştır. Burslan, açıkça söylemese de böylelikle günümüzde “Vehhâbî” adı verilen çevrelerin akâidde Ahmed bin Hanbel’in yolunu takip ettiğini, Eş’arî-Mâturîdî akâid kitaplarında anlatılan akîdenin ise Cehm bin Safvân’ın akîdesi olduğunu zımnen itiraf etmiş olmaktadır. Kısacası elimizdeki bu kitap, konusu itibâriyle geçmişte kalmış bir eser değil, bilakis şu anda da güncelliğini muhâfaza eden bir eserdir. Selefin akîdesini ve onların bu akîdeye muhâlif olanlara ne şekilde cevap verdiklerini gösteren muazzam bir kaynaktır.

[3]

1. Nakleden Mizzî, Tehzîb'ul Kemâl, 28/437, Mukâtil bin Süleymân maddesi.

2. Nakleden Mizzî, Tehzîb'ul Kemâl, 28/448, Mukâtil bin Süleymân maddesi. Mukâtil hakkında "Mücessime" ve "Müşebbihe" olduğu yönünde çeşitli ithamlar olsa da bu, tam olarak ispatlanmış bir iddia değildir. Âlimlerin, onun hakkındaki değerlendirmeleri için bu zikrettiğimiz kaynağa ve diğer kaynaklara bakılabilir.

3. Kıvamuddin, Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası, 1927, sayı 5-6, sf. 278-327 "İmâm Ahmed'in Bir Eseri" başlıklı makale.

KİTABIN HAZIRLANMASINDA TAKİP ETTİĞİMİZ USÛL

Kadri büyük bir imâmın telif ettiği kıymeti yüksek olan bu esere, bizler de Allâh'ın izni ve tevfîkiyle gereken ehemmiyeti göstermeye çalıştık. Kitapta geçen hadîs ve rivayetlerin tahrîclerini imkânlar çerçevesinde yapmaya gayret ettik, âlimlerden söz konusu rivayetler hakkında değerlendirmelere rast geldiysek bunları da naklettik. Kitabın değişik nüshâlarında geçen ifade farklılıklarına -çok gerekli olduğu zaman- işaret ettik. Kitapta gerekli yerlere bu ve benzeri hususlarda dipnot olarak açıklama yaptık. Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh ve öğrencisi İbn'ul Kayyim Rahimehullâh'ın bu kitaptan alıntı yapıp izahlarda bulunduğu yerler başta olmak üzere kitaptaki ibarelere çeşitli âlimlerin eserlerinden nakiller yaparak açıklık getirmeye çalıştık. Bütün bunlarda kendi araştırmalarımızın ve kitap üzerine yapılmış muasır bazı şerhlerin yanı sıra kitabın Dağaş bin Şebîb el-Acmî tarafından yapılan ve Dâru Gıras tarafından 1426/2005 tarihinde neşredilen tahkikli nüshâsından istifade ettik. Ayrıca kitabın Sabrî Selâme Şâhin tarafından yapılan ve 1424/2003 tarihinde neşredilen diğer bir tahkîkinden de istifade ettik. Kitabın Arapça harekeli metnini de ekledik. Böylece bu elinizdeki eser İmâm Ahmed'in "er-Raddu ale'z Zenâdikati ve'l Cehmiyye" adlı eserinin orijinal metni, Türkçe tercümesi ve de bir nevi şerhinin bir araya getirildiği bir çalışma olmaktadır. Rabbimizden bu amelimizi kabul buyurmasını ve günahlarımıza keffâret kılmasını niyaz ediyoruz.

Önemli Not: Bu kitap, Ehli Sünnet'in bidat fırkalarına karşı yaptığı "reddiyye literatürüne" dâhil bir eserdir. O yüzden bu kitap okunmadan önce gerek Ehli Sünnet'in akîdesi, gerekse de reddiyeye konu olan sapık fırkanın akîdesi hakkında bazı önbilgilere sahip olunması gerekmektedir. Şüphesiz, Ehli Sünnet ile bu fırkalar arasındaki ihtilafların sebeplerine, tartışmanın kaynağına, delillerine, tartışmalarda kullanılan bazı ıstılahların içeriğine de vâkıf olunması icab eder. Bundan dolayı, bu konularda yeterli altyapıya sâhip olmayan okuyucular kitaptaki bazı meseleleri anlamakta güçlük çekebilir. Bu sebeple bu durumda olan okuyucuların, bu kitaptan önce Ehli Sünnet akîdesine dair temel eserleri okumalarını; mesela yine İmâm Ahmed'e ait "Usûl'us Sunne", İmâm Berbehârî'nin "Şerh'us Sunne", İbnu Teymiyye'nin "Akîdet'ul Vâsitiyye" adlı eserleri ve bu eserler üzerine yapılmış şerh çalışmalarına yönelmelerini tavsiye ediyoruz. Aksi takdirde kitaptaki bazı ibarelerin anlaşılmaması ya da yanlış anlaşılması gibi durumlar söz konusu olabilir. Kısacası, bu kitap ilme yeni başlayan avama değil, ilimde belli bir aşama kaydetmiş okuyuculara yöneliktir. Her ne kadar dipnotlarda yapılan açıklamalarla kitabı mümkün mertebe istifadeye elverişli kılmaya çalışsak da bu, kitabın muhtevasının ağırlığını ortadan kaldırmamaktadır. Bu söylediklerimiz, bilhassa kitabın ikinci bölümüyle alâkalı mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Bu tarz metinleri okurken, önyargıyla peşin hükümler vermekten kaçınmalı, kesin bir kanaate varmak için metin ve açıklamaları dikkatle okunmalıdır. Kitaptan daha iyi istifade edilmesi için bu hatırlatmaları yapma ihtiyacı hissettik.

Abdulhakim Hanif

اَلرَّدُّ عَلَى الزَّنَادِقَةِ وَالْجَهْمِيَّةِ فِيمَا شَكَّتْ فِيهِ مِنْ مُتَشَابِهِ الْقُرْآنِ وَتَأَوَّلَتْهُ عَلَى غَيْرِ تَأْوِيلِهِ

Kur'ân'ın Müteşâbihlerinden Şüpheye Düştükleri ve Tevil Edilmemesi Gereken Tarzda Tevil Ettikleri Şeyler Hususunda

ZINDIKLAR'A VE CEHMİYYE'YE REDDİYE

Müellif:
İMÂM AHMED BİN HANBEL (164-241H)

مُقَدِّمَةٌ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ،

وَبِهِ نَسْتَعِينُ وَعَلَيْهِ نَتَوَكَّلُ

أَخْبَرَنَا الْإِمَامُ الْقَاضِي سَيْفُ الدِّينِ أَبُو زَكَرِيَّا يَحْيَى بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَحْمَدَ السَّلْمَاسِيُّ قَالَ: أَنْبَأَ الْقَاضِي الْإِمَامُ الزَّاهِدُ أَبُو الْحُسَيْنِ بْنِ الْإِمَامِ أَبِي يَعْلَى بْنِ الْفَرَّاءِ بِمَسْجِدِهِ بِبَابِ الْمَرَاتِبِ فِي شَهْرِ رَبِيعِ الآخِرِ سَنَةَ أَرْبَعٍ وَخَمْسُمِائَةٍ، قُلْتُ لَهُ:

Risâlenin Kaynağı (İsnâd) ve Müellif Rahimehullâh'ın Mukaddimesi

Rahmân ve Rahîm olan Allâh'ın adıyla,

O'ndan yardım diler ve O'na tevekkül ederiz.

İmâm, Kâdî, Seyf'ud Dîn Ebû Zekeriyyâ Yahyâ bin İbrâhîm bin Ahmed es-Selmâsî bize haber verdi. Dedi ki: Kâdî, İmâm, Zâhid Ebu'l Huseyn İbn'ul İmâm Ebî Ya'lâ İbn'il Ferrâ, kendisine ait mesciddeki Merâtib Kapısı'nda Rabî'ul Evvel ayı, 504H senesinde aktardı. Ben ona dedim ki:

قَرَأْتَ عَلَى الْمُبَارَكِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ بْنِ أَحْمَدَ الصَّيْرَفِيِّ فِي جَامِعِ الْمَنْصُورِ فِي سَنَةِ تِسْعٍ وَثَمَانِينَ وَأَرْبَعِمِائَةٍ، قُلْتَ لَهُ: أَنْبَأَكَ أَبُو إِسْحَاقَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ عُمَرَ الْبَرْمَكِيُّ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ جَعْفَرَ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ الْخَلَّالِ قَالَ: أَنْبَأَنَا الْخَضْرُ بْنُ الْمُثَنَّى الْكِنْدِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ رَحِمَهُ اللّٰهُ تَعَالَى قَالَ:

هٰذَا مَا أَخْرَجَهُ أَبِي رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فِي:

اَلرَّدُّ عَلَى الزَّنَادِقَةِ وَالْجَهْمِيَّةِ فِيمَا شَكَّتْ فِيهِ مِنْ مُتَشَابِهِ الْقُرْآنِ وَتَأَوَّلَتْهُ عَلَى غَيْرِ تَأْوِيلِهِ

Sen Mubârak bin Abd'il Cebbâr bin Ahmed es-Sayrafî'ye Mansûr Cami'sinde, 489H senesinde

okudun. Sen ona dedin ki: Ebû Ishâk Ibrâhîm bin Omer el-Bermekî, Ebû Bekr Abd'ul Azîz bin Ca'fer'den, o ise Ebû Bekr Hallâl'dan sana aktardı. Dedi ki: Hızır İbn'ul Musennâ el-Kindî bize aktardı. Dedi ki: Abdullâh bin Ahmed bin Hanbel Rahimehullâhu Teâlâ bize tahdîs etti. Dedi ki:

Bu, babamın şu kitabında tahrîc ettiğidir:

"Kur'ân'ın Müteşâbihlerinden Şüpheye Düştükleri ve Tevil Edilmemesi Gereken Tarzda Tevil Ettikleri Şeyler Hususunda

Zındıklar'a ve Cehmiyye'ye Reddiye"

قَالَ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَنْبَلِ الشَّيْبَانِيُّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ وَأَثَابَهُ الْجَنَّةَ وَغَفَرَ لَنَا وَلَهُ بِمَنِّهِ وَكَرَمِهِ. آمِينَ.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي جَعَلَ فِي كُلِّ زَمَانِ فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ، بَقَايَا مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ، يَدْعُونَ مَنْ ضَلَّ إِلَى الْهُدَى، وَيَصْبِرُونَ مِنْهُمْ عَلَى الْأَذَى، يُحْيُونَ بِكِتَابِ اللّٰهِ الْمَوْتَى، وَيُبَصِّرُونَ بِنُورِ اللّٰهِ أَهْلَ الْعَمَى، فَكَمْ مِنْ قَتِيلٍ لِإِبْلِيسَ قَدْ أَحْيَوْهُ، وَكَمْ مِنْ ضَالٍّ تَائِهٍ قَدْ هَدَوْهُ، فَمَا أَحْسَنَ أَثَرَهُمْ عَلَى النَّاسِ، وَأَقْبَحَ أَثَرُ النَّاسِ عَلَيْهِمْ!.

-Allâh ondan râzı olsun, onu cennetle mükâfatlandırsın, bizi ve onu inayeti ve keremiyle
[1] affetsin, âmîn- Ahmed bin Muhammed bin Hanbel eş-Şeybânî dedi ki:

Rasûllerin gelmediği her fetret döneminde dalâlette olanı hidâyete davet eden, onların ezalarını sabırla karşılayan, ölüleri Allâh'ın kitabıyla dirilten ve körlerin görmelerini Allâh'ın
[2] nûruyla sağlayan bir kısım ilim ehlini bırakan Allâh'a hamd olsun. iblîsin öldürdüğü nice kimse vardır ki ilim ehli onların hayata dönmelerini sağladı ve dalâlette olan nice şaşkın kimse vardır ki ilim ehli onlara doğru yolu gösterdi. Bu ilim ehlinin insanlar üzerindeki tesirleri ne
[3] kadar da güzeldir ve insanların onlar hakkındaki davranışları ne kadar da çirkindir!

يَنْفُونَ عَنْ كِتَابِ اللّٰهِ تَحْرِيفَ الْغَالِينَ، وَانْتِحَالَ الْمُبْطِلِينَ، وَتَأْوِيلَ الْجَاهِلِينَ، الَّذِينَ عَقَدُوا أَلْوِيَةَ الْبِدْعَةِ، وَأَطْلَقُوا عِنَانَ الْفِتْنَةِ، فَهُمْ مُخْتَلِفُونَ فِي الْكِتَابِ، مُخَالِفُونَ لِلْكِتَابِ، مُجْمِعُونَ عَلَى مُخَالَفَةِ الْكِتَابِ، يَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ، وَفِي اللّٰهِ، وَفِي كِتَابِ اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ، يَتَكَلَّمُونَ بِالْمُتَشَابِهِ مِنَ الْكَلَامِ، وَيَخْدَعُونَ جُهَّالَ النَّاسِ بِمَا يُشَبِّهُونَ عَلَيْهِمْ، فَنَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ فِتْنَةِ الْمُضِلِّينَ.

Bu ilim ehli, Allâh'ın kitâbından -aşırıya gidenlerin tahrîflerini, bâtıl ehlinin yakıştırmalarını ve
[4] câhillerin tevillerini- giderirler. O câhiller ki, bidat sancağını açmışlar ve fitnenin dizginlerini serbest bırakmışlardır.

[5] Öyle ki onlar Kitâb (Kur'ân)'da ihtilâfa düşmüş, Kitâb'a muhâlefet etmiş, Kitâb'a muhâlefet
[6] etme konusunda icmâ etmişler. Allâh'a karşı -Allâh hakkında ve Allâh'ın Kitâbı hakkında-
[7][8] ilimsizce sözler sarf eder; Allâh'ın Kelâmı'ndan müteşâbih olanlar hakkında kelâm eder

- -

[9] ve insanların câhillerini -onları şüpheye düşürecek şeylerle- aldatırlar. Saptırıcıların fitnesinden Allâh'a sığınırız.

1. Ömer bin Hattâb Radiyallâhu Anh bir hutbesinde şöyle buyurmuştur:

"Rasûllerin gelmediği her fetret döneminde dalâlette olanı hidâyete davet eden, onların ezâlarını sabırla karşılayan ve körleri Allâh'ın kitabıyla dirilten bir kısım ilim ehlini bırakarak kullarına bağışta bulunan Allâh'a hamd olsun. İblîsin öldürdüğü nice kimse vardır ki ilim ehli onların hayata dönmelerini sağladı ve dalâlette olan nice şaşkın kimse vardır ki ilim ehli onlara doğru yolu gösterdi. Kulların helak olmaması için kanlarını ve mallarını feda ettiler. Bu ilim ehlinin insanlar üzerindeki tesirleri ne kadar da güzeldir ve insanların onlar hakkındaki davranışları ne kadar da çirkindir! Geçmişten günümüze dek o insanlar, bu ilim ehlini cezalar tatbik ederek ve benzerleriyle öldürürler. Ama Rabb'in onları unutmadı…

﴿وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا.﴾ [مريم: ٦٤]

"Rabbin unutkan değildir." (Meryem 19/64)

Rabb'in, onların kıssalarını hidâyet kıldı ve sözlerinin güzelliğini haber verdi. Bu sebeple onlar hakkında ihmalkâr davranma. Zira her ne kadar bunlar alçak saldırılara maruz kalsalar da yüce bir mevkidedirler." (İbn'ul Kayyim, Cilâ'ul Efhâm, sf. 415-416; İbnu Vaddâh, el-Bide, sf. 26-27 Hadîs no: 3)

2. İmâm Rahimehullâh, şu tarz hadîslere atıf yapmış olmalıdır:

Rasûlullâh Sallallâhu Aleyhi ve Sellem şöyle buyurmuştur:

«إِنَّ اللّٰهَ يَبْعَثُ لِهٰذِهِ الْأُمَّةِ عَلَى رَأْسِ كُلِّ مِائَةِ سَنَةٍ مَنْ يُجَدِّدُ لَهَا دِينَهَا.»

"Allâh bu ümmete her yüz yılın başında dînini yenileyecek birisini (bir müceddîd) gönderecektir." [Ebû Dâvûd, Hadîs no: 4291'de Ebû Hurayra Radiyallâhu Anh'tan rivayet etmiştir. Sehâvî, senedinin sahîh olduğunu ifade etmiştir. (el-Mekâsid'ul Hasene, sf. 203, no: 238)]

«لاَ يَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي ظَاهِرِينَ، حَتَّى يَأْتِيَهُمْ أَمْرُ اللّٰهِ وَهُمْ ظَاهِرُونَ.»

"Ümmetimden bir tâife kendilerine Allâh'ın emri gelinceye (Kıyâmet kopuncaya) kadar hakk üzerinde birbirine yardım edici olmakta devam edecek ve bunlar (muhâlefet edenlerine) dâima gâlib olacaklardır." (Buhârî, Hadîs no: 7311'de Muğîra bin Şu'be Radiyallâhu Anh'tan rivayet etmiştir.)

3. Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh şöyle demektedir:

"Allâh Subhânehu ve Teâlâ (Muhammed Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'in) ümmetini şu buyruğu ile vasıflandırmıştır:

﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ.﴾ [آل عمران: ١١٠]

"Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz." (Âl-i İmrân 3/110)

Ebû Hurayra Radiyallâhu Anh dedi ki:

«كُنْتُمْ خَيْرَ النَّاسِ لِلنَّاسِ: تَأْتُونَ بِهِمْ فِي السَّلَاسِلِ حَتَّى تُدْخِلُوهُمُ الْجَنَّةَ، فَيُجَاهِدُونَ يَبْذُلُونَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ لِمَنْفَعَةِ الْخَلْقِ وَصَلَاحِهِمْ، وَهُمْ يَكْرَهُونَ ذٰلِكَ لِجَهْلِهِمْ.»

"Sizler insanlar için en hayırlı insanlarsınız; sizler onları cennete sokana kadar onlara zincirlerle yaklaşıyorsunuz (onları zorluyorsunuz). Bunlar kendilerini ve mallarını mahlûkatın menfâati ve onların ıslahı için güçleri nispetinde sarfederler, insanlar ise cehâletlerinden dolayı bundan nefret ederler." (Buhârî, Hadîs no: 4557)

Ardından Şeyh'ul İslâm Rahimehullâh, İmâm Ahmed Rahimehullâh'ın zikri geçen sözlerine yer vermiştir. (İbnu Teymiyye, Mecmû'ul Fetevâ, 16/316)

4. Bu ifade aslında bir hadîsten alınmadır. Rasûlullâh Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'den şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

«يَرِثُ هٰذَا الْعِلْمَ مِنْ كُلِّ خَلَفٍ عُدُولُهُ، يَنْفُونَ عَنْهُ تَأْوِيلَ الْجَاهِلِينَ، وَانْتِحَالَ الْمُبْطِلِينَ، وَتَحْرِيفَ الْغَالِينَ.»

"Bu ilme her nesilde o neslin adâlet sâhipleri vâris olur. Onlar o ilimden câhillerin tevillerini, bâtıl ehlinin yakıştırmalarını ve aşırı gidenlerin tahriflerini giderirler."

Hadîsi bu lafzıyla Beyhekî, es-Sünen'ul Kubrâ, Hadîs no: 20911-20912'de İbrâhîm bin Abdirrahmân el-Uzrî'den mürsel olarak rivayet etmiştir. Sadruddîn el-Münâvî, hadîsteki diğer bazı zaaflara işâret ederek hadîsin diğer rivayetlerinin de zayıf olduğuna işâret etmiştir. (Münâvî, Keşf'ul Menâhic, 1/174) Hatîb el-Bağdâdî ise hadîsi rivayet ettikten sonra Muhennâ'dan şöyle dediğini -isnâdıyla- nakletmektedir: "Ben Ahmed'e, bu sanki uydurma bir söze benziyor, dedim. Hayır, o sahîhtir, dedi." (Hatîb el-Bağdâdî, Şerefu Ashâb'il Hadîs, sf. 29) İmâm Ahmed'in bu hadîsi kitabının başında zikretmiş olması, sahîh gördüğüne işâret olabilir. Bununla beraber hadîsi Allâh Rasûlü Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'e nispet etmemiştir. Ahmed bin Hanbel Rahimehullâh, sahîh derken râvilerin sika olduğunu kastetmiş olmalıdır. Yoksa hadîs mürseldir. Salâhuddîn el-Alâ'î ise hadîsin Usâme bin Zeyd Radiyallâhu Anh'tan nakledilen bir lafzını zikrederek hasen sahîh garîb olduğunu söylemiştir. (Salâhuddîn el-Alâ'î, Buğyet'ul Multemis, sf. 34 ve İsârat'ul Fevâ'id, sf. 72)

5. Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh kınanmış ve övülmüş ihtilâf ile kitâba muhâlefete dâir şöyle demektedir:

"Bu, bidat ehlinin durumunun hakikatidir, Ahmed bin Hanbel'in "Zındıklar'a ve Cehmiyye'ye Reddiye" isimli kitâbında ve diğerlerinin onları vasfederek şöyle dedikleri gibi: "Öyle ki onlar Kitâb (Kur'ân)'da ihtilâfa düşmüş, Kitâb'a muhâlefet etmiş, Kitâb'dan ayrılma konusunda icmâ etmişler."

Ahmed'in "Kitâb (Kur'ân)'da ihtilâfa düşmüş" sözü, Allâhu Teâlâ'nın şu kavlinde zikri geçen kınanmış ihtilâfı kapsar:

﴿إِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ.﴾ [البقرة: ١٧٦]

"Kitap konusunda anlaşmazlığa düşenler ise uzak bir ayrılık içindedirler." (el-Bakara 2/176)

Allâhu Teâlâ'nın şu kavlindeki ihtilâfa gelince:

﴿تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَلَكِنِ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلُوا وَلَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ.﴾ [البقرة: ٢٥٣]

"İşte bu elçiler; onların bir kısmını bir kısmına üstün kıldık. Onlardan, Allâh'ın kendileriyle konuştuğu ve derecelerle yükselttikleri vardır. Meryem oğlu Îsâ'ya apaçık belgeler verdik ve onu Rûh'ul Kudüs ile destekledik. Şayet Allâh dileseydi, kendilerine apaçık belgeler geldikten sonra, onların peşinden gelenler, birbirlerini öldürmezdi. Ancak ihtilâfa düştüler; onlardan kimi îmân etti, kimi inkâr etti. Allâh dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi. Lakin Allâh dilediğini yapar." (el-Bakara 2/253)

Bu ihtilâf ile müminler övülüyor ve kâfirler ise kınanıyor.

İhtilâf edenlerin hepsinin kınandığı Kitâb (Kur'ân)'daki ihtilâfa gelince; bunların (Kitâb'ın) bir kısmına îmân etmeksizin bir kısmına îmân etmeleridir. Keza, şunların da Kitâb'ın bir kısmına iman edip bir kısmına iman etmemeleridir. Mesela Yahudiler'in ve Hristiyanlar'ın ihtilâfı gibi ve yetmiş iki

Salip bir kısmına iman etmemelerindir. Meselâ Yahudiler ile ve Hristiyanlar ile ihtilâf gibi ve yetmiş iki fırkanın ihtilâfı gibi.

Yine bu, Allâhu Teâlâ'nın şu kavlinde zikredilen ihtilâftır:

﴿وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ۝ إِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ.﴾ [هود: ١١٨-١١٩]

"Oysa onlar, -Rabbinin rahmet ettikleri dışında- ihtilâfı sürdürmektedirler." (Hûd 11/118-119)

Yine Allâhu Teâlâ'nın şu kavlinde zikredilen ihtilâftır:

﴿وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ.﴾ [المائدة: ١٤]

"Ve "Biz Hristiyanlarız" diyenlerden mîsâk (kesin söz) almıştık. Sonunda onlar kendilerine hatırlatılan şeyden (yararlanıp) pay almayı unuttular. Böylece Biz de, aralarına kin ve düşmanlık saldık." (el-Mâ'ide 5/14)

Böylece, üzerlerine inen îmânı terketmeleri sebebiyle Allâh aralarına kin ve düşmanlık saldı. Bu ise Ahmed'in sözünde geçen ikinci vasıfdır "Kitâb'a muhâlefet etmiştirler." Bunun sebebi hepsinin Kitâb'a muhâlefet edişleridir." (İbnu Teymiyye, Der'u Te'âruz'il Akli ve'n Nakl, 5/282-284)

6. Dîne tâbi olma ve ihtilâfa düşmeme bütün dînler arasında İslâm Ümmeti'ne has olduğu gibi, bütün fırkalar arasında da "Ehl'ul Hadîs ve'l Cemâ'at"e hastır. İmâm Ahmed Rahimehullâh'ın mezkûr ifadelerini naklettikten sonra Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh şöyle demektedir:

"Şâyet Kur'ân ve Sünnet'e sımsıkı sarılsaydılar, Sünnet ve Hadîs Ehlinin ittifâk içerisinde olduğu gibi onlar da ittifâk içerisinde olurlardı. Zira Sünnet ve Hadîs İmâmları dînlerinin asıllarından hiçbir şeyde ihtilâf etmediler. Bundan dolayı onlardan hiçbiri: "Şüphesiz ki Allâh bir cisimdir", demediği gibi, "Şüphesiz ki Allâh bir cisim değildir" de demedi. Aksine, onlar Mu'tezile'den ve diğerlerinden olan Cehmiyye nefyi (sıfatların inkârını) ortaya attığında onu reddettiler. Yine onlar, Allâh'ın sıfatlarını O'nun yaratmış olduğu varlıkların sıfatlarına benzetmeyi reddetmeleri ile birlikte Cehmiyye'nin bazı sıfatları inkâr edişini reddettiler. Bununla birlikte onların Mu'attıla olan Cehmiyye'yi reddetmeleri Muşebbihe'yi reddetmelerinden daha azimdir. Zira ta'tîl hastalığı teşbîh hastalığından daha azimdir." (İbnu Teymiyye, Der'u Te'âruz'il Akli ve'n Nakl, 10/306)

Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh yine şöyle demektedir:

"İmâm Ahmed'in "Kitâb'dan ayrılma konusunda icmâ etmişlerdir" sözüne gelince, bu -aklî çıkarımlarını, zevklerini, reylerini (görüşlerini) ve benzeri şeyleri Kitâb'ın önüne geçirmeleri gibi- Kitâb dışında bir şeyi Kitâb'ın önüne geçirmelerine işâret etmektedir. Böylece onlardan sâdır olan bu ittifâk, Kitâb'dan ayrılma konusunda ittifâk olmaktadır.

Kur'ân ve Sünnet'e sımsıkı sarılmayı terkettiklerinde, ihtilâfa düşmelerinden kaçış yoktur. Çünkü gökten inen bir Kitâb'dan başka bir şey insanların arasında hüküm veremez (Kitâb'tan başka bir şey ihtilâfı gideremez, bilakis ihtilâfı arttırır). Nitekim Allâhu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ.﴾ [البقرة: ٢١٣]

"İnsanlar tek bir ümmetti. Allâh, müjdeciler ve uyarıcılar olarak nebîler gönderdi ve beraberlerinde, insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler konusunda, aralarında hüküm vermek üzere hak Kitâblar indirdi. Oysa kendilerine apaçık âyetler geldikten sonra, birbirlerine karşı olan "azgınlık ve kıskançlıkları" yüzünden anlaşmazlığa düşenler, o, (Kitâb) verilenlerden başkası değildir. Böylece Allâh, îmân edenleri, hakkında ayrılığa düştükleri gerçeğe kendi izniyle eriştirdi. Allâh, kimi dilerse onu doğruya yöneltir." (el-Bakara 2/213)

Nitekim Allâhu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا﴾ [النساء: ٥٩]

"Ey îmân edenler, Allâh'a itâat edin; Rasûl'e itâat edin ve sizden olan emir sahiplerine de. Eğer bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz, -şâyet Allâh'a ve âhiret gününe îmân ediyorsanız- artık onu Allâh'a ve Rasûl'üne döndürün. Bu, hayırlı ve sonuç bakımından daha güzeldir." (en-Nisâ 4/59)

Yine Allâhu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ۝ وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا﴾ [آل عمران: ١٠٢-١٠٣]

"Ey îmân edenler, Allâh'tan nasıl korkup sakınmak gerekiyorsa öylece korkup sakının ve ancak Müslümanlar olarak can verin. Allâh'ın ipine hepiniz sımsıkı sarılın. Dağılıp ayrılmayın. Ve Allâh'ın sizin üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani siz düşmanlar idiniz. O, kalplerinizin arasını uzlaştırıp ısındırdı ve siz O'nun nimetiyle kardeşler oldunuz. Yine siz, tam ateş çukurunun kıyısındayken, sizi oradan kurtardı." (Âl-i İmrân 3/102-103)"

İbnu Teymiyye Rahimehullâh'tan yapılan alıntı burada sona erdi. (İbnu Teymiyye, Der'u Te'âruz'il Akli ve'n Nakl, 5/284)

Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh başka bir yerde şöyle demektedir:

"Onlar aynı İmâm Ahmed'in söylediği gibidirler, "Kitâb (Kur'ân)'da ihtilâfa düşmüş, Kitâb'a muhâlefet etmiş, Kitâb'dan ayrılma konusunda icmâ etmişler." Onlar Allâh'ın Kitâbı'nda zemm ettiği iki ihtilâf vasfını bir arada toplamışlardı. Şüphesiz Allâh Peygamberlere karşı çıkanları ve Peygamberlere muhâlefet edenleri zemm etmiştir. Bunların her biri (Peygamberlerin getirdiklerinin) bir kısmına îmân ettiler, bir kısmını da inkâr ettiler. Allâh ilk çeşit (ihtilâfa düşenler) hakkında şöyle demektedir:

﴿جَاءتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَلَٰكِنِ اخْتَلَفُواْ فَمِنْهُم مَنْ آمَنَ وَمِنْهُم مَنْ كَفَرَ وَلَوْ شَاء اللهُ مَا اقْتَتَلُواْ وَلَٰكِنَّ اللهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ﴾ [البقرة: ٢٥٣]

"(...) kendilerine apaçık belgeler geldi, ancak ihtilâfa düştüler; onlardan kimi îmân etti, kimi inkâr etti. Allâh dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi. Lakin Allâh dilediğini yapar." (el-Bakara 2/253)

Allâh ikinci çeşit (ihtilâfa düşenler) hakkında ise şöyle demektedir, Allâhu Teâlâ şöyle buyurdu:

﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ﴾ [البقرة: ١٧٦]

"Bu, Allâh'ın Kitâb'ı hak olarak indirmesindendir. Kitâb konusunda anlaşmazlığa düşenler ise uzak bir ayrılık içindedirler." (el-Bakara 2/176)

Yine Allâhu Teâlâ şöyle buyurdu:

﴿وَلاَ تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِن بَعْدِ مَا جَاءهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأُوْلَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ [آل عمران: ١٠٥]

"Kendilerine apaçık belgeler geldikten sonra, parçalanıp ayrılan ve anlaşmazlığa düşenler gibi olmayın. İşte onlar için büyük bir azâb vardır." (Âl-i İmrân 3/105)

Yine şöyle buyurdu:

﴿إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ﴾ [الأنعام: ١٥٩]

"Gerçek şu ki, dînlerini parça parça edip kendileri de gruplaşanlar... Sen hiçbir hususta onlardan değilsin (onlarla bir alâkan yoktur). Onların işi Allâh'a kalmıştır." (el-En'âm 6/159)

Yine şöyle buyurdu:

﴿وَلاَ يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ۞ إِلاَّ مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ [هود: ١١٨-١١٩]

"Oysa onlar, -Rabbinin rahmet ettikleri dışında- ihtilâfı sürdürmektedirler. O, onları bunun için yarattı. Böylece Rabbinin (şu) sözü tamamlanıp gerçekleşmiştir: "Andolsun, cehennemi cinlerden ve insanlardan, (kâfirlerin) tümüyle dolduracağım." (Hûd 11/118-119)"

İbnu Teymiyye Rahimehullâh'tan yapılan alıntı burada sona erdi. (İbnu Teymiyye, Beyânu Telbîs'il Cehmiyye, Mucamme'ul Melik Fehd, 4/210-211)

7. İbn'ul Kayyim Rahimehullâh, "Allâh hakkında ilimsizce söz sarf etme" hususunda şöyle demektedir:

"Allâh hakkında ilimsizce söz sarf etmeye gelince: Burada (zikri geçen) harâm olan fiillerin harâmlık bakımından en şiddetlisi ve günahı en azîm olanıdır. Bundan dolayı haramların dördüncü mertebesinde zikredilmiştir ki bunlar şerî'atler ve dînlerin üzerinde ittifâk ettikleri harâmlardır. Bunlar bir hâlden dolayı mübâh olmaz, aksine sadece harâm olurlar. Bazı hâllerde mübâh olup bazılarında mübâh olmayan meyte, kan ve domuz eti gibi değildirler.

Harâm olan şeyler iki çeşittir: Zatı ile harâm olup bir hâlden dolayı mübâh olmayan ve ârızî bir harâmlık ile harâm olup bazı zamanlarda harâm olup bazı zamanlarda harâm olmayan. Allâhu Teâlâ zatı ile harâm olanlar hakkında şöyle buyurdu:

﴿قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ﴾ [الأعراف: ٣٣]

"De ki: Rabbim ancak açık ve gizli fuhşiyatı (kötülükleri) harâm kılmıştır (...)" (el-A'râf 7/33)

Ardından bundan daha azîm olana geçti ve şöyle buyurdu:

﴿وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ﴾ [الأعراف: ٣٣]

"(...) günahı ve haksız yere zulmü harâm kılmıştır (...)" (el-A'râf 7/33)

Ardından bundan daha azîm olana geçti ve şöyle buyurdu:

﴿وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا﴾ [الأعراف: ٣٣]

"(...) hakkında hiçbir delil indirmediği bir şeyi, Allâh'a ortak koşmanızı harâm kılmıştır (...)" (el-A'râf 7/33)

Ardından bundan daha azîm olana geçti ve şöyle buyurdu:

﴿وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ [الأعراف: ٣٣]

"(...) ve Allâh hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi harâm kılmıştır." (el-A'râf 7/33)

İşte Allâh hakkında ilimsizce söz sarf etmek, Allâh katında harâmların en azîmi ve günahların en şiddetlisidir. Çünkü bu Allâhu Teâlâ'ya iftirâ atmayı, münâsib olmayan şeyleri O'na nispet etmeyi, O'nun dînini başkalaştırmayı ve değiştirmeyi, O'nun isbât ettiğini nefyetmeyi ve nefyettiğini de isbât etmeyi, O'nun bâtıl kıldığını hak kılmayı ve hak kıldığını da bâtıl kılmayı, O'nun dost edindiğine düşmanlık göstermeyi ve düşmanlık gösterdiğine dostluk etmeyi, O'nun buğzettiğini sevmeyi ve sevdiğine buğzetmeyi ve O'nu Zat'ına, sıfatlarına, sözlerine ve fiillerine münâsib olmayan vasıflarla

sevdiğine bağzetmeyi ve O'nu Zat'ına, sıfatlarına, sözlerine ve fiillerine muhâsib olmayan vasıflara vasıflandırmayı kapsamaktadır.

Allâh katında harâmların cinsleri arasında Allâh hakkında ilimsizce söz sarf etmekten daha azîmi ve daha büyük bir günah olanı yoktur. Yine bu şirkin ve küfrün aslıdır, bidatler ve dalâletler bunun üzerine inşa edilir. Allâh hakkında ilimsizce söz sarf etmek dînde saptırıcı tüm bidatlarin esâsıdır.

Bundan dolayı selef ve imâmlar Allâh hakkında ilimsizce söz sarf edilmesini şiddetle inkâr ettiler, dünyanın her yanında Allâh hakkında ilimsizce söz sarf edenlere karşı seslerini yükselttiler ve en şiddetli şekilde onların fitnelerinden insanları sakındırdılar.

Fuhşiyatı, zulmü ve düşmanlığı reddetmekteki gayretten daha fazla gayretle bundan sakındırdılar. Zira bidatin zararı ve dînde yaptığı tahribat ve de onun dîne aykırılığı daha şiddetlidir."

Yine İbn'ul Kayyim Rahimehullâh devamla şöyle demektedir:

"Şirk ve küfrün aslı: Allâh hakkında ilimsizce söz sarf etmektir. Zira müşrik, Allâh'ın dışında ma'bûd edindiği (ibâdet ettiği) kimsenin/şeyin onu Allâh'a yakınlaştırdığını, Allâh katında ona şefâ'atçi olduğunu ve kralların katında vâsıtalar olduğu gibi onun vâsıtasıyla ihtiyâcını yerine getireceğini iddia eder. Şu hâlde, aksi gerçekleşmeksizin, bütün müşrikler Allâh hakkında ilimsizce söz sarf eder. Allâh hakkında ilimsizce söz sarf etmek, ta'tîli ve Allâh'ın dîninde bidati ortaya çıkarmayı kapsar, bundan dolayı şirkten daha geneldir. Şirk ise onun parçalarından bir parçadır." (İbn'ul Kayyim, Medâric'us Sâlikîn, 1/378-379)

Allâme İbn'ul Kayyim Rahimehullâh başka bir yerde de bu dört mertebeyi zikretmiş ve Allâh hakkında ilimsizce konuşmanın haramlığının kapsamını şu ifadesi ile belirtmiştir:

"Allâhu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ [الأعراف: ٣٣]

"De ki: Rabbim ancak açık ve gizli fuhşiyatı (kötülükleri), günahı ve haksız yere zulmü, hakkında hiçbir delil indirmediği bir şeyi, Allâh'a ortak koşmanızı ve Allâh hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi harâm kılmıştır." (el-A'râf 7/33)

Böylece Allâh, harâmları dört mertebeyle rütbelendirmiştir. En hafifiyle başlamıştır ki bu fuhşiyattır. Ardından ikinci olarak harâmlık bakımından bundan daha şedid olanı sıraladı ki bu günah ve zulümdür. Ardından üçüncü olarak harâmlık bakımından bundan daha azîm olanı sıraladı ki bu Allâh Subhânehu'ya şirk koşmaktır. Ardından dördüncü olarak harâmlık bakımından bunların hepsinden daha şedid olanı sıraladı ki bu Allâh hakkında ilimsizce söz sarfetmektir. Allâh hakkında ilimsizce söz sarfetmek, Allâh Subhânehu'nun İsimleri, Sıfatları, Fiilleri, Dîni ve Hükümleri hakkında konuşmayı kapsamaktadır." (İbn'ul Kayyim, İ'lâm'ul Muvakki'în, 1/31)

8. İbn'ul Kayyim Rahimehullâh İmâm Ahmed'in "Allâh'ın Kelâmı'ndan müteşâbih olanlar hakkında kelâm eder" sözü hakkında şöyle demektedir:

"Tıpkı sahte parayı piyasaya süren ikiyüzlü kalpazanların bunu bilmeyen insanları kandırdıkları gibi bu kişi de insanların câhillerini kandıran ikiyüzlü kişidir. La ilahe illallâh (Allâh'tan başka -ibâdete lâyık hak- ilah yoktur)! Âdemoğlundan -Allâh'tan başkasının sayamayacağı kadar- kaç tâife bundan dolayı sapmıştır! Üstelik bu, Kur'ân ve Sünnetteki lafızların ve manâların en açığı olan şeyle yani tevhîdle tabir edildi ki, tevhîdin hakikati, kemâl sıfatların Allâh hakkında isbât edilmesi, O'nu bunun zıtlarından tenzih etmek ve ortağı olmayan yegâne varlık olarak O'na ibâdet etmektir. Akâbinde bâtıl ehli bunun hâlis ta'tîli ifade etmek üzere kullanımını ıstılah haline getirdiler. Sonra insanları tevhîde davet ettiler ve akâbinde bununla bâtıl ehlinin anlaşa geldikleri manâsını bilmeyen ve bunun rasûllerin kendisine davet ettiği tevhîd olduğunu zannedenleri kandırdılar. Tevhîd, altı manası olan bir isimdir: "Filozofların tevhîdi", "Cehmiyye'nin tevhîdi", "Cebriyye'den olan kadercilerin tevhîdi" ve "İttihâdiye'nin (vahdet-i vücudçuların) tevhîdi". Rasûller bu dört tevhîd çeşidinin bâtıllığını ortaya koymak için geldiler. Yine bunun bâtıllığına akıl ve nakil delâlet eder." (İbn'ul Kayyim, es-Sevâ'ik'ul Mursele fi'r Reddi ale'l Cehmiyye ve'l Mu'attıla, 3/929)

9. Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh müteşâbih lafızlar hakkında şöyle demektedir:

"Burada kastedilen, İmâm Ahmed Rahimehullâh'ın şu sözüdür:

"Allâh'ın Kelâmı'ndan müteşâbih olanlar hakkında kelâm eder ve insanların câhillerini -onları şüpheye düşürecek şeylerle- aldatırlar."

İnsanların câhillerini aldattıkları bu müteşâbih kelâm, Kitâb'ın ve Sünnet'in naslarıyla çatıştırdıkları mücmel müteşâbih sözleri kapsamaktadır. Bu lafızlar ise Kitâb'ta, Sünnet'te ve insanların kelâmında -ama onların bunlarla kastettikleri manadan başka manalarla- mevcuttur ve kullanılmaktadır. Böylece onlar bunlarla başka manalar kastetmektediler. "Akıl", "âkil (akleden)" ve "ma'kûl (akledilmiş)" lafızlarında olduğu gibi bununla şüphe ve mücmellik (kapalılık) söz konusu olur.

Zira Müslümanların lügâtinde "akıl" kelimesi sadece bir araza delâlet etmektedir; ya "akale, ya'kilu, aklen" kelimesinin masdarı olarak isimlendirilmiştir, ya da kendisi vasıtasıyla aklın meydana geldiği bir kuvvettir ki bu da az raslanan bir kullanımdır. Onlar bununla kendisi ile kâim olan mücerred bir cevheri kastetmektedirler.

"Madde" ve "sûret" lafzı da böyledir, hatta "cevher", "araz", "cisim", "tahyîz", "cihet", "terkîb", "cüz", "iftikâr", "illet," "ma'lûl", "âşık", "aşk", "ma'şûk" lafızları da böyledir. Hatta tevhîd konusunda "vâhid" lafzı, hatta "hudûs" ve "kidem" lafzı. Bununla beraber "vâcib" ve "mümkin" lafızları, dahası "vucûd" ve "zat" lafzı. Bunlardan başka lafızlar da böyledir..." (İbnu Teymiyye, Der'u Te'âruz'il Akli ve'n Nakl, 1/222)

Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh müteşâbih lafızlar kullanarak insanları kandıranların hilelerinin açıklamakta ve sonrasında şöyle demektedir:

"(...) Bu sınıflandırma ve soruşturma gerçekleştiğinde, sırlar ortaya çıkar, gece gündüzden ayrılır, îmân ve yakîn ehli hakkı bâtıl kılığına sokan ve bile bile hakkı ketmeden müdellis (insanları kandıran) nifâk ehlinden ayrılır." (İbnu Teymiyye, et-Tis'îniyye, 1/217)

بَابُ
بَيَانِ مَا ضَلَّتْ فِيهِ الزَّنَادِقَةُ مِنْ مُتَشَابِهِ الْقُرْآنِ

قَالَ أَحْمَدُ رَحِمَهُ اللّٰهُ: فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ:

﴿**كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا.**﴾ [النساء: ٥٦]:

قَالَتِ الزَّنَادِقَةُ: فَمَا بَالُ جُلُودِهِمُ الَّتِي عَصَتْ قَدِ احْتَرَقَتْ، وَأَبْدَلَهُمُ اللّٰهُ جُلُودًا غَيْرَهَا؟

فَلَا نَرَى إِلَّا أَنَّ اللّٰهَ يُعَذِّبُ جُلُودًا لَمْ تُذْنِبْ حِينَ يَقُولُ: ﴿**بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا.**﴾ [النساء: ٥٦].

[1] ZINDIKLAR'IN KUR'ÂN'IN MÜTEŞÂBİHİNDE SAPTIKLARI HUSUSLARIN BEYANI HAKKINDA BİR BÂB

{Birinci Mesele: "Derileri Yanıp Döküldükçe" en-Nisâ 4/56 Âyeti Hakkında Zındıklar'ın Şüphesi}

Ahmed (bin Hanbel) Rahimehullâh; Allâh Azze ve Celle'nin şu kavli hakkında dedi ki:

"Derileri yanıp döküldükçe, azâbı tatmaları için onları (derilerini) başka derilerle değiştireceğiz." (en-Nisâ 4/56)

Zındıklar dediler ki: "Niçin onların isyankâr derileri yanıyor da Allâh yerine başka bir deri veriyor? Allâh Subhânehu ve Teâlâ şöyle buyurduğunda **"(derilerini) başka derilerle değiştireceğiz"**, kanaatimizce günahsız bir deriye azâb edecektir."

فَشَكُّوا فِي الْقُرْآنِ، وَزَعَمُوا أَنَّهُ مُتَنَاقِضٌ.

فَقُلْتُ لَهُمْ: إِنَّ قَوْلَ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ ﴿**بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا.**﴾ [النساء: ٥٦] لَيْسَ مَعْنَاهُ جُلُودًا غَيْرَ جُلُودِهِمْ، وَإِنَّمَا مَعْنَى: ﴿**بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا.**﴾ [النساء: ٥٦] تَبْدِيلُهَا: تَجْدِيدُهَا. لِأَنَّ جُلُودَهُمْ إِذَا نَضِجَتْ جَدَّدَهَا اللّٰهُ، وَذٰلِكَ لِأَنَّ الْقُرْآنَ فِيهِ خَاصٌّ وَعَامٌّ، وَوُجُوهٌ كَثِيرَةٌ، وَخَوَاطِرُ يَعْلَمُهَا الْعُلَمَاءُ.

Böylece Kur'ân hakkında şüphe ettiler ve onda çelişkiler olduğunu iddia ettiler.

Ben onlara dedim ki:

Şüphesiz Allâh Azze ve Celle'nin **"(derilerini) başka derilerle değiştireceğiz"** sözü "onların derilerinden başka bir deri" manasında değildir, bilakis şu âyetin manası: **"(derilerini) başka derilerle değiştireceğiz"**, değişmesi: yenilenmesidir; zira onların derileri piştikçe Allâh Subhânehu ve Teâlâ onları yenileyecektir. [2]

İşte bu, Kur'ân'da ancak âlimlerin bilebileceği türden hass (özel) ve amm (genel) hususlar, farklı vecihler ve bahisler olmasından ileri gelir.

1. Â'işe Radiyallâhu Anhâ şöyle dedi:

تَلاَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هٰذِهِ الْآيَةَ: ﴿**هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ.**﴾ إِلَى قَوْلِهِ: ﴿**أُولُو الْأَلْبَابِ.**﴾ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«فَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ، فَأُولٰئِكَ الَّذِينَ سَمَّى اللّٰهُ، فَاحْذَرُوهُمْ.»

Rasûlullâh Sallallâhu Aleyhi ve Sellem şu âyeti okudu:

“Sana Kitâbı indiren O’dur. Onun bazı âyetleri muhkemdir ki onlar Kitâb’ın temelidir. Diğerleri ise müteşâbihtir. Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve olmadık yorumlarını yapmak için ondan müteşâbih olanına uyarlar...” (Âl-i İmrân 3/7)

Şu kavline kadar:

“...temiz akıl sahipleri.” (Âl-i İmrân 3/7)

Â’işe Radiyallâhu Anhâ dedi ki: Rasûlullâh Sallallâhu Aleyhi ve Sellem şöyle buyurdu:

“Sen Kur’ân’ın müteşâbih âyetlerine tâbi olanları gördüğünde, işte onlar Allâh’ın (bu âyette) isimlendirdiği kimselerdir, artık onlardan sakınınız.” (Buhârî, Hadîs no: 4547; Muslim, Hadîs no: 2665)

2. İmâm Beğavî Rahimehullâh, ilgili âyetin tefsîrinde bu meseleyi şöyle izah etmektedir:

“Eğer şöyle denilirse: “Dünyada olmayan ve Allâh’a isyân etmemiş bir deriye nasıl azâb edilir?”

Cevâben şöyle denilir:

Her defasında o ilk deri yenilenir...

“Başka derilerle” denilmesi ise, niteliğinin değişmesi nedeniyledir. Örneğin, şöyle dersin: “Bu yüzüğümden, başka bir yüzük yaptım”. İkinci yüzük aslında birinci yüzüktür. Ancak sadece yapımı ve niteliği değişmiştir.

Yine örneğin: Bir kimse kardeşini sıhhatli bir hâlde bırakıp sonra döndüğünde onu hasta ve bitkin bir hâlde gördüğünde kardeşi ona: Ben, beni bıraktığından farklıyım, der. Aslında bu ilk kişidir. Ancak niteliği değişmiştir.

Süddî Rahimehullâh dedi ki: Deri, kâfirin kendi etinden başka bir deriyle değişir. Sonra deri, ete dönüşür. Sonra etten başka bir deri çıkartılır.
Denildi ki: Derinin kendisine değil, şahsın kendisine bu deri içerisinde azâb edilir.

Bunun delili ise Allâh Subhânehu ve Teâlâ’nın şöyle buyurmasıdır: **“azâbı tatmaları için.”** Ancak Allâh “O deri tatsın” diye buyurmamıştır.

Abd’ul Azîz bin Yahyâ Rahimehullâh dedi ki: “Şüphesiz ki Allâh Azze ve Celle cehennemliklere acı çekmeyen deriler giydirir. Böylelikle bu, onlar için daha fazla azâb olur. Derinin her yanışında, bu başka bir deriyle değiştirilir. Örneğin Allâh Subhânehu ve Teâlâ: **“Elbiseleri katrandandır.”** (İbrâhîm 14/50) buyurur. Elbiseler onlara acı çektirir, o elbiseler acı çekmez.” (Beğavî, Me’âlim’ut Tenzîl [Tefsîr’ul Beğavî], İhyâ’ut Turâs, 1/648; Ayrıca krş. için bkz. Tefsîru Mukâtil bin Süleymân, 1/380)

وَأَمَّا قَوْلُ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ:

﴿هَٰذَا يَوْمُ لَا يَنْطِقُونَ ۝ وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ﴾ [المرسلات: ٣٥، ٣٦] .

ثُمَّ قَالَ فِي آيَةٍ أُخْرَى:

﴿ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ﴾ [الزمر: ٣١]

فَقَالُوا:

{İkinci Mesele: “Bu, Onların Konuşamayacakları Bir Gündür” el-Murselât 77/35 Âyeti Hakkında Zındıklar’ın Şüphesi}

Allâh Azze ve Celle’nin şu kavline gelince:

“Bu, onların konuşamayacakları bir gündür. Ve onlara özür beyan etmeleri için izin de verilmez.” (el-Murselât 77/35-36)

Sonra başka bir âyette şöyle buyurdu:

“Sonra şüphesiz sizler, Kıyâmet Günü Rabbinizin huzurunda davalaşacaksınız.” (ez-Zumer 39/31)

Bunun üzerine Zındıklar dedi ki:

كَيْفَ يَكُونُ هٰذَا مِنَ الْكَلَامِ الْمُحْكَمِ؟ قَالَ: ﴿**هٰذَا يَوْمُ لَا يَنْطِقُونَ.**﴾ [المرسلات: ٣٥]، ثُمَّ قَالَ فِي مَوْضِعٍ آخَرَ: ﴿**ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ.**﴾ [الزمر: ٣١]؟!

فَزَعَمُوا أَنَّ هٰذَا الْكَلَامَ يَنْقُضُ بَعْضُهُ بَعْضًا، فَشَكُّوا فِي الْقُرْآنِ.

أَمَّا تَفْسِيرُ ﴿**هٰذَا يَوْمُ لَا يَنْطِقُونَ**﴾ [المرسلات: ٣٥] اَلْآيَةَ: فَهٰذَا أَوَّلُ مَا تُبْعَثُ الْخَلَائِقُ عَلَى مِقْدَارِ سِتِّينَ سَنَةٍ لَا يَنْطِقُونَ، وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فِي الِاعْتِذَارِ فَيَعْتَذِرُونَ. ثُمَّ يُؤْذَنُ لَهُمْ فِي الْكَلَامِ فَيَتَكَلَّمُونَ،

“Muhkem kelâmda nasıl böyle bir şey olabilir? (Bir yerde) şöyle derken: **“Bu, onların konuşamayacakları bir gündür.”** Başka bir yerde ise şöyle dedi: **“Sonra şüphesiz sizler, Kıyâmet Günü Rabbinizin huzurunda davalaşacaksınız.”**

Böylece bu kelâmın bir kısmının bir kısmıyla çeliştiğini iddia ettiler ve Kur’ân’da şüphe etmiş oldular.

Bu âyetin tefsîrine gelince: **“Bu, onların konuşamayacakları bir gündür.”**, kavli mahlûkâtın ilk diriltildiği zamandan itibâren altmış yıllık bir süredir. Bu süre zarfında konuşamazlar ve onlara özür beyan etmeleri için izin verilmediğinden özür de beyan edemezler. Daha sonra ise konuşmalarına izin verilir, onlar da konuşmaya başlarlar. [1]

فَذٰلِكَ قَوْلُهُ:

﴿**رَبَّنَا أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا.**﴾ [السجدة: ١٢] اَلْآيَةَ.

فَإِذَا أَذِنَ لَهُمْ فِي الْكَلَامِ فَتَكَلَّمُوا وَاخْتَصَمُوا فَذٰلِكَ قَوْلُهُ: ﴿**ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ.**﴾ [الزمر: ٣١] عِنْدَ الْحِسَابِ وَإِعْطَاءِ الْمَظَالِمِ. ثُمَّ يُقَالُ لَهُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ:

﴿لَا تَخْتَصِمُوا لَدَيَّ﴾، أَيْ عِنْدِي ﴿وَقَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ﴾ [ق: ٢٨]، يَعْنِي: فِي الدُّنْيَا، فَإِنَّ الْعَذَابَ مَعَ هٰذَا الْقَوْلِ كَائِنٌ.

Çünkü bu Allâh Azze ve Celle'nin âyetteki şu kavlidir:

"Rabbimiz, gördük ve işittik; şimdi bizi (bir kere daha dünyaya) geri çevir, sâlih amel işleyelim!" (es-Secde 32/12)

İşte böylece onlara konuşma hususunda izin verildiği zaman konuşurlar ve davalaşırlar. Bu işte Allâhu Teâlâ'nın şu kavlidir: **"Sonra şüphesiz sizler, Kıyâmet Günü Rabbinizin huzurunda davalaşacaksınız."** Bu hesap esnasında ve zulmedilenlere haklarının verildiği sırada gerçekleşecektir. Sonra, bütün bunların akâbinde onlara şöyle denilir:

"Benim yanımda çekişip durmayın." Yani huzurumda **"Ben daha önce"** yani dünyada **"sizi daha önce ikaz etmiştim"** (Kâf 50/28) Ve bu sözle artık azâb başlar.

[2]

1. Malatî, "et-Tenbîh"te konuşmanın yasak olduğu 60 yıllık süreye dair açıklamayı Mukâtil bin Süleymân'dan nakletmektedir. (Malatî, et-Tenbîh ve'r Radd, sf. 55) Mukâtil'in kendi tefsîr kitabında ise bu süre 40 yıl olarak zikredilmektedir. (Tefsîru Mukâtil bin Süleymân, 4/635) Bu görüşün seleften birine isnâd yoluyla dayandırıldığı herhangi bir kaynağa rastlayamadım. Doğrusunu Allâh bilir.

2. İbnu Abbâs Radiyallâhu Anhumâ şöyle demiştir:

"O gün durumlar çeşitlidir. Bazen konuşacaklar, bazen de ağızlarına mühür vurulacaktır." (bkz: Buhârî, Tefsîr Kitâbı, Mürselât Sûresi, 6/164)

وَأَمَّا قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ:

﴿وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى وُجُوهِهِمْ عُمْيًا وَبُكْمًا وَصُمًّا﴾ [الإسراء: ٩٧].

وَقَالَ فِي آيَةٍ أُخْرَى:

﴿وَنَادَى أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ﴾ [الأعراف: ٥٠]،

﴿وَنَادَى أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابَ النَّارِ﴾ [الأعراف: ٤٤].

{Üçüncü Mesele: "Onları Yüzükoyun Vaziyette Körler, Dilsizler ve Sağırlar Olarak Haşrederiz" el-İsrâ 17/97 Âyeti Hakkında Zındıklar'ın Şüphesi}

Allâh Azze ve Celle'nin şu kavline gelince:

"Kıyâmet Günü, Biz onları yüzükoyun vaziyette körler, dilsizler ve sağırlar olarak haşrederiz." (el-İsrâ 17/97)

Başka bir âyette ise şöyle buyuruyor:

“Ateş (cehennem) halkı cennet halkına seslenir.” (el-A’râf 7/50);

“Cennet halkı ateş (cehennem) halkına seslenir.” (el-A’râf 7/44)

فَقَالُوا: كَيْفَ يَكُونُ هٰذَا مِنَ الْكَلَامِ الْمُحْكَمِ؟ قَالَ: ﴿وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى وُجُوهِهِمْ عُمْيًا وَبُكْمًا وَصُمًّا.﴾ [الإسراء: ٩٧]

ثُمَّ يَقُولُ فِي مَوْضُوعٍ آخَرَ أَنَّهُ يُنَادِي بَعْضُهُمْ بَعْضًا؟!

فَشَكُّوا فِي الْقُرْآنِ مِنْ أَجْلِ ذٰلِكَ.

أَمَّا تَفْسِيرُ:

﴿وَنَادَى أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابَ النَّارِ.﴾ [الأعراف: ٤٤]،

Zındıklar dediler ki: “Muhkem kelâmda nasıl böyle bir şey olabilir? (Bir yerde) şöyle derken: **“Kıyâmet Günü, Biz onları yüzükoyun vaziyette körler, dilsizler ve sağırlar olarak haşrederiz.”** [1] (el-İsrâ 17/97)

Daha sonra başka bir yerde ise birbirlerine seslendiklerinden bahsetmektedir.”

İşte bundan dolayı Kur’ân hakkında şüphe ettiler.

“Cennet halkı ateş (cehennem) halkına seslenir.” (el-A’râf 7/44);

﴿وَنَادَى أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ.﴾ [الأعراف: ٥٠]:

فَإِنَّهُمْ أَوَّلُ مَا يَدْخُلُونَ النَّارَ يُكَلِّمُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا، وَيُنَادُونَ:

﴿يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ إِنَّكُمْ مَاكِثُونَ.﴾ [الزخرف: ٧٧]،

وَيَقُولُونَ:

﴿رَبَّنَا أَخِّرْنَا إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ.﴾ [إبراهيم: ٤٤]

“Ateş (cehennem) halkı cennet halkına seslenir.” (el-A’râf 7/50)

Âyetlerinin açıklamasına gelince;

Gerçek şu ki onlar ateşe ilk girdiklerinde birbirleriyle konuşacaklar ve (birbirlerine) şöyle seslenecekler:

“Ey Mâlik, Rabbin bizim işimizi bitirsin!” diye seslendiler. O: “Gerçek şu ki siz, (burada)

kalacak kimselersiniz” dedi.” (ez-Zuhruf 43/77)

Yine şöyle diyecekler:

“Rabbimiz! Bizi yakın bir süreye kadar ertele.” (İbrâhîm 14/44)

وَ:

﴿رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا.﴾ [المؤمنون: ١٠٦].

فَهُمْ يَتَكَلَّمُونَ حَتَّى يُقَالَ لَهُمْ:

﴿اِخْسَئُوا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ.﴾ [المؤمنون: ١٠٨]،

صَارُوا عُمْيًا وَبُكْمًا وصُمًّا، وَيَنْقَطِعُ الْكَلَامُ وَيَبْقَى الزَّفِيرُ وَالشَّهِيقُ.

فَهٰذَا تَفْسِيرُ مَا شَكَّتْ فِيهِ الزَّنَادِقَةُ مِنْ قَوْلِ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ.

Bir de:

“Rabbimiz, bedbahtlığımız bize karşı üstün geldi.” (el-Muminûn 23/106)

Onlar kendilerine şöyle denilene kadar konuşmaya devam edeceklerdir:

“Alçaldıkça alçalın orada, Benimle konuşmayın!” (el-Muminûn 23/108)

Bundan sonra kör, sağır ve dilsiz kesilirler, konuşma faslı biter ve de sadece iç geçirmeler ve hırıltılar kalır. İşte zındıkların Allâh Azze ve Celle’nin sözünde şüphe ettikleri şeyin izahı budur.

1. İbnu Abbâs Radiyallâhu Anhumâ’dan nakledildiğine göre o, Kıyâmet Günü günahkârların dilsiz olarak haşredilmelerini şöyle açıklamıştır:

“(İkna edici) bir delile dayanarak konuşamazlar” (Taberî, Câmi’ul Beyân [Tefsîr’ut Taberî], thk: Turkî, 15/93) Begavî’nin el-Hasen’den naklettiğine göre ise o, şöyle demiştir:

“Bu, onlar -ta ki ateşe girene kadar- Mevkif’e (mahşerdeki bekleme yerine) sevkedildikleri sırada olacaktır.” (Beğavî, Me’âlim’ut Tenzîl [Tefsîr’ul Beğavî], İhyâ’ut Turâs, 3/164)

İmâm Ahmed’in zikrettiği, bu durumun **“Alçaldıkça alçalın orada, Benimle konuşmayın!”** (el-Muminûn 23/108) buyrulduğu esnada gerçekleşeceği ve böylece ateş ehlinin ebediyyen kör, dilsiz ve sağır olarak kalacağı görüşünü ise Mukâtil bin Süleymân söylemiştir. (Tefsîru Mukâtil bin Süleymân, 2/551) Bu kavlin bir benzeri Ebû Berze Radiyallâhu Anh’tan da rivayet edilmiştir. (İbnu Ebi’d Dunyâ, Sifat’un Nâr, sf. 122) Vallâhu A’lem.

وَأَمَّا قَوْلُ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ:

﴿فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ.﴾ [المؤمنون: ١٠١]،

وَقَالَ فِي آيَةٍ أُخْرَى:

﴿فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ.﴾ [الصافات: ٥٠].

فَقَالُوا: كَيْفَ يَكُونُ هٰذَا مِنَ الْمُحْكَمِ؟... فَشَكُّوا فِي الْقُرْآنِ مِنْ أَجْلِ ذٰلِكَ.

{Dördüncü Mesele: “O Gün Aralarında Akrabalık Bağları Kalmamıştır” el-Muminûn 23/101 Âyeti Hakkında Zındıklar’ın Şüphesi}

Allâh Azze ve Celle’nin şu kavline gelince:

“…Artık o gün aralarında akrabalık bağları kalmamıştır; birbirlerini de arayıp sormazlar.” (el-Muminûn 23/101)

Başka bir âyette şöyle buyurmuştur:

“Böyleyken, birbirlerine dönüp karşılıklı sorular sorarlar.” (es-Sâffât 37/50)

Zındıklar dediler ki: “Muhkem kelamda nasıl böyle bir şey olabilir?”

İşte bundan dolayı Kur’ân hakkında şüphe ettiler.

أَمَّا قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ:

﴿فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ.﴾ [المؤمنون: ١٠١]،

فَهٰذَا عِنْدَ النَّفْخَةِ الثَّانِيَةِ، إِذَا قَامُوا مِنَ الْقُبُورِ، لَا يَتَسَاءَلُونَ، وَلَا يَنْطِقُونَ فِي ذٰلِكَ الْمَوْطِنِ.

فَإِذَا حُوسِبُوا، وَدَخَلُوا الْجَنَّةَ وَالنَّارَ، أَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ؛ فَهٰذَا تَفْسِيرُ مَا شَكَّتْ فِيهِ الزَّنَادِقَةُ.

Allâh Azze ve Celle’nın şu kavline gelince:

“…Artık o gün aralarında akrabalık bağları kalmamıştır; birbirlerini de arayıp sormazlar.” (el-Muminûn 23/101)

Bu olay ikinci sûr’a üflenip insanlar kabirlerinden kalktıkları zaman gerçekleşir; o zaman bulundukları yerde ne birbirlerini soruştururlar ne de konuşurlar. Hesaba çekilip de insanlar [1] cennete ve ateşe girdiği zaman birbirlerine dönüp karşılıklı sorular sorarlar. İşte Zındıklar’ın şüphe ettikleri şeyin izahı budur.[/size]

1. İbnu Abbâs Radiyallâhu Anhumâ’ya aynı şüphe getirilince şöyle cevap verdi:

“Sûr’a ilk üflendiğinde artık o gün aralarında akrabalık bağları yoktur. Allâhu Teâlâ şöyle buyurdu:

﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ﴾ [الزمر: ٦٨]

“Sûr’a üfürüldü; böylece Allâh’ın diledikleri dışında, göklerde ve yerde olanlar çarpılıp yıkılıverdi.” (ez-Zümer 39/68)

Bu durumda aralarında akrabalık bağları yoktur ve birbirlerini de arayıp sormazlar. Sûr’a son kez üflendiğinde ise birbirlerine dönüp karşılıklı sorular sorarlar.” (Beğavî, Me’âlim’ut Tenzîl [Tefsîr’ul Beğavî], İhyâ’ut Turâs, 1/625-626; konuyla alâkalı Mukâtil bin Süleymân’ın kavli için bkz. Malatî, et-Tenbîh, sf. 56-57)

وَأَمَّا قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ:

﴿مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرَ ۝ قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ﴾ [المدثر: ٤٢-٤٣]. وَقَالَ فِي آيَةٍ أُخْرَى:

﴿فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ﴾ [الماعون: ٤].

قَالُوا:

{Beşinci Mesele: “Biz Namaz Kılanlardan Değildik” el-Müddessir 74/43 Âyeti Hakkında Zındıklar’ın Şüphesi}

Allâh Azze ve Celle’nin şu kavline gelince:

“Sizi şu cehenneme sürükleyip iten nedir?” Onlar: “Biz namaz kılanlardan değildik” dediler.” (el-Müddessir 74/42-43)

Yine başka bir âyette şöyle buyurdu:

“Vay o namaz kılanların hâline!” (el-Mâ’ûn 107/4)

Zındıklar dediler ki:

إِنَّ اللَّهَ قَدْ ذَمَّ قَوْمًا كَانُوا يُصَلُّونَ فَقَالَ: ﴿فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ﴾ [الماعون: ٤]، وَقَدْ قَالَ فِي قَوْمٍ إِنَّهُمْ إِنَّمَا دَخَلُوا النَّارَ لِأَنَّهُمْ لَمْ يَكُونُوا مِنَ الْمُصَلِّينَ!

فَشَكُّوا فِي الْقُرْآنِ مِنْ أَجْلِ ذٰلِكَ، وَزَعَمُوا أَنَّهُ مُتَنَاقِضٌ.

قَالَ:

أَمَّا قَوْلُهُ:

﴿فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ.﴾ [الماعون: ٤] عَنَى بِهِ الْمُنَافِقِينَ: ﴿اَلَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ.﴾ [الماعون: ٥]

"Hiç şüphesiz Allâh bir yerde namaz kılan bazı kimseleri kınayarak: **"Vay o namaz kılanların hâline!"** buyururken bir kavmin ise namaz kılanlardan olmadıkları için ateşe girdiklerini söylemektedir."

İşte bundan dolayı Kur'ân'da şüphe ettiler ve onun (hâşâ) çelişkili olduğunu iddia ettiler.

İmâm Ahmed dedi ki:

Allâh Azze ve Celle'nin şu kavline gelince:

"Vay o namaz kılanların hâline!" (el-Mâ'ûn 107/4)

Namaz kılanlarla münâfıkları kastetmektedir.

"Ki onlar, namazlarında gaflet içerisindedirler." (el-Mâ'ûn 107/5)

حَتَّى يَذْهَبَ الْوَقْتُ

﴿اَلَّذِينَ هُمْ يُرَاءُونَ.﴾ [الماعون: ٦]،

يَقُولُ: إِذَا رَأَوْهُمْ صَلُّوا، وَإِذَا لَمْ يَرَوْهُمْ لَمْ يُصَلُّوا.

وَأَمَّا قَوْلُهُ:

﴿مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرَ ۝ قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ.﴾ [المدثر: ٤٢-٤٣]،

يَعْنِي مِنَ الْمُوَحِّدِينَ الْمُؤْمِنِينَ.

فَهٰذَا مَا شَكَّتْ فِيهِ الزَّنَادِقَةُ.

Vakit çıkana kadar (gaflet içerisindedirler yani namazı vakit çıkana kadar ertelerler).

"Onlar gösteriş yapmaktadırlar." (el-Mâ'ûn 107/6)

Allâh buyuruyor ki: İnsanlar onları gördüğünde namaz kılarlar, görmediklerinde ise kılmazlar.

Allâh'ın şu kavline gelince:

"Sizi şu cehenneme sürükleyip iten nedir?" Onlar: "Biz namaz kılanlardan değildik" dediler." (el-Müddessir 74/42-43)

Yani “mümin muvahhidlerden değildik.”

Zındıkların şüphe ettikleri şey(in izahı) budur.

وَأَمَّا قَوْلُ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ:

﴿خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ﴾ [فاطر: ١١].

ثُمَّ قَالَ:

﴿مِنْ طِينٍ لَازِبٍ﴾ [الصافات: ١١].

ثُمَّ قَالَ:

﴿مِنْ سُلَالَةٍ﴾ [المؤمنون: ١٢].

ثُمَّ قَالَ:

﴿مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ﴾ [الحجر: ٢٦].

{Altıncı Mesele: “Sizi Topraktan Yarattı” el-Fâtır 35/11 Âyeti Hakkında Zındıklar’ın Şüphesi}

Allâh Azze ve Celle’nin şu kavline gelince:

“Allah sizi topraktan yarattı.” (el-Fâtır 35/11)

Sonra şöyle buyurdu:

“… Cıvık yapışkan bir çamurdan (yarattık).” (es-Sâffât 37/11)

Sonra şöyle buyurdu:

“… Süzülmüş bir çamurdan (yarattık).” (el-Muminûn 23/12)

Sonra şöyle buyurdu:

“… Süzme bir çamurdan (yarattık).” (el-Hicr 15/26)

ثُمَّ قَالَ:

﴿مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ﴾ [الرحمن: ١٤].

فَشَكُّوا فِي الْقُرْآنِ، وَقَالُوا:

هٰذَا لَا شَكَّ أَنَّهُ يَنْقُضُ بَعْضُهُ بَعْضًا.

فَهٰذَا بِدْءُ خَلْقِ آدَمَ،

خَلَقَهُ اللّٰهُ أَوَّلَ بِدْئِهِ مِنْ تُرَابٍ، ثُمَّ مِنْ طِينَةٍ حَمْرَاءَ، وَسَوْدَاءَ، وَبَيْضَاءَ، وَمِنْ طِينَةٍ طَيِّبَةٍ وَسَبْخَةٍ،

فَلِذٰلِكَ ذُرِّيَّتُهُ طَيِّبٌ وَخَبِيثٌ، أَسْوَدُ، وَأَحْمَرُ، وَأَبْيَضُ.

Sonra şöyle buyurdu:

“… Ateşte pişmiş gibi kuru bir çamurdan (yarattık).” (er-Rahmân 55/14)

Bunun üzerine Kur’ân’da şüphe ederek dediler ki:

“Bunun bazısının bazısıyla çeliştiğinde hiç şüphe yoktur!”

İşte bu, Âdem’in yaratılışının başlangıcıyla alâkalıdır.

Allâh Subhânehu ve Teâlâ onu ilk başta topraktan yaratmış; daha sonra kırmızı, siyah ve beyaz çamurdan, iyi ve kötü çamurdan yaratmıştır. [1]

Zürriyeti de bundan dolayı iyi, kötü, siyah, kırmızı ve beyaz olurlar.

ثُمَّ بَلَّ ذٰلِكَ التُّرَابَ فَصَارَ طِينًا، فَذٰلِكَ قَوْلُهُ: ﴿**مِنْ طِينٍ.**﴾ [الصافات: ١١]، فَلَمَّا لَصِقَ الطِّينُ بَعْضُهُ بِبَعْضٍ، فَصَارَ طِينًا لَازِبًا، يَعْنِي: لَاصِقًا.

ثُمَّ قَالَ: ﴿**مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ.**﴾ [المؤمنون: ١٢]،

يَقُولُ: مِثْلُ الطِّينِ، إِذَا عُصِرَ انْسَلَّ مِنْ بَيْنِ الْأَصَابِعِ.

ثُمَّ نَتَنَ فَصَارَ حَمَأً مَسْنُونًا فَخُلِقَ مِنَ الْحَمَإِ، فَلَمَّا جَفَّ صَارَ صَلْصَالًا كَالْفَخَّارِ، يَقُولُ: صَارَ لَهُ صَلْصَلَةٌ كَصَلْصَلَةِ الْفَخَّارِ، يَقُولُ: لَهُ دَوِيٌّ كَدَوِيِّ الْفَخَّارِ.

فَهٰذَا بَيَانُ خَلْقِ آدَمَ.

Daha sonra ise bu toprak çamur hâline dönüşmüştür ki bu Allâh Azze ve Celle’nin **“çamurdan”**

(es-Sâffât 37/11) kavlidir. Çamur birbirine yapışınca da “lâzib (yapışkan) bir çamur” hâline gelmiş, Allâh da bununla şunu kastetmiştir “lâsik (yapışık) bir çamur”.

Daha sonra da **“Süzülmüş bir çamurdan.”** (el-Muminûn 23/12) buyurmuştur.

Allâh buyuruyor ki: Sıkıldığı zaman parmakların arasından dökülen bir çamur gibidir. Sonra kokuşmuş, bunun üzerine süzme bir çamura dönüşmüş, böylece süzme bir çamurdan yaratılmıştır. Ardından kuruyunca ateşte pişmiş gibi kuru bir çamura dönüşmüştür. Allâh buyuruyor ki: Ateşte pişen kuru bir çamur gibi bir çamur hâline dönüşmüştür. Allâh buyuruyor ki: O, ateşte pişmiş çamurun vızıldaması gibi vızıldadı.

İşte bu, Âdem Aleyh’is Selâm’ın yaratılışının açıklamasıdır.

وَأَمَّا قَوْلُهُ:

﴿مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ.﴾ [السجدة: ٨]،

فَهٰذَا بِدْءُ خَلْقِ ذُرِّيَّتِهِ، ﴿مِنْ سُلَالَةٍ﴾، يَعْنِي النُّطْفَةَ إِذَا انْسَلَّتْ مِنْ الرَّجُلِ، فَذٰلِكَ قَوْلُهُ: ﴿مِنْ مَاءٍ﴾، يَعْنِي النُّطْفَةَ ﴿مَهِينٍ﴾ يَعْنِي: ضَعِيفٍ.

فَهٰذَا مَا شَكَّتْ فِيهِ الزَّنَادِقَةُ.

Allâh Azze ve Celle’nin şu kavline gelince:

“… Sülâle’den (özden), basbayağı bir sudan.” (es-Secde 32/8)

İşte bu, onun zürriyetinin yaratılışının başlangıcıdır. **“Sülâle’den (özden)”**, yani bu erkekten döküldüğü zamanki nutfedir (spermdir). İşte bu Allâh’ın şu kavlidir: **“Su’dan”**, yani nutfeden. **“Basbayağı”**, yani zayıf (bir nutfeden).

[2] İşte zındıkların şüphe ettikleri şey(in izahı) budur.

1. İmâm Ahmed Rahimehullâh şu hadîse işâret etmektedir: Rasûlullâh Sallallâhu Aleyhi ve Sellem şöyle buyurmuştur:

«إِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى خَلَقَ آدَمَ مِنْ قَبْضَةٍ قَبَضَهَا مِنْ جَمِيعِ الْأَرْضِ فَجَاءَ بَنُو آدَمَ عَلَى قَدْرِ الْأَرْضِ فَجَاءَ مِنْهُمُ الْأَحْمَرُ وَالْأَبْيَضُ وَالْأَسْوَدُ وَبَيْنَ ذٰلِكَ وَالسَّهْلُ وَالْحَزْنُ وَالْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ.»

“Muhakkak ki Allâhu Teâlâ yeryüzünün her tarafından alınan birer avuç topraktan Âdem Aleyh’is Selâm’ı yarattı. Bundan dolayı Âdemoğulları toprak gibi değişik değişik bir vaziyette yaratıldılar. Bazıları kırmızı, bazıları beyaz, bazıları siyahtır, bazıları da bunların arasında yaratıldı. Bazıları yumuşak, bazıları üzgün, bazıları kötü, bazıları da iyidir.” (Tirmizî, Hadîs no: 2955; Ebû Dâvûd, Hadîs no: 4693; Ahmed, Müsned; Hadîs no: 19582; İbnu Hibbân, Sahîh, Hadîs no: 6159. Metin Tirmizî’nindir ve bu Hadîs için “Hasen-Sahîh” dedi. İbnu Hibbân ise Sahîh’inde nakletti.)

2. Mukâtil bin Süleymân’ın âyetlere yaptığı açıklama için bkz. Malatî, et-Tenbîh, sf. 68-69.

وَأَمَّا قَوْلُهُ:

﴿رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ.﴾ [الشعراء: ٢٨].

وَ:﴿رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ.﴾ [الرحمن: ١٧].

وَ:﴿بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ.﴾ [المعارج: ٤٠].

فَشَكُّوا فِي الْقُرْآنِ، وَقَالُوا: كَيْفَ يَكُونُ هٰذَا مِنَ الْكَلَامِ الْمُحْكَمِ؟

أَمَّا قَوْلُهُ:

﴿رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ.﴾ [الشعراء: ٢٨]

{Yedinci Mesele: “Doğunun da, Batının da Rabbidir” eş-Şu’arâ 26/28 Âyeti Hakkında Zındıklar’ın Şüphesi}

Allâh Azze ve Celle’nin şu kavline gelince:

“… Doğunun da, batının da Rabbidir.” (eş-Şu’arâ 26/28)

“O, iki doğunun da Rabbidir, iki batının da Rabbidir.” (er-Rahmân 55/17)

“Doğuların ve batıların Rabbine yemin ederim …” (el-Me’âric 70/40)

Bunun üzerine Zındıklar Kur’ân’da şüphe ederek dediler ki: “Muhkem Kelâm’da böyle bir şey [1] nasıl olur?” (Bunlardan hangisi doğrudur, kaç doğu, kaç batı vardır diyerek itirâz ediyorlar.) Allâh’ın şu kavline gelince:

“… Doğunun da, batının da Rabbidir.” (eş-Şu’arâ 26/28)

فَهٰذَا الْيَوْمُ الَّذِي يَسْتَوِي فِيهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ، أَقْسَمَ اللّٰهُ سُبْحَانَهُ بِمَشْرِقِهِ وَمَغْرِبِهِ.

وَأَمَّا قَوْلُهُ:

﴿رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ.﴾ [الرحمن: ١٧]

فَهٰذَا أَطْوَلُ يَوْمٍ فِي السَّنَةِ، وَأَقْصَرُ يَوْمٍ فِي السَّنَةِ، أَقْسَمَ اللّٰهُ تَعَالَى بِمَشْرِقِهِمَا وَمَغْرِبِهِمَا.

وَأَمَّا قَوْلُهُ:

﴿بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ.﴾ [المعارج: ٤٠]،

فَهُوَ مَشَارِقُ السَّنَةِ وَمَغَارِبُهَا. فَهٰذَا تَفْسِيرُ مَا شَكَّتْ فِيهِ الزَّنَادِقَةُ.

[2] Bu içerisinde gecenin ve gündüzün eşit olduğu gün hakkındadır. Allâh Subhânehu o günün
[3] doğusuna ve batısına yemin etmektedir. Allâh'ın şu kavline gelince:

"O, iki doğunun da Rabbidir, iki batının da Rabbidir." (er-Rahmân 55/17)

[4][5] Bu, yılın en uzun gününe ve yılın en kısa gününe delâlet eder. Allâhu Teâlâ o iki günün
[6] doğusuna ve batısına yemin etmektedir. Allâh'ın şu kavline gelince:

"Doğuların ve batıların Rabbine yemin ederim ..." (el-Me'âric 70/40)

[7] Bu senenin (diğer günlerindeki) doğulara ve batılara işâret etmektedir. İşte Zındıkların şüphe ettikleri şeyin izahı budur.

1. İbn'ul Kayyim Rahimehullâh şöyle demektedir:

Bu anlamda, Doğu ve Batı'nın Kur'ân'da gelmesi bazen cemi sigasında (çoğul) olur, bazen ikil sigasında olur, bazen de tekil sigasında olur. Bunun sebebi her mahâlin bunlardan kendi kapsamına has oluşudur. Birincisi Allâh'ın şu kavli gibidir:

﴿فَلَا أُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ.﴾ [المعارج: ٤٠]

"Doğuların ve batıların Rabbine yemin ederim ..." (el-Me'âric 70/40)

İkincisi Allâh'ın şu kavli gibidir:

﴿رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ ۞ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ.﴾ [الرحمن: ١٧-١٨]

"O, iki doğunun da Rabbidir, iki batının da Rabbidir. Şu hâlde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?" (er-Rahmân 55/17-18)

Üçüncüsü de Allâh'ın şu kavli gibidir:

﴿رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا.﴾ [المزمل: ٩]

"(Allâh,) Doğunun ve batının Rabbidir. O'ndan başka -ibâdete lâyık, hak- ilah yoktur. Şu hâlde (yalnızca) O'nu vekil tut..." (el-Muzzemmil 73/9)

Bu yerlerde konuya göre tekil, çoğul ve ikil sigalarının değişikliğindeki bu açık hikmet üzerinde düşün, bununla Kur'ân-ı Kerîm'in azâmetini, celâlini, onun Hakîm ve Hamîd (olan Allâh)'tan indirildiğini kavramana vesîle olur. Bunlar çoğul olarak zikredildiğinde bundan kasıt senenin sayılı günlerinde güneşin doğuş yerleri ve batış yerleridir. Tek başına zikredildiğinde bundan kasıt doğunun ve batının ufkudur. İkil olarak zikredildiğinde bundan kasıt yükselişinin ve inişinin doğusu ile yükselişinin ve inişinin batısıdır. Bunun sebebi güneşin ulaştığı en uzak noktaya ve yükselişinin zirvesine varıncaya kadar yükselmeye başlamasıdır. İşte bu, yükselişinin doğusudur. Bundan sonbahar ve kış meydana gelir. Bu yükselişinin doğusunu tümüyle tek bir doğu kıldı ve inişinin doğusunu tümüyle tek bir doğu kıldı, iki batısı da buna mukâbildir. İşte bu tekil, ikil ve çoğul değişkenliliğin nedenidir. Her yerin, içinde bahsedilen şeye tahsis edilmesinin nedenine gelince, kimsenin ne buna dikkatini yönelttiğini ne de bunun kapısını açtığını görmedim. Bu ise, Allâh'a

hamdolsun ki siyâkta (âyet metinlerinin akışında) açıktır.” (İbn’ul Kayyim, Bedâ’i’ul Fevâ’id, Dâr’ul Kitâb’il Arabî, 1/121)

İbn’ul Kayyim Rahimehullâh yine şöyle demektedir:

“Yine Allâh Azze ve Celle’nin kavli de bu kapsamdadır:

﴿فَلَا أُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ إِنَّا لَقَادِرُونَ ۝ عَلَى أَنْ نُبَدِّلَ خَيْرًا مِنْهُمْ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ﴾ [المعارج: ٤٠-٤١]

“Artık doğuların ve batıların Rabbine yemin ederim ki şüphesiz onların yerine daha iyilerini getirmeye Bizim gücümüz yeter. Üstelik Bizim önümüze geçilemez.” (el-Me’âric 70/40-41)

Allâh Subhânehu doğuların ve batıların Rabbine yemin etmektedir. Bu ise ya yıldızların doğuş ve batış yerleridir ya da güneşin doğuş ve batış yerleridir ve bunlardan her birinin bir cihetten doğusu ve bir cihetten batısı vardır.

Aynı şekilde, bazı yerlerde bu çoğul olarak zikredildi, bazılarında tekil olarak zikredildi, başka yerlerde ise ikil olarak zikredildi. Allâh şöyle buyurdu:

﴿رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ﴾ [الرحمن: ١٧]

“O, iki doğunun da Rabbidir, iki batının da Rabbidir.” (er-Rahmân 55/17)

Denildi ki: İki doğu ve iki batı, yazın ve kışın iki doğusudur (ve iki batısıdır. Yani yazın ve kışın doğuş ve batış yerlerinin farklılığına işâret edilmektedir). Her yerde kendine münâsip şekilde geldi. Bundan dolayı er-Rahmân Sûresi’nde şöyle geldi:

﴿رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ﴾ [الرحمن: ١٧]

“O, iki doğunun da Rabbidir, iki batının da Rabbidir.” (er-Rahmân 55/17)

Bunun sebebi, bu sûrenin çiftlerin zikredildiği bir sûre olmasıdır. Allâh bu sûrede yaratılışı ve öğretmeyi, güneşi ve ayı, bitkileri ve ağaçları, semâyı ve yeryüzünü, tohumu ve meyveyi, cinleri ve insanları, beşerin babasının ve cinnin babasının yaratılış malzemesini, iki denizi, cenneti ve cehennem ateşini zikretti. Allâh cenneti iki yüksek cennet ve bunlardan daha aşağı/başka iki cennet olarak ayırdı. Yine Allâh her cennette iki tane pınar olduğunu haber verdi. Böylece Allâh, iki doğu ve iki batıyı zikrederek (sûre içerisinde kullanılan çiftlerle) tam bir uyumluluk sağladı.

“Se’ele Sâ’ilun” (el-Me’âric) Sûresi’ne gelince, Allâh Subhânehu kudretinin genelliğine, kemâline ve yokluktan sonra tekrar var etmeyle ilgili kusursuzluğuna yemin etmiştir.

Sûrenin siyâkından dolayı, doğuları ve batıları diye çoğul olarak zikretmiştir. Bununla, yıldızların doğuş yerleri ve batış yerleri, güneşin doğuş yerleri ve batış yerleri veya doğu ve batı cihetinden her yeri kast etse de etmese de fark etmez yemin ettiği şeye delâlet ediyor.

İşte bütün bunlar, Allâhu Teâlâ’nın bu yalanlayanlar gibilerini getirip -değiştirme ve onları bilmedikleri bir şekilde- inşa etme kudretine birer âyet ve delâlettir. Allâh hergün güneşin doğudan çıkıp batıya gittiği gibi onları tekrar meydana getirecek.

El-Muzzemmil Sûresi’ne gelince, burada doğu ve batıyı tekil lafzıyla zikretti, çünkü buradaki maksad Allâh’ın Rubûbiyyetini ve Vahdâniyyetini zikretmektir. Nasıl ki Allâh doğunun ve batının Rubûbiyyetiyle birlenmiştir, aynı şekilde Allâh Rubûbiyyet ile ve O’na tek olarak tevekkül etme hususunda da birlenmeyi sever. Doğunun da batının da O’ndan başka Rabbi yoktur. Aynı şekilde O’ndan başka bir ilah ve vekîl edinmemek gerekir. Fir’avun Mûsâ Aleyh’is Selâm’a şöyle sorduğunda:

﴿وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾ [الشعراء: ٢٣]

“Âlemlerin Rabbi nedir?” (eş-Şu’arâ 26/23)

Mûsâ Aleyh'is Selâm şöyle dedi:

﴿قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ.﴾ [الشعراء: ٢٨]

"Eğer aklınızı kullanabiliyorsanız, O doğunun da batının da ve bunlar arasında olan her şeyin Rabbidir dedi." (eş-Şu'arâ 26/28)

Allâh Subhânehu'nun doğular ve batılar hususunda ki Rubûbiyyetinde, içerdiği güneş, ay ve yıldızlarla beraber semâların Rubûbiyyetinin, iki cihet arasında bulunanın Rubûbiyyetinin ve gece, gündüz ve bu ikisinin kapsadığı her şeyin Rubûbiyyetinin Allâh Subhânehu'nun olmasına dikkat çekilmektedir." (İbn'ul Kayyim, et-Tibyân fî Aksâm'il Kur'ân, 194-196)

2. Ekinoks adı verilen bu durum, mîlâdî takvime göre (Mart denilen) üçüncü ayın yirmi biri ve (Eylül denilen) dokuzuncu ayın yirmi birinde meydana gelir.

3. Bunu Mukâtil bin Süleymân zikretmiştir. (Tefsîru Mukâtil bin Süleymân, 3/261) Mâverdî, "Tefsîr"inde bu görüşü Vehb bin Münebbih'e nispet etmiştir. (Mâverdî, en-Nuket ve'l Uyûn [Tefsîr'ul Mâverdî], 6/128) Âlimlerin birçoğu ise bununla genel manada doğu ve batı cihetlerine işâret edildiğini söylemiştir. (Bkz. Beğavî, Me'âlim'ut Tenzîl [Tefsîr'ul Beğavî], İhyâ'ut Turâs, 4/26)

4. Mîlâdî takvime göre (Haziran denilen) altıncı ayın yirmi biri.

5. Mîlâdî takvime göre (Aralık denilen) on ikinci ayın yirmi biri.

6. Bunu Mukâtil bin Süleymân zikretmiştir. (Tefsîru Mukâtil bin Süleymân, 4/197) Bu, aynı zamanda İbnu Zeyd'in görüşüdür. Mücâhid ve Katâde ise bununla yazın ve kışın güneşin doğup battığı yerlerin farklı oluşuna işâret edildiğini söylemiştir. (Bkz. Taberî, Câmi'ul Beyân [Tefsîr'ut Taberî], thk: Turkî, 22/197-199)

7. İbnu Abbâs Radiyallâhu Anhumâ bu âyetle alâkalı şöyle demiştir:

"Güneşin (yıl içinde) 360 doğuş yeri vardır. Her gün bir doğuş yerinden doğar ve gelecek seneye kadar o doğuş yerine geri dönmez." (Taberî, Câmi'ul Beyân [Tefsîr'ut Taberî], thk: Turkî, 23/283; Ayrıca bkz. Tefsîru Mukâtil bin Süleymân, 4/439)

وَأَمَّا قَوْلُ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ:

﴿وَإِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ.﴾ [الحج: ٤٧]،

وَقَالَ فِي آيَةٍ أُخْرَى:

﴿يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ.﴾ [السجدة: ٥]،

وَقَالَ فِي آيَةٍ أُخْرَى:

{Sekizinci Mesele: "Rabbinin Katında Bir Gün, Sizin Hesabınıza Göre Bin Yıl Gibidir" el-Hacc 22/47 Âyeti Hakkında Zındıklar'ın Şüphesi}

Allâh Azze ve Celle'nin şu kavline gelince:

"... Gerçekten, senin Rabbinin katında bir gün, sizin hesabınıza göre bin yıl gibidir." (el-Hacc 22/47)

Başka bir âyette ise şöyle buyurdu:

"Gökten yere her işi O düzene koyar. Sonra (işler,) sizin hesabınıza göre bin yıl süren bir günde O'na yükselir." (es-Secde 32/5)

Başka bir âyette ise şöyle buyurdu:

﴿تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ ۝ فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا.﴾ [المعارج: ٤-٥]

فَقَالُوا: كَيْفَ يَكُونُ هٰذَا مِنَ الْكَلَامِ الْمُحْكَمِ، وَهُوَ يَنْقُضُ بَعْضُهُ بَعْضًا؟

قَالَ: أَمَّا قَوْلُهُ:

﴿وَإِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ.﴾ [الحج: ٤٧]

فَهٰذَا مِنَ الْأَيَّامِ الَّتِي خَلَقَ اللّٰهُ فِيهَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ خَلَقَهَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ، كُلُّ يَوْمٍ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ.

"Melekler ve Rûh (Cebrâ'il), ona, süresi elli bin yıl olan bir günde çıkarlar. Şu hâlde, güzel bir sabır göstererek sabret." (el-Me'âric 70/4-5)

Bunun üzerine zındıklar dediler ki: Böyle, bir kısmı bir kısmını nakzeden bir şey nasıl Muhkem Kelâmdan olabilir?

İmâm Ahmed Rahimehullâh dedi ki:

Allâh Subhânehu ve Teâlâ'nın şu kavline gelince:

"... Gerçekten, senin Rabbinin katında bir gün, sizin hesabınıza göre bin yıl gibidir." (el-Hacc 22/47)

Bu Allâh Subhânehu ve Teâlâ'nın gökleri ve yeri yarattığı günlerle alâkalıdır. Allâh onları altı günde yarattı. O günlerin her biri bin sene uzunluğundadır.

وَأَمَّا قَوْلُهُ:

﴿يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ.﴾ [السجدة: ٥]،

وَذٰلِكَ أَنَّ جِبْرِيلَ كَانَ يَنْزِلُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَيَصْعَدُ إِلَى السَّمَاءِ ﴿فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ.﴾ [السجدة: ٥]، وَذٰلِكَ أَنَّ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ مَسِيرَةَ خَمْسُمِائَةِ سَنَةٍ، فَهُبُوطٌ خَمْسُمِائَةِ عَامٍ، وَصُعُودٌ خَمْسُمِائَةِ عَامٍ، فَذٰلِكَ أَلْفُ سَنَةٍ.

وَأَمَّا قَوْلُهُ:

Allâh Subhânehu ve Teâlâ'nın şu kavline gelince:

"Gökten yere her işi O düzene koyar. Sonra (işler,) sizin hesabınıza göre bin yıl süren bir günde O'na yükselir." (es-Secde 32/5)

Bu ise Cibrîl Aleyh'is Selâm'ın Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'e indiği ve ardından **"bin yıl süren bir günde"** (es-Secde 32/5) tekrar semâya yükseldiği zaman hakkındadır. Bunun sebebi gökten yere beş yüz senelik bir seyahat süresi bulunmasıdır. Yani beş yüz yıllık bir iniş ve beş yüz yıllık bir yükselişdir ki bu da bin yıl eder. [1]

Allâh Subhânehu ve Teâlâ'nın şu kavline gelince:

﴿فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ.﴾ [المعارج: ٤]،

يَقُولُ: لَوْ وَلِيَ حِسَابَ الْخَلَائِقِ غَيْرَ اللّٰهِ، مَا فَرَغَ مِنْهُ فِي يَوْمٍ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ، وَيَفْرُغُ اللّٰهُ مِنْهُ عَلَى مِقْدَارِ نِصْفِ يَوْمٍ مِنْ أَيَّامِ الدُّنْيَا، إِذَا أَخَذَ فِي حِسَابِ الْخَلَائِقِ،

فَذٰلِكَ قَوْلُهُ:

﴿وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ.﴾ [الأنبياء: ٤٧].

يَعْنِي: لِسُرْعَةِ الْحِسَابِ.

"... Süresi elli bin yıl olan bir günde çıkarlar." (el-Me'âric 70/4)

Diyor ki: Eğer mahlûkâtın hesâbı Allâh'tan başkası tarafından görülseydi, süresi elli bin yıl olan bir günde dahi tamamlayamazdı. Allâh ise mahlûkâtı hesaba çektiği zaman bu işi dünya günlerinden yarım gün miktarında tamamlayacaktır. [2]

İşte bu Allâh'ın şu kavlidir:

"Hesap görücüler olarak Biz yeteriz." (el-Enbiyâ 21/47)

Allâh, hesâbın hızından dolayı bunun böyle olduğunu kastetmektedir.

1. Suyûtî şöyle demektedir:

. . .

“İbn’ul Munzir ve İbnu Ebî Hâtim’in İbnu Abbâs Radiyallâhu Anhumâ’dan tahriç ettiklerine göre Allâh’ın şu kavli hakkında şöyle demiştir:

﴿فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ.﴾ [المعارج: ٤]

“… Süresi elli bin sene olan bir günde çıkarlar.” (el-Me’âric 70/4)

Allâh’ın emrinin vardığı yerin en alt kısmından yedi kat semanın üstünün son noktasına kadar olan süre elli bin senedir. Süresi bin senelik olan bir gün ile de tek bir günde emrin semâdan yeryüzüne inmesi, yeryüzünden de semâya yükselişini kastetmektedir. İşte bunun süresi bin senedir, çünkü semâ ile yeryüzü arasında beş yüz yıllık bir mesâfe bulunmaktadır.” (Suyûtî, ed-Durr’ul Mensûr, 8/279)

2. Bunu Mukâtil bin Süleymân zikretmiştir. (Tefsîru Mukâtil bin Süleymân, 4/435-436) İmâm Şevkânî Rahimehullâh ise şöyle demektedir:

“İbnu İshâk, Kelbî ve Vehb bin Munebbih dediler ki: “Yani meleklerin kendilerinden başkasının çıkmaya çalıştığında elli bin yıl sürecek bir yere çıkmalarıdır.” Mücâhid ve İkrime de bunu söyledi. Mücâhidden rivayet edildiğine göre “dünyanın ömrünün müddeti bu miktardır (elli bin senedir); hiç kimse bundan ne kadarın geçtiğini ve ne kadarın kaldığını bilmez. Bunu Allâh’tan başka kimse bilmez.” Katâde, Kelbî ve Muhammed bin Ka’b dedi ki: “Bundan kasıt hiç şüphesiz Kıyâmet Günü’dür. Yani Allâh Subhânehu’dan başkası bu günde yönetimi üstelenseydi elli bin sene sürerdi, Allâh Subhânehu ise bir saatte tamamlayacaktır.” (Şevkânî, Feth’ul Kadîr, Dâru İbni Kesîr, 5/345)

وَأَمَّا قَوْلُهُ:

﴿وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا أَيْنَ شُرَكَاؤُكُمُ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ.﴾ [الأنعام: ٢٢]،

إِلَى قَوْلِهِ:

﴿وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ.﴾ [الأنعام: ٢٣]،

فَأَنْكَرُوا أَنْ كَانُوا مُشْرِكِينَ. وَقَالَ فِي آيَةٍ أُخْرَى:

﴿وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا.﴾ [النساء: ٤٢]

{Dokuzuncu Mesele: “Biz Müşriklerden Değildik” el-En’âm 6/23 Âyeti Hakkında Zındıklar’ın Şüphesi}

Allâh Subhânehu ve Teâlâ’nın şu kavline gelince:

“O gün onların hepsini toplarız, sonra şirk koşanlara deriz ki: “Nerede o iddia ettiğiniz ortaklarınız?” (el-En’âm 6/22)

Allâh Subhânehu ve Teâlâ’nın şu kavline kadar:

[1] **“… Rabbimiz olan Allâh’a and olsun ki, biz müşriklerden değildik…”** (el-En’âm 6/23)

Onlar müşrik olduklarını inkâr ettiler.

Allâh başka bir âyette şöyle buyurdu:

“Allâh’tan hiçbir sözü gizleyemezler.” (en-Nisâ 4/42)

فَشَكُّوا فِي الْقُرْآنِ، وَزَعَمُوا أَنَّهُ مُتَنَاقِضٌ.

أَمَّا قَوْلُهُ:

﴿وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ.﴾ [الأنعام: ٢٣]:

وَذٰلِكَ أَنَّ أَهْلَ الشِّرْكِ إِذَا رَأَوْا مَا يَتَجَاوَزُ اللّٰهُ عَنْ أَهْلِ التَّوْحِيدِ يَقُولُ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ: إِذَا سَأَلَنَا نَقُولُ: لَمْ نَكُنْ مُشْرِكِينَ. فَلَمَّا جَمَعَهُمُ اللّٰهُ، وَجَمَعَ أَصْنَامَهُمْ، وَقَالَ:

﴿أَيْنَ شُرَكَاؤُكُمُ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ.﴾ [الأنعام: ٢٢]،

قَالَ اللّٰهُ:

Bunun üzerine onlar Kur’ân’dan şüphe ederek Kur’ân’da çelişki olduğunu iddia ettiler.

Allâh Subhânehu ve Teâlâ’nın şu kavline gelince:

“… Rabbimiz olan Allâh’a and olsun ki, biz müşriklerden değildik…” (el-En’âm 6/23)

Bunu söylemelerinin sebebi; Allâh’ın tevhîd ehlini affettiğini gördüklerinde, şirk ehlinin bazıları [2] diğerlerine şöyle derler: “Bize sorduğunda ‘biz müşriklerden olmadık’ deriz.” Allâh onları ve de putlarını topladığında ve onlara şöyle dediğinde:

“Nerede o iddia ettiğiniz ortaklarınız?” (el-En’âm 6/22)

Allâh Subhânehu ve Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ.﴾ [الأنعام: ٢٣].

فَلَمَّا كَتَمُوا الشِّركَ، خَتَمَ اللّٰهُ عَلَى أَفْوَاهِهِمْ، وَأَمَرَ الْجَوَارِحَ فَنَطَقَتْ بِذٰلِكَ، فَذٰلِكَ قَوْلُهُ:

﴿اَلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَى أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ.﴾ [يس: ٦٥].

فَأَخْبَرَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ عَنِ الْجَوَارِحِ حِينَ شَهِدَتْ.

فَهٰذَا تَفْسِيرُ مَا شَكَّتْ فِيهِ الزَّنَادِقَةُ.

“(Bundan) sonra onların: ‘Rabbimiz olan Allâh’a and olsun ki, biz müşriklerden değildik’ demelerinden başka bir fitneleri olmadı (kalmadı).” (el-En’âm 6/23)

Onlar şirki gizlediklerinde Allâh onların ağızlarını mühürler ve organlara emreder, onlar da bunu dile getirirler. İşte bu, Allâh Subhânehu ve Teâlâ’nın şu kavlidir:

“Bugün onların ağızlarını mühürleriz; (günahtan ve sevaptan yana) kazandıklarını, elleri Bize söyler, ayakları da (aleyhlerinde) şâhitlik eder.” (Yâ-Sîn 36/65)

[3] Allâh Azze ve Celle organların şâhitlik ettiklerini haber verdi.

İşte Zındıkların şüphe ettikleri şeyin izahı budur.

1. Âyetlerin tam metni şu şekildedir:

﴿وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا أَيْنَ شُرَكَاؤُكُمُ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ۞ ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللّٰهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ.﴾ [الأنعام: ٢٢-٢٣]

“O gün onların hepsini toplarız, sonra şirk koşanlara deriz ki: “Nerede o iddia ettiğiniz ortaklarınız?” (Bundan) sonra onların: “Rabbimiz olan Allâh’a and olsun ki, biz müşriklerden değildik” demelerinden başka bir fitneleri olmadı (kalmadı).” (el-En’âm 6/22-23)

2. Bunu Mukâtil bin Süleymân zikretmiştir. Bkz. Malatî, et-Tenbîh, sf. 57-58. Suyûtî şöyle demektedir:

“Abd bin Humeyd, İbnu Ebî Şeybe, İbnu Cerîr, İbn’ul Munzir, İbnu Ebî Hâtim ve Ebu’ş Şeyh’in Mücâhid’den rivayet ettiğine göre Allâh’ın:

﴿وَاللّٰهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ.﴾ [الأنعام: ٢٣]

“... Rabbimiz olan Allâh’a and olsun ki, biz müşriklerden değildik...” (el-En’âm 6/23)

Kavli hakkında şöyle demiştir:

“Bu, günâhların bağışlandığını, müşrikleri ise Allâh’ın bağışlamadığını gördükleri zaman şirk ehlinin söyleyeceği sözdür.”

﴿اُنْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ.﴾ [الأنعام: ٢٤]

“Kendileri hakkında dahi nasıl yalan söylüyorlar, bir bak!” (el-En’âm 6/24)

Mücâhid dedi ki: “Bu (yalanları), Allâh’ın onları yalanlaması sûretiyle ortaya çıkar.” (es-Suyûtî, ed-Durr’ul Mensûr, 5/259)

3. İbnu Abbâs Radiyallâhu Anhumâ’ya aynı şüphe getirilince şöyle cevap verdi:

“Allâh’ın şu kavline gelince:

﴿مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ.﴾ [الأنعام: ٢٣]

“Biz müşriklerden değildik...” (el-En’âm 6/23)

﴿وَلَا يَكْتُمُونَ اللّٰهَ حَدِيثًا.﴾ [النساء: ٤٢]

[illegible]

“Allâh’tan hiçbir sözü gizleyemezler.” (en-Nisâ 4/42)

Şöyle ki; Allâh, ihlâs ehlinin günahlarını bağışlar, bunun üzerine müşrikler şöyle derler: “Gelin! Biz müşriklerden değildik diyelim!” Bunun üzerine onların ağızları mühürlenir; elleri konuşur. Böylece, Allâh’tan hiçbir sözün gizlenemeyeceğini anlarlar. Yine bunun üzerine kâfir olup da rasûle isyan edenler, yerle bir olmayı arzulayacaklar.” (Beğavî, Me’âlim’ut Tenzîl [Tefsîr’ul Beğavî], İhyâ’ut Turâs, 1/625-626)

أَمَّا قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ:

﴿وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ.﴾ [الروم: ٥٥].

وَقَالَ:

﴿يَتَخَافَتُونَ بَيْنَهُمْ إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا عَشْرًا.﴾ [طه: ١٠٣].

وَقَالَ:

﴿إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا يَوْمًا.﴾ [طه: ١٠٤].

وَقَالَ فِي آيَةٍ أُخْرَى:

﴿إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا.﴾ [الإسراء: ٥٢].

{Onuncu Mesele: “Bir Saatin Dışında Yaşamadıklarına And İçerler” er-Rûm 30/55 Âyeti Hakkında Zındıklar’ın Şüphesi}

Allâh Azze ve Celle’nin şu kavline gelince:

“Kıyâmet saatinin kopacağı gün, suçlu günahkârlar tek bir saatin dışında (dünya hayatı) yaşamadıklarına and içerler…” (er-Rûm 30/55)

Yine şöyle buyurdu:

“(Dünyada) yalnızca on (gün) kaldınız, diye kendi aralarında fısıldaşacaklar.” (Tâ-Hâ 20/103)

Yine şöyle buyurdu:

“… Siz yalnızca bir gün kaldınız.” (Tâ-Hâ 20/104)

Başka bir âyette ise şöyle buyurdu:

“… Pek az bir süre kaldınız…” (el-İsrâ 17/52)

مِنْ أَجْلِ ذٰلِكَ شَكَّتِ الزَّنَادِقَةُ.

أَمَّا قَوْلُهُ:

﴿إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا عَشْرًا.﴾ [طه: ١٠٣]:

قَالُوا ذٰلِكَ إِذَا خَرَجُوا مِنْ قُبُورِهِمْ فَنَظَرُوا إِلَى مَا كَانُوا يُكَذِّبُونَ بِهِ مِنْ أَمْرِ الْبَعْثِ، وَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ: إِنْ لَبِثْتُمْ فِي الْقُبُورِ إِلَّا عَشْرَ لَيَالٍ، ثُمَّ اسْتَكْثَرُوا الْعَشْرَ فَقَالُوا: ﴿إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا يَوْمًا.﴾ [طه: ١٠٤] فِي الْقُبُورِ، ثُمَّ اسْتَكْثَرُوا الْيَوْمَ فَقَالُوا: ﴿إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا.﴾ [الإسراء: ٥٢]، ثُمَّ اسْتَكْثَرُوا الْقَلِيلَ، فَقَالُوا: إِنْ لَبِثْتُمْ ﴿إِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ.﴾ [الأحقاف: ٣٥]. فَهٰذَا تَفْسِيرُ مَا شَكَّتْ فِيهِ الزَّنَادِقَةُ.

Zındıklar işte bu yüzden şüphe ettiler.

Allâh Subhânehu ve Teâlâ'nın şu kavline gelince:

"(Dünyada) yalnızca on (gün) kaldınız..." (Tâ-Hâ 20/103)

Bunu kabirlerinden çıktıklarında yalanladıkları diriliş meselesinin gerçek olduğunu gördüklerinde söyleyecekler. Birbirlerine "Kabirde yalnızca on gece kaldınız" dediler. Sonra on geceyi çok buldular, bunun üzerine şöyle dediler: **"Siz"** kabirlerde **"yalnızca bir gün kaldınız."** (Tâ-Hâ 20/104) Sonra bir günü çok buldular ve şöyle dediler: **"Pek az bir süre kaldınız..."** (el-İsrâ 17/52) Ve sonra bu süreyi de çok buldular ve şöyle dediler: **"Gündüzün yalnızca bir saati kadar kaldınız."** (el-Ahkâf 46/35)

[1] İşte Zındıkların şüphe ettikleri şeyin izahı budur.

1. Bunu Mukâtil bin Süleymân zikretmiştir. Bkz. Malatî, et-Tenbîh, sf. 59.

وَأَمَّا قَوْلُهُ:

﴿يَوْمَ يَجْمَعُ اللّٰهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ.﴾ [المائدة: ١٠٩].

وَقَالَ فِي آيَةٍ أُخْرَى:

﴿وَيَقُولُ الْأَشْهَادُ هٰؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى رَبِّهِمْ.﴾ [هود: ١٨].

فَقَالُوا: كَيْفَ يَكُونُ هٰذَا، يَقُولُونَ: ﴿لَا عِلْمَ لَنَا﴾، وَأَخْبَرَ عَنْهُمْ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ: ﴿هٰؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى رَبِّهِمْ.﴾ [هود: ١٨].

{On Birinci Mesele: “Bizim Bilgimiz Yoktur” el-Mâ’ide 5/109 Âyeti Hakkında Zındıklar’ın Şüphesi}

Allâh Subhânehu ve Teâlâ’nın şu kavline gelince:

“Allâh, rasûlleri toplayacağı gün, şöyle diyecek: “(Davetiniz karşılığında insanlarca) size ne cevap verildi?” Onlar da: “Bizim bilgimiz yoktur, doğrusu görülmeyenleri bilen ancak Sen’sin” diyecekler.” (el-Mâ’ide 5/109)

Başka bir âyette ise şöyle buyurdu:

“Şâhidler: “Rabblerine karşı yalan söyleyenler bunlardır” diyecekler.” (Hûd 11/18)

Bunun üzerine dediler ki: Bu nasıl olabilir? Onlar **“Bizim bilgimiz yoktur”** diyecekler, yine onların şöyle diyeceklerini haber verdi: **“Rabblerine karşı yalan söyleyenler bunlardır”**?

فَزَعَمُوا أَنَّ الْقُرْآنَ يَنْقُضُ بَعْضُهُ بَعْضًا.

أَمَّا قَوْلُهُ:

﴿يَوْمَ يَجْمَعُ اللّٰهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ.﴾ [المائدة: ١٠٩]،

فَإِنَّهُ يَسْأَلُهُمْ عِنْدَ زَفْرَةِ جَهَنَّمَ ﴿فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ﴾ فِي التَّوْحِيد فَتَذْهَبُ عُقُولُهُمْ عِنْدَ زَفْرَةِ جَهَنَّمَ، فَيَقُولُونَ: ﴿لَا عِلْمَ لَنَا.﴾ [المائدة: ١٠٩]. ثُمَّ تَرْجِعُ إِلَيْهِمْ عُقُولُهُمْ مِنْ بَعْدُ فَيَقُولُونَ: ﴿هٰؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى رَبِّهِمْ.﴾ [هود: ١٨].

فَهٰذَا تَفْسِيرُ مَا شَكَّتْ فِيهِ الزَّنَادِقَةُ.

Böylece Kur’ân’ın (âyetlerinin) birbiriyle çeliştiğini iddia ettiler.

Allâh Subhânehu ve Teâlâ’nın şu kavline gelince:

“Allâh, rasûlleri toplayacağı gün, şöyle diyecek: ‘(Davetiniz karşılığında insanlarca) size ne cevap verildi?” (el-Mâ’ide 5/109)

Kemikleri çatırdatan inlemelerle dolu cehennemin yanında Allâh onlara şöyle diyecek: Tevhîd hususunda **“(İnsanlarca) size ne cevap verildi?”** Kemikleri çatırdatan inlemelerle dolu cehennemin yanında da akılları gider ve şöyle derler **“Bizim bilgimiz yoktur.”** Bundan sonra akılları onlara döner ve daha sonra şöyle derler: **“Rabblerine karşı yalan söyleyenler bunlardır.”**

[1] İşte Zındıkların şüphe ettikleri şeyin izahı budur.

1. Bunu Mukâtil bin Süleymân zikretmiştir. (Tefsîru Mukâtil bin Süleymân, 1/514-515) İmâm Şevkânî Rahimehullâh ise şöyle demektedir:

“Abdurrazzâk, Abd bin Humeyd, İbnu Cerîr, İbn’ul Munzir, İbnu Ebî Hâtim ve Ebu’ş Şeyh’in Mücâhid’den rivayet ettiğine göre o, Allâh’ın:

﴿يَوْمَ يَجْمَعُ اللّٰهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ﴾ [المائدة: ١٠٩]

“Allâh, rasûlleri toplayacağı gün, şöyle diyecek: ‘(Davetiniz karşılığında insanlarca) size ne cevap verildi?” (el-Mâ’ide 5/109)

Kavli hakkında şöyle demiştir:

Bunun üzerine onlar ürker ve **“Bizim bilgimiz yoktur”** derler. Bundan sonra yürekleri onlara döndürülür ve bu sefer (ne diyeceklerini) bilirler.”

İbnu Cerîr, İbnu Ebî Hâtim ve Ebu’ş Şeyh’in rivayet ettiğine göre Suddî bu âyet hakkında şöyle demiştir:

“Bunun sebebi onların, akılların gittiği bir yerde konaklamalarıdır. Bundan dolayıdır ki onlara sorulduğunda **“Bizim bilgimiz yoktur”** derler. Bundan sonra başka bir yerde konaklarlar ve bunun üzerine kavimlerinin aleyhine şâhitlikte bulunurlar.”

Yine İbnu Ebî Hâtim ve Ebu’ş Şeyh’in rivayet ettiğine göre İbnu Abbâs Radiyallâhu Anhumâ şöyle demiştir:

“Bizim bilgimiz yoktur” dediler. Burada akıllarını giderecek derecede bir korku mevcuttur. Bundan sonra Allâh onlara akıllarını iade eder ve onlar Allâh’ın şu kavlinde sorgulayacağı kişiler olurlar:

﴿فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ﴾ [الأعراف: ٦]

“Andolsun, kendilerine (peygamber) gönderilenlere soracağız ve onlara gönderilenlere (peygamberlere) de elbette soracağız.” (el-A’râf 7/6)”

Şevkânî Rahimehullâh’dan yapılan alıntı burada sona erdi. (Şevkânî, Feth’ul Kadîr, Dâru İbni Kesîr, 2/104-105)

وَأَمَّا قَوْلُهُ:

﴿وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ ۝ إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ﴾ [القيامة: ٢٢-٢٣]

وَقَالَ فِي آيَةٍ أُخْرَى:

﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ﴾ [الأنعام: ١٠٣]

فَقَالُوا: كَيْفَ يَكُونُ هٰذَا؟ يُخْبِرُ أَنَّهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَى رَبِّهِمْ، وَقَالَ فِي آيَةٍ أُخْرَى: ﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ﴾ [الأنعام: ١٠٣]!

فَشَكُّوا فِي الْقُرْآنِ وَزَعَمُوا أَنَّهُ يَنْقُضُ بَعْضُهُ بَعْضًا.

{On İkinci Mesele: “Rabblerine Bakıp Dururlar” el-Kıyâmet 75/23 Âyeti Hakkında Zındıklar’ın Şüphesi}

Allâh’ın şu kavline gelince:

“O gün yüzler vardır ışıl ışıl parlar. Rabblerine bakıp dururlar.” (el-Kıyâmet 75/22-23)

Başka bir âyette ise Allâh Subhânehu ve Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

[1] **“Gözler O’nu idrak edemez; O ise bütün gözleri idrak eder.”** (el-En’âm 6/103)

Zındıklar dediler ki: Bu nasıl olur? Onların Rabbleri’ne bakacaklarını haber veriyor ve başka bir âyette şöyle buyurmaktadır: **“Gözler O’nu idrak edemez.”** (el-En’âm 6/103)”

Bunun üzerine Kur’ân’da şüphe ettiler ve Kur’ân’ın (âyetlerinin) birbiriyle çeliştiğini iddia ettiler.

أَمَّا قَوْلُهُ:

﴿وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ.﴾ [القيامة: ٢٢]، يَعْنِي: اَلْحُسْنَ وَالْبَيَاضَ ﴿إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ.﴾ [القيامة: ٢٣]، يَعْنِي: تُعَايِنُ رَبَّهَا فِي الْجَنَّةِ. وَأَمَّا قَوْلُهُ: ﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ.﴾ [الأنعام: ١٠٣]، يَعْنِي: فِي الدُّنْيَا دُونَ الْآخِرَةِ. وَذٰلِكَ أَنَّ الْيَهُودَ قَالُوا لِمُوسَى:

﴿أَرِنَا اللّٰهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ.﴾ [النساء: ١٥٣]

فَمَاتُوا، وَعُوقِبُوا لِقَوْلِهِمْ ﴿أَرِنَا اللّٰهَ جَهْرَةً.﴾ [النساء: ١٥٣].

وَقَدْ سَأَلَتْ مُشْرِكُو الْعَرَبِ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا:

﴿أَوْ تَأْتِيَ بِاللّٰهِ وَالْمَلَائِكَةِ قَبِيلًا.﴾ [الإسراء: ٩٢].

Allâh’ın şu kavline gelince:

“O gün yüzler vardır ışıl ışıl parlar.” (el-Kıyâmet 75/22) Yani güzel ve beyaz olacaklar, **“Rabblerine bakıp dururlar.”** (el-Kıyâmet 75/23), yani Rabbini cennette gözleriyle görecekler.

Allâh’ın şu kavline gelince:

“Gözler O’nu idrak edemez” (el-En’âm 6/103), yani dünyada (gözler O’nu idrak edemez),
[2] âhirette değil. Bunun sebebi ise Yahudiler’in Mûsâ Aleyh’is Selâm’a şöyle demeleridir: **“… Bize Allâh’ı açıkça göster.” Bunun üzerine onlara yıldırım çarpmıştı…”** (en-Nisâ 4/153)

Onlar “Bize Allâh’ı açıkça göster” demelerinden dolayı öldüler ve cezalandırıldılar. Arap müşrikleri, Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’den şöyle bir istekte bulundular:

“Allâh’ı ve melekleri karşımıza getirmelisin.” (el-İsrâ 17/92)

فَلَمَّا سَأَلُوا النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هٰذِهِ الْمَسْأَلَةَ قَالَ اللّٰهُ تَعَالَى:

﴿أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَى مِنْ قَبْلُ.﴾ [البقرة: ١٠٨]،

حِينَ قَالُوا:

﴿أَرِنَا اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ.﴾ [النساء: ١٥٣] اَلْآيَةَ.

فَأَنْزَلَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ يُخْبِرُ أَنَّهُ: ﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ﴾ [الأنعام: ١٠٣]، أَيْ أَنَّهُ لَا يَرَاهُ أَحَدٌ فِي الدُّنْيَا دُونَ الْآخِرَةِ، فَقَالَ: ﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ﴾ [الأنعام: ١٠٣]، يَعْنِي فِي الدُّنْيَا، فَأَمَّا فِي الْآخِرَةِ فَإِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ.

فَهٰذَا تَفْسِيرُ مَا شَكَّتْ فِيهِ الزَّنَادِقَةُ.

Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'den bu istekte bulunduklarında Allâhu Teâlâ şöyle buyurdu:

"Yoksa daha önce Mûsâ'nın sorguya çekildiği gibi, siz de Rasûlünüzü sorguya mı çekmek istiyorsunuz?" (el-Bakara 2/108)

Bu (Mûsâ Aleyh'is Selâm'ın sorguya çekilmesi), Yahudiler şöyle dedikleri vakit yaşanmıştır:

"... Bize Allâh'ı açıkça göster." Bunun üzerine onlara yıldırım çarpmıştı..." (en-Nisâ 4/153)

Bunun üzerine Allâh Subhânehu haber vererek **"Gözler O'nu idrak edemez"** (el-En'âm 6/103) âyetini indirdi. Yani âhiretin aksine dünyada kimsenin O'nu göremeyeceğini indirdi.

Allâh şöyle buyurdu: **"Gözler O'nu idrak edemez"** (el-En'âm 6/103), yani dünyada. Âhirette ise, onlar Allâh'ı görecekler.

[3] İşte Zındıkların şüphe ettikleri şeyin izahı budur.

1. Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh bu âyetin açıklaması sadedinde şunu nakletmektedir:

İbnu Abbâs Radiyallâhu Anhumâ'dan rivayet edildiğine göre o, Allâh'ın görüleceği hususunu zikrettiğinde birisi ona, Allâhu Teâlâ'nın şu kavliyle itiraz etti:

﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ.﴾ [الأنعام: ١٠٣]

"Gözler O'nu idrak edemez." (el-En'âm 6/103)

Bunun üzerine İbnu Abbâs Radiyallâhu Anhumâ ona dedi ki: "Sen gökyüzünü görmez misin?"

Adam şöyle dedi: "Elbette!"

İbnu Abbâs dedi ki: "Peki sen onun hepsini mi görüyorsun?"

Adam şöyle dedi: "Hayır."

Böylece İbnu Abbâs Radiyallâhu Anhumâ adama idrak edememenin görmeyi nefyetmeyi gerektirmediğini açıkladı." (İbnu Teymiyye, Der'u Te'âruz'il Akli ve'n Nakl, 1/237)

Beğavî Rahimehullâh şunları nakleder:

﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ.﴾ [الأنعام: ١٠٣]

“Gözler O’nu idrak edemez; O ise bütün gözleri idrak eder.” (el-En’âm 6/103)

İ’tizâl ehli (Mu’tezile), Allâh Azze ve Celle’nin ru’yetini (görülmesini) nefyederken bu âyetin zâhirine sarılmıştır. Ehli Sünnet’in mezhebi ise Kur’ân ve Sünnet’te geldiği üzere Allâh Azze ve Celle’nin ru’yetinin gözle olacağını isbât etmektir.”

Beğavî Rahimehullâh buna dâir Kur’ân ve Sünnet’ten delilleri zikrettikten sonra devamla şunları nakleder:

“Allâh’ın şu kavline gelince:

﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ﴾ [الأنعام: ١٠٣]

“Gözler O’nu idrak edemez.” (el-En’âm 6/103)

Bil ki idrak etmek, ru’yetten farklıdır. Zira idrak bir şeyin kününe vakıf olup onu ihâta etmektir (kuşatmaktır). Ru’yet ise gözle görmektir ve ru’yet bazen beraberinde idrak olmaksızın gerçekleşir. Allâhu Teâlâ, Mûsâ Aleyh’is Selâm’ın kıssasında şöyle buyurmaktadır:

﴿فَلَمَّا تَرَاءَى الْجَمْعَانِ قَالَ أَصْحَابُ مُوسَى إِنَّا لَمُدْرَكُونَ ۞ قَالَ كَلَّا﴾ [الشعراء: ٦١-٦٢]

“İki topluluk birbirini gördükleri zaman Mûsâ’nın ashâbı: “Hiç şüphesiz bizler idrak edildik (kuşatıldık)” dediler. Mûsâ: “Asla” dedi…” (eş-Şu’ârâ 26/61-62)

Allâh yine (Mûsâ Aleyh’is Selâm kıssasında) şöyle buyurmaktadır:

﴿لَا تَخَافُ دَرَكًا وَلَا تَخْشَى﴾ [طه: ٧٧]

“İdrâk edilmekten (yakalanmaktan) korkmadan ve endişe duymadan…” (Tâ-Hâ 20/77)

Böylece Allâh, ru’yeti isbât etmekle beraber idrakı nefyetmektedir. Bundan dolayı, dünyada bilinip de ihâta edilmediği gibi Allâh Azze ve Celle’nin idrak edilmeksizin ru’yeti câizdir. Allâhu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا﴾ [طه: ١١٠]

“Onların bilgisi ise O’nu kuşatamaz.” (Tâ-Hâ 20/110)

Allâh, ilmin ispatıyla beraber ihâtayı nefyetmiştir.

Sa’îd İbn’ul Museyyeb Rahimehullâh şöyle dedi: “Gözler O’nu ihâta edemez!”

Atâ Rahimehullâh şöyle dedi: “Mahlûkâtın gözleri O’nu ihâta etmekten acizdir.”

İbnu Abbas Radiyallâhu Anhumâ ve Mukâtil Rahimehullâh ise şöyle dedi: “Gözler O’nu dünyada idrak edemez. O, ancak âhirette görülecektir.” (Beğavî, Me’âlim’ut Tenzîl [Tefsîr’ul Beğavî], İhyâ’ut Turâs, 2/148-149)

2. Bu açıklamaları Mukâtil bin Süleymân zikretmiştir. Bkz. Malatî, et-Tenbîh, sf. 60.

3. İmâm Ahmed Rahimehullâh bu hususta daha geniş açıklamaya -ileride geleceği üzere- Cehmiyye’ye reddiyesinde yer vermiştir. İkinci bölümdeki Kıyâmet Sûresi, 22. âyet hakkındaki bâba ve dipnotlarına bkz.

وَأَمَّا قَوْلُ مُوسَى:

﴿سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ.﴾ [الأعراف: ١٤٣].

وَقَالَ السَّحَرَةُ:

﴿إِنَّا نَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا خَطَايَانَا أَنْ كُنَّا أَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ.﴾ [الشعراء: ٥١].

وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

﴿إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.﴾ [الأنعام: ١٦٢]

{On Üçüncü Mesele: “Ben Îmân Edenlerin İlkiyim” el-A’râf 7/143 Âyeti Hakkında Zındıklar’ın Şüphesi}

Mûsâ Aleyh’is Selâm’ın şu kavline gelince:

“Sen yücesin (Rabbim). Sana tevbe ettim ve ben îmân edenlerin ilkiyim.” (el-A’râf 7/143)

Sihirbazlar dedi ki:

“Doğrusu biz, îmân edenlerin ilki olduğumuzdan dolayı Rabbimizin hatalarımızı bağışlayacağını umuyoruz.” (eş-Şu’arâ 26/51)

Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem dedi ki:

“Şüphesiz benim namazım, ibâdetlerim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allâh içindir.” (el-En’âm 6/162)

إِلَى قَوْلِهِ:

﴿وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ.﴾ [الأنعام: ١٦٣].

فَقَالُوا: فَكَيْفَ قَالَ مُوسَى: ﴿وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ.﴾ [الأعراف: ١٤٣] وَقَدْ كَانَ قَبْلَهُ إِبْرَاهِيمُ مُؤْمِنٌ، وَيَعْقُوبُ وَإِسْحَاقُ؟ فَكَيْفَ جَازَ لِمُوسَى أَنْ يَقُولَ: ﴿وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ.﴾ [الأعراف: ١٤٣]؟. وَقَالَتِ السَّحَرَةُ: ﴿أَنْ كُنَّا أَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ.﴾ [الشعراء: ٥١]. وَكَيْفَ جَازَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَقُولَ: ﴿وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ.﴾ [الأنعام: ١٦٣]، وَقَدْ كَانَ قَبْلَهُ مُسْلِمُونَ كَثِيرٌ، مِثْلُ عِيسَى وَمَنْ تَابَعَهُ؟

فَشَكُّوا فِي الْقُرْآنِ وَقَالُوا: إِنَّهُ مُتَنَاقِضٌ.

Allâh'ın şu kavline kadar:

[1] **"... ve ben Müslüman olanların ilkiyim."** (el-En'âm 6/163)

Zındıklar dedi ki: Peki nasıl olur da Mûsâ Aleyh'is Selâm **"ben îmân edenlerin ilkiyim"** (el-A'râf 7/143) der, oysa ondan önce İbrâhîm Aleyh'is Selâm mümindi ve Ya'kûb Aleyh'is Selâm ve İshâk Aleyh'is Selâm da aynı şekilde mümindiler? Bu durumda Mûsâ Aleyh'is Selâm'ın **"ben îmân edenlerin ilkiyim"** (el-A'râf 7/143) demesi nasıl câiz olur? Ve sihirbazlar dedi ki: **"îmân edenlerin ilki olduğumuzdan dolayı"** (eş-Şu'arâ 26/51) Yine Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'in şöyle demesi nasıl câiz olur: **"ben Müslüman olanların ilkiyim."** (el-En'âm 6/163)? Oysa Îsâ Aleyh'is Selâm ve ona tabi olanlar gibi ondan önce birçok Müslüman vardı?

Bunun üzerine Kur'ân'da şüphe ettiler ve "Kur'ân (âyetleri) birbiriyle çelişiyor" dediler.

أَمَّا قَوْلُ مُوسَى:

﴿وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ.﴾ [الأعراف: ١٤٣]،

فَإِنَّهُ حِينَ قَالَ:

﴿قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ﴾، قَالَ اللهُ تعالى: **﴿لَنْ تَرَانِيَ.﴾** [الأعراف: ١٤٣]، وَلَا يَرَانِي أَحَدٌ فِي الدُّنْيَا إِلَّا مَاتَ،

﴿فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ﴾ مِنْ قَوْلِي **﴿أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ﴾**، **﴿وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ.﴾** [الأعراف: ١٤٣]،

Mûsâ Aleyh'is Selâm'ın şu kavline gelince:

"Ben îmân edenlerin ilkiyim." (el-A'râf 7/143)

Zira o şöyle dediğinde:

"Rabbim, bana (kendini) göster, Seni göreyim" dedi." (el-A'râf 7/143)

Allâhu Teâlâ şöyle buyurdu:

"Beni asla göremezsin." (el-A'râf 7/143)

Dünyada Beni gören birisi mutlaka ölüverir.

"Rabbi dağa tecellî edince, onu param parça etti. Mûsâ bayılarak yere düştü. Kendine geldiğinde: 'Sen ne yücesin (Rabbim)." Ben "Bana (kendini) göster, Seni göreyim" sözümden **"Sana tevbe ettim ve ben îmân edenlerin ilkiyim' dedi."** (el-A'râf 7/143)

يَعْنِي أَوَّلَ الْمُصَدِّقِينَ أَنَّهُ لَا يَرَاكَ أَحَدٌ فِي الدُّنْيَا إِلَّا مَاتَ.

وَأَمَّا قَوْلُ السَّحَرَةِ:

﴿أَنْ كُنَّا أَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ.﴾ [الشعراء: ٥١]،

يَعْنِي: أَوَّلَ مَنْ صَدَّقَ لِمُوسَى مِنْ أَهْلِ مِصْرَ مِنَ الْقِبْطِ.

وَأَمَّا قَوْلُ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

﴿وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ.﴾ [الأنعام: ١٦٣]،

يَعْنِي: مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ.

فَهٰذَا تَفْسِيرُ مَا شَكَّتْ فِيهِ الزَّنَادِقَةُ.

Şunu kastetmektedir: Dünyada Seni gören birisinin mutlaka ölüvereceğini ilk tasdik edenim.

Sihirbazların şu kavline gelince:

“Biz, îmân edenlerin ilki olduğumuzdan dolayı…” (eş-Şu’arâ 26/51)

Şunu kastetmektedirler: Mısırlı Kıbtîlerin arasında Mûsâ Aleyh’is Selâm’ı ilk tasdik edenleriz.

Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’in şu kavline gelince:

“… ve ben Müslüman olanların ilkiyim.” (el-En’âm 6/163)

Şunu kastetmektedir: Mekke ahâlisinden ilk Müslümanım.

[2] İşte Zındıkların şüphe ettikleri şeyin izahı budur.

1. Âyetlerin tam metni şu şekildedir:

﴿قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۞ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذٰلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ.﴾ [الأنعام: ١٦٢-١٦٣]

“De ki: ‘Şüphesiz benim namazım, ibâdetlerim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allâh içindir. O’nun hiçbir ortağı yoktur. Ben böyle emrolundum ve ben Müslüman olanların ilkiyim.” (el-En’âm 6/162-163)

2. Bunu Mukâtil bin Süleymân zikretmiştir. Bkz. Malatî, et-Tenbîh, sf. 61. Suyûtî ise şöyle demektedir:

“Abd bin Humeyd, İbn’ul Munzir, İbnu Ebî Hâtim ve Ebu’ş Şeyh’in Mücâhid’den rivayet ettiğine göre Allâh’ın:

﴿تُبْتُ إِلَيْكَ.﴾ [الأعراف: ١٤٣]

“Sana tevbe ettim.” (el-A’râf 7/143)

Kavli hakkında o, şöyle demiştir: Seni görmek istediğimden dolayı.

﴿وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ.﴾ [الأعراف: ١٤٣]

“ve ben îmân edenlerin ilkiyim.” (el-A’râf 7/143)

Mücâhid dedi ki: Îmân bakımından kavmimin ilkiyim.

Abd bin Humeyd ve Ebu’ş Şeyh’in Ebu’l Âliye’den rivayet ettiğine göre Allâh’ın:

﴿وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ.﴾ [الأعراف: ١٤٣]

“ve ben îmân edenlerin ilkiyim.” (el-A’râf 7/143)

Kavli hakkında o, şöyle demiştir: “O dönemde ondan önce de müminler vardı, fakat Mûsâ “Sen’in, Kıyâmet Günü’ne kadar mahlûkâtın tarafından görülmeyeceğine îmân edenlerin ilkiyim” demektedir.” (Suyûtî, ed-Durr’ul Mensûr, 3/547)

İmâm Şevkânî Rahimehullâh şöyle demektedir:

“Ve ben” bu asırda bulunan, Sen’in azâmetini ve celâlini itirâf eden kavmimden önce Sana **“îmân edenlerin ilkiyim”**.”

Şevkânî’den yapılan alıntı burada sona erdi. (Şevkânî, Feth’ul Kadîr, Dâru İbni Kesîr, 2/278)

Suyûtî ve İmâm Şevkânî Rahimehullâh şöyle dediler:

“Abdurrazzâk, İbn’ul Munzir ve İbnu Ebî Hâtim’in rivayet ettiğine göre Katâde Allâh’ın:

﴿وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ.﴾ [الأنعام: ١٦٣]

“… ve ben Müslüman olanların ilkiyim.” (el-En’âm 6/163)

Kavli hakkında şöyle demiştir: “Bu ümmetten Müslüman olanların ilkiyim.” (Suyûtî, ed-Durr’ul Mensûr, 3/410; Şevkânî, Feth’ul Kadîr, Dâru İbni Kesîr, 2/211)

Suyûtî şöyle demektedir:

“İbnu Cerîr’in rivayet ettiğine göre, Allâh’ın (Mûsâ’ya îmân eden sihirbazlar hakkında söylediği):

﴿أَنْ كُنَّا أَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ.﴾ [الشعراء: ٥١]

“Îmân edenlerin ilki olduğumuzdan dolayı…” (eş-Şu’arâ 26/51)

Kavli hakkında İbnu Zeyd şöyle demiştir:

“O gün onlar bu şekilde; Mûsâ’nın mucizelerini görünce îmân edenlerin ilki oldular.” (Suyûtî, ed-Durr’ul Mensûr, 6/293; Şevkânî, Feth’ul Kadîr, Dâru İbni Kesîr, 4/116-117)

وَأَمَّا قَوْلُ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ:

﴿أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ.﴾ [غافر: ٤٦]

وَقَالَ فِي آيَةٍ أُخْرَى:

﴿فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ.﴾ [المائدة: ١١٥]

وَقَالَ فِي آيَةٍ أُخْرَى:

﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ.﴾ [النساء: ١٤٥].

{On Dördüncü Mesele: “Fir’avun Ailesini Azâbın En Şiddetlisine Sokun” Gâfir 40/46 Âyeti Hakkında Zındıklar’ın Şüphesi}

Allâh Azze ve Celle’nin şu kavline gelince:

“Fir’avun ailesini azâbın en şiddetlisine sokun.” (Gâfir 40/46)

Başka bir âyette şöyle buyurdu:

“Ben onu gerçekten âlemlerden hiç kimseyi azablandırmayacağım bir azabla azablandıracağım.” (el-Mâ’ide 5/115)

Başka bir âyette ise şöyle buyurdu:

“Gerçekten münâfıklar, ateşin en alt tabakasındadırlar.” (en-Nisâ 4/145)

فَشَكُّوا فِي الْقُرْآنِ، وَقَالُوا إِنَّهُ يَنْقُضُ بَعْضُهُ بَعْضًا.

أَمَّا قَوْلُهُ:

﴿أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ.﴾ [غافر: ٤٦]،

يَعْنِي: أَشَدُّ عَذَابِ ذٰلِكَ الْبَابِ الَّذِي هُمْ فِيهِ. وَأَمَّا قَوْلُهُ:

﴿فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ.﴾ [المائدة: ١١٥]،

Bunun üzerine Kur’ân’da şüphe ettiler ve Kur’ân’ın (âyetlerinin) birbiriyle çeliştiğini iddia ettiler.

Allâh Subhânehu ve Teâlâ’nın şu kavline gelince:

“Fir’avun ailesini azâbın en şiddetlisine sokun.” (Gâfir 40/46)

Allâh bununla onların (cehenneme ait kapılardan) içinde bulundukları kapınının en şiddetli azâbını kastetmektedir.

Allâh Subhânehu ve Teâlâ’nın şu kavline gelince:

“Ben onu gerçekten âlemlerden hiç kimseyi azablandırmayacağım bir azabla azablandıracağım.” (el-Mâ’ide 5/115)

وَذٰلِكَ أَنَّ اللّٰهَ مَسَخَهُمْ خَنَازِيرَ فَعَذَّبَهُمْ بِالْمَسْخِ مَا لَمْ يُعَذِّبْ مَنْ سِوَاهُمْ مِنَ النَّاسِ. وَأَمَّا قَوْلُهُ:

﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ﴾ [النساء: ١٤٥]؛

لِأَنَّ جَهَنَّمَ لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ: جَهَنَّمُ، وَلَظَى، وَالْحُطَمَةُ، وَسَقَرُ، وَالسَّعِيرُ، وَالْجَحِيمُ، وَالْهَاوِيَةُ. وَهُمْ فِي أَسْفَلِ دَرْكٍ فِيهَا.

Bunun sebebi Allâh’ın onları domuza dönüştürmesidir. Onları kendilerinden başka hiçbir [1] insana yapılmamış domuza dönüştürülme azabıyla azablandırdı. Allâh Subhânehu ve Teâlâ’nın şu kavline gelince:

“Gerçekten münâfıklar, ateşin en alt tabakasındadırlar.” (en-Nisâ 4/145)

[2] Nitekim cehennemin yedi kapısı vardır: Cehennem, Lezâ, el-Hutame, Sakar, es-Sa’îr, el-[3][4] Cahîm ve el-Hâviye. Onlar ise onun en alt tabakasındadırlar.

1. Sofra ashâbından hıyanet edenlerin domuza dönüştürülmek sûretiyle cezalandırıldığını, Abdurrazzâk, Ma’mer kanalıyla Katâde’den nakletmiştir. Bu sened Ammâr bin Yâsir’e kadar ulaştırılmıştır. (Tefsîru Abdirrazzâk, no: 406)

2. Cehennemin yedi kapısı bazı müfessirlerce cehennemdeki yedi tabaka olarak adlandırılmıştır. Dahhâk Rahimehullâh şöyle dedi:

“Birinci tabakada ateşe sokulup günahları miktarınca azab görüp sonra da çıkarılacak olan Tevhîd Ehli vardır. İkinci tabakada Hristiyanlar vardır. Üçüncü tabakada Yahudiler vardır. Dördüncü tabakada Sâbi’îler vardır. Beşinci tabakada Mecûsîler vardır. Altıncı tabakada Şirk Ehli vardır. Yedinci tabakada Münâfıklar vardır.” (Beğavî, Me’âlim’ut Tenzîl [Tefsîr’ul Beğavî], İhyâ’ut Turâs, 3/59)

3. Suyûtî şöyle demektedir:

“İbnu Ebî Hâtim’in tahriç ettiğine göre Allâh’ın şu kavli hakkında İbnu Abbâs Radiyallâhu Anhumâ şöyle demiştir:

﴿لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ﴾ [الحجر: ٤٤]

“Onun yedi kapısı vardır.” (el-Hicr 15/44)

(Bunlar) Cehennem, es-Sa’îr, Lezâ, el-Hutame, Sakar, el-Cahîm ve el-Hâviye ki o en alt tabakasıdır.” (Bu ve benzeri nakiller için bkz. Suyûtî, ed-Durr’ul Mensûr, 5/80-82)

4. Mukâtil bin Süleymân’ın benzeri açıklamaları için bkz. Malatî, et-Tenbîh, sf. 62.

وَأَمَّا قَوْلُ اللّٰهِ تَعَالَى:

﴿لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ﴾ [الغاشية: ٦]،

ثُمَّ قَالَ:

﴿إِنَّ شَجَرَةَ الزَّقُّومِ ۝ طَعَامُ الْأَثِيمِ﴾ [الدخان: ٤٣-٤٤]،

فَقَدْ أَخْبَرَ أَنَّ لَهُمْ طَعَامًا غَيْرَ الضَّرِيعِ. فَشَكُّوا فِي الْقُرْآنِ وَزَعَمُوا أَنَّهُ مُتَنَاقِضٌ.

{On Beşinci Mesele: "Darî Dikeninden Başka Bir Yiyecek Yoktur" el-Gâşiye 88/6 Âyeti Hakkında Zındıklar'ın Şüphesi}

Allâhu Teâlâ'nın şu kavline gelince:

"Onlar için (zehirli olan) darî dikeninden başka bir yiyecek yoktur." (el-Gâşiye 88/6)

Sonra (yine başka bir yerde) şöyle buyurdu:

"Doğrusu, o zakkûm ağacı günahkâr olanın yiyeceğidir." (ed-Duhân 44/43-44)

Burada Allâh, onların darî dikeninden başka bir yiyeceğinin olduğunu bildirmiştir. Bunun üzerine Kur'ân'da şüphe ettiler ve Kur'ân'ın çelişkili olduğunu iddiâ ettiler.

أَمَّا قَوْلُهُ:

﴿لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ﴾ [الغاشية: ٦]،

يَقُولُ: لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ فِي ذٰلِكَ الْبَابِ إِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ، وَيَأْكُلُونَ الزَّقُّومَ فِي غَيْرِ ذٰلِكَ الْبَابِ، فَذٰلِكَ قَوْلُهُ:

﴿إِنَّ شَجَرَةَ الزَّقُّومِ ۝ طَعَامُ الْأَثِيمِ﴾ [الدخان: ٤٣-٤٤]؛

فَهٰذَا تَفْسِيرُ مَا شَكَّتْ فِيهِ الزَّنَادِقَةُ.

Allâh Subhânehu ve Teâlâ'nın şu kavline gelince:

"Onlar için (zehirli olan) darî dikeninden başka bir yiyecek yoktur." (el-Gâşiye 88/6)

Allâhu Teâlâ şöyle buyurmaktadır: Onların bu kapıda darî dikeninden başka bir yiyecekleri yoktur. Bu kapı dışında ise zakkûm yiyecekler. İşte bu, Allâh'ın şu kavlidir:

"Doğrusu, o zakkûm ağacı günahkâr olanın yiyeceğidir." (ed-Duhân 44/43-44)

İşte Zındıkların şüphe ettikleri şeyin izahı budur.

[1] 1. Mukâtil bin Süleymân'ın benzer açıklamaları için bkz. Malatî, et-Tenbîh, sf. 63.

وَأَمَّا قَوْلُهُ:

﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ.﴾ [محمد: ١١]،

ثُمَّ قَالَ فِي آيَةٍ أُخْرَى:

﴿ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ.﴾ [الأنعام: ٦٢]،

فَقَالُوا: كَيْفَ يَكُونُ هٰذَا مِنَ الْكَلَامِ الْمُحْكَمِ؟ يُخْبِرُ أَنَّهُ مَوْلَى مَنْ آمَنَ، ثُمَّ قَالَ:

﴿وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ.﴾ [محمد: ١١]؟!

{On Altıncı Mesele: “Allâh, Îmân Edenlerin Velisidir; Kâfirlerin ise, Velisi Yoktur” Muhammed 47/11 Âyeti Hakkında Zındıklar’ın Şüphesi}

Allâh Subhânehu ve Teâlâ’nın şu kavline gelince:

“İşte böyle; çünkü Allâh, îmân edenlerin velisidir; kâfirlerin ise, velisi yoktur.” (Muhammed 47/11)

Daha sonra başka bir âyette şöyle buyurmaktadır:

“Sonra gerçek mevlâları olan Allâh’a döndürülürler.” (el-En’âm 6/62)

Bunun üzerine dediler ki: “Muhkem Kelâm’da böyle bir şey nasıl olur? Îmân edenlerin mevlâsı olduğunu bildiriyor, daha sonra şöyle buyuruyor:

“Kâfirlerin ise, velisi yoktur.” (Muhammed 47/11)”

فَشَكُّوا فِي الْقُرْآنِ. أَمَّا قَوْلُهُ:

﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا.﴾ [محمد: ١١]،

يَقُولُ: نَاصِرُ الَّذِينَ آمَنُوا.

﴿وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ.﴾ [محمد: ١١]،

يَقُولُ اللهُ: لَا نَاصِرَ لَهُمْ.

وَأَمَّا قَوْلُهُ:

﴿ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللّٰهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ.﴾ [الأنعام: ٦٢]:

لِأَنَّ فِي الدُّنْيَا أَرْبَابًا بَاطِلَةً. فَهٰذَا تَفْسِيرُ مَا شَكَّتْ فِيهِ الزَّنَادِقَةُ.

Böylelikle onlar Kur'ân'da şüphe ettiler.

Allâh'ın şu kavline gelince:

"İşte böyle; çünkü Allâh, îmân edenlerin velisidir (yardımcısıdır)." (Muhammed 47/11)

Allâh diyor ki: Allâh îmân edenlerin yardımcısıdır.

"Ve kâfirlerin yardımcısı yoktur." (Muhammed 47/11)

Allâh diyor ki: Kâfirlerin yardımcısı yoktur.

Allâh'ın şu kavline gelince:

"Sonra gerçek mevlâları olan Allâh'a döndürülürler." (el-En'âm 6/62)

[1] Bunun sebebi dünyada birçok bâtıl Rabbin olmasındandır.

[2] İşte Zındıkların şüphe ettikleri şeyin izahı budur.

1. Yani, yardımcı ve destekçi manasında Allâh, kâfirlerin mevlâsı değildir. Lakin hükümdar ve tasarruf eden, kısacası Rabb manasında ise kâfir mümin herkesin mevlâsıdır. Bu son âyette "Mevlâ" tabiri bu ikinci manada kullanılmıştır. Vallâhu A'lem!

2. Mukâtil bin Süleymân'ın benzer açıklamaları için bkz. Malatî, et-Tenbîh, sf. 63.

وَأَمَّا قَوْلُهُ:

﴿إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ.﴾ [المائدة: ٤٢؛ الحجرات: ٩]،

وَقَالَ فِي آيَةٍ أُخْرَى:

﴿وَأَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا.﴾ [الجن: ١٥].

فَقَالُوا: كَيْفَ يَكُونُ هٰذَا مِنَ الْكَلَامِ الْمُحْكَمِ؟

أَمَّا قَوْلُهُ:

﴿وَأَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا.﴾ [الجن: ١٥]،

{On Yedinci Mesele: “Allâh, Muksitleri Sever” el-Mâ’ide 5/42 Âyeti Hakkında Zındıklar’ın Şüphesi}

Allâh Subhânehu ve Teâlâ’nın şu kavline gelince:

“Şüphesiz Allâh, muksitleri (adâletle hüküm yürütenleri) sever.” (el-Mâ’ide 5/42; el-Hucurât 49/9)

Başka bir âyette şöyle buyurmaktadır:

“Kâsitler (zulmedenler) ise, onlar da cehennem için odun olmuşlardır.” (el-Cinn 72/15)

Bunun üzerine dediler ki: “Muhkem Kelâm’da böyle bir şey nasıl olur?”

Allâh’ın şu kavline gelince:

“Kâsitler (zulmedenler) ise, onlar da cehennem için odun olmuşlardır.” (el-Cinn 72/15)

يَعْنِي الْعَادِلُونَ بِاللّٰهِ الَّذِينَ يَجْعَلُونَ لَهُ عِدْلًا مِنْ خَلْقِهِ فَيَعْبُدُونَهُ مَعَ اللّٰهِ. وَأَمَّا قَوْلُهُ:

﴿وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ.﴾ [الحجرات: ٩]

يَقُولُ: اِعْدِلُوا فِيمَا بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ النَّاسِ، إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يَعْدِلُونَ.

وَقَالَ فِي آيَةٍ أُخْرَى:

﴿أَإِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ.﴾ [النمل: ٦٠]،

يَعْنِي: يُشْرِكُونَ. فَهٰذَا مَا شَكَّتْ فِيهِ الزَّنَادِقَةُ.

Allah’a karşı adl yapanları/denk tutanları kastetmektedir ki onlar Allâh’ı mahlûkâtı ile adl/eşit ve denk sayarlar. Böylece Allâh ile birlikte bu mahlûkâta ibâdet ederler. Allâh’ın şu kavline gelince:

“Ve (her konuda) kist ile amel edin (âdil davranın). Şüphesiz Allâh, muksitleri (adâletle hüküm yürütenleri) sever.” (el-Hucurât 49/9)

Allâh diyor ki: Sizler ve insanlar arasında olan meselelerde adâletle davranın. Muhakkak ki Allâh, adâletle davrananları sever. Başka bir âyette Allâh şöyle buyurmaktadır:

“Allâh ile beraber başka bir ilah mı? Hayır, onlar adl ile davranan bir kavimdir.” (en-Neml 27/60)

(Buradaki) adl (tabiri) ile ortak koşuyorlar kastedilmektedir. İşte Zındıkların şüphe ettikleri şey(in izahı) budur.

[1] 1. “Adl” kelimesi hem “adâlet” manasına, hem de “denk tutmak” manasına gelir. Keza “kist” kelimesinden türeyen “kâsit” kelimesi “zalim” manasında kullanılırken, “muksit” kelimesi ise “âdil” manasına gelir. İşte Zındıklar, Arapça’daki bu anlam inceliklerine vâkıf olmadıkları için söz konusu âyetleri çelişkili zannetmişlerdir. Mukâtil bin Süleymân’ın benzer açıklamaları için bkz. Malatî, et-Tenbîh, sf. 64.

وَأَمَّا قَوْلُهُ:

﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ.﴾ [التوبة: ٧١]،

وَقَالَ فِي آيَةٍ أُخْرَى:

﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّى يُهَاجِرُوا.﴾ [الأنفال: ٧٢]،

فَكَانَ هٰذَا عِنْدَ مَنْ لَا يَعْرِفُ مَعْنَاهُ يَنْقُضُ بَعْضُهُ بَعْضًا. أَمَّا قَوْلُهُ:

﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ.﴾ [الأنفال: ٧٢]،

{On Sekizinci Mesele: “Mümin Erkekler ve Mümin Kadınlar Birbirlerinin Velileridirler” et-Tevbe 9/71 Âyeti Hakkında Zındıklar’ın Şüphesi}

Allâh Subhânehu ve Teâlâ’nın şu kavline gelince:

“Mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirlerinin velileridirler.” (et-Tevbe 9/71)

Başka bir âyette ise şöyle buyurmaktadır:

“Îmân edip hicret etmeyenlere gelince, onlar hicret edinceye kadar, sizin onlara hiçbir şekilde velâyetiniz yoktur.” (el-Enfâl 8/72)

Böylece bunun manasını bilmeyenler için (hâşâ) birbiriyle çelişmektedir.

Allâh Subhânehu ve Teâlâ’nın şu kavline gelince:

“Îmân edip hicret etmeyenlere gelince, sizin onlara hiçbir şekilde velâyetiniz yoktur.” (el-Enfâl 8/72)

يَعْنِي: مِنَ الْمِيرَاثِ، وَذٰلِكَ أَنَّ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ حَكَمَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ لَمَّا هَاجَرُوا إِلَى الْمَدِينَةِ أَنْ لَا يَتَوَارَثُوا إِلَّا بِالْهِجْرَةِ، فَإِنْ مَاتَ رَجُلٌ

بِالْمَدِينَةِ مُهَاجِرٌ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَلَهُ أَوْلِيَاءٌ بِمَكَّةَ لَمْ يُهَاجِرُوا كَانُوا لَا يَتَوَارَثُونَ، وَكَذٰلِكَ إِنْ مَاتَ رَجُلٌ بِمَكَّةَ وَلَهُ وَلِيٌّ مُهَاجِرٌ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ لا يَرِثُهُ الْمُهَاجِرُ؛

فَذٰلِكَ قَوْلُهُ:

﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ﴾ مِنَ المِيرَاثِ ﴿حَتَّى يُهَاجِرُوا﴾ [الأنفال: ٧٢].

Bununla mîrâsı kastetmektedir. Bunun sebebi Allâh Azze ve Celle'nin müminler Medîne'ye hicret ettiklerinde, hicret olmaksızın birbirlerine mîrasçı olamayacaklarına hükmetmesidir. Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem ile birlikte hicret etmiş bir adam Medîne'de öldüğünde ve Mekke'deki hicret etmemiş olan velileri varsa, birbirlerine mîrâsçı olmazlardı. Aynı şekilde eğer bir adam Mekke'de ölürse ve Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem ile birlikte bulunan muhâcir bir velisi varsa, muhâcir ona mîrâsçı olmazdı.

İşte bu Allâh Celle Celâluhu'nın şu kavlidir: **"Îmân edip hicret etmeyenlere gelince, sizin onlara"** mîrâstan **"onlar hicret edinceye kadar, hiçbir şekilde velâyetiniz yoktur."** (el-Enfâl 8/72)

فَلَمَّا كَثُرَ الْمُهَاجِرُونَ رَدَّ اللَّهُ ذٰلِكَ الْمِيرَاثَ عَلَى الْأَوْلِيَاءِ، هَاجَرُوا أَوْ لَمْ يُهَاجِرُوا، فَذٰلِكَ قَوْلُهُ:

﴿وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ﴾ [الأحزاب: ٦].

وَأَمَّا قَوْلُهُ:

﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ﴾ [التوبة: ٧١]،

يَعْنِي: فِي الدِّينِ، وَالْمُؤْمِنُ يَتَوَلَّى الْمُؤْمِنَ فِي دِينِهِ. فَهٰذَا تَفْسِيرُ مَا شَكَّتْ فِيهِ الزَّنَادِقَةُ.

Muhâcirler çoğaldığında Allâh bu mîrâsı hicret eden veya hicret etmeyen velilerine geri döndürdü. İşte bu Allâh Celle Celâluhu'nın şu kavlidir:

"Rahim sahipleri de (akrabalar da), Allâh'ın Kitâbı'nda birbirlerine öteki müminlerden ve muhâcirlerden daha yakındır." (el-Ahzâb 33/6)

Allâh Subhânehu ve Teâlâ'nın şu kavline gelince:

"Mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirlerinin velileridirler." (et-Tevbe 9/71)

Bununla “dînde velileridir” kastedilmektedir. Mümin dîn hususunda müminin velisi olur.

[1] İşte Zındıkların şüphe ettikleri şey(in izahı) budur.

1. Mukâtil bin Süleymân’ın benzer açıklamaları için bkz. Malatî, et-Tenbîh, sf. 64.

وَأَمَّا قَوْلُهُ جَلَّ ثَنَاؤُهُ لِإِبْلِيسَ:

﴿إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ.﴾ [الحجر: ٤٢؛ الإسراء: ٦٥].

وَقَالَ مُوسَى حِينَ قَتَلَ النَّفْسَ:

﴿هٰذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ.﴾ [القصص: ١٥].

فَشَكُّوا فِي الْقُرْآنِ وَزَعَمُوا أَنَّهُ مُتَنَاقِضٌ.

أَمَّا قَوْلُهُ:

﴿إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ.﴾ [الحجر: ٤٢؛ الإسراء: ٦٥]،

{On Dokuzuncu Mesele: “Ben’im Kullarım Üzerinde Zorlayıcı Hiçbir Gücün Yoktur” el-Hicr 15/42 Âyeti Hakkında Zındıklar’ın Şüphesi}

Allâh Celle Senâuhu’nun iblîs’e söylediği şu kavle gelince:

“Senin, Ben’im kullarım üzerinde zorlayıcı hiçbir gücün yoktur.” (el-Hicr 15/42; el-İsrâ 17/65)

Mûsâ Aleyh’is Selâm bir kişiyi öldürdüğünde ise şöyle dedi:

“Bu şeytanın işindendir.” (el-Kasas 28/15)

Bunun üzerine Kur’ân’da şüphe ettiler ve Kur’ân’ın çelişkili olduğunu iddiâ ettiler.

Allâh Subhânehu ve Teâlâ’nın şu kavline gelince:

“Senin, Ben’im kullarım üzerinde zorlayıcı hiçbir gücün yoktur.” (el-Hicr 15/42; el-İsrâ 17/65)

يَقُولُ: عِبَادَهُ الَّذِينَ اسْتَخْلَصَهُمُ اللّٰهُ لِدِينِهِ لَيْسَ لِإِبْلِيسَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ أَنْ يُضِلَّهُمْ فِي دِينِهِمْ، أَوْ فِي عِبَادَةِ رَبِّهِمْ، وَلٰكِنَّهُ يُصِيبُ مِنْهُمْ مِنْ قِبَلِ الذُّنُوبِ. فَأَمَّا فِي الشِّرْكِ فَلَا يَقْدِرُ إِبْلِيسُ أَنْ يُضِلَّهُمْ عَنْ دِينِهِمْ لِأَنَّ اللّٰهَ سُبْحَانَهُ اسْتَخْلَصَهُمْ لِدِينِهِ.

وَأَمَّا قَوْلُ مُوسَى:

﴿هَٰذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ﴾ [القصص: ١٥]،

يَعْنِي: مِنْ تَزَيُّنِ الشَّيْطَانِ، كَمَا زَيَّنَ لِيُوسُفَ، وَلِآدَمَ وَحَوَّاءَ، وَهُمْ عِبَادُ الرَّحْمٰنِ الْمُخْلَصُونَ.

فَهٰذَا تَفْسِيرُ مَا شَكَّتْ فِيهِ الزَّنَادِقَةُ.

Şöyle demektedir: Allâh'ın dîni için seçtiği kullarının üzerinde senin bir zorlayıcı gücün yoktur. Onları, dînleri veya Rabblerine ibâdetleri hususunda saptırmak için iblîs'in zorlayıcı hiçbir gücü yoktur. Ama iblîs onlardan nasibini günahlar vesilesiyle alır. Şirke gelince, iblîsin dînleri hususunda onları saptırmaya gücü yetmez, zira Allâh Subhânehu onları dîni için seçmiştir.

Mûsâ Aleyh'is Selâm'ın şu kavline gelince:

"Bu şeytanın işindendir." (el-Kasas 28/15)

Şunu kastetmektedir: şeytanın Rahmân'ın seçkin kulları olan Yûsuf Aleyh'is Selâm'a, Âdem Aleyh'is Selâm'a ve Havva Aleyhâ's Selâm'a süslediği gibi bu, şeytanın süslediği şeylerdendir.[1]

[2] İşte Zındıkların şüphe ettikleri şey(in izahı) budur.

1. Mukâtil bin Süleymân'ın benzer açıklamaları için bkz. Malatî, et-Tenbîh, sf. 65-66.

2. Allâme İbn'ul Kayyim Rahimehullâh şöyle demektedir:

Allâhu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ۝ إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ۝ إِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالَّذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ﴾ [النحل: ٩٨-١٠٠]

"Öyleyse Kur'ân okuduğun zaman, kovulmuş şeytandan Allâh'a sığın. Gerçek şu ki, îmân edenler ve Rabb'lerine tevekkül edenler üzerinde onun (şeytanın) hiçbir zorlayıcı gücü yoktur. Onun zorlayıcı gücü ancak onu veli edinenlerle, onun vesilesi ile O'na (Allâh'a) ortak koşanlar üzerindedir." (en-Nahl 16/98-100)

Eğer şöyle denilirse: "Allâhu Teâlâ burada şeytanın kendi velileri üzerinde zorlayıcı gücü (sultası) olduğunu ispat etmiştir. Nasıl olur da Allâhu Teâlâ onun sözünü onaylayarak ve ondan naklederek şu kavlinde onun zorlayıcı gücünü nefyeder?"

﴿وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي﴾ [إبراهيم: ٢٢]

"İş hükme bağlanıp bitince, şeytan der ki: 'Doğrusu Allâh, size gerçek olan vadi vadetti, ben de size vaadde bulundum, fakat size verdiğim vaadimdem caydım. Benim size karşı zorlayıcı bir gücüm yoktu, yalnızca sizi çağırdım, siz de bana icâbet ettiniz'..." (İbrâhîm 14/22)

Allâhu Teâlâ yine şöyle buyurmaktadır:

﴿وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ۝ وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يُؤْمِنُ بِالْآخِرَةِ مِمَّنْ هُوَ مِنْهَا فِي شَكٍّ﴾ [سبأ: ٢٠-٢١]

"Andolsun iblîs, kendileri hakkında zannını doğrulamış oldu, böylelikle îmân eden bir grup dışında, ona uymuş oldular. Oysa onun, kendilerine karşı hiçbir zorlayıcı gücü yoktu; ancak Biz âhirete îmân edeni, ondan kuşku içinde olandan ayırt etmek için (ona bu imkânı verdik)." (Sebe 34/20-21)"

Cevaben denilir ki:

Allâh'ın şeytan hakkında isbât ettiği zorlayıcı gücü ondan nefyettiği zorlayıcı gücünden iki vecihten farklıdır:

Birinci vecih: şeytan hakkında isbât edilen zorlayıcı güç, şeytana itaat edip onunla dostluk kurarak ona imkân verdiklerinde onun kulları komuta edip kullara hile kurması ve onları istediği şekilde kullanmasıdır.

Allâh'ın nefyettiği zorlayıcı gücü ise hüccet gücüdür. Bundan dolayı iblîs'in kulları çağırıp da onların hüccetsiz ve burhânsız olarak icâbet etmesi dışında, iblîs'in kulları kendisi vasıtasıyla yöneteceği bir hücceti yoktu.

İkinci vecih: Allâh'ın iblîse kesinkes başlangıçtan beri kullar üzerinde bir zorlayıcı-güç vermemesidir. Ama kullar iblîse itaat ederek ve de iblîs'in genel ordusu ve hizbi içerisinde yer alarak onu kendileri üzerinde yönetici kıldılar. Yoksa iblîs kendi kuvvetiyle onlara yönetici olmadı, zira onun hilesi zayıftır. iblîs sadece kulların irâdesiyle ve onların seçmesiyle yöneticileri oldu." (İbn'ul Kayyim, Uddet'us Sâbirîn, sf. 25-26)

وَأَمَّا قَوْلُ اللّٰهِ لِلْكُفَّارِ:

﴿اَلْيَوْمَ نَنْسَاكُمْ كَمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا﴾ [الجاثية: ٣٤]،

وَقَالَ فِي آيَةٍ أُخْرَى:

﴿فِي كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنْسَى﴾ [طه: ٥٢].

فَشَكُّوا فِي الْقُرْآنِ. أَمَّا قَوْلُهُ:

{Yirminci Mesele: "Biz de Sizi Bugün Unutuyoruz" el-Câsiye 45/34 Âyeti Hakkında Zındıklar'ın Şüphesi}

Allâh Subhânehu ve Teâlâ'nın kâfirler hakkındaki şu kavline gelince:

"Bugününüzle karşılaşmayı unuttuğunuz gibi, Biz de sizi bugün unutuyoruz." (el-Câsiye 45/34)

Bir başka âyette ise şöyle buyurmaktadır:

"... Rabbimin katında bir Kitâb'dadır. Benim Rabbim şaşırmaz ve unutmaz." (Tâ-Hâ 20/52)

Böylece Zındıklar (ikisi arasında çelişki olduğunu zannederek) Kur'ân'da şüphe ettiler.

Allâh Subhânehu ve Teâlâ'nın şu kavline gelince:

﴿اَلْيَوْمَ نَنْسَاكُمْ كَمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا.﴾ [الجاثية: ٣٤]،

يَقُولُ: نَتْرُكُكُمْ فِي النَّارِ ﴿كَمَا نَسِيتُمْ.﴾ [الجاثية: ٣٤]، كَمَا تَرَكْتُمُ الْعَمَلَ لِلِقَاءِ يَوْمِكُمْ هٰذَا.

وَأَمَّا قَوْلُهُ:

﴿فِي كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنْسَى.﴾ [طه: ٥٢]،

يَقُولُ: لَا يَذْهَبُ مِنْ حِفْظِهِ وَلَا يَنْسَاهُ.

"Bugününüzle karşılaşmayı unuttuğunuz gibi, Biz de sizi bugün unutuyoruz." (el-Câsiye 45/34)

[1] Allâh diyor ki: Sizi ateşte terk ederiz. **"Unuttuğunuz gibi"** (el-Câsiye 45/34), bu günle karşılaşmak için amel etmeyi terk ettiğiniz gibi.

Allâh'ın şu kavline gelince:

"... Rabbimin katında bir Kitâb'dadır. Benim Rabbim şaşırmaz ve unutmaz." (Tâ-Hâ 20/52)

[2] Allâh diyor ki: Hafızasından hiçbir şey gitmez ve o hiçbir şeyi unutmaz.

1. Buradaki unutmanın "terk etmek" manasında olduğunu Taberî, İbnu Abbâs'tan isnâdıyla nakletmiştir. (Bkz. Taberî, Câmi'ul Beyân [Tefsîr'ut Taberî], thk: Turkî, 21/108) Ayrıca benzeri bir ifadenin geçtiği Secde Sûresi, 14. âyetinin tefsîrinde Kurtubî, Arap şiirinden örneklerle unutmanın, bazen terk etme manasında kullanıldığını izah etmiştir. (Bkz. Kurtubî, el-Câmiu li Ahkâm'il Kur'ân [Tefsîr'ul Kurtubî], 14/98)

2. Mukâtil bin Süleymân'ın benzer açıklamaları için bkz. Malatî, et-Tenbîh, sf. 66-67.

وَأَمَّا قَوْلُ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ:

﴿وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى ۞ قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا.﴾ [طه: ١٢٤-١٢٥]،

وَقَالَ فِي الْآيَةِ الْأُخْرَى:

﴿فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ.﴾ [ق: ٢٢].

فَقَالُوا: كَيْفَ يَكُونُ هٰذَا مِنَ الْكَلَامِ الْمُحْكَمِ؟ يَقُولُ: إِنَّهُ أَعْمَى،

وَيَقُولُ:

﴿فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ.﴾ [ق: ٢٢]

{Yirmi Birinci Mesele: “Kıyâmet Günü Kör Olarak Haşredeceğiz” Tâ-Hâ 20/124 Âyeti Hakkında Zındıklar’ın Şüphesi}

Allâh Azze ve Celle’nin şu kavline gelince:

“… ve Biz onu Kıyâmet Günü kör olarak haşredeceğiz. O da (şöyle) diyecek: Ben görmekte olan biriyken, beni niye kör olarak haşrettin Rabbim?” (Tâ-Hâ 20/124-125)

Başka bir âyette ise şöyle buyurmaktadır:

“Artık bugün görüş gücün keskindir.” (Kâf 50/22)

Bunun üzerine Zındıklar dedi ki: “Muhkem Kelâm’da bu nasıl olur? Bir yerde kör olduğunu söylüyor ve bir yandan da şöyle buyurmaktadır:

“Artık bugün görüş gücün keskindir.” (Kâf 50/22)”

فَشَكُّوا فِي الْقُرْآنِ. أَمَّا قَوْلُهُ:

﴿وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى.﴾ [طه: ١٢٤]، يَعْنِي: عَنْ حُجَّتِهِ، ﴿قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى.﴾ [طه: ١٢٥] عَنْ حُجَّتِي، ﴿وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا.﴾ [طه: ١٢٥] لَهَا، مُخَاصِمًا بِهَا.

فَذٰلِكَ قَوْلُهُ:

﴿فَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ الْأَنْبَاءُ يَوْمَئِذٍ.﴾ [القصص: ٦٦]، يَقُولُ: اَلْحُجَجُ، ﴿فَهُمْ لَا يَتَسَاءَلُونَ.﴾ [القصص: ٦٦].

وَأَمَّا قَوْلُهُ:

﴿فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ.﴾ [ق: ٢٢]:

Böylece Zındıklar Kur’ân’da şüphe ettiler.

Allâh Subhânehu ve Teâlâ’nın şu kavline gelince:

“… ve Biz onu Kıyâmet Günü”, yani hüccetine (getireceği delillere) karşı **“kör olarak haşredeceğiz. Derki: Beni niye kör olarak haşrettin Rabbim?”** hüccetim (delillerim) hususunda (kör) **“Hâlbuki ben görmekte olan biriydim”** (Tâ-Hâ 20/124-125) Yani onlara

dayanarak tartışırdım.

İşte bu Allâh'ın şu kavlidir:

"Artık o gün, haberler onlar için körelmiştir..." Yani hüccetler diyor. **"birbirlerine de soramazlar."** (el-Kasas 28/66)

[1]

Allâh Subhânehu ve Teâlâ'nın şu kavline gelince:

"Artık bugün görüş gücün keskindir." (Kâf 50/22)

وَذٰلِكَ أَنَّ الْكَافِرَ إِذَا خَرَجَ مِنْ قَبْرِهِ شَخَصَ بَصَرُهُ، وَلَا يَطْرِفُ بَصَرُهُ حَتَّى يُعَايِنَ جَمِيعَ مَا كَانَ يُكَذِّبُ بِهِ مِنْ أَمْرِ الْبَعْثِ،

فَذٰلِكَ قَوْلُهُ:

﴿لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هٰذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ.﴾، يَقُولُ: غِطَاءُ الْآخِرَةِ، ﴿فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ.﴾ [ق: ٢٢]، يَحِدُّ النَّظَرَ، لَا يَطْرِفُ حَتَّى يُعَايِنَ جَمِيعَ مَا كَانَ يُكَذِّبُ بِهِ مِنْ أَمْرِ الْبَعْثِ؛

فَهٰذَا تَفْسِيرُ مَا شَكَّتْ فِيهِ الزَّنَادِقَةُ.

Bunun sebebine gelince, kâfirler kabrinden çıkıp gözleri yuvalarından fırlayınca gözlerini kırpmazlar, bu durum diriliş emrinden yalanladıkları her şeyi görünceye kadar devam eder.

İşte bu Allâh'ın şu kavlidir:

"Andolsun, sen bundan gaflet içindeydin; işte Biz de senin üzerindeki örtüyü açıp kaldırdık." Allâh diyor ki âhiret örtüsünü (açıp kaldırdık), **"Artık bugün görüş gücün keskindir."** (Kâf 50/22) Görüş gücün görmenin en üst seviyesindedir. Diriliş emrinden yalanladığı her şeyi görünceye kadar kâfir gözlerini kırpmaz.

[2] İşte Zındıkların şüphe ettikleri şeyin izahı budur.

1. Kâfirlerin Kıyâmet Günü kör olarak haşredilmesinin, hüccet ve delil bakımından körlük şeklinde tefsîri Ebû Sâlih ve Mücâhid'den nakledilmiştir. İbnu Abbâs ise bilinen manada körlük olarak tefsîr etmiş ve şöyle demiştir:

"Kabirden çıkarıldığı zaman görür vaziyette çıkar, mahşer yerine sevkedildiğinde ise kör olur." (Bkz. Taberî, Câmi'ul Beyân [Tefsîr'ut Taberî], thk: Turkî, 16/200-202 ve İbn'ul Cevzî, Zâd'ul Mesîr, 3/181)

Bu ikinci manaya göre de müşkilat söz konusu değildir. Zira buna göre kâfirler, Kıyâmet'in belirli bir zamanında kör iken, başka bir zamanında ise görür vaziyette olacaklardır. Vallâhu A'lem.

2. Mukâtil bin Süleymân'ın benzer açıklamaları için bkz. Malatî, et-Tenbîh, sf. 67.

وَأَمَّا قَوْلُهُ لِمُوسَى:

﴿إِنَّنِي مَعَكُمَا أَسْمَعُ وَأَرَى.﴾ [طه: ٤٦]،

وَقَالَ فِي آيَةٍ أُخْرَى:

﴿إِنَّا مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ.﴾ [الشعراء: ١٥].

وَقَالُوا: كَيْفَ قَالَ:

﴿إِنَّنِي مَعَكُمَا.﴾ [طه: ٤٦]،

وَقَالَ فِي آيَةٍ أُخْرَى:

{Yirmi İkinci Mesele: “Ben Sizinle Birlikteyim; İşitiyorum ve Görüyorum” Tâ-Hâ 20/46 Âyeti Hakkında Zındıklar’ın Şüphesi}

Allâh Subhânehu ve Teâlâ’nın, Mûsâ Aleyh’is Selâm’a şu buyruğuna gelince:

“Doğrusu Ben sizinle birlikteyim; işitiyorum ve görüyorum.” (Tâ-Hâ 20/46)

Başka bir âyette ise şöyle buyurmaktadır:

“Şüphesiz sizinle birlikteyiz, işitmekteyiz.” (eş-Şu’arâ 26/15)

Zındıklar dedi ki: Nasıl olur da şöyle buyurdu:

“Ben sizinle birlikteyim.” (Tâ-Hâ 20/46)

Başka bir âyette de şöyle buyurmaktadır:

﴿إِنَّا مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ.﴾ [الشعراء: ١٥].

فَشَكُّوا فِي الْقُرْآنِ مِنْ أَجْلِ ذٰلِكَ. أَمَّا قَوْلُهُ:

﴿إِنَّا مَعَكُمْ.﴾ [الشعراء: ١٥]،

فَهٰذَا فِي مَجَازِ اللُّغَةِ. يَقُولُ الرَّجُلُ لِلرَّجُلِ: إِنَّا سَنُجْرِي عَلَيْكَ رِزْقَكَ، إِنَّا سَنَفْعَلُ بِكَ كَذَا خَيْرًا. وَأَمَّا قَوْلُهُ:

﴿إِنَّنِي مَعَكُمَا أَسْمَعُ وَأَرَى.﴾ [طه: ٤٦]،

فَهُوَ جَائِزٌ فِي اللّغَةِ، يَقُولُ الرَّجُلُ الْوَاحِدُ لِلرَّجُلِ: سَأجْرِي عَلَيْكَ رِزْقَكَ، أَوْ سَأَفْعَلُ بِكَ خَيْرًا.

“Şüphesiz sizinle birlikteyiz, işitmekteyiz.” (eş-Şu’arâ 26/15)

İşte bu yüzden (biz şeklinde çoğul hitap kullanılmasından dolayı) Kur’ân’da şüphe ettiler.

Allâh Subhânehu ve Teâlâ’nın şu kavline gelince:

“Ben sizinle birlikteyim.” (Tâ-Hâ 20/46)

[1] Bu lügatte bulunan mecâzdandır. Bir adam başka bir adama şöyle der: “Kesinlikle biz sana rızkını yağdıracağız. Hiç şüphesiz biz sana şöyle şöyle hayır yapacağız.” (Biz diye hitap eder.)

Allâh Subhânehu ve Teâlâ’nın şu kavline gelince:

“Ben sizinle birlikteyim; işitir ve görürüm.” (Tâ-Hâ 20/46)

Lügatte bu câizdir. Bir adam başka bir adama “Kesinlikle ben sana rızkını yağdıracağım.” Veya [2] “Ben sana iyilikte bulunacağım.” der.

1. İmâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh İmâm Ahmed Rahimehullâh’ın kullandığı mecâz lafzı hakkında şöyle demektedir:

“Seleften ve imâmlardan hiç kimse bunu söylemedi ve İmâm Ahmed Rahimehullâh hâricinde imâmların hiçbirinin kelâmında “mecâz” lafzı bilinmemektedir. İmâm Ahmed Rahimehullâh ise yazdığı “er-Raddu ale’z Zenâdikati ve’l Cehmiyye” isimli eserde “Bu Kur’ân’ın mecâzındandır” demiştir. Bunu (Kur’ân’ın mecâzı ifadesini) mutlak olarak ilk söyleyen Ebû Ubeyde Ma’mer İbn’ul Musennâ’dır, bunu tasnif etmiş olduğu “Mecâz’ul Kur’ân” isimli kitâbında zikretmiştir. Sonra öncekilerin indinde bunun manası “Lügatte câiz olan ve yapılabilecek şey”dir. O hâlde mecâz kelimesi onların indinde “cevâz” kelimesinden türemiştir. Bu fukahâ’nın “Gerekli olan ve câ’iz olan anlaşma” demesine benzemektedir. Sonraki dönem âlimlerin birçoğu ise bu kelimeyi “hâkîkat manasından mecâz manasında yorumlama” manasına gelen “cevâz” manasında kıldılar. Yine şüphe yok ki “mecâz” (insanlar indinde) hâkîkate dönüşüne kadar yayılır ve meşhurlaşır.” (İbnu Teymiyye, Mecmû’ul Fetâvâ, 12/277)

Yine Şeyh’ul İslâm Rahimehullâh şöyle demektedir:

“Her hâlükârda bu taksimat (mecâz-hakikat ayrımı) üçüncü asır geçtikten sonra ortaya atılmış bir ıstılâhtır. Ne Sahâbe, ne onlara güzellikle tâbi olanlar, ne de Mâlik, Sevrî, Evzâ’î, Ebû Hanife ve Şafi’î Rahimehumullâh gibi ilim hususunda meşhur olan imâmlardan biri bunun hakkında konuşmamıştır. Hatta Halîl, Sîbeveyh, Ebû Amr İbn’ul Alâ ve benzeri lügat ve nahiv imâmları da bunun hakkında konuşmamıştır.

“Mecâz” lafzını kullandığı bilinen ilk kişi Ebû Ubeyde Ma’mer İbn’ul Musennâ’dır, bu lafzı da kitâbında kullanmıştır. Ama o “mecâz” kelimesiyle hakikatin karşısında yer alan şeyi kastetmemiştir.

Âyetin mecâzı ile sadece âyetin kendisiyle tabir edildiği şeyi kastetmektedir. Bundan dolayı Ebu’l Huseyn Basrî ve benzeri usûlcüler şöyle dediler:

Hakikati mecâzdan ayırdetmek birkaç farklı yoldan bilinir. Bunlardan biri lügat ehlinin konu hakkında şöyle diyerek belirtmeleridir: Bu hakikattir bu da mecâzdır. Bu kişi ilimsizce konuşmuştur. Lügat ehlinin böyle söylediğini söylemek zanndır ki lügat ehlinden hiçbiri böyle bir şey söylememiştir, ne de ümmetin selefinden ve âlimlerinden hiç kimse böyle bir şey söylemiştir. Bu sadece muhdes bir ıstılâhtır. Çoğunlukla Mu’tezile’den ve benzerlerinden olan kelâmcılar kullanmıştır. Şüphesiz böyle bir söz ne fıkıh, ne de usûl, tefsîr, hadîs ehli ve seleften benzerlerinden hiçbirinin sözünde vuku bulmamıştır.

İşte bu Şâfi’î -ki o Usûl’ul Fıkıh konusunda konuşanların ilkidir- böyle bir taksimat yapmadığı gibi hakikat ve mecâz lafızlarını da kullanmamıştır.

Aynı şekilde Muhammed İbn’ul Hasan’ın Arapçaya dayanan meseleler hakkında “el-Câmi’ul Kebîr”

isimli eserinde ve başka eserlerinde bilinen sözleri vardır, o da hakikat ve mecâz lafızlarını kullanmamıştır.

Yine İmâm Ahmed bin Hanbel Rahimehullâh müstesnâ diğer imâmlarından hiçbirinin sözlerinde de mecâz lafzı kullanılmamıştır. İmâm Ahmed bin Hanbel Rahimehullâh ise er-Raddu ale'l Cehmiyye isimli kitabında "Hiç şüphesiz Biz", "Biz" ve Kur'ân'da buna benzer sözler hakkında şöyle demektedir:

"Bu lügatte bulunan mecâzdandır. Bir adam şöyle der: "Kesinlikle biz sana şunu şunu vereceğiz. Hiç şüphesiz biz sana şöyle şöyle yapacağız."

İmâm Ahmed Rahimehullâh bunun lügatın mecâzından olduğunu zikretti.

İmâm Ahmed'in mezhebinde bulunan ashâbından Kadı Ebû Ya'lâ, İbnu Akîl, Ebu'l Hattâb ve benzerlerinden "Kur'ân'da mecâz vardır" diyenler bununla delil getirmişlerdir.

Ebu'l Hasan Hırzî, Ebû Abdullâh bin Hâmid ve Ebu'l Fadl Temimî bin Ebi'l Hasan Temimî gibi İmâm Ahmed'in ashâbından diğerleri ise Kur'ân'da mecâz bulunduğunu reddetmişlerdir. Yine Muhammed bin Huveyzi Mendâd ve Mâlikîlerden başkaları da Kur'ân'da mecâzın bulunduğunu reddetmişlerdir. Dâvûd bin Alî ve oğlu Ebû Bekir de Kur'ân'da mecâzın bulunduğunu reddetmişlerdir ve Münzir bin Sa'îd el-Ballutî de bu hususta kitap tasnif etmiştir.

Bazı insanlar bu konuda İmâm Ahmed'den iki rivayet aktarmıştır.

Diğer imâmlara gelince: Ne onlardan hiçbiri ne Ahmed'in ashâbının mutekaddimûnundan hiç kimse, ne de Mâlik, Şâfi'î veya Ebû Hanîfe "Kur'ân'da mecâz vardır" dememişlerdir.

Zira lafızların hakikat ve mecâz'a taksimi ancak (hicrî) dört yüzüncü yıllarda yaygınlaştı. Kullanımının başlangıcı ise (hicrî) üç yüzüncü yıllarında gerçekleşmiştir. Ben bunun ikinci yüz yıllarında mevcut olduğunu bilmiyorum, en fazla olduysa ikinci yüz yılın sonlarında olmuştur.

Ahmed ve diğerlerinin böyle bir taksimattan söz ettiğini redd edenler dediler ki: "Ahmed'in söylediği "Bu lügatta bulunan mecazdandır" sözünün manası bunun yardımcıları olan tek ve azim bir kişinin "Biz şunu yaptık, şunu yaparız" ve benzeri kullanımların lügatte câ'iz olan kullanımlarından olmasıdır."

Şöyle dediler: "Ahmed bununla lafzın vazedildiği mana dışında kullanıldığını söylemek istemedi." (İbnu Teymiyye, Mecmû'ul Fetâvâ, 7/88-89)

Allâme İbn'ul Kayyim Rahimehullâh şöyle demektedir:

"Kelamı hakikat ve mecâza ayırmanın kendilerinden sâdır olduğu bilinen ilk kişiler Mu'tezile ve Cehmiyye'dir." (İbn'ul Kayyim, Muhtasar'us Sevâ'ik, 341)

2. Mukâtil bin Süleymân'ın benzer açıklamaları için bkz. Malatî, et-Tenbîh, sf. 67-68.

قَالَ الْخَلَّالُ: أَخْبَرَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ جَابِرٍ، قَالَ: ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَبِيبٍ قَالَ: قَالَ أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ رَحِمَهُ اللّٰهُ:

كَتَبْتُ مِنَ الْعَرَبِيَّةِ أَكْثَرُ مِمَّا كَتَبَ أَبُو عَمْرٍو الشَّيْبَانِيُّ.

Hallâl dedi ki: İbrâhîm bin Ca'fer bin Câbir bana haber verdi. Dedi ki: Muhammed bin Habîb bize tahdîs etti. Dedi ki: Ahmed bin Hanbel Rahimehullâh dedi ki:

[1] "Ben, Ebû Amr eş-Şeybânî'nin yazdığından daha fazla Arapça hakkında yazdım."

1. İmâm Ahmed Rahimehullâh, bu sözü zikrederek yukarıda Allâhu Teâlâ'nın Kur'ân'da muhtelif yerlerde kullandığı "biz" sözüne dair açıklamalarını lugat bilgisine dayanarak yaptığını söylemek istemiş olmalıdır. Bu ifade, kitabın bazı baskılarında yer almamaktadır. Bu ifade el-Acmî'nin tahkikinde yer almaktadır. Bu ibâre Tabakât'ul Hanâbile'de şöyle geçmektedir:

“Muhammed bin Habîb’in kendisinden rivayet ettiğine göre Ahmed şöyle dedi: “Ben, Ebû Amr İbn’ul Alâ’nın yazdığından daha fazla Arapça hakkında yazdım.” Kendisine tefsîr ve rivayetler ile ilgili olan lügatte bulunan lafızlar hakkında sorulurdu, o ise en açık cevapla ve en fasih hitâbet ile bunu cevaplandırırdı.” (İbnu Ebî Ya’lâ, Tabakât’ul Hanâbile, 1/7-8)

İsmi geçen bu iki zat, yani Ebû Amr eş-Şeybânî (v.210H) ve Ebû Amr İbn’ul Alâ (v.154H) lugat âlimleri olup ayrı kişilerdir.

قَالَ الْإِمَامُ أَحْمَدُ رَحِمَهُ اللّٰهُ:

وَكَانَ الْجَهْمُ وَشِيعَتُهُ كَذٰلِكَ دَعَوُا النَّاسَ إِلَى الْمُتَشَابِهِ مِنَ الْقُرْآنِ وَالْحَدِيثِ، فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا بِكَلَامِهِمْ بَشَرًا كَثِيرًا.

فَكَانَ مِمَّا بَلَغَنَا مِنْ أَمْرِ الْجَهْمِ عَدُوِّ اللّٰهِ أَنَّهُ كَانَ مِنْ أَهْلِ خُرَاسَانَ مِنْ أَهْلِ التِّرْمِذِ، وَكَانَ صَاحِبَ خُصُومَاتٍ وَكَلَامٍ، وَكَانَ أَكْثَرُ كَلَامِهِ فِي اللّٰهِ، فَلَقِيَ أُنَاسًا مِنَ الْمُشْرِكِينَ، يُقَالُ لَهُمْ "السُّمَنِيَّةُ"، فَعَرَفُوا الْجَهْمَ،

فَقَالُوا لَهُ: نُكَلِّمُكَ، فَإِنْ ظَهَرَتْ حُجَّتُنَا عَلَيْكَ دَخَلْتَ فِي دِينِنَا، وَإِنْ ظَهَرَتْ حُجَّتُكَ عَلَيْنَا دَخَلْنَا فِي دِينِكَ!

{Birinci Mesele: Cehmiyye’nin Ortaya Çıkışı ve Allâh Hakkındaki Batıl İnançları}

İmâm Ahmed Rahimehullâh dedi ki: Cehm ve taraftarları da bu şekilde insanları Kur’ân’ın ve
[1] hadîslerin müteşâbihlerine davet ettiler. Böylece hem kendileri saptılar, hem de sözleriyle birçok insanı saptırdılar. Allâh’ın düşmanı Cehm hakkında bize ulaşan bilgiler şunlardır:

[2] Tirmiz ehlinden olup Horasanlıdır, tartışmacı ve kelâmcıydı. Kelâmının çoğu ise Allâh
[3] hakkındaydı. Kendilerine “es-Sümeniyye” adı verilen müşrik bir toplulukla karşılaştı. Onlar Cehm’i tanıdılar.

Ona dediler ki: “Seninle konuşalım. Eğer bizim hüccetlerimiz karşısında yenilirsen, bizim dînimize girersin, yok eğer biz senin hüccetlerin karşısında yenilirsek, biz senin dînine gireriz.”
[4]

فَكَانَ مِمَّا كَلَّمُوا بِهِ الْجَهْمَ أَنْ قَالُوا لَهُ:

أَلَسْتَ تَزْعُمُ أَنَّ لَكَ إِلٰهًا؟

قَالَ الْجَهْمُ: نَعَمْ.

فَقَالُوا لَهُ: فَهَلْ رَأَيْتَ إِلٰهَكَ؟

قَالَ: لَا.

قَالُوا: فَهَلْ سَمِعْتَ كَلَامَهُ؟

قَالَ: لَا.

قَالُوا: فَشَمَمْتَ لَهُ رَائِحَةً؟

Cehm ile konuştuklarının arasında onların Cehm'e söyledikleri şu hususlar vardı:

"Sen bir ilahın olduğunu iddia etmiyor musun?"

Cehm dedi ki: "Evet."

Ona dediler ki: "Peki sen bu ilahını gördün mü?"

Cehm dedi ki: "Hayır."

Dediler ki: "Peki ya ilahının sözlerini işittin mi?"

Cehm dedi ki: "Hayır."

Dediler ki: "Ya ilahının kokusunu aldın mı?"

قَالَ: لَا.

قَالُوا: فَهَلْ وَجَدْتَ لَهُ حِسًّا؟

قَالَ: لَا.

قَالُوا: فَوَجَدْتَ لَهُ مَجَسًّا؟

قَالَ لَا.

قَالُوا: فَمَا يُدْرِيكَ أَنَّهُ إِلٰهٌ؟!

قَالَ: فَتَحَيَّرَ الْجَهْمُ، فَلَمْ يَدْرِ مَنْ يَعْبُدُ أَرْبَعِينَ يَوْمًا!!

Cehm dedi ki: "Hayır."

Dediler ki: "Peki ilahını hissettin mi?"

Cehm dedi ki: "Hayır."

Dediler ki: “Peki ilahına hiç dokundun mu?”

Cehm dedi ki: “Hayır.”

[5] Dediler ki: “Peki onun ilah olduğunu nereden biliyorsun?”

[6] İmâm Ahmed dedi ki: Bu soru karşısında Cehm şaşırdı ve kırk gün boyunca neye ibâdet edeceğini bilemedi.

ثُمَّ إِنَّهُ اسْتَدْرَكَ حُجَّةً مِثْلَ حُجَّةِ زَنَادِقَةِ النَّصَارَى، وَذٰلِكَ أَنَّ زَنَادِقَةَ النَّصَارَى يَزْعُمُونَ أَنَّ الرُّوحَ الَّتِي هِيَ فِي عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ هِيَ رُوحُ اللّٰهِ، مِنْ ذَاتِ اللّٰهِ، فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يُحْدِثَ أَمْرًا دَخَلَ فِي بَعْضِ خَلْقِهِ، فَتَكَلَّمَ عَلَى لِسَانِ خَلْقِهِ، فَيَأْمُرُ بِمَا شَاءَ، وَيَنْهَى عَمَّا شَاءَ، وَهُوَ رُوحٌ غَائِبٌ عَنِ الْأَبْصَارِ.

فَاسْتَدْرَكَ الْجَهْمُ حُجَّةً مِثْلَ هٰذِهِ الْحُجَّةِ؛

فَقَالَ لِلسُّمَنِيِّ: أَلَسْتَ تَزْعُمُ أَنَّ فِيكَ رُوحًا؟

Sonra, Hristiyanlar’ın zındıklarının delillerine benzeyen bir delil buldu. Şöyle ki, Hristiyan zındıklar, Îsâ bin Meryem Aleyh’is Selâm’ın içindeki ruhun Allâh’ın ruhu olduğunu, Allâh’ın zatından bir ruh olduğunu iddia ettiler.

(İddialarına göre) Allâh, bir şey meydana getirmek istediği zaman, mahlûkâtından bazısının içine girer, mahlûkâtının diliyle konuşur ve onun dilinden dilediğini emreder, dilediğini de nehyeder. O gözlerin göremediği bir ruhtur…

Cehm bu delil gibi bir delil buldu.

Ardından Sümenî olan kişiye dedi ki: “Sen içinde bir ruh olduğunu iddia etmiyor musun?”

قَالَ: نَعَمْ.

فَقَالَ: فَهَلْ رَأَيْتَ رُوحَكَ؟

قَالَ: لَا.

قَالَ: فَهَلْ سَمِعْتَ كَلَامَهُ؟

قَالَ: لَا.

قَالَ: فَوَجَدْتَ لَهُ حِسًّا أَوْ مَجَسًّا؟

قَالَ: لَا.

Adam şöyle dedi: “Evet.”

Bunun üzerine Cehm dedi ki: “Peki sen ruhunu gördün mü?”

Adam şöyle dedi: “Hayır, görmedim.”

Cehm dedi ki: “Peki ruhunun sözlerini duydun mu?”

Adam şöyle dedi: “Hayır, duymadım.”

Cehm dedi ki: “Peki ruhunu hissettin mi veya dokundun mu?”

Adam şöyle dedi: “Hayır, hissetmedim.”

قَالَ: فَكَذٰلِكَ اللّٰهُ لَا يُرَى لَهُ وَجْهٌ، وَلَا يُسْمَعُ لَهُ صَوْتٌ، وَلَا يُشَمُّ لَهُ رَائِحَةٌ، وَهُوَ غَائِبٌ عَنِ الْأَبْصَارِ، وَلَا يَكُونُ فِي مَكَانٍ دُونَ مَكَانٍ!.

وَوَجَدَ ثَلَاثَ آيَاتٍ فِي الْقُرْآنِ مِنَ الْمُتَشَابِهِ:

قَوْلَهُ تَعَالَى:

﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ.﴾ [الشورى: ١١]،

وَقَوْلَهُ:

﴿وَهُوَ اللّٰهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ.﴾ [الأنعام: ٣]،

Cehm dedi ki: “İşte Allâh da böyledir. O’nun yüzü görülmez, sesi işitilmez, kokusu alınmaz. O gözler tarafından görülemez. Bir mekânda olup da başka bir mekânda olmaması söz konusu [7] değildir.”

[8] Cehm, (bu iddiasına dayanak olarak) müteşâbih olan Kur’ân’dan üç âyet buldu:

Allâhu Teâlâ’nın şu kavli:

“O’nun benzeri gibi olan hiçbir şey yoktur.” (eş-Şûrâ 42/11)

Yine Allâhu Teâlâ’nın şu kavli:

“Göklerde ve yerde Allâh O’dur.” (el-En’âm 6/3)

وَقَوْلَهُ:

﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ﴾ [الأنعام: ١٠٣].

فَبَنَى أَصْلَ كَلَامِهِ كُلِّهِ عَلَى هٰؤُلَاءِ الْآيَاتِ، وَتَأَوَّلَ الْقُرْآنَ عَلَى غَيْرِ تَأْوِيلِهِ، وَكَذَّبَ بِأَحَادِيثِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَزَعَمَ أَنَّ مَنْ وَصَفَ مِنَ اللّٰهِ شَيْئًا مِمَّا وَصَفَ بِهِ نَفْسَهُ فِي كِتَابِهِ، أَوْ حَدَّثَ بِهِ عَنْهُ رَسُولُهُ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ كَافِرًا وَكَانَ مِنَ الْمُشَبِّهَةِ. فَأَضَلَّ بِكَلَامِهِ بَشَرًا كَثِيرًا، وَتَبِعَهُ عَلَى قَوْلِهِ رِجَالٌ مِنْ أَصْحَابِ أَبِي حَنِيفَةَ، وَأَصْحَابِ عَمْرِو بْنِ عُبَيْدٍ بِالْبَصْرَةِ، وَوَضَعَ دِينَ الْجَهْمِيَّةِ.

Ve Allâhu Teâlâ'nın şu kavli:

"Gözler O'nu idrak edemez; O ise bütün gözleri idrak eder." (el-En'âm 6/103)

İşte mezhebinin esâsının tümünü bu âyetler üzerine inşa edip Kur'ân'ı tevil edilmesi gereken dışında bir şekilde tevil etti ve Rasûlullâh Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'in hadîslerini de yalanladı. Her kim Allâh Subhânehu ve Teâlâ'nın Kitâbı'nda Kendisini vasfettiği şekilde Allâh'dan bir şeyi vasfeder yahut Rasûlu Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'in söylediği şekilde O'ndan [9][10] bir şeyi vasfederse onun kâfir olacağını ve Müşebbihe'ye dâhil olacağını iddia etti. Böylece sözleriyle birçok insanı saptırdı. Bu görüşüne Ebû Hanife'nin ashâbından ve Basra'da [11] Amr bin Ubeyd'in ashâbından birçok kimse tâbi oldu. Bu suretle Cehm, "Cehmiyye" dînini [12] kurmuş oldu.

فَإِذَا سَأَلَهُمُ النَّاسُ عَنْ قَوْلِ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾ [الشورى: ١١] وَمَا تَفْسِيرُهُ؟

يَقُولُونَ: لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ مِنَ الْأَشْيَاءِ، وَهُوَ تَحْتَ الْأَرْضِينَ السَّبْعِ كَمَا هُوَ عَلَى الْعَرْشِ، وَلَا يَخْلُو مِنْهُ مَكَانٌ، وَلَا يَكُونُ فِي مَكَانٍ دُونَ مَكَانٍ، وَلَمْ يَتَكَلَّمْ وَلَا يَتَكَلَّمُ، وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِ أَحَدٌ فِي الدُّنْيَا، وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِ أَحَدٌ فِي الْآخِرَةِ، وَلَا يُوصَفُ وَلَا يُعْرَفُ بِصِفَةٍ وَلَا يَفْعَلُ، وَلَا لَهُ غَايَةٌ وَلَا لَهُ مُنْتَهَى، وَلَا يُدْرَكُ بِعَقْلٍ، وَهُوَ وَجْهٌ كُلُّهُ، وَهُوَ عِلْمٌ كُلُّهُ، وَهُوَ سَمْعٌ كُلُّهُ، وَهُوَ بَصَرٌ كُلُّهُ، وَهُوَ نُورٌ كُلُّهُ، وَهُوَ قُدْرَةٌ كُلُّهُ

İnsanlar onlara Allâh Subhânehu ve Teâlâ'nın **"O'nun benzeri gibi olan hiçbir şey yoktur."** (eş-Şûrâ 42/11) kavli hakkında ve bu âyetin tefsirinin ne olduğunu sorduğu zaman şöyle derler:

"Eşyadan O'nun benzeri gibi olan hiçbir şey yoktur, nasıl Arş üzerinde bulunuyorsa yedi kat yer altında da öylece bulunmaktadır.

O'nun olmadığı bir yer yoktur, belli bir yerde olup da diğer yerde olmaması söz konusu değildir [13] (her yerdedir). Konuşmamıştır ve konuşmayacaktır. Hiç kimse O'na dünyada bakamaz ve hiç kimse O'na âhirette de bakamaz. Herhangi bir sıfatla ve fiille ne vasıflandırılır, ne de bilinir! [14] O'nun gâyesi ve O'nun müntehâsı (ucu bucağı, belli bir sınırı) yoktur. Akıl ile idrak olunmaz. O bütünüyle "Vech'dir (yüzdür)", bütünüyle "İlim'dir", bütünüyle "Sem'dir (işitmedir)", bütünüyle "Basar'dır (görmedir)", bütünüyle "Nûr'dur", bütünüyle "Kudret'tir".

وَلَا يَكُونُ شَيْئَيْنِ مُخْتَلِفَيْنِ، وَلَا يُوصَفُ بِوَصْفَيْنِ مُخْتَلِفَيْنِ، وَلَيْسَ لَهُ أَعْلَى وَلَا أَسْفَلُ، وَلَا نَوَاحٍ وَلَا جَوَانِبَ، وَلَا يَمِينَ وَلَا شِمَالَ، وَلَا هُوَ ثَقِيلٌ وَلَا خَفِيفٌ، وَلَا لَهُ لَوْنٌ وَلَا لَهُ جِسْمٌ، وَلَيْسَ بِمَعْلُومٍ أَوْ مَعْقُولٍ، وَكُلُّ مَا خَطَرَ بِقَلْبِكَ أَنَّهُ شَيْءٌ تَعْرِفُهُ فَهُوَ عَلَى خِلَافِهِ!

قَالَ أَحْمَدُ رَحِمَهُ اللّٰهُ:

فَقُلْنَا هُوَ شَيْءٌ؟

فَقَالُوا: هُوَ شَيْءٌ لَا كَالْأَشْيَاءِ.

[15] İki farklı şey olamayacağı gibi, iki farklı sıfatla da vasıflandırılamaz. O'nun aşağısı ve yukarısı, etrafı ve yönü olmadığı gibi sağı ve solu da yoktur. Ağır da değildir hafif de değildir.
[16] O'nun rengi de O'nun cismi de yoktur. Ma'lûm (bilinen bir şey) ve Ma'kûl (akılla idrak
[17] edilebilir) değildir. O, O'nun bildiğin bir şey olduğuna dâir kalbinle vehmettiğin her şeyin
[18] hilâfınadır."

Ahmed Rahimehullâh dedi ki:

Bunun üzerine dedik ki: "Allâh Celle Celâluhu bir şey midir?"

Cehmîler dedi ki: "O bir şeydir, fakat diğer şeyler gibi değildir."

فَقُلْنَا: إِنَّ الشَّيْءَ الَّذِي لَا كَالْأَشْيَاءِ قَدْ عَرَفَ أَهْلُ الْعَقْلِ أَنَّهُ لَا شَيْءَ.

فَعِنْدَ ذٰلِكَ، تَبَيَّنَ لِلنَّاسِ أَنَّهُمْ لَا يُثْبِتُونَ شَيْئًا، وَلٰكِنَّهُمْ يَدْفَعُونَ عَنْ أَنْفُسِهِمُ الشُّنْعَةَ بِمَا يُقِرُّونَ مِنَ الْعَلَانِيَةِ.

فَإِذَا قِيلَ لَهُمْ: مَنْ تَعْبُدُونَ؟

قَالُوا: نَعْبُدُ مَنْ يُدَبِّرُ أَمْرَ هٰذَا الْخَلْقِ.

فَقُلْنَا: هٰذَا الَّذِي يُدَبِّرَ أَمْرَ هٰذَا الْخَلْقِ هُوَ مَجْهُولٌ لَا يُعْرَفُ بِصِفَةٍ؟

قَالُوا: نَعَمْ.

Biz dedik ki: "Hiç şüphesiz akıl sahipleri, diğer şeylere benzemeyen şeyin hiçbir şey olduğunu
[19] bilmektedirler."

Bu sûretle Cehmîlerin (yaratıcı olarak) hiçbir şeyi kabul etmedikleri fakat aleni olarak (insanlara karşı) kabul ettikleri şeylerle kendilerinden rezâleti gidermeye çalıştıkları insanlar

nezdinde apaçık ortaya çıktı.

Kendilerine şöyle denildiği zaman: “Siz kime ibâdet ediyorsunuz?”

Cehmîler şöyle derler: “Bu mahlûkâtın işlerini düzenleyene ibâdet ediyoruz.”

Biz dedik ki: “Peki, bu mahlûkâtın işlerini düzenleyen Zat hiçbir sıfatla bilinemeyen, meçhul bir varlık mıdır?”

Cehmîler “Evet” dediler.

قُلْنَا: قَدْ عَرَفَ الْمُسْلِمُونَ أَنَّكُمْ لَا تُثْبِتُونَ شَيْئًا، وَإِنَّمَا تَدْفَعُونَ عَنْ أَنْفُسِكُمُ الشَّنْعَةَ بِمَا تُظْهِرُونَ.

وَقُلْنَا لَهُمْ: هٰذَا الَّذِي يُدَبِّرُ: هُوَ الَّذِي كَلَّمَ مُوسَى؟

قَالُوا: لَمْ يَتَكَلَّمْ وَلَا يُكَلَّمُ، لِأَنَّ الْكَلَامَ لَا يَكُونُ إِلَّا بِجَارِحَةٍ، وَالْجَوَارِحُ عَنِ اللّٰهِ مَنْفِيَّةٌ.

فَإِذَا سَمِعَ الْجَاهِلُ قَوْلَهُمْ يَظُنُّ أَنَّهُمْ مِنْ أَشَدِّ النَّاسِ تَعْظِيمًا لِلّٰهِ سُبْحَانَهُ، وَلَا يَشْعُرُ أَنَّهُمْ إِنَّمَا يَعُودُ قَوْلُهُمْ إِلَى فِرْيَةٍ فِي اللّٰهِ، وَلَا يَعْلَمُ أَنَّهُمْ إِنَّمَا يَعُودُ قَوْلُهُمْ إِلَى ضَلَالَةٍ وَكُفْرٍ.

[20] Biz dedik ki: “Müslümanlar, sizin (yaratıcı olarak) hiçbir şeyi isbat (kabul) etmediğinizi ve
[21] sadece izhâr ettiğiniz şeylerle kendinizden rezâleti gidermeye çalıştığınızı biliyorlar.”

Yine biz onlara dedik ki: “O işleri düzenleyen Zat, Mûsâ Aleyh’is Selâm ile konuşan mıdır?”

Cehmîler dediler ki: “Hayır O, konuşmadı ve O’nunla konuşulmaz, zira kelâm ancak bir uzuv (organ) vasıtasıyla olur, Allâh’da ise uzuv (organ) olmaz.”

Câhil bir adam bunların sözlerini işittiğinde, insanlar arasında Allâh Subhânehu’yu en çok tazim edenlerin bunlar olduğunu zanneder. Onların sözlerinin sadece Allâh Subhânehu ve Teâlâ hakkında iftirâ içeren sözler sarf etmeye vardığının şuuruna varmaz. O bunların
[22] sözlerinin sadece dalâlete ve küfre döndüğünü de bilmez.
1. İbnu Batta Rahimehullâh şöyle demektedir,

“Allâh size rahmet etsin, bilin ki kardeşlerinden olan şeytanlar, Kur’ân’ın müteşâbihleriyle tartışmayı mülhid Cehmiyye’den küfür ve dalâlet reislerine ilkâ etti. Bununla kalpleri saptı; hem sapıp hem de saptırdılar.” (İbnu Batta, el-İbânet’ul Kubrâ, 6/150)

Mülhid Cehmiyye’nin, iştigal ettiği Kur’ân’ın müteşâbihleriyle tartışmayı nehyeden sözler arasında şunlara değinebiliriz:

Ömer İbn’ul Hattâb Radiyallâhu Anh şöyle dedi:

“Hiç şüphesiz Kur’ân’ın benzeşen âyetlerini (müteşâbihleri) kullanarak cedelleşen insanlar gelecek. O hâlde onların yakasına Sünnetler’le sarılın. Çünkü Sünnetleri bilenler Allâh Azze ve Celle’nin Kitâbı’nı daha iyi bilirler.” (Dârimî, Sünen, no: 121; İbnu Batta el-Ukberî, el-İbânet’ul Kubrâ, no: 83; Lâlekâ’î, Şerhu Usûli İ’tikâdi Ehl’is Sunne, no: 202)

Â'işe Radiyallâhu Anhâ dedi ki: Rasûlullâh Sallallâhu Aleyhi ve Sellem şöyle buyurdu:

«فَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ، فَأُولَئِكَ الَّذِينَ سَمَّى اللَّهُ، فَاحْذَرُوهُمْ.»

"Sen Kur'ân'ın müteşâbih âyetlerine tâbi olanları gördüğünde, işte onlar Allâh'ın (bu âyette) isimlendirdiği kimselerdir, artık onlardan sakınınız." (Buhârî, Hadîs no: 4547; Muslim, Hadîs no: 2665)

2. Ömer bin Abd'il Azîz Radiyallâhu Anh şöyle dedi:

"Her kim dînini münakaşalara hedef kılarsa çok (kanaat) değiştirir." (Dârimî, Sünen, no: 312; İbnu Batta el-Ukberî, el-İbânet'ul Kubrâ, no: 565-566, 568; Lâlekâ'î, Şerhu Usûli İ'tikâdi Ehl'is Sunne, no: 216)

Mu'âviye bin Kurra Rahimehullâh şöyle dedi:

"Dîn hususunda münakaşalar amelleri boşa çıkarır." (İbnu Batta el-Ukberî, el-İbânet'ul Kubrâ, no: 562; Lâlekâ'î, Şerhu Usûli İ'tikâdi Ehl'is Sunne, no: 221)

3. "Sümeniyye" de denilen bu topluluk mukaddimede Tahâvî şârihi İbnu Ebi'l İzz'den aktardığımız üzere Hind filozoflarındandır. Me'sûdî, ise bu grubun "Budasef", yani "Budizm" inancına bağlı olduğunu belirtirken bir yandan da bunlara enteresan bir şekilde "Çin Sâbi'îleri" ismini vermektedir. (Me'sûdî, et-Tenbîhu ve'l İşrâf, 138-139) Bunlar maddi olarak hissedilenler dışındaki şeylerin bilgisini inkâr ederler. (İbnu Teymiyye, Der'u Te'âruz'il Akli ve'n Nakl, 5/168) Nitekim Mâturîdî de bunlara maddeci/materyalist manasında "Dehriyye" ismini vermektedir. (Mâturîdî, Kitâb'ut Tevhîd, sf. 152) Böyle materyalist bir topluluk olmalarına karşın el-Fark Beyn'el Firak müellifi Abd'ul Kâhir Bağdâdî'nin verdiği bilgiye göre tenasühü yani reenkarnasyonu (rûh göçünü) kabul etmektedirler. Bağdâdî, buna ilaveten bunların âlemin kıdemini, yani ezeli olduğunu kabul ettiklerini, istidlâl ve nazar, yani delil araştırma ve tefekkür yoluyla herhangi bir bilgiye ulaşılamayacağını iddia ettiklerini, beş duyu organı dışında bir yolla herhangi bir şeyin bilinemeyeceğini ileri sürdüklerini ve birçoğunun ölümden sonra dirilişi inkâr ettiklerini de zikretmektedir. (bkz, a.g.e 12. bölüm: Ashab'ut Tenasuh)

Kısacası, Sümeniyye'nin Budist çevrelerde faaliyet gösteren bir tür materyalist filozof topluluğu olduğu söylenebilir. Cehm bin Safvân, görüldüğü kadarıyla bunlardan etkilenerek İslâm kültürü içinde materyalist bir damar meydana getirmiştir!

4. Ma'n bin Îsâ Rahimehullâh dedi ki:

Mâlik bin Enes Rahimehullâh bir gün mescidden çıktı ve benim ellerime dayanmaktaydı. Ma'n dedi ki: Kendisine "Ebu'l Cuveyriye" denilen bir adam ona yetişti. Bu adam ise ircâ fikriyle itham edilmekteydi. Adam dedi ki: "Ey Ebû Abdullâh! Benden bir söz dinle! Ben seninle bu söz hakkında konuşayım, onunla sana hüccet getireyim ve kendi fikrimi sana beyan edeyim!" İmâm Mâlik Rahimehullâh dedi ki: "Eğer sen bana galip gelirsen ne olacak?" Adam dedi ki: "Eğer ben sana galip gelirsem o zaman sen bana tabi olursun." İmâm Mâlik Rahimehullâh dedi ki: "Peki ya başka bir adam gelse ve bizimle konuşsa ve bize galip gelse ne olacak?" Adam dedi ki: "Biz ona tabi olacağız." İmâm Mâlik Rahimehullâh dedi ki: "Ey Allâh'ın kulu! Allâh Muhammed Salallâhu Aleyhi ve Sellem'i tek bir dîn ile gönderdi. Ben ise seni bir dînden diğerine intikâl ederken görmekteyim."

Ömer bin Abd'il Azîz Radiyallâhu Anh şöyle dedi:

"Her kim dînini münakaşalara hedef kılarsa çok (kanaat) değiştirir." (İbnu Batta el-Ukberî, el-İbânet'ul Kubrâ, no: 583)

Hasan'ul Basrî'den de şu rivayet edilmiştir:

Bir adam Hasan'a gelmiş ve ona "Seninle dîn hususunda münazara edelim mi?" diye sormuş, bunun üzerine Hasan şöyle cevap vermiştir:

"Ben dînimi biliyorum. Sen dînini kaybettiysen git de onu ara." (Berbehârî, Şerh'us Sunne no: 164; Lâlekâ'î, Şerhu Usûli İ'tikâdi Ehl'is Sunne, no: 215; Âcurrî, eş-Şerî'a, no: 118; İbnu Batta, el-

İbâne, no: 586)

5. Bu münazara şu kaynaklarda yer bulmuştur: İbnu Teymiyye, Beyânu Telbîs'il Cehmiyye, Mucamme'ul Melik Fehd, 2/328-331, 3/445-449, 4/320-321, 5/370-371, 6/542-545; İbnu Teymiyye, Der'u Te'âruz'il Akli ve'n Nakl, 5/166-167; İbnu Batta, el-İbânet'ul Kubrâ, no: 317; Lâlekâ'î, Şerhu Usûli İ'tikâdi Ehl'is Sunne, no: 634-635; İbn'ul Kayyim, İctimâ'ul Cuyûş'il İslâmiyye, 206-207.

Sümenîler; "havâss-i hamse" denilen ve de "görme, işitme, koklama, tatma ve dokunmadan ibaret olan beş duyu" ile hissedilemeyen bir şeyin varlığını kabul etmedikleri için Cehm'e bu soruları yöneltmişler ve Cehm, Allâh'ı bu duyularla hissetmediğini söyleyince bu durumda Allâh'ın varlığını isbât edemeyeceğini ileri sürerek onu şüpheye düşürmüşlerdir. O da bunun üzerine İslâm'dan ve diğer bütün dînlerden şüpheye düşerek 40 gün boyunca ateist olarak yaşamıştır. Ardından güya İslâm'a geri dönmüş, ancak Sümeniyye'nin materyalist felsefesinden etkilenerek beş duyu ile hissedilemeyen, sadece zihinde tasavvur edilebilen zihnî bir varlık olarak Allâh'ı kabul etmiştir. Cehmiler, buna muhâlif olanları -ki o dönemler bütün Müslümanlar, hatta ehli kitabın çoğu bu şekilde idi- Allâh'ı cisimleştirmekle itham ettiler. Allâh'ın görülmesini, kelâmının işitilmesini, Arşı'nın üzerinde oluşunu ve diğer sıfatlarını hep bu esasa dayanarak inkâr ettiler. Onlar aslında cismi nefyederken Allâh'ın mahlûkâtına benzemediğini ifade etmekten ziyâde Allâh'ın hissedilebilir müstakil bir zatı olduğunu inkâr etmektedirler. Bu husus üzerinde düşünüldüğünde hadîs ve eser ehli Selefiyye ile diğer fırkalar arasındaki tartışmanın esasında Allâh'ın müşahhas bir varlığı söz konusu mu yoksa O, sadece zihinde tasavvur edilebilen soyut bir varlık mı konusu etrafında cereyan ettiği anlaşılır. Buna aslında Allâh gerçekten var mıdır, yoksa yok mudur tartışması da denebilir! Bu hususta az ileride İbnu Teymiyye'nin açıklamaları gelecektir, oraya müracaat edilsin…

6. Bu süre zarfında namazı terk ettiği ve hiçbir ilaha ibâdet etmeden durduğu söylenir.

İmâm Buhârî Rahimehullâh şöyle rivayet etmiştir:

İbnu Şevzeb'den aktararak Damra şöyle dedi: "Cehm, şüphe sebebi ile namaz kılmayı kırk gün boyunca terketti. Zira Sümeniyye mezhebinden bazıları onunla tartıştılar. Bunun üzerine Cehm şüphe etti ve namaz kılmadan kırk gün geçirdi." Damra yine dedi ki: "İbnu Şevzeb Cehm'i görmüştü." (Buhârî, Halku Ef'âl'il İbâd, sf. 31; Benzer lafızla Ebû Dâvûd, Mesâ'il'ul İmâmi Ahmed, no: 1735)

7. Şeyh İbnu Teymiyye Rahimehullâh İmâm Ahmed Rahimehullâh'ın Cehm'den naklettiği sözlerini zikrettikten sonra şöyle demektedir:

"Ben derim ki:

İmâm Ahmed'in şu zikrettiği, Cehm'in Sümeniyye Mezhebi'nin tabileriyle yapmış olduğu münazaradır. Bu Sümenîler ise makâlât ehlinin (mezhepler tarihi âlimlerinin) kendileri hakkında anlattıklarına göre hissî şeyler haricinde her bilgiyi inkâr etmektedirler. Bundan dolayı, Cehm'e ilahını beş duyuya ait bir yolla mı bildiğini sordular. O ise "Hayır" dedi.

Sümenîler şöyle dediler: "O hâlde O'nun ilah olduğunu nereden biliyorsun?" Çünkü onlar, hissî şeyler haricinde hiçbir şeyi kabul etmezler. Bu kişilerin kastı bir kimsenin hissettiği şey haricinde hiçbir şey bilmemesi değildir, aksine onlar dünyada insanlar için hissî şeyler hâricinde hiçbir şeyi ispat (kabul) etmezler.

Bu kişiler Yunan filozofları ve benzerinden oluşan tabi'î dehrî mu'attılalar (tabiatçı materyalist inkârcılar) gibidir. Onlar ki insanların tanıklık edip hissettikleri şey olan bu varlık hâricinde her şeyi inkâr ederler. Bu ise feleklerin ve içlerinde bulunan şeylerin varlığıdır.

İşte bunlar İbnu Sînâ'nın "İşârât" isimli eserinde şu kavlinde bahsettiği kimselerdir:

"Bir topluluk dedi ki: 'Muhakkak ki bu hissî şey zatıyla mevcut, nefsi ile vâcibtir (varlığı zorunludur).'

Ancak sen Vâcib'ul Vucûd'un (varlığı zorunlu olan şeyin, yani Yaratıcının) şartlar hakkında ne denildiğini hatırladığında bu hissedilen varlığın vâcib (zorunlu) olmadığını görürsün."

Bu görüş ise Fir'avun'un dışa vurduğu görüştür. Tahkik edildiğinde Vahdet(i Vucûd) ehlinin görüşü de buna dönmektedir.

de buna dönmektedir.

Ama bunlar Yaratıcı'yı ispat (kabul) ettiklerine ve de O'nun varlığının bizzat mahlûkâtın varlığı olduğuna inanmaktadırlar. Böylece onlar çelişkiye düşmektedirler.

Sonra Cehm bin Safvân da Meşşâ'î ekolüne mensup olan Aristo, İbnu Sînâ ve benzerlerinin kendi içlerindeki tabiatçılara (naturalistlere) yaptığı reddiyeler tarzında reddiye yaptı. Bunlar (Allâh hakkında) hissî olarak bilinen bir varlığı değil, aklî olarak bilinen bir varlığı kabul ederler.

Bunlar bu reddiye ile tabiatçıların görüşlerini boşa çıkardıklarına inanırlar. Tıpkı İbnu Sînâ'nın varlık hakkında konuştuğu ve onu illetlendirdiği geçen kavli hakkında anlatılanlar gibi ki o şöyle demiştir: "İnsanların evhamlarında çoğunlukla mevcut olan şey hissedilen şeydir."

Bu görüşü ise küllî olan şeyleri ispat ederek boşa çıkardı. Bu hüccetin fâsid oluşu ve küllî şeylerin zihinlerde bulunup maddi şeylerde bulunmayacağı hakkındaki tenbih ise geçmişti.

Hissî şeyler hâricinde hiçbir şeyi kabul etmeyenler ise sadece hâricî mevcudâtta ihtilâf ettiler ve zihnen kavranan şeylerde ihtilâf etmediler. Zihnen kavranan şeylerde ihtilâf etselerdi bu durumda zihnen kavranan şeyleri kabul etmek onun aleyhine bir hüccet olurdu ve böylece hâricî mevcudât kalırdı ki bu asıldır.

Ahmed'in zikrettiği, Cehm'in Sümeniyye'ye karşı kullandığı hüccet ise aralarında bulunan sıfat inkârcısı Hulûlcülerin (Allâh'ın mahlûkâtın içine girdiğini savunanların) ve de hulûlu da mübâyeneti de nefyedenlerin (Allâh âlemin ne içindedir, ne dışındadır diyenlerin) topluca kullandıkları en büyük hüccetlerdendir. Zira sıfatları nefyedenler bazen hulûlü, ittihâdı ve benzerlerini dile getirirler bazen de Allâh âlemin ne içindedir, ne de dışındadır, demektedirler.

Onlardan tek bir şahıs bazen bunu söyler bazen de şunu söyler, zira onlar bir şaşkınlık içerisinde yüzmektedirler. Onların mütekellimleri (kelâmla uğraşanları) ise çoğunlukla ikisini de nefyeder. Onların âbidlerinin, fakihlerinin, sûfîlerinin ve avam tabakasının çoğunluğunun görüşü ise hulûldür. Onların mütekellimleri hiçbir şeye ibâdet etmezler ve onların arasında ki sûfîler ise her şeye ibâdet ederler…

Hulûl ise iki çeşittir: Mukayyed (belli bir varlıkla sınırlı) hulûl ve mutlak (bütün varlıkları kapsayan) hulûl.

Mukayyed hulûl, Hristiyanlar'ın ve benzerleri olan gulât (aşırı) Râfizîlerin, gulât âbidlerin ve başkalarının görüşüdür. Onlar şöyle derler: "Allâh Mesîh'e hulûl etti", veya "Allâh Mesîh ile ittihâd etti (birleşti)", ya da "Alî'ye hulûl etti" yahut "Alî ile ittihâd etti" veyahut da "Allâh, Muvahhid (Allâh'ı birleyen kul) Muvahhad (birlenen) varlık (hâşâ Allâh) olana dek ârifler ile ittihâd etti". Yine şöyle de derler:

مَا وَحَّدَ الْوَاحِدُ مِنْ وَاحِدٍ ... إِذْ كُلُّ مَنْ وَحَّدَهُ جَاحِدٌ

"Tek olan varlık, birleyen bir kişi tarafından birlenmedi,

Zira O'nu birleyen herkes kâfirdir!

تَوْحِيدُ مَنْ يُخْبِرُ عَنْ نَعْتِهِ ... عَارِيَةٌ أَبْطَلَهَا الْوَاحِدُ

O'nun sıfatlarından haber veren kimsenin tevhîdi,

El-Vâhid'in boşa çıkardığı soyut bir şeydir.

تَوْحِيدُهُ إِيَّاهُ تَوْحِيدٌ ... وَنَعْتُ مَنْ يَنْعَتُهُ لَاحِدٌ

O'nu tevhîd etmek, tevhîddir (her şeyin bir olmasıdır)

Ve onu (bir sıfatla) vasıflandıranın vasfı ilhâd (eğrilik) ehli olmasıdır."

İmâm Ahmed Rahimehullâh'ın kendilerinden naklederek şöyle dediği insanlar işte bunlardır: "Allâh, bir şey meydana getirmek istediği zaman, mahlûkâtından bazısının içine girer, onun diliyle konuşur."

konuşur.

Ben bu kişilerden bu görüş hususunda, sözlerini bana yöneltip benimle konuşup da kendi görüşünün fâsitliği ortaya çıkan nice kimse gördüm.

Allâh'ın her şeye hulûl ettiğini veya her şey ile ittihâd ettiğini ve varlığın tek bir şey olduğunu söyleyen "Fusûs'ul Hikem" eserinin ashâbı (olan İbnu Arabî ve tabileri) ve benzeri Mutlak hulûlculara gelince, onlar şöyle der: "Hristiyanlar (hulûlü Îsâ'ya) has kılarak hata ettiler." Yine putlara ibâdet edenler hakkında şöyle derler: "Onların hatası, (ilahlığı) bazı şeylere has kılıp onlara ibâdet etmeleridir."

Yine ben, bu kişilerden birçoğunu gördüm ki bizim ve onların arasında bilinen olaylar meydana geldi.

İmâm Ahmed Rahimehullâh Cehm'in bu hüccetini mukayyed hulûlu savunanların hücceti cinsinden saydı, zira bunlar şöyle demektedir: "Allâh mahlûkâtının bazısı içine hulûl etti."

Bu Cehmîlerin arasında içine hulûl etmesi söz konusu olmaksızın, nâsûtun (insanlık vasfının) içindeki lâhûttan (ilahlık vasfından) bahsedenler vardır.

Cehm ve tabileri de nâsûtun içerisinde yer alan lâhût cinsinden Yaratıcı'nın vücudunu yaratılmışlar içerisinde addetmişlerdir. Tıpkı Hristiyanlar'ın bu iki çelişkili görüşü bir araya getirdiği gibi onlar da bir araya getirdiler.

Sıfat inkârcılarının (sıfatları kabul eden) İsbât Ehli'ne karşı bunları delil getirdikleri gibi Cehm'de bunu Sümenîlere karşı delil getirmiştir. Zira Râzî ve benzerleri bu felsefecilerin görüşüne dayanarak nefs-i nâtıka (konuşan nefis, insana kötülüğü ya da iyiliği emreden nefis) ile ne âlemin dışında ne de içinde olan bir varlığın bulunabileceğine delil getirmiştir. Bu felsefeceler şöyle der: "Nefs-i nâtıka, ne bu âlemin içindedir ne de dışındadır. Böylece o, sadece ilah'a benzemektedir." Yine şöyle derler: "Felsefe, takati (gücü) yettiği kadar ilaha benzemektir."

Cehm'in bu delili getirmekten maksadı hissedilme imkânı olmayan bir varlığın mevcut oluşunun imkân dâhilinde olduğunu beyan etmektir. Bundan dolayı o nefs-i nâtıka (insan nefsi) ile onlara karşı delil getirdi, zira nefsi hissetmenin yolu yoktur. İşte bu, Meşşâ'î (Aristocu) ekolüne mensup olan felsefecilerin aralarındaki tabiatçılara karşı hüccetidir.

Bunlar ise kabul ettikleri aklî işleri, hissedilmeyen bir şeyin mevcut oluşunu ispat etmede bir hüccet kılar, daha sonra ise Rasûllerin gaybdan verdikleri haberlerin kendi kabul etmiş oldukları aklî bir vucûddan ibâret olduğunu iddia ederler.

Bu mevzu ise, amaçların şaşırdığı ve fehimlerin saptığı bir mevzudur. Bunlar, hem şer'en hem de aklen yanılgı içerisindedirler.

Şer'en yanılmalarına gelince: Rasûller bu dünyada şâhitlik etmeyeceğimiz ve hissetmeyeceğimiz şeylerden haber vermişlerdir. Buna, şâhit olunmaktan yoksun olduğu için "gayb" ismi verildi. Tıpkı Allâhu Teâlâ'nın şu kavli gibi:

﴿اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ.﴾ [البقرة: ٣]

"Onlar gaybe îmân eder, namazı dosdoğru kılarlar." (el-Bakara 2/3)

Yine Allâhu Teâlâ'nın şu kavli de bu bâbtandır:

﴿عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ.﴾ [الرعد: ٩]

"O, gaybı da şehâdeti de (görülen âlemi de) bilendir." (er-Ra'd 13/9)

O hâlde "gayb", "kullar tarafından şâhit olunmaktan yoksun olan şey"dir. (Âyetteki geçen) "şehâdet" kelimesi ise "kullar tarafından şâhit olunan"dır.

Bu fark ise "gayb"ın, "hissedilmesinin mümkün olmayacak bir şey" olmasını gerektirmez. Aksine zorunlu olarak bilinir ki Nebîler Aleyhim'us Salâtu ve's Selâm'ın haber verdiği sevap ve cezaların hepsi, hissedilmesi mümkün olan şeylerdir. Aksine onların haber vermiş oldukları melekler, arş, kürsî, cennet, ateş (cehennem) ve bunun dışında olan şeyler de aynı şekildedir. Ama bizler şu an

kürsî, cennet, ateş (cehennem) ve bunun dışında olan şeyler de aynı şekildedir. Ama bizler şu an onları müşâhede etmiyoruz.

İşte bundan dolayı onların gaybdan haber vermiş oldukları şeylerin en azimi Allâh Subhânehu ve Teâlâ'dır. Rasûl Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'in bize, O'nu "güneşi ve ayı gördüğümüz gibi göreceğimizi" haber vermesiyle birlikte; bizim güneşe ve aya olan hissiyatımızdan daha büyük hangi hissiyat vardır?

Yine onların bizlere gaybdan haber vermiş oldukları cennet, ateş (cehennem), melekler, arş, kursî ve bundan başka hissedilmesi mümkün olan buna benzer diğer şeyler… O hâlde "gayb" ve "şehâdet"in arasındaki fark, hissedilen ve akledilen şeylerin arasındaki fark değildir. İşte bu bilinmesi gereken bir asıldır.

Zira bunun sebebiyle Allâhu Teâlâ'dan başkasının sayamayacağı kadar çok tâifenin kelâmında noksanlıklar bulundu. Mesela "el-Madnûnu Bihâ" kitabının müellifi (Gazzâlî), "el-Milel ve'n Nihel" kitabının müellifi (Şehristânî) ve onlardan başka tâifeler gibi."

İbnu Teymiyye Rahimehullâh, devamla şöyle demektedir:

"İşte İmâm Ahmed'in zikretmiş olduğu Cehm'in Tabiatçı Sümeniyye'ye karşı kullandığı bir şeyin aklî olarak mevcud oluşu hakkındaki bu ihticâc, Meşşâ'îlerin (Aristo ekolüne mensup filozofların) Tabiatçılara karşı kullandıkları hüccet gibidir. Cehm'in sözlerinin içerisinde olan ve bununla Hristiyanlarla benzeştiği hulûl hakkındaki sözler ise Hulûliyye'nin sözlerinin cinsindendir.

Buradaki maksat ise selefin ve imâmların sözlerinin cinsini, bu sıfatları nefyedicilerin sözlerinin cinsiyle beraber işârette bulunmaktır. Yine her ikisinin de tek bir pınardan içtiğine (aynı kaynaktan aldıklarına) işârette bulunmaktır. Yine bu sıfatları nefyedenlerin sözlerinin, Yaratıcı'yı inkâr edenlerin sözleriyle beraber olup kısır sözler olduğunu ve bunların sözlerinin cinsinin Cehm'in müşrik Sümeniyye ile olan konuşması ve felsefecilerden ilahiyatçı Meşşâ'îlerin aralarında bulunan Tabiatçılar ile olan konuşmalarının cinsinden olduğuna işârette bulunmaktır…" (İbnu Teymiyye, Der'u Te'âruz'il Akli ve'n Nakl, 5/168-175)

Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh yine şöyle demektedir:

"İmâm Ahmed'in şu zikrettiği Cehm'in Sümeniyye müşrikleriyle yapmış olduğu münazaradır. Bu Sümenîler ise makâlât ve kelâm ehlinin onlardan zikrettiklerine göre hissî şeyler hâricinde hiçbir bilgiyi kabul etmemektedirler.

Ama bazı insanlar, onların bununla insanın hissi ile idrak edemeyeceği şeyi bilemeyeceğini kastettiklerini söylemektedirler. Hatta onlar hakkında onların mütevâtir olan, tecrübe edilmiş ve apaçık olan şeyleri bile inkâr ettikleri söylenmektedir. Allâh daha iyi bilir ama bu onlar hakkında bir hatadır, tıpkı bu kişilerin sofist mezhebi hakkında naklettikleri hata gibidir ki bunlar insanlardan bir topluluğun hakikat namına herhangi bir şeyin var olduğunu inkâr ettiklerini iddia ettiler. Bilinir ki akıl sahibi ve akılları ile delilerden ayrışan herhangi bir insan topluluğu bunları söylemez."

İbnu Teymiyye, ardından şöyle devam etmektedir:

"İşte bu Sümenîlerin görüşü, insanın hissederek idrak edemediği şeylerin onun için hakikat olmayışıdır. Daha sonra adam, bu şeyi hisleri ile bilebilir veya bunu, bu şeyi hisleri ile bilen birisinin haberiyle bilebilir."

İbnu Teymiyye, ardından şöyle devam etmektedir:

"Onların kastı hissetmedikleri şeylerin mevcut olmayışı ise, bunlara verilecek münasip cevap onlara şöyle demek olur: "Benim İlahım Subhânehu'yu hissetmek mümkündür. Zira O'nu görmek, Kelâmı'nı duymak mümkündür. Dünyada yarattıklarının bazısıyla konuşmuştur, âhiret diyârında ise kullarıyla konuşacak ve onlar O'nu görecekler."

Eğer onlar insanın hissedemediği her şeyin bilinmesini ve ikrâr edilmesini inkâr ediyorlarsa, mütevâtir olan, tecrübe edilmiş, apaçık ve benzeri şeylerle onlara bu kabul ettirilir. Eğer şöyle diyorlarsa: "Var olan her şeyi hissetmemek mümkün değildir." İşte bu söyledikleri Sıfâtiyye'nin görüşüdür. Bunların hepsi Allâh'ın âhiret yurdunda görüleceğini ikrâr etmektedirler. Allâh'ın âhiret yurdunda görüleceği ise ümmetin selefinin ve imâmlarının mezhebidir. Ama bu kişi bu hususta saptı ve Allâh'ı hissetmenin ve O'nu görmenin mümkün olmadığını zannetti. Bu durumda ise kendisini hissetmenin mümkün olamayacağı şeylerin mevcut olduğunu ispat etmesi gerekir

kendisini hissetmenin mümkün olamayacağı şeylerin mevcut oluşunu ispat etmesi gerekir.

Böylece Âdemoğlunun ruhunun bu şekilde hisslerden herhangi biriyle hissedilmesinin mümkün olmayan bir şey olduğunu iddia etti. Bu kişi, bu vecihten Allâh'ın mevcut oluşunu ruhun mevcut oluşuyla kıyas etti. İşte bu yol, bu tesis edicinin (Te'sîs'ut Takdîs adlı eserin sâhibi Fahruddîn er-Râzî'nin) tesisinin başlangıcında âlemin içinde de dışında da bulunmayan şeylerin mevcut oluşunu ispat ederken izlediği yoldur.

Bunu ise felsefecilerin ve Müslümanlardan onları onaylayanların şu söylediklerini dile getirerek yapmıştır: "Hiç kuşkusuz Âdemoğlunun içerisinde bulunan ruh, ne âlemin içindedir ne de dışındadır. Onu hissetmek de mümkün değildir." Cehm'in görüşü ise bu kişilerin görüşüdür." (İbnu Teymiyye, Beyânu Telbîs'îl Cehmiyye, 3/449-454)

8. Şeyh İbnu Teymiyye Rahimehullâh, İmâm Ahmed Rahimehullâh'ın Cehm'den naklettiği sözlerini ek olarak şöyle demektedir:

"Ahmed Rahimehullâh, Cehm'in Kur'ân'dan -manasını fehmedemeyenler için müteşâbih olan- üç âyet üzerine itimat ettiğini zikretti:

1. Allâh'ın görüleceğini ve mahlûkâtında ayrı olduğunu nefyetmek için O'nun idrak edileceğini nefyeden âyet,

2. Sıfatları nefyedip onları ispat edenleri "Müşebbihe" ilan etmek için, O'nun bir benzeri olduğunu nefyeden âyet ve

3. Allâh'ın arşının üzerinde olduğunu nefyetmek için veya bununla birlikte hulûlü, ittihâdı ve Allâh'ın mahlûkâtından ayrı olmadığını ispat etmek için Allâh'ın şu kavli:

﴿وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ﴾ [الأنعام: ٣]

"Göklerde ve yerde Allâh O'dur." (el-En'âm 6/3)

İşte bu Mu'tezile'den olan Cehmiyye'nin usûlüdür. Amr bin Ubeyd ve ashâbı ile Ebû Hanîfe'nin, Mâlik'in, Şâfi'î'nin ve Ahmed'in ashâbından Cehmiyyeliğe, Mu'tezileliğe veya bunlardan bazı alt kollarına giren herkezin usûlüdür. Ama şu var ki bu imâmlar, Cehmiyye'nin ve Mu'tezile'nin usûlünden en uzak kişilerdendir." (İbnu Teymiyye, Der'u Te'âruz'il Akli ve'n Nakl, 5/175)

9. Allâh Subhânehu ve Teâlâ'yı yaratıklarına benzeten fırkaya verilen isim. Cehm bin Safvân (128/746) Allâh Subhânehu ve Teâlâ'nın sıfatlarını inkâr edip ta'tile saptıktan sonra buna bir tepki olarak Allâh Subhânehu ve Teâlâ'yı insanlara benzetme hareketi başlamıştır. Allâh Subhânehu ve Teâlâ'yı cisim olarak tasavvur eden "Mücessime Fırkası" da bu akımın içinden doğmuştur. Gerçek Müşebbihe'nin en önemli temsilcisi Hişâm bin Hakem adındaki bir Şii'dir. Ayrıca "Kerrâmiyye Mezhebi" de Müşebbihe sınıfından sayılabilir. Bir de Cehmiyye, Mu'tezile gibi bazı dalâlet fırkaları Allâh Subhânehu ve Teâlâ'nın sıfatlarını isbât ettikleri için Ehli Sünnet'i, Müşebbihe olmakla itham ederler. Bundan dolayı Ebû Hâtim er-Râzî, "Cehmiyye'nin alâmeti: Ehli Sünnet'i "Müşebbihe (Allâh'ı mahlûkâta benzeten)" olarak adlandırmalarıdır." demiştir. (Nakleden Ebu'l Kâsım Hibetullâh el-Lâlekâ'î, Şerhu Usûli İ'tikâdi Ehl'is Sunne, 1/200-201, no: 321)

10. İbnu Teymiyye Rahimehullâh şöyle demektedir:

"Ahmed Rahimehullâh sözlerinde Allâh'dan vasfedilmiş bazı şeylerin olduğunu, O'nun bu sıfatlarla vasfedildiğini beyan etmiştir. Bu sıfatlar "mevsuf"tur (vasfedilendir), Rabb ise "mevsufun bihi"dir (bu sıfatlarla vasfedilendir). Yine Ahmed Rahimehullâh, Allâh'ın bununla vasfedileceğini beyan etmiştir. Bunlar ise münasip sözlerdir. Zira Allâh Kelâmı'nda ilminden, kelâmından, Eliyle yaratmasından ve bunun dışında bir şeyler ile Kendini vasfettiği şeylerle vasfetmiştir. Allâh vasfettiği bu manalar ile "mevsuf"tur (vasfedilmiştir). Zaten bundan dolayı "sıfat" denildi."

İbnu Teymiyye devamla şöyle diyor:

"Ahmed Rahimehullâh'ın ve diğerlerinin şu sözüne gelince: "Her kim Allâh'ın (Kitâbı'nda) kendisini vasfettiği şekilde vasfederse."

Vasfedilen şey Allâh'ın ilmi ve iki Eli gibi sıfattır. Bu vasfedilen sıfat ile Allâh Kendini vasfetmiştir, yani Kendisinden onun vâsıtasıyla haber vermiştir ve onu Kendisi için ispat etmiştir. Tıpkı Allâh'ın şu kavli gibi:

﴿أَنْزَلَهُ بِعِلْمِهِ﴾ [النساء: ١٦٦]

“O, bunu kendi ilmiyle indirmiştir.” (en-Nisâ 4/166)

Yine Allâh’ın şu kavli gibi:

﴿مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ﴾ [ص: ٧٥]

“İki Elimle yarattığıma seni secde etmekten alıkoyan neydi?” (Sâd 38/75)”

İbnu Teymiyye Rahimehullâh’tan yapılan alıntı burada sona erdi. (İbnu Teymiyye, et-Tis’îniyye, 2/404-406)

11. Amr bin Ubeyd (143H) Mu’tezile’nin kurucularından olup, Hasan Basrî’nin öğrencisiyken büyük günah işleyenin hükmü konusunda ondan ayrılan Vâsıl bin Atâ (131H)’nın arkadaşıdır. Kendisi yerilmiş kelâm ilminin de kurucularından sayılır.

Ebû Hanîfe’nin (Ebu’l Fadl el-Mukri, Ehâdisun fî Zemm’il Kelâm, sf. 87-88) ve İmâm Mâlik’in (Herevî, Zemm’ul Kelam, 5/72-73) ona lanet ettikleri nakledilmiştir. Abdullâh İbn’ul Mübârak ondan sakındırmıştır (İbnu Teymiyye, Beyânu Telbîs’il Cehmiyye, Mucamme’ul Melik Fehd, 2/216) Sahâbeye dil uzatan, bidat sâhibi, hadîs uyduran, metruk bir yalancı olduğu söylenmiştir.

Hâfız Zehebî Rahimehullâh, onun hakkında şunları nakletmiştir:

“Amr bin Ubeyd bin Bâb, Ebû Osmân el-Basrî, zühdü ve dindarlığının yanında aynı zamanda bir Mu’tezilî ve Kaderî idi.

(Yahyâ) İbnu Ma’în dedi ki: “Hadîs’i yazılmaz”

Nesâ’î dedi ki: “Hadîs’leri terk edilmiştir.”

Eyyûb ve Yûnus dedi ki: “Yalan söyler.”

Humeyd dedi ki: “Hasan’a iftirâ atardı.”

İbnu Hibbân dedi ki: “Malum icadları icad edene kadar vera ve ibâdet ehlindendi. O ve beraberinde bir cemaat Hasan’ın meclisinden i’tizâl etti (ayrıldı, çekip gitti). Bundan dolayı onlara “Mu’tezile (ayrılanlar, çekip gidenler) ismi verildi.”

İbnu Hibbân yine dedi ki: “Sahâbeye söver, kasıd olmaksızın vehim ile hadîsler hususunda yalan söylerdi.”

Dârakutnî ve başkaları dedi ki: “Zayıftır.”

Fellâs dedi ki: “Amr metrûkdur; bidat sâhibidir.” (Zehebî, Mîzân’ul İ’tidâl, 3/273-280, no. 6404)

12. İbnu Teymiyye Rahimehullâh, şöyle demektedir:

“Derim ki: Amr bin Ubeyd’in ashâbı (taraftarları) Mu’tezile’dir. Zira Amr ve Vâsıl bin Atâ “Mu’tezile Dîni”ni ilk icad eden imâmlarıdır. Ebû Hanîfe’nin ashâbından ona tâbi olan kişilere gelince: Onlar Cehmiyye’nin görüşlerinden olan “Halk’ul Kur’ân” ve diğer görüşlerine insanları davet ettiklerinde Müslümanları, “Cehmiyye Dîni”ne tâbi olmaları için Mihne görmelerini emretmeye başlayanlar gibi kimselerdir. Mesela Bişr el-Merîsî, Kâdiy’ul Kudât (Baş Kâdî) Ahmed bin Ebî Du’âd ve emsâlleridir.” (İbnu Teymiyye, Beyânu Telbîs’il Cehmiyye, Mucamme’ul Melik Fehd, 3/110-111)

[Not: Bu ismi geçen kişiler hakkında İmâm Ahmed’in hayatı hakkındaki bölümde bazı bilgiler verilmişti. Bu “Mihne” olayının mimarı olan ismi geçen kişiler i’tikâdda Mu’tezilî olmalarına rağmen, fıkıhta Hanefî mezhebine mensuptular. Daha sonraki dönemlerde de Cessâs, Zemahşerî ve benzeri birçok Mu’tezile mensûbu âlimin fıkıhta Hanefî olduğu görülmektedir. Bunda Hanefî mezhebinin rey ve kıyâsa dayalı olmasından ötürü kendi akılcı anlayışlarına daha uygun bulmaları etkili olabilir. Vallâhu A’lem.]

13. Burada Cehmiyye'nin "Allâh her yerdedir" inancına sâhip olduğu belirtilmektedir ki maalesef bugün de kendisini İslâm'a ve Ehli Sünnet'e nispet eden avam, havass birçok kişiye "Allâh nerede" diye sorulduğunda "Allâh her yerde" veya "Nerede ararsan orada" tarzı cevaplar vermektedirler. Keza halk arasında "Allâh her yerde hâzır ve nâzırdır" şeklindeki ifade meşhurdur. Hatta bunlardan bazıları bu durumu "sütün içindeki yağ" misaliyle açıklarlar. Buna göre sütün içindeki yağ nasıl sütün her tarafındaysa Allâh da aynı şekilde bütün âlemin içinde bulunmaktadır! Bütün bunlar ne Kitâb'da ne Sünnet'te ne de selefin sözlerinde bir dayanağı olmayan kelamlar olup bunlarla, Allâhu Teâlâ'nın bizzat hulûl ve ittihâd manasında âlemin içinde bulunduğu kastediliyorsa bu açık bir küfürdür. Tasavvuf ehlinden vahdet-i vücud akîdesini savunan birçok kimse Muhyiddîn İbnu Arabî ve başkaları gibi bunu savunmaktadır. Allâh, bunların vasfettikleri şeylerden yüce ve münezzehtir. Yok, eğer bununla Allâh'ın her şeyi bildiği, bütün mahlûkâtın O'nun gözetimi altında olduğu gibi manalar kastediliyorsa, bunları ifade etmek için böyle İslâm'da bir delile dayanmayan ve bâtıla yorumlanmaya açık ifadelere gerek yoktur. İmâm Ahmed Rahimehullâh, başka bir yerde şöyle demiştir:

"Yûsuf bin Mûsâ el-Kattân, dedi ki: Ebû Abdillâh'a denildi ki: Allâhu Teâlâ, yedi kat göğün üstünde, Arşı'nın üzerinde, yarattıklarından ayrı olarak bulunur. Kudreti ve ilmi ise her yerdedir. Dedi ki: "Evet, O Arşı'nın üzerindedir ve hiçbir şey O'nun ilminin dışında olamaz." (İbnu Batta, el-İbâne, 7/158, no: 115; Lâlekâ'î, Şerhu Usûli İ'tikâdi Ehl'is Sunne, 3/445, no: 674)

Selefin bu meseleye yaklaşımı bu şekildedir. İleride İmâm Ahmed'in konuyla alakalı başka sözleri gelecektir İnşâllâh.

14. Bugün maalesef gerek İslâm'a intisâp eden, gerekse de diğer dînlere mensup olan birçok insanın zihnindeki Allâh tasavvuru bu şekilde sıfatlarıyla tanınamayan belirsiz bir Allâh inancıdır. Cehm, bu şekildeki bir ilah tasavvurunu karşılaştığı bu Uzakdoğu filozoflarından ya da başkalarından mı iktibâs etmiştir, ya da şeytanın ilhâmıyla kendisi mi icat etmiştir bilemiyoruz ama böyle bir inancın ne Kur'ân'da ne de Tevrat ve İncil gibi geçmiş ilahî kitaplarda bir dayanağı yoktur. Bu daha çok bazı Uzakdoğu dînlerinden Taoizm'deki ilah anlayışını çağrıştırmaktadır. Aynı Cehmiyye gibi panteist, yani kâinatın içinde yer alan bir ilah anlayışını savunan Taoizm'in kurucusu Çinli Filozof Lao Tsu (v. MÖ 524 sonrası) iddiasına göre kâinatı yönlendiren bir prensip olan "Tao"yu şöyle anlatır: "Tao fiilsiz ve ebedidir." "O, ezelidir, ebedidir, her yerde vardır, ancak bilinmez ve isimsizdir." "O görülemez, işitilemez ve kavranılamaz." "Her şeyde hâzır ve nâzırdır, hiçbir tasvire sığmaz, her şeyin temeli O'dur" ilh… (Lao Tzu'nun Taoizm adlı kitabının Türkçe tercümesinden aktaran Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, sf. 69, Ocak Yay. ve Ekrem Sarıkçıoğlu, Dinler Tarihi sf. 203-204.) Böylece, Cehmiyye ve onun etkisi altındaki kelâmî-tasavvufî ekollerin, semâvî dînlerdeki göklerin üstünde mahlûkâtından ayrı olarak bulunan ve Kendisine has zatı ve sıfatları olan bir Allâh inancı yerine müstakil bir zatı olmayan, bilakis kâinatın içinde, bir nevi kâinata yön veren bir enerji olan Tao tarzı bir varlığı, hatta varlık dahi olmayan ve sadece zihinde tasavvur edilebilen bir prensibi ilah edindikleri anlaşılmaktadır. Allâh, zalimlerin söylediklerinden yüce ve münezzehtir.

15. Cehm, böylece Allâhu Teâlâ'ya sıfat izâfe etmenin, bir nevi O'na ortak koşmak ya da O'nun aynı anda iki farklı şey olduğunu söylemek gibi olduğunu, mesela Âlim ve Kâdir olduğunu söylediğimiz takdirde iki farklı şeyden bahsedilmiş olacağını iddia etmektedir. Cehmiyye'den bazıları, bu fâsit usûlden dolayı Allâh'ın sıfatlarının yanı sıra, isimlerini dahi inkâr etmişlerdir. Mutezile ise bu tarz usûllerden hareketle sıfatların Allâh'ın zatının aynısı olduğunu, yani Allâh'ın ilminin ve kudretinin bizzat kendisi olduğunu ileri sürmüştür. İbnu Teymiyye'nin dediği gibi, Ehli Sünnet ise sıfatların zatın kendisi olmadığını, lakin Allâh'ın zatı ile kaim olduklarını ifade etmiştir. (Mecmû'at'ur Rasâ'il ve'l Mesâ'il, 3/162) İshâk bin Râhûye Rahimehullâh ise şöyle demiştir:

"Cehm'e nispet edilenlerden birisi, büyük bir söz söyleyerek dedi ki: "Ben, Rabb'in 99 ismi olduğunu söylersem, 99 ayrı ilaha ibâdet etmiş olurum! Hatta bu kimse şöyle demiştir: "Ben, Vâhid ve Samed olan Allâh'a ibâdet etmiyorum. Bu isimlerle kastedilen varlığa ibâdet ediyorum!" Şimdi hangi söz, bir kimsenin "Ben Allâh'a ibâdet etmiyorum" diye konuşmasından daha çok iftira içerir ve daha büyüktür?" (Nakleden Lâlekâ'î, Şerhu Usûli İ'tikâdi Ehl'is Sunne, 2/240, no: 352)

16. Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh'ın da ifade ettiği gibi, bazı nüshâlarda "O'nun rengi yoktur" ifadesi yerine "O'nun nûru (ışığı) yoktur" ifadesi geçmektedir. Keza "cismi yoktur" ifadesini de Şeyh İbnu Teymiyye ve başkaları nakletmiştir. (İbnu Teymiyye, Beyânu Telbîs'il Cehmiyye, Mucamme'ul Melik Fehd, 3/457) Cehmiyye'nin Allâh Rabb'ul İzze hakkında dile getirdiği ve sonraki kelamcıların birçoğunun da benimsemiş olduğu bu tarz selbi sıfatlarla Allâh'ı vasfetmeyi ya da Allâh'tan bunları tenzîh etmeyi selef imâmları doğru görmemişlerdir. Zira bunlar, kendisiyle hak da bâtıl da kastedilmesi mümkün olan kelimelerdir. Bunun sebebini Tahâvî şârihi İbnu Ebi'l İzz Rahimehullâh söyle izah etmektedir:

“Selef, cevher, cisim, araz ve buna benzer lafızları kullanmayı -doğru manalarda kullanılsa da-

yeni ıstılahlar oluşları sebebiyle kerih görmüş değillerdir. Mesela, sahîh ilimlerde kullanılan birtakım terimler böyledir. (Doğru manalarda kullanıldığı müddetçe bu yeni ıstılahların kullanılmasında sakınca yoktur.) Elbette onlar, hakka delâlet etmeyi ve bâtıl ehline karşı delil getirmeyi kötü görüyor değillerdi. Aksine onlar bu gibi şeyleri, yalan ve hakka muhâlif işler niteliğindeki birtakım hususları kapsamalarından ve ondan öte Kitâb ve Sünnet’e muhâlif oluşlarından dolayı kerih görmüşlerdi. Bundan dolayı bu gibi şeylerle uğraşanların, müminlerin, ilim adamlarının bir tarafa, avamdaki yakîn ve bilgiye dahi sâhip olamadıklarını görmek mümkündür. Onların ortaya attıkları önermeleri hem hakkı, hem de bâtılı kapsadığından ötürü şüphe ve tartışmalar çoğalmış, kil-u kal (tarzı dedikodular) yaygınlık kazanmış, bundan dolayı da sahîh şerîate ve sarîh akla aykırı, bu konu içerisinde anlatılamayacak kadar çok görüş ortaya atmışlardır.” (İbnu Ebi’l İzz, Şerh’ut Tahâviyye, Thk: Arnavut, 1/20)

İbnu Teymiyye Rahimehullâh ise cisim lafzı hakkında şöyle demektedir:

“İster kabul etme, ister reddetme anlamında Allâh’ı cisimle vasfetmek bidattir. Bu ümmetin selefinden ve imâmlarından hiç kimse “Allâh cisim değildir” demedikleri gibi “Allâh cisimdir” de dememişlerdir. Bilakis bu iki ifadeyi kullananların her birine neyi kastettiği hususunda tafsilatı sorulur. Çünkü cisim lafzını kullananlar arasında çokça tartışma vardır. Eğer onlar bununla tenzih edilmesi gereken bir manadan O’nun tenzih edilmesini kastediyorsa mesela O’nu mahlûkâta benzemekten tenzih etmek gibi bu haktır. Onlardan nakledilen Allâh hakkında ettir, kandır demeleri gibi sapıklıklar bir tarafa, Rabbi mahlûkâtın cinsinden bir cisim olarak telakki edenlerin en büyük sapıklık ve dalâletin içerisinde bulunduklarında şüphe yoktur.” (İbnu Teymiyye, el-Fetâvâ’l Kubrâ, 6/547)

17. Cehmiyye’nin ma’bûdunun, subûtî (olumlu) sıfatlar yerine daha çok selbî (olumsuz) sıfatlarla anlatılan bir varlık olduğu anlaşılmaktadır. Allâhu Teâlâ’yı bu şekilde sürekli “Şöyle değildir, böyle değildir” tarzında selbî sıfatlarla açıklama hastalığı Cehmiyye’den başka mezheplere, hatta Ehli Sünnet’e intisâp eden birtakım kelamcılara dahi intikâl etmiştir. Mesela, Mâturîdî kelamcılarından Ömer Nesefî “Akâ’id” risâlesinin girişinde Allâh’ın sıfatlarından kabul ettiği bazı sıfatları zikrettikten sonra “Araz değildir, cisim değildir, cevher değildir, tasvir edilemez, sınırlandırılamaz, sayılamaz, kısımlara ayrılamaz, bölünemez, terkib edilemez (bazı parçalardan oluştuğu söylenemez), nihâyeti (sonu) yoktur, mâhiyetle ya da keyfiyetle vasıflanamaz (mâhiyeti ve keyfiyeti yoktur!), bir mekânda yerleşmez, üzerinden zaman geçmez…” şeklinde hiç biri Kur’ân ve Sünnet’te geçmeyen, nefyedilmesi de isbât edilmesi de emredilmemiş birçok selbî sıfatı zikretmektedir. Kelamcıların ekserisi tarafından kabul edilen bu selbî sıfatların çoğunun Cehm bin Safvân tarafından da zikredilmesine dikkat edilmelidir. O ise muhtemelen bu tarz bir ilah anlayışını, Sâbi’î dînine mensup filozoflardan ve başkalarından almış olmalıdır. Nitekim Mukaddime’de onun ilmî silsilesinin (!) Harranlı Sâbi’î filozoflarına dayandığına dair âlimlerin sözlerini aktarmıştık. İbn’ul Cevzî Rahimehullâh, bu hususta şöyle demektedir:

“Sâbi’îlerden bazıları, Allâh Azze ve Celle’nin isbât yoluyla değil de ancak nefiy yoluyla vasıflanacağını iddia etmişlerdir. ‘O muhdes (sonradan olma) değildir, ölü değildir, câhil değildir, âciz değildir’ denilir. Onlar, bunun teşbîh (mahlûkâta benzeme) meydana gelmesin diye gerektiğini söylemişlerdir!”(İbn’ul Cevzî, Telbîsu İblîs, sf. 68)

Bundan dolayı İbnu Teymiyye Rahimehullâh, sıfatların ta’tîli, yani iptali görüşünün Sâbi’îlerden ve benzeri topluluklardan alındığını birçok yerde vurgulamıştır. (Mecmû’ul Fetâvâ, 5/20 vb. yerlere bkz.) Tahâvî şârihi İbnu Ebi’l İzz ise şöyle demiştir:

“Bundan dolayı Yüce Allâh’ın Kitâbında Allâh’ın sıfatları isbât edilirken onlardan etraflı bir şekilde söz edilmekte, nefyedilenlerden de mücmel olarak (özlü olarak) söz edilmektedir. Bu yerilmiş kelâm ile uğraşanların yolunun tam aksinedir.

Onlar etraflı bir şekilde nefyi söz konusu ederken, mücmel olarak da isbattan söz ederler ve şöyle derler:

O cisim değildir, şahıs değildir, beden değildir, suret değildir, et değildir, kan değildir, kişi değildir, cevher değildir, araz değildir, renkli değildir, kokusu yoktur, tadı yoktur, elle yoklanmaz, ısısı yoktur, soğukluğu yoktur, rutubeti yoktur, kuruluğu yoktur, boyu yoktur, eni yoktur, derinliği yoktur. Bir araya parçaları toplanmaz, parçaları birbirinden ayrılmaz, hareket de etmez, sakin de değildir.

Kısımlara, parçalara ayrılmaz, kısım, parça, cüz, organ ve azaları yoktur. Yönleri yoktur, sağı solu, önü arkası, yukarısı altı söz konusu değildir. Hiçbir mekân O’nu kuşatmaz. O’nun üzerinden

onu arkası, yukarısı altı söz konusu değildir. Hiçbir mekân O'nu kuşatmaz, O'nun üzerinden zaman geçmez. Ne O'na temas etmek düşünülebilir, ne de O'nun uzlete çekilmesi düşünülebilir. Mekânlara hulûl'u (içlerine girmesi) yoktur, yaratıkların hâdis oluşlarına delil teşkil eden hiçbir sıfat ile nitelendirilemez. Sonlu olmakla da nitelendirilemez, bir alan kapladığı, herhangi bir cihette yol aldığı da söylenemez. Mahdut değildir. Doğurmamıştır ve doğurulmamıştır. Mikdarlar (ölçüler) O'nu kuşatamayacağı gibi perdeler de O'nu kapatamaz. Ve buna benzer Ebu'l Hasen el-Eş'arî Rahimehullâh'ın Mutezile'den naklettiği diğer sözler.

Bu ifadeler arasında hak olanı da vardır, bâtıl olanı da vardır. Kitâbı ve Sünneti bilen bir kimse bunu açıkça anlar. Bu şekildeki mücerred nefy ifadelerinde övücü herhangi bir söz bulunmamakla birlikte, edebin sınırlarını aşan ifadeler de vardır. Çünkü bir kimse sultâna: Sen çöpçü değilsin, süpürücü/temizlikçi değilsin, hacamat yapan değilsin, dokumacı değilsin, diyecek olursa her ne kadar bu sözleri doğru ise de sultan böyle diyen kimseyi bu nitelendirmeleri dolayısıyla tedib eder.

Ancak nefy ifadesinde toplu (icmâlî) sözlerle O'nu överek: Sen yönettiğin kimselerden hiçbir kimse gibi değilsin. Sen onlardan daha üstün, daha şerefli ve daha değerlisin, diyecek olup bu şekilde toplu bir ifadeyle olumsuzlukları nefyedecek olursa, aynı şekilde toplu bir ifadeyle edebe riayet etmiş olur." (İbnu Ebi'l İzz, Şerh'ut Tahâviyye, Thk: Arnavut, 1/69-70)

18. "O, O'nun bildiğin bir şey olduğuna dâir kalbinle vehmettiğin her şeyin hilâfınadır." Bu söz bazen halk arasında "Allâh deyince hatırına gelen ne varsa o Allâh değildir" veya buna benzer şekillerde ifade edilir. Bu söz de tıpkı benzerleri gibi Kur'ân ve Sünnet'te geçmeyen yani muhdes ve de kapalılık içeren mücmel bir ifadedir. Eğer bundan Allâh'ın zatının ve sıfatlarının keyfiyeti, mâhiyeti kastediliyorsa bu doğrudur. Zira hiçbir mahlûkun bunlara vâkıf olması ve Rabb Teâlâ'nın keyfiyetini tasavvur etmesi mümkün değildir, câiz de değildir. Lakin Allâhu Teâlâ hakkında Kur'ân ve Sünnet'te geçen sıfatları dahi nefyetmeyi gerektirecek bir anlam kastediliyorsa -mesela Allâh'ın keyfiyetini bilemediğimiz bir eli, yüzü, gözü vardır diyen birisine itirazen bu söyleniyorsa- böyle bir mana reddedilir ki Cehm bu sözle daha çok bunu kastetmiştir. İmâm Ahmed'in bu sözü reddetme sebebi daha ziyâde bu olsa gerektir. Vallâhu A'lem.

19. Cehmiyye'nin söylediği "O bir şeydir, fakat diğer şeyler gibi değildir." sözü Ebû Hanîfe'ye nispet edilen "el-Fıkh'ul Ekber" adlı risâlede (sf. 26); Mâturîdî'nin "et-Tevhîd" adlı eserinin 39-40. sahifelerinde tasdik edilerek zikredilmektedir. Keza Eş'arî ulemâsından Bâkillânî, et-Temhîd, sf. 222-223; Mu'tezile'den Zemahşerî, el-Keşşâf, 2/10, En'âm Sûresi 18. âyetinin tefsîrinde hatta müteahhir Hanbelî ulemâsından es-Seffârînî, Levâmi'ul Envâr'il Behiyye, 1/102'de bu sözü onaylamaktadırlar. Bunlar ve benzerleri dışında Seleften ve sonraki dönem hadîs ve eser ehli imâmlardan bu sözü mutlak anlamda onaylayarak esas edinen bir kimseye rastlayamadım. Kaynak itibariyle Cehmiyye'ye ait olan bu sözden her ne kadar, zâhirde Allâh'ın mahlûkâtına benzemediği yani teşbîhin reddi kastedilse bile Cehmiyye ve onlara tâbi olanlar, bu söze ve benzerlerine istinâd ederek Allâh Subhânehu'nun birçok sıfatını mahlûkâta benzerlik arzedeceği gerekçesiyle reddetmişlerdir. Ayrıca her varlığın diğer varlıklarla aralarında kadr-i müşterek denilen ortak bir nokta mevcuttur. Böyle olmayan bir varlık ise muhaldir. Bu manada Allâh Azze ve Celle ile diğer varlıklar arasında ortak noktalar yani benzerlikler olabilir. Mesela ilim, hayat, irâde, kudret gibi. Lakin Allâhu Teâlâ'da bu sıfatlar kemâl derecesindedir, mahlûkâtta ise noksandır. Bununla beraber bu ortak noktaları kabul etmenin Allâh'a misil, yani denk edinmek olduğu söylenemez. Cehm ise bunu söylemiş ve Allâh ile mahlûkât arasında benzerlik çağrıştıracağından ötürü bütün sıfatları, hatta isimleri inkâr etmiştir. Bâtinî İsmâ'iliyye'den bazıları ise bu gerekçeyle Allâh'a "var" dahi denilemeyeceğini, bunun "var" olan diğer mahlûkâta benzerliği gerektireceğini ileri sürmüşlerdir. İşte İmâm Ahmed, bu tarz vehimlere yol açacağından dolayı "O bir şeydir, fakat diğer şeyler gibi değildir." sözünü reddetmiştir. Keza bundan dolayı Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh Vâsitiyye Akîdesi'nde ve başka yerlerde, nasslarda zikredilmeyen "teşbîh"i nefyetmek yerine Kur'ân ve Sünnet'te geçtiği şekliyle "temsîl"i, yani O'nun bir misli/dengi oluşunu reddetmeyi tercih etmektedir. "Misil" kelimesi bu anlamda daha kapsayıcıdır. Bununla alâkalı bölümün sonundaki dipnotta İbnu Teymiyye'nin yaptığı açıklamalara müracaat edilebilir. Vallâhu A'lem.

20. İbnu Teymiyye Rahimehullâh, şöyle demektedir:

"Ahmed Rahimehullâh burada şöyle demektedir: "Müslümanlar bildiler." Diğer yerde ise "İnsanlar bildiler" dedi. Bunun sebebi ise onun burada Allâh'ın ma'bûd (ibâdet edilen varlık) olduğu ve onların da ibâdet edenler olduğu hususunda konuşmasıdır. Diğer yerde ise Allâh'ın mevcut oluşu hususunda konuşmuştur. Cehmîler Allâh'ı apaçık olumsuzlukla vasfettiklerinde, Ahmed onlara akıl sâhibi insanların apaçık olumsuzlukla vasfedilen şeyin "yokluk" olduğunu bildiğini haber verdi. Böylece insanlar, onların hiçbir şeyi isbat etmediğini bildiler.

Burada ise Ahmed onlara kendilerinin neye ibâdet ettiğini sorduğunda, onlar kendilerinin mahlûkâtın işlerini düzenleyene ibâdet ettiklerini haber verdiler. Yine şöyle dediler: “O varlık meçhuldür, hiçbir sıfat ile bilinmez.”

Müslümanlar ise onların hiçbir şeye ibâdet etmediklerini bildiler, zira ibâdetin aslı ibâdet edilen varlığı kastedip O’nu amaçlamaktır. Kastedip amaçlamak ise kastedilen şey hakkında ilim bulunmasını gerektirir.

Böylece, meçhul olup da hiçbir sıfat ile bilinmeyen şeyin kastedilen şey olması imkânsızdır, böylece de ibâdet edilen varlık olması da imkânsızdır. İbâdet ise Allâh ve Rasûlü’nün emrettiği dînî bir emirdir ki, bu da Müslümanların Dîni’nin aslıdır.

İşte bundan dolayı Ahmed burada şöyle dedi: “Müslümanlar, sizin hiçbir şeye îmân etmediğinizi ve sadece izhâr ettiğiniz şeylerle kendinizden rezâleti gidermeye çalıştığınızı biliyorlar.”

Böylece insanların, akılları ile bu kişilerin hiçbir şeyi isbat etmediklerini bildikleri ortaya çıktı. Yine, Müslümanların onların hiçbir şeye ibâdet etmediklerini bildiklerini açıklamış olmaktadır.

Yine, “câhil bir adamın bunların sözlerini işittiğinde, insanlar arasında Allâh Subhânehu’yu en çok tazim edenlerin bunlar olduğunu zannettiğini ve onların sözlerinin sadece Allâh Subhânehu ve Teâlâ hakkında iftirâ içeren sözler sarf etmeye vardığının şuurunda olmadığını da” açıklamıştır.

İmâm Ahmed Rahimehullâh’ın zikrettiği bu görüş, bu sıfatları nefyeden Cehmîlerin asıl görüşü ve mezheblerinin sırrıdır. Bir kimse, (bu meseleler hakkında) akledip öğrendikçe, bilgilenip bilgisini de artırdıkça, kendi nefsinde bu meselenin hakikati ve bu sıfat inkârcılarının görüşleri hususunda derinleştikçe, bu konular hakkında basîreti, îmânı, yakîni ve irfânı o oranda artar.” (İbnu Teymiyye, Der’u Te’âruz’il Akli ve’n Nakl, 5/181-182)

21. İbnu Teymiyye Rahimehullâh şöyle demektedir:

“İlk olarak İmâm Ahmed Rahimehullâh kendisi hakkında “O bir şeydir” denilip de daha sonrasında “O hiçbir şeye benzemez”, yani herhangi bir vecihten hiçbir şeyin kendisine benzemediği ve aksine her şeye her vecihten muhâlefet eden bir şeyden bahsetti. Akıl sâhipleri ise bunun hiçbir şey olduğunu bildi, zira bu husustaki bilgi akıl sâhipleri arasında yaygındır.

İmâm Ahmed ikinci olarak kime ibâdet ettiklerini zikrettiğinde onlar şöyle dedi: “Bu mahlûkâtın işlerini düzenleyene ibâdet ediyoruz”. İşte bu ibâdet edilmesi dînen gerekli olan, ma’bûd (ibâdet edilen varlık) hakkında haber vermedir. Cehmîler bu Zat’ın hiçbir sıfatla bilinemeyen, meçhul bir varlık olduğunu söylediklerinde Ahmed şöyle dedi: “Müslümanlar, sizin hiçbir şeyi ispat etmediğinizi biliyorlar.” Zira Müslümanlar Allâhu Teâlâ’ya ibâdet etmeyi gerekli görüyorlar. Böylece ilk olarak akıl sahiplerinin genelinden Cehmîlerin hiçbir şeyi ispat etmediğini zikretti, ikinci olarak ise dîn ehlinden, onların hiçbir şeye ibâdet etmediklerini zikretti. Her yerde kendine münasip bir şeyi zikretti. Bunun sebebi ise meçhul şeyin bilinemeyeceği, böylece kastedilip ibâdet edilemeyeceğidir. Kendisini, kendisinden başkasından ayırt edecek bir sıfatı bilinmeyen şey, bilinen bir şey olamaz, böylece de ma’bûd (ibâdet edilen bir şey) olamaz. Burada Ahmed, ibâdet edilen şeyin kendisini, kendisinden başkasından ayırt edecek bir sıfatı olması gerektiğini zikretti. Sıfatları nefyedenler diyor ki, bu tecsîmdir.

Oysa Ahmed ilk olarak ibâdet edilen varlık ve mevcut olan şeyler arasında müşterek bir nokta veya herhangi bir yönden bir benzeşme olmamasının mümkün olmayacağını zikretmişti. Sıfatları nefyedenler diyor ki, bu teşbîhtir. Sıfat inkârcıları, teşbîh ve tecsîm lafızlarıyla kastettikleri şeyle, bunun (teşbîh ve tecsîmin) onların kastettiği manada nefyedilmesiyle vasfedilen şeyin onların kastettikleri “ma’dûm (yokluk)” olmasını gerekli kılmış olmaktadırlar. Aksine yokluk, mevcut oluşunun imkânsızlığını gerektirir.

Teşbîh ve tecsîm lafızları ile mesela, Allâh’ın mahlûkâtla benzeşmesi, onlara bazı vecihlerden benzemesini nefyetme gibi bazı bâtıl manaları nefyetme ihtimali söz konusudur. Bu durumda bunu nefyetmek vâcibdir. Allâh’ın bölünmesi ve ayrılması mümkün olan bir varlık oluşunu nefyetmek de böyledir. Zira bu durumda o Samed (her noksanlıktan münezzeh olan, hiçbir şeye muhtaç olmayan) ve Ehad (Tek) olmaz. Bunun nefyi de yine vâcibtir. Böylece onlar, hak olma ve bâtıl olma ihtimali olan mücmel, müteşâbih lafızlarla konuştular, ancak bununla bâtılı kast ettiler.

Bununla hakkı kastetseler bile bâtıl dışında hiçbir şeyi nefyetmeyi kastetmediklerini insanlara vehm ettirdiler. Nitekim Ahmed Rahimehullâh şöyle dedi: “Allâh’ın Kelâmı’ndan müteşâbih olanlar

hakkında kelâm eder ve insanların câhillerini -onları şüpheye düşürecek şeylerle- vehme düşürürler.” (İbnu Teymiyye, Beyânu Telbîs’il Cehmiyye, Mucamme’ul Melik Fehd, 2/323-324)

22. İbnu Teymiyye Rahimehullâh, İmâm Ahmed Rahimehullâh’ın “insanlar onlara sorduklarında” kavlinden “o bunların sözlerinin dalâlete ve küfre döndüğünü bilmez” kavline kadar ki kısmı zikrettikten sonra şöyle demektedir:

“İmâm Ahmed’in ve onun dışında ki selef âlimlerinin Cehmiyye’nin sözlerinden vasfettikleri bu sözler Bâtinî Karâmita’dan onlara muvafakat edenlerin ve de İbnu Sînâ ve benzerleri gibi Aristo’ya tabi olan felsefecilerin arasında “Allâh mutlak varlıktır.” ya da “Allâh ancak selbî (olumsuz) kayıtlarla (sıfatlarla) kayıtlıdır (vasıflanmıştır)” ve buna benzer şeyler söyleyenlerin sözleridir. Bu ise vahdet-i vücûdu savunanların sözlerinin hakikatidir (ta kendisidir).

Bundan dolayı İmâm Ahmed, onların; mevcut bir varlığı diğer bir mevcut varlıktan ayırt eden her şeyden Allâh’ı soyutladıklarını zikretti. Böylece onlar, Allâh’ı mevcut şeylere has olan sıfat, fiil ve sair şeylerden soyutladılar.

“Allâh bir şeydir, ama hiçbir şeye benzemeyen bir şeydir” dediklerinde ise imâmlar onların maksadını anladılar. Zira iki mevcut olan şeyin, “vücut (varlık)” isminde ittifâk etmesi kaçınılmazdır. İki şeyin de “şey” isminde ittifâk etmesi kaçınılmazdır.

Zira burada ikisinin de temelde ittifak ettikleri bir ortak nokta bulunmadığında, ikisinin de topluca mevcut olmaması gerekir. Bu ise akıl ile bilinen bir şeydir.

Bundan dolayı İmâm Ahmed Rahimehullâh dedi ki: “Biz dedik ki: Hiç şüphesiz akıl sahipleri, diğer şeylere benzemeyen şeyin, hiçbir şey olduğunu bilmektedirler.” İşte bundan dolayı İmâm Ahmed, bunun akıl ile bilinen bir şey olduğunu beyan etmiştir. Bu ise sarîh bir akla sahip olan herkesin bildiği bir şeydir.

Bundan dolayı insanların çoğunun Cehm’den naklettiği meşhur görüşe göre Allâh’a “şey” ismi verilmez. Zira onun iddiasına göre Allâh’a “şey” ismini vermek, “teşbîh” kapsamına girer. Çünkü hem yaratıcı hakkında hem de yaratılmış varlık hakkında “şey” denildiğinde, ikisinin de “şey” ile isimlendirilme hususunda ortak olmalarını gerektirir, bu ise onun iddiasına göre teşbîhtir.

Cehm’in görüşü ise bâtıldır.

Zira Allâh Subhânehu, “şeyler”den herhangi bir “şey” hususunda “şeyler”den herhangi bir “şey”e benzemese de, akıl ile malumdur ki her “iki şey” de (hem Allâh hem de mahlûkât) “şey” isminde ittifâk etmektedirler. İki mevcut olan şey de topluca “vücut” isminde ittifâk etmektedir. İki zat da topluca “zat” isminde ittifâk etmektedir.

Böylece sen, şöyle dersin: “Şey”, “mevcut” ve “zat” şu kısımlara ayrılır: “Kadim (öncesi olmayan)” ve “muhdes (sonradan olan)”, “vâcib (varlığı zorunlu olan)” ve “mümkün (varlığı zorunlu olmayıp sadece imkân dâhilinde olan)”, “Yaratıcı” ve “yaratılmış”. Bu taksimatın gerçekleştiği kavram (şey, mevcut, zat gibi kavramlar) ise bu kısımlar arasında müşterektir.

Biz, burası dışında başka bir yerde bu meseleden etraflıca söz etmiştik ve lafzı (şey vb. lafızları hakîki anlamda değil de sadece) lafzî anlamda müşterek addeden kimselerin hatasını izah etmiştik.

İmâm Ahmed’in dikkat çektiği husus olan; “şey”, “vücut (varlık)” ve benzeri kavramların müsemmâsının, bütün şeylerin ve var olan her şeyin müşterek olarak sahip olduğu küllî, genel bir mana oluşu, akıl sahiplerinin çoğunluğunun üzerinde bulunduğu sarîh akıl ile malumdur.

Bu hususta tartışıp çekişenlerin de bunu söylemeleri kaçınılmazdır. Böylece de Şehristânî, Râzî, Âmedî ve diğerlerinin sözlerinin bu hususta çeliştiği gibi, bu konuda kendi sözüyle çelişmiş olur. Zira onlar, mevcut şeylerin arasında bunu bazen umûmî, taksim edilmiş, hem lafzî hem de manevî bir iştirâk ile müşterek kılarken, bazen de onu sadece lafzî bir iştirâk ile müşterek kılarlar.”

İbnu Teymiyye birtakım açıklamalar yaptıktan sonra şöyle devam etmektedir:

“Bu akıl ile bilinen bir şey olunca, Ahmed dedi ki: “İşte bu suretle, Cehmîlerin hiçbir şeyi takip etmedikleri insanlar nezdinde apaçık ortaya çıktı.” Yani Cehmîler hiçbir şeyi kast etmemektedir. Zira bir şeyi takip etmek, onu imâm edinip onu kast etmektir.”

.

Ibnu Teymiyye Rahimehullâh birtakım lügavî açıklamalar yaptıktan sonra şöyle devam etmektedir:

“O hâlde İmâm Ahmed’in şu sözü “hiçbir şeyi takip etmiyorlar” şu manaya gelmektedir: Cehmîler hiçbir dîni dîn olarak edinmiyorlar.

Onun, “Siz (Yaratıcı olarak) hiçbir şey isbât (kabul) etmiyorsunuz” dediğini rivayet edenlere gelince, onun bu sözü gayet açıktır. Zira Cehmiyye’nin görüşü, onların hâriçten âlemi yaratan bir Rabb’i isbât (kabul) etmedikleri hususunu ihtivâ etmektedir.” (İbnu Teymiyye, Der’u Te’âruz’il Akli ve’n Nakl, 5/175-180)

[Not: İbnu Teymiyye’nin bu sözünden kitabın bazı nüshâlarında İmâm Ahmed’in “İşte bu sûretle, Cehmîlerin hiçbir şeyi takip etmedikleri insanlar nezdinde apaçık ortaya çıktı.” dediği anlaşılmaktadır. Bizim tercümede esas aldığımız nüshâda ise bu ibâre “Siz (Yaratıcı olarak) hiçbir şey isbât (kabul) etmiyorsunuz” şeklindedir. Her iki şekilde de mana değişmemekte ve Cehmiyye’nin görüşlerinin Allâh’ın varlığını inkâr etme neticesini doğurduğu ortaya çıkmaktadır. Vallâhu A’lem.]

İbnu Teymiyye Rahimehullâh yine şöyle demektedir:

“Burada maksad, Cehm’in Allâh’ı, duyulardan herhangi birisiyle hissedilememekle vasfetmesinin, onun ta’tîli (Allâh’ın zatını inkârı) gerektiren sözlerinin ve (Yaratıcı olarak) hiçbir şeyi isbât (kabul) etmemesinin temelini teşkil etmesidir. Zira bu (zikrettiği) şekilde olan bir şey aslında bir “şey” değildir.

Oysa bu, müminlerin fıtratında karar kılınmış bir şeydir; onlar Allâhu Teâlâ’nın Kendi Nefsini onlara göstermeye kudretinin yettiği hususunda şüphe etmezler. Müminler sadece bunun gerçekleşip gerçekleşmeyeceği hususunda şüphe eder.

Nitekim müminler Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’e şöyle sormuşlardı:

»هَلْ نَرَى رَبَّنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟«

“Bizler Kıyâmet Günü’nde Rabbimizi görecek miyiz?” Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem şöyle buyurdu:

»نَعَمْ، هَلْ تُضَارُّونَ فِي رُؤْيَةِ الشَّمْسِ؟«

“Evet. Sizler güneşi görürken hiç zorluk çekiyor musunuz?” (Buhârî, Hadîs no: 4581; Muslim, Hadîs no: 2968)

Bu husus sahîh, müstefiz (yaygın) ve mütevâtir hadîslerde sabittir. Onlar sadece Rabblerini görecekler mi diye şüphe ettiler. Onlar Rabblerinin gücü Kendi Nefsini onlara göstermeye yeter mi diye şüphe etmezlerdi.” (İbnu Teymiyye, Beyânu Telbîs’il Cehmiyye, Mucamme’ul Melik Fehd, 4/323)

قَالَ أَحْمَدُ رَحِمَهُ اللّٰهُ:

فَمِمَّا يُسْأَلُ عَنْهُ الْجَهْمِيُّ يُقَالُ لَهُ: تَجِدُ فِي كِتَابِ اللّٰهِ آيَةً تُخْبِرُ عَنِ الْقُرْآنِ أَنَّهُ مَخْلُوقٌ؟!

فَلَا يَجِدُ.

فَيُقَالُ لَهُ: فَتَجِدُهُ فِي سُنَّةِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ

قَالَ: إِنَّ الْقُرْآنَ مَخْلُوقٌ؟!

فَلَا يَجِدُ.

{İkinci Mesele: Cehmiyye'nin Kur'ân'ın Mahlûk Olduğu İddiasına Delil Getirdiği Bazı Âyetler}

Ahmed Rahimehullâh dedi ki:

Cehmî'ye sorulacak şeylerden olmak üzere ona şöyle denilir: "Allâh'ın Kitâbı'nda, Kur'ân'ın mahlûk olduğunu haber veren herhangi bir âyet buluyor musunuz?"

Ne var ki o, bir âyet dahi bulamaz.

Bundan sonra ona şöyle denilir: "Peki, siz Rasulullâh Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'in Sünnetinde onun "Hiç kuşkusuz Kur'ân mahlûktur" dediğini buluyor musunuz?

Ne var ki o, bir hadîs dahi bulamaz.

فَيُقَالُ لَهُ: فَلِمَ قُلْتَ؟

فَسَيَقُولُ: مِنْ قَوْلِ اللّٰهِ تَعَالَى:

﴿**إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا.**﴾ [الزخرف: ٣].

وَزَعَمَ أَنَّ "جَعَلَ" بِمَعْنَى "خَلَقَ"، فَكُلُّ مَجْعُولٍ هُوَ مَخْلُوقٌ، فَادَّعَى كَلِمَةً مِنَ الْكَلَامِ الْمُتَشَابِهِ، يَحْتَجُّ بِهَا مَنْ أَرَادَ أَنْ يُلْحِدَ فِي تَنْزِيلِهَا، وَيَبْتَغِي الْفِتْنَةَ فِي تَأْوِيلِهَا، وَذٰلِكَ أَنَّ "جَعَلَ" فِي الْقُرْآنِ مِنَ الْمَخْلُوقِينَ عَلَى وَجْهَيْنِ: عَلَى مَعْنَى التَّسْمِيَةِ، وَعَلَى مَعْنَى فِعْلٍ مِنْ أَفْعَالِهِمْ.

Sonra Cehmî'ye şöyle denilir: "Şu hâlde bu sözü neden söyledin?"

Cehmî şöyle diyecektir: "Allâhu Teâlâ'nın şu kavlinden!

"Gerçekten Biz onu, Arapça bir Kur'ân kıldık (cealnâ)." (ez-Zuhruf 43/3)

Böylelikle o iddia ediyor ki **"ceale (kıldı)"** kelimesi **"haleqa (yarattı)"** manasındadır, böylece her "mec'ûl (kılınmış şey)" bir "mahlûktur (yaratılmıştır)". Bu suretle müteşâbih sözlerden bir söz ortaya atıyor ki âyetin tenzîlinde ilhâd kastedenler (âyetin lafzında eğrilik meydana getirmeye çalışanlar) ve âyetin te'vilinde fitneye yol açmak isteyenler bununla delil getirirler.

Aslında Kur'ân'da "ceale" kelimesi, yaratılmışlar hakkında iki şekilde kullanılmıştır: Tesmiye (isimlendirme) manasında, bir de yaratılmışların fiillerinden bir fiil manasında. [1]

قَوْلُهُ تَعَالَى:

﴿اَلَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ.﴾ [الحجر: ٩١]،

قَالُوا: هُوَ شِعْرٌ، وَأَنْبَاءُ الْأَوَّلِينَ، وَأَضْغَاثُ أَحْلَامٍ، فَهٰذَا عَلَى مَعْنَى تَسْمِيَةٍ. وَقَالَ:

﴿وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمٰنِ إِنَاثًا.﴾ [الزخرف: ١٩]،

يَعْنِي أَنَّهُمْ سَمَّوْهُمْ إِنَاثًا.

ثُمَّ ذَكَرَ "جَعَلَ" عَلَى غَيْرِ مَعْنَى التَّسْمِيَةِ، فَقَالَ:

Allâhu Teâlâ'nın şu kavli (isimlendirme) manasındadır:

"Onlar Kur'ân'ı parça parça kıldılar (cealû)." (el-Hicr 15/91)

Kur'ân'ı parça parça kılanlar dedi ki: "Kur'ân şiirdir, evvelkilerin haberleridir ve karma karışık rüyalardır." Böylece bu (âyette geçen ceale kelimesi) isimlendirme manasında olmaktadır. Allâh şöyle buyurdu:

"Onlar, Rahmân'ın kulları olan melekleri dişi kıldılar (cealû)." (ez-Zuhruf 43/19)

Allâh bu âyetle şunu kastetmektedir: "Bunlar, melekleri dişi olarak isimlendirdiler". Daha sonra Allâh, "ceale" kelimesini tesmiye (isimlendirme) manasından başka bir manada zikrederek şöyle buyurmuştur:

﴿يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ.﴾ [البقرة: ١٩]،

فَهٰذَا يَدُلُّ عَلَى مَعْنَى فِعْلٍ مِنْ أَفْعَالِهِمْ، وَقَالَ:

﴿حَتَّى إِذَا جَعَلَهُ نَارًا.﴾ [الكهف: ٩٦]،

هٰذَا عَلَى مَعْنَى فَعَلَ، هٰذَا جَعْلُ الْمَخْلُوقِينَ. ثُمَّ ذَكَرَ "جَعَلَ" مِنَ اللّٰهِ عَلَى مَعْنَى "خَلَقَ"، وَ"جَعَلَ" عَلَى غَيْرِ مَعْنَى "خَلَقَ" وَالَّذِي قَالَ اللّٰهُ تَعَالَى "جَعَلَ" عَلَى مَعْنَى "خَلَقَ" لَا يَكُونُ إِلَّا خَلْقًا، وَلَا يَقُومُ إِلَّا مَقَامَ "خَلَقَ" لَا يَزُولُ عَنْهُ الْمَعْنَى،

"Parmaklarını kulaklarının üzerinde kılarlar (yec'alûne; parmaklarıyla kulaklarını tıkarlar)..." (el-Bakara 2/19)

Bu âyette "ceale" kelimesi, kulların fiillerinden bir fiil manasında olduğuna delâlet eder. Allâh

yine şöyle buyurmaktadır:

“Onu ateş hâline getirinceye (cealehu) kadar...” (el-Kehf 17/96)

Bu âyetteki “ceale” kelimesi de, “fe’ale (yaptı)” manasındadır. Bunlar, mahlûkâtın ca’l ettiği (kıldığı) şeylerdir. Sonra “ceale” fiilini Allâh hakkında “halq” manasında zikretti. Yine, Allâh hakkında “ceale” fiilini “haleqa/yarattı” manası dışında zikretti ki Allâhu Teâlâ’nın “ceale”yi “haleqa” manasında kullandığı yerler “Halq (yaratma)” dışında bir mana içermez, “haleqa”nın kullanıldığı makam dışında bir makam için kullanılamaz, söz konusu mana asla ondan zâil olmaz!

فَإِذَا قَالَ تَعَالَى "جَعَلَ" عَلَى غَيْرِ مَعْنَى "خَلَقَ"، لَا يَكُونُ خَلَقًا، وَلَا يَقُومُ مَقَامَ "خَلَقَ"، وَلَا يَزُولُ عَنْهُ الْمَعْنَى.

فَمِمَّا قَالَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ "جَعَلَ" عَلَى مَعْنَى "خَلَقَ" قَوْلُهُ:

﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ.﴾ [الأنعام: ١]

يَعْنِي: وَخَلَقَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ. وَقَالَ:

﴿وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ.﴾ [النحل: ٧٨؛ السجدة: ٩]،

Allâhu Teâlâ “ceale” kelimesini, “haleqa” manası dışında bir şey için kullandığında ise asla halq (yaratma) manasında olmaz, “haleqa”nın kullanıldığı makam için kullanılamaz, söz konusu mana asla ondan zâil olmaz!

Allâh Azze ve Celle’nin “ceale” kelimesini “haleqa” manasında buyurduğu âyetlerin arasında Allâh’ın şu kavli bulunmaktadır:

“Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden (ceale) Allâh’a mahsûstur.” (el-En’âm 6/1)

Allâh âyette ceale buyurarak şunu kastetmektedir: Karanlıkları ve aydınlığı halq eden (yaratan).

Allâh yine şöyle buyurmaktadır:

“Allâh sizin için işitme ve görmeyi var etti (ceale).” (en-Nahl 16/78)

يَقُولُ: وَخَلَقَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ. وَقَالَ:

﴿وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَتَيْنِ.﴾ [الإسراء: ١٢]،

يَقُولُ: وَخَلَقْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَتَيْنِ. وَقَالَ:

﴿وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا.﴾ [نوح: ١٦]، وَقَالَ:

﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا.﴾ [الأعراف: ١٨٩]،

يَقُولُ: وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا، يَقُولُ خَلَقَ مِنْ آدَمَ حَوَّاءَ. قَالَ:

Allâh şöyle buyurmaktadır: Ve sizin için işitme ve görmeyi halq etti (yarattı). Allâh şöyle buyurmaktadır:

“Biz, geceyi ve gündüzü iki âyet kıldık (cealnâ).” (el-İsrâ 17/12)

Allâh şöyle buyurmaktadır: Biz geceyi ve gündüzü iki âyet olarak halq ettik/yarattık. Allâh şöyle buyurmaktadır:

“Güneşi de (aydınlatıcı ve yakıcı) bir kandil kıldı (ceale).” (Nûh 71/16)

Allâh yine şöyle buyurmaktadır:

“O, sizi tek bir nefisten yarattı ve ondan da eşini var etti (ceale).” (el-A’râf 7/189)

Allâh şöyle buyurmaktadır: ve ondan eşini halq etti/yarattı. Allâh şöyle buyurmaktadır: Âdem Aleyh’is Selâm’dan eşi Havvâ Aleyhâ’s Selâm’ı halq etti/yarattı. Allâh şöyle buyurmaktadır:

﴿وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيَ.﴾ [النمل: ٦١]،

يَقُولُ: وَخَلَقَ لَهَا رَوَاسِيَ.

وَمِثْلُهُ فِي الْقُرْآنِ كَثِيرٌ، فَهٰذَا وَمَا كَانَ عَلَى مِثْلِهِ لَا يَكُونُ إِلَّا عَلَى مَعْنَى "خَلَقَ".

ثُمَّ ذَكَرَ "جَعَلَ" عَلَى مَعْنَى غَيْرِ "خَلَقَ" قَوْلُهُ:

﴿مَا جَعَلَ اللّٰهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ.﴾ [المائدة: ١٠٣]،

لَا يَعْنِي "مَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ".

“… ve yeryüzü için sarsılmaz dağlar var etti (ceale)” (en-Neml 27/61)

Allâh şöyle buyurmaktadır: Yeryüzü için sarsılmaz dağlar halq etti/yarattı.

Bunların emsâli Kur’ân’da pek çoktur. Bu “ca’l” kelimesinin kullanılışı ve buna benzer kullanılışları sadece “halq (yaratma)” manasında olur.

Daha sonra Allâh Subhânehu ve Teâlâ, “ceale” kelimesini “haleqa” manasından başka bir

mana üzere zikretti. Bu Allâh'ın şu kavlidir:

"Allâh, ne Bahîra'yı, ne Sâ'ibe'yi meşru kılmamıştır (mâ ceale)"." (el-Mâ'ide 5/103)

[2][3] Allâh şunu kastetmemektedir: Allâh Bahîra'yı da Sâ'ibe'yi de halq etmemiştir/yaratmamıştır.

وَقَالَ اللّٰهُ تَعَالَى لِإِبْرَاهِيمَ:

﴿إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا.﴾ [البقرة: ١٢٤]،

لَا يَعْنِي: "إِنِّي خَالِقُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا"، لِأَنَّ خَلْقَ إِبْرَاهِيمَ كَانَ مُتَقَدِّمًا.

وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ:

﴿رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا الْبَلَدَ آمِنًا.﴾ [إبراهيم: ٣٥]،

وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ:

﴿رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي.﴾ [إبراهيم: ٤٠]،

Allâhu Teâlâ İbrâhîm Aleyh'is Selâm'a şöyle buyurdu:

"Şüphesiz Ben, seni insanlara imâm kılacağım (câiluke)." (el-Bakara 2/124)

Allâh şunu kastetmemektedir: "Şüphesiz Ben, seni insanlara imâm olarak halq edeceğim/yaratacağım." Zira İbrâhîm Aleyh'is Selâm'ın yaratılması, imâm kılınmasından öncedir.

İbrâhîm Aleyh'is Selâm şöyle dedi:

"Rabbim, bu şehri güvenli kıl (ic'al)." (İbrâhîm 14/35)

Yine İbrâhîm Aleyh'is Selâm şöyle dedi:

"Rabbim, beni ve çocuklarımı namazı devamlı kılanlardan kıl (ic'alnî)." (İbrâhîm 14/40)

لَا يَعْنِي: "أُخْلُقْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ". وَقَالَ:

﴿يُرِيدُ اللّٰهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِي الْآخِرَةِ.﴾ [آل عمران: ١٧٦]،

لَا يَعْنِي: "يُرِيدُ اللّٰهُ أَنْ لَا يَخْلُقَ لَهُمْ حَظًّا فِي الْآخِرَةِ ".

وَقَالَ لِأُمِّ مُوسَى:

﴿إِنَّا رَادُّوهُ إِلَيْكِ وَجَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ.﴾ [القصص: ٧]

لَا يَعْنِي: "خَالِقُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ"، لِأَنَّ اللّٰهَ تَعَالَى وَعَدَ أُمَّ مُوسَى أَنْ يَرُدَّهُ إِلَيْهَا، ثُمَّ يَجْعَلُهُ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ مُرْسَلًا.

İbrâhîm Aleyh'is Selâm bu âyette şunu kastetmemektedir: "Beni namazı devamlı kılan birisi olarak yarat". Allâh yine şöyle buyurmaktadır:

"Allâh, onları âhirette pay sahibi kılmamayı (ellâ yec'ale) ister." (Âl-i İmrân 3/176)

Allâh burada şunu kastetmemektedir: "Allâh, âhirette onlar için bir pay halq etmemeyi/yaratmamayı istiyor."

Yine Allâh, Mûsâ Aleyh'is Selâm'ın annesine şöyle buyurdu:

"Biz onu sana döndüreceğiz ve onu rasûllerden kılacağız (câiluhu)." (el-Kasas 28/7)

Burada Allâh şunu kastetmiyor: "Onu rasûllerden birisi olarak halq edeceğiz/yaratacağız". Zira Allâhu Teâlâ Mûsâ Aleyh'is Selâm'ın annesine evvela Mûsâ Aleyh'is Selâm'ı kendisine iade edeceğini, bundan sonra da onu bir rasûl ca'l edeceğini/kılacağını vad etti.

وَقَالَ:

﴿وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلَى بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ جَمِيعًا فَيَجْعَلَهُ فِي جَهَنَّمَ.﴾ [الأنفال: ٣٧]،

لَا يَعْنِي: "فَيَخْلُقَهُ فِي جَهَنَّمَ".

قَالَ:

﴿وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اُسْتُضْعِفُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ.﴾ [القصص: ٥]،

لَا يَعْنِي: "وَنَخْلُقَهُمْ أَئِمَّةً وَنَخْلُقَهُمْ الْوَارِثِينَ"،

Allâh şöyle buyurmaktadır:

"Pis olanların hepsini birbiri üstüne koyup yığarak Cehennem'e koymak için (fe yec'alehu) böyle yapar." (el-Enfâl 8/37)

Allâh burada şunu kastetmemektedir: "Onları Cehennem'de halq etmek/yaratmak için böyle yapar."

Allâh şöyle buyurmaktadır:

“Biz ise, istiyorduk ki yeryüzünde ezilmekte olanlara lütufta bulunalım, onları önderler kılalım (nec’alehum) ve onları vârisler kılalım (nec’alehum).” (el-Kasas 28/5)

Allâh şunu kastetmemektedir: “Ve onları önderler olarak halq edelim/yaratalım ve onları vârisler olarak halq edelim/yaratalım.”

وَقَالَ:

﴿فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا.﴾ [الأعراف: ١٤٣]،

لَا يَعْنِي: "خَلَقَهُ دَكًّا"، وَمِثْلُهُ فِي الْقُرْآنِ كَثِيرٌ. فَهٰذَا -وَمَا كَانَ عَلَى مِثَالِهِ- لَا يَكُونُ عَلَى مَعْنَى "خَلَقَ"، فَإِذَا قَالَ اللّٰهُ: "جَعَلَ" عَلَى مَعْنَى "خَلَقَ". وَقَالَ: "جَعَلَ" عَلَى غَيْرِ مَعْنَى "خَلَقَ"، فَبِأَيِّ حُجَّةٍ قَالَ الْجَهْمِيُّ "جَعَلَ" عَلَى مَعْنَى "خَلَقَ"؟

فَإِنْ رَدَّ الْجَهْمِيُّ "الْجَعْلَ" إِلَى الْمَعْنَى الَّذِي وَصَفَهُ اللّٰهُ فِيهِ وَإِلَّا كَانَ مِنَ الَّذِينَ

Allâh yine şöyle buyurmaktadır:

“Rabbi, o dağa tecelli edince onu paramparça etti (ceale).” (el-A’râf 7/143)

[4] Allâh şunu kastetmemektedir: “Onu paramparça halq etti/yarattı”. Bunun Kur’ân’da örneği pek çoktur. Burada ve benzer âyetlerde geçen caele/kılma, “haleqa/yaratma” manasında değildir. Şu hâlde Allâh Subhânehu ve Teâlâ “ceale”yi “haleqa” manasında kullanırken ve de (bazen) “ceale”yi “haleqa” manasının dışında kullanırken; Cehmî, hangi delile binâen “ceale”nin (bütün yerlerde) “haleqa” manasında olduğunu söyler?

Eğer Cehmî, “ca’l” kelimesini Allâh’ın vasfettiği manaya döndürürse ne âlâ, aksi takdirde şu vasıfları taşıyanlardan olur:

﴿يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللّٰهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ.﴾ [البقرة: ٧٥].

فَلَمَّا قَالَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ:

﴿إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا.﴾ [الزخرف: ٣]،

يَقُولُ: جَعَلَهُ عَرَبِيًّا، جَعَلَهُ "جَعْلًا" عَلَى مَعْنَى فِعْلٍ مِنْ أَفْعَالِ اللّٰهِ تَعَالَى، عَلَى غَيْرِ مَعْنَى "خَلَقَ".

وَقَالَ فِي سُورَةِ الزُّخْرُفِ:

﴿إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ.﴾ [الزخرف: ٣]،

وَقَالَ:

"Allâh'ın Kelâmı'nı dinleyip, iyice anladıktan sonra onu bile bile tahrîf ederler." (el-Bakara 2/75)

O zaman Allâh Azze ve Celle şöyle buyurduğunda:

"Gerçekten Biz onu, Arapça bir Kur'ân kıldık (cealnâ)." (ez-Zuhruf 43/3)

Allâh şöyle buyurmaktadır: "Onu Arapça ca'l etti/yaptı." Burada Allâh bunu, "haleqa" manası dışında, Allâhu Teâlâ'nın fiillerinden bir fiil manasında, bir "ca'l" yapmıştır.

Zuhruf Sûresi'nde ise şöyle buyurmaktadır:

[5] **"İyi anlayasınız diye, Biz onu Arapça bir Kur'ân yaptık (cealnâ)."** (ez-Zuhruf 43/3)

Yine şöyle buyurdu:

﴿لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ ۞ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ.﴾ [الشعراء: ١٩٤-١٩٥]،

وَقَالَ:

﴿فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ.﴾ [مريم: ٩٧؛ الدخان: ٥٨].

فَلَمَّا جَعَلَ اللّٰهُ الْقُرْآنَ عربيًّا، وَيَسَّرَهُ بِلِسَانِ نَبِيِّهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، كَانَ ذٰلِكَ فِعْلًا مِنْ أَفْعَالِ اللّٰهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى، جَعَلَ بِهِ الْقُرْآنَ عربيًّا، وَلَيْسَ كَمَا زَعَمُوا مَعْنَاهُ: أَنْزَلْنَاهُ بِلِسَانِ الْعَرَبِ. وَقِيلَ: بَيَّنَّاهُ، يَعْنِي هٰذَا بَيَانٌ لِمَنْ أَرَادَ اللّٰهُ هُدَاهُ.

"Uyarıcılardan olasın diye, Kur'ân'ı apaçık Arapça bir dil ile indirmiştir." (eş-Şu'arâ 26/194-195)

Yine şöyle buyurmaktadır:

"Kur'ân'ı senin dilin ile (indirip) kolaylaştırdık." (Meryem 19/97; ed-Duhân 44/58)

Allâh, Kur'ân'ı Arapça ca'l edip de/kılıp da Nebî'si Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'in lisânı üzere kolaylaştırdığı vakit, "ca'l" kelimesi Allâh Tebâreke ve Teâlâ'nın fiillerinden bir fiil oldu. Allâh bu fiili ile Kur'ân'ı Arapça ca'l etti/kıldı. Bunun manası Cehmîler'in iddia ettikleri gibi (yarattık manasında) değildir; bunun manası şöyledir: "Biz bunu apaçık Arapça bir dil ile indirdik." Yine,

bunun (buradaki cealnâ'nın) manasının şöyle olduğu da söylenmiştir, "Biz onu Arapça bir Kur'ân olarak açıkladık." Allâh şunu kastetmektedir: Bu Kur'ân, Allâh'ın hidâyete erdirmek istediği kişiler için bir açıklamadır.

1. İbnu Batta Rahimehullâh şöyle demektedir,

"Bunun üzerine dedik ki: "Sen her "ca'l edilmiş şeyi" "mahlûk" kıldığında ve Allâh'ın Kitâbı'nda bulunan her "ca'l" kelimesinin "halq" manasında kıldığında, hiç kuşkusuz Allâh Azze ve Celle seni Kur'ân'ı fehmetmekten alıkoymuştur ey Cehmî! Allâh'ın Kitâbını kendi cehâletin, nefsinin hevâsı ve şeytanının sana güzel gösterip senin ve kardeşlerinin diline ilkâ ettiği ile tevil ettiğinde buradan itibaren bu iğrenç dalâletten dolayı aptallaştın! Şöyle ki; bizler Allâh Azze ve Celle'nin Kitâbı'nda tek bir lafız üzerine gelen tek bir harfin dahi manasının birçok âyette farklı farklı olduğunu görmekteyiz. Bu tarz misallerin çok olmasından dolayı biz bunları zikretmedik ve yalnızca sizin delil getirdiğiniz âyete yöneldik:

Şimdi, Allâh Azze ve Celle'nin Kitâbı'nda "ceale" kelimesi "haleqa" manasının dışında kullanılmıştır. "Ca'l" kelimesi, yaratılmışlar hakkında onların vasıflarından bir vasıf ve kısımlarından bir kısım manasındadır. Yine, "ca'l" kelimesi onların fiillerinden bir fiil manasındadır; bunun manası "halq (yaratma)" olmaz ve "haleqa"nın kullanıldığı makam için kullanılamaz! Şimdi, akledin!" (İbnu Batta, el-İbânet'ul Kubrâ, 6/157)

2. Râgib el-İsfehânî "Bahîra" hakkında diyor ki:

"Bir dişi deve on doğum yaptığında Câhiliyye Araplarının yaptığı şey onun kulağını yarıp, serbest bırakmaktı. Böylece bu deveye binilmez ve ona hiçbir şey yüklenmezdi." (Râgib el-İsfehânî, el-Mufredât, 'ر - ح - ب' maddesi, sf. 109)

3. Râgib el-İsfehânî "Sâ'ibe" hakkında diyor ki:

"Merada serbest bırakılan ve böylece herhangi bir sudan ve yemden men edilmeyen devedir. Bu ise deve beş kez doğurduğunda gerçekleşir." (Râgib el-İsfehânî, el-Mufredât, 'ب - ي - س' maddesi, sf. 431)

4. Râgib el-İsfehânî diyor ki:

"جَعَلَ Ceale fiili, tüm fiiller için kullanılan genel bir lafızdır ve 'فعل yaptı', 'صنع üretti' ve diğer kardeşlerinden daha geneldir. Ca'ale kelimesi beş vecih üzere tasrif edilir:

Birinci vecih: 'صار dönüştü' ve 'طفق bir şeyi yapmaya başladı' fiillerinin yolunu seyreder. Bu durumda Müteaddî (geçişli bir fiil) olmaz.

"جعل زيد يقول كذا Zeyd şunu söylemeye başladı (ceale)" gibi (...)

İkinci vecih: 'أوجد icat etti" fiilinin yolunu seyrederek tek bir Mef'ûle (nesney)e karşı Müteaddî olur. Allâh Azze ve Celle'nin şu kavilleri gibi:

﴿وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ﴾ [الأنعام: ١]

"...karanlıkları ve aydınlığı var etti (ceale)." (el-En'âm 6/1)

﴿وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ﴾ [النحل: ٧٨]

"Allâh sizin için işitme, görme ve kalp var etti (ceale)." (en-Nahl 16/78)

Üçüncü vecih: Bir şeyi başka bir şeyden icâd etmek ve o şeyi diğer şeyden var etmek manasında kullanılır. Şunun gibi:

﴿وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا﴾ [النحل: ٧٢]

“Allâh, size kendi cinsinizden eşler var etti (ceale).” (en-Nahl 16/72)

﴿وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْجِبالِ أَكْناناً.﴾ [النحل: ٨١]

“Allâh, dağlarda da sizin için barınaklar var etti (ceale).” (en-Nahl 16/81)

﴿وَجَعَلَ لَكُمْ فِيها سُبُلًا.﴾ [الزخرف: ١٠]

“O, yeryüzünde sizin için yollar var edendir (ceale).” (ez-Zuhruf 43/10)

Dördüncü vecih: Bir şeyi bir hâlden diğer bir hâle çevirmek için kullanılır. Şunun gibi:

﴿اَلَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا.﴾ [البقرة: ٢٢]

“O, sizin için yeryüzünü bir döşek kıldı (ceale).” (el-Bakara 2/22)

Yine Allâh’ın şu kavli gibi:

﴿جَعَلَ لَكُمْ مِمَّا خَلَقَ ظِلالًا.﴾ [النحل: ٨١]

“Allâh, yarattıklarından sizin için gölgeler yaptı (ceale).” (en-Nahl 16/81)

﴿وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا.﴾ [نوح: ١٦]

“Onların içinde ayı bir ışık yapmıştı (ceale).” (Nûh 71/16)

Yine Allâhu Teâlâ’nın şu kavli gibi:

﴿إِنَّا جَعَلْناهُ قُرْآناً عَرَبِيًّا.﴾ [الزخرف: ٣]

“Gerçekten Biz onu, Arapça bir Kur’ân kıldık (cealnâ).” (ez-Zuhruf 43/3)”

Beşinci vecih: Hakk olsun batıl olsun bir şey ile diğer bir şeye hükmetme. Hakk ile hükmetmeye gelince, bu Allâhu Teâlâ’nın şu kavli gibidir:

﴿إِنَّا رَادُّوهُ إِلَيْكِ وَجَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ.﴾ [القصص: ٧]

“Biz, onu sana döndüreceğiz ve onu rasûllerden kılacağız (câilû).” (el-Kasas 28/7)

Bâtıl ile hükmetmeye gelince, bu Allâh Azze ve Celle’nin şu kavli gibidir:

﴿وَجَعَلُوا لِلّٰهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعامِ نَصِيباً.﴾ [الأنعام: ١٣٦]

“Allâh’ın yarattığı ekinlerden ve hayvanlardan O’na bir pay ayırdılar (cealû).” (el-En’âm 6/136)

﴿وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ الْبَناتِ.﴾ [النحل: ٥٧]

“Onlar, kızları Allâh’a nispet ediyorlar (yecalûne).” (en-Nahl 16/57)

﴿اَلَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ.﴾ [الحجر: ٩١]

“Onlar Kur’ân’ı parça parça kıldılar (cealû).” (el-Hicr 15/91)

Râgib el-İsfehânî’den yapılan alıntı burada sona erdi. (Râgib el-İsfehânî, el-Mufredât, ‘ج - ع - ل’

maddesi, sf. 196-197)

5. Bu âyet-i kerîmeye “yarattı” manası verildiği takdirde düzgün bir mana ortaya çıkmamaktadır. Zira âyete dikkat edilirse “ceale” fiili iki mef’ûle, yani Kur’ân’a ve Arapça’ya müteaddî (geçişli) olmuştur. Ceale, bu tarz durumlarda “haleqa/yarattı” manasında kullanılmaz. Bunun en açık misali şu âyet-i kerîmedir:

﴿وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللّٰهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا.﴾ [النحل: ٩١]

“Üzerinize Allâh’ı kefil kılmışsınızdır (cealtum).” (Nahl 16/91)

Burada “ceale”nin “haleqa” manasında kullanılmadığı her akıl sâhibi nezdinde bellidir. Aksi takdirde Allâh’ı kefil yaratmışsınızdır, şeklinde bir mana ortaya çıkar ki bunun batıllığı aşikârdır. Ve’l Hamdulillâh.

بَابٌ

ثُمَّ إِنَّ الْجَهْمِيَّ ادَّعَى أَمْرًا آخَرَ وَهُوَ مِنَ الْمُحَالِ؟!

فَقَالَ: أَخْبِرُونَا عَنِ الْقُرْآنِ، أَهُوَ اللّٰهُ تَعَالَى، أَوْ غَيْرُ اللّٰهِ؟

فَادَّعَى فِي الْقُرْآنِ أَمْرًا يُوهِمُ النَّاسَ. فَإِذَا سُئِلَ الْجَاهِلُ عَنِ الْقُرْآنِ "هُوَ اللّٰهُ أَوْ غَيْرُ اللّٰهِ؟"، فَلَا بُدَّ لَهُ مِنْ أَنْ يَقُولَ بِأَحَدِ الْقَوْلَيْنِ.

فَإِنْ قَالَ: هُوَ اللّٰهُ؟!

قَالَ لَهُ الْجَهْمِيُّ: كَفَرْتَ.

{Üçüncü Mesele: Kur’ân, Allâh’ın Kendisi Midir, Değil Midir Diyerek Delil Getirenlere Cevap}

Bâb

Sonra Cehmî, muhâl (imkânsız) olan bir iddia ortaya atmıştır ve demiştir ki:

“Bize Kur’ân’dan haber verin; o Allâhu Teâlâ mıdır, yoksa Allâh Subhânehu ve Teâlâ’dan başka bir şey midir?” [1]

Böylece Kur’ân hakkında insanları vehme sevk eden bir iddia ortaya atmış oldu. Câhile Kur’ân hakkında şöyle sorulduğunda: “O Allâh Subhânehu ve Teâlâ mıdır, yoksa Allâh Subhânehu ve Teâlâ’dan başka bir şey midir”, câhilin iki sözden birisini söylemesi kaçınılmazdır.

Eğer câhil şöyle derse: “O Allâh’tır”

Cehmî ona şöyle der: “Kâfir oldun!”

وَإِنْ قَالَ: هُوَ غَيْرُ اللّٰهِ.

قَالَ: صَدَقْتَ. فَلِمَ لَا يَكُونُ غَيْرُ اللّٰهِ مَخْلُوقًا؟

فَيَقَعُ فِي نَفْسِ الْجَاهِلِ مِنْ ذٰلِكَ مَا يَمِيلُ بِهِ إِلَى قَوْلِ الْجَهْمِيِّ.

وَهٰذِهِ الْمَسْأَلَةُ مِنَ الْجَهْمِيِّ هِيَ مِنَ المَغَالِيطِ.

فَالْجَوَابُ لِلْجَهْمِيِّ إِذَا سَأَلَ فَقَالَ: أَخْبِرُونَا عَنِ الْقُرْآنِ، هُوَ اللّٰهُ أَوْ غَيْرُ اللّٰهِ؟

Ve eğer câhil şöyle derse: “O, Allâh’tan başka bir şeydir.”

Cehmî şöyle der: “Doğru söyledin! Peki, Allâh’tan başka bir şey neden mahlûk olmuyor?”

Bundan dolayı câhilin nefsinde Cehmî’nin görüşüne doğru bir meyil oluşur.

[2] Hâlbuki bu, mesele de Cehmî’nin yaptığı mugalatalardan (spekülasyonlardan) birisidir.

Cehmî şöyle diyerek sorduğunda verilecek cevaba gelince; “Bize Kur’ân’dan haber verin; o Allâh Subhânehu ve Teâlâ mıdır, yoksa Allâh Subhânehu ve Teâlâ’dan başka bir şey midir?”

قِيلَ لَهُ: إِنَّ اللّٰهَ جَلَّ ثَنَاؤُهُ لَمْ يَقُلْ فِي الْقُرْآنِ "إِنَّ الْقُرْآنَ أَنَا"، وَلَمْ يَقُلْ "إِنَّ الْقُرْآنَ غَيْرِي"، وَقَالَ: "هُوَ كَلَامِي". فَسَمَّيْنَاهُ بِاسْمٍ سَمَّاهُ اللّٰهُ بِهِ،

فَقُلْنَا: هُوَ كَلَامُ اللّٰهِ تَعَالَى، فَمَنْ سَمَّى الْقُرْآنَ بِمَا سَمَّاهُ اللّٰهُ بِهِ كَانَ مِنَ الْمُهْتَدِينَ، وَمَنْ سَمَّاهُ بِاسْمٍ غَيْرِهِ كَانَ مِنَ الضَّالِّينَ،

وَقَدْ فَصَلَ اللّٰهُ بَيْنَ قَوْلِهِ وَبَيْنَ خَلْقِهِ وَلَمْ يُسَمِّهِ قَوْلًا فَقَالَ:

﴿أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ﴾ [الأعراف: ٥٤]،

Cehmî’ye şöyle denilir: “Muhakkak ki Allâh Celle Senâuhu, Kur’ân’da şöyle buyurmadığı gibi: “Hiç şüphesiz Kur’ân, Ben’im” şöyle de buyurmadı: “Hiç şüphesiz Kur’ân, Ben’den başkadır.” Bununla birlikte Allâh şöyle buyurdu: “Kur’ân, Ben’im Kelâmımdır.” Biz de Kur’ân’ı Allâh Subhânehu ve Teâlâ’nın verdiği isimle isimlendirdik.

Bu sebeple biz “O, Allâhu Teâlâ’nın Kelâmı’dır” dedik. Her kim Kur’ân’ı Allâh Subhânehu ve Teâlâ’nın isimlendirdiği şekilde isimlendirirse hidâyete ermişlerden olur ve her kim de onu başka bir isimle isimlendirirse sapmışlardan olur.

Şüphesiz Allâh Subhânehu ve Teâlâ, kavli (sözü) ile mahlûkâtının arasını ayırmıştır ve

mahlûkâtını “Kavil” olarak isimlendirmemiştir. Bu sebeple Allâh şöyle buyurmaktadır:

“Dikkat edin, mahlûkât da emir de O’na mahsûstur.” (el-A’râf 7/54)

فَلَمَّا قَالَ: ﴿أَلَا لَهُ الْخَلْقُ﴾ [الأعراف: ٥٤] لَمْ يَبْقَ شَيْءٌ مَخْلُوقٌ إِلَّا كَانَ دَاخِلًا فِي ذٰلِكَ، ثُمَّ ذَكَرَ مَا لَيْسَ بِخَلْقٍ فَقَالَ: ﴿وَالْأَمْرُ﴾ [الأعراف: ٥٤]، فَأَمْرُهُ هُوَ قَوْلُهُ تَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ أَنْ يَكُونَ قَوْلُهُ خَلْقًا.

وَقَالَ تَعَالَى:

﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ ۞ فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ.﴾ [الدخان: ٣-٤]،

ثُمَّ قَالَ فِي اَلْقُرْآنِ هُوَ ﴿أَمْرًا مِنْ عِنْدِنَا.﴾ [الدخان: ٥]. وَقَالَ تَعَالَى:

﴿لِلّٰهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ.﴾ [الروم: ٤]،

Allâh şöyle buyurduğunda **“Dikkat edin, mahlûkât da emir de O’na mahsûstur”** (el-A’râf 7/54), mahlûkât sınıfından bu kapsama dâhil olmayan bir şey kalmaz. Bundan sonra ise mahlûk olmayan şeyleri zikrederek şöyle buyurdu **“emir de (yalnız O’na mahsûstur).”** Allâh’ın emri ise O’nun Kavli’dir. Âlemlerin Rabbi olan Allâh, Kavli’nin mahlûk olmasından yücedir.

Allâhu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

“Biz onu mübârek bir gecede indirdik. Şüphesiz Biz insanları uyarmaktayız. Her hikmetli iş o gecede ayırt edilir.” (ed-Duhân 44/3-4)

[3] Daha sonra Allâh Kur’ân hakkında şöyle buyurmaktadır: “Kur’ân **Katımızdan bir emir**dir.” (ed-Duhân 44/5)

Allâhu Teâlâ yine şöyle buyurmaktadır:

“Önce de, sonra da emir Allâh’ındır.” (er-Rûm 30/4)

يَقُولُ: لِلّٰهِ الْقَوْلُ مِنْ قَبْلِ الْخَلْقِ، وَمِنْ بَعْدِ الْخَلْقِ، وَاللّٰهُ يَخْلُقُ وَيَأْمُرُ، وَقَوْلُهُ غَيْرُ خَلْقِهِ. وَقَالَ:

﴿ذٰلِكَ أَمْرُ اللّٰهِ أَنْزَلَهُ إِلَيْكُمْ.﴾ [الطلاق: ٥]،

وَقَالَ:

﴿حَتَّى إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ.﴾ [هود: ٤٠]،

يَقُولُ: قَدْ جَاءَ قَوْلُنَا فِي أَمْرِ الْقُرْآنِ.

Allâh Subhânehu ve Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “Kavil, yaratmadan önce de yaratmadan sonra da Allâh’ındır. Allâh Subhânehu ve Teâlâ hem yaratıyor hem de emrediyor. Ama Allâh’ın Kavli, mahlûkâtından ayrıdır.

Allâh Subhânehu ve Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

“İşte bu, Allâh’ın size indirdiği emridir.” (et-Talâk 65/5)

Allâh Subhânehu ve Teâlâ yine şöyle buyurmaktadır:

“Nihayet emrimiz gelip, tandır kaynamaya başlayınca (sular coşup taşınca)…” (Hûd 11/40)

Allâhu Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “Kur’ân hakkında kavlimiz geldi.

1. İmâm Şâfi’î Rahimehullâh’dan bu hususta şöyle bir münazara rivayet edilmiştir:

Ebû Muhammed ez-Zubeyrî’den rivayet edildiğine göre o, şöyle dedi: Bir adam Şâfi’î’ye şöyle dedi: “Bana Kur’ân hususunda haber ver; o Hâlik midir (Yaratan mıdır)?”

Şâfi’î şöyle dedi: “Allâh’a yemin ederim ki hayır!”

Adam şöyle dedi: “O zaman mahlûk mu?”

Şâfi’î şöyle dedi: “Allâh’a yemin ederim ki hayır!”

Adam şöyle dedi: “O zaman mahlûk değil, değil mi?”

Şâfi’î şöyle dedi: “Allâh’a yemin ederim ki evet!”

Adam şöyle dedi: “Peki mahlûk olmadığına dâir delil nedir?”

Şâfi’î başını kaldırıp şöyle dedi: “Sen Kur’ân’ın Allâh’ın Kelâmı olduğunu ikrâr ediyor musun?”

Adam şöyle dedi: “Evet.”

Şâfi’î şöyle dedi: “Bu sözle sana üstün geldim. Zikri yüce olan Allâh şöyle buyurmaktadır:

﴿وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ.﴾ [التوبة: ٦]

“Eğer müşriklerden biri senden sığınma talebinde bulunursa, Allâh’ın Kelâmı’nı işitebilmesi için ona sığınma hakkı tanı.” (et-Tevbe 9/6)

Yine şöyle buyurmaktadır:

﴿وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا.﴾ [النساء: ١٦٤]

“Ve Allâh, Mûsâ ile gerçekten kelâm etti/konuştu.” (en-Nisâ 4/164)”

Şâfi’î şöyle dedi: “Sen (önceden) Allâh’ın var olup Kelâmı’nın da (önceden) var olduğunu mu ikrâr ediyorsun yoksa Allâh’ın var olup Kelâmı’nın var olmadığını mı ikrâr ediyorsun?”

Adam dedi ki: “Aksine, Allâh vardı Kelâmı da vardı.”

Ebû Muhammed ez-Zubeyrî dedi ki: Bunun üzerine Şâfi'î gülümseyip şöyle dedi: "Ey Kûfeliler! Sizler bana çok azim sözlerle geliyorsunuz. Sizler Allâh'ın var olan her şeyden önce var olup Kelâmı'nın da var olduğunu ikrâr ederken Kelâm Allâh'tır, Allâh'ın sivâsındadır/dışındadır, Allâh'tan gayrıdır/başkadır, Allâh'ın hâricindedir sözlerini nasıl elde ettiniz?"

Ebû Muhammed ez-Zubeyrî dedi ki: Bunun üzerine adam susup ayrıldı." (Beyhekî, Menâkib'uş Şâfi'î, 1/407-408)

2. İbnu Teymiyye Rahimehullâh şöyle demektedir:

"İmâm Ahmed Cehmiyye'ye yapmış olduğu reddiyesinde bu meselenin cevabı hakkında konuşmuş ve "gayr/başka" lafzı hakkında şerî'atın ne nefi ne de ispat şekliyle bahsetmediğini açıklamıştır. Bu durumda ise "gayr/ başka" lafzının Şâri'nin Kelâmı'na dâhil olması ya da olmaması gerekmez. Böylece de Kur'ân'ın mahlûk oluşuna dâir şer'î bir delil olmaz. Yine "gayr/ başka" lafzı mücmel bir lafızdır: "gayr/başka" lafzıyla hem "bir şeyden ayrı olan" hem de "o şey olmayan" kastedilir. İşte bundan dolayı Allâh'ın Kelâmı'nın, Allâh'ın İlmi'nin ve buna benzer şeylerin Allâh olduğu söylenmez. Zira bu bâtıldır. Yine bunların Allâh'tan "gayr/başka" olduğu da söylenmez. Bunun sebebi ise bunların Allâh'tan uzak olup O'ndan ayrı olduğu anlaşılmasın diyedir. İmâm Ahmed'in bu zikrettiği, Sünnet İmâmları'ndan derinleşmiş olanların üzerinde bulunduğu yoldur. İmâmlar, kelâmın (ve diğer sıfatların) Allâh olduğunu söylemedikleri gibi Allâh'tan "gayrı" olduğunu da söylememişlerdir. Kezâ "(Allâh'ın sıfatları) Allâh'ın kendisi değildir O'ndan başkası da değildir (ne aynıdır ne de gayrıdır) da dememişlerdir. Zira bu, üçüncü bir kısmı ispat etme kapsamına girer ki bu bir hatadır. Kendilerinde mücmellik (kapalılık) bulunduğu için her iki lafzı söylemeyi terk etmek ile iki lafzı mutlak olarak nefyedip bu iki lafız içerisinde bulunmayan üçüncü bir manayı ispat etmek arasında bir fark vardır." (İbnu Teymiyye, Mecmû'ul Fetâvâ, 17/159-160)

Yani bizler, kelâm gibi sıfatlar hakkında "Allâh'ın bizzat Kendisi'dir" demediğimiz gibi yanlış anlamalara yol açacağı için "Kendisi değildir" de demeyiz. Lakin bu, üçüncü bir yol olan ve Eş'arî-Mâturîdî kelâmcıları arasında benimsenen "Allâh'ın sıfatları zatının aynısı da değildir gayrısı da değildir" şeklindeki mugalata tarzı bir sözü benimsememizi gerektirmez. Bu, insan aklının tasavvur edemeyeceği çelişkili bir sözdür! Bilakis, en doğrusu yukarıdaki dipnotlarda yine Şeyh'ul İslâm'ın sözleri arasında geçtiği üzere sıfatların Allâh'ın zatıyla kâim olduğunu kabul etmek ve diğer muhdes ve mücmel lafızlardan kaçınmaktır. Vallâhu A'lem.

Şeyh'ul İslâm Rahimehullâh yine şöyle demektedir:

"Kullâbiyye'den ve diğerlerinden Sıfatlar hususunda derinleşenlere gelince, onlar imâmların menheci üzeredir. Nitekim Cehmîler Kur'ân hakkında "O Allâh mıdır, yoksa Allâh'tan başka bir şey midir" diye İmâm Ahmed'e sorduklarında onun "er-Raddu ale'l Cehmiyye" isimli eserinde zikrettiği gibi imâmlar, sıfatların ne vasfedilen olmadığını söyler ne de sıfatların vasfedilenden "gayrı" olduğunu söylerler. Dahası onlar, sıfatların ne vasfedilen olduğunu söyler ne de sıfatların vasfedilenden "gayrı" olduğunu söylerler. Böylece her iki şeyi söylemekten imtina eder ve iki sözü de nefyetmezler. Bu da isâbetlidir. Zira "gayr" lafzında mücmellik bulunduğunda, bu kelimeyi kullanmadaki maksat açığa çıkmadan onu nefyetmek gerekmez. Bu kelime ile sıfatların Allâh'tan ayrı olmadığı kastediliyorsa bu durumda zaten Allâh'dan "gayrı" değildir. Eğer sıfatların bilakis Allâh olmadığı veya bunlar bilinmeksizin Allâh'ın bilinebileceği kastediliyorsa bu durumda evet, sıfatlar Allâh'ın "gayrı"dır. Söz hakkında tafsilata gidildiğinde işkâl ortadan kalkar.

Şöyle denilirse: "Hiç kuşkusuz sıfat veya cüz Allâh'ın "gayrı"dır demek iki ıstılahtan birine göre bâtıldır."

Yine şöyle denilirse: "Sıfat veya cüz, diğer ıstılaha göre konuşulacak olursa Allâh'ın "gayrı"dır." Burada "gayrı"lık mevsufta bulunmasından kaçınılamayacak olan gerekli bir şeydir. Bu durumda ise mevsufun, kendisinden müstağni olduğu bir hakikate muhtaç olmayı icab ettirmeyen bir sıfata sahip olması gerekir. Mesela mümkün şeylerin "vâcib'ul vucûd"a muhtaç olması gibi." (İbnu Teymiyye, Buğyet'ul Murtâd, 426-427)

Şeyh'ul İslâm Rahimehullâh yine şöyle demektedir:

"Gayr" lafzı mücmel bir lafızdır, bununla ayrılık "gayrı"sı kastedilmektedir. İki "gayrı" olan şey birinin diğerinden zaman, mekân veya vucûd/varlık bakımından ayrılmasının câiz olduğu iki şeydir. Bu ise Eş'arî'lerin ve dört imâma tabi olan fakihlerden onlarla aynı görüşte olanların ıstılahıdır.

Yine iki "gayrı" olanla "biri, diğeri olmayan" veya "birinin bilinip aynı zamanda diğerinden câhil

olmanın câiz olduğu iki şey", kastedilir. Bu ise Mu'tezile'den, Kerrâmiyye'den ve diğerlerinden bazı taifelerin ıstılahıdır.

İmâm Ahmed ve diğerleri gibi selefe gelince: Onların indinde "gayr" lafzı ile bu kastedilebileceği gibi diğeri de kastedilebilir. Bundan dolayı onlar ne Allâh'ın ilminin O'nun "gayrı" olduğunu söylediler ne de Allâh'ın ilminin O'nun "gayrı" olmadığını söylediler. Yine onlar, ne Allâh'ın ilmi bizzat Allâh değildir der ne de Allâh'ın ilmi Allâh'ın "gayrısı"dır derlerdi. Aksine onlar, içerisinde karışıklık bulunduğu için mücmel sözleri nefyetmekten ve ispat etmekten imtina ederlerdi. Zira Cehmiyye şöyle demektedir: "Allâh'ın "sivâsındaki/dışındaki" her şey mahlûktur. Allâh'ın Kelâmı da O'nun "gayrı"dır, dolayısıyla o da mahlûk olur." Sünnet imâmları ise şöyle dedi: "Gayr" ve "sivâ" lafızlarıyla Allâh'tan ayrı olan şeyler kastedildiğinde, Allâh'ın ilm ve Kelâmı "gayr" ve "sivâ" lafızlarının kapsamına girmez. Tıpkı sünnette Allâh'ın izzeti ve azâmeti gibi sıfatlarına yemin etmenin câiz olduğu sabit olup da bunun Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'in şu kavli kapsamına girmediği gibi:

«مَنْ حَلَفَ بِغَيْرِ اللّٰهِ فَقَدْ أَشْرَكَ.»

"Her kim Allâh'tan başkasına yemin ederse şirk işlemiştir." (Ebû Dâvûd, Hadîs no: 3251)

Böylece bilinir ki Allâh'ın sıfatları, "gayr" isminin kapsamına girmez…

"Gayr" lafzı ile bizzat Allâh olmadığı kastediliyorsa, bu durumda şüphe yok ki "ilim", "el-Âlim" değildir. Yine "kelâm", "el-Mutekellim" değildir.

İftikâr lafzı da böyledir, bununla "Mef'ûlün fâiline iftikâr duyması" (nesnenin, öznesine ihtiyaç duyması) kastedilmektedir. Ve bunun gibi…

Yine bu "gayr" lafzıyla telâzum (birbirini gerektirme) kastedilir. Bunun manası ise velev ki birinin diğerinin üzerinde tesiri bulunmasa dahi bir şeyin diğer bir şey olmaksızın var olamayacağıdır. Bu birbirini zorunlu olarak gerektiren işler gibidir, mesela babalık ve oğulluk gibi.

Yine bileşik şeylerde içerisinde bulunan ortaklık bilinir. Birisi şöyle dediğinde: "Eğer bir âlim olsaydı, bir zat ve ilimden meydana gelirdi." Bundan maksat, bu iki şeyin ayrı olup daha sonra bir araya gelmesi değildir. Yine bundan maksat bu iki şeyden birinin diğerinden ayrı olmasının câiz olması da değildir. Aksine bundan maksat şudur "Eğer bir âlim olsaydı, burada bir zat olurdu ve ilim bu zatta kâim olurdu." (İbnu Teymiyye, Minhâc'us Sunne, 2/542-543; İbnu Teymiyye, Beyânu Telbîs'il Cehmiyye, Muessesetu Kurtube, 1/508-509)

3. Buradaki "Emir" kavramı hakkında başka açıklamalar da yapılmıştır. Nitekim Kurtubî'nin naklettiğine göre İbnu Îsâ şöyle demiştir:

"Emir, Allâh Subhânehu ve Teâlâ'nın mübârek gecede kullarının ahvâliyle alâkalı kazâ ettiği şeylerdir." (Kurtubî, el-Câmi'u li Ahkâm'il Kur'ân [Tefsîr'ul Kurtubî], 16/128)

بَابُ
بَيَانُ مَا فَصَلَ اللّٰهُ بَيْنَ قَوْلِهِ وَبَيْنَ خَلْقِهِ

وَذٰلِكَ أَنَّ اللّٰهَ جَلَّ ثَنَاؤُهُ إِذَا سَمَّى الشَّيْءَ الْوَاحِدَ بِاسْمَيْنِ، أَوْ ثَلَاثَةِ أَسَامِي فَهُوَ مُرْسَلٌ غَيْرُ مُنْفَصِلٍ، وَإِذَا سَمَّى شَيْئَيْنِ مُخْتَلِفَيْنِ لَا يَدَعُهُمَا مُرْسَلَيْنِ حَتَّى يَفْصِلَ بَيْنَهُمَا. مِنْ ذٰلِكَ قَوْلُهُ:

﴿يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا.﴾ [يوسف: ٧٨]،

{Dördüncü Mesele:}

Allâh'ın, Kavli'nin Arasıyla Mahlûkâtının Arasını Ayırmasının Beyanı Hakkında Bâb

Bunun sebebi şudur: Allâh Celle Senâuhu tek bir şeyi iki isim yahut üç isimle adlandırdığı zaman "munfasıl (ayrı)" olarak değil de peşpeşe olarak isimlendirir. İki muhtelif şeyi [1]isimlendirdiğinde ise onların aralarını ayırana kadar peşpeşe zikretmez. Allâh Subhânehu ve Teâlâ'nın şu kavli bundandır:

"Ey Azîz (güçlü vezîr)! Bunun yaşlı büyük bir babası var." (Yûsuf 12/78)

فَهٰذَا شَيْءٌ وَاحِدٌ سَمَّاهُ بِثَلَاثَةِ أَسَامٍ وَهُوَ مُرْسَلٌ، وَلَمْ يَقُلْ: إِنَّ لَهُ أَبًا، وَشَيْخًا، وَكَبِيرًا. وَقَالَ:

﴿عَسَى رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنَّ أَنْ يُبْدِلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُنَّ مُسْلِمَاتٍ مُؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ سَائِحَاتٍ.﴾ [التحريم: ٥]،

ثُمَّ قَالَ: ﴿ثَيِّبَاتٍ.﴾ [التحريم: ٥]، فَهٰذَا اسْمُ شَيْءٍ وَاحِدٍ فَهُوَ مُرْسَلٌ. فَلَمَّا ذَكَرَ شَيْئَيْنِ مُخْتَلِفَيْنِ فَصَلَ بَيْنَهُمَا، فَذٰلِكَ قَوْلُهُ:

Baba bir şeydir, ama Allâh Ya'kûb Aleyh'is Selâm'ı peşpeşe üç isimle adlandırmıştır. Allâh şöyle dememiştir: "Gerçekten onun bir babası ve yaşlısı ve de bir büyüğü var."

Allâh şöyle buyurmaktadır:

"Eğer o sizi boşarsa, umulur ki Rabbi ona, sizden daha hayırlı, Müslüman, îmân eden, sebatla itaat eden, tövbe eden, ibâdet eden, oruç tutan eşler verir..." (et-Tahrim 66/5)

Daha sonra Allâh şöyle buyurmaktadır:

"Dul olan kadınlar." (et-Tahrîm 66/5)

Bu bir şeyin ismidir, bundan dolayı "mürsel (peşpeşe)" olarak geçmektedir. Allâh iki ayrı şeyi zikrettiğinde ise aralarını ayırır. İşte bu, Allâh'ın şu kavlidir:

﴿ثَيِّبَاتٍ.﴾ [التحريم: ٥]،

ثُمَّ قَالَ:

﴿وَأَبْكَارًا.﴾ [التحريم: ٥].

فَلَمَّا كَانَتِ الْبِكْرُ غَيْرَ الثَّيِّبِ لَمْ يَدَعْهُ مُرْسَلًا حَتَّى فَصَلَ بَيْنَهُمَا، فَذٰلِكَ قَوْلُهُ: ﴿وَأَبْكَارًا.﴾. وَقَالَ: ﴿وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَى.﴾، [فاطر: ١٩] ثُمَّ قَالَ: ﴿وَالْبَصِيرُ.﴾ [فاطر: ١٩]،

فَلَمَّا كَانَ الْبَصِيرُ غَيْرَ الْأَعْمَى فَصَلَ بَيْنَهُمَا،

ثُمَّ قَالَ:

"Dul olan kadınlar." (et-Tahrîm 66/5)

Daha sonra Allâh şöyle buyurmaktadır:

[2] **"Ve bâkire."** (et-Tahrîm 66/5)

"Dulluk", "bâkirelikten" ayrı bir şey olduğu için, onların arasını ayırmadan peşpeşe zikretmedi. İşte bu Allâh'ın şu kavlidir: **"Ve bâkire."** (et-Tahrîm 66/5) Allâh yine şöyle buyurmaktadır: **"Kör bir olmaz."** (Fâtır 35/19) Daha sonra şöyle buyurmaktadır: **"görenle"** (Fâtır 35/19) Kör, görenden ayrı bir şey olduğu için, onların arasını ayırdı.

Daha sonra Allâh şöyle buyurmaktadır:

﴿وَلَا الظُّلُمَاتُ وَلَا النُّورُ ۞ وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُورُ.﴾ [فاطر: ٢٠-٢١]،

فَلَمَّا كَانَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْ هٰذَا الشَّيْءِ غَيْرَ الشَّيْءِ الْآخَرِ فَصَلَ بَيْنَهُمَا.

ثُمَّ قَالَ:

﴿اَلْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ.﴾ [الحشر: ٢٣]،

"Karanlıklar ve aydınlık bir olmaz. Gölge ve sıcaklık da bir olmaz." (Fâtır 35/20-21)

Bunların her biri diğer şeyden ayrı bir şey olduğu için onların arasını ayırdı.

Daha sonra Allâh şöyle buyurmaktadır:

"Melik (mülkün gerçek sâhibi), Kuddûs (kutsal; her türlü eksiklikten uzak), Selâm (barış ve esenliğin kaynağı), Mümin (güvenlik veren), Muheymin (gözetip koruyan), Azîz (mutlak güç sahibi), Cebbâr (düzeltip ıslah eden ve dilediğini yaptıran), Mutekebbir'dir (büyüklükte eşsiz olandır)." (el-Haşr 59/23)

﴿اَلْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ.﴾ [الحشر: ٢٤]

فَهٰذَا كُلُّهُ اسْمُ شَيْءٍ وَاحِدٍ فَهُوَ مُرْسَلٌ لَيْسَ بِمُنْفَصِلٍ.

وَكَذٰلِكَ إِذَا قَالَ اللّٰهُ ﴿أَلَا لَهُ الْخَلْقُ﴾ [الأعراف: ٥٤]

ثُمَّ قَالَ:

﴿وَالْأَمْرُ﴾ لِأَنَّ الْخَلْقَ غَيْرُ الْأَمْرِ، فَهُوَ مُنْفَصِلٌ.

"O, Hâlik (yaratan), Bâri (yoktan var eden), Musavvir (şekil veren)'dir" (el-Haşr 59/24)

Bunların hepsi bir şeyin ismidir, bundan dolayı peşpeşe gelmiştir, munfasıl (ayrı) değildir.

Allâh şöyle buyurduğunda da durum aynı şekildedir:

"Dikkat edin, mahlûkât O'na mahsûstur." (el-A'râf 7/54)

Daha sonra şöyle buyurdu:

"Emir de." (el-A'râf 7/54)

[3][4] Zira mahlûkât, emirden ayrı bir şeydir. O yüzden bu ayrı gelmiştir.

1. Her ikisi farklı şeyler olduklarından dolayı "و (vav)" atıf harfi ile aralarını fasl eder, yani ayırır.

2. Bu âyette geçen vâv harfinin "Vâv'us Semâniye", yani "Sekizin Vâvı" olduğu söylenmiştir. Bu kural, nahiv âlimlerinin bazılarına göre sekiz tane isim peşpeşe zikredildiği zaman kullanılan bir vâvdır.

İbn'ul Kayyim Rahimehullâh "Vâv'us Semâniye" kuralının düzgün bir delile dayanmadığını ifade ettikten sonra âyetlerden örneklendirerek bu görüşü çürütmektedir. Sıra bu âyete gelince şöyle der:

"Denildi ki: "Bu yedinci vasıftan sonra geldiği için Vâv'us Semâniye'dir!" Oysa böyle değildir. Vâv'ın buraya dâhil olması belirli bir sebeptendir, zira bu vasıftan önce gelen vasıfların muradı hepsinin kadınlarda bir arada bulunmasıdır. Bakirelik ve dulluk sıfatlarına gelince; bunların bir arada bulunması mümkün değildir. Bundan dolayı da atıf ile belirlendi. Zira bundan maksat, Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'in iki çeşit kadın ile evleneceğidir, dul kadınlar ve bakire kadınlar." (İbn'ul Kayyim, Bedâ'i'ul Fevâ'id, Dâr'ul Kitâb'il Arabî, 3/54)

3. Âcurrî Rahimehullâh dedi ki:

"Yine Ebu'l Kâsım bize haber verdi. Dedi ki: Bana Sa'îd bin Nuseyr Ebû Osmân el-Vâsitî, (meşhur Kırâ'at âlimi) Halef el-Bezzâr'ın meclisinde bana tahdîs etti. Dedi ki: Ben (Süfyân) İbnu Uyeyne'yi şöyle derken işittim: "Bu fare ne demektedir?!" Bu sözüyle Bişr el-Merîsî'yi kastetmekteydi. Dediler ki: "Ey Ebû Muhammed! O Kur'ân'ın mahlûk olduğunu iddia ediyor!" Dedi ki: "Yalan söylüyor! Allâhu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ.﴾ [الأعراف: ٥٤]

"Dikkat edin, halq da emir de O'na mahsûstur." (el-A'râf 7/54)

"Halq" kelimesi Allâh'ın mahlûkâtıdır. "Emir" ise Kur'ân'dır." (Âcurrî, eş-Şerî'a, 1/504-505, no: 171)

Süfyân bin Uyeyne Rahimehullâh, âyette geçen "halq/mahlûkât" ile "emir" kavramları hususunda şöyle demiştir:

Beşşâr bin Mûsâ dedi ki: Biz Süfyân bin Uyeyne Rahimehullâh'ın huzurundaydık. Süfyân şöyle dedi:

﴿أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ.﴾ [الأعراف: ٥٤]

“Dikkat edin, halq da emir de O’na mahsûstur.” (el-A’râf 7/54)

“Halq” mahlûkâttır. “Emir” ise kelâmdır.” (İbnu Ebî Hâtim, Tefsîr’ul Kur’ân’il Azîm, 5/1498, no: 8586)

Süfyân bin Uyeyne Rahimehullâh yine şöyle dedi:

“Allâh mahlûkâtın ve emrin arasını ayırmıştır. Bundan dolayı her kim ikisini bir araya getirirse küfre girer.” (Beğavî, Me’âlim’ut Tenzîl [Tefsîr’ul Beğavî], İhyâ’ut Turâs, 2/198; Kurtubî, el-Câmi’u li Ahkâm’il Kur’ân [Tefsîr’ul Kurtubî], 7/221)

Ebâ Butayn Rahimehullâh’a Süfyân’ın zikri geçen sözü hakkında sorulduğunda şöyle cevap verdi:

“Süfyân’ın Allâh’ın şu sözü hakkındaki kavline gelince:

﴿أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ﴾ [الأعراف: ٥٤]

“Dikkat edin, halq/mahlûkât da emir de O’na mahsûstur.” (el-A’râf 7/54)

Bununla Allâh’ın Kelâmı’nın mahlûk olduğunu söyleyenleri reddetmek istemiştir. Süfyân şöyle demektedir: “Hiç şüphesiz Allâh Subhânehu ve Teâlâ emri mahlûkâta atfetmiştir. Allâh’ın emri ise O’nun Kelâmı’dır.”

Bundan dolayı her kim “Hiç kuşkusuz Allâh’ın Kelâmı mahlûktur” derse Allâh’ın emrini mahlûk kılmıştır. Böylece de mahlûkâtı ve emri bir araya getirmiştir. Allâh Subhânehu ise ikisinin arasını emri mahlûkâta atfederek ayırmıştır. Atfeden kendisine atfedilen şeyden ayrıdır.” (ed-Durar’us Seniyye, 13/182)

4. İbnu Batta Rahimehullâh da inatçı Cehmîlerin bu şüphesini zikredip İmâm Ahmed’in onlara verdiği cevap niteliğinde bir cevap vermektedir. Şeyh Rahimehullâh şöyle demektedir:

“Cehmî, “emir” kelimesinin “halq/mahlûkât” manasında olduğunu ve “halq” kelimesinin manasının da “mahlûkât” olduğunu iddia etti. Bunların indinde sanki Allâh Azze ve Celle’nin **“Dikkat edin, halq da emir de O’na mahsûstur.”** (el-A’râf 7/54) kavlinin manası sadece şöyledir: “Dikkat edin, “halq” da “halq” da O’na mahsûstur.”

Böylece Cehmî, Allâh’ın ayırdığını bir araya getirdi.

Eğer bu iş Cehmî’nin dediği gibi olsaydı, Cibrîl Aleyh’is Selâm’ın Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’e söylediği söz şu şekilde olurdu: “Biz ancak Rabbinin mahlûkâtıyla ineriz”, hâlbuki Allâh şöyle buyurmaktadır:

﴿وَمَا نَتَنَزَّلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ﴾ [مريم: ٦٤]

“Biz ancak Rabbinin emriyle ineriz.” (Meryem 19/64)

Allâh’ın emrinin O’nun Kelâmı olduğuna delâlet eden şeylerden biri de Allâh’ın şu kavlidir:

﴿ذَٰلِكَ أَمْرُ اللَّهِ أَنْزَلَهُ إِلَيْكُمْ﴾ [الطلاق: ٥]

“İşte bu, Allâh’ın size indirdiği emridir.” (et-Talâk 65/5)

Böylece Allâh, Kur’ân’ı “Kendi emri” olarak isimlendirdi ve Kendi emri ve mahlûkâtının arasını ayırdı. Allâh sizlere rahmet etsin, bunu fehmedin!” (geniş bilgi için bkz: İbnu Batta, el-İbânet’ul Kubrâ, 6/166-170)

İbnu Ebi’l İzz Rahimehullâh şöyle demektedir:

“Şayet “emir” de mahlûk olsaydı, onun da daha başka bir “emir” ile mahlûk olması gerekirdi, diğerinin de sonsuza kadar bir başka “emir” ile mahlûk olması gerekirdi. Bu durumda teselsül gerekir ki bu bâtıldır.

Onların bâtılını reddeden şey ise O'nun -ilim, kudret ve bunların dışındaki- tüm sıfatlarının mahlûk oluşudur (inancıdır) ki bu sarîh küfürdür. Zira Allâh'ın İlmi de bir şeydir, Kudreti de bir şeydir ve Hayatı da bir şeydir. Bu durumda bütün bunlar "her şey"in umumuna dâhil olmuş olur ve böylece mahlûk değilken daha sonra mahlûk olur. Allâh, bunların söylediklerinden gerçekten ulû ve yücedir..." (İbnu Ebi'l İzz, Şerh'ut Tahâviyye, thk: Arnavut, 1/179)

بَابُ
بَيَانِ مَا أَبْطَلَ اللّٰهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى أَنْ يَكُونَ الْقُرْآنُ إِلَّا وَحْيًا وَلَيْسَ بِمَخْلُوقٍ

قَالَ: قَوْلُهُ:

﴿وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَى ۝ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَى ۝ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى ۝ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى.﴾ [النجم: ١-٤].

وَذٰلِكَ أَنَّ قُرَيْشًا قَالُوا: إِنَّ الْقُرْآنَ شِعْرٌ.

{Beşinci Mesele:}

Allâh Tebâreke ve Teâlâ'nın, Kur'ân'ın Vahiy'den Başka Bir Şey Oluşunu İptal Etmesi ve Kur'ân'ın Mahlûk Olmayışının Beyanı Hakkında Bâb

İmâm Ahmed Rahimehullâh dedi ki:

Allâh Subhânehu ve Teâlâ'nın şu kavli:

"Battığı zaman yıldıza andolsun ki, arkadaşınız sapmadı ve azmadı. O, hevâsından konuşmaz. O ancak kendisine vahyedilen bir vahiydir." (en-Necm 53/1-4)

Bunun sebebi Kureyş'in şöyle demesidir: "Hiç kuşkusuz Kur'ân bir şiirdir."

وَقَالُوا: ﴿أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ.﴾ [الأنعام: ٢٥].

وَقَالُوا: ﴿أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ.﴾ [الأنبياء: ٥].

وَقَالُوا: تَقَوَّلَهُ مُحَمَّدٌ مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِهِ.

وَقَالُوا: تَعَلَّمَهُ مِنْ غَيْرِهِ.

فَأَقْسَمَ اللّٰهُ بِـ﴿ـالنَّجْمِ إِذَا هَوَى.﴾ [النجم: ١] يَعْنِي: اَلْقُرْآنَ إِذَا نَزَلَ.

Yine onlar şöyle dediler: **"(Kur'ân) evvelkilerin masallarıdır."** (el-En'âm 6/25)

Yine onlar şöyle dediler: **"(Kur'ân) karma karışık rüyalardır."** (el-Enbiyâ 21/5)

[1] Yine onlar şöyle dediler: "Muhammed Kur'ân'ı kendisi uydurup söyledi."

[2] Yine onlar şöyle dediler: "Muhammed onu başkasından öğrendi."

[3] Böylece Allâh Subhânehu ve Teâlâ **"Battığı zaman yıldıza"** (en-Necm 53/1) yemin etti, Allâh şunu kastetmektedir: İndiği zaman Kur'ân'a andolsun.

فَقَالَ:

﴿وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَى ۞ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ.﴾ [النجم: ١-٢]

يَعْنِي: مُحَمَّدًا، ﴿وَمَا غَوَى ۞ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى.﴾ [النجم: ٢-٣].

يَقُولُ: إِنَّ مُحَمَّدًا لَمْ يَقُلْ هٰذَا الْقُرْآنَ مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِهِ، فَقَالَ: ﴿إِنْ هُوَ.﴾ [النجم: ٤] أَيْ: مَا هُوَ، يَعْنِي الْقُرْآنَ ﴿إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى.﴾ [النجم: ٤].

Allâh şöyle buyurmaktadır:

"Battığı zaman yıldıza andolsun ki, arkadaşınız sapmadı..." (en-Necm 53/1-2),

Allâh (arkadaşınız derken) Muhammed Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'i kastetmektedir. **"...ve azmadı. O, hevâsından konuşmaz."** (en-Necm 53/3)

Allâh şöyle buyurmaktadır:

"Hiç kuşkusuz Muhammed, bu Kur'ân'ı kendisi uydurup söylemedi." Bundan dolayı Allâh şöyle buyurmaktadır: **"O ancak..."** (en-Necm 53/4), Yani o, bundan başka bir şey değildir. Yani: Kur'ân bundan (vahiyden) başka bir şey değildir: **"Kendisine vahyedilen bir vahiydir."** (en-Necm 53/4)

فَأَبْطَلَ اللّٰهُ أَنْ يَكُونَ الْقُرْآنُ شَيْئًا غَيْرَ الْوَحْيِ؛ لِقَوْلِهِ: ﴿إِنْ هُوَ﴾ [النجم: ٤]، يَقُولُ: مَا هُوَ ﴿إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى.﴾ [النجم: ٤].

ثُمَّ قَالَ: ﴿عَلَّمَهُ﴾ [النجم: ٥]، يَعْنِي: عَلَّمَ جِبْرِيلُ مُحَمَّدًا الْقُرْآنَ

وَهُوَ: ﴿شَدِيدُ الْقُوَى ۝ ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَى.﴾ [النجم: ٥-٦]، إِلَى أَنْ قَالَ: ﴿فَأَوْحَى إِلَى عَبْدِهِ مَا أَوْحَى.﴾ [النجم: ١٠] فَسَمَّى اللّٰهُ الْقُرْآنَ وَحْيًا وَلَمْ يُسَمِّهِ خَلْقًا.

Böylece Allâh, şu kavliyle Kur'ân'ın vahiyden başka bir şey oluşunu ibtâl etti: **"O ancak..."** (en-Necm 53/4) Allâh şöyle buyurmaktadır: O, bundan (vahiyden) başka bir şey değildir: **"Kendisine vahyedilen bir vahiydir."** (en-Necm 53/4)

Daha sonra şöyle buyurdu: **"Öğretti"** (en-Necm 53/5), Allâh şunu kastetmektedir: Cibrîl Aleyh'is Selâm Muhammed Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'e Kur'ân'ı öğretti. Cibrîl ise **"Ona (bu Kur'ân'ı) üstün bir güç sâhibi öğretmiştir (ki o,) üstün özelliklere sahiptir. Hemen doğruldu."** (en-Necm 53/5-6) Allâh şöyle buyurana kadar: **"Böylece Allâh, kuluna vahyedeceğini vahyetti."** (en-Necm 53/10) Böylece Allâh, Kur'ân'ı vahiy olarak isimlendirdi ve onu "yaratılmış" olarak isimlendirmedi...

1. Allâhu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ.﴾ [الطور: ٣٣]

Yoksa "O Kur'ân'ı kendisi uydurup söyledi" mi diyorlar? Hayır, (sırf inatlarından dolayı) îmân etmiyorlar." (et-Tûr 52/33)

2. Allâhu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿وَكَذٰلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ.﴾ [الأنعام: ١٠٥]

"İşte biz, âyetleri çeşitli biçimlerde böyle açıklıyoruz. Öyle ki sana: 'Sen (başkasından) ders - almışsın (peygamber değilsin)' desinler ve Biz de bilen bir topluluğa onu (Kur'ân'ı) açıkça göstermiş olalım." (el-En'âm 6/105)

3. İbn'ul Kayyim Rahimehullâh şöyle demektedir:

"Allâhu Teâlâ'nın şu kavli:

﴿وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَى ۝ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَى ۝ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى.﴾ [النجم: ١-٣]

"Battığı zaman yıldıza andolsun ki, arkadaşınız sapmadı ve azmadı. O, hevâsından konuşmaz." (en-Necm 53/1-3)

Allâh Subhânehu -düşmanlarının ona nispet ettiği sapıklık ve azgınlıktan, Rasûlü'nün münezzeh ve beri oluşu hususunda- battığı zaman yıldıza yemin etmektedir.

İnsanlar ise "necm/yıldız" kelimesiyle kastedilen şey hususunda ihtilâf etti.

Kelbî, İbnu Abbâs Radiyallâhu Anhumâ'dan rivayet ederek şöyle demektedir: "Allâh, Kur'ân'ın Rasûlü'ne dört âyet, üç âyet ve bir sûre şeklinde müneccemen (peyderpey) indiği vakit Kur'ân'a yemin etmektedir. Onun nüzûlünün başlangıcı ile sonu arasında yirmi sene vardı."

Aynı şekilde Atâ da bunu İbnu Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bu Mukâtil, Dahhâk ve Mucâhid'in görüşüdür. Yine bu görüşü Ferrâ tercih etmiştir.

Bunun üzerine Allâh Kur'ân'ı bir "necm (peyderpey)" olarak isimlendirdi. Bunun sebebi ise nüzulünün (bir anda değil) parça parça gerçekleşmesidir. Araplar parça parça olmaya "teneccüm" ismini verirler. Müferrak (parça parça) olan şeye ise "necm" ismini verirler. Kitâb'ın (Kur'ân'ın) "nücûm" oluşu ise onun "peyderpey" oluşundandır. Araplar şöyle der: "Ben, felana borcumu "nucumen münecceme" (taksitli olarak ödenmiş) kıldım. Her necmi (taksiti) ise şu kadar ve bu

kadardır.” (İbn’ul Kayyim, et-Tibyân fî Aksâm’il Kur’ân, sf. 242)

Âyette geçen necm’in, bilinen manada yıldız, hatta Süreyyâ yıldızı olduğu söylenmiştir. Bu görüş, Mücâhid ve İbnu Abbâs’tan nakledilmiştir. (Suyûtî, ed-Durr’ul Mensûr, 7/640)

بَابٌ

ثُمَّ إِنَّ الْجَهْمِيَّ ادَّعَى أَمْرًا آخَرَ.

فَقَالَ: أَخْبِرُونَا عَنِ الْقُرْآنِ، هُوَ شَيْءٌ؟

قُلْنَا: نَعَمْ هُوَ شَيْءٌ.

فَقَالَ: إِنَّ اللّٰهَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ، فَلِمَ لَا يَكُونُ الْقُرْآنُ مَعَ الْأَشْيَاءِ الْمَخْلُوقَةِ، وَقَدْ أَقْرَرْتُمْ أَنَّهُ شَيْءٌ؟

فَلَعَمْرِي لَقَدِ ادَّعَى أَمْرًا أَمْكَنَهُ فِيهِ الدَّعْوَى، وَلَبَّسَ عَلَى النَّاسِ بِمَا ادَّعَى.

{Altıncı Mesele: Cehmiyye’nin “Allâh Her şeyin Yaratıcısıdır” Âyetiyle Delil Getirmesine Cevap}

Bâb

Bundan sonra Cehmî başka bir şey daha iddia etti.

Cehmî şöyle dedi: “Bize Kur’ân hakkında haber veriniz, o bir “şey” midir?”

Biz de dedik ki: “Evet, Kur’ân bir şeydir.”

Cehmî dedi ki: “Hiç kuşkusuz Allâh her şeyi yaratandır. Peki, Kur’ân niçin yaratılmış şeyler arasına girmiyor, hâlbuki siz onun bir ‘şey’ olduğunu ikrâr ediyorsunuz?”

Bütün mevcudiyetimle söylüyorum ki Cehm, (görünüşte) davasına destek olacak şeyleri ihtivâ eden bir iddia ortaya atmıştır ve iddia ettiği bu şeyle insanların kafasını karıştırmıştır.

فَقُلْنَا: إِنَّ اللّٰهَ لَمْ يُسَمِّ كَلَامَهُ فِي الْقُرْآنِ شَيْئًا، إِنَّمَا سَمَّاهُ شَيْئًا الَّذِي كَانَ بِقَوْلِهِ. أَلَمْ تَسْمَعْ إِلَى قَوْلِهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى:

﴿إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ.﴾ [النحل: ٤٠]؟

فَالشَّيْءُ لَيْسَ هُوَ قَوْلُهُ، إِنَّمَا الشَّيْءُ الَّذِي كَانَ بِقَوْلِهِ.

وَقَالَ فِي آيَةٍ أُخْرَى:

﴿إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا.﴾ [يس: ٨٢]،

فَالشَّيْءُ لَيْسَ هُوَ أَمْرَهُ إِنَّمَا الشَّيْءُ الَّذِي كَانَ بِأَمْرِهِ.

Biz dedik ki: “Hiç kuşkusuz Allâh Azze ve Celle, Kur’ân’da Kelâmı’nı bir ‘şey’ olarak isimlendirmedi. Ancak O, kavliyle gerçekleşene ‘şey’ ismini verdi. Allâh Tebâreke ve Teâlâ’nın şu kavlini işitmiyor musun?

“Biz bir şeyin olmasını istediğimiz zaman ona sözümüz ol dememizdir, o hemen oluverir.” (en-Nahl 16/40)

Bu sebeple ‘şey’, Allâh’ın kavli değildir. ‘Şey’ sadece Allâh’ın kavliyle gerçekleşendir.

Başka bir âyette ise şöyle buyurmaktadır:

“Bir şeyi dilediği zaman, O’nun emri o şeye ancak…” (Yâ-Sîn 36/82)

Şu hâlde ‘şey’, Allâh’ın emri değildir. ‘Şey’ ancak Allâh’ın emri ile gerçekleşendir.

وَمِنَ الْأَعْلَامِ وَالدِّلَالَاتِ أَنَّهُ لَا يَعْنِي كَلَامَهُ مَعَ الْأَشْيَاءِ الْمَخْلُوقَةِ، قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ فِي الرِّيحِ الَّتِي أَرْسَلَهَا عَلَى عَادٍ ﴿مَا تَذَرُ مِنْ شَيْءٍ أَتَتْ عَلَيْهِ.﴾ [الذاريات: ٤٢]، وَقَالَ:

﴿تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا.﴾ [الأحقاف: ٢٥]،

وَقَدْ أَتَتْ تِلْكَ الرِّيحُ عَلَى أَشْيَاءَ لَمْ تُدَمِّرْهَا: مَنَازِلِهِمْ، وَمَسَاكِنِهِمْ، وَالْجِبَالِ الَّتِي بِحَضْرَتِهِمْ، فَأَتَتْ عَلَيْهَا تِلْكَ الرِّيحُ وَلَمْ تُدَمِّرْهَا، وَقَدْ قَالَ:

﴿تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا.﴾ [الأحقاف: ٢٥].

Allâh’ın Kendi Kelâmı’nı yaratılmış şeyler kapsamına dâhil etmediğine işâret eden alâmetler ve delillerden birisi de, Âd (kavmi) üzerine gönderdiği rüzgâr hakkındaki Allâh Azze ve Celle’nin şöyle buyurmasıdır:

“Üzerine uğradığı hiçbir şeyi bırakmıyor.” (ez-Zâriyât 51/42)

Allâh yine şöyle buyurmaktadır:

“O rüzgâr, Rabbinin emriyle her şeyi yerle bir eder.” (el-Ahkâf 46/25)

Oysa bu rüzgâr onların evlerinden, barınaklarından ve huzurlarında bulunan dağlardan yerle bir etmediği şeylerin üzerine de gelmiştir. Böylece bu rüzgâr, bunların üzerine de geldi fakat onları yerle bir etmedi. Allâh da şöyle buyurmuştur:

“O rüzgâr, Rabbinin emriyle her şeyi yerle bir eder.” (el-Ahkâf 46/25)

فَكَذٰلِكَ إِذَا قَالَ:

﴿اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ﴾ [الرعد: ١٦؛ الزمر: ٦٢]،

لَا يَعْنِي نَفْسَهُ، وَلَا عِلْمَهُ، وَلَا كَلَامَهُ مَعَ الْأَشْيَاءِ الْمَخْلُوقَةِ.

وَقَالَ لِمَلِكَةِ سَبَأٍ:

﴿وَأُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ﴾ [النمل: ٢٣]،

وَقَدْ كَانَ مُلْكُ سُلَيْمَانَ شَيْئًا، وَلَمْ تُؤْتَهُ.

فَكَذٰلِكَ إِذَا قَالَ:

﴿خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ﴾ [الرعد: ١٦؛ الزمر: ٦٢]،

Aynı şekilde, Allâh şöyle buyurduğunda:

“Allâh her şeyin yaratıcısıdır.” (er-Ra’d 13/16; ez-Zumer 39/62)

Allâh bununla ne Kendi nefsinin, ilminin ne de kelâmının mahlûk şeylerden olduğunu kastetmemektedir.

Yine Sebe melikesi (Belkıs) hakkında şöyle buyurmaktadır:

“Kendisine her şeyden bolca verilmiş.” (en-Neml 27/23)

Hâlbuki Süleyman Aleyh’is Selâm’ın mülkü de bir “şey” olduğu hâlde Sebe melikesine verilmemişti.

Aynı şekilde, Allâh şöyle buyurduğunda:

“Her şeyin yaratıcısıdır.” (er-Ra’d 13/16; ez-Zumer 39/62)

لَا يَعْنِي كَلَامَهُ مَعَ الْأَشْيَاءِ الْمَخْلُوقَةِ.

وَقَالَ اللّٰهُ لِمُوسَى:

﴿وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي﴾ [طه: ٤١]،

وَقَالَ:

﴿وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهُ﴾ [آل عمران: ٢٨، ٣٠]،

وَقَالَ:

﴿كَتَبَ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ﴾ [الأنعام: ١٢]،

وَقَالَ عِيسَى:

Allâh bununla kelâmının mahlûk şeylerden olduğunu kastetmemektedir.

Yine Allâh, Mûsâ Aleyh'is Selâm'a şöyle buyurmuştur:

"Ben seni Kendi Nefsim için seçtim." (Tâ Hâ 20/41)

(Yine şöyle buyurmaktadır:)

"Allâh, sizi Kendi Nefsiyle korkutur." (Âl-i İmrân 3/28, 30)

Ayrıca Allâh şöyle buyurmaktadır:

"Kendi Nefsi üzerine rahmeti (merhameti) yazdı." (el-En'âm 6/12)

Yine Îsâ Aleyh'is Selâm şöyle dedi:

﴿تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ﴾ [المائدة: ١١٦]،

وَقَالَ تَعَالَى:

﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ﴾ [آل عمران: ١٨٥]،

فَقَدْ عَرَفَ مَنْ عَقَلَ عَنِ اللّٰهِ أَنَّهُ لَا يَعْنِي نَفْسَهُ مَعَ الْأَنْفُسِ الَّتِي تَذُوقُ الْمَوْتَ، وَقَدْ ذَكَرَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ كُلَّ نَفْسٍ.

فَكَذٰلِكَ إِذَا قَالَ: ﴿خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ﴾ [الرعد: ١٦؛ الزمر: ٦٢]، لَا يَعْنِي نَفْسَهُ، وَلَا عِلْمَهُ، وَلَا كَلَامَهُ مَعَ الْأَشْيَاءِ الْمَخْلُوقَةِ.

فَفِي هٰذَا دِلَالَةٌ وَبَيَانٌ لِمَنْ عَقَلَ عَنِ اللّٰهِ تَعَالَى.

“Sen benim nefsimde olanı biliyorsun, ama ben Senin Nefsinde olanı bilmiyorum.” (el-Mâ’ide 5/116)

Allâhu Teâlâ şöyle de buyurmaktadır:

“Her nefis, ölümü tadacaktır.” (Âl-i İmrân 3/185)

Böylece, Allâh Azze ve Celle her nefsi zikretmesine rağmen, Allâh Azze ve Celle hakkında sâlim fikre sahip olan herkes kesinlikle bilir ki Allâh, ölümü tadacak nefislerin arasında Kendi Nefsini kastetmemektedir. Aynı şekilde Allâh şöyle buyurduğunda: **“Her şeyin yaratıcısıdır.”** (er-Ra’d 13/16; ez-Zumer 39/62) Allâh bununla ne Kendi nefsinin ne ilminin ne de kelâmının mahlûk şeylerden olduğunu kastetmemektedir.

[1] Bunda, Allâhu Teâlâ hakkında akledenler için bir işâret ve açıklama vardır.

قَالَ الْإِمَامُ أَحْمَدُ:

فَرَحِمَ اللّٰهُ مَنْ تَفَكَّرَ وَرَجَعَ عَنِ الْقَوْلِ الَّذِي يُخَالِفُ الْكِتَابَ وَالسُّنَّةَ، وَلَمْ يَقُلْ عَلَى اللّٰهِ إِلَّا الْحَقَّ، فَإِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى قَدْ أَخَذَ مِيثَاقَ خَلْقِهِ فَقَالَ تَعَالَى:

﴿أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ إِلَّا الْحَقَّ.﴾ [الأعراف: ١٦٩]،

وَقَالَ فِي آيَةٍ أُخْرَى:

İmâm Ahmed dedi ki:

Tefekkür edip de Kitâb ve Sünnete muhâlif görüşten rücu eden ve Allâh Subhânehu ve Teâlâ hakkında ancak hak olanı söyleyen kimseye Allâh Subhânehu ve Teâlâ rahmet etsin. Zira Allâhu Teâlâ yarattıklarından mîsâk aldı ve Allâhu Teâlâ şöyle buyurdu:

“Allâh’a karşı yalnız Hakk’ı söyleyeceklerine dâir kendilerinden Kitâb üzerine ahid alınmamış mıydı?” (el-A’râf 7/169)

Allâh başka bir âyette ise şöyle buyurmuştur:

﴿قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ.﴾ [الأعراف: ٣٣]،

فَقَدْ حَرَّمَ اللّٰهُ أَنْ يُقَالَ عَلَيْهِ الْكَذِبَ. وَقَدْ قَالَ:

﴿وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ وُجُوهُهُمْ مُسْوَدَّةٌ.﴾ [الزمر: ٦٠]

أَعَاذَنَا اللَّهُ وَإِيَّاكُمْ مِنْ فِتَنِ الْمُضِلِّينَ.

"De ki: Rabbim ancak açık ve gizli fuhşiyatı (kötülükleri), günahı ve haksız yere zulmü, hakkında hiçbir delil indirmediği bir şeyi, Allâh'a ortak koşmanızı ve Allâh hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi harâm kılmıştır." (el-A'râf 7/33)

Böylece Allâh Subhânehu ve Teâlâ, Kendisi hakkında yalan söylemeyi harâm kılmış ve şöyle buyurmuştur:

"Kıyâmet Günü'nde Allâh hakkında yalan söyleyenlerin yüzlerinin kapkara olduğunu görürsün." (ez-Zümer 39/60)

Allâh, bizleri ve sizleri saptırıcıların fitnesinden muhâfaza buyursun (âmîn)!

وَقَدْ ذَكَرَ اللَّهُ كَلَامَهُ فِي غَيْرِ مَوْضِعٍ مِنَ الْقُرْآنِ فَسَمَّاهُ كَلَامًا وَلَمْ يُسَمِّهِ خَلْقًا، قَوْلُهُ:

﴿فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ.﴾ [البقرة: ٣٧]،

وَقَالَ:

﴿حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ.﴾ [التوبة: ٦]،

وَقَالَ:

﴿وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ.﴾ [البقرة: ٧٥]،

Allâh Kelâm'ını Kur'ân'da birçok yerde zikretmiş, onu Kelâm olarak isimlendirmiş ve onu mahlûk olarak isimlendirmemiştir. Allâh'ın şu kavli:

"Derken, Âdem (vahiy yoluyla) Rabbinden birtakım kelimeler aldı." (el-Bakara 2/37)

Yine şöyle buyurmaktadır:

"Allâh'ın kelâmını işitebilmesi için." (et-Tevbe 9/6)

Yine şöyle buyurmaktadır:

"Oysa içlerinden birtakımı, Allâh'ın kelâmını dinler." (el-Bakara 2/75)

وَقَالَ:

﴿وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ.﴾ [الأعراف: ١٤٣]،

وَقَالَ:

﴿يَا مُوسَى إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلَامِي.﴾ [الأعراف: ١٤٤]،

وَقَالَ:

﴿وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا.﴾ [النساء: ١٦٤]،

وَقَالَ:

Yine Allâh şöyle buyurmaktadır:

“Mûsâ, belirlediğimiz yere gelip Rabbi de onunla kelâm edince…” (el-A’râf 7/143)

Yine şöyle buyurmaktadır:

“Ey Mûsâ! Risâletimle ve Kelâm’ımla seni insanlar üzerine seçkin kıldım.” (el-A’râf 7/144)

Allâh yine şöyle buyurmaktadır:

“Ve Allâh, Mûsâ ile gerçekten kelâm etti/konuştu.” (en-Nisâ 4/164)

Yine şöyle buyurmaktadır:

﴿فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ.﴾ [الأعراف: ١٥٨]

فَأَخْبَرَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَبِكَلِمَاتِ اللَّهِ.

وَقَالَ:

﴿يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللَّهِ.﴾ [الفتح: ١٥]،

وَقَالَ:

“… O hâlde, Allâh’a ve O’nun kelimelerine îmân eden Rasûlü’ne, o ümmî Nebî’ye îmân edin…” (el-A’râf 7/158)

Ve işte bununla Allâh Azze ve Celle, Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’in Allâh’a ve Allâh’ın kelimelerine îmân ettiğini haber verdi.

Yine şöyle buyurmaktadır:

“Onlar Allâh’ın Kelâmı’nı değiştirmek isterler.” (el-Feth 48/15)

Yine şöyle buyurmaktadır:

﴿لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي.﴾ [الكهف: ١٠٩]،

وَقَالَ:

﴿وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ.﴾ [التوبة: ٦]،

وَلَمْ يَقُلْ: ”حَتَّى يَسْمَعَ خَلْقَ اللَّهِ“.

فَهٰذَا مَنْصُوصٌ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ لَا يَحْتَاجُ إِلَى تَفْسِيرٍ، هُوَ بَيِّنٌ بِحَمْدِ اللَّهِ تَعَالَى.

“Rabbimin kelimelerini yazmak için denizler mürekkep olsa Rabbimin kelimeleri tükenmeden önce denizler tükenirdi…” (el-Kehf 18/109)

Yine şöyle buyurmaktadır:

“Eğer müşriklerden biri senden sığınma talebinde bulunursa, Allâh’ın Kelâmı’nı işitebilmesi için ona sığınma hakkı tanı.” (et-Tevbe 9/6)

Allâhu Teâlâ şöyle buyurmadı: “Allâh’ın Mahlûku’nu işitebilmesi için.”

İşte bu, apaçık Arap lisanıyla kati olarak beyan edilmiş bir husus olup Allâhu Teâlâ’ya hamdolsun ki bir izaha gerek bırakmaz ve gayet açıktır. [2]

1. Bu âyetler her ne kadar âmm, yani genel bir lafızla gelmiş olsa bile, bu kapsama dâhil olmayan hass, yani özel hususlar olabilir. Bu konuda İmâm Ahmed’in Cehmîlerle halîfenin huzurunda yaptığı münazaraları naklettiğimiz yerde bilgi verilmişti. Kitabın girişinde yer alan, “İmâm Ahmed’in Mihnesi” hakkındaki bölüme müracaat ediniz.

2. Şeyh’ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh, şöyle demektedir:

“Bu, Allâh’ın Kur’ân’ı birçok yerde “Kelâm” olarak isimlendirmesini kapsamaktadır. Ve Allâh onu bir “mahlûk” olarak isimlendirmedi. Fıtratlarda karar kılınmış olarak bilinir ki Kelâm, “mütekellim”in

“kelâm ettiği/konuştuğu” şeydir. Bunlar ayrı olmaz. İşte bundan dolayı İmâm Ahmed şöyle dedi:

“İşte bu, apaçık Arap lisanıyla kati olarak beyan edilmiş bir husus olup, Allâhu Teâlâ’ya hamdolsun ki bir izaha gerek bırakmaz ve gayet açıktır.”

Allâh’ın Kelâm’ından zikrettiğini ve Kur’ân’ın O’nun Kelâmı olduğunu, O’nun beyan etmesinin herkes için açık olduğunu kastetmektedir. Bu tefsîr edilmeye ihtiyaç duyan hafî şeylerden de müteşâbihlerden de değildir.

Aksine Kur’ân’ı mahlûk ve de diğer mahlûkât gibi Allâh’tan ayrı kılan Cehmî, her selim fıtrata sahip kişinin bileceği tarzda bir tahrif ve ilhâd (eğrilik) yoluyla bu kelâmı konulduğu yerlerden saptırır ve Allâh’ın âyetleri hususunda ilhâdı kasteder.

Bu sebeple selim fıtrata sahip kişilere bu mezheb zikredilince şöyle dediğini görürsün: “Bu adam diyor ki: Hiç kuşkusuz ki Kur’ân, Allâh’ın Kelâmı değildir!”

O kadar ki onların “Kur’ân’ın harfleri mahlûktur” diyen kişi hakkında da böyle dediklerini görürsün: “Bu adam diyor ki: Hiç kuşkusuz ki Kur’ân, Allâh’ın Kelâmı değildir!” Bu kişiler Kur’ân mahlûktur ya da mahlûk değildir demezler. Bunun sebebi bunların, fıtratlarında karar kılmış olan mahlûk olan ve Allâh’tan ayrı olan bir şeyin Allâh’ın Kelâmı olmadığı hususudur. Bundan dolayı her kim şöyle derse: “Muhakkak ki Allâh, Kur’ân’ın harfleriyle konuşmadı.” Daha da ötesi Allâh’ın, Kur’ân harflerini cisimlerden bir cisim içerisinde yarattığını ileri sürerse onların nezdinde bu kişi “Kur’ân, Allâh’ın Kelâm’ı değildir!” demektedir. Bu kişi ister bu harflerin Kur’ân’ın kendisi olduğunu savunsun, isterse de diğer harflerin dışında Allâh’ın kelâmının kendisi olan kadim bir mana bulunduğunu söylesin farketmez.

Zira ümmetin halefinin selefinden, onların da ümmetin Nebî’sinden öğrendiği insanların fıtratlarında karar kılan şey, Kur’ân’ın tümüyle Allâh’ın Kelâmı olmasıdır. Onların hepsi apaçık Arap lisanıyla kati olarak ifade edilmiş olan bu manayı anlamışlardır. Nitekim İmâm Ahmed, Allâh’ın Kur’ân’ı konuştuğunu ve onu bazı yaratıkların içerisinde yaratmadığını zikretmiştir.

Daha sonra Ahmed, Allâh’ın emrettiği sözlerden ve de nehyettiği sözlerden bahsetti. Yine Allâh’ın emrettiği sözler arasında “Kur’ân hakkında deyin ki o mahlûktur” sözünü zikretmediğini ve Allâh’ın nehyettiği sözler arasında “Kur’ân Benim Kelâmımdır demeyin!” sözünü zikretmediğinden de bahsetti.” (İbnu Teymiyye, et-Tis’îniyye, 2/511-513)

بَابٌ

قَالَ أَحْمَدُ رَحِمَهُ اللّٰهُ: وَقَدْ سَأَلْتُ الْجَهْمِيَّةَ: أَلَيْسَ إِنَّمَا قَالَ اللّٰهُ:

﴿قُولُوا آمَنَّا بِاللّٰهِ.﴾ [البقرة: ١٣٦]،

﴿وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا.﴾ [البقرة: ٨٣]،

﴿وَقُولُوا آمَنَّا بِالَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَأُنْزِلَ إِلَيْكُمْ.﴾ [العنكبوت: ٤٦]،

﴿وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا.﴾ [الأحزاب: ٧٠]،

﴿فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ.﴾ [آل عمران: ٦٤]،

{Yedinci Mesele: Kur'ân Mahlûktur Sözünün Allâh ve Rasûlü Tarafından Emredilmemiş Olması}

Bâb

Ahmed Rahimehullâh dedi ki:

Cehmiyye'ye şunu sormuştum: "Allâh Subhânehu ve Teâlâ şöyle buyurmamış mıdır?

"Deyiniz ki, biz, Allâh'a îmân ettik." (el-Bakara 2/136);

"İnsanlara güzel söz söyleyin." (el-Bakara 2/83);

"Biz, bize indirilene de, size indirilene de îmân ettik deyin." (el-Ankebût 29/46);

"... Ve sözün en doğrusunu söyleyin..." (el-Ahzâb 33/70);

"Şâhid olun ki biz Müslümanlarız, deyiniz." (Âl-i İmrân 3/64)

وَقَالَ:

﴿وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ.﴾ [الكهف: ٢٩]

وَقَالَ:

﴿وَقُلْ سَلَامٌ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ.﴾ [الزخرف: ٨٩].

وَلَمْ نَسْمَعِ اللّٰهَ يَقُولُ: "قُولُوا إِنَّ كَلَامِي خَلْقٌ".

وَقَالَ:

﴿وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةٌ.﴾ [النساء: ١٧١]،

وَقَالَ:

Allâh Subhânehu ve Teâlâ yine şöyle buyurmaktadır:

"De ki: Hak, Rabbinizdendir." (el-Kehf 18/29)

Yine şöyle buyurmaktadır:

"Size selâm olsun" de. Yakında bilecekler." (ez-Zuhruf 43/89)

Buna karşın bizler, Allâh Subhânehu ve Teâlâ'nın "Benim Kelâmım'ın mahlûk olduğunu söyleyin" dediğini işitmedik...

Allâh yine şöyle buyurmaktadır:

“(Allâh) üçtür, demeyiniz!” (en-Nisâ 4/171)

Yine şöyle buyurmaktadır:

﴿وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَى إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا.﴾ [النساء: ٩٤]،

وَقَالَ:

﴿لَا تَقُولُوا رَاعِنَا.﴾ [البقرة: ١٠٤]،

﴿وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ.﴾ [البقرة: ١٥٤]،

﴿وَلَا تَقُولَنَّ لِشَيْءٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا ۝ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ.﴾ [الكهف: ٢٣-٢٤]،

﴿فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ.﴾ [الإسراء: ٢٣]،

﴿وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ.﴾ [الإسراء: ٣٦]،

“Size selâm veren kimseye ‘sen mümin değilsin’ demeyin!” (en-Nisâ 4/94)

Allâh yine şöyle buyurmaktadır:

“Ey îmân edenler! Râ’inâ (bizi gözet), demeyin!” (el-Bakara 2/104);

“Allâh yolunda öldürülenlere ‘ölüler’ demeyin…” (el-Bakara 2/154);

“Hiçbir şey hakkında sakın, ‘yarın şunu yapacağım’ deme! Ancak, ‘Allâh dilerse yapacağım’ de!” (el-Kehf 18/23-24);

“Sakın onlara ‘öf!’ bile deme!” (el-İsrâ 17/23);

“Hakkında kesin bilgi sâhibi olmadığın şeyin peşine düşme!” (el-İsrâ 17/36);

﴿وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ.﴾ [القصص: ٨٨]،

﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ.﴾ [الأنعام: ١٥١]،

﴿وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَى عُنُقِكَ.﴾ [الإسراء: ٢٩]،

﴿وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ﴾ [الأنعام: ١٥١؛ الإسراء: ٣٣]،

﴿وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ﴾ [الأنعام: ١٥٢]،

﴿وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا﴾ [الإسراء: ٣٧؛ لقمان: ١٨].

وَمِثْلُهُ فِي الْقُرْآنِ كَثِيرٌ،

"Sen Allâh ile beraber başka bir ilaha ibâdet etme!" (el-Kasas 28/88);

"Fakirlikten dolayı çocuklarınızı öldürmeyin." (el-En'âm 6/151);

"Elini boynuna asıp bağlama (cimri olma)." (el-İsrâ 17/29);

"Cana kıymayın." (el-En'âm 6/151; el-İsrâ 17/33);

"Yetim malına yaklaşmayın." (el-En'âm 6/152);

"Yeryüzünde böbürlenerek yürüme!" (el-İsrâ 17/37; Lokman 31/18)

Kur'ân'da bunun benzerleri çoktur...

فَهٰذَا مَا نَهَى اللّٰهُ عَنْهُ فِي الْقُرْآنِ، وَلَمْ يَقُلْ لَنَا: "لَا تَقُولُوا إِنَّ الْقُرْآنَ كَلَامِي".

وَقَدْ سَمَّتِ الْمَلَائِكَةُ كَلَامَ اللّٰهِ كَلَامًا، وَلَمْ تُسَمِّهِ خَلْقًا؛ قَوْلُهُ:

﴿حَتَّى إِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالُوا الْحَقَّ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ﴾ [سبأ: ٢٣]،

وَذٰلِكَ أَنَّ الْمَلَائِكَةَ لَمْ يَسْمَعُوا صَوْتَ الْوَحْيِ مَا بَيْنَ عِيسَى، وَمُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِمَا وَسَلَّمَ، وَبَيْنَهُمَا كَذَا وَكَذَا سَنَةً.

İşte bunlar, Allâh Subhânehu ve Teâlâ'nın Kur'ân'da nehyettiği şeylerdir. Bununla beraber Allâh Subhânehu ve Teâlâ, hiçbir zaman bize şöyle buyurmamıştır: "Hiç kuşkusuz Kur'ân, Benim Kelâm'ımdır demeyin!" [1]

Melekler bile Allâh'ın Kelâmı'nı, "Kelâm" olarak isimlendirmiştir ve onu "mahlûk" olarak isimlendirmediler. Allâh Azze ve Celle'nin şu kavli (buna delâlet eder):

"Kalplerinden korku giderilince birbirlerine, "Rabbiniz ne buyurdu?" diye sorarlar. Onlar da "Hakkı" diye cevap verirler. O, yücedir, büyüktür." (Sebe 34/23)

Bunun sebebi ise meleklerin, Îsâ ile Muhammed Sallallâhu Aleyhimâ ve Sellem arasındaki dönemde -ki ikisinin arasında şu kadar sene vardı- vahiy sesini hiç işitmemeleriydi. [2]

فَلَمَّا أَوْحَى اللّٰهُ إِلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَمِعَتِ الْمَلَائِكَةُ صَوْتَ الْوَحْيِ كَوَقْعِ الْحَدِيدِ عَلَى الصَّفَا، فَظَنُّوا أَنَّهُ أَمْرٌ مِنْ أَمْرِ السَّاعَةِ فَفَزِعُوا وَخَرُّوا لِوُجُوهِهِمْ سُجَّدًا،

فَذٰلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى:

﴿حَتَّى إِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ﴾ [سبأ: ٢٣]

يَقُولُ: حَتَّى إِذَا انْجَلَى الْفَزَعُ عَنْ قُلُوبِهِمْ رَفَعَ الْمَلَائِكَةُ رُؤُوسَهُمْ، فَسَأَلَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا فَقَالُوا: ﴿مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ﴾ [سبأ: ٢٣]، وَلَمْ يَقُولُوا: "مَاذَا خَلَقَ رَبُّكُمْ؟"؛ فَفِي هٰذَا بَيَانٌ لِمَنْ أَرَادَ اللّٰهُ هُدَاهُ.

Allâh Subhânehu ve Teâlâ Muhammed Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'e vahyedince melekler, katı taşa demirin vurulması gibi olan vahiy sesini işittiler ve bunun Kıyâmet hâllerinden bir hâl olduğunu zannettiler. Böylece onlar korktu ve yüzleri üzerine secdeye kapandılar.

İşte bu, Allâhu Teâlâ'nın şu kavlidir:

"Kalplerinden korku giderilince..." (Sebe 34/23)

Allâh şöyle demektedir: Kalplerinden korku çıktığında, melekler başlarını (secdeden) kaldırdırır [3] ve birbirlerine **"Rabbiniz ne buyurdu?"** (Sebe 34/23) diye sorarlar. Melekler "Rabbiniz ne [4] yarattı" demediler. İşte bunda, Allâh'ın hidâyete erdirmek istediği kimse için bir izah vardır. [5]

1. İmâm Ahmed Rahimehullâh'ın bu sözlerini alıntıladıktan sonra, Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh, şöyle demektedir:

"Derim ki: Bu güçlü bir hüccettir. Bunun sebebi ise eğer Cehmiyye'nin iddia ettiği gibi Kur'ân, gökyüzü, yeryüzü ve but, eller ile ayakların konuşması gibi mahlûk ve Allâh'tan ayrı olsaydı, bunu bilmek vâcib olurdu. Mu'tezile'den ve diğerlerinden oluşan Cehmiyye'ye göre, bu olmaksızın îmânın tamamlanmadığı îmân'ın asıllarından olduğu göz önünde bulundurulduğu zaman durum özellikle böyledir.

Onlar şöyle de derler: "Muhakkak ki bunu bilmenin vâcib oluşu, risâleti bilmenin vâcib oluşundan daha öncedir. Allâh'ı Kendisiyle kâim olan bir kelâmdan tenzih etmeden risâlete dâir bilgi tamamlanmaz. Zira kelâm, mütehayyiz (bir mekânda yer kaplayan) bir cisimden başka bir şeyde kâim olmaz."

Onlara göre bunu nefyetmek, rasûlü ikrar etmekten önce vâcibtir. Zira cisim sonradan olan, yaratılmış, başkalarına muhtaç olması mümkün olan bir varlık olmayı gerektirir. Bu ise onların rasûlleri tasdik etme hakkında inşa ettikleri ilme mani oluyor. Onlar bunu kitaplarında açıkça ikrar etmiştir. Eğer mesele bu şekilde olsaydı bunun beyanı vâcipler arasında olurdu. Mükellefler buna muhtaç iken ve bununla beraber ihtiyaç vaktinde beyanın gecikmesi câiz değilken Allâh bunu kesinlikle emretmediğine göre, bununla emredilmediği ve bunun vâcip olmadığı bilinir. Bu ise onların görüşlerini bâtıl kılar.

Aynı şekilde bu isimlendirmede Allâh'ın, Kur'ân'ı konuşan olduğu ve Allâh'ın Kendisi'nden başka bir cisim içerisinde Kur'ân'ı yaratmadığı zâhir olmasıyla birlikte Allâh, kulları Kur'ân'ı kelâm olarak isimlendirmekten nehyetmemiştir.

Sara hastasının diliyle cinin konuşmasıyla örneklendirdiği gibi kendisinden başkasında kelâmı yapanın kelâmına da kelâm denildiğini iddia etse de, Cehmî insanların çoğunun mütekellimde kâim olan kelâmdan başka kelâm anlamadığı, aksine onların mütekellimden ayrı olan kelâmı kesinlikle

bilmediği hususuna itiraz etmez. İnsanların umumuna zâhir olmaktan men edilmiş cinin meselesi içerisinde ise müşkilat ve ihtilâf vardır, dahası bunda bunu delil getirenin görüşünün bâtıl oluşu vardır.

Durum bu şekilde olunca, Cehmî'nin görüşüne göre ya insanları -bâtıl konuşmasınlar diye- "Kur'ân Allâh'ın Kelâmı'dır" demekten nehyetmek ya da -Cehmiyye'nin Allâh'ın bir şeyi yaratıp da bu şeyin Allâh adına tabir ettiğini (konuştuğunu) zikrettiği gibi- "Allâh'ın Kelâmı" sözünün Allâh'ın bu kelâmı Kendisinden başka bir cisim içerisinde yaratmış olması manasında olduğunu beyan etmesi vâcibdir. Cehmî'nin iddiasına göre bunun emredilmesi ve nehyedilmesine ihtiyaç varken kullar bununla emredilmeyip ve bundan nehyedilmediğine göre, Şâri'den vaki olmayan bu hususta emredilmesi ve nehyedilmesinin gerekli olduğu görüşünün bâtıl olduğu bilinir." (İbnu Teymiyye, et-Tis'îniyye, 2/514-516)

2. İbnu Teymiyye, İmâm Ahmed'in bu sözünü "Onların arasında 600 sene vardır" şeklinde nakletmiştir. (İbnu Teymiyye, et-Tis'îniyye, 2/519) Selmân el-Fârisî Radiyallâhu Anh dedi ki:

"Îsâ ve Muhammed Sallallâhu Aleyhimâ ve Sellem arasındaki fetret dönemi altı yüz yıldı." (Buhârî, Hadîs no: 3948)

Bu hususta ittifâk olduğu söylenmiştir. (İbnu Hacer el-Askelânî, Feth'ul Bârî, 7/277, Hadîs no: 3948)

3. Ebû Hurayra Radiyallâhu Anh'dan rivayet edildiğine göre Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem şöyle buyurdu:

«إِذَا قَضَى اللّٰهُ الأَمْرَ فِي السَّمَاءِ، ضَرَبَتِ المَلاَئِكَةُ بِأَجْنِحَتِهَا خُضْعَانًا لِقَوْلِهِ، كَأَنَّهُ سِلْسِلَةٌ عَلَى صَفْوَانٍ، فَإِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قَالُوا: مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ؟ قَالُوا لِلَّذِي قَالَ: الْحَقَّ، وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ.»

"Allâh gökyüzünde bir işin yerine getirilmesini hükmettiğinde melekler O'nun kavline itaat ederek kanatlarını -sanki bir kayanın üzerine zincirle vururmuş gibi- birbirine vururlar. Kalplerinden korku çıktığında şöyle derler: "Rabbiniz ne buyurdu?" Bunu söyleyen meleğe şöyle derler: "Hakkı (buyurdu). O, yücedir, büyüktür!" (Buhârî, Hadîs no: 4800; yakın lafızlarla 4701, 7481)

4. Buhârî Rahimehullâh, Sahîh'inde "Tevhîd Kitâbı"nda şu isimle bir bâb açmıştır:

Allâhu Teâlâ'nın şu Kavli: "Allâh katında, O'nun izin verdiği kimseden başkasının şefâ'ati yarar sağlamaz. (Şefâ'at için izin verilip de) Kalplerinden korku giderilince birbirlerine, "Rabbiniz ne buyurdu?" diye sorarlar. Onlar da "Hakkı" diye cevap verirler. O, yücedir, büyüktür." (Sebe 24/23) ve Meleklerin "Rabbiniz Neyi Yarattı" Dememeleri Bâbı

Allâh Celle Zikruhu yine şöyle buyurmaktadır:

﴿مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ.﴾ [البقرة: ٢٥٥]

"İzni olmaksızın O'nun katında şefâ'atte bulunacak kimdir?" (el-Bakara 2/255)

Mesrûk, İbnu Mes'ûd Radiyallâhu Anh'dan rivayet ederek söyle dedi:

"Allâh vahiy ile konuştuğunda gökyüzünün ahalisi bir şey işitir. Kalplerinden korku gidip de ses kesildiğinde, onlar bu sesin hak olduğunu bilirler ve şöyle seslenirler:

﴿مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالُوا الحَقَّ.﴾ [سبأ: ٢٣]

"Rabbiniz ne buyurdu? Onlar da "Hakkı" diye cevap verirler." (Sebe 34/23)

Câbir'den rivayet edildiğine göre, Abdullâh bin Uneys şöyle dedi: Rasûlullâh Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'i şöyle derken işittim:

«يَحْشُرُ اللّٰهُ الْعِبَادَ، فَيُنَادِيهِمْ بِصَوْتٍ يَسْمَعُهُ مَنْ بَعُدَ كَمَا يَسْمَعُهُ مَنْ قَرُبَ: أَنَا الْمَلِكُ، أَنَا الدَّيَّانُ.»

[illegible]

“Allâh kulları toplar da onlara -uzak olanın yakın olan kimsenin işittiği gibi işiteceği bir ses- ile şöyle seslenir: “Ben Melik’im! Ben Deyyân’ım (karşılık vericiyim)!” (Buhârî, Sahîh, Kitâb’ut Tevhîd, 9/141)

5. Şeyh’ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh, şöyle demektedir:

“Dedim ki: Nitekim birçok rivayette geldiği üzere Ahmed, Allâh vahyi konuştuğunda meleklerin vahiy sesini işitmesiyle delil getirdi. Melekler vahiy sesini duyup şöyle dediler:

﴿مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ.﴾ [سبأ: ٢٣]

“Rabbiniz ne buyurdu?” (Sebe 34/23)

Onlar şöyle demedi: “Rabbiniz neyi yarattı?”

Böylece Allâh’ın, kendisine ait sesi duydukları vahiyle konuşmasının bizzat O’nun sözü olduğunu ve yarattığı bir şey olmadığını beyan etti. Bu ibâreye yakın bir şeyi “Sahîh” kitabının müellifi İmâm Buhârî zikretmiştir. Bunu ya Ahmed ya da başkasından aldı, ya da ittifak ederek muvafakat etti. Bunu “Sahîh” kitâbında ve “Halk’ul Ef’âl” kitâbında zikretti.” (İbnu Teymiyye, et-Tis’îniyye, 2/520)

بَابٌ آخَرُ

قَالَ أَحْمَدُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ:

ثُمَّ إِنَّ الْجَهْمِيَّ ادَّعَى أَمْرًا آخَرَ،

فَقَالَ: أَنَا أَجِدُ آيَةً فِي كِتَابِ اللّٰهِ تَدُلُّ عَلَى أَنَّ الْقُرْآنَ مَخْلُوقٌ!

فَقُلْنَا: فِي أَيِّ آيَةٍ؟

فَقَالَ: قَوْلُ اللّٰهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى:

﴿مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحْدَثٍ.﴾ [الأنبياء: ٢].

فَزَعَمَ أَنَّ اللّٰهَ تَعَالَى قَالَ: إِنَّ الْقُرْآنَ مُحْدَثٌ، وَكُلُّ مُحْدَثٍ مَخْلُوقٌ.

{Sekizinci Mesele: Cehmiyye’nin Kur’ân’ın Muhdes Olarak Vasfedilmesiyle Delil Getirmesine Cevap}

Başka Bir Bâb

Ahmed Radiyallâhu Anh dedi ki:

Sonra Cehmî başka bir şey daha iddia etti.

Cehmî şöyle dedi: “Ben Allâh Tebâreke ve Teâlâ’nın Kitâbı’nda bir âyet buldum ki Kur’ân’ın mahlûk olduğuna delâlet etmektedir.”

Biz dedik ki: “Hangi âyette?”

Cehmî şöyle dedi: “Allâh Tebâreke ve Teâlâ’nın şu kavli:

“Rabblerinden kendilerine ‘muhdes/yeni’ bir zikir (bir öğüt/uyarı) gelmez ki…” (el-Enbiyâ 21/2)
[1]

Allâhu Teâlâ’nın “Hiç kuşkusuz Kur’ân muhdesdir” dediğini ve her “muhdes”in de mahlûk olduğunu iddia etti.
[2]

فَلَعَمْرِي! لَقَدْ شَبَّهَ عَلَى النَّاسِ بِهٰذَا، وَهِيَ آيَةٌ مِنَ الْمُتَشَابِهِ.

فَقُلْنَا فِي ذٰلِكَ قَوْلًا، وَاسْتَعَنَّا بِاللّٰهِ، وَنَظَرْنَا فِي كِتَابِ اللّٰهِ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ.

قَالَ أَحْمَدُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: اِعْلَمْ أَنَّ الشَّيْئَيْنِ إِذَا اجْتَمَعَا فِي اسْمٍ يَجْمَعُهُمَا فَكَانَ أَحَدُهُمَا أَعْلَى مِنَ الآخَرِ، ثُمَّ جَرَى عَلَيْهِمَا اسْمُ مَدْحٍ فَكَانَ أَعْلَاهُمَا أَوْلَى بِالْمَدْحِ وَأَغْلَبَ عَلَيْهِ، وَإِنْ جَرَى عَلَيْهِمَا اسْمُ ذَمٍّ، أَوْ اسْمٌ دَنِيْءٌ فَأَدْنَاهُمَا أَوْلَى بِهِ.

وَمِنْ ذٰلِكَ قَوْلُ اللّٰهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى فِي كِتَابِهِ:

﴿إِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ.﴾ [البقرة: ١٤٣؛ الحج: ٦٥]،

Bütün mevcudiyetimle söylüyorum ki bu, müteşâbih’den bir âyet olduğu hâlde bununla insanları şüpheye düşürdü.

Biz de bu hususda bazı şeyler söyledik, Allâh Subhânehu ve Teâlâ’dan yardım diledik, Allâh’ın Kitâbı’nı göz önünde bulundurduk, “Lâ Havle ve Lâ Kuvvete İllâ Billâh (Allâh’tan başka güç ve kudret sahibi yoktur).”
[3]

Ahmed Radiyallâhu Anh şöyle dedi: Bil ki iki “şey” bir isim altında birleştiğinde, biri diğerinden üstün olursa ve daha sonra bunlar hakkında medh (övgü) ismi söz konusu olursa, üstün olan diğerinden medhe daha evlâ ve daha çok layık olur. Eğer bunlar hakkında zemm (kınama) ismi veya aşağılık bir isim söz konusu olursa, daha aşağıda olan diğerine göre kınanmaya daha evlâ olur. Allâh Tebâreke ve Teâlâ’nin Kitâbı’ndaki şu kavli bunlardandır:

“Şüphesiz Allâh, insanlara karşı en Ra’ûf (şefkatli) ve en Rahîm (merhametli)’dir.” (el-Bakara 2/143; el-Hacc 22/65);

وَ﴿عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللّٰهِ.﴾ [الإنسان: ٦].

فَإِذَا اجْتَمَعُوا فِي اسْمِ الْإِنْسَانِ وَاسْمِ الْعِبَادِ، فَالْمَعْنِيُّ فِي قَوْلِ اللّٰهِ تَعَالَى:

﴿عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللّٰهِ.﴾ [الإنسان: ٦]، يَعْنِي: اَلْأَبْرَارُ دُونَ الْفُجَّارِ، لِقَوْلِهِ إِذَا انْفَرَدَ الْأَبْرَارُ:

﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ.﴾ [الانفطار: ١٣؛ المطففين: ٢٢]،

وَإِذَا انْفَرَدَ الْكُفَّارُ:

﴿وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ.﴾ [الانفطار: ١٤].

وَقَوْلُهُ:

Ve

“Allâh’ın kullarının içtiği bir pınar…” (İnsan 76/6)

İnsanlar “insan” isminde ve “kullar” isminde bir araya geldiklerinde, Allâhu Teâlâ’nın kavlinin manası şu şekilde olur:

“Allâh’ın kullarının içtiği bir pınar…” (İnsan 76/6)

Allâh şunu kastetmektedir: Bu kullar fâcirler değil de ebrâr (iyi, muttakî) olanlardır. Zira ebrârı tek başına zikrettiğinde şöyle buyurmuştur:

“Şüphesiz, iyiler Naîm cennetindedirler.” (el-İnfitâr 82/13; el-Mutaffifîn 83/22)

Ve kâfirleri tek başına zikrettiğinde şöyle buyurmuştur:

“Şüphesiz, fâcirler de cehennemdedirler.” (el-İnfitâr 82/14)

Allâh’ın şu kavli de aynı şekildedir:

﴿إِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ.﴾ [البقرة: ١٤٣؛ الحج: ٦٥]،

فَالْمُؤْمِنُ أَوْلَى بِهِ، وَإِنِ اجْتَمَعَا فِي اسْمِ النَّاسِ، لِأَنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا انْفَرَدَ أُعْطِيَ الْمِدْحَةَ، لِقَوْلِ اللّٰهِ تَعَالَى:

﴿وَإِنَّ اللّٰهَ بِكُمْ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ.﴾ [الحديد: ٩]،

﴿وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا.﴾ [الأحزاب: ٤٣].

وَإِذَا انْفَرَدَ الْكُفَّارُ جَرَى عَلَيْهِمُ اسْمُ الذَّمِّ فِي قَوْلِهِ:

﴿أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ.﴾ [هود: ١٨]،

وَقَوْلِهِ:

"Şüphesiz Allâh, insanlara karşı en Ra'ûf (şefkatli) ve en Rahîm (merhametli)'dir." (el-Bakara 2/143; el-Hacc 22/65)

Böylece, her ne kadar mümin ile kâfir "insanlar" ismi altında birleşiyorsa da müminler Allâh'ın şefkatine ve rahmetine daha layıktır. Zira mümin tek başına zikredildiğinde Allâhu Teâlâ'nın şu kavilleri gereğince, medh olunur:

"Şüphesiz Allâh, sizlere karşı en Ra'ûf (şefkatli) ve en Rahîm (merhametli)'dir." (el-Hadîd 57/9);

"Allâh, müminlere karşı Rahîm'dir." (el-Ahzâb 33/43)

Kâfirler ise tek başına zikredildiğinde, zemm ismi haklarında kullanılmıştır, şu kavlinde olduğu gibi:

"Biliniz ki, Allâh'ın laneti zalimler üzerinedir." (Hûd 11/18)

Yine Allâh'ın şu kavli:

﴿أَنْ سَخِطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَفِي الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ.﴾ [المائدة: ٨٠]؛

فَهٰؤُلَاءِ لَا يَدْخُلُونَ فِي الرَّحْمَةِ.

وَفِي قَوْلِهِ:

﴿وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ.﴾ [الشورى: ٢٧]،

فَاجْتَمَعَ الْكُفَّارُ وَالْمُؤْمِنُونَ فِي اسْمِ الْعِبَادِ، فَالْكُفَّارُ أَوْلَى بِالْبَغْيِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ؛ لِأَنَّ الْمُؤْمِنِينَ انْفَرَدُوا وَمُدِحُوا فِيمَا بَسَطَ اللَّهُ لَهُمْ مِنَ الرِّزْقِ، وَهُوَ قَوْلُهُ تَعَالَى:

﴿وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا.﴾ [الفرقان: ٦٧].

"Allâh'ın onlara gazap etmesi ne kötüdür! Onlar azap içinde ebedî kalıcıdırlar." (el-Mâ'ide 5/80)

Bundan dolayı bu kişiler rahmete dâhil olmazlar.

Allâh'ın şu kavlinde:

"Eğer Allâh rızkı kullarına bol bol verseydi, mutlaka yeryüzünde azgınlık ederlerdi." (eş-Şura 42/27)

İbâd (abd/kullar) lafzında kâfirler ve müminler bir araya getirildi. Kâfirler ise bağy/azgınlık ile vasıflandırılmaya müminden daha layıktır. Zira müminler, yalnız başlarına zikredildiklerinde kendilerine Allâh tarafından bahşedilmiş bol rızık için medhedildiler. Bu ise Allâhu Teâlâ'nın şu kavlidir:

"Onlar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik edenlerdir." (el-Furkân 25/67)

وَقَوْلُهُ:

﴿وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ.﴾ [البقرة: ٣].

وَقَدْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِدَاوُدَ، وسُلَيْمَانَ بْنِ دَاوُدَ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ، وَلِذِي الْقَرْنَيْنِ، وَأَبِي بَكْرٍ، وَعُمَرَ، وَعُثْمَانَ، وَعَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَمَنْ كَانَ عَلَى مِثَالِهِمْ مِمَّنْ بَسَطَ اللَّهُ لَهُ فَلَمْ يَبْغِ.

وَإِذَا انْفَرَدَ اسْمُ الْكَافِرِ وَقَعَ عَلَيْهِ اسْمُ الْبَغْيِ فِي قَوْلِهِ لِقَارُونَ:

﴿إِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسَى فَبَغَى عَلَيْهِمْ.﴾ [القصص: ٧٦]،

وَنَمْرُودَ بْنِ كَنْعَانَ حِينَ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ فَحَاجَّ فِي رَبِّهِ؛ وَفِرْعَوْنَ حِينَ قَالَ مُوسَى:

Yine Allâh'ın şu kavli:

"Kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allâh yolunda harcarlar." (el-Bakara 2/3)

Dâvûd'a, Süleymân bin Dâvûd Aleyhimâ's Selâm'a, Zu'l Karneyn Aleyh'is Selâm'a, Ebû Bekr, Ömer, Osmân, Alî Radiyallâhu Anhum ve bunlar gibi Allâh'ın kendilerine rızkı bolca verdiği kişilere Allâh tarafından rızık bolca bahşedildi, ama bu zatlardan hiçbirisi azgınlık yapmamıştır.

Kâfirin ismi tek başına zikredildiğinde -Allâh'ın Kârûn hakkında şu buyruğunda olduğu gibi- bağy/azgınlık ismi ile nitelenir:

"Şüphesiz Kârûn, Mûsâ'nın kavmindendi. Onlara karşı azgınlık etti." (el-Kasas 28/76)

Yine Allâh Subhânehu ve Teâlâ, Nemrûd bin Ken'ân'a mülk ihsân edip o da Rabbi hakkında tartıştığında, aynı şekilde Mûsâ Aleyh'is Selâm âyette şöyle dediğinde Fir'avun (azgın ismini aldı):

﴿رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا.﴾ [يونس: ٨٨] الْآيَةَ.

فَلَمَّا اجْتَمَعُوا فِي اسْمٍ وَاحِدٍ فَجَرَى عَلَيْهِمُ اسْمُ الْبَغْيِ كَانَ الْكَافِرُ أَوْلَى بِهِ، كَمَا أَنَّ الْمُؤْمِنَ أَوْلَى بِالْمِدْحَةِ.

فَلَمَّا قَالَ اللّٰهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى:

﴿مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحْدَثٍ.﴾ [الأنبياء: ٢]،

فَجَمَعَ بَيْنَ ذِكْرَيْنِ: ذِكْرِ اللّٰهِ، وَذِكْرِ نَبِيِّهِ.

فَأَمَّا ذِكْرُ اللّٰهِ إِذَا انْفَرَدَ لَمْ يَجْرِ عَلَيْهِ اسْمُ الْحَدَثِ، أَلَمْ تَسْمَعْ إِلَى قَوْلِهِ:

“Rabbimiz! Gerçekten Sen, Fir’avun’a ve onun ileri gelenlerine dünya hayatında nice zînet ve mallar verdin!” (Yûnus 10/88)

Mümin ile kâfir tek bir isim altında birleştiğinde ve üzerlerine “bağy” ismi cereyân ettiğinde, mümin medhe daha layık olduğu gibi bağy ile vasıflandırılmaya da kâfir daha layıktır.

Allâh Tebâreke ve Teâlâ şöyle buyurduğunda:

“Rabblerinden kendilerine ‘muhdes/yeni’ bir zikir (bir öğüt/uyarı) gelmez ki…” (el-Enbiyâ 21/2)

İşte Allâh Subhânehu ve Teâlâ bu buyruğunda iki zikri bir araya getirmiştir: Allâh’ın zikri ve Nebîsi’nin zikrini.

Allâh Subhânehu ve Teâlâ’nın zikrine gelince: Tek başına kullanıldığında ona “hades/yeni (sonradan olma)” ismi verilmez. Şu âyetleri işitmiyor musunuz?

﴿وَلَذِكْرُ اللّٰهِ أَكْبَرُ.﴾ [العنكبوت: ٤٥]،

﴿وَهٰذَا ذِكْرٌ مُبَارَكٌ أَنْزَلْنَاهُ.﴾ [الأنبياء: ٥٠].

وَإِذَا انْفَرَدَ ذِكْرُ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَرَى عَلَيْهِ اسْمُ الْحَدَثِ، أَلَمْ تَسْمَعْ إِلَى قَوْلِهِ:

﴿وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ.﴾ [الصافات: ٩٦].

فَذِكْرُ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَهُ عَمَلٌ، وَاللّٰهُ لَهُ خَالِقٌ وَمُحْدِثٌ، وَالدِّلَالَةُ عَلَى أَنَّهُ جَمَعَ بَيْنَ ذِكْرَيْنِ هُوَ قَوْلُهُ: ﴿**مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحْدَثٍ.**﴾ [الأنبياء: ٢]

"Allâh'ı zikretmek/anmak elbette (değeri açısından) daha büyüktür." (el-Ankebût 29/45)

"İşte bu, Bizim indirdiğimiz mübârek bir zikirdir/öğüttür." (el-Enbiyâ 21/50)

Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'in zikri (hatırlatması) tek başına kullanıldığında, ona "hades/yeni" ismi verilir. Allâh Subhânehu ve Teâlâ'nın şu sözlerini işitmediniz mi?

"Oysa Allâh sizi de, yaptığınız şeyleri de yaratmıştır." (es-Saffât 37/96)

Nebi Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'in zikrinde (hatırlatmasında) bir amel vardır, Allâh Subhânehu ve Teâlâ ise bu amelin yaratıcısı ve onun muhdisidir (yoktan var edenidir). Allâh'ın her iki zikri bir arada kullandığına dâir delil ise Allâh'ın şu kavlindedir:

"Rabblerinden kendilerine 'muhdes/yeni' bir zikir (bir öğüt/uyarı) gelmez ki..." (el-Enbiyâ 21/2)

فَأَوْقَعَ عَلَيْهِ الْحَدَثَ عِنْدَ إِتْيَانِهِ إِيَّانَا، وَأَنْتَ تَعْلَمُ أَنَّهُ لَا يَأْتِينَا بِالْأَنْبَاءِ إِلَّا مُبَلِّغٌ وَمُذَكِّرٌ.

وَقَالَ تَعَالَى:

﴿**وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ.**﴾ [الذاريات: ٥٥]،

﴿**فَذَكِّرْ إِنْ نَفَعَتِ الذِّكْرَى.**﴾ [الأعلى: ٩]،

﴿**فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ.**﴾ [الغاشية: ٢١].

Şimdi, Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem bize geldiği vakit, onda bir hades (yenilik) meydana geldi. Ve biliyorsun ki Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem ancak bize tebliğci ve uyarıcı olarak haberlerle gelir.

Allâhu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"Sen yine de zikret/öğüt ver. Zira zikir/öğüt müminlere fayda verir." (ez-Zariyât 51/55);

"O hâlde, eğer zikir/öğüt fayda verirse, zikret/öğüt ver." (el-A'lâ 87/9);

"Artık sen zikret/öğüt ver! Sen ancak bir zikredicisin/öğüt vericisin." (el-Gâşiye 88/21)

فَلَمَّا اجْتَمَعُوا فِي اسْمِ الذِّكْرِ جَرَى عَلَيْهِمُ اسْمُ الْحَدَثِ؛ وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا انْفَرَدَ وَقَعَ عَلَيْهِ اسْمُ الْخَلْقِ، وَكَانَ أَوْلَى

بِالْحَدَثِ مِنْ ذِكْرِ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ الَّذِي إِذَا انْفَرَدَ لَمْ يَقَعْ عَلَيْهِ اسْمُ خَلْقٍ وَلَا حَدَثٍ، فَوَجَدْنَا دِلَالَةً مِنْ قَوْلِ اللّٰهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى:

﴿مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحْدَثٍ.﴾ [الأنبياء: ٢]

إِنَّمَا هُوَ مُحْدَثٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، لِأَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ لَا يَعْلَمُ فَعَلَّمَهُ اللّٰهُ تَعَالَى، فَلَمَّا عَلَّمَهُ اللّٰهُ تَعَالَى كَانَ ذٰلِكَ مُحَدَثًا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

Böylece, Allâh'ın ve Nebî'sinin zikri, "zikir" isminde bir araya geldiklerinde, onlar hakkında "hades" ismi kullanıldı. Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem tek tek başına kullanıldığında, onun hakkında "mahlûk" ismi kullanıldı. Nebî'nin zikri, Allâh Azze ve Celle'nin zikrinden -ki Allâh'ın zikri, tek başına kullanıldığında onun hakkında "mahlûk" ve "hades" isimleri kullanılmaz- "hades" ile anılmaya daha layıktır. Allâh Tebâreke ve Teâlâ'nın şu kavlinden bizler buna bir delâlet bulduk:

"Rabblerinden kendilerine muhdes/yeni' bir zikir (bir öğüt/uyarı) gelmez ki..." (el-Enbiyâ 21/2)

Bu zikir, ancak Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem nezdinde muhdesdir. Zira Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem daha önceden "zikri" bilmiyordu, sonradan Allâhu Teâlâ ona öğretti. Allâhu Teâlâ ona öğrettiğinde ise bu Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem nezdinde "muhdes" oldu. [4]

1. Bu âyette Allâh'ın zikri (uyarısı) için -sonradan olma şeyler için de kullanılan- "muhdes" tabirinin kullanılmasından yola çıkarak Allâhu Teâlâ'nın "Hiç kuşkusuz Kur'ân muhdesdir" dediğini ve her "muhdes"in de mahlûk olduğunu iddia ettiler. İmâm Ahmed, halîfenin huzurunda yaptığı münazaranın bir yerinde konuyla alâkalı şöyle demiştir:

"Bunun üzerine bazıları bana şöyle dedi:

﴿مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحْدَثٍ...﴾ [الأنبياء: ٢]

"Rabblerinden kendilerine 'muhdes/yeni' bir zikir (bir öğüt/uyarı) gelmez ki..." (el-Enbiyâ 21/2)

Muhdes/sonradan olan şey mahlûktan başka bir şey olur mu?"

Ahmed Rahimehullâh dedi ki:

Bunun üzerine ben onlara şöyle dedim: "Azîz ve Celîl olan Allâh şöyle buyuruyor:

﴿صٓ وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ.﴾ [ص: ١]

"Sâd. Zikir sâhibi Kur'ân'a yemin olsun." (Sâd 38/1)

"Zikir", "Kur'ân"dır. Öbüründe ise Elif de Lâm da yoktur."

İmâm Ahmed, bu son fıkrada Enbiyâ Sûresi'nde bahsedilen zikrin, Kur'ân olmasının şart olmadığını, çünkü elif lâm ile "marife" değil, bilakis "nekre", yani belirsiz olarak geldiğini, kâfirlere yapılan herhangi bir hatırlatmadan bahsedilmiş olabileceğini ifade ediyor. Bu hususta kitabımızın girişinde "İmâm Ahmed'in Mihnesi" ile alâkalı bölüme müracaat edilebilir.

2. İbnu Kesîr Rahimehullâh şöyle demektedir:

"Muhdes", yani "nüzulü yeni olan" (...) Nitekim İbnu Abbâs Radiyallâhu Anhumâ şöyle dedi:

“Size ne oluyor da Allâh’ın Kitâbları arasındaki en “muhdes”ini (en yenisini) siz okurken, o saf iken ve içerisinden bir şey çıkarılmamışken, -onlar onu tahrîf etmiş, değiştirmiş, içerisine eklemiş ve onu kısaltmışken- Ehli Kitâb’a ellerinde olan hakkında soruyorsunuz?” (İbnu Kesîr, Tefsîr’ul Kur’ân’il Azîm, Thk. Selâme, 5/332)

Bu hadîsi Buhârî de “Sahîh”inde tahric etmiş (Hadîs no: 7522-7523) ve öncesinde bu âyeti zikrederek bunu, söz konusu âyetin tefsîri kılmıştır. Başka bir eserinde ise Cehmîlerin, bu âyet hakkında yaptıkları tahrîfâta değinerek şöyle demiştir:

“Allâh, ona daha önce bilmediği şeyleri öğrettiğinde, Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem ve ashâbının nezdinde yeni bir durum ortaya çıkmış oluyordu.” (Buhârî, Halku Ef’âl’il İbâd, sf. 44)

İshâk bin Râhûye Rahimehullâh’ın bu âyet hakkında şöyle dediği nakledilmiştir:

“İzzet sâhibi olan Allâh’tan (olması hasebiyle) kadimdir, yeryüzüne inişi ise hâdistir (sonradan olmuştur).”

Bunu -İbnu Hacer’in söylediği gibi- Herevî, “el-Fârûk” adlı eserinde senediyle rivayet etmiştir. (İbnu Hacer, Feth’ul Bârî, 13/497)

İbnu Teymiyye Rahimehullâh’ın da ifade ettiği gibi gerek Allâhu Teâlâ’nın gerek kelâmı (konuşması), gerekse de diğer fiilleri, Şâfi’î ve Ahmed’in ashâbından olan hadîs imâmları nezdinde حَادِثُ الْآحَادِ قَدِيمُ النَّوْعِ yani “tür bakımından kadim (ezeli), tek tek değerlendirildiklerinde ise hâdis (sonradan olma)” olarak vasfedilirler. Yani Allâh’ın kelâmı O’ndandır, O’ndan olan bir şey ise mahlûk ve hâdis olmaz. Lakin bu ezeli sıfat, Allâh dilediği zaman tezâhür eder, bu bakımdan hâdis (sonradan olma) olarak nitelenebilir. (Bkz. İbnu Teymiyye, Minhâc’us Sunne, 2/379) İşte, âyeti kerîmede Allâh’ın zikrinin muhdes olarak vasfedilmesi bu açıdandır. İmâm Ahmed’in yaptığı açıklamaların bu minvalde anlaşılması gerekir. Vallâhu A’lem.

3. İbnu Batta Rahimehullâh, Cehmî’nin şüphesini sunduktan sonra Cehmî’nin şüphesine şiddetle itiraz edip cevaplayarak şöyle dedi:

“Sonra iddia ettiği hususlardaki delili boşa çıkınca Cehmî başka bir şey daha iddia etti.

Şöyle dedi: “Ben Kitâb’da bir âyet buldum ki Kur’ân’ın mahlûk olduğuna delâlet etmektedir.”

Ona şöyle denilir: “Hangi âyettir bu?”

Cehmî şöyle der: “Allâh Azze ve Celle’nin şu kavli:

﴿مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحْدَثٍ﴾ [الأنبياء: ٢]

“Rabblerinden kendilerine “muhdes/yeni” bir zikir (bir öğüt/uyarı) gelmez ki…” (el-Enbiyâ 21/2)

Her “muhdes” şeyin “mahlûk” olduğunu görmez misiniz?”

Böylece (aklî melekeleri) zayıf olanları, yetişkin olmayanları ve anlayışsızları vehme düşürüp onların gözlerini boyadı.

Cehmî’ye şöyle denilir: “Muhakkak ki ezelden beri Kur’ân’ı bilen zat, “muhdes” olmaz. Allâh ezeli olduğu gibi İlmi de ezelidir. Allâh’ın Fiil’i ise O’nun İlmi içerisinde saklıdır. Sadece onu öğrenene kadar ona dâir bilgisi olmayan birisi “muhdes” olur. Şöyle demektedir: Allâh Azze ve Celle, Kur’ân indirilmeden önce ve Cibrîl Aleyh’is Selâm onu getirip Muhammed Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’e indirmeden önce Kur’ân’ın içerisinde olan her şeyi hep biliyordu. Allâh şöyle buyurmuştur:

﴿إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً﴾ [البقرة: ٣٠]

“Ben yeryüzünde bir halîfe var edeceğim.” (el-Bakara 2/30)

Bu, Âdemi yaratmadan önce idi.

Allâh yine şöyle buyurmaktadır:

﴿إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ.﴾ [البقرة: ٣٤]

“iblîs hâriç… iblîs (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu.” (el-Bakara 2/34)

Diyor ki: Allâh iblîsi yaratmadan önce Allâh’ın İlminde iblîs kâfirdi. Daha sonra Allâh, bütün şeylere dâir bildiklerini vahyetti.

Allâh Azze ve Celle bize Kur’ân hakkında haber verip şöyle buyurmaktadır:

﴿إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى.﴾ [النجم: ٤]

“O ancak kendisine vahyedilen bir vahiydir.” (en-Necm 53/4)

Allâh Kur’ân’ın vahiyden başka bir şey olmasını nefyetti. Allâh’ın şu kavlinin manası:

﴿مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحْدَثٍ.﴾ [الأنبياء: ٢]

“Rabblerinden kendilerine “muhdes/yeni” bir zikir (bir öğüt/uyarı) gelmez ki…” (el-Enbiyâ 21/2)

Bununla sadece şunu kastetmektedir: Muhammed Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’in nezdinde bu zikrin ilmi, haberi, azarlaması ve öğüt vermesi “muhdes”dir. Bununla sadece şunu kastetmektedir: Ey Muhammed! Sana vahyedilen Kur’ân hakkında ilmin ve marifetin “muhdes”dir! Bununla ise sadece şunu kastetmektedir: Senin üzerine Kur’ân’ın nüzûl olması sana ve onu duyanlara daha önce bilmediğiniz bir ilmi ve zikri ihdâs eder.

Allâh’ın şu kavlini işitmiyor musun?

﴿وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ.﴾ [النساء: ١١٣]

“Ve sana bilmediğin şeyleri öğretmiştir.” (en-Nisâ 4/113)

Yine Allâhu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ.﴾ [الشورى: ٥٢]

“İşte sana da, emrimizle, bir ruh (kalpleri dirilten bir kitap) vahyettik. Sen kitap nedir, îmân nedir bilmezdin…” (eş-Şûrâ 42/52)

Allâh yine şöyle buyurmaktadır:

﴿وَكَذَٰلِكَ أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا وَصَرَّفْنَا فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ أَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا.﴾ [طه: ١١٣]

“İşte böylece Biz onu Arapça bir Kur’ân olarak indirdik ve Allâh’a karşı gelmekten sakınsınlar yahut onlara bir uyarı ihdâs etsin diye onda tehditleri teker teker sıraladık.” (Tâ-Hâ 20/113)

Böylece Allâh “muhdes zikr”in onu işiten, onu öğrenen ve onun üzerine indirilen nezdinde “muhdes” olduğunu haber verip, Allâh’ın nezdinde Kur’ân’ın “muhdes” olduğunu ve yine Allâh’ın bir zamanlar olup da Kur’ân’ın olmadığını ise haber vermedi.

Zira Kur’ân, sadece Allâh’ın İlmi’ndendir. Her kim Kur’ân’ın daha sonra ortaya çıktığını iddia ederse Allâh’ın bir zamanlar var olup Kur’ân içerisinde bulunan şeyler hakkında ne ilmi ne de marifeti bulunmadığını, Allâh Kur’ân’ı ihdâs edene/var edene kadar Allâh’ın ismi, izzeti ve sıfatı olmadığını iddia etmiş olur.

Biz şöyle demeyiz: “Kur’ân Allâh’ın fiilidir (yaptığı/var ettiği bir şeydir).” Şöyle denilmez: “Allâh Kur’ân’dan önce vardı.” Ama biz şöyle deriz: “Allâh her zaman Âlimdi. Ne zaman bildi ve nasıl bildi denilmez.”

Cehmiyye sadece insanları vehme düşürdü ve onların gözlerini şöyle diyerek boyadı:

“Allâh, her şeyden önce var olan ve hiçbir şey var olmadığı hâlde (ezelde) var olan ‘Evvel’ değil midir?”

“Allâh her şeyden önce vardı” sözünün anlamı sadece şudur: Allâh gökyüzünden önce vardı, yeryüzünden önce vardı ve her mahlûk şeyden önce vardı.

Allâh İlmi’nden önce vardı, Kudreti’nden önce vardı, Hikmeti’nden önce vardı, Azâmeti’nden önce vardı, Büyüklüğü’nden önce vardı, Celâli’nden önce vardı ve Nûru’ndan önce vardı dersek bu söz, Zındıkların sözüdür.

Allâh’ın şu kavli:

﴿مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحْدَثٍ﴾ [الأنبياء: ٢]

“Rabblerinden kendilerine “muhdes/yeni” bir zikir (bir öğüt/uyarı) gelmez ki…” (el-Enbiyâ 21/2)

Bu sadece Allâh’ın Nebî’si, Nebî’nin ashâbı ve O’nun kullarından müminler nezdinde “muhdes” kıldığıdır. Yine bu onların nezdinde ilimden ve daha önceden duymadıkları şeylerden “muhdes” kıldığı bir şeydir. Daha öncesinde onlara bu konular hakkında bir kitap da Rasûl de gelmedi.

Allâh Azze ve Celle’nin şu kavlini işitmez misin?

﴿وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى﴾ [الضحى: ٧]

“Seni, yolunu kaybetmiş olarak bulup da yola iletmedi mi?” (ed-Duhâ 93/7)

Yine, onu duyduklarında müminlerin kalplerinde Kur’ân’ın ihdâs ettiği şeyler hakkındaki Allâh’ın şu kavlini işitmez misin?

﴿وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَى أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ﴾ [المائدة: ٨٣]

“Rasûl’e indirileni (Kur’ân’ı) dinledikleri zaman hakkı tanımalarından dolayı gözlerinin yaşla dolup taştığını görürsün.” (el-Mâ’ide 5/83)

Allâh bize, Kur’ân’ın indirilmesinin bizim için bir ilim, zikir ve korku ihdâs ettiğini bildirdi. Böylece Kur’ân’ın indirilmesinin bizim nezdimizde “muhdes” ve Rabbimiz Azze ve Celle nezdinde “muhdes” olmadığı bilinmiş olmaktadır.” (İbnu Batta, el-İbânet’ul Kubrâ, 6/183-185)

4. Şeyh’ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh şöyle demektedir:

“Eğer Allâh’ın şu kavliyle delil getirirse:

﴿مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحْدَثٍ﴾ [الأنبياء: ٢]

“Rabblerinden kendilerine “muhdes/yeni” bir zikir (bir öğüt/uyarı) gelmez ki…” (el-Enbiyâ 21/2)

Bu kişiye şöyle denilir: Aksine bu âyet senin aleyhine bir hüccettir. Zira Allâh şöyle buyurduğunda:

﴿مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحْدَثٍ﴾ [الأنبياء: ٢]

“Rabblerinden kendilerine “muhdes/yeni” bir zikir (bir öğüt/uyarı) gelmez ki…” (el-Enbiyâ 21/2)

Bilinir ki zikirden olup da muhdes olanlar gibi ondan muhdes olmayanlar da vardır. Zira nekre

(belirsiz kelime) vasfedildiğinde, bu vasıf vasfedilen şey ile diğer şeylerin arasını ayrıştırır. Nitekim şöyle denilir: “Bana gelen her Müslüman kimseye mutlaka ikramda bulunurum. Ben helâl yemekten başka yemek yemem.” Ve bunun gibi sözler. Âyetteki “muhdes” zikrin, Cehmî’nin söylediği gibi mahlûk olmadığı fakat bu “muhdes” zikrin, yeni indirilen zikir olduğu bilinir. Zira Allâh Kur’ân’ı peyderpey indirirdi. Daha önce inmiş şey, daha sonra inmiş şeye nispeten eskidir. Başka bir şeyden önce gelen her şey Arapların lügatinde “kadim”dir. Nitekim Allâh şöyle buyurmaktadır:

﴿كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ.﴾ [يس: ٣٩]

“Kadim (eski) hurma dalı gibi…” (Yâ-Sîn 36/39)

Yine şöyle buyurmaktadır:

﴿تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ.﴾ [يوسف: ٩٥]

“Allâh’a yemin ederiz ki sen hâlâ kadim (eski) şaşkınlığındasın!” (Yûsuf 12/95)

Allâh şöyle buyurmaktadır:

﴿وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ فَسَيَقُولُونَ هَٰذَا إِفْكٌ قَدِيمٌ.﴾ [الأحقاف: ١١]

“Onunla doğru yolu bulamadıkları için; “Bu kadim (eski) bir uydurmadır” diyecekler.” (el-Ahkâf 46/11)

Yine şöyle buyurmaktadır:

﴿أَفَرَأَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ ۝ أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمُ الْأَقْدَمُونَ.﴾ [الشعراء: ٧٥-٧٦]

“Sizin ve kadim (önceki) atalarınızın taptığı şeyleri gördünüz mü?” (eş-Şu’arâ 26/75-76)

İbnu Teymiyye Rahimehullâh’tan yapılan alıntı burada sona erdi. (İbnu Teymiyye, Mecmû’ul Fetâvâ, 12/521-522)

بَابٌ

ثُمَّ إِنَّ الْجَهْمِيَّ ادَّعَى أَمْرًا آخَرَ،

فَقَالَ: أَنَا اَجِدُ آيَةً فِي كِتَابِ اللّٰهِ تَدُلُّ عَلَى أَنَّ الْقُرْآنَ مَخْلُوقٌ!.

فَقُلْنَا: أَيُّ آيَةٍ؟

فَقَالَ: قَوْلُ اللّٰهِ تَعَالَى:

﴿إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللّٰهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ.﴾ [النساء: ١٧١]،

وَعِيسَى مَخْلُوقٌ.

{Dokuzuncu Mesele: Cehmiyye'nin Îsâ'nın Allâh'ın Kelimesi Olduğunu Delil Getirmesine Cevap}

Bâb

Sonra Cehmî başka bir şey daha iddia etti.

Cehmî şöyle dedi: "Ben Allâh'ın Kitâbı'nda Kur'ân'ın mahlûk olduğuna delâlet eden bir âyet buldum!"

Biz dedik ki: "Hangi âyettir?"

Cehmî şöyle dedi: Allâhu Teâlâ'nın şu kavlidir:

"Meryem oğlu Îsâ Mesîh, ancak Allâh'ın rasûlü ve Meryem'e ilkâ ettiği (ulaştırdığı) kelimesidir." (en-Nisâ 4/171)

Îsâ ise mahlûktur..."

فَقُلْنَا لَهُ: إِنَّ اللّٰهَ مَنَعَكَ الْفَهْمَ فِي الْقُرْآنِ؛ عِيسَى تَجْرِي عَلَيْهِ أَلْفَاظٌ لَا تَجْرِي عَلَى الْقُرْآنِ، لِأَنَّهُ يَجْرِي عَلَيْهِ تَسْمِيَةٌ: مَوْلُودٍ، وَطِفْلٍ، وصَبِيٍّ، وَغُلَامٍ، يَأْكُلُ وَيَشْرَبُ، وَهُوَ مُخَاطَبٌ بِالْأَمْرِ وَالنَّهْيِ، يَجْرِي عَلَيْهِ الْوَعْدُ وَالْوَعِيدُ. ثُمَّ هُوَ مِنْ ذُرِّيَّةِ إِبْرَاهِيمَ، فَلَا يَحِلُّ لَنَا أَنْ نَقُولَ فِي الْقُرْآنِ مَا نَقُولُ فِي عِيسَى.

فَهَلْ سَمِعْتُمُ اللّٰهُ يَقُولُ فِي الْقُرْآنِ مَا قَالَ فِي عِيسَى؟! وَلٰكِنَّ الْمَعْنَى فِي قَوْلِ اللّٰهِ جَلَّ ثَنَاؤُهُ:

﴿إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللّٰهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ.﴾ [النساء: ١٧١]

Biz ona dedik ki: "Hiç şüphesiz Allâh Subhânehu ve Teâlâ, senin Kur'ân'ı anlamanı engellemiştir. Îsâ Aleyh'is Selâm hakkında, Kur'ân hakkında kullanılmayan ifadeler kullanılmaktadır.

Zira Allâh Subhânehu ve Teâlâ, Îsâ Aleyh'is Selâm hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: "Doğmuş", "bebek", "sabi" ve "genç çocuk" olarak isimlendirir. Îsâ Aleyh'is Selâm yer ve içer. Emir ve yasaklara muhâtaptır. Îsâ Aleyh'is Selâm hakkında vaad ve tehdit kullanılmaktadır. Sonra o, İbrâhîm Aleyh'is Selâm'ın zürriyetinden gelir. Böylece bizim Îsâ Aleyh'is Selâm hakkında söylediklerimizi Kur'ân hakkında söylememiz câiz değildir. Peki, sizler hiç Allâh'ın Îsâ Aleyh'is Selâm hakkında söylediklerini Kur'ân hakkında da söylediğini duydunuz mu? Ama Allâh Celle Senâuhu'nun şu kavlinde bulunan mana şöyledir:

"Meryem oğlu Îsâ Mesîh, ancak Allâh'ın rasûlü ve Meryem'e ilka ettiği (ulaştırdığı)

kelimesidir.” (en-Nisâ 4/171)

فَالْكَلِمَةُ الَّتِي أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ حِينَ قَالَ لَهُ: "كُنْ". فَكَانَ عِيسَى "بِكُنْ"، وَلَيْسَ عِيسَى هُوَ "الْكُنْ"، وَلَكِنْ بِـ"ـالْكُنْ" كَانَ، فَـ"ـالْكُنْ" مِنْ اللّٰهِ قَوْلٌ، وَلَيْسَ "الْكُنْ" مَخْلُوقًا.

وَكَذَبَتِ النَّصَارَى والْجَهْمِيَّةُ عَلَى اللّٰهِ تَعَالَى فِي أَمْرِ عِيسَى؛ وَذٰلِكَ أَنَّ الْجَهْمِيَّةَ قَالُوا: عِيسَى رُوحُ اللّٰهِ وَكَلِمَتُهُ إِلَّا أَنَّ كَلِمَتَهُ مَخْلُوقَةٌ. وَقَالَتِ النَّصَارَى: عِيسَى رُوحُ اللّٰهِ مِنْ ذَاتِ اللّٰهِ، وَكَلِمَةُ اللّٰهِ مِنْ ذَاتِ اللّٰهِ، كَمَا يُقَالُ: إِنَّ هٰذِهِ الْخِرْقَةَ مِنْ هٰذَا الثَّوْبِ.

وَقُلْنَا نَحْنُ: إِنَّ عِيسَى بِالْكَلِمَةِ كَانَ، وَلَيْسَ عِيسَى هُوَ الْكَلِمَةَ؛

“Allâh’ın Meryem’e ilkâ ettiği (ulaştırdığı) kelimesi”, bu Allâh’ın ona **“ol”** demesinde meydana [1] geldi. Böylece, Îsâ Aleyh’is Selâm **“ol”** kelimesiyle oluverdi. Îsâ Aleyh’is Selâm **“ol”** sözünün kendisi değildir. Lakin Îsâ Aleyh’is Selâm **“ol”** kelimesiyle oluverdi. **“Ol”** kelimesi Allâh’tan sâdır [2] olan bir sözdür. **“Ol”** kelimesi mahlûk değildir.

Hristiyanlar da Cehmîler de Îsâ Aleyh’is Selâm hakkında Allâhu Teâlâ’ya iftirâ atıyorlar. Bunun sebebi Cehmîler’in şöyle demesidir: Îsâ Aleyh’is Selâm, Allâh’ın Rûhu ve Kelimesi’dir. Fakat Allâh’ın “Kelime”si mahlûktur. Hristiyanlar da şöyle diyorlar: Îsâ Aleyh’is Selâm, Allâh’ın Zatı’ndan olan O’nun Rûhu’dur. Yine o, Allâh’ın Zatı’ndan olan Allâh’ın Kelimesi’dir. Tıpkı, “Hiç şüphesiz şu yama, şu giysidendir” denildiği gibi.

Biz ise şöyle dedik: Hiç şüphesiz ki Îsâ Aleyh’is Selâm bir kelimeyle oluvermiştir, ama Îsâ Aleyh’is Selâm bu sözün kendisi değildir.

وَأَمَّا قَوْلُ اللّٰهِ:

﴿وَرُوحٌ مِنْهُ.﴾ [النساء: ١٧١]:

يَقُولُ: مِنْ أَمْرِهِ كَانَ الرُّوحُ فِيهِ، كَقَوْلِهِ:

﴿وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ.﴾ [الجاثية: ١٣]،

يَقُولُ: "مِنْ أَمْرِهِ". وَتَفْسِيرُ "رُوحِ اللّٰهِ" إِنَّمَا مَعْنَاهَا: أَنَّهَا رُوحٌ بِكَلِمَةِ اللّٰهِ، خَلَقَهَا اللّٰهُ، كَمَا يُقَالُ: عَبْدُ اللّٰهِ، وَسَمَاءُ اللّٰهِ، وَأَرْضُ اللّٰهِ.

Allâh’ın şu kavline gelince:

“Îsâ O’ndan/min-hu (Allâh’tan) bir rûhtur.” (en-Nisâ 4/171)

Allâh şöyle buyurmaktadır: Allâh'ın emriyle Îsâ'nın içerisinde rûh oluverdi. Bu, tıpkı Allâh'ın şu kavli gibidir:

"Göklerdeki ve yerdeki her şeyi Kendi katından/min-hu (bir nimet olarak) sizin hizmetinize verendir." (el-Câsiye 45/13)

[3] Allâh şöyle buyurmaktadır: "O'nun emrinden". "Allâh'ın Rûhu"nun izahı ise, bu kelimenin manası sadece onun Allâh'ın kelimesiyle gerçekleşen bir rûh oluşudur. Tıpkı şöyle denildiği gibi: Allâh'ın kulu, Allâh'ın semâsı ve Allâh'ın arzı... [4]

1. Katâde, bu âyette geçen "kelime" hakkında şöyle demiştir: Bu, Îsâ'ya "ol" demesidir. Bunun üzerine o da oluvermiştir. Bunu Abdurrazzâk, İbnu Cerîr ve İbn'ul Munzir rivayet etmişlerdir. (Nakleden Suyûtî, ed-Durr'ul Mensûr, 2/751)

2. Osmân bin Sa'îd ed-Dârimî Rahimehullâh şöyle demektedir:

"Bu muhâlif kişiye şöyle denilir: "Yoksa bu hususta bir tefsire ve çıkış yoluna mı ihtiyaç var? Allâh'a îmân edenlerin çoğu bunun tefsirinin şu şekilde olduğunu akleder: Allâh bir şeyi dilediğinde ona "Ol" der o şey de oluverir, "Ol" demediğinde ise o şey oluvermez. Allâh bir şeye "Ol" dediğinde oluverir. İşte bu çıkış yolu bu şeyin Allâh'ın irâde ve kelimesiyle oluvermesinden ileri gelir; bu şeyin bizzat Allâh'tan sadır olan kelime olmasından değildir. Aksine o şey, kelime ile oluverdi. Allâh'tan sadır olan "Ol" kelimesi mahlûk değildir. Fakat bu kelimeyle oluveren şey mahlûktur.

Allâh'ın Îsâ hakkındaki "Allâh'ın rûhu" ve "Allâh'ın kelimesi" buyruklarına gelince, Allâh rûhun ve kelimenin mana itibarıyla farklı olduğunu açıkladı. Zira Meryem Aleyhâ's Selâm'ın içerisine üflediği ruh mahlûktur ve mahlûkun (Îsâ Aleyh'is Selâm'ın) bünyesiyle karıştı. Allâh'tan sadır olan kelime ise mahlûk değildir ve Îsâ ile karışmadı. Fakat Îsâ bu kelime ile var oldu. Allâh'tan bir emir olduğu için hoşuna gitmese bile bu açıklamayı görüş ediniyoruz; senin hakkımızda yalan ve bâtıl olarak iddia ettiğin şeyleri değil!" (Osmân bin Sa'îd ed-Dârimî, en-Nakdu Ale'l Merîsî el-Cehmî el-Anîd, 2/674-675)

3. Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh şöyle demektedir:

"İmâm Ahmed "er-Raddu ale'l Cehmiyye" isimli kitabında -ki bunu başkaları da zikretmiştir- Hulûliyye Hristiyanlar'ın ve Mu'attıla Cehmiyye'nin Ehli Sünnet'e itiraz ettiklerini zikretti. Hristiyanlar şöyle dedi:

"Kur'ân Allâh'ın Kelâmı'dır ve mahlûk değildir! Mesîh de Allâh'ın Kelimesi'dir ve mahlûk değildir!"

Cehmiyye ise şöyle dedi:

"Mesîh Allâh'ın Kelimesi'dir ve mahlûktur! Kur'ân da Allâh'ın Kelâmı'dır ve dolayısıyla o da mahlûk olmaktadır!"

Ahmed ve diğerleri ise Mesîh'in kendisinin bizatihi kelâm olmadığını söyleyerek cevap verdiler. Zira Mesîh bir insandır ve bir kadından doğmuş bir beşerdir. Allâh'ın Kelâmı ise bir insan değildir, beşer de değildir ve bir kadından doğmuş da değildir. Lakin Mesîh kelâm ile yaratıldı. Kur'ân'a gelince, Kur'ân'ın kendisi Allâh'ın Kelâmı'dır. O nerede bu nerede?

Şöyle de denilmiştir: Akıl sâhiplerin ihtilâflarının çoğu isimlerin ortak olması cihetindendir. Hiçbir akıl sâhibi Mesîh Aleyh'is Selâm'ın, Allâh'ın Meryem'e ilkâ ettiği (ulaştırdığı) Kelimesi oluşu hakkındaki Allâhu Teâlâ'nın kavlini duyduğunda bununla Mesîh'in bizzat Allâh'ın Kelâmı olduğu, Allâh'ın sıfatı olduğu ve Yaratıcı olduğunun kastedilmediğini bilir." (İbnu Teymiyye, el-Cevâb'us Sahîh li Men Beddele Dîn'el Mesîh, 4/66-67)

4. Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh şöyle demektedir:

"İmâm Ahmed, Mu'attıla Cehmiyye'nin ve Hulûliyye Hristiyanlar'ın bu mevzuda saptığını beyan etti.

Zira sıfatları nefyeden Cehmiyye, Allâhu Teâlâ'nın Yahudilerden O'nu noksan sıfatlarla vasfettiklerinden bahsettiği gibi noksan sıfatlar hususunda el-Hâlik (Yaratıcı) Teâlâ'yı mahlûkâta benzetmektedir. Sıfatları nefyeden Cehmiyye "Allâh aslında konuşmuyor ve sevmiyor" dediklerinde ve benzeri nefiylerinde de böyledir.

Hulûliyye ise el-Hâlik'i mahlûka benzetiyor. Böylece, Hristiyanlar'ın Mesîh'e yaptıkları gibi mahlûku Allâh'tan başkasına yakışmayan kemâl sıfatlarla vasıflandırıyorlar.

"El-Fusûs" kitabının yazarı (eş-Şeyh'ul Ekfer İbnu Arabî) ve benzeri Hulûlî Cehmiyye gibi nefyi ve hulûlü bir araya getirenler ise şöyle der: "Sen Hakkın muhdes (sonradan olma) sıfatlarla ortaya çıktığını ve Kendi nefsinden bunlar vâsıtasıyla haber verdiğini ve yine noksanlık ve kınama sıfatlarıyla zuhûr ettiğini görmez misin? Yine sen, mahlûkun Hakk'ın sıfatlarıyla ortaya çıktığını -ki bunların hepsi Allâh'ın sıfatlarıdır- gör-mez misin? Nitekim mahlûkun sıfatları Allâh için de haktır, geçerlidir."

Böylece onlar mahlûk varlığı el-Hâlik'in vasıflandırıldığı her şey ile vasıflandırırlar. Aynı şekilde el-Hâlik'ı mahlûk varlığın vasıflandırıldığı her şey ile vasıflandırırlar. Çünkü vahdet, ittihâd ve genel hulûl bunu gerektirir.

Kelâm lafzı rahmet, emir, kudret ve buna benzer sıfat lafızları gibidir. Nahivcilerin ıstılahında bunlara "masdar" ismi verilir. Arapların lügatinde ise masdar lafzıyla çoğunlukla mef'ûl kastedilir. Nitekim şöyle derler: "Emirin "darbı" bir dirhem (Emirin darb ettiği, yani bastığı bir dirhem)."

Allâhu Teâlâ'nın şu kavli de böyledir:

﴿هٰذَا خَلْقُ اللّٰهِ﴾ [لقمان: ١١]

"İşte Allâh'ın "halqı." (Lokman 31/11)

Yani Allâh'ın mahlûkâtı.

Emir ile "masdar" isminin kendisi kastedilir. Allâhu Teâlâ'nın şu kavilleri gibi:

﴿أَفَعَصَيْتَ أَمْرِي﴾ [طه: ٩٣]

"Yoksa emrime karşı mı geldin?" (Tâ-Hâ 20/93);

﴿فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ﴾ [النور: ٦٣]

"Artık onun emrine muhâlefet edenler sakınsınlar..." (en-Nûr 24/63);

﴿ذٰلِكَ أَمْرُ اللّٰهِ أَنْزَلَهُ إِلَيْكُمْ﴾ [الطلاق: ٥]

"İşte bu, Allâh'ın size indirdiği emridir." (et-Talâk 65/5)

Bununla emredilmiş şey kastedilmektedir. Nitekim Allâhu Teâlâ'nın şu kavlinde olduğu gibidir:

﴿وَكَانَ أَمْرُ اللّٰهِ قَدَرًا مَقْدُورًا﴾ [الأحزاب: ٣٨]

"Allâh'ın emri, kesinleşmiş bir hükümdür." (el-Ahzâb 33/38);

﴿أَتَى أَمْرُ اللّٰهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ﴾ [النحل: ١]

"Allâh'ın emri gelecektir. Artık onun acele gelmesini istemeyin." (en-Nahl 16/1)

Birincisi Allâh'ın Kelâmı ve sıfatlarındandır. İkincisi ise bunun yerine getirdiği, gerektirdiği ve kapsamı dâhilinde olan şeylerdir.

Aynı şekilde "rahmet" lafzı Allâh'ın "er-Rahmân" ve "er-Rahîm" İsminin delâlet ettiği Allâh'ın bir sıfatıdır. Allâhu Teâlâ'nın şu kavli gibi:

﴿رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا﴾ [غافر/مؤمن: ٧]

"Rabbimiz, Sen'in rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır!" (Ğâfir/Mumin 40/7)

Rabbimiz, Senin rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır.” (Gâfir/Müminûn 40/7)

Bununla Allâh’ın mahlûkâtı arasında kendisi vasıtasıyla kullarına merhamet ettiği şey kastedilmektedir. Bu tıpkı Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’in şu kavli gibidir:

«إِنَّ اللّٰهَ خَلَقَ الرَّحْمَةَ يَوْمَ خَلَقَهَا مِائَةَ رَحْمَةٍ.»

“Hiç kuşkusuz Allâh, rahmeti yarattığı günde onu yüz rahmet olarak yarattı.” (Buhârî, Hadîs no: 6469; yakın lafızlarla Muslim, Hadîs no: 2752-2753)

Yine Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’in Allâhu Teâlâ hakkındaki buyurduğu şu kavli gibidir:

«يَقُولُ لِلْجَنَّةِ: أَنْتِ رَحْمَتِي أَرْحَمُ بِكِ مَنْ أَشَاءُ مِنْ عِبَادِي، وَيَقُولُ لِلنَّارِ: أَنْتِ عَذَابِي أُعَذِّبُ بِكِ مَنْ أَشَاءُ مِنْ عِبَادِي.»

“Allâh cennete şöyle diyecektir: “Sen Benim merhametimsin. Seninle kullarımdan dilediğime merhamet ederim.” Ateşe (cehenneme) de şöyle diyecektir: “Sen Benim azabımsın. Seninle kullarımdan dilediğime azap ederim!” (Buhârî, Hadîs no: 4850; Muslim, Hadîs no: 2846)

Kelâm da aynı şekildedir. Bununla Allâhu Teâlâ’nın şu kavlinde olduğu gibi Allâh’ın sıfatı olan kelâm kastedilmektedir:

﴿وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا.﴾ [الأنعام: ١١٥]

“Rabbinin kelimesi (Kur’ân) doğruluk ve adalet bakımından tamdır.” (el-En’âm 6/115)

Yine Allâhu Teâlâ’nın şu kavli gibidir:

﴿يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللّٰهِ.﴾ [التوبة: ١٥]

“Onlar Allâh’ın kelâmını değiştirmek isterler.” (et-Tevbe 48/15)

Yine, kelâm ile kendisine “ol” deyip de oluveren Mesîh gibi, Allâh’ın kelimeyle yaptığı fiiller kastedilmektedir. İnsanlarda normal ve bilinen vecih dışında Allâh Mesîh’i babasız yarattı. Böylece -âdemoğlunun çoğunluğundan farklı olarak- Îsâ Aleyh’is Selâm, mücerred bir kelime ile yaratıldı. Tıpkı Âdem’in ve Havvâ Aleyhimâ’s Selâm’ın da normal şeklin dışında yaratılmaları gibi. Böylece Îsâ Aleyh’is Selâm âdemoğlunun çoğunluğundan farklı olarak mücerred bir kelime ile yaratılmış oldu.

Bu konuda -Allâhu Teâlâ’ya bir şeyi izâfe etme konusunda- iki taife saptı: Bir taife Allâh’a izâfe edilen tüm şeyleri yaratma Beyt’in (Kabe’nin) ve (Sâlih Aleyh’is Selâm’ın kavmine gönderilen) devenin Allâh’a izâfe edilmesi gibi yaratma ve mülk manasında bir izâfet saydı.

[Not: Bu tarz izâfetlere “izâfet-i teşrîfiyye”, yani “şereflendirme amaçlı izâfet” denilir. “Beytullâh (Allâh’ın evi)” veya “O’nun katından bir ruh” ifadelerindeki izâfet bu şekildedir, yoksa bunlar Allâh’ın birer sıfatı değildir. Sıfat inkârcısı topluluklar ise -az sonra geleceği üzere- “Kelâmullâh” ifadesindeki izâfeti de teşrîf izâfeti saymışlar ve Allâh’ın evi olan Kabe nasıl mahlûk ise, Allâh’ın kelâmı olan Kur’ân’ın da öyle mahlûk olduğunu iddia etmişlerdir. Hâlbuki kelâm (konuşma) diğerlerinden farklı olarak Allâh’ın sıfatıdır, Allâh’ın sıfatları ise mahlûk olmaz. Müt.]

Bu Cehmiyye, Mu’tezile ve -İbnu Akîl, İbn’ul Cevzî ve emsali dâhil- onlara muvafakat eden sıfat inkârcılarının görüşüdür. Onlar Mu’tezile’nin görüşüne meylettiklerinde bu yolu izlediler. Şöyle dediler: “Bu âyetler izâfet âyetleridir, sıfat âyetleri değil!” Nitekim bunu İbnu Akîl “Nefy’ut Teşbîh ve İsbât’ut Tenzîh” isimli kitabında ve Ebu’l Ferac İbn’ul Cevzî “Minhâc’ul Vusûl” ve diğer kitaplarında zikretti. Yine bu, hadîse ve Sünnet’e mensûbiyet iddia etseler bile İbnu Hazm ve sıfatları nefyetme hususunda Cehmiyye ile muvafakat eden benzerlerinin görüşüdür.

Bir taife ise bunların karşısında Allâh’a izâfe edilen her şeyi sıfatî bir izâfe kılıyor. Bunlar ruhun kadim olduğunu söylüyorlar. Bunların arasında Allâh’ın şu kavli sebebiyle kulun ruhunun kadim olduğunu söyleyen de vardır:

﴿وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي.﴾ [الحجر: ٢٩، ص: ٧٢]

“Âdem’e ruhumdan üflediğim zaman.” (el-Hicr 15/29; Sâd 38/72)

Bunlar, Îsâ Aleyh’is Selâm’ın ruhunun Allâhu Teâlâ’nın Zatı’ndan olduğunu söyleyen Hristiyanlar’ın cinsindendir.

Bunların arasında Taberistân ve Cîlân ehlinden bir taife ve de Şeyh Adî ve diğerlerine tabi olanlar (Yezîdîler) gibi Ehli Sünnet ve’l Hadîs’e, İmâm Ahmed’e ve diğer Sünnet imâmlarına mensubiyet iddia edenler vardır.

Üçüncü bir taife ise -kulun ruhu mahlûk mudur değil midir- hususunda duraksıyor. Bunlar Ahmed’in ashâbından ve diğerlerinden Sünnet’e ve hadîs’e mensubiyet iddia edenlerdir. Ahmed’in ashâbının müteahhirleri ile diğerleri arasındaki münakaşa haberi izâfetler hakkında cereyan etmektedir. Vech (Yüz), Yed (El) ve Rûh gibi.

Mu’tezile’ye gelince onlar bunu kelâm ve diğer şeylerde devam ettirirler.

İmâm Ahmed ilk iki taifeye yapılacak reddiyeyi açıkladı. Bu iki taife yine “min” harfiyle yapılan izâfette de sapıyorlar. Zira izâfetle mecrûrun hükmü muzâfın hükmüyle aynıdır. Allâhu Teâlâ’nın şu kavli gibi:

﴿وَلٰكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي.﴾ [السجدة: ١٣]

“Fakat “Minnî (Benden çıkan)” söz gerçekleşecektir.” (es-Secde 32/13)

Yine Allâhu Teâlâ’nın şu kavli gibi:

﴿وَرُوحٌ مِنْهُ.﴾ [النساء: ١٧١]

“Min-hu (kendisinden)” bir ruhtur.” (en-Nisâ 4/171)

İki taife de “min-hu (Allâh’tan)” olan kavli “min-hu (ondan)” olan rûh gibi kılıyorlar.

Sıfatları nefyedenler sonra şöyle diyorlar: “Rûh mahlûktur ve Allâh’tan ayrıdır, o zaman kavil de mahlûktur ve Allâh’tan ayrıdır!”

Hulûliyye ise şöyle der: “Kavil Allâh’ın bir sıfatıdır ve mahlûk bir varlığın sıfatı değildir. O zaman “min-hu (ondan)” olan ruh da Allâh’ın bir sıfatıdır ve mahlûk değildir!”

İki sınıfın arasındaki fark ise şudur:

İzâfe edilen şeyin manası kendisiyle veya mahlûkâttan başkasıyla kâim olmadığı zaman bunun Allâh ile kâim olan Allâhu Teâlâ’nın bir sıfatı olması vâcib olur ve onun izâfesinin, mahlûk (yaratılmış) ve merbûb (Rabb olmayan bilakis Rabbe kul olmuş) bir şeyin izâfesi sayılması mümkün olmaz.

Eğer izâfe edilen şey Îsâ Aleyh’is Selâm, Cibrîl Aleyh’is Selâm ve Âdemoğullarının rûhları gibi kendi başına kâim olan bir şeyse, bunun Allâhu Teâlâ’nın bir sıfatı olması mümkün olmaz. Zira kendisiyle kâim olan şey başkasına sıfat olmaz.

Böylece Allâhu Teâlâ’nın şu kavli:

﴿فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا.﴾ [مريم: ١٧]

“Biz, ona Ruhumuzu (Cibrîli) göndermiştik de ona tam bir insan şeklinde görünmüştü.” (Meryem 19/17)

Îsâ Aleyh’is Selâm hakkındaki şu kavli:

﴿وَرُوحٌ مِنْهُ.﴾ [النساء: ١٧١]

﴿وَرُوحٌ مِّنْهُ﴾ [النساء: ١٧١]

“Min-hu (kendisinden)” bir ruhtur.” (en-Nisâ 4/171)

Ve şu kavli:

﴿قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي﴾ [الإسراء: ٨٥]

“De ki: “Ruh, Rabbimin bileceği bir şeydir.” (el-İsrâ 17/85)

Bu kendisiyle kâim olan şeylerin hiçbirinin Allâhu Teâlâ için bir sıfat olması mümkün değildir.

Lakin Allâhu Teâlâ’ya izâfe edilen şeylerin kendileri iki çeşittir:

Birincisi: Allâh’ın onu yaratması ve yoktan var etmesiyle bunun Allâh’a izâfe edilmesi. Bu tüm mahlûkâtı kapsar. Onların şu sözü gibi: “Allâh’ın seması”, “Allâh’ın arzı”. Bu bâbdan mahlûkâtın tümü “Allâh’ın kulları”dır, malın tümü “Allâh’ın malı”dır, evlerin ve evcil şeylerin hepsi de “Allâh’ın”dır.

İkinci vecih: Allâh’ın onu sevdiği, onunla râzı olduğu ve onu emrettiği manasıyla özel olarak seçmesi ile Allâh’a izâfe edilmesi. Nitekim Allâh’ın Atîk/Eski Evi (Kabe’yi) içerisinde başka yerde yapılmayacak ibâdet ile seçmesi ve mescidleri içerisinde Allâh’ın sevdiği ve râzı olduğu ibâdetler ile seçmesi, onları kerih olan şeyler bir yana içerisinde yapılması meşru kılınmamış mübâh işlerden dahi koruması gibidir.

Yine fey malına ve (ganimetin) beşte birine “O Allâh’ın ve Rasûlü’nün malıdır” demek gibi. Bu vecihten “Allâh’ın kulları”, “Allâh’a ibâdet eden ve O’nun emrine itaat edenler”dir.

Bu izâfet “Allâh’ın Ulûhiyyetini, Şeriatını ve Dînini” kapsamaktadır. Diğer izâfet ise “Allâh’ın Rubûbiyyetini ve Yaratmasını” kapsamaktadır. Genel izâfet ancak Allâh’ın Rubûbiyyetini ve Yaratmasını kapsar.

Allâh’ın Kelimesi de aynı şekilde iki çeşittir:

Allâh’ın Dînî Kelimeleri. Bu Kur’ân gibi Allâh’ın Şeriatını ve Dînini kapsamaktadır.

Allâh’ın kâinatı var ettiği Kevnî Kelimeleri. Bu Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’in şu kavlinde sığındığı kelimedir:

«أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللّٰهِ التَّامَّاتِ الَّتِي لاَ يُجَاوِزُهَا بَرٌّ وَلاَ فَاجِرٌ.»

“İyi ve kötü kişinin aşamadığı Allâh’ın her türlü eksiklikten uzak kelimelerine sığınırım.” (İbnu Ebî Şeybe, Musannef, Hadîs no: 23599)

Zira Allâh’ın kâinatı var ettiği Kelimesini iyi ve kötü kişi aşamaz. Bu Allâh’ın dînini geçerli kıldığı Kelimesi’nin aksinedir. Zira iblîs ve ona tabi olanların âsi geldiği gibi kötü varlıklar ona âsi gelmektedir.

Allâhu Teâlâ’ya mahsus kılma izâfetiyle mahlûkâttan hiçbir şey izâfe edilmez. Ancak O’nun izâfe edilmesini gerektiren bir emir için mahsus kılma izâfeti kullanılır. Aksi takdirde bir şeyin mücerret olarak mahlûk olması ve üzerinde hükümdarlık sürülen olması, onun izâfetle mahsus kılınmasını gerektirmez.” (İbnu Teymiyye, Der’u Te’âruz’il Akli ve’n Nakl, 7/260-267)

بَابٌ

ثُمَّ إِنَّ الْجَهْمِيَّ ادَّعَي أَمْرًا آخَرَ.

فَقَالَ: إِنَّ اللّٰهَ يَقُولُ:

﴿خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ﴾ [الفرقان: ٥٩؛ السجدة: ٤]

فَزَعَمَ أَنَّ الْقُرْآنَ لَا يَخْلُو أَنْ يَكُونَ فِي السَّمَاوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ، أَوْ فِيمَا بَيْنَهُمَا. فَشَبَّهَ عَلَى النَّاسِ، وَلَبَّسَ عَلَيْهِمْ.

{Onuncu Mesele: Cehmiyye'nin "Gökleri, Yeri ve İkisinin Arasındakileri Yarattı" Kavliyle Delil Getirmesine Cevap}

Bâb

Sonra Cehmî başka bir şey daha iddia etti.

Cehmî şöyle dedi: "Muhakkak ki Allâh Subhânehu ve Teâlâ şöyle buyuruyor:

"Allâh; gökleri, yeri ve ikisi arasında olanları altı günde yarattı." (el-Furkân 25/59; es-Secde 32/4)"

Böylece Kur'ân'ın, göklerde yerde veya ikisinin arasında bir yerde bulunması gerektiğini iddia etti ve böylelikle insanları şüpheye düşürdü ve de onların akıllarını karıştırdı.

فَقُلْنَا لَهُمْ: أَلَيْسَ إِنَّمَا أَوْقَعَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ الْخَلْقَ وَالْمَخْلُوقَ عَلَى مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا؟

فَقَالُوا: نَعَمْ.

فَقُلْنَا: هَلْ فَوْقَ السَّمَاوَاتِ شَيْءٌ مَخْلُوقٌ؟

قَالُوا: نَعَمْ.

فَقُلْنَا: فَإِنَّهُ لَمْ يَجْعَلْ مَا فَوْقَ السَّمَاوَاتِ مِنَ الْأَشْيَاءِ الْمَخْلُوقَةِ، وَقَدْ عَرَفَ أَهْلُ الْعِلْمِ أَنَّ فَوْقَ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ: اَلْكُرْسِيَّ، وَالْعَرْشَ، وَاللَّوْحَ الْمَحْفُوظَ، وَالْحُجُبَ، وَأَشْيَاءَ كَثِيرَةً، وَلَمْ يُسَمِّهَا وَلَمْ يَجْعَلْهَا مَعَ الْأَشْيَاءِ الْمَخْلُوقَةِ،

Bunun üzerine onlara dedik ki: "Allâh Azze ve Celle yaratma işini ve yaratılmışları gökler, yer ve arasında bulunan şeylerle sınırlandırmamış mıdır?"

[1] Cehmîler şöyle dedi: "Evet."

Biz şöyle dedik: "Göklerin üstünde mahlûk olan bir şey var mı?"

Cehmîler şöyle dedi: “Evet.”

Bunun üzerine biz dedik ki: “Allâh Subhânehu ve Teâlâ göklerin üstünde olan şeyleri mahlûkât kapsamına dâhil etmemiştir. Hâlbuki ilim ehli bilmektedir ki yedi kat göğün üzerinde “Kürsî, Arş, Levh-i Mahfûz, Hucub (perdeler)” ve daha birçok şey vardır ki Allâh bunların ismini zikretmediği gibi bunları mahlûk şeyler kapsamına dâhil etmemiştir.

وَإِنَّمَا وَقَعَ الْخَبَرُ مِنَ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا.

وَقُلْنَا فِيمَا ادَّعَوْا أَنَّ الْقُرْآنَ لَا يَخْلُو أَنْ يَكُونَ فِي السَّمَاوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ أَوْ فِيمَا بَيْنَهُمَا.

فَقُلْنَا: إِنَّ اللّٰهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَقُولُ:

﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ.﴾ [الحجر: ٨٥]،

فَالَّذِي خَلَقَ بِهِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ قَدْ كَانَ قَبْلَ خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ، وَالْحَقُّ الَّذِي خَلَقَ بِهِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ هُوَ قَوْلُهُ؛ لِأَنَّ اللّٰهَ تَعَالَى يَقُولُ الْحَقَّ،

Allâh Azze ve Celle’den sâdır olan haber sadece gökler, yer ve ikisi arasında olanlar hakkında vâki olmuştur.” [2]

Bizler onların Kur’ân’ın, göklerde yerde veya ikisinin arasında bir yerde bulunması gerektiği iddiası hakkında ise şöyle dedik:

Bizler dedik ki: Hiç şüphesiz Allâh Tebâreke ve Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

“Biz, gökleri, yeri ve her ikisi arasında bulunanları hakla/gereğince yarattık.” (el-Hicr 15/85)

Göklerin ve yerin kendisiyle yaratıldığı “hak”, göklerin de yerin de yaratılışından önce mevcuttu. Göklerin ve yerin kendisiyle yaratıldığı “hak” ise Allâh’ın kavlidir (sözüdür). Zira Allâhu Teâlâ “hakkı” buyurmaktadır.

قَالَ:

﴿وَالْحَقَّ أَقُولُ.﴾ [ص: ٨٤]،

﴿وَيَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ قَوْلُهُ الْحَقُّ.﴾ [الأنعام: ٧٣].

فَالْحَقُّ الَّذِي خَلَقَ بِهِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ قَدْ كَانَ قَبْلَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ، وَالْحَقُّ قَوْلُهُ، وَلَيْسَ قَوْلُهُ مَخْلُوقًا.

Allâh Subhânehu ve Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

“Ben hakkı söylüyorum.” (Sâd 38/84);

“Allâh’ın “ol” deyip de her şeyin oluvereceği günü hatırla. O’nun sözü haktır.” (el-En’âm 6/73)

Böylece, göklerin ve yerin kendisiyle yaratıldığı “hak”, göklerden de yerden de önce mevcuttu. “Hak” ise Allâh’ın kavlidir ve O’nun kavli de mahlûk değildir.”

1. Kitapta Ahmed bin Hanbel Rahimehullâh, kimi zaman tek bir şahsı kastederek cevap vermekte kimi zamansa çoğul hitaplar kullanmaktadır. Bu Arap dilinde mevcut olan belâgat kâidelerinden kaynaklanmaktadır. Vallâhu A’lem!

2. Yani, Cehmiyye’nin “yerler, gökler ve bu ikisinin arasındakiler yaratılmıştır; Kur’ân ise mutlaka bunlardan birisinde yer aldığı için o da yaratılmıştır” şeklindeki istidlâlleri geçersizdir. Zira bunların hiç birisinde yer almadığı, göklerin de üstünde yer aldığı hâlde yaratılmış olan Arş, Kürsî gibi şeyler vardır. Bu, âyette geçen söz konusu ifadenin mutlak olmadığını göstermektedir. Vallâhu A’lem.

بَابُ
بَيَانِ مَا جَحَدَتْ بِهِ الْجَهْمِيَّةُ مِنْ قَوْلِ اللّٰهِ سُبْحَانَهُ: ﴿وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ ۝ إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ.﴾ [القيامة: ٢٢- ٢٣]

قَالَ أَحْمَدُ رَحِمَهُ اللّٰهُ تَعَالَى:

فَقُلْنَا لَهُمْ لِمَ أَنْكَرْتُمْ أَنَّ أَهْلَ الْجَنَّةِ يَنْظُرُونَ إِلَى رَبِّهِمْ؟

قَالُوا: لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى رَبِّهِ، لِأَنَّ الْمَنْظُورَ إِلَيْهِ مَعْلُومٌ مَوْصُوفٌ؛ لَا يُرَى إِلَّا شَيْءٌ يَفْعَلُهُ!!

{On Birinci Mesele: Ruyetullâh (Allâh’ın Görülmesi)}

Bâb

Cehmiyye’nin, Allâh Subhânehu’nun şu Kavlinde İnkâr

Ettikleri Şeylerin Beyanı: “O gün Yüzler Vardır Işıl Işıl Parlar. Rabblerine Bakıp Dururlar.” (el-Kıyâmet 75/22-23)

Ahmed Rahimehullâhu Teâlâ dedi ki:

Biz Cehmîlere şöyle dedik: “Sizler cennet ehlinin Rabbleri’ne bakacağını niçin inkâr ettiniz?”

Cehmîler dedi ki: “Kimsenin Rabbine bakması münasip değildir. Zira kendisine bakılan bir şey, [1] bilinen ve (birtakım sıfatlarla) vasfedilen bir şeydir. O’nun yaptığından (yarattığından) başka bir şey görülmez.”

فَقُلْنَا: أَلَيْسَ اللّٰهُ يَقُولُ:

﴿إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ.﴾ [القيامة: ٢٣]؟.

فَقَالُوا: إِنَّمَا مَعْنَى ﴿إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ.﴾ [القيامة: ٢٣] أَنَّهَا تَنْتَظِرُ الثَّوَابَ مِنْ رَبِّهَا، وَإِنَّمَا يَنْظُرُونَ إِلَى فِعْلِهِ وَقُدْرَتِهِ.

وَتَلَوْا آيَةً مِنَ الْقُرْآنِ:

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ.﴾ [الفرقان: ٤٥]

فَقَالُوا: إِنَّهُ حِينَ قَالَ: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى رَبِّكَ.﴾ [الفرقان: ٤٥]، أَنَّهُمْ لَمْ يَرَوْا رَبَّهُمْ، وَلٰكِنَّ مَعْنَى ذٰلِكَ: أَلَمْ تَرَ إِلَى فِعْلِ رَبِّكَ.

Biz dedik ki: “Allâh Subhânehu ve Teâlâ şöyle buyurmuyor mu?

“Rabblerine bakıp dururlar.” (el-Kıyâmet 75/23)

Cehmîler dedi ki: “Hiç şüphesiz “Rabblerine bakıp dururlar”ın manası onların Rabblerinden sevap beklemeleridir. Onlar ancak Rabblerinin Fiilleri’ne ve Kudreti’ne bakarlar.”

Sonra Kur’ân’dan bir âyet okudular:

“Rabbini görmedin mi, gölgeyi nasıl da uzattı?” (el-Furkân 25/45)

Sonra Cehmîler dedi ki: “Allâh şöyle buyurduğunda: **“Rabbini görmedin mi?”** (el-Furkân 25/45), kullar Rabbleri’ni görmemişlerdir. Lakin mana şu şekildedir: “Rabbinin fiilini görmedin mi?”

فَقُلْنَا لَهُمْ: إِنَّ فِعْلَ اللّٰهِ لَمْ يَزَلِ الْعِبَادُ يَرَوْنَهُ، وَإِنَّمَا قَالَ:

﴿وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ ۞ إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ.﴾ [القيامة: ٢٢-٢٣].

فَقَالُوا: إِنَّمَا تَنْظُرُ الثَّوَابَ مِنْ رَبِّهَا.

فَقُلْنَا لَهُمْ: إِنَّهَا مَعَ مَا تَنْتَظِرُ الثَّوَابَ مِنْ رَبِّهَا هِيَ تَرَى رَبَّهَا.

فَقَالُوا: إِنَّ اللّٰهَ لَا يُرَى فِي الدُّنْيَا، وَلَا فِي الْآخِرَةِ!

وَتَلَوْا آيَةً مِنَ الْمُتَشَابِهِ مِنْ قَوْلِ اللّٰهِ جَلَّ ثَنَاؤُهُ:

﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ.﴾ [الأنعام: ١٠٣].

Biz onlara dedik ki: “Şüphesiz Allâh’ın fiilini kullar sürekli görürler. Allâh Subhânehu ve Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

“O gün yüzler vardır ışıl ışıl parlar. Rabblerine bakıp dururlar.” (el-Kıyâmet 75/22-23)”

[2][3] Cehmîler dedi ki: “Kullar sadece Rabblerinden sevabı beklemektedirler.”

Bunun üzerine biz onlara dedik ki: “Kullar Rabblerinden sevabı beklemekle beraber Rabbleri’ni de görecekler.”

Bu sebeple Cehmîler şöyle dedi: “Hiç kuşkusuz Allâh Subhânehu ve Teâlâ, ne dünyada ne de âhirette görülemez.”

Bundan sonra müteşâbih âyetlerden olan Allâh Celle Senâuhu’nun şu kavlini okudular:

[4] **“Gözler O’nu idrak edemez; O ise bütün gözleri idrak eder.”** (el-En’âm 6/103)

فَقُلْنَا: أَخْبِرُونَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ قَالَ:

«إِنَّكُمْ سَتَرَوْنَ رَبَّكُمْ كَمَا تَرَوْنَ الْقَمَرَ.»

أَلَيْسَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ كَانَ يَعْرِفُ مَعْنَى قَوْلِهِ: ﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ.﴾ [الأنعام: ١٠٣] وَقَالَ:

«إِنَّكُمْ سَتَرَوْنَ رَبَّكُمْ.»

وَقَالَ لِمُوسَى:

﴿لَنْ تَرَانِي.﴾ [الأعراف: ١٤٣] وَلَمْ يَقُلْ "لَنْ أُرَى".

Bunun üzerine dedik ki: “Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’in şu buyruğu hakkında bize haber verin:

[5] **“Hiç kuşkusuz sizler, ayı gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz.”**

Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem, Allâh'ın **"Gözler O'nu idrak edemez."** (el-En'âm 6/103) kavlinin manasını bilmiyor muydu da şöyle buyurdu?

"Hiç kuşkusuz sizler, Rabbinizi göreceksiniz."

Aynı şekilde Allâh, Mûsâ Aleyh'is Selâm'a şöyle buyurmuştur:

"Beni asla göremezsin." (el-A'râf 7/143)

[6] Oysa Allâh, "Ben görülmem", dememiştir.

فَأَيُّهُمَا أَوْلَى أَنْ يُتَّبَعَ: اَلنَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ قَالَ: **«إِنَّكُمْ سَتَرَوْنَ رَبَّكُمْ.»**، أَوْ قَوْلُ الْجَهْمِ حِينَ قَالَ "لَا تَرَوْنَ رَبَّكُمْ"؟!

وَالْأَحَادِيثُ فِي أَيْدِي أَهْلِ الْعِلْمِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ أَهْلَ الْجَنَّةِ يَرَوْنَ رَبَّهُمْ، لَا يَخْتَلِفُ فِيهَا أَهْلُ الْعِلْمِ.

وَمِنْ حَدِيثِ سُفْيَانَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ، فِي قَوْلِ اللّٰهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: **﴿لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ.﴾** [يونس: ٢٦]، قَالَ: اَلنَّظَرُ إِلَى وَجْهِ اللّٰهِ.

Şimdi hangisine tâbi olmak evlâdır? Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem **"Hiç kuşkusuz sizler Kıyâmet Günü Rabbiniz'i göreceksiniz"** buyurduğunda ona mı, yoksa "Sizler Rabbiniz'i görmeyeceksiniz" diyen Cehm'in kavline mi?!

Cennet ehlinin Rabbleri'ni göreceklerine dâir Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'den rivayet edilen hadîsler ilim ehlinin elleri arasındadır ve ilim ehli bu hadîsler hakkında ihtilâf etmemiştir...

Süfyân'ın Ebû İshak'dan, onun da Âmir bin Sa'd'den rivayet ettiği hadîste, Allâh Tebâreke ve Teâlâ'nın **"Güzel davrananlara hüsna/daha güzeli ve ziyâdesi var."** (Yûnus 10/26) kavli
[7] hakkında şöyle demiştir: "Ziyâde, Allâh'ın Vechi'ne (yüzüne) bakmaktır."

وَمِنْ حَدِيثِ ثَابِتٍ الْبُنَانِيِّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ صُهَيْبٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

«إِذَا اسْتَقَرَّ أَهْلُ الْجَنَّةِ فِي الْجَنَّةِ نَادَى مُنَادٍ: يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ! إِنَّ اللّٰهَ قَدْ وَعَدَكُمُ الزِّيَادَةَ... قَالَ: فَيُكْشَفُ الْحِجَابُ فَيَتَجَلَّى لَهُمْ، فَمَا أَعْطَاهُمْ شَيْئًا كَانَ أَحَبَّ إِلَيْهِمْ مِنَ النَّظَرِ إِلَيْهِ.»

Yine Sâbit el-Bunânî'nin, Abd'ur Rahmân bin Ebi Leylâ'dan, onun da Suheyb Radiyallâhu Anh'dan onun da Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'den rivayet ettiği hadîste şöyle buyurmaktadır:

"Cennet ehli cennette karar kıldığında, bir münâdi şöyle seslenecek: "Ey cennet ehli! Allâh Azze ve Celle size 'Ziyâde'yi vad etmektedir!.." Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem dedi ki:

“Bunun üzerine hicâb (perde) kalkacak ve Allâh onlara Kendisini gösterecektir. Oyle ki Allâh, Kendisine bakmalarından daha sevimli gelen bir şeyi onlara bahşetmemişti.” [8]

قَالَ الْإِمَامُ أَحْمَدُ رَحِمَهُ اللّٰهُ: وَإِنَّا لَنَرْجُو أَنْ يَكُونَ الْجَهْمُ وَشِيعَتُهُ مِمَّنْ لَا يَنْظُرُونَ إِلَى رَبِّهِمْ، وَيُحْجَبُونَ عَنِ اللّٰهِ، لِأَنَّ اللّٰهَ يَقُولُ لِلْكُفَّارِ:

﴿كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ.﴾ [المطففين: ١٥].

فَإِذَا كَانَ الْكَافِرُ يُحْجَبُ عَنِ اللّٰهِ، وَالْمُؤْمِنُ يُحْجَبُ عَنِ اللّٰهِ، فَمَا فَضْلُ الْمُؤْمِنِ عَلَى الْكَافِرِ؟!!.

فَالْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي لَمْ يَجْعَلْنَا مِثْلَ جَهْمٍ وَشِيعَتِهِ، وَجَعَلَنَا مِمَّنِ اتَّبَعَ، وَلَمْ يَجْعَلْنَا مِمَّنِ ابْتَدَعَ، وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَحْدَهُ.

İmâm Ahmed Rahimehullâh dedi ki: Bizler Cehm ve şiasının (taraftarlarının), Rabblerine bakmayacak ve Allâh’tan perdelenecek kimselerin arasında bulunacağını gerçekten ümit ederiz. Zira Allâh, kâfirler için şöyle buyurmaktadır: [9]

“Asla; gerçekten onlar, o gün Rabbleri’nden perdelenecekler.” (el-Mutaffifîn 83/15)

Eğer kâfir Allâh’tan perdeleniyorsa ve mümin de Allâh’tan perdeleniyorsa, bu durumda müminin kâfire karşı üstünlüğü nedir? [10]

Bu sebeple bizi Cehm ve şiası gibi kılmayan, bizleri Kitâb ve Sünnet’e tabi olanlardan eyleyip bizleri bidat çıkaranlardan kılmayan Allâh’a hamdolsun ve hamd ancak ortağı bulunmayan Allâh’a mahsûstur... [11]

1. Cehm bin Safvân, Allâh’ın hiçbir sıfat ile nitelenemeyeceğini ve kulların O’nu hiçbir şekilde bilemeyeceklerini, bundan aciz olduklarını ileri sürer. Bu düşüncesini Sabiiler’den aynen iktibas etmiştir. Zanlarınca tamamen meçhul bir varlık olan Allâh’ın görülmesini ise hâliyle mümkün görmemektedirler. Vallâhu A’lem!

2. Böylece âyette geçen “nazar/görme-bakma” kelimesini “intizar/ bekleme” manasına hamlettiler.

3. İbnu Batta Rahimehullâh şöyle demektedir:

“Cehmiyye şöyle dedi: “Allâh’ın şu kavlinin manası ancak şudur:

﴿إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ.﴾ [القيامة: ٢٣]

“Rabblerine nazar eder/bakıp dururlar.” (el-Kıyâmet 75/23)

Allâh bununla sadece intizar etmeyi/beklemeyi kastetmektedir.”

Bu hususta bu açıklamayla tüm Arapların lügatine ve fasih konuşanların kendi lügatlerinde bildikleri şeylere muhâlefet etti. Zira Kur’ân ancak Arap dilinde inmiştir. Allâhu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿وَهٰذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ.﴾ [النحل: ١٠٣]

“Bu Kur’ân ise gayet açık bir Arapça’dır.” (en-Nahl 16/103)

Yine şöyle buyurmaktadır:

﴿قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ﴾ [الزمر: ٢٨]

“Hiçbir eğriliği bulunmayan Arapça bir Kur’ân…” (ez-Zumer 39/28)

Arapların lügatini ve kelâmını bilen hiç kimsenin nezdinde Allâh’ın şu kavlindeki mananın:

﴿إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ﴾ [القيامة: ٢٣]

“Rabblerine nazar eder/bakıp dururlar.” (el-Kıyâmet 75/23)

İntizar etmek/beklemek olması câiz değildir.

Hiç kimsenin “Seni intizar ediyorum (bekliyorum)” sözünü kastederek “Ben sana nazar ediyorum (bakıyorum)” demediğini görmüyor musun? Kişi ancak şöyle der: “Seni intizar ediyorum (bekliyorum).” Kelâmın içerisine “ilâ” harfi dâhil olduğunda mananın bakmaktan başka bir şey olması câiz değildir! Şöyle der: “Enzuru ileyke (Ben sana nazar ediyorum/bakıyorum).”

Allâh’ın şu kavli de aynı şekildedir:

﴿إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ﴾ [القيامة: ٢٣]

“Rabblerine nazar eder/bakıp dururlar.” (el-Kıyâmet 75/23)

Bununla intizarı kastetmiş olsaydı şöyle derdi: “Li Rabbihâ Muntezira/Rabbine intizar eder (bekler).” Yine şöyle derdi: “Li Rabbihâ Nâzira/Rabbine nâzir olur (bekler).”

Bunların hepsi Allâh’ın Kitâbı hususunda ilim bahşettiği ve Dîni hususunda basiret verdiği İlim Ehli’nin nezdinde anlaşılır ve apaçıktır.”

İbnu Batta Rahimehullâh, devamla şöyle demektedir:

“Nahivci Ebû Bekr İbn’ul Enbârî’yi, Allâh’ın şu kavli hakkında şöyle derken işittim:

﴿وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ ۝ إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ﴾ [القيامة: ٢٢-٢٣]

“O gün yüzler vardır Nâdıra’dır/ışıl ışıl parlar. Rabblerine nazar eder/bakıp dururlar.” (el-Kıyâmet 75/22-23)

“Eğer intizar eder (bekler) manasında olsaydı yüzlerin “nâdıra/ışıl ışıl parlar” hâlinde olması câiz olmazdı. Çünkü intizar edenin yüzünde hüzün bulunmaktadır. Zira o kişi, henüz elde etmediği bir şeyi ummaktadır. Nâdıra ise musfira/ışıl ışıl, muşrika/apaydın, dâhike/güler ve aynı zamanda mustebşira/müjdelenen kişidir.

Başka bir vecih ise şudur: Eğer Allâh nâzıra/bakıp duran kavliyle muntezira’yı/intizar edeni (bekleyeni) kastetseydi şöyle derdi: “Li Rabbihâ Nâzira/Rabbine nâzir olur (bekler)” ve şöyle demezdi: “İlâ Rabbihâ Nâzira/Rabblerine nazar eder (bakıp durur).” (İbnu Batta, el-İbânet’ul Kubrâ, 7/72-74)

Şeyh İbnu Mendeh Rahimehullâh, “Raddu Ale’l Cehmiyye”de şöyle dedi:

“İbnu Abbâs ve sahâbeden başkaları, tâbi’înden Muhammed bin Ka’b, Abdurrahmân bin Sâbit, Hasen bin Ebi’l Huseyn, İkrime, Ebû Sâlih, Sa’îd bin Cubeyr ve başkaları gibi tevil ehli icmâ etti ki âyetin manası şudur: “Rabblerinin yüzüne nazar eder/bakıp dururlar.” Diğerleri de bu manaya benzer bir mana vermiştir. Bu âyetin manasının “Rabblerinden sevabı intizar ederler/beklerler” olduğunu söyleyenlere gelince, bu görüş şazdır, sâbit olmamıştır.” (İbnu Mendeh, er-Raddu Ale’l Cehmiyye, 102)

Osmân bin Sa’îd ed-Dârimî Rahimehullâh, inatçı Cehmî olan Merîsî’ye reddiyesinde şöyle dedi:

“Allâh’tan, O’nun dünya ehlinin gözleri olduğu hakkındaki şu kavli geçti:

﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ﴾ [الأنعام: ١٠٣]

“Gözler O’nu idrak edemez.” (el-En’âm 6/103)

(Yahudilere) zulümleri ve Allâh’ın dünya ehlini yasakladığı şeyi (dünyada Allâh’ı görmeyi) istemeleri sebebiyle yıldırım çarpmıştı. Onlar eğer Muhammed Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’in ashâbının Muhammed Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’den istediği gibi âhiretteki ru’yeti isteselerdi bu yıldırım onlara çarpmazdı. (Mûsâ Aleyh’is Selâm da) ancak Muhammed Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’in ashâbına şöyle sorduklarında verdiği cevap gibi bir cevap verirdi: “Biz Rabbimizi Kıyâmet Günü görecek miyiz?” Rasûlullâh Sallallâhu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi:

«نَعَمْ، لَا تُضَارُّونَ فِي رُؤْيَتِهِ.»

“Evet. O’nu görmekte zorluk çekmeyeceksiniz.” (Tirmizî, Hadîs no: 2557; Ebû Dâvûd, Hadîs no: 4730; İbnu Mâce, Hadîs no: 179)

Allâh da Rasûlü de sahâbeyi bu yüzden ayıplamadı. Aksine onlar için bunu güzel görüp güzel bir müjdeyle müjdeledi. Aynı Rasûlullâh Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’den rivayet ettiğin gibi ey Merîsî!

Bundan önce de Allâhu Teâlâ Kitâbı’nda onları müjdelemişti. Allâhu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ ۝ إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ﴾ [القيامة: ٢٢-٢٣]

“O gün yüzler vardır ışıl ışıl parlar. Rabblerine nazar eder/ bakıp dururlar.” (el-Kıyâmet 75/22-23)

Kâfirler için de şöyle buyurmaktadır:

﴿كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ﴾ [المطففين: ١٥]

“Asla; gerçekten onlar, o gün Rabbleri’nden perdelenecekler.” (el-Mutaffifîn 83/15)

Mûsâ’nın kavmi Nebîlerinden, Allâh’ın şöyle buyururken dünya ehlini yasakladığı şeyi istediler:

﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ﴾ [الأنعام: ١٠٣]

“Gözler O’nu idrak edemez.” (el-En’âm 6/103)

Muhammed Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’in ashâbı da Nebîlerine, Allâh’ın onlara vereceği ve mükâfât olarak ihsân edeceği şeyi sordular. Olmayacak bir şeyi sordukları için Mûsâ Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’in kavmine yıldırım çarptı. Muhammed Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’in ashâbı ise olacak bir şey sordukları için selâmete kavuştular. Allâh ne zaman Mûsâ’nın kavmini âhiretteki ru’yeti sordukları için ayıpladı? Sen onlara bu hususta iftirâ mı atıyorsun? Sen Allâh’a ve Rasûlü’ne iftirâ atıyorsun! Oysa Allâh, yalancıları sevmez!” (Osmân bin Sa’îd ed-Dârimî, en-Nakdu Ale’l Merîsî el-Cehmî el-Anîd, 1/366-368)

Şeyh Âcurrî Rahimehullâh, “eş-Şerî’a” isimli eserinde şöyle dedi:

“Eğer ilmi olmayan bir câhil veya doğru yola ulaşmamış, şeytanların oyun oynadığı ve tevfîkten mahrum kılınan Cehmîler’den biri itiraz edip şöyle derse: “Müminler de Kıyâmet Günü’nde Allâh’ı mı göreceklermiş?”

Ona şöyle denilir: “Evet. Allâhu Teâlâ’ya bunun için hamd olsun!”

Eğer Cehmî şöyle derse: “Ben buna îmân etmiyorum!”

Ona şöyle denilir: “Azîm olan Allâh’a karşı küfre düştün!”

Eğer şöyle derse: “Hüccetin ne?” Şöyle denilir:

Eğer şöyle derse: "Hüccetin ne?" şöyle denilir:

"Çünkü sen Kur'ân'ı, Sünnet'i, sahâbe Radiyallâhu Anhum'un sözlerini ve Müslümanların âlimlerinin sözlerini reddettin! Müminlerin yolu dışında bir yolu izledin ve Allâh'ın şu buyruğunda zikrettiklerinin arasında oldun:

﴿وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّى وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا.﴾ [النساء: ١١٥]

"Kim, kendisine hidâyet (doğru yol) besbelli olduktan sonra Rasûle karşı çıkar, müminlerin yolundan başkasına uyarsa, onu yöneldiği yolda bırakırız ve cehenneme sokarız. Orası ne kötü bir varış yeridir." (en-Nisâ 4/115)

Kur'ân'ın nassına gelince, Allâhu Teâlâ'nın şu kavlidir:

﴿وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ ۞ إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ.﴾ [القيامة: ٢٢-٢٣]

"O gün yüzler vardır ışıl ışıl parlar. Rabblerine nazar eder/ bakıp dururlar." (el-Kıyâmet 75/22-23)

Allâhu Teâlâ yine -bize kâfirlerin O'nun ru'yetinden perdeleneceğini haber vererek- buyurmaktadır. Şanı Yüce Allâh şöyle buyurmaktadır:

﴿كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ ۞ ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُو الْجَحِيمِ ۞ ثُمَّ يُقَالُ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ.﴾ [المطففين: ١٥-١٧]

"Asla; gerçekten onlar, o gün Rabbleri'nden perdelenecekler. Sonra onlar muhakkak cehenneme gireceklerdir. Sonra da onlara, "Yalanlamakta olduğunuz işte budur" denilecektir." (el-Mutaffifîn 83/15-17)

Bu âyet ile istidlâl ediliyor ki: Müminler Allâh'a bakacak ve Allâh'ın müminlere verdiği bir kerâmet olarak da O'ndan perdelenmeyecekler." (Âcurrî, eş-Şerî'a, 2/979-980)

4. Bir önceki dipnotta geçtiği üzere âlimlerden bir topluluk, bu âyeti Allâh'ın dünyada görülemeyeceği şeklinde yorumlamışlardır. Bazı âlimler ise daha genel bir açıklama yaparak, bu âyetin Allâh'ın görülemeyeceğine değil, âhirette görülse bile idrak edilemeyeceğine, yani hiçbir zaman tam manasıyla künhüne, mâhiyetine vâkıf olunmayacağına delil getirmişlerdir.

Nitekim İbnu Abbâs Radiyallâhu Anh, bu âyeti "Hiç kimsenin bakışı Allâh'ı ihâta edemez (tam manasıyla kuşatamaz)" şeklinde tefsir etmiştir. Bunu İbnu Cerîr et-Taberî rivayet etmiştir. (Bkz. es-Suyûtî, ed-Durr'ul Mensûr, 3/335)

İbnu Ebi'l İzz Rahimehullâh ise bu hususta şöyle demektedir:

"O hâlde buyruğun anlamı şöyledir: O görülür ama idrak edilmez ve kuşatılamaz.

Buna göre Allâhu Teâlâ'nın:

﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ.﴾ [الأنعام: ١٠٣]

"Gözler O'nu idrak edemez." (el-En'âm 6/103)

Buyruğu O'nun azâmetinin kemâline, her şeyden büyük olduğuna delil teşkil etmektedir. Azâmetinin kemâli dolayısı ile kuşatılacak bir surette O'nun idrak edilmesi söz konusu değildir. Çünkü "idrak" bir şeyi ihâta etmek (kuşatmak) demektir ve bu ru'yetten (görmekten) daha ileri bir şeydir.

Nitekim Allâhu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿فَلَمَّا تَرَاءَى الْجَمْعَانِ قَالَ أَصْحَابُ مُوسَى إِنَّا لَمُدْرَكُونَ ۞ قَالَ كَلَّا.﴾ [الشعراء: ٦١-٦٢]

“İki topluluk birbirini gördükleri zaman Mûsâ’nın ashâbı: “Hiç şüphesiz bizler idrak edildik (kuşatıldık)” dediler. Mûsâ: “Asla” dedi…” (eş-Şu’ârâ 26/61-62)

Burada Mûsâ Aleyh’is Selâm görüldüklerini reddetmedi. Onun reddettiği idrak edilmek (kuşatılmak) idi. Buna göre ru’yet ve idrak’ın herbirisi diğeriyle de bulunabilir, onsuz da olabilir. Rabb Teâlâ görülür fakat idrak edilemez. Nitekim bilinmekle birlikte bilgiyle kuşatılamaz.

İşte âyetten ashâbın ve imâmların anladıkları budur. Nitekim ilgili âyetin tefsirinde onların görüşleri böylece zikredilmiştir. Hatta şu gördüğünüz yaratılmış olan güneşi bile görenin onu gerçek mâhiyetiyle idrak etmesi mümkün değildir.” (İbnu Ebi’l İzz, Şerh’ut Tahâviyye, Thk: Arnavut, 1/215)

Bu hususta açıklamalar daha önce geçmişti. Kitabımızın birinci bölümündeki 12. Meselenin sonnotlarına müracaat ediniz.

5. Buhârî, Hadîs no: 554, 573, 4851, 7434, 7436; Muslim, Hadîs no: 633.

6. İbnu Cerîr’in Ebû Bekr el-Huzelî’den bu âyetin tefsîrinde rivayet ettiği bir eserde Rabb Teâlâ’nın Mûsâ Aleyh’is Selâm’a hitâben şöyle buyurduğu nakledilmektedir:

«وَلَيْسَ لِبَشَرٍ أَنْ يُطِيقَ أَنْ يَنْظُرَ إِلَيَّ فِي الدُّنْيَا، مَنْ نَظَرَ إِلَيَّ مَاتَ.»

“Hiçbir beşerin dünyadayken Bana bakmaya güç yetirebilmesi söz konusu değildir. Her kim Bana bakarsa ölür!” (Taberî, Câmi’ul Beyân [Tefsîr’ut Taberî], thk: Turkî, 10/419)

İbnu Ebi’l İzz Rahimehullâh ise şöyle demektedir:

“Mu’tezile’nin Allâhu Teâla’nın:

﴿قَالَ لَنْ تَرَانِي.﴾ [الأعراف: ١٤٣]

“Beni asla göremezsin dedi.” (el-A’râf 7/143)

Buyruğu ile:

﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ.﴾ [الأنعام: ١٠٣]

“Gözler O’nu idrak edemez.” (el-En’âm 6/103)

Buyruğunu delil göstermelerine gelince, aslında bu iki âyet de onların aleyhlerine delil teşkil etmektedir.

Delil diye ileri sürdükleri ilk âyetten çeşitli açılardan ru’yeti isbatlayan bir takım istidlâllerde bulunmak mümkündür. Şöyle ki:

1- Kendi döneminde insanlar arasında Rabbini en iyi tanıyan, Allâh’ın kelimi ve şerefli Rasûlü’nün mümkün olmayan ve kendisi için câiz de olmayan bir dilekte bulunması düşünülemez. Aksine bu onlara göre de imkânsız işlerin en büyüklerinden birisidir.

2- Allâh onun böyle bir istekte bulunmasını reddetmemektedir. Nûh Aleyh’is Selâm ise Rabbinden oğlunu kurtarmasını dileyince, onun böyle bir dilekte bulunmasını reddederek:

﴿إِنِّي أَعِظُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ.﴾ [هود: ٤٦]

“Ben câhillerden olmayasın diye sana öğüt veriyorum.” (Hûd 11/46)

Diye cevap vermiştir.

3- Allâhu Teâlâ:

﴿لَنْ تَرَانِي.﴾ [الأعراف: ١٤٣]

“Beni asla göremezsin.” (el-A’râf 7/143)

Diye buyurmuş ama: “Ben görülmem, Benim görülmem imkânsızdır yahut Ben görülen bir varlık değilim” diye buyurmamıştır. Her iki cevap arasındaki fark ise açıkça ortadadır. Nitekim bir kimsenin elbisesinin yeninin altında bir taş varsa bir başkası onun yiyecek bir şey olduğunu sansa ve: “Onu bana ver de yiyeyim” dese, buna verilecek doğru cevap: “Bu yenilecek bir şey değildir”, şeklindedir. Eğer bu şey yenilecek bir şeyse o takdirde “Sen onu asla yiyemezsin” demek o zaman doğru olur. İşte bu da Allâh Subhânehu’nun görülen bir varlık olduğunu göstermektedir. Ancak Mûsâ Aleyh’is Selâm’ın bu dünya yurdunda Allâh’ı görmeye gücü tahammül edemezdi. Çünkü dünya hayatında insanlar Allâhu Teâlâ’yı görebilecek güce sahip değildir. Allâhu Teâlâ bunu şu şekilde açıklamaktadır:

4- Allâh’ın:

﴿وَلٰكِنِ انْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي.﴾ [الأعراف: ١٤٣]

“Fakat şu dağa bak. Eğer o yerinde durabilirse, sen de Beni görebileceksin.” (el-A’râf 7/143)

Buyruğuyla Allâh, kuvvet ve salâbetine rağmen dağın dahi bu dünyada Allâh’ın ona tecellîsi (görünmesi) karşısında sebât gösteremeyeceğini bildirmiş olmaktadır. Peki, zayıflık hâli içerisinde yaratılmış olan insan buna nasıl tahammül edebilir?

5- Allâh Subhânehu dağı karar kılabilecek, yerinde durabilecek hâle getirmeye kâdirdir ve bu mümkündür. Allâh, kendisinin görülmesini buna bağlamıştır. Eğer bu imkânsız bir şey olsaydı, bu: “Eğer dağ yerinde durursa, ben de yemek yiyeceğim, içeceğim ve uyuyacağım” demeye benzerdi. Çünkü onlara (ru’yeti inkâr edenlere) göre bunların hepsi aynı şeylerdir.

6- Allâhu Teâlâ’nın:

﴿فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا.﴾ [الأعراف: ١٤٣]

“Rabbi, o dağa tecelli edince onu paramparça etti.” (el-A’râf 7/143)

Buyruğunda belirtildiği üzere; mükâfatı da, cezası da söz konusu olmayan bir cansız varlık olan dağa tecellîsi câiz olduğuna göre, rasûllerine ve evliyasına lutuf (ve ihsan) yurdunda (cennette) tecellî etmesi nasıl imkânsız görülebilir? Ama Allâhu Teâlâ, Mûsâ Aleyh’is Selâm’a dağ bu dünya yurdunda Allâh’ın ru’yeti karşısında sebât edemeyeceğine göre; insanların daha zayıf olduğunu öğretmiş olmaktadır.

7- Allâh Mûsâ ile konuşmuş, ona seslenmiş, onunla münacatta bulunmuştur. Konuşma ve konuşturması câiz görülen, muhâtabına vâsıtasız olarak kelâmını işittirmesi mümkün olan bir varlığın görülmesinin de mümkün olması öncelikle söz konusudur. İşte bundan dolayı Allâh’ın kelâmı inkâr olunmadıkça ru’yetinin de inkâr edilmesine imkân yoktur. İşte bunlar her iki inkârı bir arada işlemişlerdir.

Onların görülmemeyi ifade eden buyruğun “len (asla)” ile ebediyet anlamı ifade ettiği ve bunun âhirette de Allâh’ın ru’yetinin nefyedildiğine delâlet ettiği iddialarına gelince, böyle bir iddia fâsittir. Çünkü eğer bu görülmeyiş, ebedilik ifade eden bir kayıt ile zikredilmiş olsa bile bu, nefyin âhirette de devam edeceğine delalet etmez. Hele bu mutlak olarak kullanılırsa, nasıl böyle bir anlam çıkartılabilir ki? Allâhu Teâlâ:

﴿وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا.﴾ [البقرة: ٩٥]

“Fakat hiç bir zaman onu temenni etmezler.” (el-Bakara, 2/95)

Buyruğu ile birlikte:

﴿وَنَادَوْا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ.﴾ [الزخرف: ٧٧]

“Ey Mâlik, Rabbin bizim işimizi bitirsin!” diye seslendiler.” (ez-Zuhruf 43/77)

Buyruğu ile birlikte düşünelim. Eğer burada bu edat mutlak olarak ebedîlik ifade etmek anlamında olsaydı, ondan sonra gelen fiilin tahdît edilmesi de mümkün olmazdı. Oysa burada böyle bir sınırlandırma söz konusudur. Allâhu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿فَلَنْ أَبْرَحَ الْأَرْضَ حَتَّى يَأْذَنَ لِي أَبِي﴾ [يوسف: ٨٠]

“Artık ya babam izin verinceye kadar... asla bu yerden ayrılmam.” (Yûsuf 12/80)

Böylelikle “Len/Asla” edatının ebedî nefy anlamını ifade etmediği ortaya çıkmaktadır.

Şeyh Cemâl’ud Dîn bin Mâlik Rahimehullâhu Teâlâ da (Elfiyye’de) şöyle demiştir:

وَمَنْ رَأَى النَّفْيَ بِلَنْ مُؤَبَّدًا ... فَقَوْلُهُ ارْدُدْ وَسِوَاهُ فَاعْضُدَا

“Her kim “len” ile nefyin müebbet olduğu görüşüne sahip olursa,

Onun o görüşünü reddet ve diğer görüşü destekle.”

İbnu Ebi’l İzz’den yapılan alıntı burada sona erdi. (İbnu Ebi’l İzz, Şerh’ut Tahâviyye, thk: Arnavut, 1/212-214)

İbnu Ebi’l İzz’in diğer âyet hakkındaki açıklaması ise bir önceki dipnotta geçmiştir.

7. Osmân bin Sa’îd ed-Dârimî, er-Raddu ale’l Cehmiyye, Dâru İbn’il Esîr, sf. 119, no: 194; Abdullâh, es-Sunne, 1/257, no: 472, 2/497, no: 1145; Dârakutnî, er-Ru’ye [Ru’yetullâh], sf. 300, no: 214-215; Taberî, Câmi’ul Beyân fî Tevil’il Kur’ân [Tefsîr’ut Taberî], 15/63-64, no: 17612-17613; İbnu Huzeyme, Tevhîd, 2/452; Lâlekâ’î, Şerhu Usûli İ’tikâdi Ehl’is Sunne, 3/511, no: 792-793.

8. Yakın lafızlarla Muslim, Hadîs no: 181.

9. İmâm Ahmed’in bunu söylemesinin sebebi “Her kim bir fazîleti yalanlarsa ona erişemez” deyimine dayanmaktadır. Bunu Dârimî Nakd isimli eserinde zikretmiştir. (Osmân bin Sa’îd ed-Dârimî, en-Nakdu Ale’l Merîsî el-Cehmî el-Anîd, 1/208-209)

10. Bu âyeti, Müslümanların Kıyâmet Günü’nde Rabblerini göreceklerine delil olarak kullanan birçok âlim vardır. Bunların arasında büyük İmâm, Şâfi’î Rahimehullâh da bulunmaktadır. Bu âyet hakkında şöyle demektedir:

“Bu gazap içerisinde olan kişiler Allâh’tan perdelendiğinde, bu hoşnutluk içerisinde olan kişilerin Allâh’ı göreceğine delil teşkil etmektedir.” (Lâlekâ’î, Şerhu Usûli İ’tikâdi Ehl’is Sunne, 3/560, no: 883; benzer lafızlar için bkz. İbnu Abdilberr, el-İntikâ 79, 82; Beyhekî, Menâkib’uş Şâfi’î, 1/419-420; Beyhekî, el-İ’tikâd, 131)

11. İbn’ul Kayyim Rahimehullâh, şöyle demektedir:

“Altmış Beşinci Bâb: Kulların, Dolunayın Olduğu Gecede Ayı Gördükleri Gibi Rabbleri Tebâreke ve Teâlâ’yı Gözleriyle Açıkça Görmeleri ve O’nun Kendisini Kullara Güler bir Vaziyette Tecelli Etmesi (Göstermesi) Hakkında

Bu bâb, kitabın bâbları arasında en şerefli olan, kadri en yüce ve en en âli (yüksek) olan, Ehl-i Sünnet ve’l Cemaatin gözlerini en aydın eden, bidat ve dalâlet ehline karşı en şedid olan bâbdır.

Bu hazırlanan şahısların hazırlandığı, rağbet edenlerin rağbet ettiği, öncü olarak yarışıp geçenlerin ona doğru öncülük yaptığı gâyedir. Çalışan kişilerin böylesi için çalışması gerekir. Cennet ehli ulaştığında içerisinde bulundukları tüm nimetleri unuturlar. Bundan mahrum edilip Allâh’tan perdelenen cehennem ehli için cehennem azâbından daha şedittir.

Nebîler ve rasûller, sahâbe tâbi’în ve asırlarca gelen İslâm imâmlarının hepsi bu konuda ittifak etmiştir. Dînden çıkan bidat ehli, haddi aşmış Cehmiyye, mu’attıla (sıfatları inkâr eden) Fir’avniyye

etmiştir. Dînden çıkan bidat ehli, haddi aşmış Cehmiyye, mu'attıla (sıfatları inkâr eden) Fırâvniyye, her dînden sıyrılıp çıkan Bâtiniyye ve şeytanın iplerine sımsıkı sarılıp Allâh'ın ipinden kopan,

Rasûlullâh'ın ashâbına sebbetmeyi dîn edinmiş, Sünnet'e ve ehline savaş açan ve Allâh'ın, Rasûlü'nün ve Dîni'nin tüm düşmanlarına barışçıl davranan Râfiziler bunu inkâr etti. Bu fırkaların hepsi Rabb'lerinden perdelenecek ve O'nun kapısından kovulacaklar. Bunlar dalalet ehli, melun şia (taraftarlar) ve Rasûl ile taifesinin düşmanlarıdır." (İbn'ul Kayyim, Hâd'il Ervâh, sf. 285)

İbn'ul Kayyim Rahimehullâh, daha sonra şöyle demektedir:

"Üçüncü delil Allâhu Teâlâ'nın şu kavlidir:

﴿وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى دَارِ السَّلامِ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۝ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ وَلا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلا ذِلَّةٌ أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ [يونس: ٢٥-٢٦]

"Allâh, esenlik yurduna çağırır ve dilediğini doğru yola iletir. Güzel davrananlara hüsna/daha güzeli ve ziyâdesi var. Onların yüzlerine ne bir kara bulaşır, ne de bir zillet. İşte onlar cennetliklerdir ve orada ebedî kalacaklardır." (Yûnus 10/25-26)

"Husnâ/daha güzeli" cennettir. "Ziyâde" de Allâh'ın Kerîm Vechi'ne bakmaktır. Üzerine Kur'ân indirilen Rasûlullâh Sallallâhu Aleyhi ve Sellem ve ondan sonra sahâbe bunu böyle izah etmiştir." (İbn'ul Kayyim, Hâd'il Ervâh, sf. 289)

Şeyh İbn'ul Kayyim Rahimehullâh sonra Suheyb, Enes, Ka'b bin Ucra, Ubey bin Ka'b, Ebû Mûsâ el-Eş'arî Radiyallâhu Anhum'un Rasûlullâh'tan husnânın/daha güzelin cennet olup ziyâdenin Allâh'ın Yüzüne bakmak olduğuna dâir rivayet ettikleri merfû hadîsleri zikretmiş, sonra da bu tefsîri Ebû Bekr es-Sıddîk, Huzeyfe İbn'ul Yemân, Ebû Mûsâ el-Eş'arî ve İbnu Mes'ûd Radiyallâhu Anhum'dan mevkûf olarak zikretmiştir.

Yine bu tefsir, şu âlimlerin görüşüdür: Abdurrahmân bin Ebî Leylâ, Âmir bin Sa'd, İsmâ'îl bin Abdirrahmân es-Suddî, Dahhâk bin Mezâhim, Abdurrahmân bin Sâbit, Ebû İshâk es-Sebî'î, Katâde, Sa'îd İbn'ul Museyyib, Hasân el-Basrî, İbnu Abbâs'ın mevlası İkrime ve Mücâhid bin Cebir.

İbn'ul Kayyim Rahimehullâh sonra Allâh Azze ve Celle'nin âhirette görüleceği hakkında apaçık delilleri zikredip şöyle dedi:

"Taberî dedi ki:

Bu konuda Rasûlullah Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'den Ru'yet Hadîsini rivayet eden sahâbilerin sayısı yirmi üçe varmaktadır. Aralarında Alî, Ebû Hurayra, Ebû Sa'îd, Cerîr, Ebû Mûsâ, Suheyb, Câbir, İbnu Abbâs, Enes, Ammâr bin Yâsir, Ubey bin Ka'b, İbnu Mes'ûd, Zeyd bin Sâbit, Huzeyfe İbn'ul Yemân, Ubâde İbn'us Sâmit, Adî bin Hâtim, Ebû Razîn el-Ukaylî, Ka'b bin Ucra, Fedâle bin Ubeyd, Burayde İbn'ul Huseyb ve Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'in ashâbından bir(çok) şahıs Radiyallâhu Anhum bulunmaktadır." (İbn'ul Kayyim, Hâd'il Ervâh, sf. 332)

İbn'ul Kayyim Rahimehullâh, bu sahâbeleri saydıktan sonra şöyle dedi:

"Tâbi'înin, İslâm topluluğunun ve îmân gurubundan oluşan Hadîs, Fıkıh, Tefsîr İmâmları ile Tasavvuf İmâmlarının görüşüne gelince, onların sözleri Allâh Azze ve Celle'den başkası tarafından kuşatılmayacak kadar çoktur." (İbn'ul Kayyim, Hâd'il Ervâh, sf. 333)

İbn'ul Kayyim Rahimehullâh sonra tâbi'înin, dört imâmın, onların benzerlerinin, onların şeyhlerinin ve onlara tâbi olanların görüşünü zikredip şöyle dedi:

"Îmân Ehlinin Tümünün Görüşü: İmâmların imâmı, Muhammed bin İshâk bin Huzeyme kitabında dedi ki:

"Müminler dönüş gününde müminlerin onları yaratanı görecekleri hususunda ihtilâf etmemiştir. Her kim bunu inkâr ederse, müminlerin nezdinde bir mümin değildir." (İbn'ul Kayyim, Hâd'il Ervâh, sf. 340)

Sonra şöyle dedi:

"Lüget Ehli'nin Tümünün Görüşü:

Lügat Ehli'nin Tümünün Görüşü:

Ebû Abdillâh bin Batta dedi ki: Ben lügat sâhibi Ebû Ömer Muhammed bin Abdilvâhid'i şöyle derken işittim: Ebu'l Abbâs Ahmed bin Yahyâ Sâleb'i Allâhu Teâlâ'nın şu kavli hakkında şöyle derken işittim:

﴿وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيماً ۞ تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلام.﴾ [الأحزاب: ٤٣-٤٤]

"Allâh, müminlere çok merhamet edendir. Allâh'a kavuşacakları gün müminlere yönelik esenlik dileği "Selâm"dır." (el-Ahzâb 33/43-44)

"Lügat ehli buradaki kavuşmanın çıplak gözle görme ve gözle bakma olması hususunda icmâ etmiştir."

Sahih olma hususunda bu isnâd sana kâfi gelir." (İbn'ul Kayyim, Hâd'il Ervâh, sf. 340)

İbn'ul Kayyim ru'yeti inkâr edenleri uyaran bir fasıl ile konuyu sonlandırmıştır. (İbn'ul Kayyim, Hâd'il Ervâh, 285-344)

İbnu Ebi'l İzz Rahimehullâh, şöyle demektedir:

"Ru'yetullâh hususunda muhâlefet edenler Cehmiyye, Mu'tezile ve Hâricilerle İmâmiyye'den onlara tabi olanlardır. Bunların görüşleri Kitâb ve Sünnet'e göre bâtıl ve merdûttur. Ru'yet'i isbât edenler sahâbe, tâbi'în ve dîn hususunda imâmlık ile bilinen İslâm imâmları, Ehl'ul Hadîs ile Sünnet ve Cemaate nispet edilen Kelâm Ehli'nden diğer taifelerdir." (İbnu Ebi'l İzz, Şerh'ut Tahâviyye, thk: Arnavut, 1/207-208)

İbnu Ebi'l İzz Rahimehullâh, Ru'yetullâh ile ilgili hadislerin tevatür derecesine ulaştığını belirterek şöyle demektedir:

"Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'den ve ashâbı Radiyallâhu Anhum'dan gelen Ru'yet'e delâlet eden hadîsler mütevâtirdir. Bu hadîsleri sahîhler, müsnedler ve sünenler ashâbı rivayet etmişlerdir." (İbnu Ebi'l İzz, Şerh'ut Tahâviyye, thk: Arnavut, 1/215)

İbnu Ebi'l İzz Rahimehullâh daha sonra şöyle demektedir:

"Ru'yet hadîslerini yaklaşık otuz sahâbe rivayet etmiştir. Kim bu hadîsleri bilerek ihâta ederse Rasûl'ün bunları söylediğini kesinlikle bilir." (İbnu Ebi'l İzz, Şerh'ut Tahâviyye, thk: Arnavut, 1/217-218)

Ru'yeti inkâr etmekten Allâh'a sığınırız ve Allâh'tan bize Kendisini göstermesini niyaz ederiz. (Âmîn!)

بَابُ
بَيَانِ مَا أَنْكَرَتِ الْجَهْمِيَّةُ مِنْ أَنْ يَكُونَ اللّٰهُ كَلَّمَ مُوسَى

قَالَ أَحْمَدُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ:

فَقُلْنَا لَهُمْ: لِمَ أَنْكَرْتُمْ ذٰلِكَ؟

فَقَالُوا: إِنَّ اللّٰهَ لَمْ يَتَكَلَّمْ وَلَا يَتَكَلَّمُ، إِنَّمَا كَوَّنَ شَيْئًا فَعبَّرَ عَنِ اللّٰهِ، وَخَلَقَ صَوْتًا فَأَسْمَعَ.

وَزَعَمُوا أَنَّ الْكَلَامَ لَا يَكُونُ إِلَّا مِنْ جَوْفٍ وَلِسَانٍ وَشَفَتَيْنِ!

فَقُلْنَا لَهُمْ: فَهَلْ يَجُوزُ لِمُكَوَّنٍ أَوْ غَيْرِ اللّٰهِ، أَنْ يَقُولَ:

{On İkinci Mesele:}

Cehmiyye'nin, Allâh Subhânehu ve Teâlâ'nın Mûsâ Aleyh'is Selâm ile Konuşmuş Olmasını İnkâr Edişlerinin Beyanı Bâbı

Ahmed Radiyallâhu Anh dedi ki:

Biz onlara dedik ki: "Siz neden bunu inkâr ettiniz?"

Bunun üzerine Cehmîler dedi ki: "Muhakkak ki Allâh konuşmadı ve konuşmuyor. Sadece bir [1] şeyi var eder ve o şey, Allâh adına tabir eder (konuşur). Yine Allâh bir ses yaratmıştır ve bu sesi işittirmiştir." Cehmîler, konuşmanın ağız/boğaz boşluğu, dil ve iki dudak olmaksızın gerçekleşemeyeceğini de iddia ettiler.

Bunun üzerine biz onlara dedik ki: "(Sonradan) var edilmiş bir şeyin veya Allâh dışında bir şeyin şöyle demesi câiz midir?

﴿يَا مُوسَى ۝ إِنِّي أَنَا رَبُّكَ.﴾؟ [طه: ١١-١٢]،

أَوْ يَقُولَ:

﴿إِنَّنِي أَنَا اللّٰهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي.﴾؟ [طه: ١٤]،

فَمَنْ زَعَمَ ذٰلِكَ فَقَدَ زَعَمَ أَنَّ غَيْرَ اللّٰهِ ادَّعَى الرُّبُوبِيَّةَ. وَلَوْ كَانَ كَمَا زَعَمَ الْجَهْمِيُّ أَنَّ اللّٰهَ كَوَّنَ شَيْئًا، كَانَ يَقُولُ ذٰلِكَ الْمُكَوَّنُ: ﴿يَا مُوسَى إِنِّي﴾ لَسْتُ ﴿أَنَا اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ.﴾،

وَلاَ يَجُوزُ لَهُ أَنْ يَقُولَ:

"Ey Mûsâ, şüphe yok ki Ben, senin Rabbinim." (Tâ-Hâ 20/11-12)

Veya şöyle demesi câiz midir?

"Şüphe yok ki Ben Allâh'ım. Benden başka -ibâdete layık, hak- ilah yoktur. O hâlde Bana ibâdet et ve Beni anmak için namaz kıl." (Tâ-Hâ 20/14)"

Her kim bunu (bunları söyleyenin Allâh'tan başkası olduğunu) ileri sürerse, Allâh'tan başkasının rubûbiyyet iddia ettiğini ileri sürmüş olur. Cehmi'nin iddia ettiği gibi Allâh bir şeyi var etseydi, bu var edilmiş şey şöyle derdi:

"Ey Mûsâ! Şüphesiz Ben, evet, Ben âlemlerin Rabbi olan Allâh" değilim**."**

Bu var edilmiş şeyin şöyle demesi de câiz olmazdı:

﴿يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ.﴾ [القصص: ٣٠].

وَقَدْ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى:

﴿وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا.﴾ [النساء: ١٦٤]،

وَقَالَ:

﴿وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ.﴾ [الأعراف: ١٤٣]،

وَقَالَ:

﴿إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلَامِي.﴾ [الأعراف: ١٤٤]،

"Ey Mûsâ! Şüphesiz Ben, evet Ben âlemlerin Rabbi olan Allâh'ım!" (el-Kasas 28/30)

Oysa Allâhu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Ve Allâh, Mûsâ ile gerçekten kelâm etti/konuştu." (en-Nisâ 4/164)

Allâh yine şöyle buyurmaktadır:

"Mûsâ, belirlediğimiz yere gelip Rabbi de onunla kelâm edince…" (el-A'râf 7/143)

Allâh yine şöyle buyurmaktadır:

"Risâletimle ve Kelâm'ımla seni insanlar üzerine seçkin kıldım." (el-A'râf 7/144)

فَهٰذَا مَنْصُوصُ الْقُرْآنِ.

فَأَمَّا مَا قَالُوا: "إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَتَكَلَّمْ وَلَا يَتَكَلَّمُ"،

فَكَيْفَ يَصْنَعُونَ بِحَدِيثِ الْأَعْمَشِ، عَنْ خَيْثَمَةَ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ

الطَّائِيِّ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: **»مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا سَيُكَلِّمُهُ اللَّهُ لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ تُرْجُمَانٌ«.**

وَأَمَّا قَوْلُهُمْ: "إِنَّ الْكَلَامَ لَا يَكُونُ إِلَّا مِنْ جَوْفٍ، وَفَمٍ، وَشَفَتَيْنِ، وَلِسَانٍ."، أَلَيْسَ قَالَ اللَّهُ لِلسَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ:

﴿ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ.﴾ [فصلت: ١١]،

Bunlar, Kur'ân'ın açık ifadeleridir.

"Muhakkak ki Allâh konuşmadı ve konuşmuyor" demelerine gelince:

Peki, bunlar A'meş'in Hayseme'den, onun da Adiyy bin Hâtem et-Tâ'î Radiyallâhu Anh'dan rivayet ettiği şu hadîsi ne yapacaklar? Adiyy dedi ki: Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem şöyle buyurdu:

"Sizden, Allâh'ın -arada bir tercüman olmaksızın- konuşmayacağı hiç kimse kalmayacaktır." [2]

Cehmîlerin şu sözüne gelince: "Hiç kuşkusuz ki konuşma, ancak bir ağız/boğaz boşluğundan, ağız, iki dudak ve dil ile olur." Allâh göklere ve yere şöyle buyurmamış mıdır?

"İsteyerek veya istemeyerek gelin" İkisi de, "İsteyerek geldik" dediler." (Fussilet 41/11)

أَتَرَاهَا أَنَّهَا قَالَتْ بِجَوْفٍ، وَفَمٍ، وَشَفَتَيْنِ، وَلِسَانٍ، وَأَدَوَاتٍ؟

وَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى:

﴿وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُودَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ.﴾ [الأنبياء: ٧٩]

أَتَرَاهَا أَنَّهَا يُسَبِّحْنَ بِجَوْفٍ، وَفَمٍ، وَلِسَانٍ، وَشَفَتَيْنِ؟

وَالْجَوَارِحُ إِذَا شَهِدَتْ عَلَى الْكَافِرِ فَقَالُوا:

﴿لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا قَالُوا أَنْطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ.﴾ [فصلت: ٢١]،

Ne dersiniz, gökler ve yer bu sözleri bir ağız/boğaz boşluğu, ağız, iki dudak, dil ve uzuvlarla mı söyledi?

Allâhu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Dâvûd ile birlikte, Allâh'ı tesbîh etmeleri için dağları onun emrine verdik." (el-Enbiyâ 21/79)

Ne dersiniz, dağlar bir ağız/boğaz boşluğu, ağız, dil ve iki dudakla mı tesbîh çekti?

Uzuvlar kâfirin aleyhine şâhitlikte bulunup da şöyle dediklerinde:

“Niçin aleyhimize şâhitlik ettiniz?” derler. Onlar da der ki; “Bizi, her şeyi konuşturan Allâh konuşturdu.” (Fussilet 41/21)

أَتَرَاهَا أَنَّهَا نَطَقَتْ بِجَوْفٍ، وَفَمٍ، وَشَفَتَيْنِ وَلِسَانٍ؟ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ أَنْطَقَهَا كَيْفَ شَاءَ.

وَكَذٰلِكَ اللّٰهُ تَكَلَّمَ كَيْفَ شَاءَ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَقُولَ بِجَوْفٍ، وَلَا فَمٍ، وَلَا شَفَتَيْنِ، وَلَا لِسَانٍ.

قَالَ أَحْمَدُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ:

فَلَمَّا خَنَقَتْهُ الْحُجَجُ قَالَ: إِنَّ اللّٰهَ كَلَّمَ مُوسَى إِلَّا أَنَّ كَلَامَهُ غَيْرُهُ.

فَقُلْنَا: وَغَيْرُهُ مَخْلُوقٌ؟

قَالَ: نَعَمْ.

Ne dersiniz, uzuvlar bir ağız/boğaz boşluğu, ağız, iki dudak ve dil ile mi konuştu?

Ancak Allâh bunları dilediği gibi konuşturdu ve aynı şekilde Allâh da -bir ağız/boğaz boşluğu, ağız, iki dudak ve dil ile konuşmaksızın- nasıl dilediyse öylece konuştu.”

Ahmed Radiyallâhu Anh dedi ki:

Deliller Cehmî’yi boğunca, şöyle dedi: “Muhakkak ki Allâhu Teâlâ Mûsâ Aleyh’is Selâm ile konuştu. Fakat O’nun Kelâm’ı Kendisinden başka bir şeydir.”

Bunun üzerine biz dedik ki: “Allâh’tan ‘başka olan şey’ mahlûk mudur?”

Cehmî dedi ki: “Evet.”

فَقُلْنَا: هٰذَا مِثْلُ قَوْلِكُمُ الْأَوَّلِ إِلَّا أَنَّكُمْ تَدْفَعُونَ عَنْ أَنْفُسِكُمْ الشُّنْعَةَ بِمَا تُظْهِرُونَ.

وَحَدِيثُ الزُّهْرِيِّ قَالَ: **«لَمَّا سَمِعَ مُوسَى كَلَامَ رَبِّهِ. قَالَ: يَا رَبِّ! هٰذَا الْكَلَامُ الَّذِي سَمِعْتُهُ هُوَ كَلَامُكَ؟. قَالَ: نَعَمْ يَا مُوسَى هُوَ كَلَامِي، وَإِنَّمَا كَلَّمْتُكَ بِقُوَّةِ عَشَرَةِ آلَافِ لِسَانٍ، وَلِي قُوَّةُ الْأَلْسُنِ كُلِّهَا، وَأَنَا أَقْوَى مِنْ ذٰلِكَ، وَإِنَّمَا كَلَّمْتُكَ عَلَى قَدْرِ مَا يُطِيقُ بَدَنُكَ، وَلَوْ كَلَّمْتُكَ بِأَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ لَمُتَّ!**

قَالَ فَلَمَّا رَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ قَالُوا لَهُ: صِفْ لَنَا كَلَامَ رَبِّكَ؟

Bunun üzerine biz dedik ki: “Bu söz, ilk sözünüzün benzeridir. Sizler sadece izhâr ettiğiniz şeylerle kendinizden rezâleti gidermeye çalışıyorsunuz.
[3]

Zührî’nin hadîsinde şöyle demiştir:

“Mûsâ Aleyh’is Selâm Rabbi’nin Kelâmı’nı işitince dedi ki: “Rabbim, şu işittiğim kelâm Sen’in kelâmın mıdır?” Allâh şöyle buyurdu: “Evet, ey Mûsâ, o Ben’im Kelâmım’dır. Ben, seninle sadece on bin dilin gücüyle konuştum. Bütün dillerin gücüne sâhibim. Benim gücüm bundan da fazladır. Ben sadece seninle bedeninin kaldırabileceği kadar konuştum. Bundan daha fazlasıyla konuşmuş olsaydım, hiç şüphesiz ölüverirdin.”

Zührî dedi ki: **“Mûsâ Aleyh’is Selâm kavmine geri dönünce kavmi ona dedi ki: “Rabbi’nin Kelâmı’nı bize vasfet.”**

فَقَالَ: سُبْحَانَ اللّٰهِ! وَهَلْ أَسْتَطِيعُ أَنْ أَصِفَهُ لَكُمْ! قَالُوا: فَشَبِّهْهُ.

قَالَ: هَلْ سَمِعْتُمْ أَصْوَاتَ الصَّوَاعِقِ الَّتِي تُقْبِلُ فِي أَحْلَى حَلَاوَةٍ سَمِعْتُمُوهَا؟»

فَكَأَنَّهُ مَثَّلَهُ.

وَقُلْنَا لِلْجَهْمِيَّةِ: مَنِ الْقَائِلُ لِعِيسَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ:

﴿يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلٰهَيْنِ مِنْ دُونِ اللّٰهِ قَالَ سُبْحَانَكَ.﴾ [المائدة: ١١٦]

أَلَيْسَ اللّٰهُ هُوَ الْقَائِلُ؟

قَالُوا: يُكَوِّنُ اللّٰهُ شَيْئًا فَيُعَبِّرُ عَنِ اللّٰهِ! كَمَا كَوَّنَ شَيْئًا فَعَبَّرَ لِمُوسَى!!

Bunun üzerine Mûsâ Aleyh’is Selâm dedi ki: “Subhânallâh, ben onu size vasfetmeye güç yetirebilir miyim ki!” Kavmi ona dedi ki: “O zaman onu bir şeye benzet!” Mûsâ Aleyh’is Selâm şöyle dedi: “Sizler en tatlı hâliyle gelen şimşeklerin sesini hiç işittiniz mi? Duydunuz değil mi?”
[4]

[5] Sanki Mûsâ Aleyh’is Selâm onu şimşek sesine benzetti.

Cehmiyye’ye dedik ki: “Kıyâmet Günü Îsâ Aleyh’is Selâm’a şöyle diyecek olan kimdir?

“Ey Meryem oğlu Îsâ! Sen mi insanlara, Allâh’ı bırakarak beni ve annemi iki ilah edinin, dedin?” Îsâ dedi ki: “Seni bundan tenzîh ederim!” (el-Mâ’ide 5/116)

Allâh bunu söyleyen değil mi?”

Cehmîler dedi ki: “Allâh, tıpkı bir şeyi var edip de o şeyin Mûsâ ile konuştuğu gibi, bir şeyi var edecek ve bu şey, Allâh için ifade edecek.”

فَقُلْنَا: فَمَنِ الْقَائِلُ

﴿فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ ۝ فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِمْ بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَائِبِينَ.﴾ [الأعراف: ٦-٧].

أَلَيْسَ اللّٰهُ هُوَ الَّذِي يَسْأَلُ؟

قَالُوا: هٰذَا كُلُّهُ إِنَّمَا يُكَوِّنُ شَيْئًا فَيُعَبِّرُ عَنِ اللّٰهِ.

فَقُلْنَا: قَدْ أَعْظَمْتُمْ عَلَى اللّٰهِ الْفِرْيَةَ حِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُ لَا يَتَكَلَّمُ، فَشَبَّهْتُمُوهُ بِالْأَصْنَامِ الَّتِي تُعْبَدُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ، لِأَنَّ الْأَصْنَامَ لَا تَتَكَلَّمُ، وَلَا تَنْطِقُ، وَلَا تَتَحَرَّكُ، وَلَا تَزُولُ مِنْ مَكَانٍ إِلَى مَكَانٍ.

Bunun üzerine biz dedik ki: “Şunu söyleyen kimdir?

“Kendilerine rasûl gönderilenlere mutlaka soracağız, rasûllere de elbette soracağız. Andolsun, onlara (yaptıklarını) tam bir bilgi ile anlatacağız, zira Biz onlardan uzak değildik.” (el-A’râf 7/6-7)

[6] Allâh soruyu soracak olan değil midir?”

Dediler ki: “Allâh sadece bütün bunlar için ayrı bir şey yaratacak ve bu şey Allâh adına bu ifadeleri kullanacaktır.”

Bunun üzerine dedik ki: “Allâh’ın konuşmayacağını iddia ederek Allâh hakkındaki iftirânızı büyütmüş oldunuz. Böyle söylemekle sizler onu, Allâh’tan başka ibâdet edilen putlara [7] benzettiniz, zira putlar konuşmaz, ses çıkarmaz, hareket etmez ve bir yerden başka bir yere [8] gitmezler.”

فَلَمَّا ظَهَرَتْ عَلَيْهِ الْحُجَّةُ قَالَ: إِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى قَدْ يَتَكَلَّمُ، وَلٰكِنَّ كَلَامَهُ مَخْلُوقٌ.

فَقُلْنَا: وَكَذٰلِكَ بَنُو آدَمَ كَلَامُهُمْ مَخْلُوقٌ، فَشَبَّهْتُمُ اللّٰهَ بِخَلْقِهِ حِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّ كَلَامَهُ مَخْلُوقٌ، فَفِي مَذْهَبِكُمْ أَنَّ اللّٰهَ قَدْ كَانَ فِي وَقْتٍ مِنَ الْأَوْقَاتِ لَا يَتَكَلَّمُ حَتَّى خَلَقَ التَّكَلُّمَ، وَكَذٰلِكَ بَنُو آدَمَ كَانُوا لَا يَتَكَلَّمُونَ حَتَّى خَلَقَ لَهُمْ كَلَامًا! فَجَمَعْتُمْ بَيْنَ كُفْرٍ وَتَشْبِيهٍ، وَتَعَالَى اللّٰهُ عَنْ هٰذِهِ الصِّفَةِ عُلُوًّا كَبِيرًا.

بَلْ نَقُولُ: إِنَّ اللّٰهَ لَمْ يَزَلْ مُتَكَلِّمًا إِذَا شَاءَ.

وَلَا نَقُولُ: إِنَّهُ قَدْ كَانَ وَلَا يَتَكَلَّمُ حَتَّى خَلَقَ كَلَامًا.

Cehmî'ye karşı hüccet üstün gelince, Cehmî şöyle dedi: "Muhakkak ki Allâhu Teâlâ bazen konuşur fakat O'nun Kelâm'ı mahlûktur."

Bunun üzerine dedik ki: "Aynı şekilde Âdemoğlunun sözleri de mahlûktur. Sizler Allâh'ın Kelâm'ının mahlûk olduğunu iddia ederek O'nu yarattıklarına benzettiniz. Zira sizin mezhebinizde Allâh Subhânehu ve Teâlâ'nın, konuşmayı yaratıncaya kadar konuşmadığı bazı vakitler de vardır. Aynı şekilde âdemoğulları da, Allâh onlar için kelâmı yaratıncaya kadar konuşmazdı! Böylece siz, küfrü ve teşbîhi bir araya getirmiş oluyorsunuz! Allâh Subhânehu ve Teâlâ ise bu nitelikten gerçekten ulû ve yücedir.

Aksine biz deriz ki: "Hiç kuşkusuz Allâh Subhânehu ve Teâlâ, ezelden beri dilediği zaman konuşandır." [9]

Bizler şöyle demeyiz: "Hiç kuşkusuz Allâh vardı ama kelâmı yaratıncaya kadar konuşmazdı."

وَلَا نَقُولُ: إِنَّهُ قَدْ كَانَ وَلَا يَعْلَمُ حَتَّى خَلَقَ عِلْمًا فَعَلِمَ.

وَلَا نَقُولُ: إِنَّهُ قَدْ كَانَ وَلَا قُدْرَةَ، حَتَّى خَلَقَ لِنَفْسِهِ قُدْرَةً.

وَلَا نَقُولُ: إِنَّهُ قَدْ كَانَ وَلَا نُورَ لَهُ حَتَّى خَلَقَ لِنَفْسِهِ نُورًا.

وَلَا نَقُولُ: إِنَّهُ قَدْ كَانَ وَلَا عَظَمَةَ لَهُ حَتَّى خَلَقَ لِنَفْسِهِ عَظَمَةً.

فَقَالَتِ الْجَهْمِيَّةُ لَنَا لَمَّا وَصَفْنَا اللّٰهَ بِهٰذِهِ الصِّفَاتِ: إِنْ زَعَمْتُمْ أَنَّ اللّٰهَ وَنُورَهُ، وَاللّٰهَ وَقُدْرَتَهُ، وَاللّٰهَ وَعَظَمَتَهُ، فَقَدْ قُلْتُمْ بِقَوْلِ النَّصَارَى حِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّ اللّٰهَ لَمْ يَزَلْ وَنُورَهُ، وَلَمْ يَزَلْ وَقُدْرَتَهُ!!

Yine biz şöyle demeyiz: "Hiç kuşkusuz Allâh var olmakla birlikte ilmi yaratıncaya kadar bir şey bilmiyordu. Yarattıktan sonra da bildi."

Biz şöyle de demeyiz: "Hiç kuşkusuz Allâh vardı ama Kendi Nefsi için bir Kudret yaratıncaya kadar Kudreti yoktu."

Yine şöyle demeyiz: "Hiç kuşkusuz Allâh vardı ama Kendi Nefsi için bir Nûr'u yaratıncaya kadar Nûr'u yoktu."

Ve biz şöyle de demeyiz: "Hiç kuşkusuz Allâh vardı ama Kendi Nefsi için bir Azâmet yaratıncaya kadar Azâmet'i yoktu." [10]

Allâh'ı bu sıfatlarla vasıflandırdığımızda Cehmîler bize dedi ki: "Eğer sizler Allâh ve (ayrıca) O'nun Nûru olduğunu, Allâh ve (ayrıca) O'nun Kudreti olduğunu ve de Allâh ve (ayrıca) O'nun Azâmeti olduğunu iddia ediyorsanız, sizler "Allâh'ın ve (ayrıca) Nûru'nun dâima olduğunu ve Allâh'ın ve (ayrıca) Kudreti'nin dâima olduğunu" iddia ettiğinizde Hristiyanlar'ın görüşünü

görüş edinmiş olursunuz.”

فَقُلْنَا: لَا نَقُولُ إِنَّ اللّٰهَ لَمْ يَزَلْ وَقُدْرَتَهُ، وَلَمْ يَزَلْ وَنُورَهُ، وَلٰكِنْ نَقُولُ: لَمْ يَزَلْ بِقُدْرَتِهِ، وَبِنُورِهِ، لَا مَتَى قَدَرَ، وَلَا كَيْفَ قَدَرَ.

فَقَالُوا: لَا تَكُونُوا مُوَحِّدِينَ أَبَدًا حَتَّى تَقُولُوا قَدْ كَانَ اللّٰهُ وَلَا شَيْءَ!.

فَقُلْنَا: نَحْنُ نَقُولُ: قَدْ كَانَ اللّٰهُ وَلَا شَيْءَ؛ وَلٰكِنْ إِذَا قُلْنَا: إِنَّ اللّٰهَ لَمْ يَزَلْ بِصِفَاتِهِ كُلِّهَا أَلَيْسَ إِنَّمَا نَصِفُ إِلٰهًا وَاحِدًا بِجَمِيعِ صِفَاتِهِ؟!

وَضَرَبْنَا لَهُمْ فِي ذٰلِكَ مَثَلًا.

Bunun üzerine biz dedik ki: “Bizler şöyle demiyoruz: “Hiç kuşkusuz Allâh ve (ayrıca) O’nun Kudreti ve de Allâh ve (ayrıca) O’nun Nûru dâima vardı.” Aksine biz şöyle diyoruz: “Hiç kuşkusuz Allâh Kudreti ve Nûruyla beraber dâimâ vardı. Ne zaman kâdir oldu denilemeyeceği gibi nasıl kâdir oldu da denilemez (O’nun kudreti zamanla sınırlı değildir, keyfiyeti de bilinemez).”

[11]

Cehmîler dedi ki: “Allâh vardı ve başka bir şey yoktu.” demeden sizler asla muvahhid olamazsınız.”

[12]

Bunun üzerine dedik ki: “Biz şöyle demekteyiz: “Allâh vardı ve başka bir şey yoktu.”

Fakat biz şöyle dediğimizde “Allâh tüm sıfatlarıyla birlikte dâima vardı”, bizler tüm sıfatlarıyla birlikte tek bir ilahı vasfetmiyor muyuz?”

[13]

Onlara bu hususta bir örnek verdik.

فَقُلْنَا: أَخْبِرُونَا عَنْ هٰذِهِ النَّخْلَةِ أَلَيْسَ لَهَا جِذْعٌ، وَكَرَبٌ، وَلِيفٌ، وَسَعَفٌ، وَخُوصٌ، وَجُمَّارٌ، وَاسْمُهَا اسْمُ شَيْءٍ وَاحِدٍ، وَسُمِّيَتْ نَخْلَةً بِجَمِيعِ صِفَاتِهَا؟!

فَكَذٰلِكَ اللّٰهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَى بِجَمِيعِ صِفَاتِهِ إِلٰهٌ وَاحِدٌ.

وَلَا نَقُولُ إِنَّهُ قَدْ كَانَ فِي وَقْتٍ مِنَ الْأَوْقَاتِ وَلَا قُدْرَةَ لَهُ حَتَّى خَلَقَ الْقُدْرَةَ، وَالَّذِي لَيْسَ لَهُ قُدْرَةٌ هُوَ عَاجِزٌ.

وَلَا نَقُولُ: قَدْ كَانَ فِي وَقْتٍ مِنَ الْأَوْقَاتِ وَلَا عِلْمَ لَهُ حَتَّى خَلَقَ لَهُ عِلْمًا فَعَلِمَ، وَالَّذِي لَا يَعْلَمُ هُوَ جَاهِلٌ.

Biz dedik ki: “Bize şu hurma ağacından haber verin. Onun bir kütüğü, gövdesi, lifi, yapraksız

dalı, yaprağı ve özü yok mu? Hurma ağacının ismi tek bir şeyin ismidir. Buna tüm sıfatlarıyla beraber “hurma ağacı” denilir. Allâh da -ki en yüce misal Allâh’ındır- bunun gibidir; tüm sıfatlarıyla tek bir ilahtır.

Yine biz şöyle demeyiz: “Hiç kuşkusuz Allâh, Kendine bir kudret yaratana kadar bir zamanlar Kudreti yoktu.” Zira kudreti olmayan kişi âcizdir.

Biz şöyle de demeyiz: “Hiç kuşkusuz Allâh Kendine bir ilim yaratana kadar bir zamanlar İlmi yoktu. Yarattıktan sonra da bildi.” Zira ilmi olmayan kişi câhildir.

وَلٰكِنْ نَقُولُ: لَمْ يَزَلِ اللّٰهُ عَالِمًا، قَادِرًا، مَالِكًا لَا مَتَى، وَلَا كَيْفَ.

وَقَدْ سَمَّى اللّٰهُ رَجُلًا كَافِرًا اسْمُهُ الْوَلِيدُ بْنُ الْمُغِيرَةِ الْمَخْزُومِيُّ، فَقَالَ:

﴿ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا﴾ [المدثر: ١١]،

وَقَدْ كَانَ هٰذَا الَّذِي سَمَّاهُ اللّٰهُ "وَحِيدًا "لَهُ: عَيْنَانِ وَأُذُنَانِ، وَلِسَانٌ وَشَفَتَانِ، وَيَدَانِ وَرِجْلَانِ، وَجَوَارِحُ كَثِيرَةٌ، فَقَدْ سَمَّاهُ اللّٰهُ "وَحِيدًا" بِجَمِيعِ صِفَاتِهِ، فَكَذٰلِكَ اللّٰهُ تَعَالَى وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَى هُوَ بِجَمِيعِ صِفَاتِهِ إِلٰهٌ وَاحِدٌ.

Ancak biz şöyle deriz: “Ne zaman ve nasıl demeksizin Allâh ezelden beri Âlim, Kâdir ve Mâlik’dir.”

Yine Allâh, ismi el-Velîd İbn’ul Muğîre el-Mahzûmî olan kâfir bir adamı isimlendirerek şöyle buyurmaktadır:

“Beni, ‘vahîd/tek’ olarak yarattığım kişiyle baş başa bırak.” (el-Müddesir 74/11)

Allâh’ın bu “vahîd/tek” olarak isimlendirdiği adamın iki gözü ve iki kulağı, bir dili ve iki dudağı, iki eli ve iki ayağı ve daha birçok uzvu vardı. Böylece Allâh onu tüm sıfatlarıyla beraber “vahîd/tek” olarak isimlendirdi. Allâhu Teâlâ da -ki en yüce misal Allâh’ındır- bunun gibidir; tüm sıfatlarıyla tek bir ilahtır.

[14]

1. Bu, “Kur’ân veya diğer ilahî kelâmlar, Allâh’ın Kelâmı’nın kendisi değil ibâresi ve anlatımıdır”, diyen Eş’arîler’in görüşünün bir benzeridir. Mâturîdiler de buna yakın bir kanaat belirtmişlerdir.

Mâturîdi’ye nispet edilen “Risâlet’ul Akâ’id” adlı metinde şöyle denilmektedir:

“Eş’arîler, Mushafta olan Allâh kelâmı değildir. Allâh kelâmının tabiri ya da ifadesidir. Zira Allâh’ın kelâmı bir sıfattır. Sıfat ise mevsûftan ayrılamaz derler.

Biz, Mushaftakiler Allâh’ın kelâmıdır ama harfler ve sesler mahlûktur, deriz. Ancak, biz Allâh’ın kelâmı Mushaf’a hulûl etmiştir demiyoruz ki sıfat mevsûftan ayrılmaz sözüne yer olsun.”

Böylece, Mâturîdî ve Eş’arîler Allâh’ın kelâmının ezeldeki tek bir sıfat olduğu hususunda ittifâk ettikleri gibi bu kelâmı ifade eden harf ve seslerin de mahlûk olduğu hususunda ittifâk etmişlerdir. Böylece, Mâturîdî ve Eş’arîler Allâh’ın kelâmının ezeldeki tek bir sıfat olduğu hususunda ittifâk ettikleri gibi bu kelâmı ifade eden harf ve seslerin de mahlûk olduğu hususunda ittifâk etmişlerdir. Mâturîdîler de Eşarilerin görüşüne yakın bir şekilde Kur’ân’ın aslında Allâh kelâmı değil, Allâh’ın kelâmına delâlet eden bir şey olduğunu söylemişlerdir. Onların arasında ancak bazı lafzi ihtilaflar vardır. Nureddîn es-Sâbûnî, Allâh’ın kelâmının işitilip

işitilmeyeceğine dair görüşleri naklettikten sonra şöyle demektedir:

“Ebû İshâk el-İsferâyînî ile onun görüşünde olanlar Allâhu Teâlâ’nın kelâmının asla işitilemeyeceğini söylemişlerdir. Şeyh, İmâm, Ehli Sünnet ve’l Cemâ’at’in reisi (!) olan Ebû Mansûr’un (Mâturîdî’nin) görüşü de budur. Buna göre Allâhu Teâlâ’nın şu kavliyle:

﴿حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ﴾ [التوبة: ٦]

“Allâh’ın kelâmını işitebilmesi için.” (et-Tevbe 9/6)

“Allâh’ın kelâmına delâlet eden şeyi işitebilmesi için” manasını kastetmiştir!” (Nureddîn es-Sâbûnî, el-Bidâye min’el Kifâye fi’l Hidâye fî Usûl’id Dîn, Dâr’ul Me’ârif, sf. 66)

Böylece bu adamlar okuduğumuz Kur’ân’ın Allâh kelâmı olduğunu inkâr etmişler ve de farkında olmadan Kitap Ehli ve müşriklerden olan kâfirlerin asırlardır söyledikleri Kur’ân’ın Allâh kelâmı olmayıp bir beşer sözü olduğu sözüne yakın bir sözü söyleme derekesine düşmüşlerdir.

Ebû Mansûr el-Mâturîdî, Kitâb’ut Tevhîd adlı daha geniş olan eserinde ise şöyle demiştir:

“Birisi sorarsa:

﴿وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا﴾ [النساء: ١٦٤]

“Ve Allâh, Mûsâ ile gerçekten kelâm etti/konuştu.” (en-Nisâ 4/164)”

Buyurduğuna göre Allâhu Teâlâ, kendi kelâmını Mûsâ’ya duyurmuş mudur? Şöyle cevap verilir: Kelâmını, Mûsâ’ya kendi diliyle ve ayrıca yarattığı harflerle ve inşâ ettiği seslerle duyurmuştur. Allâhu Teâlâ, Mûsâ Aleyh’is Selâm’a mahlûk olmayan şeyi duyurmuştur.” (Mâturîdî, Kitâb’ut Tevhîd, sf. 59)

Böylece, İmâm Ahmed’in buradaki reddiyelerinin, aynı zamanda Eş’arî ve Mâturîdîler’i kapsadığı ortaya çıkmaktadır.

2. Muslim, Hadîs no: 1016; yakın lafızlarla Buhârî, Hadîs no: 6539, 1413.

3. Şeyh’ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh, “et-Tis’îniyye”de şöyle dedi:

“Ahmed Rahimehullâh, Cehmî’nin Kur’ân hakkında “gayr/başka” kelimesini kullanmasını, ta ki bununla kastettiği manayı izah edene kadar inkâr etmedi. Zira “Gayr” lafzı mücmeldir.

Onunla, başka bir şeyden ayrılan şey kastedilir. Bu da Cehmîler’in şu kavlidir: “Kur’ân mahlûktur.”

Yine bununla, bir şeyin kendisi olmayan başka bir şey de kastedilebilir.

Yine bu, sıfatların mevsufun kendisi olduğunu veya mevsufun gayrısı olduğu sözünü telaffuz etmenin mücmel bir söz olduğunu ve bir vecihten kabul edilip bir vecihten reddedilebileceğini ortaya koyar.

Her ne zaman “gayr” lafzı ile Rabb’den “mübayin/tamamen ayrı” oluşu kastedilirse, bu mana fâsittir. İmâm Ahmed, bunu -onları vasfettiği şekilde- Bidat Ehli kelâmın müteşâbihine sarıldıkları için zikretti. “Gayr” lafzı ise müteşâbihdendir.

Eğer şöyle derse: “Kur’ân Allâh’ın “gayr”ıdır.”

Şöyle denilir: “Evet, çünkü Kur’ân bizzat Allâh değildir.”

Ahmed şöyle dedi: “Allâh’tan “gayrı olan şey” mahlûk mudur?”

Bu ikinci yerde geçen “gayr” lafzı, ancak Allâhu Teâlâ’dan “ayrı” olan şeylerin mahlûk olduğu kastedildiğinde sahîh olur.

Böylece “gayr” lafzı, içerisinde bulunan mücmellik ve müştereklikten dolayı geçen ilk yerde bir manada, ikincisinde başka bir manada kullanıldı. Bu yüzden İmâm Ahmed bunu izah etti. İmâm

Ahmed kendi maksadını izah edince şöyle dedi: “Bu birinci görüştür. Sen “Kur’ân mahlûktur” dediğinde şöyle demiş olursun: “Allâh bir şey yarattı o da Allâh adına tabir etti (konuştu) ve Allâh konuşmadı da konuşmayacak da.”

Daha sonra İmâm Ahmed, Kur’ân’da Allâh’ın âhirette Rasûllerle konuşacağına delâlet etmesiyle ihticâc etti.

Cehmîler, Allâh’tan ezelden ebede konuşmayı nefyettiklerini ikrâr ettiklerinde ve bunu Allâh, Kendi “gayr”ında kelâm yarattı diye izah ettiklerinde İmâm Ahmed şöyle dedi: “Allâh hakkındaki iftirânızı büyütmüş oldunuz ilh.” (İbnu Teymiyye, et-Tis’îniyye, 2/505-506)

4. Abdullâh bin Ahmed bin Hanbel, es-Sunne, 1/283-284, Hadîs no: 539-540; Abdurrazzâk, Tefsîr, 2/93, Hadîs no: 943; Taberî, Tefsîr, 8/404 no: 10843, 10845-10847; İbnu Ebî Hâtim, Tefsîr, 4/1119 no: 6287; Neccâd, er-Raddu Alâ Men Yekûlu el-Kur’ânu Mahlûk, 34 no: 8-10; İbnu Batta, İbâne, 6/310 no: 482; ayrıca İbnu Teymiyye, el-Cevâb’us Sahîh, 4/11’de Hallâl’ın es-Sunne kitabında bunu İmâm Ahmed kanalıyla rivayet ettiğini haber vermektedir.

Bunların hepsi Zuhrî, Ebû Bekr bin Abdurrahmân’dan, o da Cerû’dan -Cuz veya Cerîr bin Câbir olduğu da söylenir- o da mevkûf bir şekilde Ka’b bin Ahbâr’dan rivayet etmiştir.

Hâfız İbnu Kesîr Rahimehullâh şöyle dedi:

“Bu, Ka’b el-Ahbâr’dan mevkûf olarak rivayet edilir. O da Benî İsrâ’îl’in haberlerini kapsayan eski kitaplardan anlatırdı. Bu anlattıklarında da zayıfı ve kuvvetlisi vardır.” (İbnu Kesîr, Tefsîr’ul Kur’ân’il Azîm, Thk. Selâme, 2/475)

Hadîsin merfû olarak Câbir’den rivayet eden şâhidleri vardır: Âcurrî, Şerî’at, 3/1117 no: 689; İbnu Batta, İbâne, 6/310 no: 377; İbn’ul Cevzî, Mevzû’ât, 1/160-161; Suyûtî, Leâli’ul Masnû’a, 1/18-19; İbnu Ebî Hâtim, Tefsîr, 4/1119 no: 6286; İbnu Kesîr, Tefsîr’ul Kur’ân’il Azîm, 2/475; Nûr’ud Dîn el-Heysemî, Mecma’uz Zevâ’id, 8/204, Hadîs no: 13782.

Bu rivayetle alâkalı İbnu Kesîr şöyle dedi:

“İsnâdı zayıftır. Buradaki Fadl, “er-Rakkâşî”dir ve bu râvi zayıftır.” (İbnu Kesîr, Tefsîr’ul Kur’ân’il Azîm, Thk. Selâme, 2/475)

Heysemî de şöyle dedi:

“İsnâdda Fadl bin Îsâ er-Rakkâşî var, o da zayıftır.” (Heysemî, Mecma’uz Zevâ’id, 8/204)

Tenbih: İbn’ul Cevzî’nin bu hadîsi mevzular arasında değerlendirmesi onun tarafından bir hatadır. Suyûtî şöyle dedi:

“Derim ki: Hadîs’in mevzu olduğuna hüküm verme hususunda düşünmek gerekir. Zira Fadl, yalancılıkla itham edilmemiştir. Kınandığı husus, çoğunlukla nâdir (az rastlanan) şeyleri rivayet etmesi olmuştur. İbnu Mâce’nin rivayet ettiği kişilerdendir. Bu hadîsi Bezzâr Musned’inde tahric etti: “Bize Süleymân bin Mûsâ tahdîs etti. Alî bin Âsım bize tahdîs etti.” Yine Bezzâr onu Esmâ ve Sıfât Kitâb’ında tahric etti. O da kitaplarında mevzu olduğunu bildiği hiçbir hadîsi tahric etmemeyi kendine şart koşmuştur. İbnu Ebî Hâtim bunu Tefsîr’inde tahric etti. O en sahîh hadîsleri tahric etmeyi kendisine şart koşmuştu. Kesin olarak mevzu olan hiçbir hadîsi tahric etmedi. Ebû Nu’eym el-Hilye’de tahrîc etmişti. Hadîs’in Ka’b’dan mevkuf olarak rivayet edilen şâhidi de vardır. Abdurrazzâk, İbnu Cerîr, İbn’ul Munzir ve İbnu Ebî Hâtim Tefsîr’lerinde tahrîc ettiler. Hakîm et-Tirmizî Nevâdir’ul Usûl’da tahrîc etti. Beyhekî de Esmâ ve’s Sıfât’ta tahrîc etti. Bunlardan bazılarının mevkûf olarak Muhammed bin Ka’b el-Kurazî’den şâhidleri vardır. İbnu Cerîr ve İbn’ul Munzir bunu tahrîc etmiştir. Yine İbn’ul Munzir, mevkûf olarak Ebu’l Huveyris Abdurrahmân bin Mu’âviye’den tahrîc etti. İbn’ul Munzir, İbnu Ebî Hâtim ve de Hâkim Müstedrek’inde bunu tahrîc etmiştir, Hâkim de bunu sahîh saymıştır. Vallâhu A’lem!” (Suyûtî, el-Leâli’ul Masnû’a, 1/18)

Burada önemli bir hususu belirtmek istiyoruz: Bu hadîsin sıhhatinde her ne kadar tartışma olsa ve bunun ehli kitabın haberlerinden alınmış olma ihtimali varsa da İmâm Ahmed ve diğer imâmların bu haberi kitaplarında onaylayarak zikretmeleri, imâmlar nezdinde hadîsin manasının sahîh olduğuna işâret eder. Eğer ki hadîsin manasında bir bozukluk olsaydı bu, âlimler tarafından belirtilirdi. Bu bakımdan bu tarz hadîsleri “teşbîh” gerekçesiyle reddedenler doğru konuşmamaktadır. Hadîste Allâh’ın konuşmasının şimşeklerin sesine benzetilmesi, Allâhu Teâlâ’nın sesiyle şimşek sesinin birebir aynı olduğu manasına gelmez. Nitekim Mûsâ Aleyh’is

Selâm, Allâh'ın hitâbını vasfetmekten aciz olduğunu beyan ettikten sonra ancak ona en yakın bir şeye benzetme bakımından şimşeği misal vermiştir. Başka hadîslerde de Allâhu Teâlâ'nın vahyederkenki sesi kayalığın üzerine vuran zincirin şakırdamasına benzetilmiştir. Bu hususlar daha önce geçmişti.

5. Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh "Der'u Te'âruz'il Akli ve'n Nakl"da şöyle dedi:

"Ahmed bu kelâmında şunu zikretti: Allâhu Teâlâ dilediği şekilde konuşur. İmâm Ahmed, delil olarak getirdiği eserlerin arasında şunu da zikretti: Şüphesiz Allâh, Mûsâ Aleyh'is Selâm ile on bin dilin gücüyle konuştu, aslında O, bütün dillerin gücüne sâhipti, Allâh'ın gücü bundan da fazladır, Allâh Mûsâ Aleyh'is Selâm ile sadece (bedeninin) kaldırabileceği takatte konuştu, bundan daha fazlasıyla konuşmuş olsaydı hiç şüphesiz Mûsâ Aleyh'is Selâm ölüverirdi. Bu da İmâm Ahmed'in, -Abdulazîz el-Kinânî'nin de zikrettiği gibi- Allâh'ın konuşmasının O'nun dilemesine ve Kudreti'ne bağlı olduğuna dair açıklamasıdır.

Bu söz de (Eş'arîler gibi) Allâh'ın konuşmasını, dilemesi ve kudreti ile alâkası olmayan ve de daima Zatıyla beraber olan kadim hayat gibi kılanların görüşünün hilâfınadır.

Yine İmâm Ahmed, Allâh Subhânehu'nun konuştuğunu ve konuşacağını -Cehmiyye'yi reddederek- sözlerinde açıkladı.

Ve Allâh'ın konuştuğunu, Buhârî ve Muslim'in sahîhlerinde geçen Adiyy bin Hâtim Radiyallâhu Anh'ın Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'den rivayet ettiği şu hadîs ile istidlâl etti:

«مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلاَّ سَيُكَلِّمُهُ رَبُّهُ.»

"İçinizden Rabbinin kendisiyle konuşmayacağı hiç kimse kalmayacaktır." (Buhârî, Hadîs no: 7443)

İmâm Ahmed, Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'in şu kavlini Allâh'ın konuşacağına dâir delil olarak getirdi:

«سَيُكَلِّمُهُ رَبُّهُ.»

"Rabbi kendisiyle konuşacaktır." (Buhârî, Hadîs no: 7443)

İmâm Ahmed, kendisi nezdinde teklîm (konuşmanın), tekellümü (karşılıklı konuşmayı) gerektiren bir teklîm/konuşma olduğunu ve (Eş'arîlerden bazılarının Allâh birisine hitâp ettiğinde onda o kelâmı anlayacak bir idrak meydana getirir demelerinde olduğu gibi) mücerred olarak (konuşmayı anlayacak) bir idrak (anlayış) yaratmak olmadığını açıklamıştır." (İbnu Teymiyye, Der'u Te'âruz'il Akli ve'n Nakl, 2/294-295)

Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh, "et-Tis'îniyye"de, kelâm sıfatı hususunda Mu'tezile'ye muhâlefet eden âlimlerin ve fırkaların görüşlerini açıklayıp İmâm Ahmed'in yukarıdaki sözlerini naklettikten sonra şöyle dedi:

"Allâh'ın şu kavli: **"Ben, seninle sadece on bin dilin"** yani lügatin **"gücüyle konuştum ve bütün dillerin"** yani bütün lügatlerin **"gücüne sâhibim. Benim gücüm bundan da fazladır."**

Bunda Kelâm'ın, Allâhu Teâlâ'nın Kuvveti ve Kudreti ile oluverdiğinin ve Allâh'ın bir konuşmadan daha güçlü başka bir konuşma ile konuşabileceğinin beyanı vardır. Allâh'ın Mûsâ ile bir ses vâsıtasıyla konuştuğu, Allâh'ın bundan daha güçlü bir ses ile konuşabileceği ve bu sesten daha düşük bir sesle de konuşabildiği açık olduğu gibi, bu da bu kişilerin görüşlerinde açıktır." (İbnu Teymiyye, et-Tis'îniyye, 2/501)

6. Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh, "et-Tis'îniyye"de İmâm Ahmed'in Allâh'ın bu âyeti ile istidlâl etmesi hakkında şöyle dedi:

"Bu da Ahmed'in, Cehmîler'e Allâh'ın gelecekteki konuşması hakkında sorduğunun delilidir. Zira onlar, Allâh'ın gelecekteki konuşmasını inkâr ettiler." (İbnu Teymiyye, et-Tis'îniyye, 2/502)

Yani, İmâm Ahmed ile muhâlifleri arasındaki tartışma, Eş'arîlerin iddia ettiği gibi, Allâh'ın ezeldeki kelâmı hakkında değildi.

Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh, "Der'u Te'âruz'il Akli ve'n Nakl"da şöyle dedi:

"İmâm Ahmed'in, Cehmiyye'den Allâh'ın Mûsâ ile konuşmasını, Allâh'ın bir şey yaratıp onun da Allâh için tabir ettiği şeklinde tevil ettiklerini zikretmesine gelince, Ahmed'in tabilerinden bir kısmı bunu veya Allâhu Teâlâ'nın her gece buyurduğu:

«مَنْ يَدْعُونِي فَأَسْتَجِيبَ لَهُ.»

"Kim Bana du'â edecek de Ben ona icâbet edeyim!" (Buhârî, Hadîs no: 1145, 6321, 7494; Muslim, Hadîs no: 758)

Buyruğunu (bu şekilde) tevil etti.

Hâlbuki öyle olsaydı, melek şöyle derdi: "Muhakkak ki Allâh âlemlerin Rabbi'dir!"

Nitekim Buhârî ve Muslim'in Sahîhlerindeki hadîste şöyle geçmektedir:

«إِنَّ اللّٰهَ إِذَا أَحَبَّ عَبْدًا نَادَى جِبْرِيلَ إِنِّي أُحِبُّ فُلاَنًا فَأَحِبَّهُ فَيُحِبُّهُ جِبْرِيلُ، ثُمَّ يُنَادِي فِي السَّمَاءِ إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ فُلاَنًا فَأَحِبُّوهُ، فَيُحِبُّهُ أَهْلُ السَّمَاءِ.»

"Muhakkak ki Allâh bir kulu sevdiği zaman Cibrîl'e şöyle seslenir: "Muhakkak ki Ben falancayı seviyorum, sen de onu sev!" Böylece Cibrîl de onu sever. Daha sonra Cibrîl gökte şöyle nidâ eder: "Muhakkak ki Allâh falancayı seviyor, siz de onu sevin!" Böylece gök ehli de onu sever." (Yakın lafızlarla Buhârî, Hadîs no: 6040, 7485; Muslim, Hadîs no: 2637)

Onlar, bu hadîsi, sultânın bir münâdiye (tellala) emredip sultân nidâ etti denilmesine benzettiler. Hâlbuki bu onların aleyhine delildir.

Zira münâdi şöyle der: "Sultânın emri şu şekildedir" veya "Muhakkak ki resmi emir şöyledir" ve benzeri münâdinin (söz konusu şeyi) emretmediğini beyan eden lafızlar söyler.

Velev ki münâdi: "Ben size emrediyorum! Ya kabul eder ya da şiddetle cezalandırılırsınız!" der veya bunun benzerini söylerse, o, sultânın görevlendirdiği bir münâdi olmazdı. Böyle deseydi, sultân onu şiddetle cezalandırırdı." (İbnu Teymiyye, Der'u Te'âruz'il Akli ve'n Nakl, 5/163)

7. Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh şöyle dedi:

"İnsanlar, Rabb Teâlâ'nın zatıyla kâim olan gazab, rıza, sevinç gibi, yakınlık, yaklaşma, istivâ ve nüzûl gibi ihtiyârî fiilleri, hatta yaratma, ihsânda bulunma ve benzerleri gibi müteaddî (geçişli) fiilleri içine alan genel hareketin cinsinde ihtilâf edip üç görüşe ayrılmışlardır:

1- Birinci görüş, bunu mutlak olarak ve her türlü manâsıyla nefyedenlerin görüşüdür. Bunlara göre ihtiyârî işlerden herhangi bir şeyin Rabb Teâlâ ile kâim olması câiz değildir. Allâh, bir kişiden önce râzı değilken sonra râzı olmaz, önce gazab etmemişken, sonra da gazab etmez, tevbeden sonra tevbeye sevinmez, kelâmı O'nun zâtıyla kâimdir denilse dahi irâde ve kudretiyle konuşmaz.

Bu görüşle mâruf olmuş ilk kimseler, Cehmiyye ve Mu'tezile mensuplarıdır. Bilâhare onlardan Küllâbiyye, Eş'ariyye, Sâlimiyye ve dört müctehid imâmın etbâından bunlara muvafakat edenlere intikâl etmiştir. Mesela Ebu'l Hasan et-Temîmî, oğlu Ebu'l Fadl, onun oğlu Rızkullâh, Kâdî Ebû Ya'lâ, İbnu Akîl, Ebu'l Hasan İbn'uz Zâğûnî, Ebu'l Ferec İbn'ul Cevzî ve İmâm Ahmed'in ashâbından daha başkaları bunlardandır. Gerçi bunların her biri, sözlerinde çelişkiye düşmektedir. Ebu'l Me'âlî el-Cuveynî ve İmâm Şâfi'î'nin ashâbından emsâli şahıslar, Ebu'l Velîd el-Bâcî ve Mâlik'in ashâbından bir tâife ve Ebu'l Hasen el-Kerhî ve Ebû Hanîfe'nin ashâbından bir zümre de bunlardandır.

2- İkinci görüş, bunu kabul edenlerin görüşü olup Hişâmiyye, Kerrâmiyye ve (Allâh hakkında) hareket lafzını tasrîh eden (açıkça kullanan) kelâmcıların bazı zümrelerinden diğerleri bu görüştedir.

Yalnız, hareketi genel anlamıyla kabul edip bunun şümûlüne, ihtiyârî fiillerin ve işlerin Allâh'ın zatı ile kâim olmasını dâhil edenler, başka olup, bu zikrettiğimiz gruplardan ayrı bazı zümrelerin görüşüdür. Mesela Ebu'l Huseyn el-Basrî bunlardandır. Ebû Abdillâh İbn'ul Hatîb er-Râzî ve tefekkür ehlinden diğerleri de bu görüşü tercih etmiştir. Bir zümre ise bu görüşün, bütün bu

tefekkur ehlinden diğerleri de bu görüşü tercih etmiştir. Bir zümre ise bu görüşün, bütün bu tâifelerin sözünün lâzımı olduğunu söylemiştir.

Osmân bin Sa'îd ed-Dârimî, Bişr el-Merîsî'yi red ve tenkit ettiği kitabında hareket lafzını kabul ettiğini belirtmiş ve bunun Ehl-i Sünnet ve'l Hadîs'in görüşü olmasına binaen bu görüşü desteklemiştir. Bu hususu Harb bin İsmâ'îl el-Kirmânî de, Ehl-i Sünnet ve'l Eser'in tamamından Ehli Sünnet ve'l Hadîs'in mezhebini zikrederken belirtmiş ve bu zevattan bu görüşe sahip olarak karşılaştığı kimseler arasında Ahmed bin Hanbel'i, İshâk bin Râhûye'yi, Abdullâh İbn'uz Zubeyr el-Humeydî ve Sa'îd bin Mansûr'u saymıştır. Ayrıca Ebû Abdillâh bin Hâmid ve daha başkaları da bu görüştedir.

Ehl-i Hadîs ve's Sünnet'ten birçoğu der ki: Bu mana doğrudur. Fakat bu lafız, kendisiyle ilgili rivayet gelmediği için kullanılmaz. Mesela bunu Ebû Ömer bin Abdilberr ve daha başkaları, nüzûl hadîsiyle ilgili açıklamalarında belirtmişlerdir.

Ehl-i Sünnet ve'l Hadîs nezdinde seleften meşhur olan görüş, Kitâb ve Sünnet'te vârid olan, Allâh'ın geldiği, indiği şeklindeki ve bunlar dışındaki lâzım (geçişsiz) fiillerini tasdik etmektir.

Ebû Amr et-Talemenkî der ki: "Onlar -yani Ehl-i Sünnet ve'l Cemâat- icmâ etmişlerdir ki, Kıyâmet Günü Allâhu Teâlâ, melekler saf saf dizilmiş olduğu hâlde ümmetlerin hesabını görmek ve ümmetlerin O'na arzedilmesi için gelir. Bütün bunlar O'nun dilediği gibidir, nasıl dilerse öyledir. Allâhu Teâlâ şöyle buyurur:

﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ﴾ [البقرة: ٢١٠]

"Onlar, Allâh'ın ve meleklerinin buluttan gölgeler içinde gelmesinden ve işin bitirilmesinden başka bir şeyi mi bekliyorlar?" (el-Bakara 2/210)

Allâhu Teâlâ yine şöyle buyurur:

﴿وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا﴾ [الفجر: ٢٢]

"Rabbin ve saf saf dizilmiş olarak melekler geldi." (el-Fecr 89/22)"

Talemenkî şöyle devam eder: "Yine onlar, Allâh'ın dilediği şekilde ve sahîh rivayetlerde geldiği tarzda her gece dünya semâsına indiğinde icmâ etmişlerdir. Bu konuda hiçbir sınır da getirmezler."

Sonra Talemenkî, isnâdıyla Muhammed bin Vaddâh'tan şu rivayette bulunur: "Muhammed bin Vaddâh dedi ki: Yahyâ bin Ma'în'e nüzûlü sordum. "Evet! Onu kabul ederim ve ona herhangi bir sınır da getirmem." dedi."

3- Üçüncü görüş, kabulden de redden de kaçınıp fikir beyan etmemektir. Bu görüş, İbnu Batta ve diğerleri gibi hadîsçilerden, fakîhlerden, sûfîlerden birçoğunun ihtiyâr (tercih) ettiği görüştür. Bunlar arasında bir kısmı, kalbiyle de bu iki durumdan birisini tercihten sarf-ı nazar etmekte; bir kısmı ise kalbiyle bu iki görüşten birisine meyletmekte, fakat diliyle ne kabul, ne de red yönünde bir şey konuşmamaktadır.

Bu hususta kesinlikle kabul edilmesi gereken şey şudur: Allâh'ın Kendisini vasfettiği bütün hususlarda O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. Her kim, O'nu herhangi bir hususta yaratılmışların sıfatlarına benzer bir şeyle vasfederse kesin olarak hata etmiştir. Mesela her kim, O tıpkı insanın çatıdan evin en alt katına inmesi gibi iner ve bu şekilde hareket ve intikâl eder derse; -tıpkı (Allâh dünya semasına indiğinde) Arşı'nı boş bırakmış olur, böylece O'nun inmesi, bir yeri boşaltıp diğerini işgâl etmek şeklinde cereyân eder diyenler gibi-, işte bu bâtıldır. Daha önce geçtiği üzere Rabb Teâlâ'nın bundan tenzîh edilmesi gerekir." (İbnu Teymiyye, Mecmû'ul Fetâvâ, 5/575-578)

Böylece anlaşılıyor ki, Cehmiyye'nin ve onlara muvafakat edenlerin Allâhu Teâlâ'dan hareket ve intikâli tümüyle nefyetmeleri bâtıldır ve bu Allâh'ı hareketsiz putlara benzetmektir. Bununla beraber bizler, Kitâb ve Sünnet'te geçmediği için "hareket" ve "intikâl" gibi lafızları Allâh hakkında bir sıfat olarak kullanmayız. Zira Esmâ ve Sıfat bâbı tevkîfîdir, nassa dayalıdır, nasslarda geçmeyen herhangi bir isim ve sıfat Allâh'a nispet edilemez. Lakin ihbâr, yani haber verme bâbı,

isim ve sıfat bâbından daha geniştir, bazı âlimler ihtivâ ettiği manada bir sakınca olmadığı için Allâh hakkında haber verme bâbından bu tarz lafızları kullanmışlar ve kelâmcıların yaptığı gibi sırf Allâh hakkında hareket isbât etmeyi reddetmek için nüzûl (inme), istivâ (çıkma) gibi sıfatları reddetmemişlerdir. Bununla beraber bu asla mahlûkâtın hareketi ve intikâli gibi düşünülemez, Allâh'a has bir hareket olarak düşünülmesi gerekir. Vallâhu A'lem.

8. Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh, "et-Tis'îniyye"de şöyle dedi:

"Bu hüccet evlâ kıyâs bâbındandır. O Allâh'ın Kitâb'ında darbı mesel yaptığı örneklerin cinsindendir. Zira Allâhu Teâlâ putları söze karşılık vermedikleri için, zarar veya fayda sağlamaya kâdir olmadıkları için ayıplamıştır. Bir şey konuşamıyorsa bu nâkıs bir sıfattır ve konuşanın, konuşmaya âciz olandan daha kâmil olduğu bedihi akıl ile malumdur. Mahlûkâtın nakıs sıfatlardan tenzih edildiği her şeyden, Allâhu Teâlâ tenzih edilmeye daha hak sâhibidir. Yine kullar için isbât edilen hangi kemâl sıfat varsa, Allâhu Teâlâ O'nun için isbât edilmesine daha hak sâhibidir. Böylelikle Allâh Celle ve Ulâ konuşmamaktan, canlı insanların tenzih edilmesinden daha fazla tenzih edilmeye hak sâhibidir. Zira Allâh, konuşmaya onlardan daha çok hak sâhibidir. Allâh Subhânehu, nâkıs varlıklara, yok hükmündeki şeylere ve ölülere benzemekten de münezzehtir." (İbnu Teymiyye, et-Tis'îniyye, 2/506-507)

9. Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh, "et-Tis'îniyye"de şöyle dedi:

"Ahmed cevap verirken şöyle dedi: "Bunun üzerine dedik ki: "Aynı şekilde Âdemoğlunun..." Ahmed'in sözünün sonuna kadar.

Bunların hepsinde onun, Allâh'ın Kendisi için Kendisinde bir kelâm yaratıncaya kadar konuşmuyor olduğu iddiası hususunda onları inkâr ettiğine delil vardır. İmâm Ahmed, bu sözün Allâh'ın daha önceden nâkıs olduğunu, sonradan da kâmil olduğunu gerektirdiğini beyan etti. Zira konuşamamak nâkıslık sıfatıdır. Bu da küfürdür. Çünkü Allâh'ı nâkıslık ile vasfetmek küfürdür. Yine bu sözde, Allâh Kendi'ne kelâm yaratana kadar, Allâh'ı konuşmaktan nâkıs ve âciz olana teşbîh (benzetme) söz konusudur. Bu yüzden İmâm Ahmed şöyle dedi: "Aksine biz deriz ki: "Hiç kuşkusuz Allâh Subhânehu ve Teâlâ, ezelden beri dilediği zaman konuşandır."

İmâm Ahmed, Allâh'ın dilediği zaman konuşmak ile vasfedilmiş olmasının ezelden beri geçerli olan bir husus olduğunu beyan etti. Bunun ise muhdes olması câiz değildir. Zira bu, Allâh'ın nâkıs olduktan sonra kemâl oluşunu gerektirir ve bunun içerisinde Allâh'ı âdemoğullarına benzetmek de vardır. Nitekim Allâh'ın konuşmasını tümden reddetmek onu Allâhu Teâlâ dışında ibâdet edilen cansız putlara ve başka şeylere benzetmek gibidir. Sonra İmâm Ahmed ezelden beri var olan bu sıfatın O'nun hakkında sâbit oluşunun; İlim, Kudret, Nûr ve Azâmet gibi kendisiyle ezelden beri vasıflandığı sıfatların sâbit oluşu gibi olduğunu beyan etti. Şöyle denilmez: "Allâh bu sıfatları "ihdâs" edene kadar bu sıfatları yoktu!" Çünkü bu Allâh'ın nâkıs olduğunu ve nâkıs olduktan sonra kemâle ermesini gerektirir. Allâh bundan münezzeh ve yücedir.

İşte bu yüzden İmâm Ahmed ve diğer imâmların Cehmiyye ile kelâmları bu mesele hakkındadır. Bunda Allâhu Teâlâ'nın kelâmı ve kavli ile mahlûkâtı arasındaki fark ve de birinin diğeri olmadığının beyanı vardır. Bu farkı da Allâh ve Rasûlü'nün, Allâh'ın vahiyle konuştuğunu haber verdiği yerlerde zikrediyorlar. Allâh vahyi konuştuğu zaman bu onlar için en azîm delillerden biridir. Zira "Kur'ân mahlûktur" sözünü söyleyen kişi şöyle der: "Allâh bunu diğer mahlûkâtlar gibi Kendi'nden "munfasıl/ayrı" olarak yaratmıştır. Allâh'ın yarattığı şeyler Allâh'a geri dönmeyecektir. Bu aslî hükümler arasında yer alan bir hükümdür. Mamafih, bu göğün ve yerin yaratılmasıyla, (Hayber günü) zehirlenmiş (koyun) budun(un) konuşması, eller ile ayakların konuşması ve Allâhu Teâlâ'nın vasıflar, fiiller ile sıfatlardan yarattığı diğer şeyler ile aynı konumdadır!" Zorunlu olarak bilinir ki bunun gibi ne varsa diğer mahlûkâtların vasfedildiği gibi Allâhu Teâlâ'nın onu da mahlûkât diye vasfetmesi kaçınılmazdır! Yine "Allâhu Teâlâ'ya mahlûkâtın diğerleriyle arasını ayıracak bir özel izâfe ile izâfe edilmesi câiz değildir! Zira aslî olarak onun özelliği yoktur! Bu yüzden aslen Allâhu Teâlâ için ne kelâm ne de kavil olur."

Kur'ân'ın hepsi Allâh'a has bir sıfat olarak kavil ile kelâmı isbât eder ve mahlûkâtın sıfatlarından Allâh ile mahlûkât arasında müşterek olan bir sıfatı da Allâh için katiyen isbât etmez. Böylelikle Kur'ân "kavil/söylemek" ile "makul/söylenen" ve "mahlûk/yaratılmış" (ile) "mef'ûl/yapılmış"ın arasındaki farka delâlet eder." (İbnu Teymiyye, et-Tis'îniyye, 2/509-510)

10. Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh, "Der'u Te'âruz'il Akli ve'n Nakl"da şöyle dedi:

"İmâm Ahmed bu kelâmında Allâh'ı, Allâh'ın dışında ibâdet edilen putlar gibi konuşmayan, hareket etmeyen ve bir yerden başka bir yere intikâl etmeyen cansızlara teşbîh eden (benzeten)

hareket etmeyen ve bir yerden başka bir yere intikal etmeyen cansızlara teşbih eden (benzeten), sıfat inkârcılarını reddettiğini, yine Allâh'ın kelâmı yaratıncaya kadar bir zamanlar konuşmadığını iddia edeni de reddettiğini beyan etti. Böylece bunlar Allâh'ı, Allâh onun için kelâmı yaratıncaya dek konuşmayan âdemoğluna teşbîh ettiler (benzettiler).

İmâm Ahmed böylece Allâh'ı konuşmayan cansız varlıklara ve Allâh, onun için kelâmı yaratıncaya dek kelâm etmeye güç yetiremeyen insana -ki böylece de insan bir vakit kelâm etmeye güç yetirdi bir vakitte de güç yetiremiyordu- teşbîh etmelerini reddetti. Yine İmâm Ahmed her kim Allâh'ı böyle vasfederse onun -Rabbi'ni en kemâl sıfatlardan biri olan kelâm sıfatından yoksul bıraktığından ve nasslarda gelene karşı çıktığından dolayı- küfrü ve teşbîhi bir araya topladığını beyan etti.

Sonra Ahmed şöyle dedi: "Aksine biz deriz ki: "Hiç kuşkusuz Allâh Subhânehu ve Teâlâ, ezelden beri (dilediği zaman) konuşandır..." ilh. Burada İmâm Ahmed Allâh'ın konuşmasının dilemesine bağlı olduğunu ve Allâh'ın ezelden beri dilediği zaman konuşan olduğunu beyan etti. İmâm Ahmed Kullâbiyye ve onlara muvafakat edenler gibi "Allâh'ın kelâmının Allâh'ın dileğine bağlı olmadığını" ileri sürenleri ve "Allâh vardı ama Kelâmı O'nda hâdis olana kadar konuşmazdı." diyen Kerrâmiyye ve benzerleri gibilerini reddetti. İmâm Ahmed şöyle dedi: Bizler şöyle demeyiz: "Hiç kuşkusuz Allâh vardı ama kelâmı yaratıncaya kadar konuşmazdı." Biz şöyle de demeyiz: "Hiç kuşkusuz Allâh var olmakla birlikte ilmi yaratıncaya kadar bir şey bilmiyordu. Yarattıktan sonra da bildi." Biz şöyle de demeyiz (...)"

Böylece İmâm Ahmed kimi vakitlerde kemâl sıfatların O'nda yok oluşundan Allâh Subhânehu'yu tenzîh etti. Biz şöyle demeyiz: Allâh'ın kemâl sıfatları yenilenir (yeni kemâl sıfatları kazanır)! Aksine, Allâh ezelden beri kemâl sıfatlarla vasfedilmektedir! Allâh'ın dilediği zaman konuşması ve bu konuşmanın da Allâh'ın kudreti ve dileğinin dışında olmaması kemâl sıfatlardandır. Bu yüzden İmâm Ahmed "Dâima dilediğinde İlim sâhibidir" demediği gibi şöyle de demedi: "Dilediği şekilde bilir." (İbnu Teymiyye, Der'u Te'âruz'il Akli ve'n Nakl, 2/296-298)

Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh, "et-Tis'îniyye"de şöyle dedi:

"Bu sözleri, "Allâh'ın Kelâmı mahlûktur" diyenlerin şöyle dediğini beyan ediyor: "Allâh kelâmı yaratana dek konuşmadı." Zira bu sözlerinin manası şudur: "Allâh bazen konuşur ama kelâmı mahlûktur. Zira ancak mahlûk olan şey bazı "cisim"lerle kâ'im olur." Cehmîler'in indinde Allâh'ın konuşması bazı yaratılmış a'yân (varlıklar) gibidir. Bu yüzden Allâh'ın bundan önce konuşuyor olması onların indinde imkânsızdır. Böylece Ahmed, bunun Allâh onun için kelâmı yaratana dek küçüklüğünden konuşmaya güç yetiremeyen insana teşbîh etmek (benzetmek) olduğunu ileri sürerek reddetti. Her kim bir vakit geçirir, bu vakitte dilediği zaman konuşma ile ve konuşmaya güç yetirebilme ile vasıflanmazsa, bu zat nâkıstır. İşte bunda Rabb'in kemâlini ve sıfatını inkâr ettiği ve Allâh'ı âciz insana teşbîh ettiğinden ötürü küfrü vardır. Bu yüzden de İmâm Ahmed şöyle dedi: "Aksine biz deriz ki: Allâh Subhânehu ve Teâlâ, ezelden beri dilediği zaman konuşandır." İmâm Ahmed burada iki hususun arasını cem etti: Allâh'ın ezelden beri dilediği zaman konuşan olması ile bunun Allâh'ın dilemesine bağlı olması. Yine Allâh'ın İlmi'ni, Kudreti'ni ve Nûru'nu nefyetmenin câiz olmadığı gibi Allâh'tan kelâmı yaratana kadar konuşmasını nefyetmenin de câiz olmadığını beyan etti. Konuşanın dilediği zaman konuşması, kelâmın kemâlindendir. Konuşmadan âciz olan kişi nâkıs ve kabih biridir. Konuşması zorunlu olan ve bu konuşma onun dileği ve tercihine göre olmayan da -tercih etmeksizin ses çıkaran ve tercihi olmaksızın zorunlu olarak cansızlardan çıkan ses gibi ki bu da su değirmeni sesi gibidir- âciz ve nâkıstır.

Allâhu Teâlâ'nın Mûsâ Aleyh'is Selâm ile konuştuğunun, Allâh'ın konuştuğunu ve konuşacağının, ağız/boğaz boşluğu, ağız, dudak ile dile gerek olmaksızın bunun mümkün olduğunun, mahlûkâttan konuşanların olduğunun, Allâhu Teâlâ'nın bunları zikri geçen organlara ihtiyaç olmaksızın konuşturduğunun hüccetini ikâme edince, hâliyle Hâlik Subhânehu mahlûkâttan müstağni olmaya daha layık olmaktadır. Müstağnilik gibi kemâl sıfatlardan mahlûkât için her ne isbât ediliyorsa, Allâhu Teâlâ bu sıfatlar ile isbât edilmeye daha layıktır.

Böylece Allâh Subhânehu -mahlûkâtın kelâm hakkında müstağni olduğuna- müstağni olmaya daha hak sâhibidir." (İbnu Teymiyye, et-Tis'îniyye, 2/503-504)

Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh, "Der'u Te'âruz'il Akli ve'n Nakl"da İmâm Ahmed'in bu kitaptaki bazı sözlerini naklettikten sonra şöyle dedi:

"Meşhur Sünnet imâmlarının bu konudaki sözleri üzerinde iyice düşünenler bilir ki onlar insanlar arasında (meseleleri) en dikkatli inceleyenler, bu bâbda sahîh nakli ve sarîh aklı en iyi bilenler olup sözleri de gerek nasslara gerekse de akla uygundur. Bu yüzden bir araya gelir fakat ayrılmazlar, muvafakat ederler fakat çatışmazlar. Onlara muhâlefet edenler selefin ve imâmların

ayrılmazlar, muvafakat edenler fakat zıtlaşmazlar. Onlara muhalefet edenler selefin ve imamların sözünün hakikatini fehmetmemişlerdir. Bu yüzden de nas kılınmış ve akledilmiş şeylerin hâkîkatini bilmezler. Böylece bunlarla yollar dallanıp budaklandı. Kitâb'da ihtilâfa düşüp Kitâb'a karşı çıkanlar oldular. Allâhu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ.﴾ [البقرة: ١٧٦]

"Kitâb konusunda anlaşmazlığa düşenler ise uzak bir ayrılık içindedirler." (el-Bakara 2/176)"

İbnu Teymiyye Rahimehullâh'tan yapılan alıntı burada sona erdi. (İbnu Teymiyye, Der'u Te'âruz'il Akli ve'n Nakl, 2/301)

11. Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh'ın "Der'u Te'âruz'il Akli ve'n Nakl" isimli eserinde İmâm Ahmed'in bu kavliyle alâkalı söylediği gibi:

"İmâm Ahmed, bizim Allâh'ın sıfatlarını (zatından) ayrılığı hissettirecek tarzda bir atıfla O'nun İsmi'ne atfetmediğimizi beyan etti. Aksine biz, Allâh'ın sıfatlarının O'nun İsmi'ne dâhil olduğunu beyan edecek şekilde konuşuruz." (İbnu Teymiyye, Der'u Te'âruz'il Akli ve'n Nakl, 3/23)

İmâm İbnu Batta Rahimehullâh, şöyle dedi:

"Davası boşa gidip delil olarak getirdiği deliller hususunda Zındıklığı ortaya çıkınca Cehmî, kendi davetinin müntesiplerini vehme düşürüp onları kandırdığı bir hususu iddia etti.

Dedi ki: "Siz Allâh ve (ayrıca) Kur'ân dâima vardı diye mi iddia ediyorsunuz? Eğer Allâh ve (ayrıca) Kur'ân dâima vardı diye iddia ediyorsanız o zaman Allâh ile beraber bir şeyin dâima var olduğunu iddia etmiş olursunuz!"

Ona şöyle denilir: "Biz senin söylediğin gibi söylemiyoruz! Biz şöyle de demiyoruz:

"Allâh dâima vardı! (Ayrıca) Kur'ân da dâima vardı! (Ayrıca) Kelâm'ı ve (ayrıca) İlm'i de dâima vardı! Allâh ve (ayrıca) Kuvvet'i dâima vardı! Allâh ve (ayrıca) Kudret'i dâima vardı!"

Ancak biz, Allâh'ın buyurduğu gibi söyleriz:

﴿وَكَانَ اللَّهُ قَوِيًّا عَزِيزًا.﴾ [الأحزاب: ٢٥]

"Allâh, kuvvetlidir, mutlak güç sâhibidir." (el-Ahzâb 33/25);

﴿ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ.﴾ [الأنعام: ٩٦؛ يس: ٣٨؛ فصلت: ١٢]

"Bütün bunlar mutlak güç sâhibinin, hakkıyla bilenin takdiridir (ölçüp biçmesidir)." (el-En'âm 6/96; Yâ-Sîn 36/38; Fussilet 41/12)

Biz deriz ki: "Hiç kuşkusuz Allâh Kuvvetiyle, Azametiyle, İzzetiyle, İlmi ile, Cömertliğiyle, Keremiyle, Büyüklüğüyle, Azametiyle, Saltanatıyla, Mütekellim olarak, Âlim olarak, Kavî olarak, Azîz olarak, Kadîr olarak ve Melik olarak dâima vardı!

Bu sıfatlar veya onlara ait herhangi bir şey Allâh'tan ayrı değildir. Parça parça ayrılmaz! Bölünmez de! Lakin bunlar Allâh'tandır ve Allâh'ın sıfatlarıdır!
Kur'ân da aynı şekilde Allâh'ın Kelâmı'dır. Allâh'ın Kelâmı da O'ndandır! Bunun beyanı Allâh'ın Kitâbı'nda vardır:

Allâh Azze ve Celle, şöyle buyurmaktadır:

﴿سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ.﴾ [يس: ٥٨]

"Çok merhametli olan Rabb'den bir söz olarak (kendilerine) "Selâm" (vardır)." (Yâ-Sîn 36/58)

Yine şöyle buyurmaktadır:

﴿وَلَٰكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي [illegible] ١٣

﴿وَلَكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي﴾ [السجدة: ١٣]

“Fakat Ben’im sözüm gerçekleşecektir.” (es-Secde 32/13)

Yine Allâh, şöyle buyurmaktadır:

﴿فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا﴾ [الصافات: ٣١]

“Artık Rabbimizin sözü bizim hakkımızda gerçekleşti.” (es-Sâffât 37/31)

Allâh “şeylerin” ancak Kelâmı ile var olduğunu bize haber verdi. Allâh şöyle buyurmaktadır:

﴿فَلَمَّا عَتَوْا عَمَّا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ﴾ [الأعراف: ١٦٦]

“Yasaklandıkları şeylerden vazgeçmeye yanaşmayınca da onlara “aşağılık maymunlar olun” dedik.” (el-A’râf 7/166)

Yine şöyle buyurmaktadır:

﴿قُلْنَا لَا تَخَفْ﴾ [طه: ٦٨]

“Şöyle dedik: “Korkma (ey Mûsâ!).” (Tâ-Hâ 20/68)

Yine Allâh, şöyle buyurmaktadır:

﴿قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَى إِبْرَاهِيمَ﴾ [الأنبياء: ٦٩]

“Ey ateş! İbrâhîm’e karşı serin ve esenlik ol, dedik.” (el-Enbiyâ 21/69)

Allâh Azze ve Celle’nin Kavli ile bunlar (Yahudiler) maymuna dönüştü, Allâh’ın Kavli ile Mûsâ Aleyh’is Selâm kendini emin hissetti ve Allâh’ın Kavli ile ateş serinliğe ve esenliğe dönüştü.” (İbnu Batta, el-İbâne, 6/185-187)

12. Şeyh’ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh, “Beyânu Telbîs’il Cehmiyye” isimli eserinde şöyle dedi:

“İmâm Ahmed’in Cehmîlerden zikrettiği şu kavil mücmel bir kavildir: “Allâh vardı ve başka bir şey yoktu.” demeden sizler asla muvahhid olamazsınız.” Lakin onların maksadı, hakkında “o Allâh’ın sıfatlarındandır” denilecek bir şeyin Allâh ile “mevcut” olmadığıdır. Zira sıfatları isbât etmek onların nezdinde “terkîb (çeşitli unsurlardan oluşmak)” ve “teczie (bölünebilme)”yi gerektiriyor: Ya “cüz”lerden “cism”i telif etmekte iddia ettikleri “terkîb” gibi miktar “terkîb”i olacak, ya da hadlerde iddia ettikleri “terkîb” olacak ki bu da sıfatlardaki “terkîb”dir. Nitekim onlar şöyle diyorlar: “Nev (tür)”, “cisim” ve “fasıl”dan “terkîb” edilendir.” Bu yine teşbîhi gerektirir. Tevhîd onların nezdinde “teşbîh”i ve “tecsîm”i nefyetmektir. Şöyle diyorlar: “Birincisi (teşbîhi nefyetmek), nazirin/benzerin olmamasına yardım eder. İkincisi (tecsîmi nefyetmek) ise Allâh’ın kısımlara ayrılmamasına yardım eder.”

Bunlar “Vâhid” ve “Tevhîd”i, Allâhu Teâlâ’nın Kitâb’ında ve Rasûlü’nün Sünnet’inde “Vâhid” ve “Tevhîd”in geçtiği manadaki gibi izah etmiyorlar. Yine bu, Allâh’ın Kitâb’ını inzâl ettiği ve Rasûlü’nü gönderdiği “Tevhîd” değildir. Bu da bilinmesi gereken azîm bir asıldır.” (İbnu Teymiyye, Beyânu Telbîs’il Cehmiyye, Mucamme’ul Melik Fehd, 3/98-100)

13. Cehmiyye ve Mu’tezile, Allâh’ın zatıyla beraber olan ezelî sıfatların varlığını kabul etmenin, dolayısıyla Allâh’ın kelâmının da ezelî olduğunu kabul etmenin “teaddud-u kudema” adını verdikleri, birden fazla kadim ve ezelî varlık kabul etmek manasına geldiğini, bunun ise Allâh ile beraber ezelî varlıklar kabul etmek olduğundan dolayı “şirk” olduğunu iddia etmişlerdir. Onlara göre Allâh’ın sıfatlarının zatının bizzat kendisi olmadığını, bununla beraber ezelî olduğunu kabul eden birisi, yani Ehli Sünnet ve bu hususta onlara muvafakat edenler, bu inançta oldukları müddetçe asla “muvahhid” olamazlar. Onlara göre Allâh’ın sıfatları zatının “aynıdır”, yani Allâh’ın ilmi, kudreti, işitmesi, görmesi Allâh’ın bizzat kendisidir. Ehli Sünnet’e göre ise sıfatlar Allâh’ın zatı ile kâim olmakla beraber Allâh’ın bizzat kendisi değildir ve aynı zamanda ezelîdir. Cehmiyye ise bu hususta Ehli Sünnet’i şirkle itham etmektedir. Bu hususta Şeyh’ul İslâm es-Sânî İbnu’l Kayyim

bu hususta Ehli Sünnet Çizgisi ittihâm etmektedir. Bu hususta Şeyhu'l İslâm es-Sânî İbnu'l Kayyim

el-Cevziyye Rahimehullâh, "es-Sevâ'ik'ul Mursele" isimli kitabında şöyle demiştir:

"Cehmiyye'nin şu kavli de bu şekildedir: "Biz sadece bir kadimi isbât ediyoruz. Sıfatları isbât edenler bir kaç adet kadim isbât ediyorlar." Cehmîler dedi ki: "Hristiyanlar küfürleri sebebiyle Allâh ile beraber üç kadim isbât ederken, yedi veya daha fazla kadim isbât eden nasıldır?"

Bu telbîs ve tedlîse bak! Bununla dinleyene, sıfatları isbât edenlerin Allâh ile beraber kadim isbât ettiğini vehmettiriyorlar! Aslında sıfatları isbât edenler, sıfatlarıyla tek bir kadim varlığı isbât ederler. O'nun sıfatları ise, İsmi'nin müsemmâ edildiği/isimlendirildiği şeyin kapsamı içerisinedir.

Onlar ancak tek bir ilahı isbât ediyorlar. O'nun sıfatlarından her birini ayrı bir ilah kılmadılar! Aksine O, tüm isimleri ve sıfatlarıyla tek bir ilahtır!

Cehmîlerin bu iddiası tıpa tıp -Allâh'a şirk koşup Rasûlü'nü yalanlayan- putperestlerden şöyle dediklerinde gelmiştir: "Muhammed tek bir ilaha davet ediyor. Sonra da şöyle diyor: Ey Allâh! Ey Rahmân! Ey Semî! Ey Basîr! Böylece de bir kaç ilaha du'â ediyor!"

Bunun üzerine Allâh Azze ve Celle, şu âyeti indirdi:

﴿قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمَٰنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ﴾ [الإسراء: ١١٠]

"De ki: İster Allâh diyerek du'â edin, ister Rahmân diyerek du'â edin. Hangisini deseniz olur. Çünkü "el-Esmâ'ul Husnâ (En Güzel İsimler)" O'na mahsûstur." (el-İsrâ 17/110)

[Not: Âyetin iniş sebebinin bu olduğuna dair rivayetler Â'işe, İbnu Abbâs Radiyallâhu Anhum gibi sahâbelerden nakledilmiştir. Tefsîr kitaplarından ilgili yerlere müracaat edilebilir.]

Yani: "Siz ancak tek bir ilaha du'â ediyorsunuz. "Esmâ'ul Husnâ" O'na aittir. Hangi isimle O'na du'â ederseniz ancak bu "isim" ile müsemmâ olan varlığa du'â etmiş olursunuz."

Böylece Allâh Subhânehu, her ne kadar sıfatlarından türeyen "Esmâ'ul Husnâ"sı çokça olsa da O'nun tek bir ilah olduğunu haber verdi. Zaten bu yüzden bu isimler "Husnâdır/en güzeldir". Eğer böyle olmasaydı ve Allâh'ın Kemâlini inkâr edenlerin dediği gibi dümdüz, manasız, hakikati olmayan "isim"ler olsaydı, o zaman "Husnâ/en güzel" olmazlardı. Sıfat ve fillerle vasıflandırılmış "isim"ler ondan "Ahsen/daha güzel" olurdu. Bu âyet, zatın tevhîdi ve na't (vasıf) ile sıfatların çokluğu hakkında nâzil oldu."

İbn'ul Kayyim Rahimehullâh, devamla şöyle dedi:

"Bu mudellis olup hayvanlara benzeyen kendi emsâllerini kandıranlara şöyle denilir: Akıl, şerî'at ile fıtratın nefyedip mahzurlu gördüğü ve ilkinden sonuncusuna kadar Nebîlerin bâtıl oluşuna icmâ ettikleri şey, Allâh ile birlikte başka ilahların olmasıdır. Vâhid ve Kahhâr olan âlemlerin ilahının Hay, Kayyûm, Semî, Basîr, Mütekellim, emreden, nehyeden, Arş'ının üzerinde bulunan olması, Esmâ'ul Husnâ ve yüce Sıfatların O'nun olması değildir. Akıl, şerî'at ve fıtratın nefyettiği ilahın kemâl sıfatları ve celâl na'tlarının olması değildir." (İbnu'l Kayyim el-Cevziyye, es-Sevâ'ik'ul Mursele fi'r Reddi ale'l Cehmiyye ve'l Mu'attıla, 3/937-938)

14. Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh, "Der'u Te'âruz'il Akli ve'n Nakl"da şöyle dedi:

"Ben derim ki: Allâh ile Rasûlü'nün Kelâm'ında ve lügatte sıfatı olmayan hiçbir "vâhid" ismi yoktur! Zira sıfatı olmayanın mevcudâtta varlığı yoktur!" (İbnu Teymiyye, Der'u Te'âruz'il Akli ve'n Nakl, 5/163)

Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh, "Minhâc'us Sunne"de ise şöyle dedi:

"İmâm Ahmed'in zikrettikleri, bu meselelerin esrârını, Rasûllerin isbât hakkında getirdikleri ve sarîh akla da uygun olan şeyler ile Cehmiyye'nin söylediklerinin arasındaki farkı ihtivâ ettiği gibi, Allâh'ın sıfatlarının, O'nun isimlerinin müsemmâsına dâhil olduğunu da beyan etmektedir." (İbnu Teymiyye, Minhâc'us Sunne, 2/485-486)

Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh, "et-Tis'îniyye"de şöyle dedi:

“Ahmed, sıfat ile bilinmeyen her şeyin yokluk olduğunu beyan etti. Bu da haktır. Ahmed Allâh’ın, Cehmîler’in O’nu vasıflandırdığı sıfatlardan münezzeh olduğunu beyan etti. İmâm Ahmed yine “Sıfatlarıyla dâima vardı” dediğimiz zaman bizim sadece tek bir ilahı vasfettiğimizi zikretti. Yine her ne kadar hurma ağacının kütüğü ve gövdesi gibi sıfatları olsa da bitki ve canlıların da “vâhid (tek)” olarak isimlendirildiklerini beyan etti. Yine bu, insanın eli ve ayağı gibidir. Sıfatları olsa da Rabb, tek olmaya daha layıktır. Zira O, Vahdâniyete (tekliğe) en çok hak sâhibidir. “Vâhid/ tek” ismi mahlûkâttan sıfatları bölünebilen, parçalara ayrılabilen ve ondan “mürekkeb” olanlar için söz konusu oluyorsa, Rabb Teâlâ da tektir, Samed’dir, doğurmamıştır, doğurulmamıştır ve hiçbir şey O’na denk ve benzer değildir. Buradaki maksat Allâh’ın bu hususların hepsini sıfat diye isimlendirmesidir.

Ebû Ömer bin Abd’il Berr’in Muvatta şerhi “Temhîd”de şöyle dedikten sonra zikrettiği bunun benzeridir: “Ehli Sünnet Kur’ân ve Sünnet’te gelen sıfatların hepsini ikrâr etmek, onlara îmân etmek, onları mecâza değil hakikate hamletmek hususunda icmâ etmiştir. Ancak onlar bu sıfatlardan hiç birisine keyfiyet vermezler, o sıfatlardan herhangi birisini bir sınırla da sınırlandırmazlar.

Cehmiyye ve Mu’tezile’nin tamamı ve de Hâricîlerin tamamı gibi bidat ehli olanlar ise bu sıfatları inkâr eder ve onlardan herhangi birisini hakîkî manasına hamletmezler ve de bu sıfatları kabul edenlerin (Allâh’ı kullara benzeten) Müşebbihe olduğunu iddia ederler. Sıfatları kabul edenlerin nezdinde ise onlar Ma’bûd’u (Allâh’ı) inkâr edenlerdir.

Hak olan ise Allâh’ın Kitâbı ve Rasûlullâh Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’in Sünneti’nin beyan ettiği şeyleri söyleyenlerdir ki bunlar Cemâat’in imâmlarıdır, Allâh’a hamdolsun…

Harmele bin Yahyâ rivayet etti. Dedi ki: Abdullâh bin Vehb’i şöyle derken işittim: Mâlik bin Enes’i şöyle derken işittim: “Allâh’ın şu kavli gibi her kim Allâh’ın zatından bir şeyi vasfederse:

﴿يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ﴾ [المائدة: ٦٤]

“Allâh’ın eli bağlıdır/sıkıdır.” (el-Mâ’ide 6/64)

Sonra da eliyle boynuna işâret etse, yine Allâh’ın şu kavli gibi:

﴿وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ [الشورى: ١١]

“O Semî (İşiten)’dir, Basîr (Gören)’dir.” (eş-Şûrâ 42/11)

Sonra da gözüne, kulağına ya da bedeninden bir şeye işâret etse, bu organı o kişiden kesilir. Zira bu şahıs, Allâh’ı kendi nefsine benzetmiştir.”

Sonra Mâlik şöyle dedi: “Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’in şöyle buyurduğunu aktarırken Berâ Radiyallâhu Anh’ın söylediğini duymadın mı?

«لَا يَضَّحِى بِأَرْبَعٍ مِنَ الضَّحَايَا.»

“Dört kurbanla kurban kesilmez.”

Sonra Berâ eliyle Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’in işâret ettiği gibi işâret etti. Berâ Radiyallâhu Anh, dedi ki: “Benim elim Rasûlullâh Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’in elinden kısadır.” (manaen Mâlik, el-Muvatta, Hadîs no: 1031)

(Mâlik dedi ki:) Berâ Radiyallâhu Anh Rasûlullâh Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’a saygısından elini vasfetmekten hoşlanmadı. Oysa Rasûlullâh Sallallâhu Aleyhi ve Sellem mahlûktur. Hâl böyle iken, hiç bir benzeri olmayan Hâlik’in hâli nasıldır!” (İbnu Abd’il Berr’den alıntı burada sona erdi. İbnu Abd’il Berr, Temhîd, 7/145-146.

İbnu Teymiyye devamla şöyle der:)

Mâlik’in şu kavlinin maksadı: **“Kim Allâh’ın zatından bir şeyi vasfederse...”** vasfedileni Allâh’ın zatından kılanı kastetti. Selef’in kelâmının çoğu da bu yöndedir.” (İbnu Teymiyye, et-Tis’îniyye, 2/407-410)

Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh, "Der'u Te'âruz'il Akli ve'n Nakl"da şöyle dedi:

"Allâhu Teâlâ Kitâb'ında mufassal (ayrıntılı) isbât ve mücmel (özet) nefiy yoluyla (sıfatlarından) haber verdi. Mu'attıla Cehmiyye'nin kelâmcıları ve felsefecileri ise mücmel (özet) isbât ile mufassalın nefiy yoluyla (Allâh'ın sıfatlarından) haber verdiler. Allâh Kitâb'ında Hayy, Kayyûm, Alîm, Kadîr, Semî, Basîr, Azîz, Hakîm olduğunu, yine bunun gibi râzı olup kızdığını, sevip öfkelendiğini, yaratıp Arş'ın üzerinde istivâ ettiğini ve benzerlerini haber verdi. Nefy hususunda şöyle buyurmaktadır:

﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾ [الشورى: ١١]

"O'nun benzeri gibi olan hiç bir şey yoktur." (eş-Şûrâ 42/11)

﴿وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ﴾ [الإخلاص: ٤]

"Hiçbir şey O'na denk ve benzer değildir." (el-İhlâs 112/4)

﴿هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا﴾ [مريم: ٦٥]

"O'nun adını taşıyan bir başkasını biliyor musun?" (Meryem 19/65)

Bu yüzden selef ve imâmların mezhebi Allah'ın sıfatlarını temsîl etmeden (benzetme yapmadan) isbât etmektir, sıfatları O'ndan nefyetmedikleri gibi, O'nun sıfatlarını mahlûkâtın sıfatlarına da benzetmezler." (İbnu Teymiyye, Der'u Te'âruz'il Akli ve'n Nakl, 5/163-164)

بَابُ
بَيَانِ مَا أَنْكَرَتِ الْجَهْمِيَّةُ الضُّلَّالُ أَنْ يَكُونَ اللَّهُ عَلَى الْعَرْشِ

قُلْنَا لَهُمْ: لِمَ أَنْكَرْتُمْ أَنْ يَكُونَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ عَلَى الْعَرْشِ، وَقَدْ قَالَ سُبْحَانَهُ:

﴿اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى﴾ [طه: ٥]،

وَقَالَ:

﴿خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ﴾ [الفرقان: ٥٩].

{On Üçüncü Mesele:}

Azâmî Derecede Dalâlete Düçar Olmuş Cehmiyye'nin Allâh'ın Arşı'nın Üzerinde Bulunmasını İnkâr Etmelerinin Beyanı Hakkında Bâb

Biz onlara şöyle dedik: "Siz neden Allâh Subhânehu'nun Arşı'nın üzerinde oluşunu inkâr ettiniz, oysa Allâh Subhânehu şöyle buyur-maktadır:

"Rahmân (olan Allâh), Arş'a istivâ etti." (Tâ-Hâ 20/5)

Allâhu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"Gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri altı günde yarattı sonra da Arş'a istivâ etti." (el-Furkân 25/59)"

فَقَالُوا: هُوَ تَحْتَ الْأَرْضِينَ السَّابِعَةِ، كَمَا هُوَ عَلَى الْعَرْشِ؛ فَهُوَ عَلَى الْعَرْشِ، وَفِي السَّمَاوَاتِ، وَفِي الْأَرْضِ، وَفِي كُلِّ مَكَانٍ، لَا يَخْلُو مِنْهُ مَكَانٌ، وَلَا يَكُونُ فِي مَكَانٍ دُونَ مَكَانٍ.

وَتَلَوْا آيَةً مِنَ الْقُرْآنِ:

﴿وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ﴾ [الأنعام: ٣].

فَقُلْنَا: قَدْ عَرَفَ الْمُسْلِمُونَ أَمَاكِنَ كَثِيرَةً وَلَيْسَ فِيهَا مِنْ عِظَمِ الرَّبِّ شَيْءٌ.

فَقَالُوا: أَيُّ مَكَانٍ؟

Bunun üzerine Cehmîler dedi ki: "Allâh arşın üzerinde olduğu gibi aynı zamanda yerin yedinci tabakasının altındadır. Bu durumda Allâh, hem arşın üzerindedir hem de göktedir, hem yerdedir hem de her yerdedir. O'nun bulunmadığı hiçbir mekân yoktur. Bir yerde olup başka bir yerde olmaması diye bir şey söz konusu değildir."

Kur'ân'dan bir âyet de okudular:

[1] **"Göklerde ve yerde Allâh O'dur."** (el-En'âm 6/3)

Bunun üzerine dedik ki: "Müslümanlar, Rabb'in azâmetinden hiçbir şeyin bulunmadığı birçok yer biliyorlar." [2]

Bunun üzerine Cehmîler dedi ki: "Neresi?"

قُلْنَا: أَحْشَاؤُكُمْ، وَأَجْوَافُكُمْ، وأَجْوَافُ الْخَنَازِيرِ، وَالْحُشُوشِ، وَالْأَمَاكِنُ الْقَذِرَةِ لَيْسَ فِيهَا مِنْ عِظَمِ الرَّبِّ سُبْحَانَهُ شَيْءٌ.

وَقَدْ أَخْبَرَنَا أَنَّهُ فِي السَّمَاءِ فَقَالَ سُبْحَانَهُ:

﴿أَأَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يَخْسِفَ بِكُمُ الْأَرْضَ فَإِذَا هِيَ تَمُورُ ۝ أَمْ أَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا﴾ [الملك: ١٦-١٧] اَلْآيَةَ.

وَقَالَ:

﴿إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ﴾ [فاطر: ١٠].

Biz dedik ki: “Sizin bağırsaklarınız, iç organlarınız, domuzların ve haşeratların iç organları ve pislik yerleri Rabb Subhânehu’nun azâmetinden hiçbir şey olmayan yerlerdir. [3]

Rabbimiz, bize gökte olduğunu haber vermiştir.

Böylelikle Allâh Subhânehu âyette şöyle buyurmaktadır:

“Gökte olanın sizi yere geçirmeyeceğinden emin misiniz? O zaman, yer, sarsıldıkça sarsılır. Yahut gökte olanın, üzerinize taş yağdıran rüzgâr göndermeyeceğinden mi emin oldunuz?” (el-Mülk 67/16-17)

Allâh yine şöyle buyurmaktadır:

“Güzel sözler O’na yükselir. O sözleri de sâlih ameller yükseltir.” (Fâtır 35/10)

وَقَالَ:

﴿إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ﴾ [آل عمران: ٥٥].

وَقَالَ:

﴿بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ﴾ [النساء: ١٥٨].

وَقَالَ:

﴿وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ عِنْدَهُ﴾ [الأنبياء: ١٩] اَلْآيَةَ.

وَقَالَ:

Allâh yine şöyle buyurmaktadır:

“Şüphesiz, senin hayatına Ben son vereceğim ve seni kendime yükselteceğim.” (Âl-i İmrân 3/55)

Allâh yine şöyle buyurmaktadır:

“Bilakis Allâh onu (Îsâ’yı) kendisine yükseltmiştir.” (en-Nisâ 4/158)

Allâh âyette şöyle buyurmaktadır:

“Göklerde ve yerde kim varsa O’nundur ve O’nun katındakiler de…” (el-Enbiyâ 21/19)

Allâh yine şöyle buyurmaktadır:

﴿يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ﴾ [النحل: ٥٠].

وَقَالَ:

﴿ذِي الْمَعَارِجِ ۝ تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ﴾ [المعارج: ٣-٤].

وَقَالَ:

﴿وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ﴾ [الأنعام : ١٨].

وَقَالَ:

﴿وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ﴾ [البقرة : ٢٥٥، الشورى: ٤].

[4] **“Onlar, üstlerindeki Rabbleri’nden korkarlar.”** (en-Nahl 16/50)

Allâh yine şöyle buyurmaktadır:

“Yükselme yollarının sahibi Allâh. Melekler ve Rûh (Cebrâ’îl) o derecelere, yükselirler.” (el-Me’âric 70/3-4)

Allâh şöyle buyurmaktadır:

“O, kulları üzerinde Kahredici olandır, Hakîm’dir, Habîr’dir (haberdardır).” (el-En’âm 6/18)

Ve Allâh şöyle buyurmaktadır:

“O, el-Aliyy’ul Azîm’dir (yücedir, büyüktür).” (el-Bakara 2/255; eş-Şûrâ 42/4)

فَهٰذَا خَبَرُ اللّٰهِ، أَخْبَرَنَا أَنَّهُ فِي السَّمَاءِ. وَوَجَدْنَا كُلَّ شَيْءٍ أَسْفَلَ مَذْمُومًا، قَالَ اللّٰهُ جَلَّ ثَنَاؤُهُ:

﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ﴾ [النساء : ١٤٥]،

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَا أَرِنَا اللَّذَيْنِ أَضَلَّانَا مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ نَجْعَلْهُمَا تَحْتَ أَقْدَامِنَا لِيَكُونَا مِنَ الْأَسْفَلِينَ.﴾ [فصلت :٢٩].

وَقُلْنَا لَهُمْ: أَلَيْسَ تَعْلَمُونَ أَنَّ إِبْلِيسَ مَكَانُهُ السُّفْلِ، وَالشَّيَاطِينُ كَذٰلِكَ مَكَانُهُمْ، فَلَمْ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَجْتَمِعَ هُوَ وَإِبْلِيسُ فِي مَكَانٍ وَاحِدٍ.

وَإِنَّمَا مَعْنَى قَوْلِ اللّٰهِ جَلَّ ثَنَاؤُهُ:

﴿وَهُوَ اللّٰهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ.﴾ [الأنعام: ٣].

İşte bu, Allâh'ın bize verdiği haberdir. Bize gökte olduğunu haber verdi. Allâh Celle Senâuhu'nun şu kavliyle aşağıda olan her şeyin zemm edilmiş olduğunu bulduk:

"Şüphe yok ki, münâfıklar ateşin en alt tabakasındadırlar." (en-Nisâ 4/145);

"Kâfirler derler ki: Rabbimiz; cinnlerden ve insanlardan bizi saptırmış olanları göster, onları ayaklarımızın altına alalım da en aşağılıklardan olsunlar." (Fussilet 41/29) [5]

Ayrıca onlara şöyle dedik: "iblîsin mekânının aşağıda olduğunu, şeytanların da mekânlarının aynı şekilde olduğunu bilmiyor musunuz? Allâh, iblîsle aynı mekânda bir araya gelecek değildir. [6]

Allâh Celle Senâuhu'nun kavlinin anlamı ise ancak şudur:

"Göklerde ve yerde Allâh O'dur." (el-En'âm 6/3)

يَقُولُ: هُوَ إِلٰهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ، وَإِلٰهُ مَنْ فِي الْأَرْضِ، وَهُوَ عَلَى الْعَرْشِ، وَقَدْ أَحَاطَ عِلْمُهُ بِمَا دُونَ الْعَرْشِ، لَا يَخْلُو مِنْ عِلْمِ اللّٰهِ مَكَانٌ، وَلَا يَكُونُ عِلْمُ اللّٰهِ فِي مَكَانٍ دُونَ مَكَانٍ. وَذٰلِكَ قَوْلُهُ:

﴿لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللّٰهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا.﴾ [الطلاق: ١٢].

قَالَ: وَمِنَ الِاعْتِبَارِ فِي ذٰلِكَ: لَوْ أَنَّ رَجُلًا كَانَ فِي يَدِهِ قَدَحٌ مِنْ قَوَارِيرَ صَافٍ، وَفِيهِ شَرَابٌ صَافٍ، كَانَ بَصَرُ ابْنِ آدَمَ قَدْ أَحَاطَ بِالْقَدَحِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَكُونَ ابْنُ آدَمَ فِي الْقَدَحِ، فَاللّٰهُ سُبْحَانَهُ وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَى قَدْ أَحَاطَ بِجَمِيعِ خَلْقِهِ، مِنْ غَيْرِ أَنْ يَكُونَ فِي شَيْءٍ مِنْ خَلْقِهِ.

Allâh şöyle buyurmaktadır: Göktekilerin de ilahıdır, yerdekilerin de ilahıdır. O, arşın üzerindedir, ilmi, arşın aşağısını da ihâta etmiştir (kuşatmıştır). Allâh'ın ilminden hiçbir mekân gizli kalmaz. Allâh'ın ilminin bir mekânda olup da başka bir mekânda olmaması söz konusu değildir. İşte

bu, Allâh'ın şu kavlidir:

"Böylece Allâh'ın her şeye Kadîr olduğunu ve her şeyi ilmi ile ihâta ettiğini (kuşattığını) bilesiniz." (et-Talâk 65/12) [7]

İmâm Ahmed dedi ki: Bu hususta kendisinden ibret alınacak şöyle bir misal verilebilir; bir adamın elinde saf billurdan bir bardak olsa ve içerisinde saf bir içecek bulunsa, âdemoğulları bardağın içerisinde olmaksızın onların bakışları bu bardağı ihâta etmiştir. Allâh Subhânehu -ki en yüce misal Allâh'ındır- mahlûkâtından herhangi bir şeyin içerisinde bulunmaksızın tüm mahlûkâtını ihâta etmiştir. [8]

وَخَصْلَةٌ أُخْرَى: لَوْ أَنَّ رَجُلًا بَنَى دَارًا بِجَمِيعِ مَرَافِقِهَا، ثُمَّ أَغْلَقَ بَابَهَا وَخَرَجَ مِنْهَا، كَانَ ابْنُ آدَمَ لَا يَخْفَى عَلَيْهِ كَمْ بَيْتٍ فِي دَارِهِ، وَكَمْ سَعَةِ كُلِّ بَيْتٍ، مِنْ غَيْرِ أَنْ يَكُونَ صَاحِبُ الدَّارِ فِي جَوْفِ الدَّارِ.

فَاللّٰهُ سُبْحَانَهُ وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَى قَدْ أَحَاطَ بِجَمِيعِ مَا خَلَقَ وَقَدْ عَلِمَ كَيْفَ هُوَ، وَمَا هُوَ، مِنْ غَيْرِ أَنْ يَكُونَ فِي شَيْءٍ مِمَّا خَلَقَ.

Diğer bir husus ise şudur: Tüm teferruatıyla beraber bir konut inşa eden bir adam olsa, daha sonra onun kapısını kilitleyip içinden çıksa, âdemoğullarından -onlar içerisinde bulunan konutun sâhibi olmaksızın- adamın konutunda kaç tane ev olduğu ve her evin genişliği onlara gizli kalmaz. Allâh Subhânehu da -ki en yüce misal Allâh'ındır- yarattığı hiçbir şeyin içinde olmaksızın tüm mahlûkâtının hepsini ihâta edip onların keyfiyetini ve ne olduğunu bilir. [9]

1. İbnu Batta Rahimehullâh, şöyle dedi:

"Allâh Azze ve Celle'nin Arş'ın Üzerinde Olup Mahlûkâtının Dışında Olması ve İlminin Tüm Mahlûkâtını Kuşattığına Îmân Etme Hakkında Bâb

Sahâbe ve tâbi'înden olan Müslümanlar ile müminlerden ilim ehlinin hepsi, Allâh Tebâreke ve Teâlâ'nın Arş'ının üzerinde olduğunu, göklerinin üzerinde olduğunu, mahlûkâtının dışında olduğunu ve İlminin tüm mahlûkâtını kuşattığına dâir icmâ etmişlerdir. Hulûliyye Mezhebi'ni sâhiplenenler dışında kimse bunu reddedip inkâr etmemiştir. Onlarsa kalpleri eğrilmiş ve şeytanların ayartıp da dînden çıkmış bir kavimdirler. Hulûliyye der ki: "Allâh'ın Zatı'nın bulunmadığı bir yer söz konusu değildir." Yine Hulûliyye der ki: "Allâh, yerde olduğu gibi göktedir. Allâh Zatı ile beraber her şeyin içerisine hulûl etmiştir." Oysa Kur'ân, Sünnet ve Müslümanların âlimlerinden olan sahâbe ile tâbi'înlerin sözleri onları yalanladı.

Hulûliyye'ye denilir ki: "Allâhu Teâlâ'nın Arş'ın üzerinde olduğunu neden inkâr ettiniz? Hâlbuki Allâhu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى.﴾ [طه: ٥]

"Rahmân (olan Allâh), Arş'a istivâ etti." (Tâ-Hâ 20/5)

Yine şöyle buyurmaktadır:

﴿ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ الرَّحْمٰنُ فَاسْأَلْ بِهِ خَبِيرًا.﴾ [الفرقان: ٥٩]

"Gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri altı günde yarattı sonra da Arş'a istivâ etti." (el-Furkân 25/59)

Bu Allâh'ın haberidir. Kendi Nefs'inden ve Arş'ın üzerinde olduğundan haber verdi."

Bunun üzerine Hulûliyye dedi ki: "Biz, Allâh Arş'ın üzerindedir demeyiz. Zira O Arş'dan daha azîmdir. Ve eğer Arş'ın üzerinde ise o zaman O'nun bulunmadığı birçok yer söz konusu olur. Bunu söyleyince O'nu mahlûkâtına benzetmiş oluruz. Eğer bir mahlûk evinde ise, o olduğu yerdedir ve

evinin diğer kısmında olmaz. Ancak biz şöyle deriz: Allâh yedi gökte olduğu gibi yedi yerin de altındadır, Allâh her yerdedir, O'nun bulunmadığı bir yer söz konusu değildir ve bir mekânda olup başka bir mekânda olmaması da söz konusu değildir."

Biz dedik ki: "Sizin şu kavlinize gelince: "Allâh Arş'ın üzerinde değildir. Zira O Arş'dan daha azîmdir." Allâh ondan daha azîm olduğu hâlde Arş'ın üzerinde olmayı dilemiştir. Allâhu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ﴾ [البقرة: ٢٩، فصلت: ١١]

"Sonra göğe istivâ etti..." (el-Bakara 2/29; Fussilet 41/11)

Yine şöyle buyurmaktadır:

﴿وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ﴾ [الأنعام: ٣]

"Göklerde Allâh O'dur. (el-En'âm 6/3)

Sonra şöyle buyurmaktadır:

﴿وَفِي الْأَرْضِ يَعْلَمُ﴾ [الأنعام: ٣]

"Yerdekini bilir." (el-En'âm 6/3)

Böylece Allâh gökte olduğunu ve ilmiyle yerde olduğunu haber verdi.

[Not: İbnu Batta'nın bu açıklaması, bu âyeti okurken "semâvât" ifadesinde vakıf yapanların (duraklayanların) okuyuşuna göredir. Böyle bir okuyuş ise doğru değildir. Buna dâir İbn'ul Kayyim'in açıklamaları ileride gelecektir.]

Yine şöyle buyurmaktadır:

﴿الرَّحْمَٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى﴾ [طه: ٥]

"Rahmân (olan Allâh), Arş'a istivâ etti." (Tâ-Hâ 20/5)

Yine şöyle buyurmaktadır:

﴿ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ الرَّحْمَٰنُ﴾ [الفرقان: ٥٩]

"Sonra da Arş'a istivâ eden Rahmân'dır." (el-Furkân 25/59)

Yine Allâh, şöyle buyurmaktadır:

﴿إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ﴾ [فاطر: ١٠]

"Güzel sözler O'na yükselir." (Fâtır 35/10)

Peki, yükseliş sadece yüksekte olana olmuyor mu? Yine şöyle buyurmaktadır:

﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ [الأعلى: ١]

"Yücelerdeki Rabbinin adını tesbîh et." (el-A'lâ 87/1)

Böylece Allâh, mahlûkâtından yüksekte olduğunu haber verdi. Yine şöyle buyurmaktadır:

﴿يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ﴾ [النحل: ٥٠]

“Onlar, üstlerindeki Rabbleri’nden korkarlar.” (en-Nahl 16/50)

Böylece Allâh meleklerin üstünde olduğunu haber verdi. Allâhu Teâlâ gökte olup Arş’ın üzerinde olduğunu bize haber vermiştir. Şöyle buyurmaktadır:

﴿أَأَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يَخْسِفَ بِكُمُ الْأَرْضَ فَإِذَا هِيَ تَمُورُ ۞ أَمْ أَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا﴾ [الملك: ١٦-١٧]

“Gökte olanın sizi yere geçirmeyeceğinden emin misiniz? O zaman, yer, sarsıldıkça sarsılır. Yahut gökte olanın, üzerinize taş yağdıran rüzgâr göndermeyeceğinden mi emin oldunuz?” (el-Mülk 67/16-17)

Yine şöyle buyurmaktadır:

﴿إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ﴾ [فاطر: ١٠]

“Güzel sözler O’na yükselir. O sözleri de sâlih ameller yükseltir.” (Fâtır 35/10)

Yine Îsâ Aleyh’is Selâm’a şöyle buyurmaktadır:

﴿إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ﴾ [آل عمران: ٥٥]

“Şüphesiz, senin hayatına Ben son vereceğim ve seni Kendime yükselteceğim.” (Âl-i İmrân 3/55)

Yine şöyle buyurmaktadır:

﴿بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ﴾ [النساء: ١٥٨]

“Bilakis Allâh onu (Îsâ’yı) kendisine yükseltmiştir.” (en-Nisâ 4/158)

Yine şöyle buyurmaktadır:

﴿وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ﴾ [الأنبياء: ١٩]

“Göklerde ve yerde kim varsa O’nundur ve O’nun katındakiler de kibirlenmezler...” (el-Enbiyâ 21/19)

Yine Allâh şöyle buyurmaktadır:

﴿وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ﴾ [الأنعام : ١٨]

“O, kulları üzerinde Kahredici olandır, Hakîm’dir, Habîr’dir (haberdardır).” (el-En’âm 6/18)

Yine Allâh şöyle buyurmaktadır:

﴿رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ ذُو الْعَرْشِ﴾ [غافر: ١٥]

“O, dereceleri hakkıyla yükseltendir, Arş’ın sâhibidir.” (Mumin 40/15)

Yine Allâh Azze ve Celle, şöyle buyurmaktadır:

﴿يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ إِلَيْهِ﴾ [السجدة: ٥]

“Gökten yere her işi O düzene koyar. Sonra (işler,) O’na yükselir.” (es-Secde 32/5)

Yine Allâh, şöyle buyurmaktadır:

﴿ذِي الْمَعَارِجِ ۝ تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ﴾
[المعارج: ٣-٤]

"Yükselme yollarının sahibi Allâh. Melekler ve Rûh (Cibrîl) o derecelere, süresi… olan bir günde çıkabilmektedir." (el-Me'âric 70/3-4)

Bu ve benzerleri Kur'ân'da çoktur. Lakin mel'ûn Mu'tezilî, Hulûlî ve Cehmî buna karşı sağırdır ve bunu inkâr eder. Kalbindeki eğrilikten ötürü, fitne çıkarmak için müteşabih âyetlere yapışır. Zira tüm Müslümanlar birçok yer bilirler ki bunlarda İlmi, Azâmeti ve Kudreti'nden başka Rabb'lerinden bir şeyin onun içerisinde olması câiz değildir! Allâhu Teâlâ'nın Zatı orada değildir! Cehmî, kendisinin içinde bulunmakta olduğu iblisin mekânının içerisinde Allâhu Teâlâ'nın ve iblisin bir araya geleceğini mi iddia ediyor?

Dahası, Cehmî Allâh'ın zatının iblisin içerisine hulûl ettiğini iddia ediyor! Acaba Cehmî, ateş (cehennem) ehlinin ateşte (cehennemde) olup da Celîl, Azîm, Azîz ve Kerîm olan Allâh'ın onlarla beraber mi olacağını iddia ediyor? Allâh zeyğ (eğrilik) ve ilhâd ehlinin söylediğinden gerçekten ulû ve yücedir…

Acaba bu Cehmîler Allâh'ın, kulların içlerine ve cesetlerine; köpekler, domuzlar ile haşerâtın içine ve içerisinde yaşamayı veya oturmayı mahlûkâtın temiz ve güzel olanlarının kendilerine yakıştıramadığı veya bu mahlûkâta onun saygı gösterdiği, sevdiği ve tazim ettiği birisinin içerisine hulûl edip içerisinde bulunmasını yakıştırmadığı pislik yerlerine hulûl ettiğini mi iddia ediyorlar?

Mu'tezilî ise Rabb'inin bütün bu mekânların içerisinde olduğunu iddia eder! Yine Allâh'ın onun kolunda, ağızında, cebinde, cesedinde, maşrapasında, tenceresinde, zarfında, kap kacaklarında ve bizim Allâh Tebâreke ve Teâlâ'nın içerisinde olmasını münezzeh kıldığımız mekânlarda olduğunu iddia ediyor!" (İbnu Batta, el-İbâne, 7/136-139)

Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh, "Mecmû'ul Fetâvâ"da şöyle dedi:

"Allâhu Teâlâ Kendi Nefsi'ni Kitâb'ında ve Rasûlünün dilinden birçok âyette Uluv'da olmakla, Arş'ının üzerinde istivâ etmekle ve fevkiyetiyle vasfetti. Hatta Şâfi'î'nin ashâbının bazı büyükleri şöyle dediler: Kur'ân'da bin -veya daha da fazla artırabilirim- Allâhu Teâlâ'nın mahlûkâtından Uluv'da olduğu ve kullarının üzerinde olduğu hakkında âyet vardır." (İbnu Teymiyye, Mecmû'ul Fetâvâ, 5/121)

İmâm İbnu'l Kayyim Rahimehullâh, "İctimâ'ul Cuyûş'il İslâmiyye" kitabında şöyle dedi:

Şeyh'ul İslâm dedi ki: "İşte başından sonuna kadar Allâh'ın Kitâbı, Rasûlü Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'in Sünneti, sahâbenin ve tâbi'înin genel sözleri ve diğer imâmların sözleri; Allâh Subhânehu ve Teâlâ'nın her şeyin üzerinde, Arş'ın üzerinde, göklerin üzerinde olup Arş'ına istivâ etmiş olduğuna delâlet eden nasslar veya zâhiri ifadeler ile doludur." (İbnu'l Kayyim el-Cevziyye, İctimâ'ul Cuyûş'il İslâmiyye, 2/96)

Bundan sonra İbn'ul Kayyim Rahimehullâh, âyetlerden, nebîlerden, Rasûlullâh Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'den, Rasûlullâh Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'ın ashâbından, tâbi'înden, dört imâmdan ve daha birçok âlimden Allâh'ın Arş'ına istivâ ettiği hakkında deliller getirdi. (İctimâ'ul Cuyûş'il İslâmiyye 2/118-331)

2. Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh yine "Beyânu Telbîs'il Cehmiyye"de şöyle dedi:

"İmâm Ahmed'in zikrettiği bu şey, Müslümanların icmâsını ihtivâ eder. Yine bunun, kendisi üzerine yaratılmış oldukları fıtratlarında/yaratılışlarında bilinmekte olduğu hususunu da ihtivâ eder.

İmâm Ahmed'in "Rabb'in azâmetinden" kavli çok isabetli bir sözdür. Zira Allâh'ın azîm ismi, başka bir yerde açıkladığımız gibi Allâh'ın kadri (değeri, yüceliği olan) Azâmetine delâlet eder. Sonra İmâm Ahmed bağırsakları ve iç organları zikretti. Çünkü Müslümanların bu konudaki ilimleri hisleriyle ve akıllarıyla bedihidir (açıktır). Zira bu hususta Rabb'den tenzîh edilmesi vâcip olan şeyler vardır. Hristiyanlar'ın küfürlerinin en büyüklerinden biri bir beşer hakkında bunu iddia etmek iken tüm beşerin bu hâlde olduğunu iddia edenin durumu nasıldır?

.

İmâm Ahmed'in zikrettiği domuzların ağızları, haşeratlar ve pislik yerleri de aynı şekildedir. Çünkü daha önce geçtiği üzere aklî ve fıtrî zarûret ile bilinir ki Rabb'in oraların içinde olmasından, orayla temas hâlinde olmasından veya bitişik olmasından Rabb'in tenzîh ve takdis edilmesi gerekir. Bu pis cisimlerin ve ağızların burada zikredilerek tahsis edilmesinde, Kur'ân'ın Allâh Subhânehu'nun Sıfatları hakkında kullanılan misaller ve kıyaslar konusundaki metoduna tâbi olma vardır.

Zira İmâm Ahmed ve benzeri imâmlar bu meselede Kitâb ve Sünnet'te gelen menhece/metoda sıkı sıkıya bağlıdırlar. Bu da müstakîm/dosdoğru aklî menhecdir. Bu konuda daha evlâ ve daha iyi olan kıyâsı, nefy ve isbât konusunda tenbîhi kullanırlar. Kullar için isbât edilmesi gereken medh, hamd ve kemâl sıfatları Rabb hakkında daha layıktır. Kulların noksanlık, kusur ve kınamaya dair tenzîh edilmesi gereken hususlarda, Allâh bu kusur ve noksanlıklardan, mahlûkâttan daha fazla tenzih ve takdis edilmeye lâyıktır.

Kur'ân'da bu tarz şeyler Allâh'ın şu kavlinde olduğu gibi gelmiştir:

﴿ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا مِنْ أَنْفُسِكُمْ.﴾ [الروم: ٢٨]

"Allâh, size kendinizden şöyle bir misal getirdi." (er-Rûm 30/28)

Yine Allâh'ın şu kavlinde olduğu gibi:

﴿وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمٰنِ مَثَلًا.﴾ [الزخرف: ١٧]

"Onlardan biri, Rahmân'a misal verdiği (isnâd ettiği kız çocuğu) ile müjdelendiği zaman..." (ez-Zuhruf 43/17)

Ve bunun dışında (bunun benzeri olan Allâh'ın kavilleri vardır).

Zira Allâh -kendilerinin nezdinde bunlar noksanlık ve ayıp olduğu için kendi öz nefislerinden tenzih edip Allâh için isbât ettikleri- ortak ve oğlu nefyederek delil getirmektedir. Eğer onlar bu vasıftan ve kötü misalden hoşlanmıyorlarsa, o zaman nasıl Rabb'lerini bununla vasfedip O'na kötü misâl verirler? Aksine:

﴿لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى.﴾ [النحل: ٦٠]

"Kötü misal âhirete inanmayanlara aittir. En yüce misal ise Allâh'ındır." (en-Nahl 16/60)

Bizim hakkımızda bunun benzeri Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'in şu kavlidir:

«لَيْسَ لَنَا مَثَلُ السَّوْءِ.»

"Kötü misal, bize ait değildir!" (Buhârî, Hadîs no: 2622, 6975)

Bu yüzden Allâh, kınadıklarını bazen eşeğe bazen de köpeğe benzetmiştir." (İbnu Teymiyye, Beyânu Telbîs'il Cehmiyye, Mucamme'ul Melik Fehd, 5/79-81)

3. Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh şöyle dedi:

"İmâm Ahmed ve başkaları nasslar ve icmâ ile istidlâl etmekle beraber aynı zamanda fıtratı ve evlâ kıyâs yöntemini de ihtivâ eden sahîh aklî kıyâsla istidlâl yolunu da takip ettiler. Bu da şundandır:

Kendisinden sakınılmasını ve ondan temizlenmeyi Şâri'nin emrettiği ve de (bu emrin yerine getirilmemesi hâlinde) buna karşılık cezâ ile tehdîd ettiği şeyler arasında necâsetler yer almaktadır. Nitekim Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem sahîh bir hadîste şöyle buyurmuştur:

«تَنَزَّهُوا عَنِ الْبَوْلِ، فَإِنَّ عَامَّةَ عَذَابِ الْقَبْرِ مِنْهُ.»

"Bevlden (idrardan) temizlenin! Zira kabir azâbının çoğu bu yüzdendir!" (Sünen-i Dârakutnî, Hadîs no: 459)

Bu da İslâm Dîni'nde zorunlu olarak bilinen hususlardandır. Yine bu (necâset), kalplerin kendisini

kerîh görme, ondan nefret etme ve pis olması hasebiyle ondan kaçınmayı güzel görme fıratıyla yaratıldığı şeylerdendir.

Yaratılmış olan ve Allâh'ın onun için dilediği -Rabb'in tenzih edilmesi gereken- nâkısa ve kusurlar ile vasfedilen kulun, necâsetin olduğu yerde olmaması gerekirken, ona ihtiyaç olmaksızın bulaşması veya temas hâline girmemesi gerekirken, bir ihtiyaçtan dolayı ona bulaşırsa da onu temizlemesi vâcibken, Rabbi için namaz hâlinde iken onu yıkaması gerekirken, eğer Rabb, yakarış hâlindeyken kuluna Rabbi için temizlenip necâsetten arınmasını vâcib kılmışsa, Rabb'in necâsetten tenzih ve takdis edilmesi daha azîm ve daha da fazladır. Zira Rabb'in, O'nun dışındaki bir zatın tenzih edildiği her şeyden tenzih edilmeye daha hak sâhibi olduğu malumdur." (İbnu Teymiyye, Beyânu Telbîs'il Cehmiyye, Mucamme'ul Melik Fehd, 5/83-85)

Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh yine şöyle dedi:

"İmâmlar, Cehmiyye'ye reddiye olmak üzere Müslümanların hissî, aklî ve dînî zorunluluk ile Rabb'in onların ağızlarında ve iç organlarında olmasından tenzih edildiğini ve Allâh'ın necâsetten de tenzih edildiğini bildiğini zikretti. Zira bu insan hissine ve bedihi aklına daha yakındır. Ne zaman ki insanın hissi ve bedihi aklı tarafından bir şey malum olursa insan onu daha iyi bilir. Bilhassa da onu tekrar hissetmesi ve de akletmesi hâlinde bu böyledir." (İbnu Teymiyye, Beyânu Telbîs'il Cehmiyye, Mucamme'ul Melik Fehd, 5/96-97)

4. Şeyh'ul İslâm es-Sânî İbnu'l Kayyim el-Cevziyye Rahimehullâh, İmâm Ahmed Rahimehullâh'ın sözlerini buraya kadar nakledip şöyle dedi:

"Bu kitabın hepsini Ebû Bekr Hallâl, Ahmed'in nasslarını (açık ifadelerini) ve sözlerini topladığı "Kitâb'us Sunne" isimli eserinde zikretmiştir. Yine Beyhekî'nin "Câmi'un Nusûsi min Kelâm'iş Şâfi'î/ Şâfi'î'nin Sözlerinden Nassların Toplanması" adını verdiği kitabı da bu minvâldedir. Bu iki kitap da bir âlimin kendisinden müstağni olamayacağı iki kıymetli kitaptır." (İbnu'l Kayyim el-Cevziyye, İctimâ'ul Cuyûş'il İslâmiyye, 2/202)

5. Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh şöyle dedi:

"Bu hüccet, "evlâ Kıyâs" bâbındandır. O da, Allâh düşmanlarını esfel-i sâfilîn (aşağıların aşağısı) kıldığında mahlûkât içerisinde aşağının kınanmış olmasıdır. Bu da kulların fıratında karar kılmıştır ki aşağılıklardan olsunlar diye dalâlete düçar olanların tabileri onları ayaklarının altına almak isterler. Bu, yaratılmışların kendisinden tenzîh edildiği ve ancak kınanmış ve ayıplanmış mahlûkların kendisiyle vasfedildiği bir şey iken, Rabb Teâlâ Kendisinin veya O'ndan bir şeyin aşağıda olmasından, aşağılık ile vasfedilmekten ya da sıfatlarının herhangi bir şekilde bu kapsama girmesinden, tenzih ve takdis edilmeye daha lâyıktır. Mamafih, Allâh her yönden Aliyy'ul A'lâ'dır (Yüceler Yücesidir). Bu yüzden (Cehmiyye imâmı) Bişr el-Merîsî'den rivayet edildiğine göre o secdelerinde şöyle dermiş: **"Subhâne Rabbiye'l Esfel (En aşağıda olan Rabbimi tüm noksanlıklardan tenzih ederim)!"** (İbnu Teymiyye, Beyânu Telbîs'il Cehmiyye, Mucamme'ul Melik Fehd, 5/99)

İbnu Batta Rahimehullâh el-İbâne'de şöyle dedi:

"Sonra Rabbimiz Teâlâ aşağıda olan her şeyi zemmedip yüksekte olan her şeyi de methederek şöyle buyurmaktadır:

﴿إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ.﴾ [المطففين: ١٨]

"İyilerin kitabı muhakkak ki "İlliyyûn"dadır." (el-Mutaffifîn 83/18)

Yani, yedinci göktedir. Allâhu Teâlâ da oradadır (oranın üstündedir). Yine şöyle buyurmaktadır:

﴿إِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِي سِجِّينَ.﴾ [المطففين: ٧]

"Günahkârların kitabı ise muhakkak ki "Siccîn"dedir." (el-Mutaffifîn 83/7)

Yani, dünyanın en aşağıdaki tabakasındadır. Hulûlî Cehmîler, Allâh'ın zemmedip aşağılık kıldığı günahkârların kitabının bulunduğu yerde Allâh'ın olduğunu iddia ettiler. Allâh ise bunların iddia ettiğinden ulû ve yücedir. Yine Allâh şöyle buyurmaktadır:

﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ﴾ [النساء: ١٤٥]

“Şüphesiz ki münafıklar, cehennem ateşinin en alt tabakasındadırlar.” (en-Nisâ 4/145)

Böylece Allâh, aşağıdakileri zemmetmiştir. Allâh yine şöyle buyurmaktadır:

﴿نَجَعَلْهُمَا تَحْتَ أَقْدَامِنَا لِيَكُونَا مِنَ الْأَسْفَلِينَ﴾ [فصلت: ٢٩]

“Onları ayaklarımızın altına alalım da en aşağılıklardan olsunlar.” (Fussilet 41/29)”

İbnu Batta Rahimehullâh’tan yapılan alıntı burada sona ermektedir. (İbnu Batta, el-İbâne, 7/142-143)

6. Yine Şeyh’ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh “Beyânu Telbîs’il Cehmiyye”de şöyle dedi:

“Canlı varlıklardan pislikler ve necâsetler ile beraber olmaktan yapılan bu tenzîh, cansız varlıklardan pis necâsetler ile beraber olmaktan yapılan tenzîhe benzer. Bu yüzden hamam, tuvalet ve deve ahırları ile benzerlerinde -her ne kadar oralarda cansız bir necâset olmasa bile- namaz kılmak nehyedilmiştir. Hâlbuki devenin dışkısı tâhirdir. Üstelik Sahîh’de muhtelif yollardan gelen rivayette Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’den köpeğin namazı bozduğunu zikrettiği ve hadîste bu hükmü siyah köpeğe has kıldığı sâbittir.

Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem siyah köpek hakkında şöyle buyurdu:

«إِنَّهُ شَيْطَانٌ.»

“O şeytandır.” (Muslim, Hadîs no: 1572)

Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’e kırmızı, beyaz ve siyah köpeğin farkı sorulunca Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem şöyle buyurdu:

«اَلْأَسْوَدُ شَيْطَانٌ.»

“Siyahı şeytandır.” (Muslim, Hadîs no: 510)

Şeyh’ul İslâm Rahimehullâh’tan yapılan alıntı burada sona erdi. (İbnu Teymiyye, Beyânu Telbîs’il Cehmiyye, Mucamme’ul Melik Fehd, 5/103-104)

Şeyh’ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh, devamla şöyle dedi:

“Bu yüzden Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem namaz kılanın önünden geçenle savaşmasını emredip şöyle buyurmuştur:

«إِنَّ مَعَهُ الْقَرِينُ.»

“Onunla beraber bir karîn (şeytan) vardır.” (Muslim, Hadîs no: 506)

Şeyh’ul İslâm Rahimehullâh’tan yapılan alıntı burada sona erdi. (İbnu Teymiyye, Beyânu Telbîs’il Cehmiyye, Mucamme’ul Melik Fehd, 5/104)

Şeyh Rahimehullâh, devamla şöyle dedi:

“Yine şeytan Allâhu Teâlâ’nın buyurduğu gibi lanetli ve kovulmuştur:

﴿وَإِنْ يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَانًا مَرِيدًا ۞ لَعَنَهُ اللَّهُ﴾ [النساء: ١١٧-١١٨]

“Hâlbuki (aslında) azgın bir şeytana tapmaktadırlar. Allâh, o şeytana lânet etti.” (en-Nisâ 4/117-118)

Allâh Subhânehu ve Teâlâ, şeytanların meleklerden bir şeyleri gizlice dinlemesinler diye

göktaşlarıyla taşlandıklarını haber verdi.

Allâhu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةٍ الْكَوَاكِبِ ۞ وَحِفْظًا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ مَارِدٍ ۞ لَا يَسَّمَّعُونَ إِلَى الْمَلَإِ الْأَعْلَى وَيُقْذَفُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ ۞ دُحُورًا وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ ۞ إِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ.﴾ [الصافات: ٦-١٠]

"Biz, en yakın göğü zinetlerle, yıldızlarla donattık. Onu her inatçı şeytandan koruduk. Onlar, yüce topluluğu (ileri gelen melekler topluluğunu) dinleyemezler. Kovulmaları için her taraftan taşa tutulurlar. Onlar için sürekli bir azap da vardır. Ancak onlardan söz kapan olur. Onu da delip geçen bir alev izler (ve yok eder)." (es-Sâffât 37/6-10)

Allâh kullarına şeytanlardan sığınmalarını emretti." (İbnu Teymiyye, Beyânu Telbîs'il Cehmiyye, Mucamme'ul Melik Fehd, 5/106)

Şeyh Rahimehullâh, devamla şöyle dedi:

Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem, Allâh'ın kullarının birine -ki bu Ömer İbn'ul Hattâb Radiyallâhu Anh'dır- şöyle buyurdu:

«مَا رَآكَ الشَّيْطَانُ سَالِكًا فَجًّا إِلاَّ سَلَكَ فَجًّا غَيْرَ فَجِّكَ.»

"Yolda yürüyen şeytanların hiçbiri seni görmez ki senin yürüdüğün yoldan başka bir yola yönelip yürümesin." (Yakın lafızla Buhârî, Hadîs no: 3294, 3683; Muslim, Hadîs no: 2396)

Allâh Kitâb'ında şeytanın meleklerden kaçtığını şöyle buyurarak haber verdi:

﴿وَإِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَكُمْ فَلَمَّا تَرَاءَتِ الْفِئَتَانِ نَكَصَ عَلَى عَقِبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكُمْ إِنِّي أَرَى مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ.﴾ [الأنفال: ٤٨]

"Hani şeytan onlara yaptıklarını süslemiş ve "Bu gün artık insanlardan size galip gelecek (kimse) yok, mutlaka ben de size yardımcıyım." demişti. Fakat iki taraf (savaş alanında) yüz yüze gelince (şeytan), gerisingeriye dönüp, "Ben sizden uzağım. Çünkü ben sizin görmediğiniz şeyler (melekler) görüyorum. Ben Allâh'tan korkarım. Allâh, cezası çetin olandır" demişti." (el-Enfâl 8/48)

Eğer lanetli kovulmuş şeytan, Allâh'ın melekleriyle beraber olmaktan ya da meleklerin vahiyden konuştuklarını dinlemekten uzaklaştırıldıysa, Allâh'tan uzak olmasının daha azîm olduğu malumdur. Yine Allâh'ın şeytana yakın olmasından tenzih ve takdis edilmesi daha evladır. Bu mekânların çoğu dolu olunca ve Allâhu Teâlâ her mekânda olunca, şeytanlar uzak ve kovulmuş olmaksızın Allâh'a yakın olurlar. Dahası, şeytanların bırak melekleri, bizzat Allâh'ın Kelâmı'nı dinlemeye imkânları olurdu. Bu zorunlu olarak bilinen şeylerdendir.

Meleklerden, Nebî'lerden, sâlihlerden, bunlara tebliğ edilen Kelâmı'ndan ve ibâdet ettikleri her yerin tenzih ile takdis edilmesinden, Allâh'ın tenzih ile takdis edilmesinin vâcipliği daha büyüktür. Zira bu muayyen mahlûkâtlardan hepsinin ve bunların okuduğu Allâh'ın Kelâm'ından tenzih ve takdis etmeye, Allâh'ın Nefsi tenzih ve takdis edilmeye daha fazla hak sâhibidir." (İbnu Teymiyye, Beyânu Telbîs'il Cehmiyye, Mucamme'ul Melik Fehd, 5/106-108)

7. Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh, şöyle dedi:

"Allâh'ın şu kavli bunun gibidir:

﴿وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ.﴾ [الأنعام: ٣]

"Göklerde ve yerde Allâh O'dur." (el-En'âm 6/3)

Bunun zâhiri, Allâh'ın Kendisi'nin göklerde ve yerde olduğu değildir. Zira Allâh şöyle buyurmadı: **"Göklerde ve yerdedir."** Aksine şöyle buyurmuştur:

﴿وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ﴾ [الأنعام: ٣]

"Göklerde ve yerde Allâh O'dur." (el-En'âm 6/3)

Zarf müfretten sonra değil, cümleden sonra zikredildi. Bu da "Allâh" İsmi (Celâli)'nin içerisinde bulunan "fiil" manasına "müteallik"tir.

"Göklerde Allâh O'dur." (el-En'âm 6/3) yani göklerde ibâdet edilen ilahdır ve yerde ibâdet edilen ilahdır. Nitekim Allâh şöyle buyurmaktadır:

﴿وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَٰهٌ وَفِي الْأَرْضِ إِلَٰهٌ﴾ [الزخرف: ٨٤]

"O, gökte de ilah olandır, yerde de ilah olandır." (ez-Zuhruf 43/84)

Bu ise Allâh'ın şu kavlinin hilâfınadır:

﴿أَأَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يَخْسِفَ بِكُمُ الْأَرْضَ﴾ [الملك: ١٦]

"Gökte olanın sizi yere geçirmeyeceğinden emin misiniz? (el-Mülk 67/16)

Ve şu Kavli:

﴿أَمْ أَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا﴾ [الملك: ١٧]

"Yahut gökte olanın, üzerinize taş yağdıran rüzgâr göndermeyeceğinden mi emin oldunuz?" (el-Mülk 67/17)

Zira Allâh, Nefsi dışında **"Gökte olanın"** kavliyle neyin "taalluk" ettiğini zikretmedi." (İbnu Teymiyye, Câmi'ul Mesâ'il İbnu Teymiyye, 3/162-163)

Yani bu son iki âyette ilahlık gibi herhangi bir vasfıyla alâkalandırmadan sadece Kendi Nefsi'nden bahsederek gökte yani göklerin üzerinde olduğunu bildirdi.

İbnu Kesîr Rahimehullâh, ilgili âyet hakkında şöyle demektedir:

Allâh'ın şu kavli:

﴿وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ﴾ [الأنعام: ٣]

"Göklerde ve yerde Allâh O'dur. Sizin gizlinizi de bilir, açığa vurduğunuzu da. Sizin ne kazanacağınızı da bilir." (el-En'âm 6/3)

Allâhu Teâlâ'nın her yerde olduğunu ilk söyleyen Cehmiyye, âyeti bu manaya hamletmiştir. Bu sebeple bu âyeti tefsir eden müfessirler, Cehmîlerin görüşünün hatalı olduğu hususunda ittifâk ettikten sonra farklı gçrüşlere ayrıldılar. Allâh, Cehmîlerin bu görüşünden gerçekten çok ulu ve yücedir.

Görüşlerin en doğrusu ise göklerde ve yerde du'â edilenin "Allâh" olmasıdır. Yani cinler ile insanlardan küfre girenler hariç O'na ibâdet eder, O'nu tevhîd eder, O'nun göklerde ve yerde olanların ilahı olduğuna tanıklık eder, O'nu Allâh olarak isimlendirir, rağbet (arzulama) ve rahbet (çekinerek korkma) ile du'â ederler.

Bu kavle göre âyet, tıpkı Allâhu Teâlâ'nın şu kavlinde olduğu gibidir:

﴿وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَٰهٌ وَفِي الْأَرْضِ إِلَٰهٌ﴾ [الزخرف: ٨٤]

“O, gökte de ilah olandır, yerde de ilah olandır.” (ez-Zuhruf 43/84)

Yani, O, gökte bulunanların ve yerde bulunanların ilahıdır. Böylece Allâh’ın şu kavli “haber (yüklem)” veya “hâl” olur:

﴿يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ﴾ [الأنعام: ٣]

“Sizin gizlinizi de bilir, açığa vurduğunuzu da.” (el-En’âm 6/3)

İkinci görüş ise âyetle murâdın Allâhu Teâlâ’nın gökte ve yerde olan gizli ve açık her şeyi bilmesidir.

Üçüncü görüş ise Allâh’ın şu kavlinde tam bir vakıf (durak) yapmaktır:

﴿وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ﴾ [الأنعام: ٣]

“Göklerde Allâh O’dur.” (el-En’âm 6/3)

Sonrasında haber şu şekilde başlar:

﴿فِي الْأَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ﴾ [الأنعام: ٣]

“Yerde sizin gizlinizi de bilir, açığa vurduğunuzu da.” (el-En’âm 6/3)

Bunu İbnu Cerîr tercih etmiştir.” (İbnu Kesîr, Tefsîr’ul Kur’ân’il Azîm, Thk. Selâme, 3/239-240)

İbnu Cerîr et-Taberî Rahimehullâh bunu tefsirinde belirtmiş ve İbnu Kesîr, Kurtubî (Kurtubî, el-Câmi’u li Ahkâm’il Kur’ân [Tefsîr’ul Kurtubî], 6/390) gibi müfessirler ondan bunu nakletmiştir.

İbnu Batta Rahimehullâh da vakfı tatbik ederek şöyle demiştir:

“Yine şöyle buyurmaktadır:

﴿وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ﴾ [الأنعام: ٣]

“Göklerde Allâh O’dur. (el-En’âm 6/3)

Sonra şöyle buyurmaktadır:

﴿وَفِي الْأَرْضِ يَعْلَمُ﴾ [الأنعام: ٣]

“Yerdekini bilir.” (el-En’âm 6/3)

Böylece Allâh gökte olduğunu ve ilmiyle yerde olduğunu haber verdi.” (İbnu Batta, el-İbâne, 7/136-139)

Bu durumda âyetin meali **“Göklerde Allâh O’dur. Yerdekini bilir gizlinizi de bilir, açığa vurduğunuzu da…”** şeklinde olur. Bu mana İmâm Ahmed’in sözüne muhâliftir. İbnu Teymiyye Rahimehullâh’ın da belirttiği gibi âyetteki vakıf **“yerde”** kelimesinde olduğunda (İbnu Teymiyye, Mecmû’ul Fetâvâ, 2/404) ise âyetin meali **“Göklerde ve yerde Allâh O’dur. Sizin gizlinizi de bilir, açığa vurduğunuzu da…”** şeklinde olur. Âyet bu şekilde vakıf yapılarak İmâm Ahmed’in sözüne muvafakat eder. İbn’ul Kayyim Rahimehullâh, bu hususta şöyle demektedir:

“Burada apaçık bir hikmet sebebiyle **“gökler”** çoğul olarak gelmiştir. Bu hikmet ise zarfın Allâh Tebâreke ve Teâlâ’nın İsmi içerisinde bulunan İlahlık manası ile tealluk etmesidir. Böylece mana şudur: **“Allâh göklerin her birinde hem İlah hem de Ma’bûd’dur.”** Allâh bu cinsten her birinde İlah edilendir ve ibâdet edilendir. Bundan dolayı burada çoğul olarak zikredilmesi, tek bir cins lafzıyla yetinmekten daha beliğ ve iyidir.

Bu manayı Sünnet’e mensuplardan bazıları yakalayamadığında, bu âyeti âyetle münasip olmayan bir biçimde tefsîr ettiler. Söyle dediler: **“Göklerde”** lafzında tam bir vakıf yapılır sonra Allâhu

Teâlâ'nın **"Yerdekini bilir"** kavlinden başlanır." Âyetin fehmi hususunda yanıldılar. Âyetin manası ancak benim sana anlattığım manadır. Bu mana ise tefsir ehlinin muhakkiklerinin görüşüdür." (İbn'ul Kayyim, Bedâ'i'ul Fevâ'id, Dâru Âlem'ul Fevâ'id, 1/202-203)

8. Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh, şöyle dedi:

"Sonra İmâm Ahmed -bu mümkün olduğu için- ibretli, aklî, kiyâsî bir hüccet zikretti. Bu da evlâ bâbındandır."

İbnu Teymiyye ardından İmâm Ahmed'in sözlerini zikredip şöyle demektedir:

"Ben derim ki: Kemâl sıfatlardan mahlûkât hakkında isbât edilenlerin hepsinin el-Hâlik için daha evlâ ve daha iyi olduğu hususu daha önce geçmişti. Ahmed Rahimehullâh da misal vererek bir kıyaslama zikretti. Bu kıyas da şudur: Bir kulun içerisine girmeden ve orada bulunmadan bakışı, elinde ve avucunda bulunan şeyi ihâta edip kuşatırsa, Allâh Subhânehu bunu hak etmeye ve bununla vasfedilmeye daha evlâdır. Ve Allâh bunun, O'nun hakkında imkânsız olmaması hususunda daha hak sâhibidir.

Ahmed'in bu kıyâsı zikrederken Allâhu Teâlâ'nın şu kavlini zikretmesi en yüce misal ile daha evlâ ve daha iyi kıyâsın Allâh'ın olacağı hakkında zikrettiğimiz ile mutâbıktır:

﴿وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَى﴾ [الروم: ٢٧]

"En yüce misal Allâh'ındır." (er-Rûm 30/27)

Zira daha evlâ ve daha iyi kıyâs en yüce misalle yapılır. Eşit veya nakıs misale gelince, hiçbir şekilde Allâh hakkında söz konusu olmaz.

İmâm Ahmed'in bu zikrettiği sözler ve bu âyet ile istidlâl etmesi bizim önceden zikrettiğimiz Allâh'ın Sıfatları bâbındaki kıyâslar İmâm Ahmed'in bu kıyâstan zikrettiği gibi evlâ kıyâslar olduğunu ortaya koyar. Zira eğer bu kemâl kul için sâbit ise, en yüce misal O'nun olan Allâh bunu daha fazla hak eder." (İbnu Teymiyye, Beyânu Telbîs'il Cehmiyye, Mucamme'ul Melik Fehd, 5/108-109)

9. Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh yine "Beyânu Telbîs'il Cehmiyye"de şöyle dedi:

"Bu da evlâ kıyâs türünden bir aklî kıyâstır. Bununla, (hakkında bilgi edinilen şeylerle) bir karışma olmaksızın ilmin mümkün olduğunu ifade etmiştir. İmâm Ahmed, bir kul inşa ettiği ev gibi bir yapı meydana getirse, o kulun söz konusu yapının miktarını, evlerin adedini içerisinde olmaksızın kendisi inşâ ettiği için bildiğini zikretti. Allâh her şeyin yaratıcısıdır. Onların içerisinde bulunmaksızın; mahlûkâtını, miktarlarını ve sıfatlarını bilmesi Allâh hakkında daha doğru değil midir? Bu da aklî delillerin en açığıdır.

Bu iki kıyâstan birisi: mahlûkâtı, hepsi O'nun avucundayken ihâta etmesi ki bu, onları Basar'ı (görme sıfatı) ile ihâta etmiş olmasıdır.

İkincisi: Onları bilmesidir. Zira o, onların Yaratıcısıdır. Nitekim Allâh Subhânehu şöyle buyurmaktadır:

﴿أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾ [الملك: ١٤]

"Yaratan bilmez mi? O, Latîf'tir (en gizli şeyleri bilir), Habîr'dir (haberdardır)." (el-Mülk 67/14)

Bu sıfatları inkâr eden Cehmîlerin Allâh'ın Uluvv'unu (yücelerde oluşunu) ve Allâh'ın âlemin üzerinde olmasını nefyetmek ile Allâh'ın ilmi hususundaki şüpheleri bir araya getirmeleri sık rastlanan bir durumdur. Çoğu Cehmî, özellikle de onlardan felsefeye dalmış olanlar, Allâh'ın İlmi hakkında kuşku duyarlar. Bazen şöyle derler: "Allâh'ın İlmi yoktur." Bazen şöyle derler: "Allâh, sadece Kendi Nefsi'ni bilir." Bazen de şöyle derler: "Allâh, Kendisi dışındaki şeyleri ancak küllî olarak bilir (cüz'iyyâtı, ayrıntıları bilmez)." Cehmîler Allâh'ın İlmi meselesinde, Allâh'ın Uluvv da oluşu ve Fevkiyet'i hakkında düştükleri çelişkilerin benzeri çelişkiler içerisindedirler.

Allâh'ın Kitâbı'nda zikrettiği ve ümmetin selefi ile âlimlerinin üzerinde olduğu bu iki meseleyi birleştirmek, bu iki meselede dalâlete düçar olmuş bu kimselere reddiyedir. Nitekim Allâhu Teâlâ

şöyle buyurmaktadır:

﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ.﴾ [الحديد: ٤]

"O, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'a istivâ edendir. Yere gireni, ondan çıkanı, gökten ineni, oraya yükseleni bilir. Nerede olsanız, O sizinle beraberdir. Allâh, bütün yaptıklarınızı hakkıyla görendir." (el-Hadîd 57/4)

Bu kimseler de Allâh'ın Arş'ın üzerinde olması ve Allâh'ın biz nerede olursak olalım bizimle beraber olmasını inkâr ediyor veya kuşkuları vardır." (İbnu Teymiyye, Beyânu Telbîs'il Cehmiyye, Mucamme'ul Melik Fehd, 5/110-111)

قَالَ أَحْمَدُ رَحِمَهُ اللّٰهُ:

بَابُ
بَيَانِ مَا تَأَوَّلَتِ الْجَهْمِيَّةُ مِنْ قَوْلِ اللّٰهِ تَعَالَى:
﴿مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَى ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ.﴾ [المجادلة: ٧] اَلْآيَةَ.

قَالُوا: إِنَّ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ مَعَنَا وَفِينَا!.

فَقُلْنَا: لِمَ قَطَعْتُمُ الْخَبَرَ مِنْ أَوَّلِهِ، إِنَّ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ:

Ahmed Rahimehullâh dedi ki:

{On Dördüncü Mesele:}

Cehmiyye'nin Allâhu Teâlâ'nın Şu Âyetteki Kavlindeki Te'villerinin Beyanı Hakkında Bâb

"Üç kişinin gizli konuştuğu yerde dördüncüsü mutlaka

O’dur. Beş kişinin gizli konuştuğu yerde altıncısı mutlaka O’dur.” (el-Mücâdele 58/7)

Cehmîler dedi ki: “Hiç kuşkusuz Allâh Azze ve Celle bizimle beraberdir ve bizim içimizdedir!”

Bunun üzerine onlara dedik ki: “Sizler neden haberi (âyeti) baş kısmından kopuk olarak naklettiniz? Hiç kuşkusuz Allâh Azze ve Celle şöyle buyurmaktadır:

﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ.﴾ [المجادلة: ٧]،

ثُمَّ قَالَ: **﴿مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَى ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ.﴾** [المجادلة: ٧]، يَعْنِي: أَنَّ اللَّهَ بِعِلْمِهِ رَابِعُهُمْ، **﴿وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ.﴾** [المجادلة: ٧] يَعْنِي: اللَّهَ بِعِلْمِهِ **﴿سَادِسُهُمْ وَلَا أَدْنَى مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ.﴾** [المجادلة: ٧] يَعْنِي: بِعِلْمِهِ فِيهِمْ **﴿أَيْنَ مَا كَانُوا ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ.﴾** [المجادلة: ٧]،

“Göklerde ve yerde olanları Allâh’ın bildiğini görmüyor musun?” (el-Mücâdele 58/7)

Daha sonra şöyle buyurmaktadır:

“Üç kişinin gizli konuştuğu yerde dördüncüsü mutlaka O’dur.” (el-Mücâdele 58/7) Allâh şunu kastetmektedir: “Allâh, ilmiyle onların dördüncüsüdür.” **“Beş kişinin gizli konuştuğu yerde O”** (el-Mücâdele 58/7) Şunu kastetmektedir: “Allâh, ilmiyle **“mutlaka altıncısıdır. Bunlardan az veya çok olsunlar mutlaka O, onlarla beraberdir.”** (el-Mücâdele 58/7) Allâh şunu kastetmektedir: “Allâh, ilmi ile onların arasındadır.” **“Nerede bulunurlarsa bulunsunlar. Sonra Kıyâmet Günü onlara yaptıklarını haber verecektir. Doğrusu Allâh, her şeyi bilendir.”** (el-Mücâdele 58/7)

[1]

يَفْتَحُ الْخَبَرَ بِعِلْمِهِ، وَيَخْتِمُ الْخَبَرَ بِعِلْمِهِ.

وَيُقَالُ لِلْجَهْمِيِّ: إِذَا قَالَ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا بِعَظَمَةِ نَفْسِهِ.

فَقُلْ لَهُ: هَلْ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ فِيمَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ خَلْقِهِ؟

فَإِنْ قَالَ: نَعَمْ. فَقَدْ زَعَمَ أَنَّ اللَّهَ بَائِنٌ مِنْ خَلْقِهِ، وَأَنَّ خَلْقَهُ دُونَهُ.

وَإِنْ قَالَ: لَا. كَفَرَ.

[2] Allâh haberi (âyeti) ilmiyle açmakta ve yine haberi (âyeti) ilmi ile kapatmaktadır.”

Cehmî’ye “Hiç kuşkusuz Allâh, Azâmeti ile bizzat bizimle birliktedir” dediğinde ayrıca şöyle denilir:

Cehmî’ye de ki: “Allâh, Kendisi ile yarattıkları arasında olup bitenler hususunda size mağfiret

eder mi?”

Şayet şöyle derse: “Evet”, böylece Allâh’ın yarattıklarının dışında olduğunu ve yarattıkların O’nun dışında olduğunu kabul etmiş olur. [3]

[4] Eğer “Hayır” derse de küfre girmiş olur.

1. Beyhekî ve başkalarının isnâdıyla naklettiğine göre Selef müfessirlerinden Dahhâk, bu âyet-i kerîme hakkında şöyle demiştir:

“O, Allâh Azze ve Celle’dir. Arşının üzerindedir, ilmi ise onlarla beraberdir.” (Beyhekî, el-Esmâ ve’s Sıfât, 2/341, no: 909. Ayrıca İbnu Batta, el-İbânet’ul Kubrâ, 7/152-153, no: 109 ve Âcurrî, eş-Şerî’a, sf. 1078 no: 655’te Ahmed bin Hanbel kanalıyla yine Dahhâk’tan nakletmişlerdir.)

2. Şeyh’ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh, “Der’u Te’âruz’il Akli ve’n Nakl”de şöyle dedi:

“İmâm Ahmed gibi imâmlar da bu yolu izlemiştir (darbı mesel getirmiştir). İmâm Ahmed Cehmiyye’ye reddiye yaptığı eserinde Kur’ân’ın Allâhu Teâlâ’nın Uluvv’da oluşuna, Arş’ına istivâ etmesine ve bununla beraber her şeyi bildiğine, beyan ettiğinde de böyledir.

Nitekim Allâhu Teâlâ’nın şu kavli bu hususa delâlet etmektedir:

﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ [الحديد: ٤]

“O, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş’a istivâ edendir. Yere gireni, ondan çıkanı, gökten ineni, oraya yükseleni bilir. Nerede olsanız, O sizinle beraberdir. Allâh, bütün yaptıklarınızı hakkıyla görendir.” (el-Hadîd 57/4)

Burada “ma’iyyeti/beraberliği” zikretmenin onların durumunu bilmesi anlamına geldiğini, nitekim âyeti de ilmiyle açıp ilmiyle kapattığını beyan etti. Zira Allâh Subhânehu Arş’ın üzerinde oluşu ile birlikte mahlûkâtın ne yaptığını bildiğini beyan etmektedir.

Nitekim Ebû Dâvûd ve başkalarının Abbâs bin Abdulmuttalib Radiyallâhu Anh’dan rivayet ettiği hadiste Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem şöyle buyurdu:

«وَاللهُ فَوْقَ عَرْشِهِ، وَهُوَ يَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ.»

“Allâh Arş’ın üzerindedir ve sizin ne yaptığınızı bilir.” (yakın lafızlarla Ebû Dâvûd, Hadîs no: 4723)

İmâm Ahmed bunun mümkün olacağını aklî itibara (kıyasa) dayanarak beyan etti. Ve iki misal verdi -ki en yüce misal Allâh’ındır.

İmâm Ahmed şöyle dedi:

“Bir adamın elinde billurdan bir bardak olsa ve içerisinde saf su bulunsa, adam bardağın dışında, ondan ayrı olduğu halde bardağın içindekileri ihâta etmiştir. Allâh -ki en yüce misal Allâh’ındır- tüm mahlûkâtını görmesiyle ihâta etmiştir ve aynı zamanda Arş’ının üzerine istivâ etmiştir. Aynı şekilde, bir konut inşâ eden bir adam olsa, oradan çıkmış olsa bile içinde ne olduğunu bilir. Âlemi yaratan Allâh ise onların üzerinde Uluvv’da olmasıyla birlikte onları bilir.

Nitekim Allâhu Teâlâ, şöyle buyurmaktadır:

﴿أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾ [الملك: ١٤]

“Yaratan bilmez mi? O, Latîf’tir (en gizli şeyleri bilir), Habîr’dir (haberdardır).” (el-Mulk 67/14)”

İbnu Teymiyye Rahimehullâh’tan yapılan alıntı burada sona erdi. (İbnu Teymiyye, Der’u Te’âruz’il Akli ve’n Nakl, 1/237-238)

3. Yani ortada günahlarından dolayı bağışlanma dileyen ve Kendisi'nden bu hususta bağışlanma talep edilen iki ayrı varlık söz konusuysa bu, söz konusu iki varlığın birbirinden ayrı olduğuna delâlet eder.

4. Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh şöyle dedi:

"Bu da Allâh ve mahlûkâtı "beyninde (arasında)" bir şeyin olduğunu isbât edenin o şeyi mubayin (ayrı) kılmasından dolayıdır. Zira "Mubâyene" ve "Beyne" aynı köktendir. Bir şey iki şey arasında olunca, üçü de birbirinden mübayin/ayrı olur. Burada ortada bulunan yani bununla bunun arasında bulunan şey, bunun mübâyini/ayıranı manasına gelir. Ayrı olanları ayıran (Allâh) ise mübâyin (ayrı) olmaya daha layıktır.

Allâh Kitâbı'nda kimi mahlûkâtını Kendisi'nden perdeleyeceğini zikretti. Allâhu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِن وَرَاء حِجَابٍ.﴾ [الشورى: ٥١]

"Allâh, bir insanla ancak vahiy yoluyla yahut perde arkasından konuşur." (eş-Şûrâ 42/51)

Allâhu Teâlâ yine şöyle buyurmaktadır:

﴿كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ.﴾ [المطففين: ١٥]

"Asla; gerçekten onlar, o gün Rabbleri'nden perdelenecekler." (el-Mutaffifîn 83/15)

Allâh'ın mahlûkâtının bir kısmının perdelenmeyle mahsûs kılınması, mahlûkâtın tümünün perdelemesine mani olur. Bir kısmı perdelenmiş olup bir kısmı da perdelenmemiş olursa, bu kapsama hepsinin dâhil olması imkânsızdır. Zira bir kısma nispet edilmeleri o an hepsini tek bir kategori kılar. Bundan dolayı Allâh ile mahlûkâttan bazısının arasında bir perdenin olması vâcibdir. Bu da geçtiği üzere "Mubâyene"yi (ayrılığı) gerektirir. Bunun benzeri Allâh'ın şu kavlidir:

﴿ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ.﴾ [الأنعام: ٦٢]

"Sonra gerçek mevlâları olan "İlallâh/Allâh'a" döndürülürler." (el-En'âm 6/62)

Yine şu kavli:

﴿وَلَوْ تَرَى إِذْ وُقِفُواْ عَلَى رَبِّهِمْ.﴾ [الأنعام: ٣٠]

"Alâ Rabbihim/Rabb'lerinin huzurunda" durduruldukları vakit (hâllerini) bir görsen!" (el-En'âm 6/30)

Ve şu kavli:

﴿وَعُرِضُوا عَلَى رَبِّكَ صَفًّا لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ.﴾ [الكهف: ٤٨]

"Hepsi saf saf "Alâ Rabbike/Rabb'inin huzuruna" çıkarılırlar. Onlara, "Andolsun sizi ilk önce yarattığımız gibi Bize geldiniz" denilir." (el-Kehf 18/48)

﴿وَلَوْ تَرَى إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُو رُءُوسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ.﴾ [السجدة: ١٢]

"Suçluların, "İnde Rabbihim/Rabb'lerinin huzurunda" boyunlarını büktüklerini bir görsen!" (Secde 32/12)

Mahlûkâttan bazılarının O'na (ileyhi) döndürülmesi, bazılarının O'nun huzurunda (aleyhi) durdurulması ve arzedilmesi, bazılarının da O'nun yanında (indehu) başlarını eğmesi hasebiyle "İleyhi/ona", "İndehu/indinde" ve "Aleyhi/üzerinde" lafızları, mahlûkâtın hepsinin bu şekilde olmadığını, bundan önce de hepsinin böyle olmadığını, onların Allâh'tan "mubâyin/ ayrı" olduklarını, O'ndan "munfasıl" olduklarını (O'nunla bitişik olmadıklarını) gerektirir. Ve yine Allâh'ın "İndinde" bir şeyin olması, O'nun "İleyh"ine bir şeyin geri çevrilmesi ve O'nun huzuruna çıkarılması bakımından

eğer Allâh'ın "zatı", mahlûkâtın "zatları" ile ihtilât etseydi (bir arada bulunsaydı) bunlar imkânsız olurdu. Bu, Allâh'ın mübâyin/ayrı oluşunu; bir yön ve sınırla ayrışmasını ve has kılınmasını gerektirdiği gibi, Allâh'ın zatının kendi zatlarıyla karışmış olduğunu, Kendisi'ne nispet edilmeleri bakımından aralarından bir fark olmayan mevcûdâtı yarattığını, bilakis göğün üstünde olanların onun altında olanlar gibi olduğunu söyleyenlerin kavlinin bâtıl oluşunu da gerektirir. Bunların kavline göre Allâh'la buluşmak, O'na urûc etmek/yükselmek, O'na geri dönmek, huzurunda durmak, huzuruna çıkmak ve benzeri Kur'ân'ın delâlet ettiği ile İslâm Dîni'nde zorunlu olarak bilinen buna benzer şeyleri imkânsız olmaktadır. Bu yüzden Allâh'ın bu âyetlerde Kendisi'ne ait kıldığı (ru'yet vb.) özellikleri mahlûkâttan sadece bir kısmına tahsîs ettiler ya da mükâfâtlandırması veya cezalandırması veyahut da bundan başka şeylerle açıkladılar. Yahut bunu (Allâh'ın görülmesini) O'nun hakkında ilmin meydana gelmesi olarak değerlendirdiler ve daha bunun gibi Karâmita'nın tevillerinin cinsinden nice teviller..." (İbnu Teymiyye, Beyânu Telbîs'il Cehmiyye, Mucamme'ul Melik Fehd, 5/112-113)

بَابٌ

وَإِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَعْلَمَ أَنَّ الْجَهْمِيَّ كَاذِبٌ عَلَى اللّٰهِ حِينَ زَعَمَ أَنَّ اللّٰهَ فِي كُلِّ مَكَانٍ، وَلَا يَكُونُ فِي مَكَانٍ دُونَ مَكَانٍ.

فَقُلْ لَهُ: أَلَيْسَ اللّٰهُ كَانَ وَلَا شَيْءَ؟

فَسَيَقُولُ: نَعَمْ.

فَقُلْ لَهُ: حِينَ خَلَقَ اللّٰهُ الشَّيْءَ خَلَقَهُ فِي نَفْسِهِ، أَوْ خَارِجًا مِنْ نَفْسِهِ؟

فَإِنَّهُ يَصِيرُ إِلَى ثَلَاثَةِ أَقَاوِيلَ لَا بُدَّ لَهُ مِنْ وَاحِدٍ مِنْهَا:

{On Beşinci Mesele: Cehmiyye'nin Allâh'ın Her Yerde Olduğu İddiasının Reddi}

Bâb

Eğer bir Cehmî'nin "Allâh her yerdedir, bir yerde olurken başka bir yerde olmaması söz konusu değildir" diye iddia ettiğinde aslında yalan söylediğini anlamak istersen, ona şöyle de:

"Hiçbir "şey" yok iken Allâh var değil miydi?"

Cehmî şöyle diyecektir: "Evet!"

O zaman ona şöyle de: "Allâh "şeyi" yaratırken onu Kendi Nefsinin içinde mi yarattı, yoksa Kendi Nefsinin dışında mı?"

Böylece Cehmî üç görüşe varacaktır ki kaçınılmaz olarak bunlardan birini sahiplenecektir:

إِنْ زَعَمَ أَنَّ "اللّٰهَ خَلَقَ الْخَلْقَ فِي نَفْسِهِ" فَقَدْ كَفَرَ، حِينَ زَعَمَ أَنَّهُ خَلَقَ الْجِنَّ وَالشَّيَاطِينَ وَإِبْلِيسَ فِي نَفْسِهِ.

وَإِنْ قَالَ: "خَلَقَهُمْ خَارِجًا مِنْ نَفْسِهِ ثُمَّ دَخَلَ فِيهِمْ" كَانَ هٰذَا أَيْضًا كُفْرٌ، حِينَ زَعَمَ أَنَّهُ دَخَلَ فِي مَكَانٍ وَحُشٍّ قَذِرٍ رَدِيءٍ.

وَإِنْ قَالَ: "خَلَقَهُمْ خَارِجًا مِنْ نَفْسِهِ ثُمَّ لَمْ يَدْخُلْ فِيهِمْ". رَجَعَ عَنْ قَوْلِهِ كُلِّهِ أَجْمَعْ، وَهُوَ قَوْلُ أَهْلِ السُّنَّةِ.

Eğer "Allâh mahlûkâtı Kendi Nefsinin içinde yarattı" diye iddia ederse, cinlerin, şeytanların ve iblîsin Allâh'ın Nefsinin içinde olduğunu iddia ettiği için bu durumda küfre girer. [1]

Eğer şöyle derse: "Onları Kendi Nefsinin dışında yarattı, sonra Kendi'si onların içine girdi", Allâh'ın iğrenç, pis ve kötü mekânlara girdiğini iddia ettikleri için yine bu küfürdür.

Eğer şöyle derse: "Onları Kendi Nefsinin dışında yarattı, sonra Kendi'si onların içine girmedi", bütün görüşlerinden tümüyle dönmüştür ki bu Ehli Sünnet'in görüşüdür. [2]

1. İbnu Batta Rahimehullâh şöyle dedi:

"Cehmî'ye şöyle denilir: "Allâh vardı da mahlûkât yok muydu?"

Cehmî der ki: "Evet."

Ona şöyle denilir: "Mahlûkâtı yarattığında nerede yarattı? Sen O'nun olmadığı hiçbir mekânın olmadığını iddia ediyorsun? Onları Nefsi'nin içinde mi yoksa dışında mı yarattı?"

Bununla senin için Cehmî'nin küfrü ve cevap vermek için hiçbir çıkar yolu olmadığı ortaya çıkar.

Zira eğer şöyle derse: "Mahlûkâtı Kendi Nefsi'nde yarattı" küfre girer ve Allâh'ın cinleri, insanları, iblisleri, şeytanları, maymunları, domuzları, pislikleri ve kötü kokuları Kendi Nefsi'nde yarattığını iddia eder. Allâh bundan gerçekten ulû ve yücedir!

Eğer Cehmî Allâh'ın bunları Kendi Nefsi'nin dışında yarattığını iddia ederse, bu durumda burada Allâh'ın bulunmadığı kimi yerlerin olduğunu itiraf etmiş olur.

"Allâh her yerdedir" sözü hakkında Cehmî'ye şöyle denilir: "Bize haber verin, güneş doğduğu zaman Allâh'ın üzerinden mi doğar? Allâh'a rüzgâr, buz ve soğukluk değer mi? Bir adam, bina inşa etmek veya bir kuyu kazmak ister ya da yere pislik atmak isterse, bunu Rabbi'nin üzerine mi atıyor ya da Rabbi'nin üzerine mi inşa eder? Rabbimiz yücedir ve gerçekten mülhidlerin vasıflandırdıkları şeylerden ve zeyğ (eğrilik) ehlinin O'na nispet ettikleri şeylerden münezzehtir."

Lakin biz deriz ki: "Muhakkak ki Rabbimiz Teâlâ mekânların en yükseğinde ve İlliyyûn'un en yükseğindedir. Göklerinin üzerinde Arş'ına istivâ etmiş ve İlmi de tüm mahlûkâtını kuşatmıştır. Yakın olanı bildiği gibi uzakta olanı da bilir. Dıştakini bildiği gibi içtekini de bilir. Allâhu Teâlâ, Kendi Nefsi'ni vasfettiği gibidir. Nitekim şöyle buyurmuştur:

﴿وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾ [الأنعام: ٥٩]

"Gaybın anahtarları yalnızca O'nun katındadır. Onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı da bilir. Hiçbir yaprak düşmez ki onu bilmesin. Yerin karanlıklarında da hiçbir tane, hiçbir yaş, hiçbir kuru şey yoktur ki apaçık bir kitapta (Allâh'ın bilgisi dâhilinde, Levh-i Mahfûz'da) olmasın." (el-En'âm 6/59)

Allâh'ın İlmi, yüksek göklerdeki, yedi kat yerlerdeki, aralarındaki ve nemli toprağın altındaki her şeyi kuşatmıştır. Gizliyi ve kapalıyı bilir. Gözlerin hainliklerini ve göğüslerin sakladıklarını bilir. Düşünceleri ve arzuları bilir. Nefislere vesvese edilen her şeyi bilir. Duyar ve görür. En yüksek görmeye sâhiptir. Göklerde ve yerlerde zerre ağırlığınca hiç bir şey O'ndan uzak (saklı) kalmaz ki O zaten onu ilmiyle kuşatmıştır. O, Arş'ının üzerindedir. Her tür noksanlıktan münezzehtir, Yüceler yücesidir. Kulların amelleri O'na yükselir. Ona şâhitlik eden, yazan ve Allâh'a gece gündüz onları yükselten meleklerden bile kullar hakkında daha bilgilidir. İnatçıların O'na nispet ettiği ve mülhidlerin O'na teşbîh ettiğinden Rabbi'miz yüce ve gerçekten müezzehtir." (İbnu Batta, el-İbânet'ul Kubrâ, 6/140-142)

Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh yine "Beyânu Telbîs'il Cehmiyye"de şöyle dedi:

"İmâm Ahmed'in zikrettiği bu hüccet, Allâh'ın ya mahlûkâttan ayrı ya da onlarla içiçe olması gerektiği üzere kurulmuştur. Geçtiği üzere bu da aynı şekilde aklî ve zarûrî olan fıtrat ile malumdur. Cehmîler, çoğunlukla buna teslîm olmaya mecbur kalmışlardır. Çünkü bu iki kısımdan dışarı çıkmaları fıtratlarından dolayı kalplerinin inkâr ettiği ve insanların da onları reddedeceği bir şeydir." (İbnu Teymiyye, Beyânu Telbîs'il Cehmiyye, Mucamme'ul Melik Fehd, 5/115)

2. Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh şöyle dedi:

"İmâm Ahmed'in zikrettiği gibi bu taksimat, Cehmî'nin bu üç görüşten bir görüşü sahiplenmesi kaçınılmaz olmasından dolayı sınırlayıcıdır.

Eğer mahlûkâtları Allâh'a "hulûl" etmişse, Cehmîler Allâh'tan uzak olan lanetlenmiş ve kovulmuş iblîsi, şeytanları ve necâsetleri Allâh'ın içinde telakkî etmiş olurlar ki bu da küfürdür.

Eğer Allâh'ı mahlûkâtın içerisinde "hulûl" etmiş olarak telakkî ederlerse, Allâh'ın yakınlaşmaktan, bitişmekten ve yanaşmaktan tenzîh edildiği her mekâna "hulûl" etmiş olarak kabul ederler ki bu da yine geçtiği üzere küfürdür.

İmâm Ahmed de Allâh'a "hulûl edilmesi" ile canlı pisliklere ve câmid olan ölü pisliklere "hulûl" etmesinin arasını ayırmıştır. Birinci kısımda yaşayan pislikleri zikretti ki bunlar şeytanlardır. İkinci kısımda câmid olan pisliği zikretti ki o iğrenç necâsettir. Çünkü bu kısımda mahlûkâtın Allâh için bir "mekân" ve "mahall (hulûl edilen yer)" olduğu varsayılmış oluyor. Allâh'ın "mekân"ı ve "mahalli"nin (olduğu iddia edilse bile bunun) canlı varlıklardan oluşmaması Allâh'ın şânındandır. Cehmîler böylece Allâh için cisimlerden necis, habis ve pis mekânları lüzumlu kılıyorlar. Birinci kısımda (varsayımda) İmâm Ahmed O'nun "hulûl edilen mahall" ve "mekân" olduğunu zikretti. Böylece İmâm Ahmed "hulûl" mekânı içerisinde mekân kılmış şeyin ne olduğunu zikretti. Canlı varlıkların farklı mekânlarda bulunması âdettendir. Canlı varlıklar ise bu "mekân"ın içinde dolaşır ve bu "mekâna" doğru hareket ederler. Bu "mekân" canlı varlıklara doğru hareket edip ona doğru gelmez. Bu iki kısım nefyedilince, üçüncü kısım kaldı. Bu kısım da Allâh Subhânehu ve Teâlâ'nın mahlûkâtı Kendi Nefsi'nin dışında yaratıp sonra da içine girmediğidir. Bu da Ehl'üs Sünnet ve'l Cemâ'at'in ve selîm bir fıtrata sâhip mahlûkâtın umûmunun üzerinde bulunduğu haktır." (İbnu Teymiyye, Beyânu Telbîs'il Cehmiyye, Mucamme'ul Melik Fehd, 5/117-118)

Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh yine şöyle dedi:

"İmâm Ahmed, sarîh akıl ve bedihi fıtrat ile bilinen şeyi beyan etti. Bu ise Allâh'ın mahlûkâtı ya Kendi Nefsi'nin içerisinde ya da dışında yaratmasından kaçış olmamasıdır. Yine bu, Allâh mahlûkâtı Kendi Nefsi'nin dışında yarattığında yarattıktan sonra ya içerisine hulûl etmiş olmasından ya da hâlâ onlardan mubâyenet/ayrılık hâlinde olmasından da kaçış olmamasıdır. Böylece de üç kısmı zikretti." (İbnu Teymiyye, Mecmû'ul Fetâvâ, 5/313)

Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh yine şöyle dedi:

"İmâm Ahmed, aklın sarîhliği ve bedihi ile bilinen şu hususu beyan etti: Allâh, mahlûkâtı yarattığı zaman onları Kendisi'nden ayrı ya da Kendisi'yle içiçe yaratmış olması kaçınılmazdır.

"Muhâyese (içiçe olma durumu)" var ise, o zaman ya Allâh âlemin içerisinde olacak, ya da âlem Allâh'ın içinde olacak. Çünkü Allâh Subhânehu Kendi Nefsi'yle kâ'imdir. Kendi Nefsi'yle kâ'im olan eğer kendisinden başkasıyla içiçe ise, birinin diğerine hulûl etmiş olması kaçınılmazdır. Bu, sıfatlar gibi kendi nefsiyle kâ'im olmayan şeylerin hilâfınadır. Çünkü sıfatlar bazen kendisinden başkasıyla kaim olabilirler.

İmâm Ahmed, bu kısmı fâsit oluşunun açık olmasından ve kimsenin bunu söylemeyeceğinden

dolayı zikretmeye ihtiyaç duymamış. Zira herkese malumdur ki Allâhu Teâlâ Kendi Nefsi'yle kâ'imdir. Kendisi'yle kâim olduğu bir mahalle (yerleşmeye) ihtiyaç duyan "Araz"lar cinsinden olması câiz olmaz.

Şöyle diyenlerin kavilleri de bu cinstendir: "Allâh, (âlemin) ne dışındadır ne de içindedir." Sarîh akıl ile bunun bâtıl oluşu bilinince, İmâm Ahmed bunu taksimata sokmadı. Çünkü sarîh bir akıl da karar kılmıştır ki "mevcut/var olan" bir şey, ya başkalarından ayrıdır ya da onun içerisindedir.

Bu iki kısmı nefy etmek, Allâh'ı "ma'dûm/var olmayan" bir şey gibi ne içeride ne dışarıda sayanların görüşünü ve Allâh'ın âleme hulûl ettiğini söyleyip "Arazlar" gibi "kendisine hulûl edilen mahall"lere muhtaç olduğunu ileri sürenlerin görüşünü ibtâl eder.

Zira bir "mahall"e muhtaç olan kendi nefsiyle kâ'im olmaz! Yine bu zat, Kendi dışındakilerden de müstağni olmaz! Böyle olunca, bu zatın kendi başına "Vâcib'ul Vucûd/Varlığı Zorunlu" olması imkânsızdır! Bu yüzden, her ne kadar kimileri bunu gerektiren sözler sarf etseler de hiçbir akıl sahibi bunu söylememiştir. Her görüşü söyleyenin mezhebinin gerektirdiği onu bağlamaz.

İmâm Ahmed, "Allâh her yerdedir" sözünü yine bu cinsten başka bir taksimata dayanarak reddetmiştir. "Allâh ne âlemin içinde ne de dışındadır" diyenlerin ise "Allâh her yerdedir" diyenleri nefyetmeleri mümkün olmaz. Zira eğer o, ne âlemin içinde ne de dışında olan bir şeyin varlığını câiz görürse ve ona işâret etmek kabul görülür bir şey değilse, bu olumsuzluk ile şu kavli söyleyeni nefyetmesi mümkün değildir: "Cisim"lerle beraber bir "cisim" ya da "cisim" veya "araz"larla beraber bir "araz" olmaksızın Allâh her mekândadır."

Çünkü eğer bunu nefyetmek için delil getirip şöyle derse: "Eğer her mekânda ise, o zaman hulûl edecek bir şeye ihtiyâcı olurdu" veya bir benzerini getirirse, karşıtı ona der ki: "O, her mekândadır, bununla beraber de hulûl edecek bir şeye ihtiyâcı yoktur. Zira hulûl edecek bir şeye ihtiyâcı olan ya "Araz"dır ya da "Cisim"dir. Bu zat ne "Cisim"dir ne de "Araz"dır. Dahası O, eşyaya (varlıklara) temas halinde de değildir onlardan ayrı da değildir. Çünkü temas halinde/bitişik olmak ve ayrı olmak "cisim"in sıfatlarındandır. Bu zat ise bir "cisim" değildir.

Nitekim bu tarz kişiler bazen şöyle der: "Hiç kuşkusuz Allâh, her mekândadır, ne "hulûl eden"dir, ne bitişiktir, ne de ayrıdır." (Bu görüşü) reddeden birisi şöyle dediğinde: "Bu akledilmez!", "Allâh ne âlemin içinde ne de dışındadır" diyen karşıtı der ki: "Senin görüşün de akledilmez!" Bu iki görüş de akılda maruf olana muhâlefet eder. Bu yüzden birinin diğerini iptal etmesi aksinden daha evlâ değildir. Bu iki taifeyi ancak sarîh akıl ile zıtlaşan bir şey söylemeyen selîm Fıtrat Ehli'nin reddetmesi mümkündür.

Allâh, Kendi Nefsi'yle kâim olan (kendi başına varlığını sürdüren) bir şeyin, kendi nefsiyle kâim olan başka bir şeyin içinde olması gibi âlemin içindedir diyenlerin kavillerinin, şu kavli söyleyenlerin kavillerinden daha az fâsid olduğu malumdur: "Allâh, Kendisi'nden başkasıyla kâim olan bir şeyin, kendi nefsiyle kâim olan (kendi başına varlığını sürdüren) bir şeyin içinde olması gibi âlemin içindedir!" Çünkü bunu (Allâh'ın Kendisi'nden başkalarıyla varlığını sürdürdüğünü) akıl sâhibi söylemez. Birincisinin bâtıl oluşu ortaya çıkınca ikincisinin bâtıl oluşu ortaya çıkar.

İmâm Ahmed bu kavlin de bâtıl oluşunu ortaya çıkararak şöyle dedi: **"Allâh'ın Kur'ân'da Zikrettiği "O Sizinle Beraberdir"** (el-Hadîd 57/4) İbâresinin Beyanı" ilh..." (İbnu Teymiyye, Der'u Te'âruz'il Akli ve'n Nakli, 6/143-146)

بَابٌ

قَالَ أَحْمَدُ رَحِمَهُ اللّٰهُ: وَإِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَعْلَمَ أَنَّ الْجَهْمِيَّ لَا يُقِرُّ بِعِلْمِ اللّٰهِ فَقُلْ لَهُ: إِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى يَقُولُ:

﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ﴾ [البقرة: ٢٥٥].

وَقَالَ:

﴿لٰكِنِ اللّٰهُ يَشْهَدُ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ أَنْزَلَهُ بِعِلْمِهِ.﴾ [النساء: ١٦٦].

وَقَالَ:

﴿فَإِلَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنْزِلَ بِعِلْمِ اللّٰهِ.﴾ [هود: ١٤].

{On Altıncı Mesele: Cehmiyye'nin Allâh'ın İlmi Hakkındaki Görüşlerine Reddiye}

Bâb

Ahmed Rahimehullâh dedi ki:

Cehmî'nin Allâh'ın ilmini ikrâr etmediğini bilmek istersen ona şöyle de:

"Allâhu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"Onlar O'nun ilminden bir şey kavrayamazlar." (el-Bakara 2/255)

Allâh yine şöyle buyurmaktadır:

"Fakat Allâh, sana indirdiğini Kendi ilmiyle indirmiş olduğuna şâhitlik eder." (en-Nisâ 4/166)

Yine şöyle buyurmaktadır:

"Eğer size (bu konuda) cevap veremedilerse, bilin ki o (Kur'ân) ancak Allâh'ın ilmiyle indirilmiştir." (Hûd 11/14)

وَقَالَ:

﴿وَمَا تَخْرُجُ مِنْ ثَمَرَاتٍ مِنْ أَكْمَامِهَا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَى وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ.﴾ [فصلت: ٤٧].

وَيُقَالُ لَهُ: تُقِرُّ بِعِلْمِ اللّٰهِ هٰذَا الَّذِي أَوْقَفْتُكَ عَلَيْهِ بِالْأَعْلَامِ، وَالدِّلَالَاتِ أَمْ لَا؟ فَإِنْ قَالَ: "لَيْسَ لَهُ عِلْمٌ" فَقَدْ كَفَرَ.

وَإِنْ قَالَ: "لِلّٰهِ عِلْمٌ مُحْدَثٌ" كَفَرَ أَيْضًا حِينَ زَعَمَ أَنَّ اللّٰهَ قَدْ كَانَ فِي وَقْتٍ مِنَ الْأَوْقَاتِ لَا يَعْلَمُ، حَتَّى أَحْدَثَ لَهُ عِلْمًا فَعَلِمَ.

وَإِنْ قَالَ: "لِلّٰهِ تَعَالَى عِلْمٌ وَلَيْسَ بِمَخْلُوقٍ، وَلَا مُحْدَثٍ" رَجَعَ عَنْ قَوْلِهِ كُلِّهِ وَقَالَ بِقَوْلِ أَهْلِ السُّنَّةِ.

Ve şöyle buyurmaktadır:

"O'nun bilgisi dışında hiçbir meyve kabuğunu yarıp çıkamaz hiçbir dişi gebe kalamaz ve doğurmaz." (Fussilet 41/47)

Cehmî'ye şöyle denilir: "Seni bu bilgi ve delillerle vâkıf kıldığım Allâh'ın ilmini ikrâr ediyor musun yoksa etmiyor musun?"

Eğer Cehmî şöyle derse: "Allâh'ın ilmi yoktur", bu durumda küfre düşer.

Eğer Cehmî şöyle derse: "Allâh'ın ilmi muhdesdir", Allâh Kendine ilim kılıp da bilene kadar Allâh'ın bir zamanlar bilmediğini iddia ettiği için yine küfre düşer.

Eğer Cehmî şöyle derse: "Allâhu Teâlâ'nın ilmi vardır fakat mahlûk da değildir muhdes de değildir", bütün görüşlerinden dönmüştür ve Ehli Sünnet'in görüşünü görüş edinmiştir.

بَابُ
بَيَانِ مَا ذَكَرَ اللّٰهُ فِي الْقُرْآنِ ﴿وَهُوَ مَعَكُمْ﴾ [الحديد: ٤]

وَهٰذَا عَلَى وُجُوهٍ:

قَوْلُ اللّٰهِ تَعَالَى لِمُوسَى:

﴿إِنَّنِي مَعَكُمَا أَسْمَعُ وَأَرَى﴾ [طه: ٤٦]،

يَقُولُ: فِي الدَّفْعِ عَنْكُمَا.

وَقَالَ:

﴿ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللّٰهَ مَعَنَا﴾ [التوبة: ٤٠]،

{On Yedinci Mesele:}

Allâh'ın Kur'ân'da Zikrettiği "O Sizinle Beraberdir" (el-Hadîd 57/4) İbâresi Hakkında Bâb [1]

Bu birkaç vecih üzeredir:

Allâhu Teâlâ Mûsâ Aleyh'is Selâm'a (kardeşi Hârûn Aleyh'is Selâm ile birlikte ikisini kastederek) şöyle buyurmuştur:

"Doğrusu Ben sizinle birlikteyim; işitiyorum ve görüyorum." (Tâ-Hâ 20/46)

Allâh şöyle demektedir: "Sizden şerri gidermede (Ben sizinle birlikteyim)."

Yine şöyle buyurmaktadır:

"Onu iki kişiden biri olarak... Hani onlar mağarada bulunuyorlardı. O arkadaşına, "Üzülme, çünkü Allâh bizimle beraberdir" diyordu." (et-Tevbe 9/40)

يَقُولُ: فِي الدَّفْعِ عَنَّا.

وَقَالَ:

﴿كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ.﴾ [البقرة: ٢٤٩]،

يَقُولُ: فِي النَّصْرِ لَهُمْ عَلَى عَدُوِّهِمْ.

وَقَوْلُهُ:

﴿فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلْمِ وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ وَاللَّهُ مَعَكُمْ.﴾ [محمد :٣٥]

Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem şöyle demektedir: "Bizden şerri gidermede (Allâh bizimle beraberdir)."

Allâh yine şöyle buyurmaktadır:

"Allâh'ın izniyle büyük bir topluluğa galip gelen nice küçük topluluklar vardır. Allâh, sabredenlerle beraberdir." (el-Bakara 2/249)

Allâh şöyle demektedir: "Sabredenlere, düşmanlarına karşı zafer vermede (Allâh onlarla beraberdir)."

Yine Allâh'ın şu kavli:

"Sakın zaaf göstermeyin. Üstün olduğunuz hâlde barışa çağırmayın. Allâh sizinle beraberdir." (Muhammed 47/35)

يَقُولُ: فِي النَّصْرِ لَكُمْ عَلَى عَدُوِّكُمْ.

وَقَالَ:

﴿وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللَّهِ وَهُوَ مَعَهُمْ.﴾ [النساء: ١٠٨]،

يَقُولُ: بِعِلْمِهِ فِيهِمْ.

وَقَوْلُهُ:

﴿فَلَمَّا تَرَاءَى الْجَمْعَانِ قَالَ أَصْحَابُ مُوسَى إِنَّا لَمُدْرَكُونَ ۝ قَالَ كَلَّا إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ.﴾ [الشعراء: ٦١-٦٢]،

يَقُولُ: فِي الْعَوْنِ عَلَى فِرْعَوْنَ.

Allâh şöyle demektedir: “Sizlere düşmanlarınıza karşı zafer vermede beraberim.”

Allâh şöyle buyurmaktadır:

“Bunlar, insanlardan gizlenmeye çalışırlar da Allâh’tan gizlenmezler. Hâlbuki Allâh, onlarla beraberdir.” (en-Nisâ 4/108)

Allâh şöyle demektedir: “Allâh ilmiyle onların arasındadır.”

Yine Allâh’ın şu kavli:

“İki topluluk birbirini gördükleri zaman Mûsâ’nın ashâbı: “Hiç şüphesiz bizler idrak edildik (kuşatıldık/yakalandık)” dediler. Mûsâ: “Asla” Rabbim şüphesiz benimledir, bana yol gösterecektir” dedi.” (eş-Şu’arâ 26/61-62)

Mûsâ Aleyh’is Selâm şöyle demektedir: “Fir’avun’a karşı yardım etmede (Allâh benimledir).”
1. İbnu Abbâs Radiyallâhu Anhumâ, bu âyet hakkında şöyle demiştir:

“Nerede olursanız olun sizi bilmektedir.” (Abdullâh bin Ahmed, es-Sunne, no: 595; ayrıca Suyûtî, ed-Durr’ul Mensûr, 8/49’da bu rivayeti İbnu Ebî Hâtim’in naklettiğini söylemiştir.)

Lâlekâ’î’nin isnâdıyla rivayet ettiğine göre, Sufyân es-Sevrî’ye bu âyet hakkında sorulduğunda “İlmi (onlarla beraberdir)” demiştir. (Lâlekâ’î, Şerhu Usûli İ’tikâdi Ehl’is Sunne, no: 672; Âcurrî, eş-Şerî’a, sf. 1078, no: 654, Beyhekî, el-Esmâ ve’s Sifât, no: 908; ayrıca Buhârî, Halku Ef’âl’il İbâd, sf. 33’de zikretmiştir.)

فَلَمَّا ظَهَرَتِ الْحُجَّةُ عَلَى الْجَهْمِيِّ بِمَا ادَّعَى عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَنَّهُ مَعَ خَلْقِهِ قَالَ: هُوَ فِي كُلِّ شَيْءٍ غَيْرَ مُمَاسٍّ لِشَيْءٍ، وَلَا مُبَايِنٌ مِنْهُ.

فَقُلْنَا: إِذَا كَانَ غَيْرَ مُبَايِنٍ مِنْهُ، أَلَيْسَ هُوَ مُمَاسٍّ؟

قَالَ: لَا.

قُلْنَا: فَكَيْفَ يَكُونُ فِي كُلِّ شَيْءٍ غَيْرَ مُمَاسٍّ لِشَيْءٍ وَلَا مُبَايِنٍ؟

فَلَمْ يُحْسِنِ الْجَوَابَ.

فَقَالَ: بِلَا كَيْفٍ!

{On Sekizinci Mesele: Cehmiyye'nin "Allâh" İsmi'nin Yaratılmış Oluşu İddiasına Reddiye}

Allâh Azze ve Celle'nin mahlûkâtıyla beraber olması hususunda iddia ettiği şeye karşın hüccet ortaya çıktığında Cehmî şöyle dedi:

"Allâh hiçbir şeyle bitişik/temas hâlinde olmadan ve de ondan ayrı da olmadan her şeyin içindedir."

Bunun üzerine dedik ki: "Allâh mahlûkâtın dışında olmadığına göre ona bitişik değil midir?"

Cehmî şöyle dedi: "Hayır."

Ona dedik ki: "Peki, bir şeye bitişik de olmadan ondan ayrı da olmadan nasıl her şeyin içinde olur?"

Doğru dürüst cevap veremedi (geveledi). Ardından şöyle dedi: "Keyfiyetsiz olarak!"

فَخَدَعَ الجُهَّالَ بِهٰذِهِ الْكَلِمَةِ، وَمَوَّهَ عَلَيْهِمْ.

فَقُلْنَا لَهُ: أَلَيْسَ إِذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، أَلَيْسَ إِنَّمَا هُوَ الْجَنَّةُ وَالنَّارُ وَالْعَرْشُ وَالْهَوَاءُ؟

قَالَ: بَلَى.

فَقُلْنَا: فَأَيْنَ يَكُونُ رَبُّنَا تَبَارَكَ وَتَعَالَى؟

قَالَ: يَكُونُ فِي كُلِّ شَيْءٍ كَمَا كَانَ حِينَ كَانَ فِي الدُّنْيَا فِي كُلِّ شَيْءٍ!.

Böylece bu sözüyle câhilleri aldatıp gözlerini boyadı…

Ona dedik ki: "Kıyâmet Günü olduğunda sadece cennet, ateş (cehennem), arş ve hava olmayacak mı?"

Dedi ki: “Elbette!”

Böylece ona dedik ki: “O zaman Rabbimiz Tebâreke ve Teâlâ nerede olacak?”

Şöyle dedi: “Dünyada her şeyin içinde olduğu gibi orada da her şeyin içinde olacak…”

فَقُلْنَا: فَإِنَّ فِي مَذْهَبِكُمْ أَنَّ مَا كَانَ مِنَ اللّٰهِ عَلَى الْعَرْشِ فَهُوَ عَلَى الْعَرْشِ، وَمَا كَانَ مِنَ اللّٰهِ فِي الْجَنَّةِ فَهُوَ فِي الْجَنَّةِ، وَمَا كَانَ مِنَ اللّٰهِ فِي النَّارِ فَهُوَ فِي النَّارِ، وَمَا كَانَ مِنَ اللّٰهِ فِي الْهَوَاءِ فَهُوَ فِي الْهَوَاءِ.

فَعِنْدَ ذٰلِكَ تَبَيَّنَ لِلنَّاسِ كَذِبَهُمْ عَلَى اللّٰهِ جَلَّ ثَنَاؤُهُ.

قَالَ: وَزَعَمَتِ الْجَهْمِيَّةُ أَنَّ اللّٰهَ فِي الْقُرْآنِ إِنَّمَا هُوَ اسْمٌ مَخْلُوقٌ!

فَقُلْنَا: قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ هٰذَا الِاسْمَ مَا كَانَ اسْمُهُ؟

قَالُوا: لَمْ يَكُنْ لَهُ اسْمٌ!!

Ona dedik ki: “O hâlde mezhebinize göre (şöyledir:) Allâh’ın arşın üzerinde olan kısmı arşın üzerinde, Allâh’ın cennette olan kısmı cennetin içerisinde, Allâh’ın ateşte (cehennemde) olan kısmı ateşin içerisinde ve Allâh’ın gökyüzünde olan kısmı gökyüzünün içerisinde…”

Bunun üzerine Allâh Celle Senâuhu’ya karşı attıkları yalanlar insanlar için apaçık ortaya çıktı. [1]

Ahmed dedi ki: Cehmiyye Allâh’ın (Lafz-ı Celâli’nin) Kur’ân içerisinde bulunan mahlûk bir isim olduğunu iddia etti!

Böylece şöyle dedik: “Bu ismi yaratmadan önce Allâh’ın ismi neydi?”

[2] Cehmîler şöyle dediler: “O’nun bir adı yoktu!”

فَقُلْنَا: وَكَذٰلِكَ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ الْعِلْمَ أَكَانَ جَاهِلًا لَا يَعْلَمُ حَتَّى خَلَقَ لِنَفْسِهِ عِلْمًا، وَكَانَ وَلَا نُورَ حَتَّى خَلَقَ لِنَفْسِهِ نُورًا، وَكَانَ وَلَا قُدْرَةَ لَهُ حَتَّى خَلَقَ لِنَفْسِهِ قُدْرَةً؟!!

فَعَلِمَ الْخَبِيثُ أَنَّ اللّٰهَ تَعَالَى قَدْ فَضَحَهُ وَأَبْدَى عَوْرَتَهُ لِلنَّاسِ حِينَ زَعَمَ أَنَّ اللّٰهَ جَلَّ ثَنَاؤُهُ فِي الْقُرْآنِ إِنَّمَا هُوَ اسْمٌ مَخْلُوقٌ.

وَقُلْنَا لِلْجَهْمِيِّ: لَوْ أَنَّ رَجُلًا حَلَفَ بِاللّٰهِ الَّذِي لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ، كَاذِبًا كَانَ لَا يَحْنَثُ؟! لِأَنَّهُ حَلَفَ بِشَيْءٍ مَخْلُوقٍ، وَلَمْ يَحْلِفْ بِالْخَالِقِ.

فَفَضَحَهُ اللّٰهُ فِي هٰذِهِ.

[3] Dedik ki: “Aynı şekilde Allâh Kendi Nefsi için ilmi yaratana kadar câhil miydi? Allâh vardı fakat Kendi Nefsi için nûr yaratana kadar nûrsuz muydu? Allâh vardı fakat Kendi Nefsi için kudret yaratana kadar kudreti yok muydu?”

Böylece bu iğrenç adam, Allâh Celle Senâuhu’nun Kur’ân içerisinde bulunan mahlûk bir isim olduğunu iddia ettiği için, Allâh’ın onu rezil ettiğini ve onun sakladıklarını insanlar nezdinde ortaya serdiğini anlar.

Cehmî’ye şöyle dedik: “Bir adam “Kendisinden başka ibâdete lâyık, hak ilah olmayan Allâh adına” yalan yere yemin etse, o zaman bu adam yalan yere yemin etmiş olmaz mı? Zira bu adam (sizce) mahlûk bir şeye yemin etmiştir ve Yaratıcı’ya yemin etmemiştir!”

Böylece Allâh onu yine rezil etti…

وَقُلْنَا لَهُ: أَلَيْسَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَبُو بَكْرٍ، وَعُمَرُ، وَعُثْمَانُ، وَعَلِيٌّ وَالْخُلَفَاءُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ مِنْ بَعْدِهِمْ، وَالْحُكَّامُ وَالْقُضَاةُ إِنَّمَا كَانُوا يُحَلِّفُونَ النَّاسَ بِاللّٰهِ الَّذِي لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ، فَكَانُوا فِي مَذْهَبِكُمْ مُخْطِئِينَ، إِنَّمَا كَانَ يَنْبَغِي لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَلِمَنْ بَعْدَهُ فِي مَذْهَبِكُمْ أَنْ يُحَلِّفُوا النَّاسَ بِالَّذِي خَلَقَ اسْمَ اللّٰهِ، وَإِذَا أَرَادُوا أَنْ يَقُولُوا: "لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ".أَنْ يَقُولُوا: "لَا إِلٰهَ إِلَّا الَّذِي خَلَقَ اسْمَ اللّٰهِ"!! وَإِلَّا لَمْ يَصِحَّ تَوْحِيدُهُمْ.

فَفَضَحَهُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ بِمَا ادَّعَى عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ.

Ona şöyle dedik: “Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem, Ebû Bekr, Ömer, Osmân, Alî, onları takip eden halîfeler Radiyallâhu Anhum, yöneticiler ve kadılar insanları “Kendisinden başka ibâdete lâyık, hak ilah olmayan Allâh’a” yemin ettirmediler mi? O zaman mezhebinize göre bunlar hata etmiştir! Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’in ve sonra gelenlerin -mezhebinize göre- ancak insanları “Allâh ismini yaratan”a yemin ettirmeleri gerekirdi! Yine “La İlahe İllallâh (Allâh’tan başka ibâdete lâyık, hak ilah yoktur)” demek istediklerinde “La İlahe İllellezî Halaqa İsme Allâhi (Allâh ismini yaratandan başka ibâdete lâyık, hak ilah yoktur)” demeleri gerekirdi! Yoksa aksi takdirde onların tevhîdi geçerli olmazdı!..”

[4] Böylece Allâh hakkında yalan söylediği için Allâh Azze ve Celle onu yine rezil etti…

وَلٰكِنْ نَقُولُ: إِنَّ اللّٰهَ هُوَ اللّٰهُ، وَلَيْسَ اللّٰهُ بِاسْمٍ، إِنَّمَا الْأَسْمَاءُ كُلُّ شَيْءٍ سِوَى اللّٰهِ؛ لِأَنَّ اللّٰهَ يَقُولُ:

﴿وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى.﴾ [الأعراف: ١٨٠]،

وَلَا يَجُوزُ أَنْ يَكُونَ اسْمٌ لِاسْمٍ.

فَفِي هٰذَا بَيَانُ كُفْرِ الْجَهْمِيَّةِ.

وَقُلْنَا لَهُمْ: وَزَعَمْتُمْ أَنَّ اللّٰهَ لَمْ يَتَكَلَّمْ. فَبِأَيِّ شَيْءٍ خَلَقَ اللّٰهُ الْخَلْقَ:

أَمَوْجُودٌ عَنِ اللّٰهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى أَنَّهُ خَلَقَ الْخَلْقَ بِقَوْلِهِ وَبِكَلَامِهِ حِينَ قَالَ:

Aksine biz deriz ki: "Hiç kuşkusuz Allâh, Allâh'tır! Allâh (mücerred) bir "isim" değildir! Allâh'tan
[5] başka her şey bir isimdir! Zira Allâh şöyle buyurmaktadır:

"En güzel isimler Allâh'ındır." (el-A'râf 7/180)

Bir "ism"in isme sâhip olması ise câiz değildir...

[6] İşte bunda Cehmiyye'nin küfrünün beyanı vardır."

Yine onlara dedik ki: "Yine sizler, şöyle iddia ettiniz: "Allâh konuşmadı." Peki, Allâh, mahlûkâtı ne ile yarattı? Allâh Tebâreke ve Teâlâ şöyle buyurduğunda O'nun mahlûkâtı kavli ve kelâmıyla yaratması var olan bir şey midir?

﴿**إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ.**﴾ [النحل: ٤٠].

قَالُوا: إِنَّمَا مَعْنَى قَوْلِهِ:

﴿**إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ.**﴾ [النحل: ٤٠]، يَكُونُ.

قُلْنَا لَهُمْ: فَلِمَ أَخْفَيْتُمْ ﴿**أَنْ نَقُولَ لَهُ.**﴾؟!

قَالُوا: إِنَّمَا مَعْنَى كُلِّ شَيْءٍ فِي الْقُرْآنِ مَعَانِيهِ. وَقَالَ اللّٰهُ مِثْلَ قَوْلِ الْعَرَبِ: قَالَ الْحَائِطُ، وَقَالَتِ النَّخْلَةُ، فَسَقَطَتْ، وَالْحَائِطُ وَالنَّخْلَةُ لَا يَقُولَانِ شَيْئًا؟

فَقُلْنَا: فَعَلَى هٰذَا قِسْتُمْ؟

"Biz bir şeyin olmasını istediğimiz zaman ona sözümüz ol dememizdir, o hemen oluverir." (en-Nahl 16/40)"

Cehmîler dedi ki: "Allâh'ın şu kavlinin manası:

"Biz bir şeyin olmasını istediğimiz zaman." (en-Nahl 16/40)

Oluvermesidir!"

Biz de onlara dedik ki: “Peki, sizler **“ona sözümüz… dememizdir”** kavlini neden gizlediniz?”

Cehmîler dediler ki: “Kur’ân’daki her şeyin anlamı manasıdır. Allâh, Arapların şu sözlerindeki şekille konuştu: “Duvar konuştu, hurma ağacı konuştu” ve böylece **“ona sözümüz… dememizdir”** kavli düştü. Oysa duvar da hurma ağacı da bir şey demez değil mi?”

Bunun üzerine dedik ki: “Peki, sizler bununla mı kıyâs ettiniz?”

قَالُوا: نَعَمْ.

فَقُلْنَا: فَبِأَيِّ شَيْءٍ خَلَقَ اللّٰهُ الْخَلْقَ إِنْ كَانَ اللّٰهُ فِي مَذْهَبِكُمْ لَمْ يَتَكَلَّمُ؟

فَقَالُوا: بِقُدْرَتِهِ.

فَقُلْنَا: قُدْرَتُهُ هِيَ شَيْءٌ؟

فَقَالُوا: نَعَمْ.

فَقُلْنَا: قُدْرَتُهُ مَعَ الْأَشْيَاءِ الْمَخْلُوقَةِ؟

قَالُوا: نَعَمْ.

Cehmîler dedi ki: “Evet.”

Bunun üzerine dedik ki: “Sizin mezhebinizde Allâh konuşmuyorsa, peki Allâh mahlûkâtı ne ile yarattı?”

Cehmîler de şöyle dedi: “Kudretiyle yarattı.”

Böylece dedik ki: “O zaman Allâh’ın kudreti bir “şey” midir?”

Cehmîler dedi ki: “Evet.”

Bunun üzerine dedik ki: “Allâh’ın kudreti yaratılmış şeylerin arasında mıdır?”

Cehmîler dedi ki: “Evet.”

فَقُلْنَا: كَأَنَّهُ خَلَقَ خَلْقًا بِخَلْقٍ، وَعَارَضْتُمْ الْقُرْآنَ وَخَالَفْتُمُوهُ حِينَ قَالَ اللّٰهُ جَلَّ ثَنَاؤُهُ:

﴿**اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ.**﴾ [الزمر: ٦٢] فَأَخْبَرَنَا اللّٰهُ أَنَّهُ يَخْلُقُ.

وَقَالَ: ﴿هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللّٰهِ﴾ [فاطر: ٣]،

فَإِنَّهُ لَيْسَ أَحَدٌ يَخْلُقُ غَيْرُهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى. وَزَعَمْتُمْ أَنَّهُ خَلَقَ الْخَلْقَ غَيْرُهُ!

فَتَعَالَى اللّٰهُ عَمَّا قَالَتِ الْجَهْمِيَّةُ عُلُوًّا كَبِيرًا.

Bunun üzerine dedik ki: "Sanki O, bir mahlûkâtı başka bir mahlûk ile yarattı. Böylece sizler, Allâh şöyle buyurduğunda Kur'ân ile çelişkiye düştünüz ve ona muhâlefet ettiniz:

[7] **"Allâh her şeyin yaratıcısıdır."** (ez-Zumer 39/62)

Böylece Allâh, yarattığını haber veriyor. Yine şöyle buyurmaktadır:

"Allâh'tan başka yaratan var mıdır?" (Fâtır 35/3)

Zira Allâh Tebâreke ve Teâlâ'dan başka hiçkimse yaratmaz. Oysa sizler, Allâh'dan başkasının mahlûkâtı yarattığını iddia ettiniz."

Allâh, Cehmiyye'nin söylediklerinden gerçekten ulû ve yücedir...

1. Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh, şöyle dedi:

"İmâm Ahmed, sem/işitme (nakil) cihetinden delil getirdikleri Allâh'ın maiyyeti/beraberliği hususunu izah ettikten sonra iki aklî hüccet zikretti. Cehmiyye'nin "Allâh'ın bitişik de olmadan ondan ayrı da olmadan her şeyin içerisinde olduğu" görüşünü zikretti. Bu da Allâh'ın her şeyin dışında olduğunu nefyeden Cehmîler'in görüşüdür. Sonra da bununla birlikte Allâh'ın her şeye bitişik olduğu/temas ettiği görüşü üzere kalıp şöyle derler: "Allâh, her mekândadır."

Her ne kadar zaman bakımından da hakikat bakımından da Allâh'ın mahlûkâttan ayrı olduğunu isbât ettiklerini söyleseler de Mu'essis (Te'sîs'ut Takdîs adlı eserin sahibi Fahruddîn Râzî) gibi ikinci sınıf ise Allâh'ın hakîki manada mahlûkâttan ayrı oluşunu nefyederler. Zira bunlar da her ne kadar Allâh'ın mahlûkâttan ayrı oluşunu nefyetseler de hakikat ve zaman bakımlarından bunu isbât ediyorlar.

Her iki taife de Allâh'ın mahlûkâtın dışında olduğunu isbât ettiklerini söylüyor ama Allâh'ın âlemin dışında olduğunu da nefyediyorlar. Her iki sınıf da cemaatin (çoğunluğun, yani Ehli Sünnet'in) muvafakat ettiği şeylerde birbirlerine hasımdırlar.

İlk sınıf tıpkı cemaatin dediği gibi şöyle diyor: "Allâh, hakikat ve zaman bakımından olmaksızın mahlûkâtın dışında olmazsa onlarla muhâyese/içkinlik hâlinde bulunur." Bu, ikinci taifenin hilâfınadır. Ardından da ikinci taifenin dediği gibi derler: "Hakikat ve zaman bakımından olmaksızın mahlûkâtın dışında/uzak olan şeyin onlarla muhâyese/içkinlik hâlinde bulunması gerekir."

İkinci taife ise cemaatin dediği gibi ilk taifeye muhâlif olarak şöyle der: "Allâh, mahlûkât ile muhâyese/içkinlik hâlinde bulunursa O, onlara bitişik/temas hâlinde olur." Daha sonra cemaat ile beraber şöyle derler: "Âlem ile bitişik/temas hâlinde olmayan şeyin onun içerisinde olmaması gerekir. Yine, hakikat ve zaman bakımından olmaksızın âlemin dışında olmayan şey onun dışında olmaz."

Ahmed Rahimehullâh ise aklın zarûreti ile bilinen şu hususu zikretti: Eğer Allâh âlemin içinde ise ve onun dışında değilse, o takdirde onunla bitişik/temas hâlinde olması kaçınılmazdır. Zira bir şeyin diğer bir şeyin içinde olması sadece onunla bitişik/temas hâlinde olmasıyla idrak edilir; onun dışında olmasıyla idrak edilmez.

Çünkü Ahmed, "Allâh her yerdedir" diyen Cehmîler ile konuştuğu vakit, bu takdirde bitişiklik/temas hâli veya dışındalık olmasının kaçınılmaz olduğunu zikretti. Bu takdir ise muhâyesedir/içkinliktir. Çünkü bunlar, Allâh'ın âlemin içine girmiş olmasını inkâr etmiyorlar, bunlar sadece Allâh'ın âlemin dışına çıkmış olmasını inkâr ediyorlar. İmâm Ahmed Rahimehullâh, bu iki tezadı nefyederek

Cehmîler'in davasını zikretti.

İmâm Ahmed Rahimehullâh dedi ki: "Bunun üzerine dedik ki: "Allâh âlemin dışında olmadığına göre ona bitişik/temas hâlinde değil midir?"

Cehmî şöyle dedi: "Hayır."

Ona dedik ki: "Peki, bir şeye bitişik olmadan nasıl her şeyin içinde olur?"

İmâm Ahmed Rahimehullâh diyor ki: "Bu akıl almaz bir şeydir! Bu nasıl olur?"

İmâm Ahmed Rahimehullâh daha sonra hasmının bu hususta doğru dürüst cevap veremediğini (gevelediğini) zikreder. Zira Cehmî'nin, bir şeyin her şeyin içinde olup da bununla beraber temâs hâlinde olmayışına aklın aldığı bir şeyi zikretmesi mümkün değildir. Bu, aklın almadığı bir şey olunca hasım "keyfiyetsiz olarak" demeye sığındı. Ahmed Rahimehullâh şöyle dedi: "Böylece bu sözüyle câhilleri aldatıp gözlerini boyadı..."

Ahmed böylece ancak câhillerin bu sözü kabul edip bunun sonuncunda da kandırıldıklarını beyan etti.

Çünkü câhiller şöyle i'tikâd ediyorlar: "Her ne kadar biz bunun keyfiyetini bilmesek de bunun zikrettiği şey mümkündür!" Bunların câhil olmasının sebebi ise bunların akla ve Şerî'ata muhâlefet edip, aklın kabul etmeyeceği şeyleri kabul edip bunun Şârî'nin bize sıfatlardan haber verdiği ve bizim keyfiyetini bilmediğimiz sıfatlar cinsinden olduğuna i'tikâd etmeleridir. Bu ikisinin arasındaki fark iki vecihtendir:

Birincisi: Allâh ve Rasûl'ü, Allâh'ın Kendi Nefsi'nden haber verdiği şeyler hakkında bilgili ve sâdıktırlar. Allâh bu konuda kullarından daha bilgilidir. Bize bir şeyi bildirdiğinde, biz Allâh'ın bu konudaki sıdkını bilir ve bize haber verdiklerinden bize anlamamızı sağladığını biliriz. Keyfiyetini bilmediğimiz şey de ise bize haber verenin sıdkını bildikten sonra bize bu hususta ilmimiz olmaması zarar vermez.

Cehmîler'e gelince, bunlar ancak akılları ile söyleyip şerî'at ile ispat edemedikleri şeyleri iddia ediyorlar. Sıkıca tutundukları akıl onların söylediklerini kabul etmediği ve isbât etmediğinde, aksine bunları nefyettiğinde bunların söyledikleri bâtıl olur ve böylece bu hususlarda onların bir ilmi olmamış olur.

Yine onların hâli, bir şâhit getirip de o şâhidin kendisini yalanladığı veya kendisiyle ihticâc etmek için bir âyet getirip de o âyetin aslında aleyhine bir hüccet olduğu kişiden daha kötüdür. Çünkü onların sığındığı şey akıldır, akıl ise onların lehine değil aleyhlerinedir.

İmâm Ahmed Rahimehullâh'ın zikrettiği bu hâl, bizim bu Mu'essis'in (Te'sîs'ut Takdîs adlı eserin sahibi Fahruddîn Râzî'nin) ve benzerlerinin aklın kabul etmediği şeyleri akılla iddia ettikleri sözleri hakkında zikrettiğimiz gibidir. Aksine onların ne âleme dâhil olan ne de hâricinde olan mevcut bir şeyin varlığını iddia etmeleri gibi, akıl onları reddeder. Nitekim (Cehmiyye'den olan) kardeşlerinin âlemin içinde olup da dışında da olmayan, bitişik de olmayan bir mevcutun varlığını görüş edinmeleri gibi.

Daha sonra Mu'essis'in sınıfı -ki aynı zamanda bu ikinci sınıftır- her biri şöyle der: "İlâhiyât (Tanrıbilimi) insanların bildiğinin hilâfına ispatlanır! Yine keyfiyetsiz olarak ispatlanır!" Bunu akıl ile ispat ettikleri şeylerde iddia ediyorlar. Aklın kendisi bu söylediklerini kabul etmiyor, aksine aklın kıyâsı ve nazarını bir yana bırak, zaruretten ve fıtrattan dolayı bunu reddediyor!

İkinci vecih: Şâri'nin, akıl ile bâtıllığı bilinen veya aklın imkânsız gördüğü hiçbir şeyi bir eşdeğeri bulunmadan haber vermediğidir. Bu Cehmîler ise aklın reddettiği ve akla muhâl olan şeyi iddia ettiler.

Bu yüzden aklen imkânsız olmaması sebebiyle Şâri'nin bize haber verdiği şeylere şöyle denir: "Keyfiyeti meçhuldür." Yine onlar hakkında şöyle denir: "Keyfiyetsiz olarak." Bu Cehmîler ise akılda muhâl olan bir şeyi iddia ettiler. Bundan dolayı onlardan "keyfiyetsiz olarak" görüşü kabul edilmez.

Bu yüzden İmâm Ahmed Rahimehullâh şöyle dedi: "Hiç kuşkusuz bu adam sözüyle câhilleri aldatıp gözlerini boyadı..." Şâri'nin haberi ile bu dalâlete düçar olanların kelâmının arasındaki farkı isbât etmediklerinden ve aklın kabul edip reddettiklerinin arasını isbât etmediklerinden dolayı câhiller aldatılıp gözleri boyandı.

Zorunlu fıtrat ile bilinir ki bu, Ahmed'in onlardan zikrettiği onların "Allâh hiçbir şeyle bitişik olmadan ve de onun dışında olmadan her şeyin içindedir" sözü ve Mu'essis'inde aralarında bulunduğu diğerlerinin "Ne dışında ne de içerisindedir" sözü birbirine zıt iki şeyden dışarı çıkmaktır (iki zıt şeyden aynı anda dışarı çıkmak ise mümkün değildir, yani ya öyledir, ya da böyledir).

Bu, Bâtinîler, Mülhidler ve benzerlerinden diğer Cehmîler'in "Allâh ne canlıdır ne ölü", "Allâh ne âcizdir ne kâdir", "Allâh ne âlimdir ne câhil" dedikleri sözlerinden de bilinir. Bunların hepsinin sözü aynı cinstendir ve birbirine zıt iki şeyden dışarı çıkmayı ihtivâ eder. Allâh'ı bu şekilde vasıflandırdıkları için Bârî'nin (Yaratan'ın) hak ettiği sıfatlar hususunda ta'tîli de ihtivâ eder. Bunun hakikati, Allâh'ın zatının tümden ta'tîli; ma'rifeti, zikri ve ibâdeti hakkında da ta'tîlini de kapsar.

Eğer şöyle denilirse: "Allâh'ın âlemin ne dışında ne de bitişik/temas hâlinde olmadan içinde olmasının imkânsız oluşu hususunda İmâm Ahmed'in zikrettiği ve sizin de varsaydığınız şey, müellifin (Râzî'nin) İmâm Ahmed'in ashâbından ve başkalarından olan ve Allâh'ın Arş'ın üzerinde olduğunu söyleyen İsbât Ehli'nden naklettiği şeylerle çelişir. Zira onlar şöyle der: Allâh, ne dışında ne de bitişik/temas hâlinde olmadan Arş'ın üzerindedir. Bu iki konunun farkı nedir?"

Denilir ki: Bunu söyleyenler ancak bunu, Allâh'ın Arş'ın üzerinde olup bir "cism" olmadığını söyledikleri için söylerler. Bu ise Kullâbiyye, Eş'arîler'in imâmları ve fıkıhçılar ile diğerlerinden onlara tabi olan çeşitli tâifelerin görüşüdür.

Kelâm ve Fıkıh Ehli'nden birçok tâife ise şöyle diyor: "Aksine Allâh, Arş'a temas etmektedir."

Kimileri de şöyle diyor: "Allâh, Arş'tan ayrıdır."

Hadîs, Fıkıh ve Tasavvuf ehlinden olan İmâm Ahmed'in ashâbı ve benzerlerinin ise bu meselede üç görüşü vardır:

Kimileri teması âsârda (rivayetlerde) geldiği üzere isbât ederler.

Sonra aralarından kimileri şöyle der: "Âsâr ancak mahlûkâta temas etmeksizin dokunmanın idrak edilmesini ve beş idrakı/duyuyu Allâh için isbât etmiştir." Bu Eş'arîler'in çoğunun, Kâdî Ebû Ya'lâ ve başkalarının kavlidir.

Bu meselede onların daha önce beyanı geçen iki kavilleri vardır ve buna göre yukarıdaki sorunun bir anlamı yoktur.

Ahmed'in ashâbı ve diğerlerinden ise teması nefyedenler vardır.

Kimileri de şöyle der: "Ben teması ne isbât ederim ne de nefyederim. Ben "Allâh temas hâlindedir veya dışındadır" demem, "temas hâlinde değildir veya dışında değildir" de demem."

Bu "Mumâsse/temas hâli"nin karşıtı olan "Mubâyene/dışındalık", "Muhâyese/içkinlik"in karşılığı olan "Mubâyene/dışındalık"dan daha hassdır (daha özel bir konudur). Zira bu "Âmm/genel" hususta (Allâh'ın âlemin içinde olmaması manasındaki mübâyenet hususunda), İsbât ehli (sıfatları kabul edenler) nezdinde ittifâk edilmiştir. Bu da "Cisim" ile "Cisim" ve "Cisim" ile "Araz" arasında vuku bulur. "Mumâsse/temas hâli"nin karşılığı olan "Mubâyene/dışındalık"a gelince, bu "Araz" ile beraber gelmez. "Araz" ise cismin içinde yer alır, cisimden genel mübâyenet/ ayrılık manasında asla ayrılmaz. "Hâss"a gelince, onun hakkında "Mubâyene/ayrılık" ve "Mumâsse/temas" denilmez. Ahmed, "Hâss Mubâyene/ Özel ayrılık" ve "Mumâsse/temastan" hiçbirinin bulunmamasının imkânsız olduğunu zikrettiğinde, "Âmm Mubâyene/Genel ayrılık" ve "Muhâyese/içkinlikten" hiçbirinin bulunmamasının imkânsız oluşu daha evladır. Zira "Hâss" olan "Mubâyene" ve "Mumâsse"nin ikisi de "Âmm" olan "Mubâyene"nin iki nevidir. Nevin kalkması mümkün olmadığında cinsin kalkmasının mümkün olmayışı daha evladır.

Burası, bu görüşler hakkında kelamın yeri değildir. Lakin biz, genel bir cevap zikrederek deriz ki:

Allâh'ın Arş'ın üzerinde oluşu mutevâtir şerî'at ve ümmetin selefinin icmâsı ile sâbittir. Bununla birlikte aklın zarûreti ve nazarı ile bilinir ki Allâh, âlemin dışındadır. Bununla beraber Allâh'ın: "Temas halinde" ya da "ayrı" olması zorunludur veya zorunlu değildir. Eğer ikisinden biri zorunlu olursa o zaman bu hakkın zorunluluğu olur. Hakkın zorunluluğu ise haktır. O'nun Arş ve benzeri şeylere temâsında (dokunmasında) necâsetler, şeytanlar ve benzeri her tür mahlûkata temasında söz konusu olan sakınca mevcut değildir. O'nu, bundan tenzîh etmemiz; bu şeylerin O'ndan uzak olmasının ve bunların lanetlenmiş, uzaklaştırılmış şeyler olmasının vâcib olduğunu kabul

ettiğimizden dolayıdır. O'nun bunlarla temâs hâlinde olması mümkün olmadığından dolayı bunu kabul etmedik. Bu deliller ise O'nun Arş'a ve benzeri şeylere teması hakkında sâbit değildir. Nitekim Âdem ve başkalarına dokunduğu rivayet olunmuştur. İşte bu, hadîs ehlinin cumhûrunun ve de kelâm ehlinden birçoğunun cevabını teşkil etmektedir. O'nun Arş'ın üzerinde olması (ona) temas hâlinde (bitişik) veyahut da ayrı olmasını gerektirmese de bu soru (işkâl) böylece cevaplanmaktadır.

Bu cevap bu makâmda olan sahîh kavli değiştirmeye hâcet duyulmaksızın burada kesinlik arzetmektedir.

"Allâh, ayrı veya bitişik olmaksızın Arş'ın üzerindedir" diyen Kullâbiyye ve Eş'arîler ile Fıkıh, Hadîs, Tasavvuf ehli ve Hanbelîlerden ve de diğerlerinden onlara tabi olanların sözü açıktır.

Eğer bunların kavli hak ise konuşmaya gerek yoktur. Eğer kavilleri bâtıl ise, bunun bâtıllığının ortaya çıkması kendi başına kâim olan mevcut bir şeyin (Allâh'ın), kendi başına kâim olan başka bir şeyin (âlemin) içerisinde olup onunla (âlemle) bitişik de ayrı da olmaması, yine bu mevcut şeyin hem onun (âlemin) içinde bulunmayıp hem de dışında bulunmaması(nın bâtıllığının ortaya çıkması gibi) değildir.

Sonra Ahmed "İkinci Hüccet"i zikrederek şöyle dedi:

"Onlara dedik ki: "Kıyâmet Günü olduğunda sadece cennet veya ateş (cehennem), arş ve hava olmayacak mı?" İmâm Ahmed'in sözünün sonuna kadar…

Ahmed, onların sözlerinin Allâh'ın bir kısmının arşın üzerinde, bir kısmının cennette, bir kısmının ateşte (cehennemde) ve bir kısmının havada olmasını gerektirdiğini beyan etti. Zira Allâh'ın içerisinde olduğunu iddia ettikleri bu mekânlar, mekânların ayrılığı ve bölünmesi ile (hâşâ) Allâh'ı ayırır ve böler.

İmâm Ahmed yine bunun üzerine Allâh'a karşı attıkları yalanların insanlar için apaçık ortaya çıktığını zikretti. Çünkü dünyadaki insanlar Gayb'a ve dünyada başka görmedikleri şeyleri ve de âhirette görecekleri meselelere îmân ederler.

Cehmîler'in, bu dünyada olduğu gibi âhirette de bölünmüş, ayrılmış, kimsenin görmeyeceği, kimseyle beraber olmayacak, düşmanlarına göstermediği yakınlığı dostlarına da göstermeyeceği ve aslında düşmanları ile ateşte (cehennemde) olduğu gibi dostları ile beraber cennette olduğunu söyledikleri insanlar için açığa çıktığında, dünya işleri hakkında açığa çıkartmadıkları Allâh hakkındaki yalanları ortaya çıkar!" (İbnu Teymiyye, Beyânu Telbîs'il Cehmiyye, Mucamme'ul Melik Fehd, 5/120-129)

Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh şöyle demektedir:

"İmâm Ahmed ve imâmlardan başkaları Cehmiyye'nin görüşünün fâsit oluşunu açıklıyorlardı.

Sözlerini bir araya getirince kavilleri "Allâh, âlemin dışında değildir, bilhassa da âlemin üstünde değildir" olduğundan dolayı ister "Allâh her mekândadır" desinler, ister "Allâh, ne âlemin içinde ne dışındadır" desinler, isterse de "Allâh, âlemin içerisindedir veya âlemin dışındadır" desinler fark etmez.

Sonra bununla beraber Cehmîler tutarsızdır. Bir seferinde bunu, diğer seferinde şunu söylerler. Fâsid bir asılda ortak olduklarından dolayı bu tâifelerin hiç birinin birbirlerinin görüşlerini tam anlamıyla çürütmeleri mümkün değildir." (İbnu Teymiyye, Der'u Te'âruz'il Akli ve'n Nakl, 6/148)

2. Hallâl Rahimehullâh, şöyle der:

"Ebû Abdillâh (İmâm Ahmed) şöyle dedi: "Kur'ân, Allâh'ın İlmi'ndendir. Görmez misin, Allâh şöyle buyurmaktadır?

﴿عَلَّمَ الْقُرْآنَ.﴾ [الرحمن: ٢]

"Kur'ân'ı öğretti." (er-Rahmân 55/2)

Kur'ân'ın içinde de Allâh Azze ve Celle'nin isimleri geçer. Ne diyorsunuz? Siz "Allâh Azze ve Celle'nin isimleri mahlûk değildir" demiyor muşunuz? Kim Allâh Azze ve Celle'nin isimlerinin

mahlûk olduğunu iddia ederse küfre girmiş olur! Allâh Azze ve Celle ezelden beri Kadîr, Alîm, Azîz, Hakîm, Semî ve Basîr'dir! Biz Allâh'ın isimlerinin mahlûk olmayışı hakkında şüphe etmiyoruz! Biz Allâh Tebâreke ve Teâlâ'nın İlmi'nin mahlûk olmayışı hakkında da şüphe etmiyoruz! O, Allâh Azze ve Celle'nin Kelâmı'dır! Allâh Azze ve Celle ezelden beri Hakîm'dir!"

Sonra Ebû Abdillâh şöyle dedi: "Hangi küfür bundan daha açıktır?! Hangi küfür bundan daha büyük bir küfürdür?! Kur'ân'ın mahlûk olduğunu iddia ettiklerinde, Allâh'ın isimlerinin mahlûk olduğunu ve Allâh'ın İlmi'nin mahlûk olduğunu iddia etmiş oldular! Lakin insanlar bunu hafife alıp şöyle derler: "Onlar sadece "Kur'ân mahlûktur" derler!" Bunu hafife alıp zannederler ki bu önemsizdir, ama içindeki küfrü bilmezler!" (Hallâl, Sunne, 5/138-139, no: 1804)

3. Hallâl Rahimehullâh yine şöyle der:

"Ebu'n Nadr İsmâ'îl bin Abdillâh bin Meymûn el-İclî bana haber verdi. Dedi ki: Ebû Abdillâh'ı (Ahmed bin Hanbel'i) şöyle derken işittim: "Kim Allâh Azze ve Celle'nin isimlerinin mahlûk olduğunu ve İlmi'nin mahlûk olduğunu söylerse bu kişi kâfirdir!"

Muhammed bin Ebî Hârûn ve Muhammed bin Ca'fer, Ebu'l Hâris'in onlara naklederek şöyle dediğini bana haber verdi: Ebû Abdillâh'ı şöyle derken işittim: "Kur'ân Allâh'ın Kelâmı'dır ve mahlûk değildir. Kim Kur'ân'ın mahlûk olduğunu iddia ederse, Allâh'ın İlmi'nin mahlûk olduğunu ve de Allâh Kendi'ne ilim yaratana kadar ilimsizdi diye iddia ettiğinden ötürü küfre girmiş olur!" (Hallâl, Sunne, 6/29, no: 1864-1865)

4. İmâm Şâfi'î Rahimehullâh şöyle demektedir:

"Ashâbımızdan birisi bana tahdîs etti. Dedi ki:

Bir Müslüman ve bir Yahudi olan iki kişi ihtilaflarını gidermek için Îsâ bin Ebân'a başvurdular. O ise Basra'nın kadısıydı ve insanların edinmiş olduğu görüşü (Kur'ânın mahlûk olduğu görüşünü) kendine görüş ediniyordu. Müslüman'a yemin etmek düştü.

Yahudi Îsâ'ya şöyle dedi: "Ona yemin ettir!"

Müslüman şöyle dedi: "Ben, Kendisinden başka ibâdete lâyık, hak ilah olmayan Allâh'a yemin ederim ki."

Yahudi kadıya şöyle dedi: "Sen Kur'ân'ın mahlûk olduğunu iddia ediyorsun ve "Kendisinden başka ibâdete lâyık, hak ilah olmayan Allâh" Kur'ân'da geçmektedir! Ona benim hakkımda mahlûk ile değil Hâlik (Yaratan) ile yemin ettir!"

Bunun üzerine Îsâ şaşırıp kaldı ve şöyle dedi: "Bu işinize bakana kadar kalkıp gidin." (Beyhekî, Menâkib'uş Şâfi'î, 1/410)

5. Osmân bin Sa'îd ed-Dârimî Rahimehullâh inatçı Cehmî olan Merîsî'ye reddiyesinde şöyle dedi:

"Her kim Allâhu Teâlâ'nın sıfatlarından bir sıfatın mahlûk veya müstear (mecâzî) olduğunu iddia ederse küfre ve fücura sapmıştır. Çünkü sen "Allâh" deyince O Allâh'tır! Sen "Rahmân" deyince O Rahmân'dır ve aynı zamanda O Allâh'tır! Sen "Rahîm" deyince, yine O aynı şekildedir! Sen "Hakîm, Hamîd, Mecîd, Cebbâr, Mutekebbir, Kâhir, Kâdir" deyince yine O aynı şekildedir! Her hâlükârda da o Allâh'tır! O'nun bir ismi bir sıfatına veya bir sıfatı bir ismine muhâlefet etmez!"

Sonra Dârimî Rahimehullâh şöyle dedi:

"Allâh Tebâreke ve Teâlâ'nın ismi ise diğer isimleri gibidir! Ezelden beri böyledir ve böyle olmaya devam edecektir! Mahlûkâttan önce Allâh'da var olmayan bir sıfat veya isim O'nda hâdis olmaz!

Mahlûkâttan önce Hâlik (Yaratıcı) idi! Merzûklardan (rızıklandırılmışlardan) önce Râzik (Rızık Veren) idi! Ma'lûmlardan (bilenlerden) önce Âlim idi! Mahlûkâtın sesini duymadan önce de Semî (Duyan) idi! Onların yaratılmış varlıklarını görmeden önce de Basîr (Gören) idi!" (Osmân bin Sa'îd ed-Dârimî, en-Nakdu Ale'l Merîsî el-Cehmî el-Anîd, 1/161-162)

6. Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh, insanların "İsim" "Müsemmâ" mı yoksa ayrı mı, ya da bu hususta tafsilat var mı?" şeklinde yürüttükleri ihtilâf hakkında şöyle dedi:

"İsim" ve "Müsemmâ (İsimlendirilen)" hakkında bir Fasıl:

İsim müsemmâ mıdır, yoksa müsemmâdan ayrı bir şey midir? Ya da isim müsemmâdır ve isim müsemmâ değildir denilemez mi? Yoksa isim müsemmâ için midir? Ya da bu konuda tafsilat mı var?

Zira insanlar bunun hakkında ihtilâf etti. Bu ihtilâf da Ahmed ve başka imâmlardan sonra şöhret buldu. Ahmed ve başkalarından olan Sünnet İmâmları'nın indinde maruf olan, "Allâh'ın isimleri mahlûktur" diyen Cehmiyye'yi reddetmektir.

Cehmiyye diyor ki: "İsim", "Müsemmâ"dan başkadır. Allâh'ın İsimleri de Allâh'dan başkadır, Allâh'dan başkası da mahlûktur!" Bu Cehmîler, Selef'in zemmedip onlar hakkındaki sözlerini sertleştirdikleri insanlardır.

Zira Allâh'ın İsimleri O'nun Kelâmın'dandır ve Allâh'ın Kelâmı da mahlûk değildir. Aksine Allâh, Kelâmı'nı konuşan ve Kelâmı içerisinde bulunan isimlerden Kendi Nefsi'ni isimlendirendir.

Cehmiyye diyor ki: "Allâh'ın Kelâm'ı mahlûktur, İsimleri mahlûktur. Allâh'ın Kendisi, Kendi Zatı ile kâim olan bir Kelâm ile Kelâm etmemiştir. Kendi konuştuğu bir isim ile Nefsini isimlendirmemiştir."

Üstelik bazen şöyle de diyorlar: "Allâh, o isimleri konuştu ve Kendi Nefsi'ni bu İsimlerle isimlendirdi."

Bunu şu manada söylüyorlar:

"Allâh onu Kendisi dışında yarattı!" Onların bu sözünün manası; Kendi Nefsi'ndeki kâ'im olan kelâm ile kelâm etti manasında değildir! Allâh'ın İsimleri hakkında söz söylemek bir bakımdan Allâh'ın Kelâmı hakkında söz söylemektir."

Şeyh'ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh, devamla şöyle demektedir:

"Buradaki maksat, Sünnet imamları hakkında maruf olan şey, "Allâh'ın İsimleri mahlûktur" diyenleri reddetmeleridir. "İsim müsemmâdan başkadır" sözünü söyleyenlerin maksadı budur. Bu yüzden Şâfi'î, Asma'î ve başkalarından şöyle dedikleri rivayet edilmiştir:

"Bir adamı şöyle derken duyarsan: "İsim müsemmâdan başkadır", onun zındıklığına şâhitlik et!" (İbnu Teymiyye, Mecmû'ul Fetâvâ 6/185-187)

7. Cehmîler'in kendisi ile delil getirdikleri bu âyete benzer bir başka âyet de şudur:

﴿وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ﴾ [الأنعام: ١٠١؛ الفرقان: ٢]

"**Her şeyi O yaratmıştır...**" (el-En'âm 6/101; el-Furkân 25/2)

بَابُ
مَا ادَّعَتِ الْجَهْمِيَّةُ أَنَّ الْقُرْآنَ مَخْلُوقٌ مِنَ الْأَحَادِيثِ الَّتِي رُوِيَتْ

فَقَالُوا: جَاءَ فِي الْحَدِيثِ: «أَنَّ الْقُرْآنَ يَجِيءُ فِي صُورَةِ الشَّابِّ الشَّاحِبِ، فَيَأْتِي صَاحِبَهُ فَيَقُولُ: هَلْ تَعْرِفُنِي؟ فَيَقُولُ لَهُ: مَنْ أَنْتَ؟ فَيَقُولُ: أَنَا الْقُرْآنُ الَّذِي أَظْمَأْتُ نَهَارَكَ، وَأَسْهَرْتُ لَيْلَكَ.

قَالَ: فَيَأْتِي بِهِ اللّٰهَ فَيَقُولُ: يَا رَبِّ...».

{On Dokuzuncu Mesele:}

Cehmiyye'nin Rivayet Edilmiş Hadîslerden Yola Çıkarak Kur'ân'ın Mahlûk Olduğunu İddiâ Etmeleri Hakkında Bir Bâb

Cehmîler dedi ki: "Hadîste şöyle gelmiştir:

"Kur'ân benzi atmış bir genç sûretinde gelecektir.

Kendisini okuyan kişiye gelir ve der ki: "Sen beni tanıdın mı?"

Kişi der ki: "Kimsin sen?"

Der ki: "Ben, gündüzleri uğrunda susuz kaldığın, geceleri sabahlara kadar uyanık kaldığın Kur'ân'ım."

Rasûlullâh Sallallâhu Aleyhi ve Sellem devamla şöyle buyurdu:

[1] **"Ardından Kur'ân, onunla beraber Allâh'a gider ve der ki: "Ey Rabbim!.."**

فَادَّعَوْا أَنَّ الْقُرْآنَ مَخْلُوقٌ مِنْ قِبَلِ هٰذِهِ الْأَحَادِيثِ.

فَقُلْنَا لَهُمْ: اَلْقُرْآنُ لَا يَجِيءُ، بِمَعْنَى: أَنَّهُ قَدْ جَاءَ مَنْ قَرَأَ ﴿**قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ.**﴾ [الإخلاص: ١]، فَلَهُ أَجْرُ كَذَا وَكَذَا.

أَلَا تَرَوْنَ أَنَّ مَنْ قَرَأَ: ﴿**قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ.**﴾ [الإخلاص: ١]، لَا يَجِيئُهُ إِلَّا ثَوَابُهُ؟! لِأَنَّا نَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَيَجِيءُ ثَوَابُ الْقُرْآنِ، فَيَقُولُ: «**يَا رَبِّ...**» لِأَنَّ كَلَامَ اللّٰهِ لَا يَجِيءُ وَلَا يَتَغَيَّرُ مِنْ حَالٍ إِلَى حَالٍ.

وَإِنَّمَا مَعْنَى أَنَّ الْقُرْآنَ يَجِيءُ: إِنَّمَا يَجِيءُ ثَوَابُ الْقُرْآنِ: فَيَقُولُ: «**يَا رَبِّ...**».

Cehmîler, bu hadîslerden yola çıkarak Kur'ân'ın mahlûk olduğunu iddia ettiler.

Bunun üzerine onlara dedik ki: "Kur'ân gelmez ki! Bu (şu sûreyi), **"De ki: O Allâh'tır, bir tektir"** (el-İhlâs 114/1) okuyan için şu ve şu ecir vardır manasındadır.

Sizler, **"De ki: O Allâh'tır, bir tektir"** (el-İhlâs 114/1)'i okuyana sevabından başka bir şey gelmediğini görmez misiniz? Zira biz Kur'ân'ı okuruz ve Kur'ân'ın sevabı gelip de **"Ey Rabbim!.."** der. Çünkü Allâh'ın Kelâmı gelmez ve bir hâlden başka bir hâle değişmez.

[2] Kur'ân'ın geleceğinin manası sadece Kur'ân'ın sevabının gelip de **"Ey Rabbim!.."** demesidir.

1. Yakın lafızlarla İbnu Mâce, Hadîs no: 3781; Ahmed, Musned, Hadîs no: 22950, 22975, 22976; Dârimî, Sunen, Hadîs no: 3434; İbnu Ebî Şeybe, el-Musannef, Hadîs no: 30044-30046'da Bureyde el-

.

Eslemî Radiyallâhu Anh'dan rivayet etmişlerdir. Hâfız İbnu Kesîr, bu hadîs için "Müslim'in şartına göre hasendir" demiştir. (İbnu Kesîr, Tefsîr'ul Kur'ân'il Azîm, Thk. Selâme, 1/152)

2. İbnu Batta Rahimehullâh, şöyle demektedir:

"Sonra Cehmîler hadîsler hususunda mugalata yapmaya başvurup, hadîsleri tevil ederek hadîsleri bilmeyenlerin gözlerini boyadılar. Rivayet edilen şu hadîs gibi:

«يَجِيءُ الْقُرْآنُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي صُورَةِ الرَّجُلِ الشَّاحِبِ فَيَقُولُ لَهُ الْقُرْآنُ: أَنَا الَّذِي أَظْمَأْتُ نَهَارَكَ وَأَسْهَرْتُ لَيْلَكَ فَيَأْتِي اللّٰهَ فَيَقُولُ: أَيْ رَبِّ تَلَانِي وَوَعَانِي وَعَمِلَ بِي.»

"Kur'ân benzi atmış bir genç sûretinde gelecek ve Kur'ân o kişiye diyecek ki: "Ben, gündüzleri uğrunda susuz kaldığın, geceleri sabahlara kadar uyanık kaldığın Kur'ân'ım." Ardından Kur'ân, onunla Allâh'a gider ve der ki: "Ey Rabbim! Bu adam beni okudu, beni idrak etti ve benimle amel etti!" (Yakın lafızlarla İbnu Mâce, Hadîs no: 3781; Ahmed, Musned, Hadîs no: 22950, 22975, 22976; Dârimî, Sunen, Hadîs no: 3434; İbnu Ebî Şeybe, el-Musannef, Hadîs no: 30044-30046)

Diğer bir hadîs ise şöyledir:

«تَجِيءُ الْبَقَرَةُ وَآلُ عِمْرَانَ كَأَنَّهُمَا غَمَامَتَانِ.»

"El-Bakara ve Âl-i İmrân Sûreleri iki bulut gibi gelecektir." (yakın lafızlarla Muslim, Hadîs no: 804)

Bu hadîslerin yorumunda hataya düştüler. Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'in "Kur'ân gelir", "el-Bakara gelir", "Namaz gelir" ve "Oruç gelir" hadîslerindeki mana şudur: Bunların hepsinin sevabı gelir. Bunların hepsi Kitâb ve Sünnet'te açıklanmıştır. Allâh Azze ve Celle şöyle buyurmaktadır:

﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ۝ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ.﴾ [الزلزلة: ٧-٨]

"Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse, onu görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse, onu görecektir." (ez-Zilzâl 99/7-8)

Bu lafızların zâhirinden anlaşılıyor ki kişi hayrı ve şerri görecektir. Hâlbuki kişi hayrı ve şerri görmeyecektir, ancak sevap ve ceza bakımından onların sevabını ve onların şiddetli cezasını görecektir. Nitekim Allâh Azze ve Celle şöyle buyurmuştur:

﴿يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا.﴾ [آل عمران: ٣٠]

"Herkesin yaptığı iyiliği ve yaptığı kötülüğü hazır bulacağı günde kişi, kötülükleri ile kendi arasında uzak bir mesafe bulunmasını ister." (Âl-i İmrân 3/30)

Burada Allâh, kişinin amellerin bizzat kendi heyetleriyle (asli suretleriyle) karşılaşacağını kastetmemektedir. Şer ameller de böyledir. Herkes sadece sevap ve şiddetli ceza olan karşılığını bulacak. Nitekim Allâhu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ.﴾ [النساء: ١٢٣]

"Kim kötü bir iş yaparsa cezalandırılır." (en-Nisâ 4/123)

Böylece, kelâmda şöyle demek câ'izdir: "Kur'ân gelir", "Namaz gelir", "Zekât gelir", "Sabır gelir" ve "Şükür gelir".

Bunların hepsinin sevabı, kötü ameli kötülük ile işleyen kişi için ancak bir telafi olarak gelir. Allâhu Teâlâ'nın şu kavlini görmüyor musun?

﴿وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ.﴾ [الزلزلة: ٨]

“Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse, onu görecektir.” (ez-Zilzâl 99/8)

Ne dersin, hırsızlık, zina, içki içmek ve diğer amellerin kendisi mi görülecek? Sadece onların şiddetli cezası ve azâbı görülecektir. Bunun açıklaması da örneği de Kur’ân’da çoktur.

Sünnet’in beyan ettiği şeye gelince: Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’in şu kavlidir:

«ظِلُّ الْمُؤْمِنُ صَدَقَتُهُ.»

“Müminin gölgesi sadakadır.” (Nûr’ud Dîn Heysemî, Keşf’ul Estâr an Zevâ’idi Bezzâr, 3/87 Hadîs no: 2302)

Bundan da daha açık bir şey yoktur.

Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem, yine şöyle buyurdu:

«كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ.»

“Her iyilik sadakadır.” (Buhârî, Hadîs no: 6021)

“Bundan dolayı dalâlete düçar olanı irşâda erdirmen sadakadır. Kardeşini selam ile karşılaman sadakadır. Güler yüzle kardeşini karşılaman sadakadır. İyiliği emretmen sadakadır. Kötülükten nehyetmen sadakadır. Ailen ile yatman da sadakadır.”

(Buna benzer lafızlar çeşitli hadîs kitaplarında rivayet edilmiştir. Mesela bkz. Muslim, Hadîs no: 1006; Buhârî, el-Edeb’ul Mufred, no: 891; Taberânî, el-Mu’cem’ul Evsat, no: 8342 vb.)

İnsan, Kıyâmet Günü’nde nasıl ailesi (hanımı) ile yatmanın gölgesi altında olur ki? Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem, bunların hepsiyle sadece sadakasının sevabını kastetmiştir. Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem şöyle buyurmamış mıydı?

«مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُظِلَّهُ اللّٰهُ تَعَالَى فِي ظِلِّ عَرْشِهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ، فَلْيَنْظُرْ مُعْسِرًا أَوْ لِيَدْعُ لَهُ.»

“Allâh’ın gölgesi dışında bir gölge olmayan günde her kim Allâhu Teâlâ’nın onu Arş’ının gölgesiyle gölgelendirmesini istiyorsa, bir fakirin borcunu ertelesin ya da (borcunu kısmen veya tamamen) düşsün.” (İbnu Mâce, Hadîs no: 2419)

Bu sana, gölgenin amelin sevabından olduğunu öğretti/bildirdi.” (İbnu Batta, el-İbânet’ul Kubrâ 6/202-205)

Şeyh’ul İslâm İbnu Teymiyye Rahimehullâh dedi ki:

“Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’in şu sözünü:

«تَأْتِي الْبَقَرَةُ وَآلُ عِمْرَانَ كَأَنَّهُمَا غَمَامَتَانِ أَوْ غَيَابَتَانِ أَوْ فِرْقَانِ مِنْ طَيْرٍ صَوَافَّ وَيَأْتِي الْقُرْآنُ فِي صُورَةِ الرَّجُلِ الشَّاحِبِ.»

“El-Bakara ve Âl-i İmrân Sûreleri iki bulut, iki gölge veya saf tutarak uçan iki kuş sürüsü gibi gelecektir. Yine Kur’ân, benzi atmış bir genç sûretinde gelecektir.” (yakın lafızlarla Muslim, Hadîs no: 804)

Ve benzeri sözlerini Cehmiyye, İmâm Ahmed ve onun dışındaki Ehli Sünnet âlimlerine Kur’ân’ın mahlûk olduğuna dâir delil getirince şöyle dediler: “Gelip giden her şey ancak mahlûk olabilir!”

İmâm Ahmed, Allâh’ın şu kavliyle Allâh’ın, Kendisini “gelmeyle” vasfettiğini söyleyerek cevap verdi:

﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ.﴾ [الأنعام: ١٥٨]

"Onlar (îmân etmek için) ancak kendilerine meleklerin gelmesini veya Rabbinin gelmesini ya da Rabbinin bazı âyetlerinin gelmesini mi gözlüyorlar?" (el-En'âm 6/158)

Yine Allâh, şöyle buyurmuştur:

﴿وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا.﴾ [الفجر: ٢٢]

"Rabbin ve saf saf dizilmiş olarak melekler geldi." (el-Fecr 89/22)

Bununla beraber bu âyetler ittifakla Allâh'ın mahlûk olduğuna dâir bir delil değildir.

Bilakis bazen: "O'nun emri geldi" demektir, diyorlar. Kur'ân'ın mahlûk olduğunu söyleyen Mu'tezile işte böyle söylemektedir. Bu âyette geçen "Allâh'ın gelmesi"nin manasının "Allâh'ın emrinin gelmesi" olarak tevil ederler. Şu hâlde "Kur'ân'ın gelmesi"ni, "Kur'ân'ın sevâbının gelmesi" diye tevil etmek neden câ'iz olmasın ki? Böylelikle "el-Bakara ve Âl-i İmrân Sûrelerinin gelmesi", "sevâbının gelmesi" olur ve sevâbı da mahlûktur.

Bu manayı birden fazla kişi zikretmiştir. Ve Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'in "el-Bakara ve Âl-i İmrân gelecek" kavlinin murâdının "Kur'ân'ın sevâbı gelecektir" diyerek açıkladılar ki bununla "Kur'ân'ın gelmesinden" yola çıkarak onun mahlûk olduğuna delil getiren Cehmîler'e cevâp versinler.

Eğer bulut ya da genç şeklinde gelen sevâbı olup da mahlûk olmasaydı, Kur'ân ve sevâbı arasında bir fark olmazdı. Ve onların "sevâbı mı geliyor?" demelerine de gerek kalmazdı. Cehmiyye'ye verdikleri cevap da geçerli olmazdı. Aksine, Cehmiyye şöyle derdi: "Siz diyorsunuz ki Kur'ân mahlûk değildir, sevâbı da mahlûk değildir. O zaman sizin cevabınızın faydası yoktur."

Böylece bilindi ki Sünnet imâmları ve Cehmiyye, Kur'ân okuyuşunun sevâbının mahlûk olduğu hususunda ittifâk ettiler. O hâlde diğer amellerin sevâbının hâli nasıl olur! Bu ise açıktır, çünkü sevap da ceza da Allâh'ın kullarına vad etiği iki şeydir ve o ikisi ile onlara gözdağı verdi. Sevap, içindeki her şeyle beraber cennettir ve ceza içindeki her şeyle beraber ateştir (cehennemdir). Cennet içerisindeki her şeyle beraber mahlûktur ve ateş (cehennem) ve içerisindeki her şeyle beraber mahlûktur.

İmâm Ahmed "er-Raddu ale'z Zenâdikati ve'l Cehmiyye" isimli eserinde yazdıklarının arasında bu hücceti zikretmiştir. İmâm Ahmed diyor ki: "Cehmiyye'nin Kur'ân'ın Mahlûk Olduğunu İddiâ Etmeleri Hakkında Bir Bâb..."

Bundan sonra İbnu Teymiyye Rahimehullâh bâbın tamamını zikretti ve dedi ki:

"Böylece İmâm Ahmed, gelen şeyin amelden türeyen sevap olduğunu belirtti ki bu, yaratılmıştır. Peki, bir hâlden diğer bir hâle dönüşen amellerin âkibeti nicedir?

Eğer bu gelen sevap

﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ.﴾ [الإخلاص: ١]

"De ki: "O, Allâh'tır, bir tektir." (el-İhlâs 112/1)

Âyetinin sevabı ise, aynı zamanda da bu Kur'ân'ın sevabı ise, o zaman diğerlerinin sevabı nasıldır?" (İbnu Teymiyye, Mecmû'ul Fetâvâ 8/408-410)

Şeyh'ul İslâm İbn'ul Kayyim Rahimehullâh, bu ve bu minvalde olan hadîsler ile ihticâc edenlere cevap verme amaçlı şöyle dedi:

أَوَ مَا سَمِعْتَ حَدِيثَ صِدْقٍ قَدْ أَتَى ... فِي سُورَتَيْنِ مِنْ أَوَّلِ الْقُرْآنِ

"Sen gelen sıdk hadîsini duymadın mı?

Kur'ân'ın baş taraflarından iki sûre hakkında?

فِرْقَانِ مِنْ طَيْرٍ صَوَافٍّ بَيْنَهَا ... شَرْقٌ وَمِنْهُ الضَّوْءُ ذُو التِّبْيَانِ

Saf tutarak uçan iki kuş sürüsü ve aralarında

Doğu vardır ve onlardan apaçık bir şekilde aydınlatan bir ışık çıkar.

شَبِّهْهُمَا بِغَمَامَتَيْنِ وَإِنْ تَشَا ... بِغِيَابَتَيْنِ هُمَا لِذَا مَثَلَانِ

Onları iki buluta benzet ve istersen de

İki gölgeye -bu ikisi onun için birer benzetmedir.

هٰذَا مِثَالُ الْأَجْرِ وَهُوَ فِعَالُنَا ... كَتِلَاوَةِ الْقُرْآنِ بِالْإِحْسَانِ

Bu ecrin misâlidir ki o bizim fiillerimizdir

İhsân ile Kur'ân Tilâvet'i gibi.

(...)

لَمْ يَفْهَمِ الْجُهَّالُ هٰذَا كُلَّهُ ... فَأَتُوا بِتَأْوِيلَاتِ ذِي الْبُطْلَانِ

Bunun hiçbirini câhiller anlamaz

Bu sebeple bâtıl teviller getirdiler.

فَمُكَذِّبٌ وَمُؤَوِّلٌ وَمُحَيِّرٌ ... مَا ذَاقَ طَعْمَ حَلَاوَةِ الْإِيمَانِ

Yalancı, tevilci ve şaşırtıcılar

Bunlar îmânın tatlılığının lezzetini tatmamışlardır!

لَمَّا فَسَا الْجُهَّالُ فِي آذَانِهِ ... أَعْمَوْهُ دُونَ تَدَبُّرِ الْقُرْآنِ

Câhiller bu kişilerin kulaklarına sessizce yellenince,

Kur'ân'ı tedebbür etmeksizin onu kör ettiler!

فَثَنَا لَنَا الْعِطْفَيْنِ مِنْهُ تَكَبُّرًا ... وَتَبَخْتُرًا فِي حِلَّةِ الْهَذَيَانِ

Bize karşı uzuvlarını kabarttı kibirlenmeyle

Ve hezeyân elbisesi içinde böbürlenmeyle.

إِنْ قُلْتُ قَالَ اللهُ قَالَ رَسُولُهُ ... فَيَقُولُ جَهْلًا أَيْنَ قَوْلُ فُلَانِ

Eğer "Allâh dedi", "Rasûlü dedi" dersen,

Câhilce "Felancanın sözü de nerede?" diye sorar!"

İbn'ul Kayyim Rahimehullâh'tan yapılan alıntı burada sona erdi. (İbn'ul Kayyim, el-Kâfiyet'uş Şâfiye [Nûniyyetu İbn'il Kayyim], sf. 352)

بَابُ
مَا تَأَوَّلَتِ الْجَهْمِيَّةُ مِنْ قَوْلِ اللّٰهِ تَعَالَى: ﴿هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ.﴾ [الحديد: ٣]

فَزَعَمُوا أَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْأَوَّلُ قَبْلَ الْخَلْقِ فَصَدَقُوا.

وَقَالُوا: يَكُونُ الْآخِرُ بَعْدَ الْخَلْقِ، فَلَا تَبْقَى سَمَاءٌ وَلَا أَرْضٌ، وَلَا جَنَّةٌ وَلَا نَارٌ، وَلَا ثَوَابٌ وَلَا عِقَابٌ، وَلَا عَرْشٌ وَلَا كُرْسِيٌّ.

وَزَعَمُوا أَنَّ شَيْئًا مَعَ اللّٰهِ لَا يَكُونُ، هُوَ الْآخِرُ كَمَا كَانَ.

فَأَضَلُّوا بِهٰذَا بَشَرًا كَثِيرًا.

{Yirminci Mesele:}

Cehmiyye'nin Allâhu Teâlâ'nın Şu Kavlini Te'vil Etmeleri Hakkında Bir Bâb "O, Evvel (İlk) ve Âhir'dir (Sondur)" (el-Hadîd 57/3)

Cehmîler Allâh'ın mahlûkâttan önce "Evvel/ilk" olduğunu iddia ettiler ve doğruyu söylediler.

Cehmîler dedi ki: "Allâh mahlûkâttan sonra "Âhir/son" olacaktır. Bu sebeple ne gökler ne yeryüzü, ne cennet ne ateş, ne sevap ne ceza ve ne arş ne de kürsî kalmayacaktır." [1][2]

Allâh ile beraber bir "şey"in olamayacağını iddia ettiler; Allâh daha önce olduğu gibi Âhirdir/sondur. [3]

Böylelikle birçok insanı saptırdılar.

فَقُلْنَا: أَخْبَرَنَا اللّٰهُ عَنِ الْجَنَّةِ وَدَوَامِ أَهْلِهَا فِيهَا فَقَالَ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى:

﴿لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُقِيمٌ.﴾ [التوبة: ٢١].

وَقَالَ:

﴿خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا.﴾ [النساء: ٥٧].

وَقَالَ:

﴿أُكُلُهَا دَائِمٌ.﴾ [الرعد: ٣٥]،

فَإِذَا قَالَ اللّٰهُ: ﴿دَائِمٌ.﴾ [الرعد: ٣٥] أَيْ: لَا يَنْقَطِعُ أَبَدًا. وَقَالَ:

﴿وَمَا هُمْ مِنْهَا بِمُخْرَجِينَ.﴾ [الحجر: ٤٨].

Bunun üzerine dedik ki: “Allâh bizlere cenneti ve ehlinin içerisinde devamlılığını bildirdi. Bu minvalde Allâh Subhânehu ve Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

“Orada onlar için tükenmez nimetler vardır.” (et-Tevbe 9/21)

Allâh yine şöyle buyurmaktadır:

“Orada ebediyyen kalacaklardır.” (en-Nisâ 4/57)

Yine şöyle buyurmaktadır:

“Yemişleri dâimdir/devamlıdır.” (er-Ra’d 13/35)

Allâh “dâim” dediğinde şunu kastetmektedir: Hiçbir zaman sona ermez. Yine şöyle buyurmaktadır:

“Onlar oradan çıkarılacak da değillerdir.” (el-Hicr 15/48)

وَقَالَ:

﴿وَإِنَّ الْآخِرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ.﴾ [غافر: ٣٩].

وَقَالَ:

﴿وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ.﴾ [العنكبوت: ٦٤].

وَقَالَ:

﴿مَاكِثِينَ فِيهِ أَبَدًا.﴾ [الكهف: ٣].

وَقَالَ:

Allâh şöyle buyurmaktadır:

“Âhiret ise ebedî olarak kalınacak yerdir.” (Gâfir 40/39)

Allâh şöyle buyurmaktadır:

“Âhiret yurduna gelince, işte gerçek hayat odur. Keşke bilselerdi!” (el-Ankebût 29/64)

Allâh yine şöyle buyurmaktadır:

“İçinde ebedî olarak kalacaklar.” (el-Kehf 18/3)

Yine şöyle buyurmaktadır:

﴿وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ.﴾ [آل عمران: ١٠٧].

وَقَالَ:

﴿وَفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ ۞ لَا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ.﴾ [الواقعة: ٣٢-٣٣].

وَمِثْلُهُ فِي الْقُرْآنِ كَثِيرٌ. ثُمَّ ذَكَرَ أَهْلَ النَّارِ فَقَالَ:

﴿لَا يُقْضَى عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِهَا.﴾ [فاطر: ٣٦].

وَقَالَ:

“Yüzleri ağaranlar ise Allâh’ın rahmeti içindedirler. Onlar orada ebedî kalacaklardır.” (Âl-i İmrân 3/107)

Yine şöyle de buyurmaktadır:

“Tükenmeyen ve yasaklanmayan çok çeşitli meyveler.” (el-Vâkia 56/32-33)

Bunun benzeri Kur’ân’da çoktur. Allâh daha sonra ateş (cehennem) ehlini zikredip şöyle buyurmaktadır:

“Öldürülmezler ki ölsünler. Kendilerinden cehennem azâbı da hafifletilmez.” (Fâtır 35/36)

Yine şöyle buyurmaktadır:

﴿أُولَٰئِكَ يَئِسُوا مِن رَّحْمَتِي﴾ [العنكبوت: ٢٣]،

وَقَالَ:

﴿لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ﴾ [الأعراف: ٤٩].

وَقَالَ:

﴿وَنَادَوْا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ إِنَّكُم مَّاكِثُونَ﴾ [الزخرف: ٧٧].

وَقَالَ:

"İşte onlar Ben'im rahmetimden ümit kesmişlerdir." (el-Ankebût 29/23)

Yine Allâh şöyle buyurmaktadır:

"Allâh bunları rahmete erdirmez." (el-A'râf 7/49)

Yine şöyle buyurmaktadır:

"(Görevli meleğe) şöyle seslenirler: "Ey Mâlik! Rabbin bizim işimizi bitirsin." O da, "Siz hep böyle kalacaksınız" der." (ez-Zuhruf 43/77)

Yine şöyle buyurmaktadır:

﴿سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَجَزِعْنَا أَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِن مَّحِيصٍ﴾ [إبراهيم: ٢١].

وَقَالَ:

﴿خَالِدِينَ فِيهَا أُولَٰئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ﴾ [البينة : ٦].

وَقَالَ:

﴿كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُم بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا﴾ [النساء: ٥٦].

وَقَالَ:

"Şimdi sızlansak da, sabretsek de bizim için birdir. Artık bizim için hiçbir kurtuluş yoktur."

(Ibrâhîm 14/21)

Yine Allâh şöyle buyurmaktadır:

“Orada ebediyyen kalırlar. İşte onlar yaratıkların en kötüsüdürler.” (el-Beyyine 98/6)

Yine şöyle buyurmaktadır:

“Derileri yanıp döküldükçe, azâbı tatmaları için onların derilerini yenileyeceğiz.” (en-Nisâ 4/56)

Yine Allâh şöyle buyurmaktadır:

﴿كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا.﴾ [السجدة : ٢٠].

وَقَالَ:

﴿إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُؤْصَدَةٌ.﴾ [الهمزة : ٨]،

وَمِثْلُهُ فِي الْقُرْآنِ كَثِيرٌ.

وَأَمَّا السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ فَقَدْ زَالَتَا لِأَنَّ أَهْلَهَا صَارُوا إِلَى الْجَنَّةِ، أَوْ إِلَى النَّارِ.

وَأَمَّا الْعَرْشُ فَلَا يَبِيدُ، وَلَا يَذْهَبُ لِأَنَّهُ سَقْفُ الْجَنَّةِ، وَاللّٰهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَلَيْهِ فَلَا يَهْلِكُ وَلَا يَبِيدُ.

“Oradan her çıkmak istediklerinde, oraya döndürülürler.” (es-Secde 32/20)

Yine şöyle buyurmaktadır:

“O, onların üzerine kilitlenecektir.” (el-Humeze 104/8)

[4] Kur’ân’da bunun misâli çoktur.

Göklere ve yeryüzüne gelince, onlar yok olup gimiştir. Zira ehli ya cennete ya da ateşe (cehenneme) gitmiştir.

[5] Arş’a gelince, o hiçbir zaman telef olmaz yok da olmaz. Zira o cennetin tavanıdır. Allâh Subhânehu ve Teâlâ onun üzerindedir. Bu yüzden ne helâk olur, ne de telef olur.

وَأَمَّا قَوْلُ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ:

﴿كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ.﴾ [القصص: ٨٨]،

وَذٰلِكَ أَنَّ اللّٰهَ أَنْزَلَ:

﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ.﴾ [الرحمن: ٢٦].

قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ: هَلَكَ أَهْلُ الْأَرْضِ، فَطَمِعُوا فِي الْبَقَاءِ، فَأَنْزَلَ اللّٰهُ مُخْبِرًا عَنْ أَهْلِ السَّمَاوَاتِ وَأَهْلِ الْأَرْضِ أَنَّهُمْ يَمُوتُونَ، وَقَالَ: ﴿كُلُّ شَيْءٍ.﴾ يَعْنِي: مِنَ الْحَيَوَانِ ﴿هَالِكٌ.﴾ يَعْنِي: مَيِّتٌ، ﴿إِلَّا وَجْهَهُ.﴾ [القصص: ٨٨]، لِأَنَّهُ حَيٌّ لَا يَمُوتُ، فَأَيْقَنُوا عِنْدَ ذٰلِكَ بِالْمَوْتِ.

Allâh Azze ve Celle'nin şu kavline gelince:

"O'nun Yüzü'nden başka her şey helâk olacaktır." (el-Kasas 28/88)

Bu Âyetin nüzûl sebebi ise Allâh'ın şu kavlini indirmesidir:

"Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır." (er-Rahmân 55/26)

Melekler dedi ki: **"Yeryüzü ehli helâk oldu! Zira onlar ebedî yaşama tamah ettiler!"** Bu yüzden Allâh bize göklerin ehlinin ve yeryüzünün ehlinin öleceğini haber vererek bu âyeti nâzil etti ve şöyle buyurdu:

"Her şey", yani: yaşayanlardan **"helâk olacaktır"**, yani: ölecektir **"O'nun Yüzü hâriç"** (el-Kasas 28/88), çünkü o Hayy'dır, ölmez. Bunun üzerine melekler, öleceklerini yakînen bildiler. [6]

وَقُلْنَا لِلْجَهْمِيَّةِ حِينَ زَعَمُوا أَنَّ اللّٰهَ فِي كُلِّ مَكَانٍ، لَا يَخْلُو مِنْهُ مَكَانٌ دُونَ مَكَانٍ.

فَقُلْنَا لَهُمْ: أَخْبِرُونَا عَنْ قَوْلِ اللّٰهِ جَلَّ ثَنَاؤُهُ:

﴿فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا.﴾ [الأعراف: ١٤٣]،

لِمَ تَجَلَّى لِلْجَبَلِ إِنْ كَانَ فِيهِ بِزَعْمِكُمْ؟!

فَلَوْ كَانَ فِيهِ كَمَا تَزْعُمُونَ لَمْ يَكُنْ يَتَجَلَّى لِشَيْءٍ هُوَ فِيهِ، وَلٰكِنَّ اللّٰهَ جَلَّ ثَنَاؤُهُ عَلَى الْعَرْشِ، وَتَجَلَّى لِشَيْءٍ لَمْ يَكُنْ فِيهِ، وَرَأَى الْجَبَلُ شَيْئًا لَمْ يَكُنْ رَآهُ قَطُّ قَبْلَ ذٰلِكَ.

Cehmîler Allâh'ın her mekânda olduğunu, O'nun bir mekânda olup da diğer bir mekânda bulunmamasının mümkün olmadığını iddia ettiklerinde biz Cehmîler'e dedik ki:

Cehmîlere dedik ki: "Allâh Celle Senâuhu'nun şu kavli hakkında bize haber verin:

"Rabbi, dağa tecellî edince onu darmadağın ediverdi." (el-A'râf 9/143)

Sizin iddianıza göre eğer Allâh dağın içinde ise, neden dağa tecellî etti?

Eğer sizin iddia ettiğiniz gibi olsaydı Kendisinin içerisinde bulunduğu bir şeye tecellî etmezdi! [7] Lakin Allâh Celle Senâ'uhu Arş'ın üzerindedir ve içinde olmadığı bir şeyin üzerine tecellî etti. [8] Dağ da öncesinde katiyyen hiç görmediği bir şeyi gördü."

وَقُلْنَا لِلْجَهْمِيَّةِ: اَللّٰهُ نُورٌ؟

فَقَالُوا: هُوَ نُورٌ كُلُّهُ.

فَقُلْنَا: فَإِنَّ اللّٰهَ قَالَ:

﴿وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا.﴾ [الزمر: ٦٩]،

فَقَدْ أَخْبَرَ جَلَّ ثَنَاؤُهُ أَنَّ لَهُ نُورًا.

وَقُلْنَا لَهُمْ: أَخْبِرُونَا حِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّ اللّٰهَ تَعَالَى فِي كُلِّ مَكَانٍ، وَهُوَ نُورٌ فَلِمَ لَا يُضِيءُ الْبَيْتُ الْمُظْلِمُ مِنَ النُّورِ الَّذِي هُوَ فِيهِ إِذْ زَعَمْتُمْ أَنَّ اللّٰهَ فِي كُلِّ مَكَانٍ؟

Cehmiyye'ye dedik ki: "Allâh nûr mudur?"

Cehmîler dedi ki: "O tamamıyla nûrdur."

Biz dedik ki: "Allâh şöyle buyurmuştur:

"Yeryüzü, Rabbi'nin Nûru'yla aydınlanır." (ez-Zumer 39/69)

Allâh Celle Senâ'uhu Kendisinin bir nûru olduğunu haber verdi.

Yine Cehmîlere dedik ki: "Allâhu Teâlâ'nın her mekânda olduğunu ve O'nun bir "nûr" olduğunu iddia ettiğiniz zaman, Allâh'ın her mekânda olduğunu iddia ettiğinize göre o zaman bize neden karanlık evin içerisinde bulunduğu "nûr" ile aydınlanmadığını haber verin?

وَمَا بَالُ السِّرَاجِ إِذَا أُدْخِلَ الْبَيْتَ يُضِيءُ؟

فَعِنْدَ ذٰلِكَ تَبَيَّنَ لِلنَّاسِ كَذِبَهُمْ عَلَى اللّٰهِ.

فَرَحِمَ اللّٰهُ مَنْ عَقَلَ عَنِ اللّٰهِ، وَرَجَعَ عَنِ الْقَوْلِ الَّذِي يُخَالِفُ الْكِتَابَ وَالسُّنَّةَ، وَقَالَ بِقَوْلِ الْعُلَمَاءِ: وَهُوَ قَوْلُ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ، وَتَرَكَ دِينَ الشَّيَاطِينِ وَدِينَ جَهْمٍ وَشِيعَتِهِ.

[9] Yine lambanın derdi nedir ki bir eve sokulduğunda evi aydınlatır?”

Bunun üzerine Cehmîlerin Allâh’a karşı yalan uydurduğu insanlar için açığa çıkar…

Bundan sonra, Allâh hakkında sâlim fikre sahip olan, Kur’ân ve Sünnet’e muhâlefet eden görüşten dönen, âlimlerin görüşünü kendine görüş edinen -ki bu muhâcir ve ensârın görüşüdür- ve şeytanların dînini ve de Cehm ile Şia’sı’nın (taraftarlarının) dînini terkeden herkesin üzerine Allâh’ın rahmeti olsun (Âmîn)… [10]

1. Arş, Allâh Azze ve Celle’nin tahtıdır. İbnu Kesîr Rahimehullâh bu hususta şöyle demektedir:

“Lügatte Arş, hükümdârın tahtından ibârettir. Allâhu Teâla’nın

﴿وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ﴾ [النمل: ٢٣]

“Onun büyük bir arşı (tahtı) var.” (en-Neml 27/23)

Kavlinde olduğu gibi. O, felek (yörünge) değildir. Araplar, Arş’tan böyle bir şey anlamazlar. Kur’ân ise Arap dilinde nâzil olmuştur. O, meleklerin taşıdığı, sütunları olan bir tahttır. O, kâinatın üstünde bir kubbe gibidir ve yine o, mahlûkatın tavanıdır (en üst noktasıdır).” (İbnu Kesîr, el-Bidâye ve’n Nihâye, thk: Turkî, 1/20)

2. Kürsî hakkında İbnu Abbas Radiyallâhu Anhumâ şöyle demiştir:

“Kürsî, (Allâh’ın) iki ayağını koyduğu yerdir, Arş’ın kadri (büyüklüğü) ise takdir edilemez.” (Hâkim, el-Müstedrak, no: 3116’da rivayet ederek Buhârî ve Muslim’in şartına göre sahîh olduğunu söylemiş, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. Ziyâ el-Makdisî de sahîh gördüğü hadîsleri derlediği el-Muhtâra, 10/311’de bunu rivayet etmiştir. Hadîsi ayrıca Abdullâh bin Ahmed, es-Sunne, no: 1021; İbnu Huzeyme, et-Tevhîd, 1/249’da tahric etmişlerdir.)

Süddî’nin Ebû Mâlik’ten naklettiğine göre ise şöyle demiştir:

“Kürsî, Arş’ın altındadır.” (İbnu Ebî Hâtim, Tefsîr’ul Kur’ân’il Azîm, 2/491, no: 2602)

3. İmâm Âcurrî Rahimehullâh, şöyle diyor:

“Hulûliyye’nin, hiç ilmi olmayanların gözlerini boyamak için delil getirdikleri şeylerden biri de Allâh Azze ve Celle’nin şu kavlidir:

﴿هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ﴾ [الحديد: ٣]

“O, Evvel, Âhir, Zâhir ve Bâtın’dır.” (el-Hadîd 57/3)

İlim Ehli, bu Âyeti şu şekilde tefsîr etmiştir: **“O, Evvel’dir.”** Yaşayan ve ölen her şeyden öncedir. **“O, Âhir’dir.”** Mahlûkâttan sonra. **“O, Zâhir’dir.”** Her şeyin üzerindedir, yani göklerin. **“O, Bâtin’dir.”** Her şeyin berisinde olandır, yerlerin altındakini bilir. Buna da Âyetin sonu delâlet eder:

﴿وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ [الحديد: ٣]

“O her şeyi bilir.” (el-Hadîd 57/3)

Âyeti bu şekilde Mukâtil bin Hayyân ve Mukâtil bin Süleymân tefsîr etmiştir. Sünnet de bunu açıklamıştır.

(…) Â’işe Radiyallâhu Anhâ’dan rivayet edildiğine göre o, şöyle dedi: Rasûlullâh Sallallâhu Aleyhi ve Sellem şöyle derdi:

«اَللّٰهُمَّ أَنْتَ الْأَوَّلُ فَلَيْسَ قَبْلَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الْآخِرُ فَلَيْسَ بَعْدَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الظَّاهِرُ فَلَيْسَ فَوْقَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الْبَاطِنُ فَلَيْسَ دُونَكَ شَيْءٌ.»

“Allâh’ım! Sen Evvel’sin, Sen’den önce hiçbir şey yoktur! Sen Âhir’sin, Sen’den sonra hiçbir şey yoktur! Sen Zâhir’sin, Sen’in üzerinde hiçbir şey yoktur! Sen Bâtın’sın, Senden öte (Sen’den bağımsız) hiçbir şey yoktur!” (Muslim, Hadîs no: 2713)

Şeyh Âcurrî Rahimehullâh’tan yapılan alıntı burada sona erdi. (Âcurrî, eş-Şerî’a 3/1011-1103, no: 676-677)

4. Cehmiyye’nin, cennet ve cehennemin her ikisinin de fâni olduğu görüşüne İbn’ul Kayyim Rahimehullâh, şu sözlerle reddiye vermektedir:

“Cennet ve cehennemin her ikisinin de fâni olduğu görüşüne gelince, bu görüş Mu’attıla Cehmiyye’nin İmâmı Cehm bin Safvân’ın ortaya attığı bir görüştür. Cehm’in bu hususta ne sahâbeden, ne tâbi’înden, ne de diğer İslâm imâmlarından kesinlikle hiçbir selefi yoktur. Ehli Sünnet’ten hiç kimse de bunu söylememiştir. Cehm’in ve ona tabi olanların bu görüşü, İslâm imâmlarının onları reddettiği, bununla kendilerini tekfîr ettiği ve dünyanın her yanında onlara karşı seslerini yükselttikleri görüşlerinden biridir. Nitekim “Sunne” isimli kitabında, Abdullâh İbn’ul İmâm Ahmed, Hârice bin Mus’ab’dan şöyle dediğini zikretmiştir:

“Cehmiyye, Allâh Azze ve Celle’nin Kitâbı’ndan üç âyetle küfre girmiştir:

﴿أُكُلُهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا.﴾ [الرعد: ٣٥]

“Yemişleri ve gölgeleri devamlıdır.” (er-Ra’d 13/35)

Cehmiyye ise diyor ki: “Devam etmeyecektir.”

Yine onlar, Allâhu Teâlâ’nın şu kavliyle küfre girdiler:

﴿إِنَّ هٰذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهُ مِنْ نَفَادٍ.﴾ [ص: ٥٤]

“İşte bu, Bizim verdiğimiz rızıktır. Ona asla tükenme yoktur.” (Sâd 38/54)

Cehmiyye ise diyor ki: “Tükenecektir.”

Yine onlar, Allâh Azze ve Celle’nin şu kavliyle küfre girdiler:

﴿مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ بَاقٍ.﴾ [النحل: ٩٦]

“Sizin yanınızdaki tükenir, Allâh katında olan ise kalıcıdır.” (en-Nahl 16/96)”

İbn’ul Kayyim Rahimehullâh, devamla şöyle der:

“Kastettiğimiz şudur: Cennetin ve ateşin (cehennemin) fani olduğu görüşü bidat bir görüştür. Bu görüşü ne sahâbeden ne tâbi’înden ne de İslâm imâmlarından hiç kimse dile getirmemiştir. İnsanların birçoğuna bu asıl karmaşık geldiği gibi bu görüşü dile getirenler ise bunu ancak fasit bir kıyâstan dolayı ortaya attılar. Bundan dolayı hak olduğuna i’tikâd edip Kur’ân’ın mahlûk olduğu ve sıfatları nefyetme görüşlerini bunun üzerine inşa ettiler. Oysa Kur’ân, Sünnet ve sarîh akıl, Allâh’ın Kelimeleri’nin ve Fiilleri’nin sona ermeyeceğine, sonunun kesilmeyeceğine ve bir başlangıçla sınırlanmayacağına delâlet eder.

Allâhu Teâlâ, şöyle buyurmaktadır:

﴿قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَداً.﴾ [الكهف: ١٠٩]

“De ki: Rabbimin kelimelerini yazmak için denizler mürekkep olsa ve bir o kadar da ilave etsek (denizlere deniz katsak); Rabbimin kelimeleri tükenmeden önce denizler tükenirdi.” (el-Kehf 18/109)

Allâhu Teâlâ, yine şöyle buyurmaktadır:

﴿وَلَوْ أَنَّمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ [لقمان: ٢٧]

"Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de mürekkep olsa, arkasından yedi deniz daha ona katılsa, Allâh'ın kelimeleri (yazmakla) yine de tükenmez. Şüphesiz Allâh Azîz'dir (mutlak güç sâhibidir), Hakîm'dir (hüküm ve hikmet sâhibidir)." (Lokman 31/27)

Allâh, İzzeti ve Hikmetinden dolayı Kelimeleri'nin tükenmeyeceğini bildirmiştir. Bu iki sıfat ise Allâh Subhânehu ve Teâlâ'ya ait iki zatî vasıfdır. Başka türlü olmaz." (İbn'ul Kayyim, Hâd'il Ervâh ilâ Bilâd'il Efrâh, sf. 348-352)

İbnu Ebi'il İzz Rahimehullâh bu hususta şöyle demektedir:

"Cennetin kalıcılığı, cehennemin ise yok olacağı görüşünü selef ile haleften bir topluluk kabul etmiştir. Her iki görüş de (cennet ile cehennemin kalıcılığı ile cennetin kalıcılığı, cehennemin son bulacağı görüşleri) pek çok tefsîr kitabında ve başkalarında da zikredilmişlerdir.

Hem cennet, hem de cehennemin yok olacağı görüşünü ise Muattıla'nın imamı Cehm bin Safvân kabul etmiştir. Bu hususta onun seleften uyduğu –Sahabe'den, güzel bir şekilde onlara tâbi olanlardan, Müslümanların imâmlarından, ne de Sünnet Ehli'nden- hiçbir kimse yoktur. Genel olarak bütün Ehl-i Sünnet onun bu kanaatini reddetmiş ve bundan dolayı onun kâfir olduğunu söylemiş, onu ve yeryüzünün dört bir yanından ona tâbi olanları teşhîr etmişlerdir.

Bu görüşü kabul etmesine sebeb ise inanmış olduğu fâsit temel ilkesidir. O da: Hâdis (sonradan yaratılmış) olan varlıklardan sonsuz bir şekilde var oluş, imkânsız bir şeydir. Bu ise yerilmiş kelâm bilginlerinin cisimlerin sonradan hâdis olduklarına ve hâdislerden uzak kalmayan varlıkların da hâdis olduklarına delil olarak gösterdikleri bir ilkeleridir. Onlar kâinatın hâdis olduğunu, bu ilkeyi temel dayanak kabul etmişlerdir. Cehm de geçmişte başlangıcı bulunmayan hâdislerin imkânsız olduğu bir varlık, gelecekte de bunları kâbil değildir, görüşündedir. Ona göre Rabb'in fiilinin gelecekte de sürekli olarak devam etmesi imkânsızdır. Nitekim geçmişte de O'nun hakkında bunun imkânsız olması gibi. Mu'tezile'nin Şeyhi Ebu'l Huzeyl el-Allâf da bu hususta ona muvafakat etmiş olmakla birlikte şöyle der: "Bu hareketlerin son bulmalarını gerektirir." O bakımdan şunları da ekler: "Cennet ve cehennem ehlinin hareketleri -onlardan hiçbir kimse hareket edecek gücü bulamayacağı ve sürekli bir sükûn içerisinde kalacağı zamana kadar- devam edecek ve o zaman son bulacaktır." (İbnu Ebi'l İzz, Şerh'ut Tahâviyye, thk: Arnavut 2/621)

Böylece anlaşılıyor ki İmâm Ahmed'in ve diğer imâmların, cennet ve cehennemin ebedîliğini vurgulamaları, öncelikle cennet ve cehennemin içindekilerle beraber yok olacağını iddia eden Cehm bin Safvân'ın görüşünü reddetme amaçlıdır. O, bu iddiasını "Hâdis (sonradan yaratılmış) olan varlıkların sonsuz olması imkânsız bir şeydir." şeklinde îcâd ettiği aklî bir kâideye dayandırmış ve böylece cennetin ve cehennemin ebedîliğine işâret eden nassları inkâr etmiştir. Hâlbuki bu ikisinin ve diğer dilediği mahlûkâtın ebedî oluşu ancak Allâh'ın izniyledir, kendilerinde var olan bir hususiyetten kaynaklanmamaktadır. Bundan dolayı Ehli Sünnet cennetin ve cehennemin ebediyet için yaratıldığını kabul etmiş ve Cehmiyye'nin kavlini reddetmişlerdir. Bilhassa cennetin ebedî oluşu icmâ ile kabul edilmiştir. (Bu konuyla alâkalı geniş bilgi için bkz: İbn'ul Kayyim el-Cevziyye, Hâd'il Ervâh, Matba'at'ul Medenî, sf. 348 ve devamı. Türkçesi için bkz. Cennetteki Hayat, sf. 407 ve devamı, Uysal Kitabevi, 2. Baskı; ayrıca İbnu Ebi'l İzz, Şerh'ut Tahâviyye, thk: Arnavut, 2/620-629; Türkçesi için bkz. Akidet'ut Tahaviyye ve Şerhi, sf. 354-360, Guraba Yay. İst 2002)

5. İmam Berbehârî Rahimehullâh "Şerh'us Sunne" adlı eserinde şöyle demektedir:

"Allâh'ın yok olmasını gerekli kıldığı her şey yok olacaktır. Ancak "Cennet, Cehennem, Arş, Kürsî, Levh, Kalem ve Sûr" hariç. Bunlardan hiçbiri ebediyyen yok olmayacaktır. Sonra Kıyâmet Günü Allâh mahlûkâtı, onları öldürdüğü hâl üzere diriltecektir. Onları dilediği şekilde de hesâba çekecektir. Onların bir kısmı cennette, bir kısmı da çılgın ateştedir. Allâh sonsuzluk için yaratılmamış olan diğer mahlûkâta "Toprak olun!" buyuracaktır." (Berbehârî, Şerh'us Sunne, sf. 71)

İbnu Teymiyye Rahimehullâh kendisine sorulan bir soruya şöyle cevap vermiştir:

“Soru: Enes bin Mâlik Radiyallâhu Anh’tan gelen rivayette Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem şöyle buyurmuştur: “Yedi şey vardır ki bunlar ölmeyecek, yok olmayacak ve de yokluğu tatmayacaktır: Cehennem ve sâkinleri, Levh, Kalem, Kürsî, Arş” Bu hadîs sahîh midir, değil midir?”

[Not: Burada altı madde sayılmıştır. Yedincisi de cennet ve sâkinleri olsa gerektir.]

Şöyle cevap verdi:

“Bu haber bu lafızla Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’in sözü değildir; o, âlimlerden birine ait bir sözdür. Bu Ümmet’in selefi, imâmları ve sâir Ehl-i Sünnet ve’l Cemâ’at şu hususta ittifâk etmişlerdir: Mahlûkât arasında yok olmayacak ve tamamen fenâ bulmayacak varlıklar vardır. Cennet, Cehennem, Arş ve benzeri varlıklar böyledir. Mahlûkâtın tamamının fenâ bulacağını, Cehm bin Safvân ve Mu’tezile’den ve benzerlerinden kendisine muvafakat edenler gibi bid’atçı Kelâmcılar’dan bir grup dışında söyleyen olmamıştır. Bu, Allâh’ın Kitâbı’na, Rasûlü’nün Sünneti’ne ve Ümmet’in selefinin ve imâmlarının icmâsına aykırı bâtıl bir sözdür. Nitekim bu hususta Cennet ve ehlinin ve daha başka varlıkların bekasına delâlet (eden deliller) vardır ki, bu sayfa, bu noktanın zikri için yeterli değildir. Kelâmcılar’dan ve Felsefeciler’den çeşitli kesimler, bütün mahlûkâtın fenâ bulmasının mümtenî (muhal) olduğuna, aklî delillerle istidlâl etmiştir. Vallâhu A’lem.” (İbnu Teymiyye, Mecmû’ul Fetâvâ, 18/307)

Bazı âlimler sonsuza kadar var olacak ve Kıyâmet Günü dâhil hiçbir zaman yok olmayacak bu yedi mahlûka ilâveten sekizincisini de zikretmişlerdir ki bu da insanda bulunan ve de “acb’uz zeneb” adı verilen kuyruk sokumu kemiğidir. Zira Ebû Hurayra Radiyallâhu Anh’tan gelen hadîste şöyle buyrulmaktadır:

«وَلَيْسَ مِنَ الْإِنْسَانِ شَيْءٌ إِلَّا يَبْلَى، إِلَّا عَظْمًا وَاحِدًا، وَهُوَ عَجْبُ الذَّنَبِ، وَمِنْهُ يُرَكَّبُ الْخَلْقُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.»

“Bir kemik dışında insanın her şeyi çürüyecektir, o da kuyruk sokumudur. Kıyâmet Günü yaratılış ondan terkib edilecektir.” (Müslim, Hadîs no: 2955)

İbn’ul Kayyim Rahimehullâh “Nûniyye” adlı akîdeye dâir nazmında bu hususa işâret etmiştir. (İbn’ul Kayyim, el-Kâfiyet’uş Şâfiye [Nûniyyetu İbn’il Kayyim] sf. 12) O, aynı yerde yok olmayacak şeyler arasında peygamberlerin cesetlerini ve ruhları da saymıştır. Sûr konusuna temas etmemiştir. O yüzden bazıları Berbehârî’nin sözünde geçen surdan kastın İsrâfîl Aleyh’is Selâm sûra üflediğinde cesetlerine tekrar dönecek olan sûretler, yani ruhlar olduğunu söylemişlerdir.

Kısacası; Cennet ve içindekiler, Cehennem ve içindekiler, kaderin yazılı olduğu levh, yani Levh-i Mahfûz, kendisiyle kaderin yazıldığı Kalem, Allâh’ın kendisinin üzerinde olduğu Arş, Arş’ın kendisinin üzerinde olduğu Kürsî, ruhlar ve kuyruk sokumu kemiği asla yok olmayacaktır. Allâh’ın izniyle yok olmayacak olan bu sekiz mahlûk Suyûtî’ye nispet edilen bir beyitte şu şekilde bir araya getirilmiştir:

ثَمَانِيَةٌ حُكْمُ الْبَقَاءِ يَعُمُّهَا ... مِنَ الْخَلْقِ وَالْبَاقُونَ فِي حَيِّزِ الْعَدَمِ

“Sekiz şey vardır ki onlar hakkında bekâ (kalıcılık) hükmü geçerlidir,

Yaratılmışlardan, geri kalanlar ise yok olmaya mahkûmdur,

هِي الْعَرْشُ، وَالْكُرْسِيُّ، وَنَارٌ، وَجَنَّةٌ ... وَعَجْبٌ، وَأَرْوَاحٌ، كَذَا اللَّوْحُ، وَالْقَلَمُ

(Bu sekiz şey ise) Arş, Kürsî, Cehennem, Cennet,

Kuyruk sokumu ve ruhlardır. Levh ve Kalem de böyledir.”

Suyûtî’den yapılan alıntı burada sona erdi. (Nakleden Ahmed bin İbrâhîm bin Îsâ, Tevdîh’ul Mekâsid, 1/96)

Vallâhu A’lem.

6. Kasas 28/88 âyetinin iniş sebebiyle alâkalı bu tarz görüşleri İbn’ul Munzir, İbnu Cureyc’den; İbnu

Merdeveyh İbnu Abbâs'dan; İbnu Ebî Hâtim, Mukâtil'den rivayet etmiştir. Allâh hepsinden râzı olsun. (Tafsilatı için bkz. Suyûtî, ed-Durr'ul Mensûr, 6/447)

İmâm Ahmed Rahimehullâh, Ehli Sünnet'in i'tikâdını açıklarken şöyle dedi:

"Bu, İlim Ehli'nin, Eser Ashâbı'nın ve Sünnet'in köklerine sımsıkıca sarılan ve bununla bilinen Ehli Sünnet'in mezhepleridir. Bunlar, Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'in ashâbından bugünümüze kadar Sünnet konusunda kendileri taklit edilen kişilerdir. Ben, Hicâz, Şâm ve diğer beldelerin âlimlerinden yetiştiğim kişilere yetiştim ve hepsi bunun üzerinedir. Her kim bu mezheplerden bir şeye muhâlefet eder, tan eder veya bu mezhebi görüş edineni ayıplarsa cemaatten çıkan, Sünnetin menheci ve hak yolundan kaybolan bir bidatçidir."

İmâm Ahmed, İlim Ehli'nin, Eser Ashâbı'nın ve Ehli Sünnet'in i'tikâdını aktarma esnasında şöyle demektedir:

"Cennet ve içindekiler yaratılmıştır. Ateş (cehennem) ve içindekiler de. İkisini de Allâh Azze ve Celle yarattı. Onlar için de mahlûkât yarattı. İkisi de yok olmaz, içindekiler de sonsuza dek yok olmaz.

Allâh Azze ve Celle'nin şu kavlini veya buna benzer Kur'ân'ın müteşâbihlerinden biriyle bir bidatçı veya bir zındık ihticâc ederse:

﴿كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ﴾ [القصص: ٨٨]

"O'nun Yüzü'nden başka her şey helâk olacaktır." (el-Kasas 28/88)

Ona şöyle denilir: "Allâh neye fâni olmayı ve helâkı yazmışsa, o helâk olacaktır. Cennet ve ateş (cehennem) de sonsuzluk için yaratılmıştır; fânilik veya helâk olmak için değil." (İbnu Ebî Ya'lâ, Tabakât'ul Hanâbile 1/24-28)

7. "Allâh nerede?" sorusu eskiden beri insanoğlunun zihnini meşgul eden bir meseledir. Bu soruya değişik dîn ve mezhep mensupları muhtelif cevaplar vermişlerdir. Bu verilen cevapları -her cevabın kendi aralarındaki bazı önemsiz farklarla beraber- üç ana kategoride toplayabiliriz:

Birinci görüş: "Allâh, mahlûkâtından ayrı olarak göklerin üstünde ve Arşı'nın üzerindedir, ilmiyle ve görmesiyle bütün mahlûkâtı kuşatmıştır." Bu, gerek Müslümanlardan gerekse Kitâb Ehli Yahudi ve Hristiyanlardan felsefeden etkilenmemiş olan bütün zümrelerin kanaatidir. Hatta Kitâb Ehli olmayan müşriklerden de aynı şekilde felsefeye bulaşmamış olanlar, her ne kadar Allâh'a yaklaşmak için yeryüzündeki bazı aracı ilahlara kulluk etseler de kendisine yaklaşmaya çalıştıkları asıl hakîkî ilahın göklerin üzerinde olduğunu kabul ederler. Gerek cahiliye dönemi Arap müşriklerinden, gerekse yeryüzünün muhtelif yerlerindeki putperest/pagan toplumlardan nakledilen Allâh tasavvuru bu şekildedir. Eski Türklerin Gök Tanrı inancı da bu şekilde idi. Hariçten bir etki olmadığı takdirde bütün insanlığın da ortak inancı bu şekilde olmak durumundadır. Bu inanç, insan fıtratında mevcut olup Kur'ân'da ve diğer semâvî kitaplarda da insanlara tebliğ edilmiştir. Bundan dolayı Selef-i Sâlihîn imâmları ve sonraki hadîs ve fıkıh imâmlarından oluşan Ehli Sünnet ve'l Cemâat bu görüş üzere olmuştur. İmâm Ahmed'in de bu görüşü savunduğu açıktır. Hatta felsefe ve kelâmın zuhûruna kadar gerek Ehl-i Sünnet, gerekse Şia, Kaderiyye, Mürcie, Havâric gibi bidat mezheplerin mensuplarından da bunun aksi nakledilmemiştir.

İkinci görüş: "Allâh her yerdedir, O'nun olmadığı hiçbir mekân tasavvur edilemez." Bu görüş, muhtelif lafız ve şekillerde çeşitli kadim filozofların görüşleri arasında yer almış, bilhassa Uzakdoğu'daki mistik ve felsefî cereyânlarda bu kanaat ağır basmıştır. "Panteizm (vahdet-i mevcûd)", "pan enteizm (vahdet-i vücûd)", "vahdet-i şuhûd" gibi düşünceler bu görüşün aralarında çok az fark olan değişik versiyonlarını teşkil etmektedir. İslâmî kaynaklarda bu tarz görüşlere hulûl veya ittihâd ismi verilir. Bu iddiaya göre Allâh bütün mekânlara hulûl etmiş, yani içine girmiş veyahut da bütün mahlûkât Allâh ile ittihâd edip birleşmiştir. Hallâc-ı Mansûr, Muhyiddîn İbnu Arabî ve diğer vahdet-i vücutçu mutasavvıflar bu kanaattedir. Cehmiyye fırkası da esas itibâriyle bu görüşü dillendirmiş, ancak bunun açık bir küfür olduğu ortaya çıkınca buna "hulûl etmeksizin" "mahlûkâtıyla temas etmeksizin" gibi kayıtlar düşmüşler ve -kitapta da anlatıldığı üzere- çelişkili bir düşünce tarzı ortaya çıkmıştır. Mu'tezile, Şia ve Hâriciler de bu görüşü Cehmiyye'den olduğu gibi iktibâs etmişler ve "Allâh mahlûkâtının içine girmeksizin her yerdedir" şeklinde garip bir sentez ortaya çıkmıştır.

Üçüncü görüş: “Allâh hiçbir yerde değildir!” Aslında bu kanaat, yalın hâliyle Allâh’ın varlığını kökten inkâr eden komünistler ve benzerleri gibi ateist, materyalist zümrelerin görüşüdür. Zira akıl hem var olup, hem hiçbir yerde olmayan bir şeyi idrak edemez ve insanlar da hiçbir yerde olmayan bir şeyin aslında var olmayan bir şey olduğunu idrak ederler. Ne var ki Sâbi’îler gibi birtakım dîn mensupları Yaratıcı’yı tenzîh etme adına O’nu böyle selbî (olumsuz) sıfatlarla vasfetmeyi adet hâline getirmişler, daha sonraki dönemlerde bu görüş birtakım İslâm kelâmcılarına sirâyet etmiştir. Hâli hazırda “Allâh mekândan münezzehtir” diyen Eş’arî ve Mâturîdîlerin görüşü bu doğrultudadır. Onlardan bazıları “Allâh bu âlemin ne içindedir, ne dışındadır” derler ve bunu da “içeride ve dışarıda olmak “cisim”lerin vasfıdır, Allâh ise bundan münezzehtir” diyerek savunurlar. Bütün bunların Kitâb ve Sünnet’ten bir dayanağı olmadığı gibi bu da tıpkı Cehmiyye’nin sözlerinde olduğu gibi çelişkili, akılla idrak edilemeyecek bir sözdür. Öyle görünüyor ki İslâm’a müntesip olan kelâmcılar, filozoflardan ve bâtıl dîn mensuplarından iktibâs ettikleri bu tarz düşünceleri İslâmî esaslarla çelişmeden savunabilmek adına böyle çelişkilere düşmüşlerdir. Hak ile bâtılın birbirine karıştırıldığı her şeyde bu kaçınılmaz bir durumdur.

Kısacası “Allâh nerede” sorusuna O’nun mahlûkâtının dışında ve üstünde olduğu cevabı verilmediği takdirde ya ta’tîlci bir Materyalist, ya da hulûlî/ittihâdî bir Panteist (kamutanrıcı) olmakla karşı karşıya kalınır. Ya da bu ikisinden biriyle tevhîd akîdesini sentezleyen çelişkili bir düşünce tarzı ortaya çıkar.

İşte İmam Ahmed Rahimehullâh, bu hususta Hadîs ve Sünnet Ehlinin üzerinde bulunduğu “uluvv/yücelik” görüşünü savunmuş ve bu her iki düşünce tarzına da reddiye vermiştir. O, Allâhu Teâlâ’nın Arşı’nın üzerinde olduğunu savunması ve delillendirmesi hasebiyle sadece hulûlcü Cehmiyye’ye değil aynı zamanda Allâh’ın zatî uluvvunu, yani Zatıyla âlemin fevkinde, yukarısında olduğunu inkâr eden Eş’arî, Mâturîdî ve Sûfîlere de reddiyede bulunmuş olmaktadır. Bu hususta reddiyelerin bu gözle okunması îcâb eder. Vallâhu A’lem.

8. İbnu Batta Rahimehullâh, şöyle diyor:

“Cehmî, Allâh’ın bir bulunmadığı bir mekânın varlığının mümkün olmadığını iddia etti. Oysa Allâhu Teâlâ onu yalanladı. Allâh’ın şu kavlini işitmedin mi?

﴿فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا.﴾ [الأعراف: ١٤٣]

“Rabbi, dağa tecellî edince onu paramparça etti.” (el-A’râf 7/143)

Cehmî’ye denir ki: “Sen, Allâh dağa tecellî ederken dağı gördün mü? Allâh dağın içinde olduğu hâlde nasıl olur da dağa tecellî eder?” (İbnu Batta, el-İbânet’ul Kubrâ 7/139-140)

9. Tafsilat için bkz: İbnu Batta, el-İbânet’ul Kubrâ 7/140.

10. İbnu Teymiyye Rahimehullâh, şöyle demektedir:

“Hâricîler’in, Şîiler’in, Mürci’eler’in ve Kaderiyyeler’in bidatleri gibi tüm bidatler, Nebîlerin sözlerinde benzerleri olması bakımından sıfatları nefyeden Cehmîler’in bidatinin hilâfınadır. Zira Cehmîler’in asla sem’î (işitmeye dayalı naklî) bir delilleri yoktur. Bu yüzden Cehmîlik, İslâm’a sokulan son bidattir. Cehmîlik ortaya çıkınca, Selef ve İmâmlar onların kavillerinin hakikatinin Yaratıcı’yı ta’tîl (iptal) etmek olduğunu bildikleri için onun ehlini tekfîr etmeye başladılar. Bu yüzden onların muhakkikleri, Mu’attıla’ların ilki olan Fir’avun’un görüşüne benzer görüşler ediniyorlar. Aslında bunlar Fir’avun’a yardım edip onu yüceltiyorlar.” (İbnu Teymiyye, Minhâc’us Sunne, 2/561)

İbnu Teymiyye Rahimehullâh, yine şöyle demektedir:

“Bâtıl ehli sözleriyle Kitâb ve Sünnet’in nasslarıyla çelişiyorlar. Bundan dolayı bunların fasit oluşunu ortaya çıkarmak hiç kuşkusuz hakkın bir rüknü ve taleb edilen şeylerden bir tanesidir. Zira bunlar eğer Nebîler’in nasslarını terk etselerdi yıkılıp çekinirlerdi. Ama Allâh ve Rasûlü’ne saldıranların usûlünce bunlar Nebîler’in sözlerinin üzerine saldırdılar. Saldırıları giderilip dalâletleri açığa çıkarılınca bu, Allâh yolundaki en büyük cihâdlardan biri olur.” (İbnu Teymiyye, Der’u Te’âruz’il Akli ve’n Nakl, 4/206)

وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
وَصَلَّى اللّٰهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ
وَالتَّابِعِينَ لَهُمْ بِإِحْسَانٍ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ
وَسَلَّمَ تَسْلِيمًا
آخِرُ الْكِتَابِ / تَمَّتْ
وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَى ذٰلِكَ

Âlemlerin Rabbi Olan Allâh'a Hamdolsun
Allâh Efendimiz Muhammed'e, Âilesine, Ashâbına
ve Onlara Kıyâmet Gününe Kadar İyilik ile Tâbi Olanlara
Salât ve Çokça Selâm Eylesin
Kitabın Sonu / Kitap Tamamlandı
Bunun İçin Allâh'a Hamdolsun...